

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

15

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - İSTANBUL - TÜRKİYE
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.çağrı.com.tr - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/15

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîri'nin metni Bekir Karlığa tarafından tercüme edilmiş ve izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Enes Ofset, İstanbul - 2008

NEBE' NÂZİÂT, ABESE, TEKVİR, İNFİTÂR, MUTAFFİFİN, İNŞİKÂK, BÜRÛC, TÂRIK, A'LÂ, ĞÂŞİYE, FECR, BELED, ŞEMS, LEYL, DUHÂ, İNŞİRÂH, TİN, A'LAK, KADR, BEYYİNE, ZİLZÂL, ÂDİYÂT, KÂRİ'A, TEKÂSÜR, ASR, HÛMEZE, FİL, KÛREYŞ, MÂÛN, KEVSER, KÂFİRÛN, NASR, LEHEB, İHLÂS, FELAK ve NÂS SÛRELERİ

İÇİNDEKİLER

NEBE' SÛRESİ

Nebe' Sûresi ... 8251
Büyük Haber ... 8252
Hüküm Günü ... 8259
Müttakîlerin Sonu ... 8263

NÂZİÂT SÛRESİ

Nâziât Sûresi ... 8267
Andolsun İşleri Yürütenlere ... 8268
Mûsâ'nın Haberi Geldi mi Sana? ... 8283

ABESE SÛRESİ

Abese Sûresi ... 8293
Âmânın Haberi ... 8294
Olayın Düşündürdükleri ... 8299
İnsanoğlu Ne De Nankör ... 8310
Büyük Gürültü ... 8314

TEKVÎR SÛRESİ

Tekvîr Sûresi ... 8317
Güneş Dürüldüğünde ... 8318
Sinenler ve Akanlar ... 8329

İNFİTÂR SÛRESİ

İnfitâr Sûresi ... 8337
Gök Çatladığında ... 8338

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

Mutaffifîn Sûresi ... 8353
Vay Hile Yapanlara ... 8354
Kötülerin Kitabı Siccîn'dedir ... 8357
İyilerin Kitâbı İlliyîn'dedir ... 8361
Suç İşlemiş Olanlar ... 8364

İNŞİKÂK SÛRESİ

İnşikâk Sûresi ... 8365
Gök Yarıldığında ... 8366
And Olsun Şafağa ... 8369

BÜRÛC SÛRESİ

Bürûc Sûresi ... 8375
Canı Çıksın Uhdûd Halkının ... 8376
Uhdûd Kıssasının Anlattığı Gerçekler ... 8386
Rabbının Yakalayışı ... 8397

TÂRIK SÛRESİ

Târık Sûresi ... 8399
And Olsun Târık'a ... 8400
Kesin Söz ... 8407

A'LÂ SÛRESİ

A'lâ Sûresi ... 8409
Yücelerin Yücesi ... 8411
Arınan Felâh Bulmuştur ... 8423

ĞÂŞİYE SÛRESİ

Gâşiye Sûresi ... 8433
Her Şeyi Sarıp Kaplayan ... 8434
Yüzler de Var ki ... 8435

FECR SÛRESİ

Fecr Sûresi ... 8443

BELED SÛRESİ

Beled Sûresi 8459

ŞEMS SÛRESİ

Şems Sûresi 8469

LEYL SÛRESİ

Leyl Sûresi 8485

DUHÂ SÛRESİ

Duhâ Sûresi 8497

İNŞİRÂH SÛRESİ

İnşirâh Sûresi 8505

TÎN SÛRESİ

Tîn Sûresi 8511

A'LAK SÛRESİ

A'lak Sûresi 8521

KADR SÛRESİ

Kadr Sûresi 8537

BEYYİNE SÛRESİ

Beyyine Sûresi 8559

ZİLZÂL SÛRESİ

Zilzâl Sûresi 8565

ÂDİYÂT SÛRESİ

Âdiyât Sûresi 8573

KÂRİ'A SÛRESİ

Kâri'a Sûresi 8577

TEKÂSÛR SÛRESİ

Tekâsür Sûresi 8581

ASR SÛRESİ

Asr Sûresi 8589

İnsan Fıtratı ve Yetenekleri 8610
İslâm Düşüncesinde İnsan 8639

HÜMEZE SÛRESİ

Hûmeze Sûresi 8653

FÎL SÛRESİ

Fîl Sûresi 8657

KUREYŞ SÛRESİ

Kureyş Sûresi 8683

MÂÛN SÛRESİ

Mâûn Sûresi 8687

KEVSER SÛRESİ

Kevser Sûresi 8693

KÂFİRÛN SÛRESİ

Kâfirûn Sûresi 8721

NASR SÛRESİ

Nasr Sûresi 8727

LEHEB SÛRESİ

Leheb Sûresi 8733

İHLÂS SÛRESİ

İhlâs Sûresi 8739
İslâm Düşüncesinde Tevhîd Gerçeği 8781

MUAVVİZETEYN SÛRELERİ

Muavvizeteyn Sûreleri 8803

FELAK SÛRESİ

Felak Sûresi 8809

NÂS SÛRESİ

Nas Sûresi 8825

NEBE' SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا
سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا
نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا
شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا
وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Neyi soruşturuyorlar?
2 — Büyük haberi mi?
3 — Ki onlar, bunun üzerinde ihtilâfa düşmektedirler.
4 — Hayır, ileride bileceklerdir.
5 — Yine hayır, ileride bileceklerdir.
6 — Yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?
7 — Dağları da birer kazık?
8 — Ve sizi çift çift yarattık.

9 — Uykunuzu dinlenme kıldık.
10 — Geceyi bir örtü kıldık.
11 — Gündüzü de maîşet vakti kıldık.
12 — Üstünüzde yedi sağlam gök binâ ettik.
13 — Pırıl pırıl parlayan bir kandîl astık.
14 — Sıkıştırılmışlardan da şarıl şarıl bir su indirdik.
15 — Ki onunla taneler ve bitkiler çıkaralım.
16 — Ve sarmaş dolaş bahçeler yetirelim.

Büyük Haber

Allah Teâlâ, kıyâmetin vukûunu inkâr ederek soru soran kâfirleri reddedip buyuruyor ki: «Neyi soruşturuyorlar? Büyük haberi mi?» Sordukları şey nedir? Kıyâmetin durumunu mu soruyorlar. Bu dehşet verici, göz kamaştırıcı, fecî bir haberdir. Katâde ve İbn Zeyd, «büyük haberin» ölümden sonra dirilme olduğunu söylerler. Mücâhid ise bunun Kur'ân olduğunu söyler. Birinci görüş daha açıktır. Çünkü Allah Teâlâ âyetin devâmında: «Ki onlar, bunun üzerinde ihtilâfa düşmektedirler.» buyuruyor. Yani insanlardan bir kısmı onu kabul edip inanmakta, bir kısmı da inkâr etmektedir.

Müteâkıben de kıyâmeti inkâr edenleri tehdîd ederek: «Hayır, ileride göreceklerdir. Yine hayır, elbette görüp bileceklerdir.» buyuruyor. Bu, kuvvetli bir tehdîd ve ağır bir azâb vaadidir.

Arkasından Allah Teâlâ yüce kudretinin hârika şeyleri ve akıl ermez halleri yaratmaya yettiğini belirterek söze başlıyor. Bu ifâdeler öldükten sonra dirilme ve diğer konularda Allah'ın kudretini göstermektedir. Buyuruyor ki: «Yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?» Yaratıkların emrine hazır kılıp ona boyun eğdirmedik mi? Sâbit, hareketsiz bir kara parçası yapmadık mı? «Dağları da birer kazık?» Allah Teâlâ dağları birer kazık yapmış, onu yeryüzünün üzerine oturtarak pekiştirip karârlaştırmış ve böylece yeryüzü kımıldamaktan uzaklaşıp üzerindekileri sarsmaz olmuştur.

«Ve sizi çift çift olarak yarattık.» Erkek ve dişi olarak. Her biriniz diğerinden yararlanır ve böylece soyun devâmı sağlanır. Nitekim Rûm sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Kendileriyle huzûra kavuşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda, düşünen bir kavim için âyetler vardır.» (Rûm, 21)

«Uykunuzu dinlenme kıldık.» Hareketin kesildiği bir an kıldık ki fazla gidip gelmelerden doğan huzûrsuzluk önlenip tâm bir rahat sağlansın. Çünkü gündüzün maîşet peşinde koşup durursunuz. Benzer bir

âyet daha önce Furkân sûresinde (âyet, 47) geçmişti.

«Geceyi bir örtü kıldık.» Karanlığı ve zulümâtıyla insanları kuşatan bir örtü. Nitekim «Andolsun; bürüyüp örttüğü zaman geceye.» (Leyl, 1) buyurulmaktadır.

(...)

Katâde der ki: «Geceyi bir örtü kıldık.» Sükûn ve huzûr anı, demektir.

«Gündüzü de maîşet vakti kıldık.» Gündüzü de aydınlık ve parlak kıldık ki, insanlar o süre içerisinde işlerini görmek için gidip gelebilsinler, kazanç, geçim ve ticâretlerini yapıp benzeri faâliyetlerini gerçekleştirebilsinler. «Üstünüzde yedi sağlam gök binâ ettik.» Yedi kat göğü. Yüceliği, sağlamlığı, genişliği, sâbit ve gezegen yıldızlarıyla süslü sağlam yedi gök binâ ettik.

«Pırıl pırıl parlayan bir kandil astık.» Bütünüyle yeryüzü halkını aydınlığa boğan ve cümle kâinatı ışıklandıran güneşi.

«Sıkıştırılmışlardan da şarıl şarıl bir su indirdik.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; burada sözü edilen «sıkıştırılmışlardan» maksat, rüzgârdır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki o; «sıkıştırılmışlardan» maksad, rüzgârdır, demiştir. İkrime, Mücâhid, Katâde, Mukâtil, Kelbî, Zeyd İbn Eslem ve oğlu Abdurrahmân da bunun rüzgâr olduğunu söylemişlerdir. Bu sözün anlamı, rüzgâr bulutlardan suyu toparlayıp indirir, demektir.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o «sıkıştırılmışlardan» maksad, buluttur, demiştir. İkrime, Ebu'l-Âliye, Dahhâk, Hasan, Rebî' İbn Enes ve Sevrî de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh etmiştir. Alâ der ki: Bu «sıkıştırılmışlardan» maksad, yağmur yüklenmiş olup da henüz yağmamış olan bulutlardır. Nitekim bir kadının aybaşısı yaklaşıp da henüz âdet olmadığı zaman araplar ona (امرأة معصرة) «sıkıştırılmış kadın» ta'bîrini kullanırlar.

Hasan ve Katâde'nin de «sıkıştırılmışlar» ta'bîri ile göklerin kasdedildiğini söylediği bildirilir. Ancak bu, garîb bir görüştür.

En açık görüş; «sıkıştırılmışlar» kavliyle bulutların kasdedilmiş olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyurmaktadır: «Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları yürütür ve onları dilediği gibi gökte yayar ve kısım kısım yığar. Nihâyet sen de aralarından yağmurun çıktığını görürsün.» (Rûm, 48)

«Şarıl şarıl bir su indirdik.» Mücâhid, Katâde ve Rebî' İbn Enes bunun akan bir su olduğunu söylerken, Sevrî; ardarda gelen, der. İbn Zeyd ise bunun çok su anlamına geldiğini bildirir. İbn Cerîr Taberî der ki: Arapların sözünde çokluk ifâde eden bir nitelik olarak (الثج) kelimesinin kullanıldığı bilinen bir şey değildir. Bu kelime ancak ard arda dökülme anlamına kullanılır. Nitekim Rasûlullah (s.a.)ın şöyle

buyurduğu bilinmektedir: Haccın en fazîletlisi yüksek sesle telbiye yapılan ve develerin kanı akıtılan hactır. Rasûlullah bu kelimeyi kan dökülmesi ve akıtılması anlamında kullanmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.)ın yanına gelip, âdet gördüğünü ve kanının fazla aktığını söyleyen kadının hadîsinde; Rasûlullah (s.a.) ona; pamukla kapamanı ve örtmeni anlatıyorum, demiş kadın; ey Allah'ın Rasûlü, bu pamukla tutulamayacak kadar fazla, şarıl şarıl akıyor, demiştir. Bu ifâde de gösteriyor ki, ardı arkası kesilmeyen akmaya (الثج) kelimesi kullanılır. Allah en iyisini bilendir.

«Ki onunla taneler ve bitkiler çıkaralım. Ve sarmaş-dolaş bahçeler bitirelim.» Bu, ardarda inen ve şarıl şarıl akan mübârek ve faydalı sularla insanların biriktirip sakladıkları «taneler» ve hayvanların yaş olarak yedikleri yeşil «bitkiler» çıkaralım. Muhtelif renklerden, değişik çeşitlerden farklı koku ve tadlardan oluşan meyveler bitiren bahçeler, bostanlar yetiştirelim. Hepsi aynı bölgede yetişse de farklı tat ve lezzette olan meyveler. «Sarmaş-dolaş bahçeler» İbn Abbâs ve bir başkası der ki: Sarmaş-dolaş anlamına gelen (الفافاً) ifâdesi topluca, demektir. Bu, Allah Teâlâ'nın Rad sûresindeki şu kavli gibidir: «Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, üzüm bağları, ekinler ve çatallı çatalsız hurma ağaçları vardır. Hepsi de aynı suyla sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda, akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Râd, 4)

İ Z Â H I

Bu geniş kâinâtın her tarafını ihâta eden, akıllara durgunluk veren tasvîrleri ve sahneleri bir arada topluca gözler önüne seren bu beyân tarzında ibâre ve lâfızların bir noktada toplanışı hislerde derin ve fevkalâde te'sîrler bırakmaktadır. Bir bakıma kesilmeden devâm eden tokmak darbelerini andırır. Muhâtablara yöneltilmiş istifhâmlar ise dilde bir şeyi kuvvetlendirme yolu olarak kullanılmaktadır. Burada da kasdedilen mânâ budur. Sanki kuvvetli bir el, gâfilleri durmadan sarsıp durmaktadır. Onların kalb ve gözlerini, kendilerine sunulan ve gerisinde tedbîr, takdîr, yaratma ve öldürdükten sonra tekrâr diriltme kudretinin, mahlûkatı hesâbsız, cezâsız, başıboş bırakmayan hikmetin bulunduğu hâdiselere ve kâinata çevirmektedir. İşte bu noktadan itibâren ihtilâfa düştükleri büyük haberle temâsa geçmiş oluyorlar.

Dikkatlerinin çekildiği ilk nokta yeryüzü ve dağlar:

«Yeryüzünü bir beşik, dağları da onun için birer direk kılmadık mı?» (مهاد) Üzerinde her türlü hareket etmeye elverişli olan, beşik gibi insanları içinde muhâfaza etmektedir. Her iki mânâ birbirine yakındır. İnsan için hangi medeniyet ve bilgi çağında olursa olsun bu el-

le tutulur, gözle görülür bir hakîkattır. Yeryüzünün bu şekilde olduğunu anlamak için şüphesiz derin bir bilgiye ihtiyâç da yoktur. Dağların kazıklar ve direkler halinde olduğu görülmektedir. İbtidâî insan dahi bunu bilir. Her ikisine de ilk bakışın rûhlarda bıraktığı tesîrler hiç şüphesiz bu şekildedir.

Yalnız ne var ki işin hakîkatı, ibtidâî insanın ilk nazarda hissettiğinden ötede daha büyük ve daha etraflı bir mâhiyet arzetmektedir. Hiç şüphesiz bu kâinâtın mâhiyetine ve geçirdiği merhalelere âit insan bilgileri arttıkça işin hakîkatı gözünde daha da büyümekte, gerisinde bulunan büyük ilâhî takdîri, son derece ince ve hikmetli tedbîrleri ve bu varlığın cüz'leri ve birbirlerine olan ihtiyâçlarındaki intizâmı idrâk etmektedir. Yeryüzünün insan hayatına elverişli olarak bir yuva şeklinde hazırlanması insanın da burasını bilgi ve tecrübeleriyle ıslâh etmek için çalışması, üzerinde durulacak hâdiselerdendir.

Allah Teâlâ'nın yeryüzünü yaşamak için elverişli kılması, bu zâhirî varlığın gerisinde güçlü ve müdebbir bir varlığın bulunduğuna şüphe götürmez bir delildir.

Allah Teâlâ, dağları da kazıklar kıldı. İnsan bu hakîkatı, şekil bakımından göze göründüğü gibi idrâk eder. Bu haliyle çadırları yerli yerinde tutan kazıklara benzemektedir. İşin hakîkatına gelince Kur'ân'ın bize öğrettiği ve bizim ondan anladığımız, dağların, yeryüzünü sâbit tuttuğu ve onun muvâzenesini bazen denizlerin çukurları ile dağların yüksek tepeleri arasında, bazen yeryüzündeki kıvrımlarda bazen de dağların muayyen noktalardaki ağırlıkları sebebiyle zelzelelerin, şimşeklerin ve yer sarsıntılarının yapacağı tahrîblere mâni oluşunda müşâhede etmekteyiz. Bazen de henüz keşfedilmeyen diğer sebeplerle olabilir. Nice meçhûl kanunlar ve hakîkatlar var ki, Kur'ân-ı Kerîm onlara işâret etmiş bulunmaktadır. Fakat insanoğlu bunların bir kısmına ancak yüzyıllar sonra ulaşabilmektedir.

Dikkatlerin çekildiği ikinci nokta ise, muhtelif yönleri ve hakîkatlarıyla bizzât insan varlığıdır:

«Sizi çift çift yaratmadık mı?»

Bu hakîkat o kadar açıktır ki, insanoğlu bunu da açık bir şekilde kolaylıkla anlayabilir. Allah insanı dişi ve erkek olarak yaratmıştır. Bu nev'in hayatını ve devâmını da iki ayrı cinsin farklılığı ve birbirleriyle olan münâsebetine dayalı olarak vâr etmiştir. Her insan bu açık hakîkatı idrâk edebilmekte, derin bir bilgiye muhtâç olmadan da bunların ötesinde bir rahatlık, bir lezzet, bir huzûr ve bir değişikliğin bulunacağını hissedebilmektedir. İşte bu sebeple Kur'ân, insanoğluna bunları duyurmakta, o da hangi durumda olursa olsun, bunları düşünmeye yöneldiğinde, işi anlamakta ve te'sîri altında kalmaktadır. Bunların hepsinde de gâye, nizâm ve bir takdîrin bulunduğunu anlamaktadır.

Bu hakîkatın kıymet ve derinliğine dâir kapalı anlayışın ötesinde diğer düşünülmeye değer noktalar da bulunmaktadır. İnsanoğlu bilgide ve tecrübelerde ilerledikçe bunları da anlayabilmektedir. Düşünülmeye değer noktalardan biri, Allah Teâlâ'nın bir damla nutfeden görünüşte bir fark olmaksızın hem erkek hem de dişi yaratmasıdır. Aynı nutfenin biri erkek, diğeri de dişi olmaktadır. Bunu ancak yaratıcı kudretin irâdesine, O'nun gizli kudretine, ince hesâblarına her bir nutfe için takdîrine bağlamak gerekir. Yarattığı bu çiftler sâyesinde hayat gelişecek ve yükselecektir.

«Uykunuzu dinlenme vakti kılmadık mı? Geceyi bir örtü yapmadık mı? Gündüzü çalışma vakti kılmadık mı?»

Uykuyu dinlenme vakti yapması da Allah Teâlâ'nın beşeriyet için kıldığı tedbîrlerden biridir. İdrâk sâhibi insanları bir müddet için idrâkten ve duyarlıktan alıkoymakta, onları ölümle hayat arası bir durumda bırakmaktadır. Gündüzleri binbir meşakkat ve mücâdele içinde yorulan vücûdları ve sinirleri bu yolla dinlendirmektedir. Bu olanların hepsi insanın mâhiyetini anlamaktan âciz olduğu, irâdesinin de içinde bulunmadığı hayrete değer bir yolla olmaktadır. Uyku halinden uyanıklığa, uyanıklıktan uykuya nasıl geçtiğinin farkında bile değildir. Uyku halinde iken bir düşünce ve duyarlık ta bahis mevzûu değildir. Bu, hiç şüphesiz canlıların yaratılışlarındaki sırlardan bir sırdır. Bu sırrı ancak onu yaratan ve ona bu sırrı veren bilir. Canlının hayatı da buna bağlı olup hiç bir canlı yoktur ki uykusuz hayatını devâm ettirebilsin. Uykusuzluğa dayanabilmek ancak muayyen bir zamana bağlı kalabilir. Uykusuz kalmaya mecbûr olan bir canlının sonunda ölüme mahkûm olacağı muhakkaktır.

Uykuda vücûd ve sinirlerin ihtiyâcı hâricinde bir takım sırlar da bulunmaktadır. O rûha çok şiddetli hayat mücâdelesi sonunda bir sükûnet bahşeder. Öyle bir sükûnettir ki, insanoğlu bir müddet için —ister istemez— silâh ve kalkanını bırakmaya ve kendisini sulh ve sükûnete teslîme mecbûr olur. Her ferd suya ve ekmeğe muhtâç olduğu kadar bu sükûnete de muhtâçtır. Gözleri kapayan bu uyku hali yorgun rûhlarda, yıpranmış sinirlerde, huzûrsuz nefislerde, titreyen gönüllerde bazen mucizevî te'sîrler meydana getirmektedir. Birkaç dakikayı dahi geçmeyen bu uyku hali ferdin varlığında tâm bir inkılâb yapmakta, gücünde, rûhunda tâm bir yenilenme meydana getirmektedir. Uyandığında tâm mânâsıyla hafîflemiş olur. Bu mucizenin varlığını Bedir'de, Uhud'da savaşan müslümanların halinde bütün açıklığı ile görmekteyiz. Bu sâyede Allah Teâlâ onları yeniden güçlendirmiştir. Şu âyetlerde bunu beyân buyurmaktadır: «Hani O, size kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafîf bir uykuya daldırmıştı.» (Enfâl, 11), «Kederden sonra, bir takımınızı kendinden geçirecek huzûr ve emniyet indirdi.»

(Âl-i İmrân, 154) Aynı haller, birçok kimseler için de zaman zaman olmuştur. İşte âyette geçen bu (سبات) hali canlıların uyku yoluyla yaratılış zarûretlerinden bir zarûret olarak idrâkten ve hareketlerden kesilmek mânâsına kullanılmaktadır. Yaratıcı kudretin sırlarından bir sır, Allah'ın nimetlerinden bir nimettir ki bunu ondan başka vermeye kimsenin gücü yetmez. Buna Kur'ân'ın beyân buyurduğu tarzda bakmak, kalbe onun kendine mahsûs husûsiyetlerini ve onu yaratılışına yerleştiren eli, üzerinde derin derin düşünüp ibret almayı hatırlatır.

Yine Allah Teâlâ'nın tedbîri cümlesinden bir de, kâinatın hareketini canlıların hareketine uygun tarzda kılmış olmasıdır. Nitekim insana, işten ve hareketten sonra dinlenmeyi ve uyku halini bahşetmiştir. Kâinâta da geceyi, istirâhatin ve uykunun tâm olabilmesi için örtücü bir elbise halinde koymuştur. Gündüzü de hareketlerin ve kazançların tâm olabilmesi için aydınlık olarak yaratmıştır. Böylece mahlûkâtı ile kâinât arasında bir âhenk ve uygunluk mevcûd olagelmiştir. Bu âlem, her bakımdan canlıların yaşamasına uygun bir tarzda yaratılmıştır. Canlılar da hereket ve ihtiyâçlarında kâinâtın özelliklerine ve kanunlarına uygun bir tarzda yaratılmışlardır .Bu iki halin uygunluğundan da bunları yaratan ve çok ince bir tarzda uygunluk sağlayan bu kudret elinin bedîî bir hakîkatı ortaya çıkmış olur. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'ân, XV, 463-467)

«Dağları da birer kazık.» Kazık anlamı verdiğimiz (الاوتاد) kelimesi (وتد) kelimesinin çoğuludur. Ve tahta veya başka oynayan, sarsılan şeylerin çakılıp sağlamlaştırıldığı nesnedir. Eğer; Allah'ın irâdesi ve kudreti dünyayı durdurmaya yeterli değil miydi? denilirse; buna şöyle cevab verilir: Evet yeterliydi. Ancak Allah sebeplerin müsebbibidir ve bu da O'nun kudretinin kemâline bir delildir.

Bazıları dediler ki: Gerçekte kazıklar anlamına gelen (الاوتاد) evliyânın efendisi, esfiyânın havâsıdır. Onlar sâbit dağlar gibidirler. Varlık dünyası onlarla sâbit olur. Ebu Saîd er-Harrâz (Kuddise sirruhu)a Evtâd ve Ebdâl'den hangisi daha efdaldir? diye sorulduğunda; evtâd, demiştir. Bu nasıl oluyor? denildiğinde şöyle demiş: Ebdâl bir halden diğer hale, bir makâmdan diğer makâma değiştirilirler. Etvâd ise son noktaya ulaşmıştır ve artık onlar, oldukları yerde sâbit kalmışlardır. Mahlûkâtın ayakta durması onlarla kâimdir. İbn Atâ der ki : Evtâd istikâmet ehlidirler, sıdk sâhibidirler. Onlar her zaman temkîn makâmına yerleşmiş oldukları için hiç bir hal onları değiştirmez.

Evtâd dört tanedir. Birisine Abd'ül-Hayy denir ki; bu, Şark'ı korur. Birisine Abd'ül-Alîm denir ki; bu, Garbı korur. Birisine Abd'ül-Mürîd denir ki; bu, Kuzeyi korur. Birisine de Abd'ül-Kâdir denir ki bu Güneyi korur.

Ebdâl ise yedi tanedir ve bunlar yukardan aşağıya bütün yerküresinin iklîmlerini korurlar.

Bu adın verilme şekli şundandır ki; onlardan bir kişi ölürse kırklardan —yani Nücebâ'dan— bir kişi onun yerine geçer. Kırkların tamâmlanması ise üçyüzlerden birisi ile —yani Nükabâ— ile olur. Üçyüzlerin tamâmlanması ise Sulahâ'dan birisi ile gerçekleşir. Hasta olmaları ve tedâvî görmeleri dışında Ebdâl bir yerde oturup kalmazlar. Ebdâl oldukları şeyin peşinde giderler, yerler, içerler ve evlenirler. İrşâd kutbu Teke burcunun nazîri olduğu gibi. Ebdâlin kutbu (kutb el-Ebdâl) da Süheyl yıldızı gibidir. Hz. Peygamber zamanında Ebdâlin kutbu Üveys el-Karânî'nin amcası İsâmüddîn Kuzenî idi. O vefât edince Mekke ve Yemen arasındaki İbn Atâ Ahmed oldu. Hz. Peygamber'in zamanında Bilâl-i Habeşî yedi ebdâlden birisi idi. Şâfiî merhûm da kendi zamanındaki dört Evtâddan birisi idi. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 294).

—oOo—

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾
وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِّلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَّابِثِينَ فِيهَا
أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ
كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا
فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

17 — Doğrusu, hüküm günü; tayin edilmiş bir vakittir.

18 — Sûr'a üfürüldüğü gün, hepiniz bölük bölük gelirsiniz.

19 — Gök açılmış, kapı kapı olmuştur.

20 — Dağlar yürütülmüş, serâb olmuştur.

21 — Şüphesiz ki cehennem, bir gözetleme yeridir.

22 — Azgınlar için varılacak bir yer.

23 — Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.

24 — Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır.

25 — Sade kaynar bir su ve bir de irinden başka.

26 — İşlediklerine uygun bir cezâ olarak.

27 — Çünkü onlar hiç bir hesâb beklemezlerdi.

28 — Ve âyetlerimizi yalan sayıp dururlardı.

29 — Oysa Biz, her şeyi yazıp saymıştık.

30 — Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbdan başka bir şey artırmayız.

Hüküm Günü

Allah Teâlâ kıyâmet günü demek olan hüküm gününden haber vererek bunun ta'yîn edilmiş süreli bir şey olduğunu, bu sürenin artıp eksilmeyeceğini, Allah'tan başka kimsenin onun vaktini kesin olarak bilemeyeceğini haber veriyor. Nitekim Hûd sûresinde de: «Biz o günü ancak belirli bir süreye kadar erteleriz.» (Hûd, 104) buyurulmaktadır.

«Sûr'a üfürüldüğü gün, hepiniz bölük bölük gelirsiniz.» Mücâhid; zümre zümre, diye mânâ verir. İbn Cerîr de; her ümmet Rasûlü ile beraber gelir, der. Nitekim Allah Teâlâ «Bütün insanları önderleriyle beraber çağırdığımız gün» buyurmaktadır.

Buhârî bu âyetle ilgili olarak der ki: Bize Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İki nefha arası kırktır. Ashâb; kırk gün mü? deyince, Rasûlullah (s.a.); bildirmekten kaçınırım, dedi. Onlar kırk ay mı? dediler o; bildirmekten kaçınırım, dedi. Onlar kırk yıl mı? deyince; bildirmekten kaçınırım, dedi. Sonra şöyle buyurdu: Ardından Allah Teâlâ gökten bir su indirir, siz bakla biter gibi bitirilirsiniz. İnsanın her tarafı çürür, ancak bir kemiği çürümez ki bu kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyâmet günü yaratıklar o kısımdan birleştirilip meydana getirilir.

«Gök açılmış, kapı kapı olmuştur.» Meleklerin inmesi için yol ve geçit haline gelmiştir.

«Dağlar yürütülmüş, serâb olmuştur.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Sen, dağları görür ve yerinde durur sanırsın. Oysa onlar, bulut geçer gibi geçip giderler.» (Neml, 88), «Dağlar, atılmış renkli yüne benzeyecekler.» (Kâria, 5) Burada ise «Dağlar yürütülmüş, serâb olmuştur.» buyuruyor. Yani bakan kişi onun durduğunu sanır, halbuki o mevcûd değildir. Bundan sonra her şey tamâmen silinip gider, ne göze görünür, ne de izi kalır. Tâhâ sûresinde buyurulduğu gibi: «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım onları ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne bir çukur ne de bir tümsek göreceksin.» (Tâhâ, 105-107) Kehf sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Bir gün dağları yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün. Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47)

«Şüphesiz ki cehennem bir gözetleme yeridir.» Hazırlanmış gözetlemektedir. «Azgınlar için.» Peygamberlere muhâlefet eden azgın ve âsîler için. «Varılacak bir yer.» Varıp dönülecek, gidip konaklanacak yer. Hasan ve Katâde, bu âyetin tefsîrinde derler ki: Hiç bir kimse cehennemden geçmeden cennete giremez. Eğer beraberinde geçiş belgesi varsa cehennemden kurtulur, yoksa orada tutuklanır. Süfyân es-Sevrî de der ki: Cehennemin üzerinde üç tane köprü bulunmaktadır.

«Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» Sonsuz devirler süresince orada bekleyeceklerdir. Sonsuz devirler anlamına gelen (احقاب) kelimesi, (حقب) kelimesinin cem'i olup zamandan bir mikdârı ifâde ederse de bu mikdâr üzerinde ihtilâf vardır. İbn Cerîr Taberî... Sâlim İbn Ebu Cad'd'dan nakleder ki; Ali İbn Ebu Tâlib, Hilâl el-Hecerî'ye şöyle demiş: Allah'ın indirilmiş olan kitâbındaki (احقاباً) kelimesinin ne anlama geldiğini sanıyorsunuz? O; seksen sene, her sene on iki ay, her ay otuz gün, her gün de bin sene demiş. Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Amr, Abdullah İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Amr İbn Meymûn, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes, Dahhâk'dan da böyle dedikleri rivâyet edilmiştir. Hasan ve Süddî ayrıca buna yetmiş yıl ekler. Abdullah İbn Amr ise bu kelimenin kırk yıl demek olduğunu ve bu yıllardan her birinin bizim saydığımız yıllarla bin yıl anlamına geldiğini bildirir. Bu iki rivâyeti İbn Ebu Hâtim nakleder. Büşeyr İbn Kâ'b der ki: Bana anlatıldığına göre (احقاب) üç yüz yıldır. Her yıl üç yüz altmış gündür, her gün bin yıldır. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatîm bu rivâyeti naklederler. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Ömer İbn Ali... Ebu Ümâme'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) bu âyetin tefsîrinde şöyle demiştir: (الاحقاب) bir ay otuz gündür, sene on iki ay ve üç yüz altmış gündür, onun her bir günü de sizin saydıklarınızdan bin yıldır. Şu halde (احقاب) otuz bin kerre bin yıl olmaktadır. Bu hadîs gerçekten münkerdir. Gerek Kâsım, gerekse ondan rivâyet eden Ca'fer İbn Zübeyr metrûk râvîlerdir.

Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Muhammed İbn Mirdâs Süleymân İbn Müslim'den nakletti ki, o şöyle demiş: Süleymân et-Teymîye; hiç kimse ateşten çıkabilir mi? diye sordum. O dedi ki: Bana Nâfi', Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hiç kimse cehennemde uzun süre kalmadıkça oradan çıkamaz. O dedi ki: (احقاباً) kelimesi seksen şu kadar yıldır. Bir yıl sizin saydığınızdan üç yüz altmış gündür. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Süleymân İbn Müslim Basra'lı meşhûr bir zâttır. Süddî der ki: «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» Yedi yüz devir. Her devir yetmiş senedir, her sene üç yüz altmış gündür, her gün sizin saydığınızdan bir sene gibidir. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet Allah Teâlâ'nın: «Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbdan başka bir şey artırmayız.» âyeti ile neshedil-

miştir. Hâlid İbn Madân da der ki: Bu âyet ve «Rabbının diledikleri müstesnâ» kavli tevhîd ehli hakkında nâzil olmuştur. Bu son iki rivâyeti İbn Cerîr Taberî naklettikten sonra şöyle der: «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» kavli «orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır.» kavline bağlıdır. Daha sonra Allah Teâlâ onlara, bir başka şekilde ve bir başka türden azâb hazırlayacaktır. Sonra Taberî der ki: Sahîh olan Katâde ve Rebî' İbn Enes'in dediği gibi azâbın bitmeyeceğidir. Nitekim Muhammed İbn Abdurrahîm... Sâlim'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben Hasan'a Allah Teâlâ'nın «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» kavli sorulduğunda şöyle dediğini işittim : Sonsuz devirlerden maksad, sayılamayacak süredir ki bu cehennemde ebedî olarak kalmaktan ibârettir. Ancak sonsuz devir anlamına gelen (احقاباً) kelimesi, yetmiş yıldır. Onun her bir yılı sizin saydığınızdan bin yıl gibidir. Saîd de Katâde'den nakleder ki; o: «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Kesintisiz ve bitimsiz olarak. Çünkü bir devir geçince arkasından bir başka devir gelecektir. Ve bize bir devrin seksen sene olduğu söylenmiştir. Rebî' İbn Enes de bu âyete şöyle mânâ verir: Bu devirlerin sayısını Allah'tan başka kimse bilmez. Fakat bir tek devir seksen yıldır, bir yıl üç yüz altmış gündür, her gün sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir. Bunu İbn Cerîr Taberî de rivâyet eder.

«Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır.» Cehennemde kalblerini serinletecek bir şey bulamayacakları gibi beslenecekleri rahat bir içecek de bulamayacaklardır: «Sade kaynar bir su ve bir de irinden başka.» Ebu'l-Âliye der ki: Kaynar su, serinlikten, irin de içecekten istisnâ edilmiştir. Rebî' İbn Enes de böyle der. Kaynar su anlamına gelen (الحميم) kelimesi sıcaklığı son noktasına varmış olan sıcak şeydir. İrin anlamına gelen (الغساق) kelimesi ise cehennem ehlinin irinlerinden akıp toplanan şeylerle, onların terleri, yaşları ve yaralarından akan cerâhattır. O soğuktur ama soğuğuna dayanılmaz ve pis kokusundan yanına yaklaşılmaz. Biz Sâd sûresinde (âyet, 52) bu konuda yeterli bilgiyi verdik, burada tekrârına gerek yoktur. Allah bizi ondan muhâfaza buyursun.

İbn Cerîr Taberî der ki: «Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır.» kavlindeki serinlikten maksad, uykudur. (...) Taberî böyle zikretmişse de bunu hiç bir kimseye isnâd etmemiştir. İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti Süddî kanalıyla Mürre'ye ulaştırır. Kezâ Mücâhid'de de bu rivâyeti nakleder. Beğavî de Ebu Ubeyde ve Saîd'den bu rivâyeti nakleder.

«İşlediklerine uygun bir cezâ olarak.» Ulaştıkları bu cezâ onların yapmış oldukları bozuk amellerine ve dünyada iken işledikleri kötülüklere karşılıktır, buna uygundur. Mücâhid, Katâde ve bir başkası böyle demiştir.

«Çünkü onlar, hiç bir hesâb beklemezlerdi.» Onlar ileride cezâ görüp hesâba çekilecekleri bir diyâr bulunacağını kabul etmezlerdi. «Ve âyetlerimizi yalan sayıp dururlardı.» Allah'ın peygamberlerine indirdiği ve yaratıklarına lutfettiği huccet ve delillerini yalanlarlardı. Peygamberlerine inâd ve yalanlama ile karşı çıkarlardı.

(...)

«Oysa Biz, her şeyi yazıp saymıştık.» Biz kulların yaptıkları amellerin hepsini biliyorduk. Bunu yazmış ve buna göre cezâlandıracaktık. İşlediği hayır ise hayırla, şer ise şerle cezâlandıracaktık.

«Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız.» Cehennem ehline denir ki: İçinde bulunduğunuz azâbı tadın. Biz size aynı türden azâbtan başka bir şey artırmayız. Katâde Ebu Eyyûb el-Ezdî'den nakleder ki Abdullah İbn Amr şöyle demiş: Cehennem ehline bu âyetten daha ağır bir âyet nâzil olmamıştır. Onlara sürekli olarak azâb artırılacaktır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Muhammed... Hasan'dan nakleder ki, Ebu Berze el-Eslemî'ye, Allah'ın kitâbında cehennem ehli için en ağır gelen âyet hangisidir? diye sordum. O dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın «Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız.» kavlini okuyup; o topluluk Azîz ve Celîl olan Allah'a isyân etmeleri nedeniyle helâk oldu, dediğini işittim. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Cisr İbn Ferkad bütünüyle zayıf bir hadîs râvisidir.

İ Z Â H I

Sonsuz yıllar anlamına gelen (احقاباً) kelimesi, (احقبة) kelimesinin cem'idir ve bu seksen yıldır. Her yıl on iki aydır, her ay otuz gündür. Her gün de bir yıldır. Bu görüş Ali İbn Ebu Talîb'ten rivâyet edilir. Denildi ki: (الاحقاب) on yedi bin yıldır. Bu söz her ne kadar uzun olursa olsun bir sonun bulunduğunu ifâde eder. Halbuki kâfirlerin cehennemdeki azâbı sonsuzdur. Öyleyse «sonsuz devirler» sözünün anlamı nedir? derseniz; ben derim ki: Bu konuda bir çok vecih zikredilmiştir:

Birincisi: Hasan'dan nakledilen rivâyettir, o şöyle der: Allah Teâlâ cehennem ehli için bir süre koymamıştır. Sadece «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» buyurmuştur. Allah'a andolsun ki; bir sonsuz devir geçince bir başka sonsuz devir gelir, sonra bir başkası gelir ve ebediyyen bu böylece devâm eder. Sonsuz devrin sayısı yoktur, yalnızca ebedî kalış vardır. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Cehennem ehli cehennemde, dünyadaki çakılların sayısınca müddet kalacaklarını bilselerdi, sevinirlerdi. Cennet ehli de cennette dünyadaki çakılların sayısınca bir süre kalacaklarını bilselerdi, üzülürlerdi.

İkinci bir görüş şöyledir: (الاحقاب) kelimesi sonsuza delâlet etmez. Çünkü bir (الحقب) sonsuz demektir. Bu takdîrde mânâ şöyle olur: Onlar, sonsuz süreler boyunca orada kalırlar ve o sonsuz süreler boyunca orada serinlik ve içecek tadamazlar. Ancak kaynar su ve bir de irin tadarlar. Bu ifâde onların başına gelen azâbın çeşidi için belirlenen bir vakit demektir. Yoksa oradaki kalışlarını ta'yîn eden bir zamanlama değildir.

Üçüncü veçhe göre bu âyet «Öyleyse tadınız bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız» kavli ile neshedilmiştir. Yani sayı ortadan kalkmış ebedî olarak azâb, gerçekleşmiştir. (Hâzin, Lübâb, VI, 442)

——————oOo——————

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا
لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾

31 — Şüphesiz ki müttakîler için kurtuluş vardır.
32 — Bahçeler ve bağlar.
33 — Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar.
34 — Ve dolu kâseler.
35 — Orada yalan ve boş söz işitmezler.
36 — Rabbından bir mükâfât ve bağış olarak.

Müttakîlerin Sonu

Allah Teâlâ, bahtiyâr kişilerden ve onlara hazırladığı yüce nimet ve ikrâmlardan bahsederek buyuruyor ki: «Şüphesiz ki müttakîler için kurtuluş vardır.» İbn Abbâs ve Dahhâk bu ifâdeye; gezilecek yer vardır, diye anlam vermişlerdir. Mücâhid ve Katâde derler ki: Onlar cehennemden kurtulmuşlardır. Burada en açık söz İbn Abbâs'ın sözüdür. Çünkü Allah Teâlâ âyetin devâmında şöyle buyuruyor: «Bahçeler ve bağlar.» Hurma ve benzeri ağaçlardan oluşan bahçeler ve bağlar. «Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar.» Göğüsleri tomurcuklanmış hûrîler. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası der ki: Buradaki (كواعب) kelimesi; göğüsleri henüz sarkmamış bâkireler, demektir. Onların hepsi aynı yaştadırlar. Nitekim bu husûsun açıklanması Vâkıa sûresinde geçmişti. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Abdullah İbn Ahmed ed-Deştekî... Ebu Ümâme'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennet

ehlinin gömlekleri Allah'ın rıdvânından belirir. Bulutlar onların üzerine gelir ve: Ey cennet ehli ne diyorsunuz size yağmur indireyim mi? diye seslenir. Nihâyet yağmur onlardan göğüsleri tomurcuklanmış, yaşıt kızların üzerine yağar.

«Ve dolu kâseler.» İbn Abbâs der ki: Ard arda doldurulmuş kâseler. İkrime ise; sâf ve parlak kâseler, der. Mücâhid Hasan, Katâde ve İbn Zeyd ise; tamâmen doldurulmuş kadehler, derler. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ise (دهاقاً) kelimesinin ard arda anlamına geldiğini bildirir.

«Orada yalan ve boş söz işitmezler.» Allah Teâlâ'nın Tûr sûresinde buyurduğu gibi «Orada bir saçmalama, günâha sokma yoktur.» (Tûr, 23) Orada faydadan uzak, boş ve anlamsız bir söz olmadığı gibi yalan ve günâh da yoktur. Bilakis orası selâmet yurdudur. Oradaki her söz eksiklikten sâlimdir.

«Rabbından bir mükâfât ve bağış olarak.» Bu zikrettiğimiz husûsların hepsini Allah, onlara mükâfât olarak lutfu ve ihsânıyla, rahmet ve bereketiyle vermiştir. «Mükâfât ve bağış olarak.» Çok kapsamlı, yeterli ve bol olarak. Nitekim araplar: (اعطانى فاحسبنى) diyerek bana verdi ve yetirdi, derler. Allah bana yeter derken de (حسبى الله) ifâdesini kullanırlar ki; Allah kâfîdir, demektir.

رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُوْنَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُوْمُ الرُّوْحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا
لَا يَتَكَلَّمُوْنَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا
﴿٣٩﴾ اِنَّآ اَنْذَرْنٰكُمْ عَذَابًا قَرِيْبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدٰهُ وَيَقُوْلُ الْكٰفِرُ يٰلَيْتَنِىْ كُنْتُ تُرٰبًا ﴿٤٠﴾

37 — Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbı Rahmân'dan. O'na hitâbda bulunmaya kimse muktedir olamaz.

38 — O gün; rûh ve melekler saf halinde duracaklardır. Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar. O da doğruyu söyler.

39 — İşte bu; hak gündür. Dileyen Rabbına doğru bir yol edinir.

40 — Biz, sizi yakın bir azâbla uyardık. O gün; kişi elleriyle sunduğuna bakacak. Ve Kâfir: Keşki ben, toprak olsaydım, diyecektir.

Allah Teâlâ azamet ve celâlinden bahsederek göklerin, yeryüzünün, bu ikisinde ve onların arasında bulunanların Rabbı olduğunu, rahmeti her şeyi kuşatan Rahmân'ın kendisi olduğunu bildiriyor. «O'na hitâbda bulunmaya kimse muktedir olamaz.» Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimse O'na hitâb etme gücüne sâhib olamaz. Tıpkı diğer âyetlerde buyurduğu gibi: «O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir?» (Bakara, 255) ve «O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz.» (Hûd, 105).

«O gün; rûh ve melekler saf halinde olacaklardır.» Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar. Müfessirler, buradaki rûh kelimesinin ne anlama geldiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu husûsta birkaç görüş vardır:

1 — Avfî'nin İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivâyete göre buradaki rûhtan maksad, âdemoğullarının rûhlarıdır.

2 — Bir rivâyette de bu rûh, âdemoğullarının kendisidir. Hasan ve Katâde böyle derler. Katâde; İbn Abbâs'ın gizlediği şeylerden birisi de buydu, der.

3 — Rûhtan maksad, Allah'ın âdemoğlu sûretinde yaratmış olduğu bir tür yaratıklarıdır ki onlar ne melektirler, ne de beşer. Hem yerler, hem de içerler. İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu Sâlih ve A'meş bu görüşü naklederler.

4 — Buradaki rûhtan maksad, Cebrâîl'dir. Şa'bî, Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk bu görüşü serdettikten sonra, Allah Teâlâ'nın «Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.» (Şuarâ, 192-193) kavlini gösterirler. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Rûh, meleklerin en üstünlerindendir ve vahiy sâhibi olup Azîz ve Celîl olan Rabba en yakın olan melektir.

5 — Buradaki rûhtan maksad, Kur'ân'dır. İbn Zeyd böyle der. Nitekim Allah Teâlâ da: «İşte böylece Biz sana da emrimizden bir rûh vahyettik.» (Şûrâ, 52) buyurmaktadır.

6 — Bu bütün mahlûkât mikdârınca bir melektir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan böyle dediğini nakleder. İbn Abbâs: «O gün; rûh ve melekler» kavlini okuduktan sonra; bu, yaratılış bakımından meleklerin en büyüklerinden bir melektir, demiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Halef... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Rûh dördüncü göktedir. O, göklerden, dağlardan ve meleklerden daha büyüktür. Her gün on iki bin kerre tesbîh eder. Onun her bir tesbîhinden Allah bir melek halkeder ki, o kıyâmet gününde tek başına bir saf olarak gelecektir. Bu da gerçekten garîb bir sözdür. Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim: Allah Teâlâ'nın öyle bir meleği vardır ki, eğer ona; bir

lokmada yedi göğü ve yeri yut, denseydi yutuverirdi. Onun tesbîhi; Seni olduğun şekilde tesbîh ederim, kavlidir. Bu hadîs de gerçekten garîbtir ve peygambere ulaştırılması husûsunda durulması gerekir. İbn Abbâs'tan mevkûf olması da mümkündür. Belki de bu, İbn Abbâs'ın almış olduğu İsrâiliyâttandır. Allah en iyisini bilendir.

İbn Cerîr Taberî bu görüşlerin üzerinde durmuş, ancak bunlardan hiç birini kesin olarak tercîh etmemiştir. Mânâya en yakın olanı —Allah bilir ya— rûhun; âdemoğulları olmasıdır.

«Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları». Bu, «O gün gelince Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz.» (Hûd, 105) kavli gibidir. Sahîh hadîste de: O gün, peygamberlerden başkası konuşamaz, buyurulur.

«O da doğruyu söyler.» Hakkı söyler. Lâ ilâhe illallah sözü de —Ebu Saîd ve İkrime'nin belirttiği gibi— hak sözlerden biridir.

«İşte bu; hak gündür.» Muhakkak gerçekleşecek olan gündür. «Dileyen Rabbına doğru bir yol edinir.» Rabbına ulaşan bir yol, bir merci' ve bir meslek edinip onun üzerinde yürür.

«Biz, sizi yakın bir azâbla uyardık.» Kıyâmet günü vukû'bulacak bir azâbla. Onun vukûu kesin olduğu için yakın olmuştur. Çünkü her gelen mutlakâ gelecektir. «O gün; kişi elleriyle sunduğuna bakacak.» Onun iyi kötü, eski yeni yaptıklarının hepsi önüne konacak. Tıpkı Allah Teâlâ'nın başka âyetlerde buyurduğu gibi: «Onlar, bütün işlediklerini hazır bulurlar.» (Kehf, 49), «O gün önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirilir.» (Kıyâmet, 13)

«Ve kâfir: Keşki ben, toprak olsaydım, diyecektir.» O gün kâfir, dünya diyârındayken yaratılmamış olmayı, varlığa gelmemiş olmayı, bir toprak olmayı arzulayacaktır. Bu durum Allah'ın azâbını gözüyle gördüğü ve bozuk amellerinin meleklerin eliyle kaydedildiğini müşâhade ettiği gündür. Denildi ki: Kâfir bunu, Allah Teâlâ'nın dünyada yaşamış olan hayvanlar arasında hüküm verdiği ve âdil hükmüyle karâr kıldığı gün söyleyecektir. Öyle ki boynuzsuz koç, boynuzludan hakkını alacaktır. Hayvanlar arasında hüküm tamâmlanınca Allah Teâlâ onlara; toprak olun, diyecektir de onlar toprak olacaklardır. İşte bu sırada kâfir: «Keşki ben, toprak olsaydım.» diyecektir. Yani keşki ben de bir hayvan olup ta toprağa dönseydim, diyecektir. Bu anlam meşhûr Sûr hadîsinde vârid olmuştur. Ebu Hüreyre ve Abdullah İbn Amr ile başkalarından da bu anlamda pek çok haber nakledilmiştir.

NEBE' SÛRESİNİN SONU

NÂZİÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ
أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ
﴿٩﴾ يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ
﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.
2 — Canları kolaylıkla alanlara,
3 — Yüzüp yüzüp gidenlere,
4 — Yarıştıkça yarışanlara,
5 — Ve işleri yönetenlere,
6 — O gün; bir sarsıntı sarsar,
7 — Ve peşinden bir başkası gelir.
8 — O gün kalbler titrer,
9 — Gözler yere döner.
10 — Biz, eski halimize mi döndürüleceğiz? derler.
11 — Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?

12 — O takdîrde bu, zararlı bir dönüştür, derler.
13 — Doğrusu o, bir tek çığlıktır.
14 — Ki o zaman, hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.

Andolsun İşleri Yürütenlere

Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Mesrûk, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Sâlih, Ebu Duhâ, Süddî: «Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.» kavli ile meleklerin kasdedildiğini söylerler. Yani melekler âdemoğullarının rûhlarını çekip aldıkları zaman, bir kısmı katı ve sert olarak rûhu kabzeder ve bunu söküp çıkarmak için çalışır. Bir kısmı da insanoğlunun rûhunu kolaylıkla alır. Sanki bir ip düğümünü çözüyormuş gibi. İşte Allah Teâlâ'nın müteâkıben buyurduğu: «Canları kolaylıkla alanlara.» kavlinden maksad budur. İbn Abbâs böyle der. Bir başka rivâyette de İbn Abbâs der ki: «Söküp alanlar»dan maksad, kâfirlerin nefisleridir. Bunlar sökülüp alınır, sonra cehennem ateşine daldırılırlar. İbn Ebu Hâtim böyle rivâyet eder.

Mücâhid der ki: «Boğulmuş olanı söküp alanlar» kavlinden maksad, ölümdür. Hasan, Katâde ise: «Boğulmuş olanları söküp alanlara andolsun. Canları kolaylıkla alanlara da.» kavli ile yıldızlar kasdedilmiştir.

Atâ İbn Ebu Rebân der ki: Söküp alanlarla, kolaylıkla alanlar kavlinden maksad, savaşa kuvvetle katılanlardır. En Sahîh görüş birincisidir ve müfessirlerin ekseriyyeti bu görüşü benimsemişlerdir.

«Yüzüp yüzüp gidenlere.» Abdullah İbn Mes'ûd, bunların melekler olduğunu söyler. Hz. Ali, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Sâlih'den de buna benzer bir ifâde nakledilmiştir. Mücâhid ise «Yüzüp yüzüp gidenlere» kavli ile, ölüm kasdedilmiştir derken, Katâde; bunlarla yıldızlar kasdedilmiştir, der. Atâ İbn Ebu Rebâh ise; bununla diriler kasdedilmiştir, der.

«Yarıştıkça yarışanlara» Ali, Mesrûk, Mücâhid, Ebu Sâlih ve Hasan el-Basrî'den rivâyet edilir ki; bununla melekler kasdedilmiştir. Hasan ise; îmân yarışına katılıp tasdîke koşanlar, anlamını vermiştir. Mücâhid ölüm anlamını verirken, Katâde yıldızlar mânâsını verir. Atâ ise bununla, Allah yoluna koşulan atlar kasdedilmiştir, der.

«Ve işleri yönetenlere.» Ali, Mücâhid, Atâ, Ebu Sâlih, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve Süddî bunlar meleklerdir, derler. Hasan'ın ek bilgisinde ise şu ifâdeler yer alır: Melekler emri gökten yeryüzüne yöneltirler. Bu konuda ihtilâf yoktur. Ancak İbn Cerîr kesin olarak neyin kasdedildiğini belirtmemiştir. Onun nakline göre: «Ve işleri yönetenlere.» kavliyle melekler kasdedilmiştir. Ancak kendisinin bu görüşe müsbet veya menfî tarzda katılıp katılmadığını zikretmemiştir.

«O gün; bir sarsıntı sarsar, ve peşinden bir başkası gelir.» İbn Abbâs der ki: Bu, birinci ve ikinci nefhadır. Mücâhid, Hasan, Katâde, Dahhâk ve bir başkası böyle demiştir. Mücâhid der ki: «O gün; bir sarsıntı sarsar.» kavli, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün; yeryüzü ve dağlar sarsılır.» (Müzzemmil, 14) «Ve peşinden bir başkası gelir» kavli ise Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Yer ile dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığı zaman» (Hâkka, 14) İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Kâ'b İbn Kurayza'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sarsıntı gelir, peşinden bir başkası onu izler ve onunla beraber ölüm gelir. Adamın biri dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben senin üzerine salâvat getirecek olursam? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O zaman Allah sana dünyan ve âhiretin ile seni meşgûl eden konularda kâfî gelir. Bu rivâyeti Tirmizî, İbn Cerîr Taberî, İbn Ebu Hâtim, Süfyân es-Sevrî kanalıyla Kâ'b el-Kurazî'den naklederler. Tirmizî ve İbn Ebu Hâtim'in lafzı ise şöyledir: Gecenin üçte ikisi geçince Rasûlullah (s.a.) kalkıp dedi ki: Ey insanlar, Allah'ı zikredin. Çünkü sarsıntı sarsar ve peşinden bir başkası gelir ve onunla beraber ölüm gelir.

«O gün kalbler titrer.» İbn Abbâs, korkar, diye mânâ vermiştir. Mücâhid ve Katâde de böyle derler.

«Gözler yere döner.» Kalb sâhiplerinin gözleri. Gözlerin kalb sâhiplerine izâfe edilişinin sebebi, mülâbese içindir. Yani gözler hordur, hakirdir, gördüğü dehşetten dolayı yere dönüktür.

«Biz eski halimize mi döndürüleceğiz? derler.» Bununla Kureyş'li müşrikler ve onlar gibi âhiretteki dirilişi inkâr edenler kasdedilmiştir. Bunlar kabre girdikten sonra, tekrâr dirilmenin gerçekleşmesi konusunu uzak bir ihtimâl saymaktadırlar. Mücâhid böyle der. Kemikleri, etleri parçalanıp toprak olduktan sonra mı?

«Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?» Bu âyetin sonundaki (نخرة) kelimesi, (ناخرة) şeklinde de okunmuştur. Ve bu kelimeye İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, çürümüş anlamını verirler. İbn Abbâs ise der ki: Kemik çürüyüp içine rüzgâr girdiği zaman bu kelime kullanılır.

«O takdîrde bu, zararlı bir dönüştür, derler.» İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Süddî ve Katâde bu âyette geçen (نخرة) kelimesinin öldükten sonra dirilip yaşamak anlamına geldiğini bildirirler. İbn Zeyd ise bu kelimenin cehennem olduğunu söyler. Onun ne de çok isimleri vardır: Ateş, Cehennem, Sakar, Cahîm, Ğaviye, Hâfire, Lazza, Hutame gibi.

«O takdîrde bu, zararlı bir dönüştür, derler.» Muhammed İbn Kâ'b der ki: Kureyş'liler; eğer biz öldükten sonra Allah bizi diriltecek olursa, muhakkak hüsrâna uğrayanlardan oluruz, diyorlardı. Bunlara cevâben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Doğrusu o, bir tek çığlıktır. Ki, o za-

man hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» Bu, sadece Allah'ın emirlerinden bir emirdir. Bu emirde iki kerre tekrâr ve te'kîd yoktur. Bu emir gelir gelmez bütün insanlar ayağa kalkıp bekleyeceklerdir. Bu emir Allah Teâlâ'nın İsrâfîl (a.s.)e diriliş nefhasını üfürmek üzere Sûr'u üfürmesine dâir vereceği emirdir. Bu üfürme ile birlikte öncekiler ve sonrakiler Azîz ve Celîl olan Allah'ın huzûrunda ayağa kalkacak ve bekleyeceklerdir. Diğer âyetlerde buyurulduğu gibi: «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kaldığınızı zannedersiniz.» (İsrâ, 52). «Ve Bizim emrimiz bir tektir; bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Sâat hâdisesi ise ancak bir göz kırpması gibi veya daha yakındır.» (Nahl, 77) Mücâhid: «Doğrusu o, bir tek çığlıktır.» kavlinin tek bir sayhadır anlamına geldiğini söyler. İbrâhîm et-Teymî der ki: Allah'ın kullarını yeniden dirilteceği gün, onlara en çok kızgın olduğu zamandır. Hasan el-Basrî de der ki: Kızgınlıktan bir çığlıktır. Ebu Mâlik, Rebî' İbn Enes, bu bir tek çığlığın son nefha olduğunu söylerler.

«Ki o zaman, hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» İbn Abbâs der ki: (الساهرة) kelimesi bütünüyle yeryüzü demektir. Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Ebu Sâlih de böyle derler. İkrime Hasan, Dahhâk ve İbn Zeyd ise bu kelimenin toprağın yüzü anlamına geldiğini söylerler. Mücâhid de daha önce toprağın altında iken şimdi üstüne çıkarılırlar der, ve o (الساهرة) kelimesine düzgün bir yer anlamını verir. Sevrî ise bu kelimeye; Şâm toprağı, der. Osmân İbn Ebu Âtike de Kudüs toprağı anlamını verir. Vehb İbn Münebbih ise bu toprağın Kudüs'ün çevresindeki bir dağ olduğunu söyler. Katâde de bunun cehennem anlamına geldiğini bildirir. Bu sözlerin hepsi de garîbtir. Sahîh olan, bu kelimenin yerin üst yüzü anlamına gelmesidir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Sehl İbn Sa'd'dan nakletti ki; o: «Hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Temiz bir ekmek parçası gibi bembeyâz bir toprak. Rebî' İbn Enes ise bu âyete benzer olmak üzere Allah Teâlâ'nın şu kavillerini zikreder: «O gün yer, başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzûruna çıkarlar.» (İbrâhîm, 48), «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım onları ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne çukur, ne de bir tümsek göreceksin.» (Tâhâ, 105-107), «Bir gün dağları yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün.» (Kehf, 47) Üzerinde dağlar bulunan bu yer dümdüz görülür. Ve orası üzerinde günâh işlenmemiş, kan akıtılmamış olan bir yerdir. Buradan apayrı bir yer.

İ Z Â H I

Buraya kadar durmak gerekmezken burada durmak gerekmektedir. Çünkü eğer bundan sonra gelen «O gün» kavli, «işleri yönetenlere» kavline bağlanacak olursa; bu, onun zarfı olur. Halbuki o günde meleklerin işleri yönetme görevi son bulmuştur. Allah Teâlâ, rûhları cesedlerden söküp alan melekler grubuna kasem etmektedir. Söküp almak, bedenin en alt kısımlarından yani parmak uçlarından ve tırnak diplerinden çekip çıkarmak demektir. Yine ayrıca Allah Teâlâ kovayı kuyudan çıkaran kişi gibi canları çekip alan bir gruba da yemîn etmektedir. Üçüncü olarak, yürüyüşlerinde yüzüp giden yani hızlıca koşan ve emredildikleri şeye doğru yarışanlara kasem etmektedir. Bunlar kulların dinleri ve dünyalarıyla ilgili konularda kendileri için çizildiği çerçeve dâhilinde menfaatlarına olan işleri yönetirler. Ya da boyunları uzun olduğu için dizginlerinin içinde oynayıp sıyrıldığı savaşçı atlarına yemîn edilmektedir. Bunlar arap atı gibidirler. İslâm diyârından çıkıp harb diyârına doğru koşarlar. Bir ülkeden bir başka ülkeye çıkıp giden ve yürüyüşünde yüzer gibi olan boğa ya da güçlü boğa anlamına (ثور ناشط) ta'bîri kullanılır. Bunlar hedefe doğru koşar ve baskın emrini yerine getirirler. Bunlara işleri yönetenler denilerek yönetmenin kendilerine isnâd edilmesi yönetimin nedeni olmalarından dolayıdır. Ya da Doğudan çıkıp Batıya doğru akıp giden yıldızlara yemîn edilmektedir. Yıldızın sökülüp alınması ise feleğin bütününü kat'edecek şekilde en uzak batıya ulaşması ve bir burçtan diğer burca geçmesi nedeniyledir. (Nesefî, Medârik, VI, 447)

Müfessirler bu ifâdelerin anlamı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bunların hepsi bir tek şeyin niteliği midir, yoksa muhtelif şeylerin nitelikleri midir? Bu konuda değişik vecihler vardır. Ancak «İşleri yönetenlere» kavli ile bir tek şeyin yani meleklerin kasdedilmiş olduğu konusunda ittifâk etmişlerdir.

Birinci Vecih: Allah Teâlâ'nın: «Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.» kavlidir. Bununla meleklerin, kâfirlerin rûhlarını bedenlerinin en alt kısımlarından çekip almaları kasdedilmiştir. Yaydan oku son noktaya kadar çekerek fırlatmada olduğu gibi. Buradaki (الغرق) kelimesi, boğmak anlamına gelir. İbn Mes'ûd der ki: Ölüm meleği ve yardımcıları çok çengeli bulunan şişi, parça yünden çekip çıkaran gibi kâfirin rûhunu çıkarırlar. Bu durumda kâfirin rûhu, suda boğulmuş kimsenin çıkarılması gibi çıkarılır. «Canları kolaylıkla alanlar» ise meleklerdir. Mü'minin rûhunu kolayca alırlar. Devenin boynundan yularını çekip almak gibi kolaylıkla çekip alırlar. Kâfirin ruhu için (النزع) ta'bîri kullanılıyor da mü'minin rûhu için (النشط) ta'bîri kullanılıyor. Bunun sebebi nedir? Çünkü iki ta'bîr arasında fark vardır. Sö-

küp almada şiddetli bir çekme vardır. Kolaylıkla almakta ise yumuşaklıkla çekip çıkarma vardır. «Yüzüp yüzüp gidenlere» ile melekler kasdedilmektedir. Onlar mü'minlerin rûhlarını yumuşaklıkla yüzüp yüzüp giderler. Sonra dinlenmesi için bırakırlar. Sonra tekrâr çıkarmaya çalışırlar. Tıpkı suda yüzen yüzücüler gibi, kolaylık ve rahatlıkla hareket eder. Denildi ki: Bunlar meleklerdir. Gökten, hızlıca koşan atın koştuğu andaki hızı gibi yere inerler. Koşan atın koşuşuna da, yüzen, ta'bîri kullanılır. «Yarıştıkça yarışanlara» ile de melekler kasdedilmiştir. Hayır ve sâlih amelde âdemoğluyla yarışırlar. Denildi ki: Bunlar mü'minlerin rûhlarını cennete koşarak götüren meleklerdir.

İkinci bir vecih olarak bu âyetlere şöyle mânâ verilir: «Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.» Bedenden çıktığı zaman rûha. Bu, göğsü boğar sonra çıkar. «Canları kolaylıkla alanlara.» İbn Abbâs der ki; bu, mü'minlerin canlarıdır. Ölüm anında orada gördükleri yüceliklerden dolayı çabucak çıkmaya gayret ederler. Çünkü ölmezden önce mü'mine cennetteki yeri gösterilir. Ali İbn Ebu Tâlib de der ki: Bu, kâfirlerin rûhlarıdır. Üzüntü ve kederle ağızlarından çıkıncaya kadar deri ve tırnak arasında çırpınır dururlar. «Yüzüp yüzüp gidenlere» Bununla mü'minlerin rûhları kasdedilmektedir ki, melekût âleminde yüzüp giderler. «Yarıştıkça yarışanlara» Mukaddes huzûra doğru koşup gidenlere, demektir.

Üçüncü vecih olarak şöyle denilir: «Boğulmuş olanı söküp alanlara» Yıldızlar, bir ufuktan öbür ufuka doğru akıp giderler. Önce doğar sonra kaybolurlar. İşte bu âyetle onlar kasdedilmektedir. «Canları kolaylıkla alanlara.» Yıldızlar bir ufuktan öbür ufuka doğru çabalayarak koşarlar. «Yüzüp yüzüp gidenlere.» Yıldızlar, güneş ve ay felekte yüzerler. «Yarıştıkça yarışanlara» Yıldızlar hareket ederken birbirleriyle yarışırlar.

Dördüncü Vecih: «Boğulmuş olanı söküp alanlara.» Bununla gâzîlerin atları kasdedilmektedir. Yorulmadan çekip alır ve terlere batıp çalarlar. «Canları kolaylıkla alanlara» Bununla savaş meydanına hızlıca koşarak giden atlar kasdolunmuştur. «Yüzüp yüzüp gidenlere» Hareketlerinde ve gidişlerinde yüzenlere ve «Yarıştıkça yarışanlara» Hedefe doğru koşup yarışan atlara.

Beşinci Vecih: «Boğulmuş olanı söküp alanlara.» Gâzîler, oklarını kınlarından çıkararak uzak hedefe ulaştırdıkları için burada «boğulmuş» kavliyle onlar kasdedilmektedir. «Canları kolaylıkla alanlara.» Atıldığı zaman oklara. «Yüzüp yüzüp gidenlere ve yarıştıkça yarışanlara.» Bununla savaşa çıktığı zaman yarışan atlar ve develer kasdedilmiştir.

Altıncı Vecih: Bu ifâdelerle tek bir şey kasdedilmemiş, değişik şeyler kasdedilmiştir. Binâenaleyh «Boğulmuş olanı söküp alanlara» kavli ile ölüm meleğinin rûhu boğarak en sonuna ulaşacak şekilde çekip al-

ması kasdedilmiştir. «Canları kolaylıkla alanlara.» kavli ile iki ayaklarından çekilen rûh kasdedilmiştir. «Yüzüp yüzüp gidenlere» kavli ile, gemiler kasdedilmiştir. «Yarıştıkça yarışanlara» kavli ile, mü'min rûhların hayır ve tâata koşmaları kasdedilmiştir.

«Ve işleri yönetenlere» kavli ile meleklerin kasdedildiği konusunda icmâ' vardır. İbn Abbâs der ki: Bunlar, Allah'ın yapmalarını bildirdiği işlerle görevli olan meleklerdir. Abdurrahmân İbn Sâbit de der ki: Dünyada işleri dört melek yönetir. Bunlar Cebrâîl, Mikâîl, İsrâfîl ve ölüm meleği olan Azrâîl'dir. Cebrâîl rüzgârlar ve ordularla görevlidir. Mikâîl yağmur ve bitkilerle görevlidir. Ölüm meleği rûhları almakla görevlidir. İsrâfîl ise Allah'tan aldığı emirleri onlara bildirir. Allah Teâlâ değerli oldukları için bunlara kasem etmiştir. Allah yaratıklarından dilediğine kasem eder. (Hâzin, Lübâb, VI, 448-449).

Bu âyetlerde iki mes'ele vardır:

Birinci Mes'ele: İyi bil ki; bu beş kelimenin tek bir şeyin sıfatı olması muhtemeldir. Ancak böyle olmaması da ihtimâl dâhilindedir. Birinci ihtimâle göre âyette bazı vecihler zikredilmiştir:

a) Bunların hepsi meleklerin sıfatıdır. Buna göre «Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.» kavli ile âdemoğlunun rûhlarını çekip alan melekler kasdedilmiştir. Bunlar kâfirlerin rûhlarını çekip çıkardıklarında şiddetle çekerler. (النازعات) kelimesi, arap dilindeki okun yayda son noktaya ulaşması anlamından alınmadır. (...) «Canları kolaylıkla alanlara » Buradaki (النشط) kelimesi; cezbetme, çekme anlamınadır. Kovayı çekti, derken; kolaylıkla çekip çıkardı, anlamı kasdedilir. Bundan murâd da mü'minin rûhunu kolayca çekip alan meleklerdir. Biz bunu mü'mine, birinciyi de kâfire tahsîs ettik, zîra söküp almayla kolaylıkla alma arasında fark vardır. Söküp alma şiddetle çekmedir. Kolaylıkla alma da yumuşakça alıvermedir. Melekler mü'minlerin rûhunu kuyudan kovanın çekilmesi gibi çekerler. Binâenaleyh bu iki âyet, ölüm meleğine ve yardımcılarına yemîni ihtivâ etmektedir. Ancak birincisi kâfirlerin rûhlarının alınış şekline, ikincisi de mü'minlerin rûhlarının alınış şekline işârettir. «Yüzüp yüzüp gidenlere» Bazıları bu âyeti de rûhları kabzeden meleğe tahsîs etmişlerdir. Bazıları da diğer melekler grubuna hamletmişlerdir. Birinci vecih Hz. Ali (r.a.)den, İbn Abbâs ve Mesrûk'tan mervîdir. Buna göre melekler mü'minlerin rûhunu kolaylıkla yüzerler. İşte «Canları kolaylıkla alanlara.» kavliyle kasdedilen mânâ budur. Sonra bir müddet dinlenmesi için bırakırlar, sonra tekrâr kolaylık ve yumuşaklıkla onu çıkarırlar. Tıpkı suda yüzen kimse gibi. Çünkü yüzen adam kolaylık ve rahatlıkla hareket eder ki boğulmasın. Melekler de bu rûhun çıkarılmasında kolaylıkla hareket ederler ki sâhibine elem, şiddet ve sıkıntı değmesin. İşte «Yüzüp yüzüp gidenlere» kavli ile bu kasdedilmiştir. Bunu diğer melek gruplarına da hamleden-

ler olmuştur ki bunlara göre; melekler gökten hızlıca yere inerler. Binâenaleyh onların gökten yere inişi yüzme gibi olmaktadır. Araplar koşu atları için; «yüzüyorlar» ta'bîrini kullanırlar. «Yarıştıkça yarışanlara». Bazıları bunu; rûhları kabzeden melekler, kâfirlerin rûhlarını hızlıca cehenneme, müminlerin rûhlarını da koşarak cennete götürürler, diye tefsîr etmişlerdir. Bazıları da bunu, diğer melekler grubu ile tefsîr etmişlerdir. Sonra bu yarışta birçok vecih zikredilmiştir. Birincisi: Mücâhid ve Ebu Revk derler ki: Melekler, îmân ve itâatta âdemoğlu ile yarışmışlardır. Şüphesiz ki iyiliklerde yarış, büyük bir derecedir. Nitekim Allah Teâlâ: «Önde gidenler ise işte onlar gözdelerdir.» buyurmaktadır. İkincisi: Ferrâ ve Zeccâc derler ki: Melekler, peygamberlere vahiy getirme konusunda şeytânlarla yarışırlar. Çünkü şeytânlar kulak hırsızlığı yapmakta idiler. Üçüncü olarak muhtemeldir ki; burada Allah Teâlâ «Sözde onu geçemezler,» kavlinde vasfetmiş olduğu anlamı kasdedilmiş olsun. Yani onlar Allah Teâlâ'yı ta'zîm ettiklerinden ve O'nun heybetinden çekindikleri için izin verilmeden konuşup hareket edemezler. Burada ise yarışma vasfıyla nitelemektedir ki, onlar emir gelince emre uymakta ve Allah'a itâat göstermekte hızlı davranır ve konuşurlar. İşte «Yarıştıkça yarışanlara» kavli ile kasdedilen budur. «Ve işleri yönetenlere» kavlinin melekler olduğu konusunda icmâ vardır. Mukâtil der ki: Bununla Cebrâîl, Mikâîl, İsrâfîl ve Azrâîl kasdedilmiştir. Onlar Allah Teâlâ'nın yeryüzü halkıyla ilgili emirlerini yönetirler. İşleri dağıtanlar onlardır. Cebrâîl rüzgâra ve ordulara, Mîkâîl yağmura ve bitkiye, ölüm meleği Azrâîl ruhları almaya müvekkel kılınmıştır. İsrâfîl ise bunlara emir getirir. Onlardan bir grup ise âdemoğlunu korumakla görevlidirler. Bir başka grup ta insanların yaptıklarını yazmakla görevlidir. Bir diğer melek grubu, yere batırma, tersyüz etme, rüzgâr, bulut ve yağmurla görevlidir. Bu durumda âyetle ilgili olarak akla iki soru gelmektedir: Birinci soru; Allah Teâlâ neden «Ve işi yönetenlere.» buyurmuş da işleri yönetenlere dememiştir? Melekler aslında tek bir işi değil pekçok işleri yönetmektedirler. Buna cevâb olarak denilir ki: Bu ifâde ile kasdedilen cinstir. Böyle olduğu için de cemî' yerine kâim olmaktadır. İkinci suâl şudur: Allah Teâlâ bir başka âyette «Bütünüyle emir Allah'ındır.» buyuruyor. Burada ise işin yönetimi meleklere nasıl verilmiş olabilir? Cevâb olarak denilir ki: İşi yerine getirmek emir olduğundan emir sanki Allah'a âit olmaktadır. Müfessirlerin bu konuda söylediklerinin özeti bundan ibârettir. Ben bir başka vecih daha zikredeceğim. Meleklerin selbî ve izâfî sıfatları bulunmaktadır. Selbî sıfatlar bakımından melekler şehvet, gazab, ölüm, yıpranma, hastalık, uzuv sâhibi olma, karışım ve rükünlerden birleşme gibi hallerden uzak rûhânî cevherlerdir. Allah Teâlâ'nın «Boğulmuş olanı söküp alanlara» kavli, onların bu gibi hallerin hepsinden ve her bakımdan uzaklaşmış

olduklarına işârettir. Bu takdîrde (النازعات) kelimesi, sökülenler anlamına gelmektedir. «Yüzüp yüzüp gidenlere» kavli ise onların bu hallerden dışarı çıkmalarının insanlar için sözkonusu olduğu gibi teklîf ve meşakkat yoluyla olmadığına, bilakis mâhiyetleri îcâbı bu gibi hallerden uzaklaşıp bu niteliklerden berî olduklarına işârettir. Bu iki cümle onların selbî hallerini tanıtmaktadır. Zâtî sıfatlarına gelince; bu da iki kısımdır: Bir kısmı onların akledici güçlerini açıklamaktadır. Yani Allah'ın mülkünü, melekûtunu bilme, celâl nûruna muttali' olma konusundaki hallerinin açıklanmasıdır. Allah Teâlâ bu makâmda melekleri iki nitelikle nitelendirmiştir. Birincisi, «Yüzüp yüzüp gidenlere» kavlidir. Onlar fıtratlarının başlangıcında Allah Teâlâ'nın celâl denizinde yüzmektedirler. Sonra onların yüzmelerinin sonu yoktur. Çünkü Allah'ın azametinin sonu Samadiyyetinin yüceliği, celâlinin ve Kibriyâsının nûru sonsuzdur. Onlar ebedî bir yüzme içindedirler. İkinci olarak: «Yarıştıkça yarışanlara» kavli, meleklerin bu yüzme işindeki mertebelerine işârettir. Nasıl hayvanların bilgi mertebeleri, insanların bilgi mertebelerine nisbetle eksik ise, insanların bilgi mertebeleri de meleklerin bilgi mertebelerine göre eksiktir. Aynı şekilde bu meleklerden bir kısmının bilgi mertebeleri diğer bir kısmının bilgi mertebelerine göre farklıdır. Nasıl at türü ile insan türü arasındaki aykırılık arazlar yönünden değil mâhiyet yönünden ise, meleklerden her birinin şahsı arasındaki aykırılık da mâhiyet yönündendir. Meleklerin şahısları, arazları yönünden değil, mâhiyyetleri yönünden farklı oldukları için, şüphesiz ki tecellî ve ma'rifet dereceleri de farklı olacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın «Yarıştıkça yarışanlar» kavli ile kasdedilen budur. Bu iki cümle ile onların akledici güçlerinin halleri açıklanmıştır. «Ve işi yönetenlere» kavline gelince; bu, meleklerin amel edici güçlerinin halinin açıklanmasına işârettir. Çünkü süflî âlemin hallerinden her bir hal, ulvî âlemin ömürlüleri olan meleklerden birinin yönetimine bırakılmıştır. Onlar gökyüzünün sâkinleridir. Nasıl yönetim ancak bilgiden sonra tamâm olursa, amel edici gücün açıklanması da akledici gücün açıklanmasından sonra gelmiştir. Benim zikrettiğim bu görüş açık bir ihtimâldir. Ancak kelâmı ile neyi kasdettiğini en iyi Allah bilir.

İyi bil ki; Isfahân'lı Ebu Müslim İbn Bahr bu ifâdenin meleklere hamledilmesini kınamıştır. Hattâ o (النازعات) kelimesinin müfredinin (النازعة) kelimesi olduğunu ve bu kelimenin de dişilik ifâde ettiğini, halbuki Allah Teâlâ'nın melekleri dişilikten tenzîh ettiğini söylemiştir. Allah Teâlâ kâfirlerin görüşlerini kınayarak «Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.» (Zuhruf, 19) buyurmuştur. İyi bil ki; bu kınayış bizim tefsîrimize yönelik değildir. Çünkü çekilebilen şeyler kasdedilmektedir. Bu ise zikredildiği gibi dişi olmayı gerektirmez.

Bu ifâdelerin te'vîlinde ikinci vecih: Bu ifâdelerle ikinci olarak yıl-

dızların kasdedildiği söylenmiştir ki Hasan el-Basrî'nin sözü budur. Yıldızların bu nitelikle nitelenmesi birkaç vecih ile olabilir.

a) Sanki yıldız yerin altından çekilmekte ve yerin üstüne doğru çıkarılmaktadır. Çekilince de çekilen şeyler olmaktadırlar. O zaman (الالا بن – التامر) kelimelerine kıyâsla; çekilen anlamına gelebilir. b) Söküp çekilme, çekilerek gitme sözünden alınmıştır. Vâhidî böyle der. Bu da sanki çekme ve bırakmayla doğup batma gibi olur. c) Üçüncü olarak bu ifâde, atların çekilip götürülmesi için kullanılan «atı çektin» kavlinden alınmıştır. Bu takdîrde söküp alanlar kavli ile mukadder bir seyir üzere belirli bir sınırda akanlar anlamı kasdedilmiş olur.

«Boğulmuş» olan kavli de iki vecihde olabilir:

a) Söküp alanlardan hâl olabilir ki, bu takdîrde bu yıldızlar boğulmuş şeyler gibidirler. Çekme ve istekte boğulmuş gibidirler. Bu da onların halinin o irâde karşısındaki mükemmelliğine işârettir. Eğer; felekler ve yıldızlar konuşan canlılar değillerse, o takdîrde böyle nitelendirilmelerinin anlamı ne olur? denilecek olursa biz deriz ki: Bu Allah Teâlâ'nın: «Her biri bir yörüngede yüzer.» (Enbiyâ, 33) kavli gibi teşbîh tarzındadır. Çünkü gramer bakımından (و) ve (ن) ile cemî' yapmak akıllı varlıklar için kullanılır. Sonra teşbîh kabîlinden yıldızlar için de kullanılmıştır. b) Boğulmuş olan kavlinin mânâsı; batı ufkunda kaybolmaktır. Bu takdîrde «söküp alanlara» kavli yıldızın doğuşuna, «boğulmuş olan» kavli de batışına işâret olur. Önce doğar, sonra batıp kaybolur. Bu vechi müfessirlerden bir kısmı da zikretmişlerdir.

«Canları kolaylıkla alanlara.» Keşşâf'ın sâhibi (Zâmahşerî) der ki: Bunun mânâsı yıldızın bir burçtan bir burca çıkıp gitmesidir. Nitekim bir boğa bir ülkeden çıkıp bir başka beldeye gittiğinde araplar onun için (ثورناشط) ta'bîrini kullanırlar. Ben derim ki: Bu konuda söylenen sözlerin özü şuraya varmaktadır: «Boğulmuş olanı söküp alanlara» kavli, yıldızın günlük hareketine, «Canları kolaylıkla alanlara» kavli, bir burçtan diğer burca geçişine işârettir. Bu ise yıldızın özel yörüngesindeki husûsi hareketidir. Ne gariptir ki yıldızın günlük hareketi kasılma hareketi iken, bir burçtan diğer burca geçişi kasılma hareketi değildir. Aksine kendi zâtlarına uygun bir harekettir. Bunun için kaçınılmaz olarak birinci ifâdeye «söküp alma» ta'bîri kullanılmış, ikinciye de «kolaylıkla alma» ta'bîri kullanılmıştır. Ey miskîn; şu sırları bir düşün.

«Yüzüp yüzüp gidenlere» kavli ile ilgili olarak Hasan ve Ebu Ubeyde; felekte yüzen yıldızlar, anlamını vermişlerdir. Çünkü yıldızların felekteki seyri bir yüzme gibidir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Her biri bir yörüngede yüzerler.» buyuruyor. «Yarıştıkça yarışanlara» kavli hakkında Hasan ve Ebu Ubeyde yıldızların bir kısmının hareketi bir kısmından daha hızlı olması geri, ya da dosdoğru hareket etmesi sebebiyle birbirleriyle yürüyüşte yarışmaları kasdedilmiştir, derler.

«Ve işi yönetenlere» kavlinde ise iki vecih vardır:

a) Onların seyirleri ve hareketleri nedeniyle bazı vakitler diğerlerinden ayırdedilir. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi ibâdet vakitleri ortaya çıkar. «Geceleyin yatarken ve sabahleyin kalkarken Allah'ı tesbîh ederler. Hamd O'nadır.» ve «Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki: Onlar, insanların faydası ve hacc için birer vakit ölçüleridir.» (Bakara, 189) «Yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için.» (Yûnus, 5) buyurmaktadır. Ayrıca güneşin hareketi nedeniyle dört mevsim birbirinden ayrılır. Bunların ayrılması sebebiyle de insanların yaşama şekli farklılaşır. Kaçınılmaz olarak bu yönetimler yıldızlara izâfe edilmiştir.

b) Delil yoluyla her cismin sonradan meydana gelme olduğu sâbit olduğundan, yıldızların da sonradan meydana gelme olduğu sâbit olmuştur. Sonradan meydana gelme olunca onları var edecek bir yaratıcıya ve yaratacak bir yapıcıya ihtiyâç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra, şâyet biz bu âlemi yaratan yaratıcının bu âlemin işleriyle ilgili olarak etkili güçleri oraya verdiğini farz edecek olursak; bu, doğrudan doğruya dine ters düşer. Eğer böyle güçlerin varlığını kabul etmezsek; bu da dini reddeder. Onun için biz deriz ki: Allah Teâlâ, kanunu icrâ edecek bu âlemin hallerinden her bir hal için sonradan meydana gelenin meydana gelmesine özel bir sebep halketmiştir. Tıpkı yemeği doymaya sebep, içmeyi kanmaya sebep, ateşi yanmaya sebep kıldığı gibi. Bu görüşü kabul etmek İslâm'a hiç bir şekilde zarar vermez. Ancak halin hakîkatini en iyi Allah bilir.

c) Bu kelimelerin tefsîri konusunda söylenen üçüncü vecih; bunların rûhlar olduğu görüşüdür. Çünkü ölü can çekişince falancanın rûhu çekişme halindedir, denilir. Bir kişi ölmek üzere olduğunda da can çekişiyor denir. Bu ifâde uyarınca rûhlar da çekişmektedirler. Boğulma ise şiddetli bir çekişmedir. Tıpkı okun yaydan çekilmesi gibi. Kezâ canların kolaylıkla alınması anlamına gelen (الناشطات) kelimesi de çıkma mânâsına gelir. Nihâyet beden karanlığından çıktıktan sonra, yüceliklere ulaşmaya ihtiyâç duyan ve cismânî ilişkilerden uzaklaşan beşer rûhları, melekler âlemine giderler. En hızlı şekilde, huzûr ve rahat içerisinde kudsî konaklara koşarlar. İşte bu gidişlerini ifâde etmek üzere yüzme ta'bîri kullanılmıştır. Kaldı ki rûhların dünyadan nefret edip ulvî âlemle buluşmayı istemeleri konusunda muhtelif mertebeleri vardır. Nasıl en mükemmel olan oraya koşmada en hızlı olursa; en zayıf olanın oraya gidişi de yavaş olacaktır. Şüphesiz ki bu hallerde yarışan rûhlar en şerefli ve değerli rûhlardır. Bu sebeple Allah Teâlâ onlara yemîn etmiştir. Sonra bu değerli ve yüce rûhlardan bir kısmının gücü ve şerefi nedeniyle bu âlemin hallerinden bir kısım ahvâle etkisinin ortaya çıkması da mümkündür. İşte bu, «Ve işi yönetenler» kavlinin ifâde ettiği mânâdır. İnsan rüyâsında üstâdını görüp ona bir problemi sorarak doğ-

ru çözümü bulamaz mı? Çocuk rü'yâsında babasını görüp saklı bir hazînenin yolunu baba evlâdına göstermez mi? Calînûs değil midir ki; ben hasta oldum, kendimi tedâvî etmekten âciz kaldım, rü'yâmda birisini gördüm o bana tedâvî şeklini gösterdi, demiştir. Gazzâlî değil midir ki; değerli rûhlar bedenlerinden ayrıldıklarında ve rûh ve bedendeki ilk insana benzeyen bir insanla birleştiklerinde ayrılan rûh için bu bedene ilişmek uzak bir ihtimâl olamaz. Ve o rûh, bu bedene ilişmiş olan rûhun iyilik yapmalarında ona yardımcı duruma gelir ki bu yardıma işte ilhâm adı verilir. Kötü rûhlar bakımından bunun benzeri vesvesedir, demiştir. Bu anlamlar her ne kadar müfessirler tarafından nakledilmemişse de lafzın bu anlamlara gelmesi kuvvetle muhtemeldir.

Dördüncü Vecih: Bu kelimelerin tefsîrinde savaş atlarının nitelikleriyle ilgi olduğu görüşüdür. Onlar boyunları uzun Arap atları oldukları için boyunlarına yular girer çıkar ve oynar. Ayrıca İslâm diyârından harb diyârına gittikleri için bir ülkeden diğer ülkeye giden güçlü boğalar gibidirler. Diğer taraftan koşarak yürümelerinde yüzer gibi yaptıkları için yüzmektedirler. Hedefe doğru koştukları için yarışmaktadırlar. İşi yönetmektedirler, çünkü üstün gelip zafer kazanırlar. İşin onlara isnâdı mecâzîdir. Çünkü onlar işin yönetilmesinin sebeplerinden biridirler.

Beşinci Vecih: Bu niteliklerin, gâzîlerin vasıfları olmasıdır. Ebu Müslim merhûm bu görüşü tercîh eder. Buna göre boğulmuş olanı söküp alanlardan maksad, okunu çekip atmak üzere olan gâzînin elidir. Oku gerdiği zaman; atmaya daldı, denir. Canları kolaylıkla alanlardan maksad oklardır. Bu oklar okçunun elinden çıkıp hedefe doğru koşarlar. Nitekim çözüme kavuşturulan her şey için de bu ta'bîr kullanılır. Kişinin hafîflik kazanıp dağılıvermesi için de (النشاط) ta'bîri kullanılır. Yüzüp yüzüp gidenlerden maksad, okların düşmanlar arasında koşup yüzmeleridir. Bununla develerin kasdedilmiş olması da câizdir. «Yönetenler» kavlinden maksad, ta'kîb edenlerdir. Bununla, oku çekme atı koşturma ve işi yürütme fiillerinin netîcesi yani zafer kasdedilmiştir. İfâdelerin müennes olarak kullanılması bunların çoğul olmalarındandır. Bu ifâdelerle okun âleti kasdedilmiş olabilir ki bu kendisinden çekilip alınan ve kolaylıkla çıkarılan anlamına gelir.

Altıncı Vecih : Bu kelimelerle, kalbin Allah'tan başkasından dönüp Allah'a gelmesiyle gerçekleşen mertebeler açıklanmış olabilir. Buna göre «Boğulmuş olanı söküp alanlar»dan maksad sağlam kulpa asılmak için sökülmüş olan rûhlardır, ya da Allah Teâlâ'dan başkasının mahabbetinden sökülmüş olan rûhlardır. «Canları kolaylıkla alanlar» kavlinden maksad; cismânî âleme döndükten sonra rûhun mücâhedeye girişip Allah Teâlâ'nın ahlâkıyla ahlâklanması ve tâm olarak güç kazanması, sağlam ve kuvvetli olmasıdır. «Yüzüp yüzüp gidenler» kavlinden

maksad; rûhun mücâhededen başka melekût işlerine kanat gerip bu okyanuslarda mesâfeler kat'edip yüzmesidir. «Yarıştıkça yarışanlar»dan maksad; rûhun, Allah'a doğru seyrindeki farklı derecelerine işârettir. İşi yönetenlerden maksad; beşeriyyet derecesinin son basamağından meleklik derecesinin ilk basamağına ulaşmadır. Beşerî ruhlar amaçlarının son noktasına ulaştıklarında —ki bu yarış mertebesidir— melekler âlemiyle birleşirler. İşte Allah Teâlâ'nın «Ve işi yönetenlere» kavlinden maksad budur. İlk dört nokta, Allah Teâlâ'nın «Nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak» (Nûr, 35) kavliyle kasdettiği husûstur. Beşincisi ise «Ateş değmese dahi» kavlindeki ateştir.

İyi bil ki; tefsîrcilerden nakledilmiş olan bu vecihler; Rasûlullah'tan nass olarak nakledilmiş olup ta üzerine fazla bir şey söylemek imkânı bulunmayan ifâdeler değildir. Bu âyetin lafzının bu anlamlara gelmesi ihtimâli bulunduğu için bu yorumlar yapılmıştır. Lafzın bizim zikrettiğimiz veche muhtemel olması onların zikrettiği vecihlere muhtemel olmasından daha zayıf bir ihtimal olmadığı için onların zikrettikleri bizim zikrettiklerimizden daha evlâ olmaz. Ancak burada ince bir noktaya dikkat etmek gerekir. O da bu lafzın mânâların hepsine muhtemel oluşudur. Eğer bu anlamlar arasında ortak bir kavram görürsek lafzı o ortak kavrama hamlederiz. Ve o takdîrde bu vecihlerin hepsi o ortak kavramın içerisinde yer alır. Ama bu kavramlar arasında ortak bir nokta yoksa lafzın hepsine hamledilmesi imkânsız olur. Çünkü müşterek bir lafzın, iki anlamını aynı anda ifâde etmesi için kullanılması câiz değildir. Bu takdîrde biz; Allah Teâlâ'nın murâdı budur, demeyiz de, kasdedilen bu olabilir, deriz. Ama kesinkes budur deme imkânımız yoktur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 27-32).

İmâm Râzî; 11. âyetle ilgili olarak ta şöyle diyor:

Üçüncü Mes'ele: İyi bil ki; bu şüphenin özü şundan ibârettir: Herkesin; «ben» sözüyle ifâde etmek istediği şey, özel bir bünye ile kurulmuş olan bu iskelettir. Binâenaleyh insan öldüğünde mizâcı bozulur, terkîbi dağılır ve onun yeniden hayata döndürülmesi imkânsızlaşır. Bu imkânsızlık ta birkaç vecihtendir:

a) Yeniden hayata dönen insan, bu ilk insan olamaz. Ancak ilk terkîb bir daha varlığa dâhil olursa mümkün olur. Bu demektir ki; yeniden varlığa dönüş ilkin yok edilenin aynısının var olmasıdır. Bu ise muhâldir. Çünkü yok edilmiş olanın ne aynı, ne zâtı, ne de özellikleri kalır. Binâenaleyh, başka bir şey varlık haline gelirse o zaman da bu yeniden varlık kazanan şeyin ilkin yok olan şeyin aynısı olduğunu söylemek imkânsızlaşır.

b) Kişinin sâhip olduğu ilk bölümler toprak olup dağılır ve yeryüzünün suyuna, havasına, toprağına karışır. Binâenaleyh, bu durumda

bütün bu karışımların arasından tek tek o kişinin parçalarının ayırdedilmesi muhâldir.

c) Topraksı parçalar soğuktur, katıdır ve kurudur. İnsanın meydana gelebilmesi için toprağın mutlakâ sıcak ve karışımı i'tibârıyla nemli olması gerekir. Yoksa insanın böyle bir şeyden meydana gelmesi muhâldir. İşte «Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?» sözüyle yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin dayandıkları şey tamâmen bu şüphelerden ibârettir.

Buna birçok vecihle cevâb verilebilir:

Bu cevâb en kuvvetli cevâbtır. Biz herkesin; «ben» sözüyle işâret ettiği şeyin şu iskelet olduğunu kabul etmiyoruz. Çünkü bu görüşün doğru olmadığına iki şekilde delil getirmek mümkündür:

a) Bu iskeletin parçaları sürekli değişmekte ve erimektedir. Herkesin «ben» sözüyle işâret ettiği kendi varlığı ise değişken olamaz. Binâenaleyh öyleyse değişken olan şey, değişken olmayan şeyden farklı olmalıdır.

b) İnsan iyi bilir ki; iç ve dış organlarından habersiz olduğu halde bile kendisi tarafından şuûruna varılan husûslar kendisi tarafından şuûruna varılmayan husûslardan farklıdır. Böyle olmasaydı bir şeyde olumluluk ve olumsuzluğun birleşmesi gerekirdi ki bu, muhâldir. Öyleyse herkesin «ben» sözüyle işâret etmiş olduğu şey, şu iskeletin kendisi olmadığı ortaya çıkmış bulunur.

Kaldı ki burada üç ihtimâl sözkonusudur:

a) Felsefecilerden ve müslümanlardan bir grubun kabûl ettiği gibi; herkesin «ben» diye işâret ettiği şeyin cisim olmayıp cisme âit olmayıp kendiliğinden kâim olan bir varlık olması mümkündür.

b) Bu şeyin bozulma ve dejenerasyona elverişli olan bu cisimlere mâhiyet bakımından aykırı olması da ihtimâl dâhilindedir. Bu takdîrde onun bozulma ve dejenerasyon kâbiliyeti olan cisme hülûl etmesi, ateşin kömüre, yağın susama, gül suyunun gül ağacına sızması şeklinde olabilir. Bu iskelet bozulunca o parçalar da kasılır ve o madde idrâk edici, akledici güce sâhip bir canlı olarak kalabilir. Ya mutlu olur veya mutsuz.

c) Ya da denebilir ki: O, mâhiyyet bakımından bu cisimlere eşit bir cisimdir. Ancak Allah Teâlâ ona bir şahsın ilk varoluşundan ömrünün sonuna kadar kalıp devâm etme özelliğini vermiştir. Binâenaleyh onun bazan artarak, bazan da eksilerek değişen öteki parçaları «ben» sözüyle işâret ettiği kendi benliğinin içine dâhil değildir. İşte ölüm ânında bu parçalar ondan ayrılır ama onun benliği canlı olarak yaşar, mutlu veya mutsuz olur.

Bu ihtimâller ortaya konulunca, sâbit olur ki; bedenin bozulması ve parçalarının ayrışması gerçek anlamda insanın bozulup ayrışmasını ge-

rektirmez. İşte bu nokta son derece sağlam ve güvenilir bir noktadır ki öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerin bütün şüpheleri o noktada biter. Bu takdîrde kemiklerin ufalarak, kuruyup çürüyerek dağılmasının haşrın ve neşrin kesinkes meydana gelmesini redde bir etkisi olmaz. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 36-37)

Kitâb-ı Azîz'de çeşitli şekillerde zaman, mekân ve eşyâya yemîn yer alır. Yemîn; yemîn eden kişinin, yemîninden dönmesi halinde sorumluluk altında kalmasından korktuğu şeyler için yapılır. Biz Allah Teâlâ bakımından böyle bir şeyi vehmetmekten Allah'a sığınırız. Şânı yüce olan Allah'ın, verdiği haberleri te'kîd etmek için kendi kudretinin eseri olan şeylere gerek duyması mümkün değildir. Allah'ın gücüne nisbetle varlıkta hiç bir şeyin gücü anlam taşımaz. Halbuki hiç bir güç sâhibi O'nun gücü karşısında bir güce sâhip değildir. Hattâ hiç bir varlığın varlığı O'nun varlığına kıyâs edildiği zaman varlık ifâde etmez. Ancak varlık, şânı yüce olan Allah'ın tecellî ışıklarından bir ışık üzerine yayıldığı nisbette varlık ifâde eder. Bu sebeple bazı kişiler Kur'ân'da betahsîs zikredilen bu haberlerin bu şekilde pekiştirilmesinin nedenini sorabilirler. Allah'ın kelâmında bu tür yemînlerin niçin yer aldığını merâk edebilirler. Bunlara şöyle cevâb verilir: Siz, Allah'ın kendilerine kasem ettiği şeylere başvurduğunuzda görürsünüz ki; bu kasem edilen şeyleri ya birtakım kimseler inkâr etmişlerdir, ya da onun faydasından habersiz oldukları için küçümsemişlerdir. Veya onlardaki ibret teşkîl eden noktadan gâfil olmuşlardır .Allah'ın yaratıklarındaki hikmetini görememişlerdir. Yâhut da bu konuda yanlış bir görüşe kapılmış, Allah'ın belirlediği gerçeğin dışında o konuyla alâkalı inançlara sâhip olmuşlardır. Binâenaleyh Allah Teâlâ; bunların varlığını inkâr edenlere onların varlığını kabul ettirmek için veya onu küçümseyenlerin zihninde o konunun değerini yüceltmek için veya hatırlamayanlara konuyla ilgili şuûrlarını uyarmak için veya vehminin kendisini sapıttığı, anlayışının kendisini aldattığı kimselerin rûhundaki inancı geliştirmek için bu şeylere yemîn etmiştir. Sözgelimi Allah Teâlâ kıyâmet gününe veya Kur'ân'a mı kasem ediyor; bu, birincinin kaçışı imkânsız bir gerçek olduğunu tesbît etmek, ikincinin de içinde şüpheye yer bulunmayan Hak kelâmı olduğunu isbât etmek içindir. Ayrıca bunlarda her ikisinin de durumunu yüceltme sözkonusu olabilir. Birincisinde mutluluk ve mutsuzluğun gerçekleşmesi, ikincisinde de rûhları hastalıklardan kurtaran hidâyet ve şifânın yer alması konusunu ta'zîm için olabilir. Ve yine yıldızlara mı kasem ediliyor: Bazı toplumlar onları küçümsüyor ve bunların maddî evrenin bütünü içerisinde bir yer işgâl ettiklerini, Allah'ın o sâyede halkettiği hikmeti ve bunlar nedeniyle sağladığı faydaları görmezlikten geliyorlardı. Başka bir topluluk da bunların yaratanın yaratılanlara tasarrufu niteliğinde süflî âlemde tasarruf yetkisine hâiz ilâhlar

olduklarını kabul ediyorlardı. Allah Teâlâ bunlara kasem etmekle ilâhî kudretinin buradaki tasarrufuna dikkatleri çekmekte ve onların yaratılmış olduğuna delâlet eden hesâblarını zikretmekte, kendilerinde ulûhiyyet niteliklerinden herhangi birisinin bulunmadığını belirtmektedir. Nitekim gerek bu sûrenin, gerekse Tekvîr sûresinin başındaki kasem bu türdendir. Diğer taraftan —daha sonra görüleceği gibi— buradaki faydalara dikkat çekilmektedir. Bu tefsîrde önümüzdeki sûrelerde sözünü ettiğimiz husûsların tafsîlâtıyla ilgili açıklayıcı bilgiler gelecektir.

Burada üzerinde dikkatle durulması gereken bir başka konu daha var: İslâm dininden önce geçen bazı dinlerin mensûbları bu cisimler evreninin ve bu evrendeki aydınlıkların, karanlıkların, cisimlerin ve arazların birer maddî varlık olduğunu kabul etmişlerdir. Güyâ bunları yaratan onların rûhları için birer hapishâne ve imtihân yeri olmasını istemiştir. Binâenaleyh Allah'ın rızâsını taleb eden kimse bu maddî şeylerden kaçınmalıdır. Nimetlerden ve onların güzelliklerinden uzaklaşmalıdır. Çeşitli şekillerde bedenine sıkıntılar vermeli ve işkenceler yapmalıdır. Kendini her türlü nimetlerden mahrûm etmelidir. İddiâlarına göre kötü olan bu kâinâtın içinde yer alan eşyâya göz yummalıdır. Maksadları yalnızca bu maddî âlemi küçümsemek ve ondan kaçınmaktır. Bunun için Allah Teâlâ, bu varlıklardan birçoğuna kasem ederek, oradaki itinâsının derecesini açıklamak istemiştir. Bu varlıklardan herhangi birinden yararlanmak isteyen bir kulun, o varlıklardaki hikmeti idrâk edip yararlanmanın sınırını aşmadığı takdîrde Allah'ın ona kızmayacağını belirtmek istemiştir.

Allah Teâlâ bu sûrenin başında bazı yaratıklarına kasem ederek onların değerinin yüceliğini açıklamak ve bu yaratıklarındaki ilâhî nizâmın güzelliğini, faydaların çokluğunu belirtmek istemiştir. Bu yaratıkların Allah'ın emrine bağlı olduğunu, O'na boyun eğdiğini ve hepsine vaadolunan şeyin muhakkak gerçekleşeceğini bildirmiştir. (Muhammed Abduhu el-A'mâl'ül-Kâmile, V, Tefsîr, 318-319).

—oOo—

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾
فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ
﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ
وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾

15 — Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?

16 — Hani Rabbı ona; mukaddes vâdîde, Tuvâ'da şöyle seslenmişti:

17 — Firavun'a git, çünkü o, çok azmıştır.

18 — De ki: Temizlenmeye meylin var mı senin.

19 — Rabbına giden yolu göstereyim de O'ndan korkasın.

20 — Ve ona en büyük mûcizeyi gösterdi.

21 — Ama o, yalanlayıp isyân etti.

22 — Sonra arkasını döndü, koşmaya başladı.

23 — Toplayıp seslendi:

24 — Ve sizin en yüce Rabbınız benim, dedi.

25 — Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı.

26 — Şüphesiz ki bunda, korkan kimseler için ibret vardır.

Mûsâ'nın Haberi Geldi mi Sana?

Allah Teâlâ Rasûlü Muhammed (a.s.)e kulu ve Rasûlü Mûsâ (a.s.) dan haber veriyor. Onu Firavun'a gönderdiğini, mucizelerle kendisini desteklediğini ve buna rağmen Firavun'un küfür ve isyânda direndiğini, netîcede Allah Teâlâ'nın güçlü ve kuvvetli bir yakalayışla onu yakaladığını bildirerek: «Sana karşı gelen ve getirdiğin gerçekleri yalanlayanların da âkıbeti böyle olacaktır.» diyor. Ve bu sebeple kıssanın sonunda: «Şüphesiz ki bunda, korkan kimseler için ibret vardır.» buyuruyor.

«Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?» Onun haberini duydun mu? «Hani Rabbı ona; mukaddes vâdîde, Tuvâ'da şöyle seslenmişti;» Temiz vâdî olan Tuvâ'da ona seslenip kendisiyle konuşmuştuk. Tâhâ sûresinde de geçtiği gibi, sahîh olan kavle göre Tuvâ bir vâdînin adıdır. Allah Teâlâ ona şöyle demişti: «Firavun'a git, doğrusu o, azmıştır.» (Tâhâ, 24) İsyân edip direnmiş ve karşı gelmiştir. «De ki: Temizlenmeye meylin var mı senin?» Ona şöyle de: Teslîm olup itâat edecek bir yola ve mesleğe gitmeye arzu ve isteğin var mı? «Rabbına giden yolu göstereyim de» Seni Rabbına kul olmaya sevkeden yolu sana göstereyim de: «Ondan korkasın.» Rabbına giden yolu göstereyim de daha önce kalbin katı, hayırdan uzak ve kötü bir kalb iken, O'na boyun eğip itâat eden ve haşyet duyan bir kalb haline dönüşsün. «Ve ona en büyük mucizeyi gösterdi.» Mûsâ peygamber bu apaçık hak çağırısıyla birlikte ona kendisi-

nin Allah katından geldiğini doğrulayan açık, kuvvetli, belge ve deliller gösterdi. «Ama o, yalanlayıp isyân etti.» Hakkı yalanladı ve uyması buyurulan emre muhâlefet etti. Kısacası onun kalbi inkâr edip içi ve dışıyla Mûsâ'nın te'sirine kapılmadı. Halbuki o, Mûsâ peygamberin kendisine getirdiğinin hakîkat olduğunu biliyordu, ancak bu bilgi onun îmân etmesini sağlamadı. Çünkü ma'rifet kalb ile bilgidir. Îmân ise bu bilginin uygulanmasıdır. Îmân; Hakka boyun eğip kabullenmektir. «Sonra arkasını döndü, koşmaya başladı.» Hakka karşılık bâtıla koştu. Bu koşuşu Mûsâ (a.s.)nın gözalıcı mucizelerine karşılık olmak üzere sihirbâzlarını toplamasıdır. «Toplayıp seslendi.» Kavmine seslendi ve «Sizin en yüce Rabbınız benim» dedi. İbn Abbâs ve Mücâhid der ki: Firavun «Benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) sözünü kırk yıl sonra söylemiş idi.

«Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı.» Dünyadaki âsîlere örnek olmak üzere Allah Teâlâ ondan intikâm aldı ve onu bir ibret numûnesi kıldı. «Hem burada hem de kıyâmet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır.» (Hûd, 99) Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyuruyor: «Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyâmet günü de yardım görmezler.» (Kasas, 41) Âyette: «Dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı.» kavlindeki (نكال الاخرة والاولى) kelimelerinin dünya ve âhiret anlamına gelmesi en sahîh olanıdır. Bu iki kelime ile onun ilk ve ikinci sözü kasdedilmiştir, diyenler bulunduğu gibi, küfür ve isyânı kasdedilmiştir, diyenler de vardır. Şüphe bulunmayan sahîh görüş birincisidir.

«Şüphesiz ki bunda, korkan kimseler için ibret vardır.» Öğüt alıp sakınanlar için.

ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُ ۚ بَنَىٰهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا ﴿٢٩﴾
وَٱلْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعَىٰهَا ﴿٣١﴾ وَٱلْجِبَالَ أَرْسَىٰهَا ﴿٣٢﴾ مَتَٰعًا لَّكُمْ
وَلِأَنْعَٰمِكُمْ ﴿٣٣﴾

27 — Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü mü? Onu binâ etmiştir.

28 — Boynunu yükseltmiş ve ona bir şekil vermiştir.

29 — Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü ortaya çıkarmıştır.

30 — Bundan sonra yeri döşemiştir.

31 — Ondan suyunu ve otlağını çıkarmıştır.

32 — Dağları dikmiştir.
33 — Sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi için.

Allah Teâlâ, ilk yaratılıştan sonra tekrâr yaratılıp diriltilmeyi inkâr edenlere karşı huccet olmak üzere buyuruyor ki: «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü mü?» Ey insanlar, yaratılış bakımından sizinki mi daha zor, yoksa göğünkü mü? Elbette göğün yaratılışı sizinkinden daha zordur. Nitekim Allah Teâlâ: «Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57) buyuruyor. Ve bir başka âyette de şöyle buyuruyor: «Gökleri ve yeri yaratmış olan, onlar gibisini, yaratmaya kâdir olmaz mı? Elbette O, Hallâk'tır, Alîm'dir.» (Yâsîn, 81) «Onu binâ etmiştir.» kavli daha sonra gelen: «Boyunu yükseltmiş ve ona bir şekil vermiştir.» kavli ile tefsîr edilmiştir. Yani onun binâsını yüce, geniş, etrâfı birbirine eşit, karanlık gecelerde yıldızlarla süslü olarak yaratmıştır.

«Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü ortaya çıkarmıştır.» Gecesini kapkaranlık yapmış, gündüzünü de apaçık parlak ve aydınlık kılmıştır. İbn Abbâs (اغطش ليلها) ifâdesine karanlık yapmıştır, anlamını vermiştir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve büyük bir topluluk böyle derler. (اخرج ضحاها) ifâdesi ise gündüzünü aydınlatmıştır, demektir.

«Bundan sonra yeri döşemiştir.» Bu âyeti müteakiben gelen: «Ondan suyunu ve otlarını çıkarmıştır.» kavli tefsîr etmiştir. Fussilet sûresinde (âyet, 9) yeryüzünün gökyüzünden önce yaratılmış olduğu ancak yeryüzünün, gökyüzünün yaratılmasından sonra döşendiği zikredilmişti. Yani yeryüzünde bulunan şeyler gökyüzünün yaratılmasından sonra kuvveden fiile çıkarılmıştır. İbn Abbâs ve bir başkasının görüşü budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o (دحاها) kelimesine şu mânâyı vermiştir: Ondan suyunu ve otlağını çıkarmış, ırmaklarını açmış, dağları, kumsalları, yolları ve geçitleri halketmiştir. İşte «Bundan sonra yeri döşemiştir.» kavlinin mânâsı budur. Bu husûs Fussilet sûresinde anlatılmıştı.

«Dağları dikmiştir.» Karârlaştırmış, yerleştirmiş ve yerlerine oturtmuştur. «O, Hakîm'dir, Alîm'dir.» Mahlûkâtına karşı Raûf'tur, Rahîm'dir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında yeryüzü sallanıyordu. Bunun üzerine dağları yaratıp onun üstüne kondurdu da yeryüzü durgunlaştı. Melekler dağların yaratılışından hayrete düşüp dediler ki: Ey Rabbımız; Senin bu dağlardan daha kuvvetli yaratığın var mı? Allah Teâlâ: Evet, demirdir, dedi. Melekler dediler ki: Ey Rabbımız; Senin demirden daha kuvvetli

yaratığın var mı? Allah Teâlâ; Evet, ateş, dedi. Melekler: Ey Rabbımız; Senin yaratıkların arasında ateşten daha güçlüsü var mı? dediler. Allah Teâlâ; Evet, su, dedi. Melekler: Ey Rabbımız; Senin yaratıkların arasında sudan daha kuvvetlisi var mı? dediler. Allah Teâlâ; Evet, rüzgâr, dedi. Melekler: Ey Rabbımız; Senin yaratıkların arasında rüzgârdan daha kuvvetlisi var mı? dediler. Allah Teâlâ; Evet, âdemoğlu, sağından sadaka verir de onu solundan gizler, dedi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Hz. Ali'den nakleder ki; Allah Teâlâ yeryüzünü yaratınca, yeryüzü oynamış ve demiş ki: Sen benim üzerimde Âdem'i ve soyunu yaratıyorsun. Onlar benim üzerime pisliklerini atacaklar ve günâh işleyecekler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu dağlarla dindirmiş. O dağlardan bir kısmını görür bir kısmını göremezsiniz. Yeryüzünün ilk karâr kılışı, kesilmiş devenin eti gibiydi. Eti kesildiğinde oynar. Bu haber garîbtir.

«Sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi için.» Yani o yeryüzünü döşemiş, çeşmeler fışkırtıp gizli hazînelerini açığa çıkarmış, ırmaklarını akıtıp onunla ekinler, ağaçlar ve meyveler bitirmiş, sâkinlerinin sükûn ve karar içerisinde bulunması için üzerine dağlar yerleştirmiştir. Bütün bunlar mahlûkâtının geçinmesi ve onların muhtâç oldukları hayvanların etlerini yemeleri ve ihtiyâçları süresince onlara binmeleri içindir. Nihâyet süre son bulur ve ecel gelip ömür biter.

İ Z Â H I

«Onu binâ etmiştir.» Sonra Allah Teâlâ bu binâ edişi açıklayarak: «Boyunu yükseltmiş» tavanını yüceltmiştir. Denildi ki; onun başucu doğrultusundaki noktada gidiş mikdârını, beş yüz yıllık bir mesâfe içerisinde yüceltmiştir. «Ve ona bir şekil vermiştir.» Onu yarık ve çatlak olmaksızın dosdoğru ve düzgün bir biçimde yaratmıştır. «Gecesini karanlık yapmış» karartmış, «gündüzünü ortaya çıkarmıştır.» Güneşinin ışığını ortaya çıkarıp göstermiştir. Gece ve güneş göğe izâfe edilmektedir. Çünkü gece göğün gölgesi, güneş ise çırasıdır. «Bundan sonra yeri döşemiştir.» Yaymıştır. Yer, daha önce yaratılmış ancak yayvanlaştırılmamıştı. Göklerin yaratılışından iki bin yıl sonra Mekke'den başlanarak döşenip yayılmıştır. (Nesefî, Medârik, VI, 452).

«Bundan sonra yeri döşemiştir.» Yaymış ve çekmiştir. Ümeyye İbn Ebu Salt bir şiirinde der ki:

«Ülkeleri Sen döşedin ve düzelttin,
Tekrâr dürmeye de Sen kâdirsin.»

Derseniz ki: Bu âyetin zâhirinden yeryüzünün gökyüzünden sonra yaratılmış olması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ burada «Bundan sonra» buyurmaktadır. Secde sûresinde ise «Sonra göğe yöneldi.» (Fussilet, 11) buyurmaktadır. O halde bu iki âyetin arasını bulmak

nasıl mümkün olur? İkisinin mânâsı nedir? Ben derim ki: Allah Teâlâ önce yeryüzünü gökyüzüyle birleşik olarak yaratmıştır. İkinci olarak gökyüzünü ayırıp yayvanlaştırmış, üçüncü olarak da yeryüzünü döşemiştir. Yani yaymış ve çekmiştir. Bu tefsîr ile her iki âyetin arasını birleştirmek mümkün olur ve müşkil ortadan kalkar. İbn Abbâs der ki: Allah Teâlâ yeryüzünü, gökyüzünden önce rızıklarıyla birlikte yaratmış, ancak döşememiştir. Sonra göğe yönelmiş ve onu yedi gök halinde düzeltmiştir. Sonra tekrâr yeryüzünü döşemiştir. Denildi ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Bununla beraber yeryüzünü de döşedi. (Hâzin, Lübâb, VI, 453).

İkinci Mes'ele: Âyetin zâhiri; yerin gökten sonra oluşmasını gerektirmektedir. Secde sûresindeki «Sonra göğe yöneldi» kavli ise göğün yerden sonra oluşmuş olmasını gerektirir. Biz bu mes'eleyi Bakara sûresinde «Sonra göğe yöneldi» kavlini tefsîr ederken anlatmıştık. Burada o vecîhlerden bir kısmını yeniden tekrâr etmemizde bir beis yoktur:

a) Allah Teâlâ önce yeri yaratmış, sonra göğü yaratmış, sonra ve üçüncü merhale olarak yeryüzünü yaymıştır. Bunun sebebi şudur: Yeryüzü önce gökyüzüyle birleşik bir küre biçiminde idi. Sonra Allah onu çekip yaymıştır. Şu anda muteber olan deliller de yeryüzünün küre biçiminde olduğunu göstermektedir, denilebilir. Bir başka müşkil de şudur: Büyük bir cismin dış kısmı yayvan ve düzgün bir yüzey gibi olabilir. Ancak bir cismin yaratılmış olup da dış kısmının yayvan olmaması imkânsızdır.

b) Allah Teâlâ'nın sonra «yeri döşemiştir» kavlinin mücerred döşeme olmayıp yeryüzünde yiyecek bitkilerin yetişmesine elverişli bir zemîn hazırlanmıştır şeklinde anlaşılması da muhtemeldir. İşte Allah Teâlâ'nın müteâkıben: «Ondan suyunu ve otlağını çıkarmıştır» buyruğu ile açıkladığı husûs budur. Yeryüzünün suyunu ve otlağını çıkarmaya hazır hale gelmesi, ancak göğün varlığından sonra mümkün olur. Çünkü yer; ana, gök te baba gibidir. İkisi birleşmezse doğum meydana gelmez. Madenler, bitkiler, canlılar oluşmaz.

c) Allah Teâlâ'nın bundan sonra da yeryüzünü kavlinin; bununla beraber, anlamına olması da muhtemeldir. (...)

Üçüncü Mes'ele: Allah Teâlâ'nın önce yeryüzünü, sonra gökyüzünü yaratıp sonra üçüncü bir merhale olarak yeryüzünü düzeltmiş olması sâbit olduğuna göre; bunların zamanları konusunda birçok vecih farzedilmiştir. Nitekim Abdullah İbn Ömer'den nakledilen rivâyette; Allah Teâlâ Ka'beyi yeryüzünden ikî bin yıl önce yaratmıştır ve yeryüzü oradan düzeltilmiştir, diye söylediği nakledilir. İyi bil ki; bu gibi şeylerde hadîs kitaplarına başvurmak daha uygundur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 48).

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ
﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ
رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ﴿٤٢﴾
فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ
يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

34 — Fakat O en büyük belâ geldiği zaman,

35 — O gün insan, neye çalıştığını anlar.

36 — Cehennem, bakan herkese apaçık gösterilir.

37 — Artık kim haddi aşmışsa,

38 — Ve dünya hayatını tercîh etmişse,

39 — Şüphesiz ki onun varacağı yer; cehennemdir.

40 — Kim de Rabbının makâmından korkup ta nefsini heveslerden alıkoyduysa,

41 — Şüphesiz ki onun varacağı yer; cennettir.

42 — Sana kıyâmetin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar.

43 — Senin neyine onun zamanını bildirmek.

44 — En sonunda o, ancak Rabbına âittir.

45 — Sen, ancak O'ndan korkanı uyaransın.

46 — Ve onlar onu gördükleri gün; sadece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Fakat o en büyük belâ geldiği zaman.» Yani kıyâmet günü. İbn Abbâs der ki: Kıyâmet gününe en büyük belâ anlamına (الطامة الكبرى) adının verilmesi, her türlü başdöndürücü ve fecî halleri basıp geçmesinden dolayıdır. Nitekim Allah Teâlâ Kamer sûresinde de şöyle buyurur: «O sâat ne belâlı ne acıdır.» (Kamer, 46).

«O gün insan, neye çalıştığını anlar.» O gün âdemoğlu iyi kötü bütün yaptıklarını hatırlar. Fecr sûresinde buyurulduğu gibi: «İnsan o gün, hatırlayacak ama hatırlamadan ona ne?» (Fecr, 23).

«Cehennem, bakan herkese apaçık gösterilir.» Bakanlara açıkça gösterilir ve insanlar onu ayân-beyân görürler. «Artık kim haddi aşmış-

sa,» isyân edip direnmişse. «Ve dünya hayatını tercîh etmişse» dünyasını âhiretinden ve dininden öne almışsa, «Şüphesiz ki onun varacağı yer; cehennemdir.» Onun varıp gideceği yer cehennemdir. Yiyeceği zakkûm, içeceği kaynar sudur.

«Kim de Rabbının makâmından korkup ta nefsini heveslerden alıkoyduysa» Azîz ve Celîl olan Allah'ın huzûrunda ayakta durup Allah'ın onun hakkında verecek hükmü düşünerek nefsini heveslerden uzaklaştırıp mevlâsına itâata sevkederse; «şüphesiz ki onun varacağı yer; cennettir.» Onun dönüp varacağı ve sığınacağı yer, yemyeşil cennettir.

«Sana kıyâmetin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Senin neyine onun zamanını bildirmek. En sonunda o, (onun nihâyeti) ancak Rabbına âittir.» Onun bilgisi ne senin yanıdadır, ne de mahlûkâttan herhangi birinin yanında. Aksine kıyâmetin bilgisinin dönüp varacağı yer, Azîz ve Celîl olan Allah'ın katıdır. Kesin olarak onun vaktini ancak Allah bilir. A'râf sûresinde buyurulduğu gibi: «Onun ağırlığını gökler de yer de kaldıramaz. O, size ansızın gelir. Sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar: De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır.» (A'râf, 187). Burada ise «En sonunda o, ancak Rabbına âittir.» buyuruluyor. Bu sebeple Cebrâîl (a.s.) Rasûlullah'a kıyâmetin vaktini sorduğunda, Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Soru sorulan bu konuda soru sorandan daha bilgili değildir.

«Sen, ancak O'ndan korkanı uyaransın.» Ben seni ancak insanları uyarman ve Allah'ın azâb ve gazabından sakındırman için gönderdim. Kim Allah'tan korkar, O'nun huzûruna dikilmekten ve azâbına çarpılmaktan çekinirse, sana tâbi olur, kurtulur ve felâha erer. Felâket ve hüsrân seni yalanlayan ve sana karşı gelenlerin üstünedir.

«Ve onlar onu gördükleri gün; sadece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.» Onlar kabirlerinden kalkıp mahşer yerine gittikleri gün, dünya hayatının süresini çok kısa görürler. Sanki dünya hayatı bir akşam veya bir kuşluk vakti gibi görünür kendilerine. Cüveybir, Dahhâk kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, buradaki akşam anlamına gelen (ضحاها) kelimesi öğleden güneşin batışına kadar olan zaman aralığıdır. Kuşluk vakti anlamına gelen (الضحى) kelimesi ise güneşin doğuşundan günün yarısına kadar olan zaman aralığıdır. Katâde der ki: Bu, o topluluğun âhireti görünce gözlerinin önünde beliren dünya vaktidir.

«Kim de Rabbının makâmından korkup nefsini heveslerden alıkoyduysa.» Büyük sarsıntı gününde kim de işlerin mâliki olan yaratıcısının huzûrunda durmaktan korkarsa. O gün insan, neye çalıştığını hatırlayacaktır. Çünkü O, başlangıç ve sonu bilmektedir. O'nun huzûrunda hesâb vermekten korkmak için, mutlakâ önceden onun bilinmesi gerekir. Bazı tefsîrlerde «makâm» kelimesinin kıyâm kelimesinden mimli

masdar olduğu veya durulan yer anlamına yer ismi olduğu belirtilir. Bu takdîrde mânâ; Allah'ın kullarının hesâb ve cezâ için ayakta durmalarını bildirdiği yerde, şeklinde olur. Denildi ki burada makâm; te'kîd için sevkedilmiştir. Çünkü isyâna mukâbil olarak korku yerleştirilmektedir. Halbuki isyânın mukâbili açıkça inkıyâd ve itâattır. Çünkü korku itâatın ilk nedenidir. Sonra ümid gelir, sonra sevgi. Birincisi (korku) avâm içindir. İkincisi (Recâ,) havâs içindir. Üçüncüsü (mahabbet) havâsın hâssları içindir. «Nefsini heveslerden alıkoyduysa» Beşerî yaratılışının hükmettiği temâyüllerden alıkoyduysa ve dünya hayatının eğlenceleri ve çiçekleriyle oyalanmadıysa, süsleri ve zînetleriyle gurûrlanmadıysa ve bunun sonunun vahîm olduğunu bilerek uzak durduysa. Hevâ kelimesi, nefsin şer'î bir gerekçe olmaksızın, zevk duyduğu ve lezzet aldığı şeylere karşı eğilim göstermesidir. Hadîste denilir ki: Ümmetim için en çok korktuğum şey, hevâ ve uzun emeldir. Hevâ haktan alıkoyar. Uzun emel ise âhireti unutturur. Bazı büyükler dediler ki: Hevâ Allah Teâlâ'nın şu âyette zikretmiş olduğu yedi istek ve arzudan ibârettir: «Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, nişânlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir.» (Âl-i İmrân, 14) Sonra Allah Teâlâ bunların hepsini: «Dünya hayatı ancak oyun ve eğlenceden ibârettir.» (En'âm, 32) buyurarak özetlemiştir. Sonra da hepsini bir tek şeyde yani hevâda özetlemiştir. Binâenaleyh, hevâ her türlü arzu ve istekleri içinde toplar. Kim hevâ ve heveslerden kurtulursa; her türlü kayıplardan ve berzahlardan kurtulur. Sehl et-Tüsterî merhûm der ki: Peygamberlerden başka hiç bir kimse hevâdan kurtulamaz. Bir de sıddîklardan bazıları, hepsi değil. Nefsini edebe alıştıran ve zorlayan kimse hevâdan kurtulur. Bazıları dediler ki: İnsanın gerçek varlığı nefsidir, bunun üstünde fazla bir şey yoktur. Allah Teâlâ da bu sebeple «Nefsini heveslerden alıkoyan» buyuruyor. Kimin nefsini heveslerden alıkoyduğunu düşün.

Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki: İnsan, ilâhî hakîkatla kevnî hakîkat arasında bir berzahtır. Kezâ melekî hakîkatla hayvanî hakîkat arasında da bir berzahtır. O nefsini ilk hakîkatı nokta-i nazarından, ikinci hakîkattan nehyeder. Nitekim Peygamber (s.a.) nefsine şöyle hitâb ederdi: Ey peygamber, selâm sana olsun. Bu meleklik cânibinden beşeriyet cânibine veya cem' makâmından fark makâmına yöneltilmiş bir selâmdır. «Şüphesiz ki onun varacağı yer cennettir.» Onun, başkasının değil. Nefsin heveslerden yasaklanması demek, bütün heveslerden yasaklanması demektir. Buradaki (ال) istiğrâk içindir. Aksi takdîrde hasr anlamı vermek imkânı olmaz. Çünkü fâsık olan mü'min de önce cehenneme, sonra cennete girer. Dolayısıyla «Şüphesiz ki onun varacağı yer; cennettir.» diyerek hasr mânâsı vermek sahîh olmaz. Ancak hasr

mânâsı, cennet ona girenin kendisinden çıkmayacağı makâmdır, şeklinde yorumlanırsa sahîh olur. Bazı tefsîrlerde denilir ki: Cennetten maksad mutlak anlamda sevâb diyârıdır. Bu tefsîr Allah Teâlâ'nın «Rabbının mekânından korkan kimseye iki cennet vardır» (Rahmân, 46) kavline aykırı düşmez. Onun için sevâb diyârında Allah'ın lutfu ile iki cennet vardır. Birisi bedenî nimetlerle nimete ereceği cennet, diğeri de rûhânî nimetlerle zevkyâb olacağı cennettir.

(...)

Muhammed İbn Hasan merhûm der ki: Bir gece uyuyordum. Birden kapının vurulup çalınmasıyla kalktım. Kim o bakın? dedim. Halîfe Hârûn'un elçisi, halîfe seni çağırıyor, diye karşılık verdi. Kendimden korktum, kalktım ve onunla birlikte gittim. Halîfenin huzûruna varınca dedi ki: Bir mes'eleden dolayı seni çağırdım. Muhammed'in anası (Zübeyde'yi kasdediyordu)na; ben, adâletli imâmım, adâletli imâm cennetliktir, dedim. O ise; sen zâlim ve âsî birisisin, kendinin cennete gideceğini söylüyorsun. Böylece Allah'a karşı yalan isnâd ediyorsun, cenneti kendine harâm kılıyorsun, dedi. Ben dedim ki: Ey mü'minlerin emîri; bir günâh işleyince o anda veya ondan biraz sonra Allah'tan korkuyor musun? O; evet, Allah'a andolsun ki çok fazla korkuyorum, dedi. Ben de ona: Senin bir tek cennete değil, iki cennete gireceğine şehâdet ederim, çünkü Allah Teâlâ: «Kim de Rabbının huzûrunda durmaktan korkarsa onun için iki cennet vardır.» buyurmaktadır, dedim. Bana iyi davrandı ve dönüp gitmemi buyurdu. Evime döndüğümde ayın bana bakmakta olduğunu gördüm.

Mervân oğlu Abdülmelik günün halîfesi idi. Ebu Hâzim de vaktin zâhid imâmı idi. Abdülmelik Ebu Hâzim'e sorup dedi ki: Ey Ebu Hâzim; yarın bizim halimiz ve işimiz nasıl olsun istersin? O dedi ki: Eğer Kur'ân okursan Kur'ân sana cevâb verir. Halîfe; nerede söylüyor? dedi. Ebu Hâzim: «Artık kim haddi aşmışsa» âyetini «...cennettir» kavline kadar (37-41) okudu. Bil ki; dünyada her nefis için şehvet ateşi vardır, âhirette de cezâ ateşi. Kim bugün şehvet ateşiyle yanarsa o, yarın cezâ ateşiyle karşılaşır. Kim de bugün riyâzat ve mücâhede suyu ile şehvet ateşini söndürürse; yarın o ateşi de söndürür. Aynen bunun gibi, her mü'minin gönlünde bir cennet vardır ki, buna irfân cenneti derler. Âhirette de bir cennet vardır ki ona Rıdvân cenneti derler. Kim bu dünyada bugün irfân cennetini itâatla süslerse, yarın kıyâmette Rıdvan cennetine ulaşır.

Kâşânî bu âyeti şöyle tefsîr eder: «Artık kim haddi aşmışsa» İnsan fıtratının merhalelerini aşmış, adâlet ve şerîat sınırını geçmiş, hayvanlık veya canavarlık derecesine düşmüş ve bu haddi aşmada ifrâta gidip aşağılık zevklerin sevgisiyle hissî hayatı, hakîkata tercîh etmişse; onun dönüp varacağı yer cehennemdir, sığınağı orasıdır.

Kim de kalb makâmına ulaşarak, Allah Teâlâ'nın nefsine kâim olduğunu müşâhede ederek nefsini hevâ ve hevesinden alıkoyup sindirir ve Allah'ın azâbından korkar, Rabbının huzûrunda durmaktan çekinirse; onun derecesine göre varıp sığınacağı yer de cennettir.

Bazıları dediler ki: Birinci âyetle yeni başlayan (mübtedi) kişinin (mürîdin) hâline işâret edilmiştir. Çünkü mürîd yeni başladığı sırada maksadı Allah'a yönelmek olduğu için, ona hicâbdan çekinilerek ruhsat ve refâh câiz olur. Tasfiye ve mârifet makâmına ulaşınca; nefsini heveslerden uzaklaştırmaya gerek duymaz. Çünkü onun nefsi, cismi ve şeytânı, rûhânî olur. Bu takdîrde arzulanan şeyler hep arzular olur ki bu, rûhun arzusudur. Başlayan kişi başlangıçta arzularında nefsi ile beraberdir. Dolayısıyla o, yasak ehlinden olmuştur. Sonra bununla Rabbına ulaşmıştır. Rabbıyla beraber olan kişinin şehveti gerçek ve makbûl bir lezzete dönüşmüştür. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 328).

——————oOo——————

NÂZİÂT SÛRESİNİN SONU

ABESE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١﴾ أَن جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ ﴿٣﴾ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٤﴾
أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ ﴿٨﴾
وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾ فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴿١٠﴾ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾
فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Yüzünü asıp çevirdi,

2 — Kendisine a'mâ geldi diye.

3 — Ne bilirsin belki de o, temizlenecekti.

4 — Yahut öğüt alacaktı da bu, kendisine fayda verecekti.

5 — Ama kendisini müstağnî gören,

6 — İşte sen onu karşına alıyorsun.

7 — Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne?

8 — Ama sana koşarak gelen,

9 — Ki o, korkar durumdadır.

10 — Sen ona aldırmıyor, oyalanıyorsun.

11 — Sakın; çünkü bu, bir öğüttür.
12 — Dileyen onu düşünüp öğüt alır.
13 — O, çok şerefli sahîfelerdedir.
14 — Yüceltilmiş ve temizlenmiştir.
15 — Kâtiplerin elleriyle.
16 — Kıymetli, saygıdeğer.

Âmânın Haberi

Pek çok tefsîr sâhibinin zikrettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) bir gün Kureyş ulularıyla konuşuyordu. Hırsla onların müslüman olmasını istiyordu. Onlarla konuşup kendilerini İslâm'a davet ederken, o sırada daha önce müslüman olmuş bulunan İbn Ümmü Mektûm geldi ve Rasûlullah (s.a.)a bir şey sorup sorusunda ısrâr etti. Hz. Peygamber de onun bu esnâda fazla durmayıp Kureyş'lilerle konuşmasına imkân sağlamasını istiyordu. Maksadı, o kişinin hidâyete gelmesi idi. Bu sebeple İbn Ümmü Mektûm'a karşı yüzünü asıp çevirdi ve öbür adama döndü. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Yüzünü asıp çevirdi, kendisine a'mâ geldi diye. Ne bilirsin belki de o temizlenecekti.» buyurdu. Belki de onun nefsinde bir arınma ve temizlenme meydana gelecekti. «Yahut öğüt alacaktı da bu kendisine fayda verecekti.» Bundan öğüt alıp yararlanarak harâmlardan kaçınacaktı. «Ama kendisini müstağnî gören, işte sen onu karşına alıyorsun.» Zengin olana gelince, işte sen onunla konuşuyorsun hidâyete gelsin diye. «Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne?» O temizlenmezse sen, bundan dolayı sorumlu tutulacak değilsin. «Ama sana koşarak gelen ki o korkar durumdadır.» «Senin söylediğin sözle hidâyete erip sana gelen ve sana koşana «Sen ona aldırmıyor oyalanıyorsun.» Onunla ilgilenmiyor ve başka şeyle meşgûl oluyorsun. Burada Allah Teâlâ Rasûl-ü Zişânına özel olarak kimseye gitmemesini, aksine efendi ile güçsüz, fakîr ile zengin, köle ile efendi, erkek ile kadın, büyükle küçüğün arasını ayırmayıp hepsini eşit tutmasını emrediyor. Sonra dilediğini doğru yola götüren, Allah'tır. Erişilmez hikmet ve ezici huccet O'nundur.

Hâfız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn Mehdî... Enes'ten nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) Übeyy İbn Halef ile konuşurken İbn Ümmü Mektûm onun yanına geldi. Rasûlullah (s.a.) ondan yüz çevirdi de Allah Teâlâ: «Yüzünü asıp çevirdi...» âyetini inzâl buyurdu. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) ona hep ikrâm ediyordu.

Katâde der ki: Enes İbn Mâlik bana şöyle dedi: Kadîsiye günü ben İbn Ümmü Mektûm'u elinde siyah bir sancakla zırhını kuşanmış olarak görmüştüm.

Ebu Ya'lâ ve İbn Cerîr Taberî derler ki: Bize Saîd İbn Yahyâ... Hz. Âişe'den nakletti ki; o, Abese sûresinin kör olan İbn Ümmü Mektûm hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. İbn Ümmü Mektûm Rasûlullah (s.a.)a gelip; beni irşâd et, diyordu. Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.)ın yanında müşriklerin ulularından bir kişi bulunuyordu. Hz. Âişe (r.a.)nin bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.) ondan yüz çevirip öbürüne doğru dönüyordu ve; benim söylediğimde bir şey görüyor musun? diyordu. O da; hayır diyordu. İşte: «Yüzünü asıp çevirdi...» âyeti bunun hakkında nâzil olmuştur. Tirmizî de bu hadîsi Saîd İbn Yahyâ kanalıyla aynı isnâdla Hz. Âişe'den rivâyet eder ve sonra der ki: Bazıları da Hişâm İbn Urve'den bu âyetin İbn Ümmü Mektûm hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu rivâyette Hz. Âişe zikredilmemiştir. Ben el-Muvatta'da (İmâm Mâlik) böyle gördüm.

Sonra İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim aynı şekilde Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) Utbe İbn Rebîa, Ebu Cehl İbn Hişâm, Abbâs İbn Abdülmuttalib ile konuşurken —onlara fazla ilgi gösteriyor ve inanmalarını hırsla istiyordu— o esnâda Abdullah İbn Ümmü Mektûm denilen kör bir adam gelip onlarla beraber yürüdü. Hz. Peygamber onlarla alçak sesle konuşuyordu. Abdullah ise Peygamberin yanında Kur'ân'dan bir âyet okuyup öğrenmek istiyor ve: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın sana öğrettiğinden sen de bana öğret, diyordu. Rasûlullah (s.a.) ondan uzaklaşıp yüzünü astı, geri döndü ve sözünden hoşlanmadı. Öbürlerine doğru yöneldi. Konuşmasını bitirip âilesine doğru gitmek üzere ayrıldığında Allah Teâlâ görme gücünü kaldırdı ve başını öne doğru çökertti, sonra da: «Yüzünü asıp çevirdi, kendisine a'mâ geldi diye. Ne bilirsin belki de o, temizlenecekti. Yahut öğüt alacaktı da bu, kendisine fayda verecekti.» âyetini indirdi. Onun hakkında bu âyet inince Rasûlullah (s.a.) kendisine ikrâmda bulundu, onunla konuştu. İhtiyâcın var mı? Bir şey istiyor musun? dedi. Onun yanından ayrılırken de ihtiyâcın var mı? dedi. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Ama kendini müstağnî gören, işte sen onu karşına alıyorsun. Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne?» âyetinin indirilmesi üzerineydi. Bu hadîste garîblik ve münkerlik vardır. Bunun isnâdı üzerinde çok konuşulmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)ı şöyle buyururken duydum: Bilâl geceleyin ezân okur. Siz İbn Ümmü Mektûm'un ezânını işitinceye kadar yeyin ve için.İbn Ümmü Mektûm Allah Teâlâ'nın onun hakkında: «Yüzünü asıp çevirdi, kendisine âmâ geldi diye.» buyurduğu kör kişidir. O Bilâl ile beraber ezân okurdu. Râvîler arasında bulunan Sâlim İbn Abdullah der ki: İbn Ümmü Mektûm gözleri görmez

bir kişiydi. Halk, fecrin ağardığını görüp ona; ezân oku, deyinceye kadar kendisi ezân okumazdı.

Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, Ebu Mâlik, Katâde, Dahhâk, İbn Zeyd, selef ve haleften başkaları da bu âyetin İbn Ümmü Mektûm hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Onun meşhûr olan adı Abdullah'tır. Amr dendiği de olur. Allah en iyisini bilendir.

«Sakın; çünkü bu, bir öğüttür.» Bu sûre veya seçkin ve düşkün herkese bilgiyi tebliğ etmek konusunda eşit davranmak, bir öğüttür. Katâde ve Süddî der ki: Bu Kur'ân, bir öğüttür. «Dileyen onu düşünüp öğüt alır.» İsteyen her işinde Allah'ı zikreder. Bu zamîrin vahye yani Kur'ân'a dönmesi de muhtemeldir, çünkü söz ona delâlet ediyor.

«O, çok şerefli sahîfelerdedir. Yüceltilmiş ve temizlenmiştir.» Bu sûre veya bu öğüt —ki her ikisi birbirini gerektirir— hattâ Kur'ân'ın bütünü saygı duyulmuş, şeref kazanmış sahîfelerdedir. Onun değeri yücedir ve her türlü eksiklikten, fazlalıktan ve kirlilikten arınmıştır. «Kâtiplerin elleriyle.» İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk ve İbn Zeyd, bunların melekler olduğunu söylemişlerdir. Vehb İbn Münebbih ise bunların Hz. Muhammed'in ashâbı olduğunu söyler. Katâde de bunların kurrâ olduğunu bildirir. İbn Cüreyc, İbn Abbâs'tan nakleder ki, Nabatça'da (السفرة) kelimesi kurrâ anlamınadır. İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan, bu kelimenin melekler anlamına gelmesidir. Çünkü sefîr kökünden gelen bu kelime, insanlar arasında iyilik ve anlaşma için gidip gelen kişiye söylenir ki burada da Allah ile mahlûkâtı arasındaki elçilik kasdedilmiştir. Nitekim şâir şöyle der:

Ben kavmim arasında sefâreti bırakmam,
Gidecek olursam da hîle ile gitmem.

Buhârî bu kelimenin, melekler demek olduğunu söyler ve aynı kökten gelen sefîr kelimesinin insanlar arasını birleştiren kimse demek olduğunu bildirir. Burada da melekler vahiyle geldikleri için bu gelişleri bir kavmin arasını ıslâh eden sefirin görevine benzemektedir.

«Kıymetli, saygıdeğer.» Ahlâkları değerli, güzel ve şerefli. Ahlâkları, fiilleri temiz, mükemmel ve iyi. Buradan Kur'ân'ı taşıyan kişilerin, fiillerinin ve sözlerinin dosdoğru olması gerektiği ortaya çıkıyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kur'ân okuyup onda mahâret sâhibi olan kişi «Kıymetli, saygıdeğer kâtibler ile» beraberdir. Kendisine zor geldiği halde Kur'ân'ı okuyan kişiye de iki ecir vardır. Bu hadîsi bir topluluk Katâde kanalıyla... Hz. Âişe'den naklederler.

—————oOo—————

Bu âyette bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele : Abdullah İbn Ümmü Mektûm, Rasûlullah'ın hu-

zûruna geldiğinde Hz. Peygamberin yanında Rabîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Hişâm oğlu Ebu Cehil, Abdülmuttalib oğlu Abbâs, Halef oğlu Ümeyye ve Muğîre oğlu Velîd gibi Kureyş'in ulları bulunuyordu ve Rasûlullah onları İslâm'a çağırıyordu. İbn Ümmü Mektûm, Abdullah'ın babasının annesi idi. Onun adı; Abdullah İbn Şureyh İbn Mâlik İbn Rabîa el-Fihrî olup Âmir İbn Lüey oğullarındandır. Rasûlullah (s.a.) onların müslüman olmasıyla başkalarının da müslüman olacaklarını ümid ediyordu. İbn Ümmü Mektûm Hz. Peygambere gelip; Allah'ın sana öğrettiğinden bana da oku ve öğret, dedi ve bunu tekrârladı. Rasûlullah (s.a.) onun sözünü kesmesinden rahatsız oldu. Yüzünü ekşitti ve ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Artık Rasûlullah (s.a.) ona ikrâmda bulunuyordu. Her gördüğünde; merhabâ Rabbımın kendisiyle beni azarladığı kişi, diyordu. Bir ihtiyâcı olup olmadığını soruyordu. İki kere Medîne'de onu yerine halîfe bırakmıştı. Bu husûsta bazı sorular bulunmaktadır:

Birinci Soru: İbn Ümmü Mektûm azarlanmayı ve uslandırılmayı hak ettiği halde Allah Teâlâ peygamberini İbn Ümmü Mektûm'u azarladığı ve uslandırdığından dolayı neden azarlamıştır? İbn Ümmü Mektûm'un uslandırılması gerektiğini söyledik. Bunu birkaç vecihle ifâde edebiliriz:

a) Her ne kadar İbn Ümmü Mektûm gözünü kaybettiği için topluluğu görmüyor idiyse de, duyma gücü sağlam olduğu için Rasûlullah (s.a.)ın o kâfirlerle konuştuğunu işitmekte idi. Onların seslerini de duyuyordu. Rasûlullah (s.a.)ın onlarla çok ilgilendiğini duyduğu sözler aracılığıyla anlamıştı. Binâenaleyh peygamberin yanına yaklaşıp araya girerek peygamberin sözünü kesmesi, peygamberin maksadını ifâde etmeden önce bunda ısrârlı davranması peygambere eziyyettir ve bu büyük bir suçtur.

b) Çok mühim ,mühimden önce gelir. Binâenaleyh Abdullah İbn Ümmü Mektûm daha önce müslüman olmuş, dinle ilgili gerek duyduğu husûsları öğrenmişti. O kâfirler ise henüz müslüman olmamışlardı. Ve onların müslüman oluşu büyük bir kitlenin müslüman olmasına sebep olacaktı. Öyleyse İbn Ümmü Mektûm'un bu konuşmanın arasına girmesi, o büyük hayrın kesintiye uğramasına sebeb olmaktadır. Bu da küçük bir maksad için büyük bir iyilikten mahrûm olmak demektir ki yasaktır.

c) Allah Teâlâ: «Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.» (Hucurât, 4) buyurarak uygun olan vaktin dışında peygamberi çağırmalarını yasaklamıştır. Burada da İbn Ümmü Mektûm'un sözü; kâfiri îmânı kabûlden alıkoyan ve Rasûlullah'ın en önemli görevlerinden birini engelleyen bir davranış olması sebebiyle, odalarının ötesinden çağıranlardan daha büyük bir suç ve günâh olması

gerekir. Öyleyse İbn Ümmü Mektûm'un yaptığının suç ve günâh olduğu Rasûlullah'ın davranışının da yapılması gerekli davranış olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu takdîrde soru Allah Teâlâ'nın bu fiilden dolayı peygamberini nasıl azarlamış olduğu husûsu ile ilgilidir.

İkinci Suâl: Mücerred olarak peygamber yüzünü asıp çevirdi diye Allah Teâlânın peygamberini azarlamış olması, Allah tarafından İbn Ümmü Mektûm'a verilen büyük bir değerdir. Durum böyle olunca böylesine bir ta'zîm ifâdesi içinde İbn Ümmü Mektûm'un a'mâ diye zikredilmesi bu şerefle nasıl bağdaşır? Çünkü bir insanın bu niteliklerle nitelenmesi gerçekten durumunun küçümsenmesini gerektirir.

Üçüncü Suâl: Rasûlullah (s.a.)ın ashâbına uygun gördüğü şekilde davranması kendisine Allah tarafından verilmiş bir izin olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber çoğunlukla ashâbını te'dîb ediyor, bazan azarlıyor ve birçok şeyleri yapmalarını yasaklıyordu. Hem nasıl böyle olmasındı ki; o, ashâbını te'dîb etmek, en güzel terbiye ile terbiye etmek üzere gelmişti. Allah'ın Rasûlünün ashâbını te'dîb etme izni içerisinde yüz asma da bulunduğu halde ve peygamber bütün bunlarda me'zûn olduğu halde bu davranışından dolayı neden azarlanıp kınanmıştır? Bu konuyla ilgili müşkillerin toplamı bundan ibârettir.

Birinci suâlin cevâbı iki şekildedir: a) Mesele her ne kadar sizin zikrettiğiniz gibi ise de, olayın zâhirî, fakîrlerin kalbi kırılsa da zenginlerin fakîrlerden öne alacağı vehmini vermektedir. İşte bu vehmi doğurması nedeniyle Allah Teâlâ tarafından azarlanma gerçekleşmiştir. Bunun benzeri Allah Teâlâ'nın: «Sabah akşam Rablarına ibâdet edenleri kovma» kavlidir. b) Belki de bu azarlama peygamberden dış görünüşü i'tibârıyla zuhûr etmemiş olup yalnızca kalbinden geçmiş olan bir şeyden dolayı olabilir. Şöyle ki; peygamberin kalbi, yakınları olmaları, makâmlarının üstün ve değerli olması sebebiyle o Kureyş ulularına eğilim göstermiş olabilir. Ve yine kör olması, yakın akrâbası olmaması ve değerli bir mevkiinin bulunmaması nedeniyle a'mâdan nefret etmiş olabilir. İşte yüz asıp geri çevirme bu sebeplerden dolayı meydana gelmiş olabileceği için Allah tarafından kınama vârid olmuştur ve bu kınama uslandırmadan dolayı değil, bu sebeplerden dolayı olabilir.

İkinci suâlin cevâbı şöyledir: Abdullah İbn Ümmü Mektûm'un a'mâ lafzıyla zikredilmesi onun durumunu küçültmek maksadına mebnî değildir. Aksine gözünün görmemesi nedeniyle onun daha çok şefkata ve yumuşak davranmaya lâyık olduğunu belirtmek içindir. Sanki ifâde şöyle olmaktadır: Ey Muhammed; gözü görmeyen ve şefkata, merhamete muhtâç olan birisine nasıl katı davranabiliyorsun?

Üçüncü Suâlin cevâbı şöyledir: Herne kadar peygamber, ashâbını uslandırma konusunda izinli ise de, burada zenginlerin fakîrlere tercîh edilmesi vehmini doğuracak bir davranış sözkonusu olduğu için ve bu-

nun da dünyayı dîne tercîh vehmine sebep olabileceği için ve yalnız bu sebeblerle peygamberi kınayan bu hükümler vârid olmuştur.

İkinci Mes'ele: Peygamberlerden günah sâdır olabileceğini söyleyenler bu âyete dayanmışlardır. Allah Teâlâ'nın bu fiilinden dolayı peygamberi kınaması, o fiilin suç olduğunu gösterir.

Bu iddiâ uzaktır. Çünkü biz bunun belirtilmiş bir görev olduğunu açıkladık. Ayrıca tek bir değerlendirmeye göre kınanmış değildir. Aksine zenginlerin fakîrlerden öne geçirilmesi vehmine binâen bu haber vârid olmuştur. Böyle bir davranış ise peygamberin kişiliğine uygun düşmez. Bu takdîrde bu davranış ihtiyâtı terk ve daha üstün olanı bırakma şeklindeki bir davranış olur ki kesinlikle suç ve günâh anlamını taşımaz. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 54-55).

Olayın Düşündürdükleri

Bu âyetlerin nâzil olduğu hâdise, hakîkaten çok mühim ve ciddî bir meseledir. Hâdise birçok bakımlardan ehemmiyet arzetmektedir. Önce bu bir mucizedir. Ve o bu hakîkatın yeryüzünde ve beşer hayatında bilfiil meydana gelmesini te'mîn eden alâmetlerin sübût bulmasını murâd etmiştir. Belki de bu, İslâm'ın en büyük mucizesidir. Fakat burada bahis mevzûu edilen husûs ferdî bir hâdiseyi müteâkıben —Kur'ân'ın ilâhî üslûbuyla— mahdût bir hâdise ele alınarak mutlak hakîkatın ve benzer durumların beyân ve takrîrine zemîn hazırlamaktadır.

Burada bahis mevzûu edilen hâdisenin açığa vurulmasının gâyesi mü'minin hayatında yerleşmesini hedef almasındandır. Ve İslâm —daha önceki her semâvî dinde olduğu gibi— bu hakîkatın yeryüzünde yerleşmesini murâd etmektedir.

Bu hakîkat, bir ferdin veya bir toplumun bu veya şu şekilde davranışından ibâret mücerred bir hâdise değildir. Bu böyle bir şeyden çok daha uzak, çok daha ciddî büyük bir davadır. Bu hâdise, insanların hayatta olan biten şeyleri nasıl değerlendirdiklerini, koydukları ve tatbîk ettikleri ölçü ve değerleri nereden aldıklarını ortaya koyması bakımından büyük ehemmiyet taşımaktadır.

Bu hakîkatın ortaya koymak istediği esâs gâye şudur: İnsanların, hayatta değer ve ölçülerini sâdece ilâhî emirlere göre ayarlamalarının lâzım olduğudur. Yeryüzündeki münâsebetleriyle veya aralarında kabul ettikleri kâidelerle yahut bu münâsebet ve kâidelerle alâkalı kendi düşüncelerinin mahsûlü esâslarla ilgisi bulunmayan birtakım kâidelere bağlı olmamalıdır.

Bu son derece güç bir iş olduğu kadar, son derece de ciddî büyük bir hâdisedir. İnsanların beşerî kanunlardan kendisini koparark ilâhî kanun, ölçü ve değerlerle yaşamaları hakîkaten güç bir iştir.

Bu işin zorluğunu; beşerî hayatın hislerdeki ağırlığını, rûhlara tazyîkini, insanlar arasında alışkanlık haline gelmiş münâsebet ve alâkalardan sıyrılmanın güçlüğünü düşündüğümüz zaman hissedebiliriz. Bilindiği gibi beşerî münâsebetlere te'sîr eden birçok âmiller mevcûddur; yaşanan çevreyi, kendi alışkanlıklarını, cemiyetin müşterek mîrâsını, tarihi gelenekleri ve bunların te'sîrlerinin daha birçok netîcelerini sayabiliriz.

Hz. Peygamberin Rabbından böyle bir îkaz alması, bu meselenin azamet ve ehemmiyetine delâlet etmektedir.

Bu varlık âleminde şöyle söylenmesi dahi işin büyüklüğüne tasavvur bakımından yetmektedir: Rasûlullah (s.a.)ın şahsı dahi bir tenbîh ve îkaza ihtiyâç duymuştur.

Evet bu yeter... Rasûlullah (s.a.)ın şahsiyetinin büyüklüğü, yüceliği ve mertebesinin yüksekliğine rağmen bu husûsta ilâhî bir tenbîh ve îkaza muhâtab oluyor.

Bu ferdî hâdise münâsebetiyle ilâhî îkazın netîcesinin bütün insanlarca tatbîkini gâye edindiği hakîkat, işte budur... İnsanlar değer ölçülerini beşerî nizâmlardan alınmış kıymet ölçülerinden sıyırarak ilâhî ölçülerinden almalıdırlar. Buradaki en büyük ders budur.

Allah'ın, Rasûlü vâsıtasıyla indirdiği ve bütün kıymetlerin buna göre ayarlanmasını istediği ölçü şu âyette toplanmıştır:

«Sizin Allah katında en değerliniz en müttakî olanınızdır.» İşte insan ölçü ve kıymetlerini aşan ve Allah katında değeri olan tek kıymet budur.

Bu, ilâhî bir değerdir. Yeryüzünde kullanılan değer ve itibâr ölçüleriyle de hiç alâkası yoktur.

Şu unutulmamalıdır ki, insanlar yeryüzündeki hayatlarında birbirlerine birçok bağlarla bağlı bulunmaktadırlar .Bunların kendi yaşayışlarında yerine göre bir ağırlığı, bir câzibesi ve bir değeri vardır. Bunların yanında neseb, kuvvet ve mal gibi başka kıymetleri de vardır. Yine ister iktisâdî olsun ister olmasın içtimâî münâsebetlerden doğan kıymetler de mevcûddur. Bu gibi mevzûlarda insanlar arasında farklar ve sınıflar vardır. Beşerî kıymetlere göre de birbirlerinden farklı durumlarda olurlar.

İslâm, bütün bunların karşısına şu değer ölçüsünü koyuyor: «Sizin Allah katında en değerliniz, en müttakî olanınızdır.»

Böylece onların nazarında büyük değeri olan, duygularını ağır baskılar altında tutan ve dünya hayatında çok câzip yeri olan ölçü ve değerlerin karşısına bu yeni ilâhî değişmez değer ölçüsünü koymak sûretiyle bunların hepsini değiştirmiş oluyor.

İşte sûrenin başında bahis mevzûu edilen hâdise münâsebetiyle İslâm'ın getirdiği bu değer ölçüsü beyân buyurulmakta ve şu temel esâs

vaz'olunmaktadır: Hakîkî ölçü; ilâhî ölçüdür, hakîkî kıymet; semâvî kıymettir. Müslüman cemâata yakışan, insanların alışmış olduğu geleneklerden dünyevî alâkalardan doğan bütün tasavvurlardan, ölçülerden, değerlerden sıyrılmaları, hareketlerini ve düşüncelerini sadece ve sadece ilâhî ölçü ve değerlere gör ayarlamalarıdır.

Rasûlullah (s.a.)a gelen, a'mâ ve fakîr bir kimse olan İbn Ümmü Mektûm'dur. Rasûlullah (s.a.) ise Kureyş'in ileri gelen şu kişilerin işiyle meşgûl olmaktaydı: Rebîa'nın oğulları Ukbe ve Şeybe, Hişâm İbn Amr Ebu Cehil, Umeyye İbn Halef, Velîd İbn Muğîre ve bunların yanında bulunan Abbâs İbn Abdülmuttalib... Rasûlullah bunları İslâm'a davet etmekte Mekke'de sıkıntılı bir durumda bulunduğu sırada bunların müslüman olmasıyla İslâm'a bir faydaları olacağını ümid etmekte idi. Konuştuğu kimseler, mal, mevki ve kuvvetleriyle İslâm'ın yolunda en büyük engel teşkîl ediyorlar, diğer kimselerin müslüman olmasına mâni oluyorlar, çok şiddetli baskı ve hîlelerle müslümanları tâm bir abluka altında bulunduruyorlardı.

Bu arada peygamberin yakın hemşehrileri davetin karşısında olduğu için Mekke hâricindekiler İslâm'ı kabule yanaşmıyorlardı. Bunda, câhiliyet devrinin koyu taassubu ile birlikte kabîle âdetlerinin de te'sîri vardı.

Rasûlullah (s.a.), işte bu ziyâretçilerle meşgûlken âmâ ve fakîr adam Rasûlullah'ın yanına geliyor. Rasûlullah (s.a.)ın meşgûliyeti nefsi ve menfaatı için değil, sâdece İslâm için ve İslâm'a faydalı olmak içindi. Eğer onlar müslüman olurlarsa, davetin Mekke'deki şiddetli mâniaları kalkacak, yoluna konulmuş dikenli çalıları yok olacaktı. Bu ileri gelen kimselerin müslüman olmasından sonra da İslâm Mekke hâricinde yayılma imkânı bulacaktı.

Bu esnâda fakîr adam Rasûlullah (s.a.)a gelerek şöyle der: «Ya Rasûlullah: Bana Kur'ân oku ve Allah'ın sana öğrettiklerinden bana bir şeyler öğret.»... Rasûlullah (s.a.)ın meşgûl olduğunu bile bile bu isteğini tekrârlar. Rasûlullah (s.a.) bu şekilde sözünün kesilmesinden memnûn olmaz. Hoşnûdsuzluğu da yüzünden belli olur. Fakat âmâ bunu göremez. Rasûlullah (s.a.) ise ondan yüzünü çevirir. Yüzünü çevirmesinin sebebi, kendisini, İslâm'a davet gibi mühim işten bu âmâ adamın alıkoymasıdır. Meşgûl olduğu mühim işin gerisinde birçok dinî faydalar beklemekte idi. Onu buna iten de getirdiği dinin muzaffer olmasına düşkünlüğü, davet işindeki samîmiyyeti, İslâm'ın lehine olan faâliyetlere aşırı sevgisi ve yayılması uğruna verdiği büyük ehemmiyet idi.

İşte tâm bu esnâda ilâhî îkaz gelir. Bu işte kesin sözü söylemek, hak yolunun bütün işâretlerini koymak, kıymetlerin ölçüleceği terâzileri göstermek, her türlü beşerî itibârdan uzak; yalnız ilâhî davetin menfa-

atına uygun ve netîce itibârıyla Rasûlullah (s.a.)ın arzusuna uygun bir îkaz.

Bu arada da en yüksek ahlâk sâhibi Rasûlullah (s.a.)a şiddetli bir üslûb içinde yüce mevlâdan ma'lûm hitâb. Allah'ın sevgilisi ve en yakın kullarından olan Rasûlüne Kur'ân-ı Kerîm'de bir defaya mahsûs olmak üzere: (عبس) hitâbı vâkî olmuştur. Bu ta'bîr hitâbda en kesin bir red ifâde etmektir. Bu, dinin üzerinde kâim olan büyük hâdisedir.

Kur'ân'ın ilâhî hitâbı ihtivâ ettiği üslûb ise emsâlsizdir. Beşerî yazı diliyle anlatmanın imkânı yoktur. Yazı dilinin kendine mahsûs kayıd, kâide ve disiplini vardır ki vahyolunan bu beyânın apâşikâr diriliğini ve hayatiyetini yok eder. Ve Kur'ân üslûbu, bu kuvvetli beyân tarzı içinde kısa ibâreler ve serî temâslarıyla eşsizdir. Beyân ve ta'bîrlerinde bir infiâlât, yücelikler, yükseklikler ve canlı parıltılar mevcûddur.

«Yanına a'mâ bir kimse geldi diye Peygamber hoşlanmadı ve yüzünü çevirdi.»...

Asıl muhâtab bırakılarak, hikâye sîgasıyla başka bir kimseden bahsedildiği intibâını vermektedir. Üslûbta, işin Allah katında iyi olmadığı, habîbi ve peygamberinin a'mâyı bu şekilde karşılamasını sevmediğini, ona bir şefkat ve rahmet olmak üzere, bu iyi olmayan işte onu muhâtab almak sûretiyle bir ikrâmda bulunmaktadır.

Daha sonra üslûb değişir. Hitâb sîgasıyla îkaz edilir. Ve söze daha sâkin bir ifâde ile başlanır:

«Ey Habîbim; ne bilirsin belki de o arınacak.

Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti.»

Bu büyük hayrın gerçekleşmesini, isteyerek bu fakîr ve a'mâ insan sana geldi. Kalbinin senden alacağı Allah'ın nûruyla nûrlanıp parlamayacağını sen nereden bilebilirsin?

Bir kalb ne zaman kapılarını hidâyet güneşine açar da onda îmân hakîkatı tamâmlanırsa iş o zaman tahakkuk etmiş olur. Ve bu iş Allah'ın terâzisinde ağır basan büyük bir iştir...

Sonra îkaz perdesi yükselir ve üslûb ağırlaşır; bu meseleden itâb bâbında hayret verici ifâde ile:

«Ama sen, ihtiyâç göstermeyene verince, ona dönüp sözüne kulak veriyorsun.»

«Onun arınmamasından sana göre bir şey yoktur.»

«Sen, Allah'tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldırış etmiyorsun.» denir.

O kimselerin senden, dininden, senin yanındaki hidâyet, hayır, nûr ve tahâretten istiğnâ gösterdikleri âşikâr iken, sen onlara ilgi gösterip hidâyetleri için gayret sarfetmekte, onlar senden uzaklaştıkça sen onlara kendini arzedip durmaktasın: «Onun arınmamasından sana göre bir şey yoktur.» Günâhı ve kiri içinde kalmasından sana bir zarar yok-

tur. Onun günâhlarından sen mes'ûl değilsin ve sen onun yardımıyla ne muvaffak olabilirsin ne de işini yürütebilirsin... «Sana koşarak gelene gelince» İstek ve arzusuyla sana gelene. Tâm mânâsıyla Allah'tan korkuyor. «Sen ise ona aldırış etmiyorsun.» Tâm mânâsıyla inanmış, hayra yönelmiş bir kimse ile ilgilenmemek ifâdesi sert bir üslûbtur.

Daha sonra itâb derecesi daha da fazlalaşarak (عَنْهُ) lafzıyla ifâde edilen men' ve reddin son sınırına ulaşılmaktadır. Böyle bir şey ebediyyen olmasın.

Bu hitâb dikkati çekmektedir.

Bundan sonraki âyetlerde ise bu davetin hakîkatını, büyük bilgisini, yüksekliğini ve hâiz olduğu değerleri ve hiç bir kimsenin yardımına muhtâç olmadığını beyân buyurmakta; davetin gözettiği başlıca esâsın ise dünyevî değer ve kıymetleri ne olursa olsun bu davete hakîkaten yönelmiş kimseleri muhâtab kabul etmesidir: «Hayır, çünkü bu Kur'ân bir öğüttür. Dileyen kimse ondan öğüt alır. O kudsî kılınmış, yüceltilmiş, temizlenmiş sahîfeler üzerindedir. İyi ve saygıdeğer kâtipler eliyle yazılmıştır.»

O, bütün değerlerin üzerinde çok şerefli yere sâhiptir. Sahîfeleri şereflidir. Yüceltilmiş ve tertemiz kılınmıştır. Mele-i A'lâ'dan yeryüzünde seçilmiş kimselere ulaştırmak maksadıyla vazîfelendirilmiş elçiler vâsıtasıyla gönderilmiştir. Bu elçiler de çok şerefli ve saygıdeğerdir. Yazıldığı sâhifeler de çok mübârek ve bulaşması muhtemel her türlü şüphelerden, uzak ve yakın her türlü şâibeden arınmıştır. Bunlar o kadar yücedir ki, buna karşı istiğnâ gösterenler, herhangi bir tecâvüzde bulunamazlar. Bunlar sadece bunun değerini bilen ve bununla gönüllerini almayı arzu eden kimselere mahsûstur.

İşte Allah'ın koyduğu ölçü budur. Bu öyle terazidir ki, bütün kıymetler bununla tartılır, insanlar ve beşerî kanunlar bununla ölçülür. Bu Allah kelâmıdır, her söz, her hüküm ve her kanun sonunda buna varır.

Ama bu ne zaman ve nerede? Mekke'de iken davetin sınırı mahdûd, müslümanlar da azınlıkta idi. Halkın liderleriyle ilgilenmek herhangi bir şahsî menfaattan ileri gelmiyordu. Fakîr a'mâdan yüz çevirmek de şahıs ayırımından doğmuyordu. Bu baştan sona davetle ilgiliydi. Fakat davet hiç şüphesiz bir ölçü ve bir kıymetler manzûmesidir. Bu ölçü ve kıymetlerin beşer hayatında yerleşmesi için gelmişti. İzzet, zafer ve kuvvet ise ancak bu ölçü ve kıymetleri yerleştirmek sûretiyle mümkün olabilir.

Bahis mevzûu hâdise —anlattığımız gibi— münferid olmaktan ve adı geçen şahıslardan öte, çok daha şümûllü ve büyüktür. Hedef aldığı nokta ise insanların değer ölçülerinde ve hâdiseleri kıymetlendirmede

başlıca ölçünün, semâvî ölçüler olması dünyevî ölçülerden ve değerlerden uzaklaşmasıdır.

«Sizin Allah katında en değerliniz en müttakî olanınızdır.»

Allah katında değerli ve şerefli olmak ise büyük bir ihtimâmı, toparlanmayı ve murâkabeyi gerektirir. Dünyada neseb şöhreti, kuvvet, mal, mülk v.s. gibi her türlü kıymetlerden uzak olsa da, îmâna ve takvâya sâhip olduğu takdîrde o kimse Allah Teâlâ nezdinde makbûldür.

Bu münâsebetle âyetin hedef aldığı münferid hâdise bahis mevzûu edilerek Kur'ân metodu üzerine yerleştirmek istediği esâs ve büyük hakîkat işte budur.

Rasûlullah'ın kalbi bu hitâbtan büyük bir teessür duymuştur. Bütün hayatı boyunca kendi nefsine ve müslüman cemâata bu hakîkatı yerleştirmeye çalışmıştır. İlk İslâmî hakîkat olması sebebiyle.

Rasûlullah (s.a.)ın yaptığı ilk hareket ise, bu hâdise sebebiyle kendisine nâzil olan itâbı ilân etmek olmuştur. Bu ilân ise hakîkaten çok büyük ve dikkate değerdir. Bu öyle bir iştir ki hangi tarafından bakılırsa bakılsın buna ancak bir peygamber tahammül edebilir.

Evet buna ancak bir peygamber tahammül edebilir, bir zelleden dolayı şiddetli bir tarzda itâba uğradığını ancak bir peygamber ilân edebilir. Peygamberden başkası ise, böyle bir hatâyı öğrenip ve bir daha yapmamakla iktifâ eder. Fakat nübüvvet başka bir iş ve başka bir âlem...

O devirde neseb, mevki, mal ve kuvvet kıymet ölçüleriydi. Bu değer ölçülerine sâhip Kureyş'in ileri gelenleri Rasûlullah (s.a.)ın huzûrunda bulunuyorlardı. Hz. Peygamber bu şahısları İslâm'a davetle meşgûl iken yanına gelen fakîr ve aynı zamanda a'mâ olan adama iltifât edememişti. Bu davranışa karşı derhâl Allah Teâlâ'dan kendisine gelen itâbı öyle bir topluluk içinde hemen ilân ediverme büyüklüğünü göstermiştir. O topluluk ki, böyle bir peygambere «Bu Kur'ân iki şehir halkından büyük bir adama indirilmeli değil miydi?» diyorlardı.

Peygamberden başkası bu oklara hedef olmaya tahammül edemezdi.

Sonra böyle bir hâdise, bu gibi topluluklarda ancak ilâhî vahiy yoluyla mümkün olabilir. Böyle bir şeyin yeryüzü hâdiselerinden meydana gelmesi düşünülemez. Bu dünyadan, hele o zamanki câhiliyet devrinden...

Bu hâdise ilâhî emrin gücünü bu işte ve bu yolda göstermektedir. Hele, hâdise nebî (s.a.)nın rûhundan etrâfında bulunan topluluğa yayılmış olursa... Bu sûretle bu hâdise bütün kuvveti, derinliği, te'sîr gücüyle devirler boyunca İslâm cemiyeti arasında devâm edegelmiştir.

Hâdise, insanın tabiî olarak dünyaya gelişi gibi beşer hayatında yeni bir doğuşun müjdecisi idi. Belki de değer bakımından bundan daha büyüktü. İnsanın, yeryüzünde alışmış olduğu bütün değerlerden —düşünce ve tatbîkat bakımından— hakîkaten sıyrılarak bu dünya ha-

yatıyla ilgisi bulunmayan semâdan inen farklı kıymetlere sarılması, sıyrılacağı değerler, cemiyet münâsebetlerinden, alıştığı geleneklerden, düşünce ve tasavvurlardan, hayatın çepeçevre sardığı ve onu her an baskı altında tuttuğu değerlerden kan, ırk, neseb bağlarından ibâret bulunması düşünülünce iş daha büyük olmaktadır.

Bir de bu yeni kıymetlerin toplum hayatından çıkarılmış ve topluma mal edilmiş kıymetlerden olması, Hz. Muhammed'in uyarmaya ve teblîğe ihtiyâç duyduğu büyük işin muhâl görünmesi, müslümanın gönlünde apâşikâr, müslüman topluluğunda şerîat olarak mevcûd ve ilk müslüman topluluklarında da uzun yıllar bir hakîkat olarak yaşayan bu esâsları muhâl kabul etmek, işte asıl güçlük buradan doğmaktadır.

Biz bu yeni doğuşun hakîkatını anlamakta güçlük çekiyoruz. Zîrâ o hakîkatı vicdânımızda duyamıyoruz. İçinde bulunduğumuz beşerî nizâmlar ve bunların değer ölçüleri ve aralarındaki bağları o derece baskı yapmaktadır ki «ilericilik» kabul edilen doktrinlerin getirdiği, insanların âkıbetini, akîde, san'at, edebiyat, kanun örf ve hayat tasavvurunu ancak bu doktrinin iktisâd nizâmı ta'yîn ve tesbît edecektir, iddiâları Dar görüşlü Tarihî maddecilik nazariyesine kapılan şartlanmış o kimselerin hayat ve insan rûhunun hakîkatını idrâkten âciz olmaları.

Yeni doğuş bir mucizedir. O İslâm'ın eliyle insanın yeniden doğuşunun mucizesi...

O büyük hâdiseye şâhid olan değerler doğuşundan itibâren üstünlüğünü sağlamıştı. Fakat meselenin arap toplumu içinde ve bizzât müslümanların rûhlarında yerleşmesi kolay ve basit olmamıştır. Sadece Rasûlullah, Allah'ın irâdesi ve üzerindeki tasarrufları sâyesinde buna muvaffak olmuştur.

Bu tasarrufları ve Kur'ân'ın teblîğ ettiği emirlere tâm bir teslîmiyet ve itaatı bu hakîkatı gönüllere ekmeğe, kökleşip dal budak salıncaya kadar muhâfaza ve gözetmeye ve asırlar boyunca müslüman cemaatı gölgelendirmeye sebep olmuştur. Bütün karşı koymalara ve engellemelere rağmen...

Rasûlullah (s.a.) bu hâdiseden sonra İbn Ümmü Mektûm'a iltifât eder ve her gördüğünde de ona:

«Merhabâ, yüzünden Rabbımın beni itâb ettiği kimse.» derdi.

Hicret'ten sonra iki defa Medîne'de onu yerine vâlî olarak bırakmıştı.

Beşerî örf ve değerlerinden doğan kıymet ölçülerini sağlamlaştırmak maksadıyla, halasının kızı Zeyneb'i azadlısı Zeyd İbn Hârise ile evlendirmiştir. Evlilik ve bundan doğan akrabâlıklar ise çok hassâs meselelerin başında gelir, bilhâssa Arap topluluğunda.

Bundan önce de Hicret'in ilk yılları da müslümanlar arasında kardeşlik usûlünü te'sîs ederken amcası Hamza ile kölesi Zeyd'i kardeş yap-

mıştır. Hâlid İbn Rüveyha ile Bilâl İbn Rebâh'ı da yine kardeş yapmıştı.

Mûte savaşında Zeyd'i, içinde Hâlid İbn Velîd'in de bulunduğu üç bin kişilik ansâr ve muhâcirlerden ibâret ordunun başkumandanı yapmış, ikinci kumandan olarak da Ca'fer İbn Ebu Tâlib'i, ondan sonra da Abdullah İbn Revâha'yı ta'yîn etmişti.

Rasûlullah (s.a.) bu orduyu göndermeye bizzât çıkmış ve bu savaşta her üç kumandan da sırayla şehîd olmuşlardı.

Rasûlullah (s.a.))ın yaptığı son işlerden biri de Üsâme İbn Zeyd'i Rûmlarla yapılan savaş için ordu kumandanı olarak ta'yîn etmesiydi. Bu ordunun içinde birçok ansâr ve muhâcirle birlikte Ebubekir, Ömer (r.a.) gibi iki büyük sahâbesi ve yardımcısı ve kendisinden sonra da müslümanların icmâ'ı ile halîfe olan zâtlar bulunuyordu. Yine bu orduda Rasûlullah (s.a.)ın yakınlarından ve Kureyş içinde en evvel müslüman olanlardan biri olan Sa'd İbn Ebu Vakkâs da vardı.

Üsâme'nin henüz çok genç olması sebebiyle bazı ileri geri konuşmalar olmuştu. Bu husûsta İbn Ömer (r.a.) şöyle der: Rasûlullah (s.a.) bir ordu hazırladı ve bunun başına da Üsâme'yi kumandan ta'yîn etti. Bazı kimseler bunun kumandanlığına itirâzda bulununca Nebî (s.a.) şöyle buyurdu: «Bu zâtın kumandanlığına itirâzda bulunuyorsunuz. Daha önce de babasınınkine itirâzda bulunmuştunuz. Allah'a yemîn ederim ki bu zât kumandanlığa en lâyık ve beni en çok sevenler arasındadır.»

Selmân-ı Fârisî'ye karşı da Arap-Acem dedikodusu yapıldığı sırada Rasûlullah (s.a.) bu husûsta en kesin sözü söyledi. «Selmân, bizim Ehl-i Beyt'imizdendir.» dedi. Böylece ilâhî değer ölçüleriyle, dar bir ırkçılığa saplanarak insanların birbirlerine üstünlük tasladıkları her türlü neseb bağları hâricine çıkmış ve onu re'sen Ehl-i Beyt'ten kılmıştı.

Ebu Zerr el-Ğıfârî ile Bilâl İbn Rebâh (r.a.) aralarında münâkaşa yaptıkları sırada Ebu Zerr, Bilâl'e: «Ey siyah kadının oğlu, diye hakârette bulunmuştu. Bunu duyan Rasûlullah kızmış, Ebu Zerr'in yüzüne kızgın ve korkutucu bir nazar atfederek şöyle demişti: «Ey Ebu Zerr, ölçü taştı, sözünü geri al, beyazın oğlunun siyahın oğluna hiç bir üstünlüğü yoktur.» İşin başka yönü yok. Ya ilâhî değer ve ölçüleri temsîl eden İslâm veya dünyevî ölçü ve değerlerin mümessili câhiliyettir.

Peygamber Efendimizin sözleri bütün sıcaklığı ile çok hassâs olan Ebu Zerr'in kalbine işler. Bundan son derece müteessir olur. O büyük sözümün keffâretinden dolayı Bilâl ayağını başıma basmadıkça başımı yerden kaldırmayacağım, der.

Bilâl'in terâzisini ağır bastıran hâdiseyi görelim... Ebu Hüreyre nakleder: Bir kere Rasûlullah Bilâl'e şöyle demişti: Ey Bilâl, söyle bana, İslâm'da sana göre en üstün amel olarak ne yaptın? Zîrâ bu gece cen-

nette ayakkabılarının gıcırtısını duydum. Bilâl şöyle karşılık vermişti: İslâm için bana göre çok üstün bir amel yapmadım. Sadece gündüz veya geceleyin tâm bir tahâret üzere temizlenip bu tahâretle ancak üzerime farz kılınan namazları kılardım, demişti. Bir defasında Ammâr İbn Yâsir yanına girmek üzere izin istediği zaman Rasûlullah: Ona izin veriniz, buyurmuş, huzûruna gelince de; merhabâ ey tertemiz olmuş insan; demişti. Yine ondan şöyle bahsederdi: Ammâr kemiklerine kadar îmân ile doludur. Huzeyfe de Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: «Şüphesiz ben sizin aranızda ne kadar kalacağımı bilemiyorum. Benden sonra iki şahısa uyunuz. —Ebubekir ve Ömer (r.a.)i işârek ederek— ve Ammâr'ın da izinden gidiniz. İbn Mes'ûd da size ne söylerse doğru olarak kabul ediniz.»

Medîneli olmayanlar İbn Mes'ûd'u Rasûlullah'ın Ehl-i Beyt'inden sanırlardı. Ebu Mûsâ şöyle der: Ben ve kardeşim Yemen'den gelmiştik. Bir müddet Medîne'de kaldık. İbn Mes'ûd ve annesini hep Ehl-i Beyt'ten zannederdik. Zîrâ Rasûlullah'ın yanına pekçok girip çıkmakta ve ondan ayrılmamaktaydılar.

Cüleyb'i —âzâd edilmişlerdendi— Rasûlullah (s.a.) ansârdan bir kadınla evlendirmek istemişti. Kızın ana ve babası muhâlefet edince, kız şöyle söylemişti: Siz Rasûlullah'ın emrine karşı gelmeyi mi düşünüyorsunuz? Eğer o bunu sizin için münâsib görmüş ise, derhâl onunla nikâhlayınız. Bu söz üzerine gönülleri yumuşadı ve evlendirdiler.

Bu zât evlenmesinden kısa bir müddet sonra, bir vak'ada şehîd düşer. Ebu Bürde (r.a.)nin nakline göre Rasûlullah (s.a.), bir savaşa çıkmıştı ve epey de ganîmet elde etmişti. Savaş sonunda ashâbına şöyle seslendi: Hiç bir kimse kaybettiniz mi? Cevâben: Evet, falan, falan, falan kimseleri, dediler. Sonra yine: Hiç bir kimse kaybettiniz mi? buyurdular. Cevâben: Evet, filan, filan, filan kimseleri, dediler. Sonra yine aynı soruyu tekrârlar: Hiç kimse kaybettiniz mi? deyince hayır, dediler. Buyurdular ki: Fakat ben Cüleyb'i göremiyorum, dedi. Bunun üzerine aramaya çıktılar ve onu öldürdüğü yedi kişinin yanında şehîd edilmiş vaziyette buldular. Nebî (s.a.) onun yanına geldi, şehîdin karşısında durup şöyle buyurdular: «Yedi kişi öldürdükten sonra şehîd etmişler. Bu zât bendendir, ben de ondanım.» Bu ifâdeyi iki defa tekrârladı. Sonra onu kolları arasına aldı. Rasûlullah'ın kolları ona aynı zamanda bir yaygı olmuştu. Râvî der ki: Bir mezar kazıldı ve onu kabrine yıkanmadan bizzât Rasûlullah (s.a.)koydu.

İşte bu ilâhî irşâd ve Rasûlullah'ın bu rehberliği, beşeriyet için tarihte emsâli görülmemiş bir doğuştur. Bu ilâhî terbiye ile yetişen topluluk yeryüzünün kayıtlarından uzak kalmış, kıymet ve değer ölçülerini Allah'tan almıştır. Bu hâdise İslâm'ın en büyük mucizelerindendir. Bu mucize Allah'ın irâdesi, Rasûlünün de tatbîkâtıyla meydana gelmiş-

tir. İşte sadece bu hâdise gösterir ki, bu din Allah katındandır ve bunu insanlara ulaştıran da ancak bir peygamberdir.

Rasûlullah (s.a.)tan sonra en yakın dostları önce Ebubekir sonra da Ömer'in bu işi üzerlerine alması Allah'ın bir tedbîridir. Bu işi en iyi anlayan iki yakın dost, Rasûlullah (s.a.)ın izine en fazla uyan iki kimse, Rasûlullah'ı en fazla seven ve bu sevgiye lâyık olma yollarını hırsla araştıran iki mümtâz şahsiyettir.

Ebubekir (r.a.) Rasûlullah (a.s.)ın Üsâme'yi ordu kumandanı olarak ta'yîn emrini aynen muhâfaza etti.

Ebubekir'in, halîfe olduktan sonra yaptığı ilk icraat, Üsâme'yi Rasûlullah'ın hazırladığı ordunun başkumandanı olarak sevketmesiydi. Orduyu uğurlamak için de Medîne haricine çıkmıştı. Kumandan Üsâme ata binmiş vaziyette, Ebubekir ise yürümekte... Üsâme genç bir delikanlı Ebubekir ise yaşlıydı. Bu halden hayâ eden Üsâme: Ey Rasûlullah'ın halîfesi, ya sen binersin, yahut ben inerim, deyince Ebubekir şöyle demişti: Allah'a yemîn ederim ki sen inmeyeceksin, yine Allah'a yemîn ederim ki ben de binmeyeceğim. Benim de Allah yolunda ayaklarım tozlanmasın mı?

Ebubekir, halîfeliğin ağırlığı karşısında Hz. Ömer'e ihtiyâcı olacağını hissetmişti. Fakat Ömer Üsâme'nin ordusunda bir neferdi. Başkumandan Üsâme'den izin almak gerekiyordu. Üsâme'ye durumu şöyle açtı: Eğer Ömer'i bana yardımcı olarak vermeyi münâsib görürsen kabul et. Ey Allah'ım, bana yardımcı olmasını münâsib görürsen kabul et. Ne yüce bir mertebedir. Bu mertebeye insan, ancak Allah'ın irâdesiyle ve Allah'tan aldığı emirleri yerine getiren Rasûlullah'ın terbiyesi ile ulaşabilir...

Zaman çarkı döner. Ömer halîfe olur. O da Üsâme'nin oğlu Yâser'i Kûfe'ye vâlî ta'yîn eder.

Ömer'in kapısında Süheyl İbn Amr ve Ebu Süfyân İbn Harb ve Kureyş'in ileri gelenlerinden bir topluluk bekledikleri sırada Ömer onlardan önce Süheyb ve Bilâl'i içeri alır. Çünkü bunlar İslâm'ı ilk kabul edenlerden ve Bedir'de savaşanlardandı. Ebu Süfyân câhiliyet gurûruna yedirememeyerek şöyle söylenmeye başlar: Ömrümde bugünkü gibi bir gün görmedim. Kölelikten âzâd edilmişleri içeri alıyor da bizi kapıda bekletiyor. Arkadaşlarından biri şöyle cevab verir: Ey topluluk, Allah'a yemîn ederim ki yüzlerinizde bir hiddet eseri görüyorum. Kızacaksanız kendinize kızınız. Onlar da, siz de vaktiyle İslâm'a davet edildiniz. Onlar hemen kabul ettiler. Sizler ise ağırdan aldınız. Kıyâmet gününde de onlar çağırılıp sizler bırakılacak olursanız nasıl olursunuz, bir düşünün?

Ömer, Zeyd'in oğlu Üsâme'ye, oğlu Abdullah'tan daha fazla yer verirdi. Abdullah bunun sırrını babasından sorduğunda: Ey oğlum, Zeyd (r.a.), Rasûlullah (s.a.) yanında senin babandan daha sevgili idi. Üsâ-

me Rasûlullah (s.a.) yanında senden daha sevgili idi. Ben de Rasûlullah'ın sevdiğini kendi sevgime tercîh ederim.

Rasûlullah'ın sevgisinin ilâhî ölçüde ağır bastığını bilen Ömer böyle söylemişti.

Ömer, bir defasında da Ammâr'ı Hâlid İbn Velîd'i —muzaffer kumandan, seçkin neseb sâhibi— teftîşe gönderir .Teftîş sona erinceye kadar ridâsıyla bir rivâyette de sarığı ile Hâlid'i bağlamıştı. Beraati meydana çıkınca da bağlarını çözmüştü, eliyle de sarığını sarmıştı. Hâlid ise yapılan bu muâmeleden müteessir olmamıştı. Zîrâ Ammâr, Rasûlullah'ın yakın dostu ve İslâm'ı ilk kabul edenlerden biri idi. Rasûlullah onun hakkında birçok övücü sözler de söylemişti.

Ömer, Ebubekr'den bahsederken: O efendimizdir, efendimizi âzâd edendir. Bilâl'i kasdediyordu. Çünkü Bilâl, Ümeyy İbn Halef'in kölesi idi. Bilâl'e çok eziyet etmesi sebebiyle Ebubekr Bilâl'i ondan satın alarak âzâd etmişti. Ömer, Bilâl'den bahsettiği vakit «Efendimiz» ta'bîrini kullanıyordu.

Yine Ömer: Eğer Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim sağ olmuş olsaydı; onu yerime halîfe olarak bırakırdım, derdi. Bunu söylerken Osmân'ı Ali'yi, Talha'yı, Zübeyr (r.a.)i zikretmemişti. Bilindiği gibi kendinden sonra halîfeliği bir kişiye bırakmamış altı kişilik şûrâya havâle etmişti.

Hz. Ali, oğlu Hasan ile Ammâr'ı Âişe (r.a.) ile arasında meydana gelen hâdiseler sebebiyle Kûfe'ye göndermiş, o da onlara şöyle demişti: Ben hiç şüphesiz biliyorum ki Âişe, peygamberimizin dünya ve âhirette zevcesidir. Fakat Allah, sizleri Ali'ye veya Âişe'ye uymak yolunda imtihâna tâbi tutmaktadır. Ve halk topluca mü'minlerin annesi ve Ebubekr'in kızı olan Âişe hakkında söylediklerine uymuştu.

Bilâl İbn Rebâh'tan, Ebu Ruveyha Yemen halkından bir kimse ile evlenmesi husûsunda tavassutta bulunmasını ister. Bilâl de gider onlara şöyle der: Ben Rebâh'ın oğlu Bilâl'ım. Bu da kardeşim Ebu Ruveyha. Bu adam ahlâken ve dinen kötü bir kişidir. Eğer bu haliyle evlendirmek isterseniz, evlendiriniz. Dilerseniz de bırakınız. Onlara işin doğrusunu söylemiş, hiç bir şeyi gizlememişti. Söylediği şeylerden Allah indinde mes'ûl olacağını unutarak sadece arabulucu olduğunu düşünmemişti. Halk onun doğruluğuna inanmış ve kardeşini evlendirmişlerdi. Onlar bu doğru sözden memnûn kalıyorlardı. Evlenmede aracılık yapan Habeş'li, evlendirilen ise nesebi belli Arabtı. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'ân, XVI, 16-30).

——————oOo——————

قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ
يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنظُرِ
الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا
﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ
وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

17 — Canı çıksın o insanın. Ne de nankördür o.
18 — Neden yaratmış onu?
19 — Menîden yarattı, onu da takdîr etti.
20 — Sonra ona tutacağı yolu kolaylaştırmış.
21 — Sonra da onu öldürdü, kabre koydu.
22 — Sonra dilediğinde onu tekrâr çıkaracak.
23 — Hayır, Allah'ın emrettiğini yerine getirmemiştir.
24 — Öyle ya insan yiyeceğine bir baksın.
25 — Doğrusu Biz o suyu, bol bol indirdik.
26 — Sonra toprağı iyiden iyiye yardık.
27 — Böylece orada tane bitirdik.
28 — Üzüm ve yonca,
29 — Zeytin ve hurma,
30 — Sık ve bol ağaçlı bahçeler,
31 — Meyve ve mer'â.
32 — Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için.

İnsanoğlu Ne De Nankör

Allah Teâlâ âdemoğullarından öldükten sonra dirilip haşrolmayı inkâr edenleri kınayarak buyuruyor ki: «Canı çıksın o insanın, ne de nankördür o.» Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki «canı çıksın» ifâdesi, la'net olsun insana, demektir. Ebu Mâlik de böyle der. Bu yalanlayan insan türü için bir la'netlemedir. Bilgisizliği ve uzak sayması nedeniyle hiç bir mesnede dayanmaksızın fazlasıyla yalanladığı için o, buna lâyık olmuştur. İbn Cerîr Taberî der ki: «Ne de nankördür o.» Ne de şid-

detlidir onun küfrü. Ve yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bu âyetten maksadın şöyle olması da muhtemeldir: Hangi şey onu kâfir kılmıştır? Öldükten sonra dirilmeyi yalanlamaya onu sevkeden nedir? Beğavî'nin Mukâtil ve Kelbî'den naklettiğine göre, Katâde: «Ne de nankördür o.» kavline; ne de çok la'netlenmiştir o, anlamını vermiştir.

Daha sonra Allah Teâlâ insanoğlunun nasıl değersiz bir şeyden yaratıldığını açıklayarak, ilk yarattığı gibi onu tekrâr diriltmeye muktedir olduğunu bildirerek buyuruyor ki: «Neden yaratmış onu? Menîden yaratmış. Onu da takdîr etti.» Ecelini takdîr edip rızkını ve amelini mutlu mu mutsuz mu olacağını belirlemiş. «Sonra ona tutacağı yolu kolaylaştırmış.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, buraya sonra ona anasının karnından çıkma yolunu kolaylaştırmış diye mânâ vermiş. İkrime, Dahhâk, Ebu Sâlih, Katâde ve Süddî de böyle derler. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Mücâhid der ki: Bu âyet-i kerîme şu âyet gibidir: «Gerçekten Biz ona yolu gösterdik. Buna kimisi şükreder, kimisi de küfür.» (İnsân, 3) Biz ona yolu açıkladık, izâh ettik ve bu yolun bilgisini kolaylaştırdık. Hasan ve İbn Zeyd böyle derler ki, tercîh edilen görüş de budur. Allah en iyisini bilendir.

«Sonra da onu öldürdü, kabre koydu.» Onu yarattıktan sonra öldürüp kabre koydurdu ve kabir sâhibi kıldı. (...)

«Sonra dilediğinde onu tekrâr çıkaracak.» Ölümünden sonra onu tekrâr diriltecektir. Bu sebeple o güne, ba's ve neşir günü adı verilir. Nitekim Rûm sûresinde şöyle buyurur: «Sizi topraktan yaratmış olması, O'nun âyetlerindendir. Sonra siz, yayılmakta olan bir beşer oldunuz.» (Rûm, 20) «Kemiklere bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyor ve sonra onlara nasıl et giydiriyoruz.» (Bakara, 259).

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana, babam... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Toprak insanoğlunun her tarafını yer, ancak kuyruksokumu müstesnâ. O da nedir ey Allah'ın Rasûlü? denildiğinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, hardal tanesi gibidir ve oradan tekrâr diriltilirsiniz. Bu hadîs sahîh kitablarda A'meş kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakledilir, ancak son kısmındaki bu fazlalık yoktur. Sahîh rivâyetlerdeki hadîsin lafzı şöyledir: Âdemoğlunun her yeri çürür. Ancak kuyruk sokumu müstesnâ. Oradan yaratılmıştır ve tekrâr oradan birleştirilir.

«Hayır, Allah'ın emrettiğini yerine getirmemiştir.» İbn Cerîr der ki: Hayır, mes'ele bu kâfir insanın dediği gibi değildir. O, Allah'ın kendisini malı ve canıyla ilgili haklarını ödediği şeklindeki iddiâsı doğru değildir. Çünkü o, Azîz ve Celîl olan Rabbı tarafından kendisine farz kılınan vecîbeleri yerine getirmemiştir.

Daha sonra İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim, Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den naklederler ki o: «Hayır, Allah'ın emrettiğini yeri-

ne getirmemiştir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Hiç bir kimse kendisine farz kılınan emirleri ebediyyen yerine getiremeyecektir. Beğavî de Hasan el-Basrî'den bunu, benzer bir ifâde ile nakleder. Ben, öncekilerden bu konuda daha başka hiç bir söz bulamadım. Bu âyetin mânâsıyla ilgili olarak benim kalbime gelen —ki Allah en iyisini bilendir— şöyledir: «Sonra dilediğinde onu tekrâr çıkaracak.» Tekrâr diriltip haşredecek. «Hayır, Allah'ın emrettiğini yerine getirmemiştir.» Süre son buluncaya kadar onu şu anda yapamaz. Allah Teâlâ âdemoğullarından kendisi için bunu yerine getiremeyeceği yazılmış olanların bulunmasını takdîr ettiği kişi bırakılır ve dünyaya yeniden çıkar. Allah Teâlâ bunu oluş ve kader olarak emretmiştir. O, Allah'ın huzûruna varınca, Allah Teâlâ bütün mahlûkâtı diriltir ve ilk başlattığı gibi yeniden yaratır. İbn Ebu Hâtim, Vehb İbn Münebbih'ten nakleder ki; Üzeyr (s.a.) şöyle demiş: Bana gelen melek dedi ki: Kabirler toprağın karnıdır. Toprak ise yaratıkların anasıdır. Allah Teâlâ yaratmak istediğini yaratıp Allah'ın yaratıklar iiçin hazırladığı bu kabirler tamâm olunca dünya son bulur ve üzerinde bulunanlar ölür. O zaman toprak karnındakileri dışarı atar ve kabirler içindekileri çıkarırlar. İşte bu, âyetin mânâsıyla ilgili olarak bizim söylediğimize benzemektedir. Şüphesiz ki doğruyu en iyi Allah bilir.

«Öyle ya insan yiyeceğine bir baksın.» Yemek hem Allah'ın lutfu, hem de onunla katı toprağı bitkilerle canlandırarak vücûdun toz toprak haline gelip dağılıp serpilmesinden sonra dirilmesine istidlâl söz konusudur. «Doğrusu Biz, o suyu bol bol indirdik.» Onu gökten yeryüzüne indirdik. «Sonra toprağı iyiden iyiye yardık.» Suyu yeryüzünün içine kadar sızdırıp akıttık. Toprağa atılan her tanenin parçalarına kadar girdirdik. Oradan bitki yetişti ve yeryüzünde belirerek yükseldi. «Böylece orada tane bitirdik. Üzümler ve yonca.» Taneden maksad, taneli olarak akla gelen her bitkidir. Üzüm, bilinen meyvedir. Yonca ise hayvanların yiyecekleri ma'lûm bitkidir. İbn Abbâs, Katâde, Dahhâk ve Süddî Arap dilinde yoncaya (القت) denildiğini bildirirler. Hasan el-Basrî ise yonca anlamına gelen bu kelimenin; hayvanların yiyeceği kuru taneler, olduğunu söyler. «Zeytin ve hurma,» Zeytin, bilinen gıdâ maddesidir. Katık olarak kullanılır. Hem aydınlanmada, hem de yağlanmada yararlanılır. Hurma ise kuru ve yaş olarak yenilir. Taze ve pişmiş olarak. Sonra suyu sıkılır ve sirke elde edilir. «Sık ve bol ağaçlı bahçeler.» Bostanlar. Hasan ve Katâde burada «Sık ve bol ağaçlı» anlamına gelen (غلباً) kelimesinin, değerli ve büyük hurma ağaçları demek olduğunu söylerler. İbn Abbâs ve Mücâhid ise «bahçeler» anlamına gelen (الحدائق) kelimesinin sarılıp toplanan her şey, demek olduğunu bildirirler. Ayrıca İbn Abbâs; bol ağaçlı anlamına gelen (غلباً) kelimesinin, gövdesinden yararlanılan ağaç demek olduğu-

nu bildirir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o sık ve bol ağaçlı anlamına gelen (غلبا) kelimesinin uzun ağaçlı demek olduğunu bildirmiştir. İkrime ise ortaları kalın demek olduğunu söyler. Bir başka rivâyette de boynu kalın anlamına geldiğini bildirir. «Görmez misiniz boynu kalın olan bir adama (والله انه لاغلب) Andolsun ki Allah daha gâlibtir, denir.

(...)

«Meyve ve mer'â.» Meyve, serinlik için yenilen eğlendirici ve dinlendirici ürünlerdir. İbn Abbâs der ki: Meyve anlamına gelen (الفاكهة) kelimesi; yaş olarak yenen her şeydir. Mer'â anlamına gelen (الاب) kelimesi ise; yerden yetişmiş olup da insanların yemeyip hayvanların yediği her tür bitkidir. Yine İbn Abbâs'tan bir rivâyette bu kelime hayvanların yedikleri otlar anlamınadır. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Mâlik; mer'â anlamına gelen (الاب) kelimesinin ot demek olduğunu bildirirler. Mücâhid, Hasan, Katâde ve İbn Zeyd'e göre insanlar için meyve ne ise, hayvanlar için de mer'â anlamına gelen (الاب) kelimesi o demektir. Atâ da topraktan biten her şey mer'â anlamına gelen (kelimesinin muhtevâsında yer alır) der. Dahhâk'a göre meyve dışında toprağın yetiştirdiği her şeye (الاب) denir. İbn İdrîs,İbn Abbâs'tan nakleder ki, Mer'â anlamına gelen (الاب) kelimesi insanların yemeyip de hayvanların yedikleri topraktan biten her şeydir. İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti üç ayrı yoldan İbn İdrîs'ten nakleder, sonra da şöyle der: Bize Ebu Küreyb ve Ebu Saîd dediler ki: İbn İdrîs... Saîd İbn Cübeyr'in şöyle dediğini bildirdi: İbn Abbâs (yedi şeyi) saydı ve dedi ki; (الاب) kelimesi, toprağın hayvanlar için bitirdiği her şeydir. Ebu Küreyb ve Ebu Saîd'in lafzı budur. Ebu Saîd ise insanların ve hayvanların yediği ve toprağın bitirdiği her şey anlamını vermiştir. Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki (الاب) kelimesi ot ve otlak anlamına gelir. Mücâhid, Hasan, Katâde, İbn Zeyd ve bir başkası da böyle demiştir.

Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm der ki: Bize Muhammed İbn Yezîd... İbrâhîm et-Teymî'nin şöyle dediğini nakletti: Ebubekir es-Sıddîk (r.a.)e «Meyve ve mer'â» kavli sorulduğunda şöyle demişti: Ben Allah'ın kitâbında bilmediğim bir şeyi söyleyecek olursam, hangi gök beni gölgelendirir ve hangi yer beni üstünde gezdirir? Bu rivâyette İbrâhîm et-Teymî ile Ebubekir es-Sıddîk arasında kopukluk bulunmaktadır. İbn Cerîr Taberî'nin İbn Beşşâr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten naklettiği rivâyette ise şöyle denir: Hz. Ömer Abese sûresini okudu ve: «Meyve ve mer'â.» âyetine gelince; meyvenin ne olduğunu biliyoruz, ya mer'â nedir? demiş. Enes demiş ki: Ey Hattâb'ın oğlu; bu bir zorlamadan başka bir şey değildir. Bunun isnâdı sahîhtir ve bu rivâyeti pekçok kişi Enes İbn Mâlik kanalıyla Ömer İbn Hattâb'dan nakletmiştir. Bununla söyle-

mek istediği şudur: Hz. Ömer mer'ânın şeklini ,türünü bilmek istemiştir. Yoksa bu âyeti okuyan herkes âyetin akışından onun topraktan biten bir bitki olduğunu anlar. Çünkü Allah Teâlâ: «Doğrusu Biz, o suyu bol bol indirdik. Sonra toprağı iyiden iyiye yardık. Böylece orada tane bitirdik. Üzüm ve yonca, zeytin ve hurma, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyve ve mer'â.» buyurmaktadır.

«Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için.» Sizin ve hayvanlarınızın kıyâmete değin bu dünyada yaşayıp yararlanmanız için.

فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ ٱلْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِۦ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾
لِكُلِّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ
﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَفَرَةُ ٱلْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33 — O büyük gürültü geldiği zaman,
34 — Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden,
35 — Anasından ve babasından,
36 — Eşinden ve oğullarından.
37 — O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.
38 — O gün; yüzler vardır, parıl parıl parlar.
39 — Güleç, sevinçli,
40 — O gün; yüzler de vardır, tozlanmış,
41 — Bir karanlık bürümüştür.
42 — İşte bunlar; kâfirler ve fâcirlerdir.

Büyük Gürültü

İbn Abbâs der ki: «O büyük gürültü» anlamına gelen (الصاخة) kelimesi, kıyâmetin isimlerinden bir isimdir. Allah onun büyüklüğünü belirterek kullarını ondan sakındırmıştır. İbn Cerîr Taberî de der ki: Öyle sanıyorum ki bu kelime, sûr'a üfürülüşün bir adıdır. Beğavî ise bu kelimenin kıyâmetin sayhası anlamına geldiğini, söyler. Bu ismin verilmesinin kulakları sağır edecek kadar kulakların içerisine girmesinden dolayı olduğunu bildirir.

«Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından.» Kişi onları görür ve onlardan kaçıp uzaklaşmak ister. Çünkü karşılaştığı dehşet ve gürültü pek büyüktür. Mes'ele çok

zor ve önemlidir. İkrime der ki: Kişi karısıyla karşılaşır ve ona şöyle der: «Ey kadın, sana nasıl kocalık yaptım? Kadın; ne güzel kocaydın, der. Ve gücü yettiğince kocasını iyilikle yâd eder. Kocası kadına der ki: Gördüğün halimden kurtulabilmem için bugün senden yalnızca bir iyilik etmeni istiyorum. Kadın der ki: Ne kolay şey istiyorsun ama verebilecek durumda değilim, çünkü tıpkı senin korktuğun gibi ben de korkuyorum. Adam ,oğluyla karşılaşır ve ona ilişerek der ki: Yavrucuğum; ben sana nasıl babalık etmiştim? Çocuk babasını hayırla yâd eder. Adam oğluna; yavrucuğum, ben senin zerre mikdârınca iyiliğine muhtâcım, onu verirsen belki şu gördüğün halimden kurtulabilirim. Çocuk der ki : Babacığım, istediğin şey ne kadar da az. Ama ben de senin korktuğun gibi korkuyorum. Binâenaleyh sana hiç bir şey veremem. İşte Allah Teâlâ'nın: «Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından.» kavli bunu gösteriyor. Şefâat konusuyla ilgili sahîh hadîsler de, azim sâhibi peygamberlerden her birisinden mahlûkât için Allah nezdinde şefâat istendiğinde onların; kendi nefsim, kendi nefsim, bugün kendimden başka hiç bir şey isteyecek durumda değilim, dediği bildirilir. En sonunda Meryem Oğlu İsâ şöyle der: Bugün kendi nefsimden başka ondan hiç bir şey isteyemem. Hattâ beni doğuran Meryem için dahi bir şey isteyemem. İşte Allah Teâlâ: «Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından.» kavli ile belirtilen gün bu gündür. Katâde der ki: O günün dehşetinden sevgili sevgilisinden, akrâba akrâbasından uzak durur.

«O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» Herkesi başkasından alıkoyacak bir meşgale vardır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Ammâr... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Siz çıplak, baş açık, sünnetsiz ve yürüyerek haşrolunacaksınız. İbn Abbâs der ki: Hanımı şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, bizden bir kısmımız diğerinin avret mahallini görmez mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O gün, herkesin kendine yeter bir işi vardır. Ya da şöyle demiştir: Onun başkalarına bakmaktan alıkoyacak pekçok işi vardır. Neseî münferid olarak bu hadîsi Abdullah İbn Abbâs'tan naklederken, Ebu Dâvûd da Saîd İbn Cübeyr kanalıyla nakleder. Tirmizî de bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ve der ki: Rasûlullah (s.a.); siz çırılçıplak, baş açık ve sünnetsiz olarak haşrolunacaksınız, buyurdu. Bir kadın; bizden bir kısmımız diğer kısmının avret mahallini görmez mi? —veya avret mahalline bakmaz mı?— dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Behey kadın «o gün herkesin kendine yeter bir işi vardır.» Sonra Tirmizî, bu hadîs, hasendir, sahîhtir, der. Hadîs başka kanallarla da İbn Abbâs merhûmdan rivâyet edilmiştir. Neseî der ki: Bana Amr İbn Osmân... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanlar kıyâmet günü çırılçıplak, yalınayak ve

sünnetsiz olarak diriltilirler. Hz. Âişe; ey Allah'ın Rasûlü, avret mahalleri ne olacak? deyince Rasûlullah (s.a.): «O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» buyurmuş. Bu veçh ile bu hadîsin naklinde Neseî münferid kalmıştır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Hz. Âişe (r.a.) Rasûlullah'a şöyle bir soru sormuş: Ey Allah'ın Rasûlü; anam babam sana kurbân olsun, sana bir konuda suâl ederim ki bana bu husûsta haber veresin. Rasûlullah (s.a.): Eğer benim yanımda o konuyla ilgili bir bilgi varsa, buyurdu. Hz. Âişe dedi ki: Ey Allah'ın nebîsi, erkekler kıyâmet günü nasıl haşrolunacaklardır? Rasûlullah (s.a.): Çırılçıplak ve yalınayak, dedi. Bir müddet bekledikten sonra dedi ki: Ey Allah'ın nebîsi, ya kadınlar nasıl haşrolunacak? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar da aynı şekilde çırılçıplak ve yalınayak. Hz. Âişe dedi ki: Vay kıyâmet günündeki felâketten. Rasûlullah (s.a.) hangi şeyden soruyorsun sen, doğrusu Allah Teâlâ bana öyle bir âyet indirdi ki, senin üzerinde elbise olsa da olmasa da bu sana zarar vermez. Hz. Âişe dedi ki: Ey Allah'ın nebîsi hangi âyettir o? Rasûlullah (s.a.): «O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» buyurdu. Beğavî tefsîrinde der ki: Bize Ahmed İbn İbrâhîm... Peygamberin eşi Sevde'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.); insanlar kıyâmet günü yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak diriltilirler. Tere batmışlardır ve ter kulak memelerine kadar ulaşmıştır, buyurdu. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, ne kötü hal, birimiz diğerine bakar, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İnsanların o kadar çok meşgalesi bulunacaktır ki «O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» Bu hadîs bu yönden cidden garîbtir. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ebu Ammâr kanalıyla... Fadl İbn Mûsâ'dan nakleder. Ancak Ebu Hâtim er-Râzî der ki: Râvîler arasında yer alan Âiz İbn Şüreyh zayıf bir râvîdir ve hadîsinde de zayıflık vardır.

«O gün; yüzler vardır parıl parıl parlar.» O gün, insanlar iki grup olur: Yüzler vardır parıl parıl parlar, güleç, sevinçli. Gönüllerindeki neş'e, sevinç yüzlerine vurmuştur. Mutluluk yüzlerinde ayân beyân olmuştur. Ki, bunlar cennet ehlidirler. «O gün; yüzler de vardır tozlanmış, bir karanlık bürümüştür.» Karanlık ve karanlık yüzlerini bürür. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ca'fer İbn Muhammed'den nakletti ki; ona babası, ona da dedesi Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletmiş: O gün kâfir tere batırılır. Sonra yüzü toza batırılır. İşte Allah Teâlâ'nın: «O gün; yüzler de vardır tozlanmış, bir karanlık bürümüştür» kavlinin mânâsı budur. İbn Abbâs ise: «Bir karanlık bürümüştür» kavline, yüz karalığı onu çevreleyip sarmıştır, diye mânâ verir.

«İşte bunlar; kâfirler ve fâcirlerdir.» Kalbleri küfür, davranışları fücûr dolu olan kimselerdir. Allah Teâlâ'nın Nûh sûresinde buyurduğu gibi: «Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.» (Nûh, 27).

ABESE SÛRESİNİN SONU

TEKVÎR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Abdurrahmân İbn Yezîd es-San'ânî'den nakletti ki; o, Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini duymuş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyâmet gününü gözleriyle görür gibi görmekten sevinç duyan kimse Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk sûrelerini okusun. Tirmizî de Abbâs İbn Abdülazîm kanalıyla... Abdurrahmân'dan bu hadîsi böylece rivâyet eder.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ
عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾
وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ
كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Güneş dürüldüğü zaman,
2 — Yıldızlar döküldüğü zaman,
3 — Dağlar yürütüldüğü zaman,
4 — Gebe develer salıverildiği zaman,
5 — Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman,

6 — Denizler kaynatıldığı zaman,
7 — Rûhlar çiftleştirildiği zaman,
8 — Diri diri gömülen kız çocuğuna sorluduğu zaman,
9 — Hangi günâhtan dolayı öldürüldüğü,
10 — Sayfalar açıldığı zaman,
11 — Gök yerinden oynatıldığı zaman,
12 — Cehennem kızıştırıldığı zaman,
13 — Ve Cennet yaklaştırıldığı zaman,
14 — Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir.

Güneş Dürüldüğünde

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o: «Güneş dürüldüğü zaman» kavline karartıldığı zaman, diye mânâ vermiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; o ,bu âyete giderildiği zaman, diye mânâ vermiştir. Mücâhid ise, yok olup gittiği zaman, diye mânâ verir. Dahhâk de böyle der. Katâde; ışığı gittiği zaman, derken, Saîd İbn Cübeyr; batırıldığı zaman, anlamını vermiştir. Rebî' İbn Hüşeym onunla fırlatıldığı zaman derken, Ebu Sâlih; atıldığı zaman, diye mânâ verir. Ondan nakledilen bir başka rivâyette, söndürüldüğü zaman anlamını vermiştir. Zeyd İbn Eslem ise; toprağa düştüğü zaman diye mânâ verir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu konuda söylenen sözlerin bize göre en doğrusu dürülme anlamına gelen (التكوير) bir şeyi bir şeyin üzerine toplamak demek olduğudur. Sarığın dürülmesi de böyledir ki bu başın üstünde üst üste yığmak demektir. Çuvalın dürülmesi de böyledir. Bu, elbisenin bir kısmını bir kısmının üzerine toplamaktır. Şu halde dürüldüğü zaman kavlindeki (كورت) kelimesi, birbirinin üzerine toplanıp sarılıp bir yere atıldığı zaman demektir. Böyle yapınca da güneşin ışığı elbette gider. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc ve Amr İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan naklettiler ki; o: «Güneş dürüldüğü zaman» kavli hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ kıyâmet günü güneşi, ayı ve yıldızları denizde dürer ve Allah onun üzerine bir sâm yeli gönderir de onu ateşle yakar. Âmir eş-Şa'bî de böyle demiştir. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Meryem'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Güneş dürüldüğü zaman,» cehennemde dürülüp büküldüğünde.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî Müsned'inde der ki: Bize Mûsâ İbn Muhammed... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Güneş ve ay cehennemde azgın iki ışık gibidirler. Bu hadîs zayıftır. Çünkü râvîler arasında yer alan Yezîd er-Rakkâşî zayıf bir râvîdir. Buhârî'nin Sahîh'inde naklettiği rivâyette ise bu fazlalık yoktur. Nitekim Bu-

hârî der ki: Bize Müsedded... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Güneş ve ay kıyâmet günü dürülürler. Buhârî'nin lafzı böyledir ve bu rivâyetiyle münferid kalmıştır. Buhârî bu hadîsi yaratılışın başlangıcı bahsinde tahrîc etmiştir. Halbuki bu âyetin tefsîrinde zikretmesi veya en azından tekrârlaması daha uygun olurdu. Nitekim benzer âyetlerdeki davranışı böyledir. Ebu Bekr el-Bezzâr da bu hadîsi güzel bir yolla îrâd ederek der ki: Bize Bağdâd'lı İbrâhîm İbn Ziyâd... Abdullah ed-Dânâc'dan nakleder ki; O, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân'ı Kûfe mescidinde görmüş. Hasan kendisine gelmiş, hadîs okuyormuş. İşittim ki Ebu Hüreyre, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti, diyordu. Güneş ve ay, kıyâmet günü cehennemde bulunan iki ışıktır. Hasan der ki: Onların günâhı nedir? Ebu Hüreyre dedi ki: Ben, sana Rasûlullah'tan bir hadîs naklediyorum, sen de günâhları nedir? diyorsun. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîs Ebu Hüreyre'den ancak bu vecihle rivâyet edilmiştir ve Abdullah ed-Dânâc kanalıyla Ebu Seleme'den bu hadîsten başka bir hadîs rivâyet edilmemiştir.

«Yıldızlar döküldüğü zaman» Dağıldığı zaman. Nitekim Allah Teâlâ İnfitâr sûresinde de şöyle buyurur: «Yıldızlar düştüğü zaman.» (İnfitâr, 2) Dökülmek anlamına gelen (الانكدار) kelimesinin aslı düşmek ve dökülmektir. Rebî' İbn Enes Ebu'l-Âliye'den, o da Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki: Kıyâmetten önce altı işâret vardır: İnsanlar çarşılarında alışverişlerinde iken birden bire güneşin ışığı gider. Onlar bu durumla karşı karşıya iken birdenbire yıldızlar dağılır. Ve yine onlar bu durumda iken birdenbire dağlar toprağın üzerine düşer. Yeryüzü harekete geçer, sarsılır ve karmakarışık olur. Cinler insanlara feryâd ve fîgânla bağırırlar, insanlar cinlere seslenirler. Kuşlar, kurtlar, hayvanlar birbirine karışırlar ve birbirlerine katışırlar. «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman.» Birbirine karıştığı vakit. «Gebe develer salıverildiği zaman.» Sâhibleri onları başıboş bıraktıkları vakit. «Denizler kaynatıldığı (kaynaşıp birleştirildiği) zaman.» O zaman cinler derler ki: Biz size hayırla geleceğiz. Cinler denizlere koşarlar, bir de bakarlar ki denizler homurdayan ateş haline dönmüşler. Onlar bu durumda iken birdenbire yeryüzü en alt yedinci yerin dibine, gökyüzü de en üst yedinci göğe fırlatılır. Onlar bu durumda iken bir rüzgâr gelir ve hepsini öldürür. Bu rivâyeti İbn Cerîr benzer bir lafızla nakleder. İbn Ebu Hatim ise kısmen böylece rivâyet eder. Mücâhid, Rebî' İbn Hüşeym, Hasan el-Basrî, Ebu Sâlih, Hammâd İbn Ebu Süleymân ve Dahhâk: «Yıldızlar döküldüğü zaman» kavline dağıldığı ve saçıldığı zaman anlamını vermişlerdir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu kelimeye «değiştiği zaman» anlamını vermiştir. Yezîd İbn Ebu Meryem Rasûlullah'tan nakleder ki; o, «Yıldızlar döküldüğü zaman» kavline cehenneme döküldüğü zaman, anlamını vermiştir. Allah'tan başkasına ibâdet edi-

len her şey cehennemde olacaktır. Ancak Hz. İsâ ve annesinin başına gelenler müstesnâdır. Onlar kendilerine ibâdet edilmeye rızâ göstermiş olsalardı, onlar da cehenneme girerlerdi. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti daha önce geçen isnâd ile nakleder.

«Dağlar yürütüldüğü zaman.» Yerlerinden kopup atıldığı ve yeryüzü dümdüz bir arâzî haline getirildiği zaman.

«Gebe develer salıverildiği zaman.» İkrime ve Mücâhid buradaki gebelerden maksad, gebe develerdir, derler. Salıverilmek anlamına gelen (عطلت) kelimesine de Mücâhid başıboş bırakılıp terkedildiği zaman, anlamını verir. Übeyy İbn Kâ'b ve Dahhâk ise, sâhipleri onları ihmâl edip başıboş bıraktığı zaman diye mânâ verirler. Rebî' İbn Huşeym de sütleri sağılmadığı ve sâhipleri onlardan vazgeçtiği zaman, anlamını verir. Dahhâk ise çobansız olarak bırakılıverdiği zaman, der. Hepsinin de mânâsı birbirine yakındır. (العشار) kelimesinden maksad, gebe develerdir. Bu develer gebeliğin onuncu ayına varmış olanlardır. Bu kelimenin tekili (عشراء) şeklindedir. Doğuruncaya kadar bu adı alır. İnsanlar böyle develerle fazlasıyla ilgilenip onlara bakmak ve daha sonra onlardan yararlanmak için çalışırlar. Ama başlarına gelen şey en çok sevdikleri şeyi görmezlikten gelmeye götürür onları. Çünkü karşılaştıkları kıyâmet ve burada gördükleri haller onlar için korkunç, başdöndürücü ve büyük dâhiyelerdir. Kıyâmetten önceki hallerin ortaya çıkması da böyledir. Derler ki: Bilakis bu hal kıyâmet günü olacaktır. Kıyâmetin koptuğunu o develerin sâhipleri görecekler ama onlara ulaşma imkânı bulunmayacaktır. Bazıları da (العشار) kelimesinin bulut demek olduğunu, dünya harâb olduğu için gök ve yer arasında yürümeyi engellediğini söylerler. Başkaları ise bunun verim vermeyen çorak arâzî anlamına geldiğini söylemişlerdir. Başkaları ise bunun meskûn olup ta halkı ordan göçtüğü için metrûk kalmış olan yurt anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu sözlerin hepsini Kurtuba'lı İmâm Abdullah, et-Tezkire isimli kitâbında nakleder ve bunlar arasından deve anlamını tercîh eder. Sonra da bu tercîhi pekçok kişiye atfeder. Ben derim ki: Aksine selef-i sâlihîn ve diğer imâmlar arasında deve anlamından başka anlamların hiçbirisi ma'rûf olmuş değildir. Allah en iyisini bilendir.

«Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman.» Cem'edildiğinde. Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurur: «Yerde yürüyen hiç bir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz, kitâbta hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablarına toplanırlar.» (En'âm, 38) İbn Abbâs der ki: Her şey Rabbının huzûrunda toplanır. Hattâ sinekler bile. İbn Ebu Hâtim de bunu böylece rivâyet eder. Rebî' İbn Huşeym, Süddî ve bir başkası da böyle der. Katâde de bu âyetin tefsîrinde der ki: Bütün şu ya-

ratıklar öldürülecektir ve Allah onlar hakkında dilediği şekilde hükmünü verecektir. İkrime de: «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman» kavlindeki toplanmaktan maksad, ölümleridir, der. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Tûs'lu Ali İbn Müslim... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Hayvanların bir araya toplanması öldürülmesidir. İnsan ve cinden başka her şeyin bir araya toplanması öldürülmesidir. Ancak cin ve insan kıyâmet günü Allah'ın huzûrunda durdurulacaktır. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Rebî' İbn Huşeym'den nakletti ki; o: «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Onlara Allah'ın emri geldiği zaman. Süfyân der ki: Babam bu rivâyeti İkrime'ye zikrettim de o şöyle dedi: İbn Abbâs; hayvanların bir araya toplanması öldürülmesidir, demiştir. Übeyy İbn Kâ'b'ın «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman» kavline, birbirine karıştırıldığında, anlamını verdiği daha önce geçmişti. İbn Cerîr Taberî der ki: Evlâ olan, buradaki (الحشر) kelimesinin toplanma anlamına gelmesidir. Nitekim Allah Teâlâ «Kuşları da toplu olarak» (Sâd, 19) derken haşr kelimesini kullanmıştır.

«Denizler kaynatıldığı zaman.» İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... Saîd İbn Müseyyeb'ten nakletti ki; Hz. Ali yahûdîlerden bir adama: Cehennem nerededir? demiş. O denizdedir, demiş. Hz. Ali: Ne yapayım onu ancak doğrulayabiliyorum, demiş. Çünkü Allah Teâlâ: «Denizler kaynatıldığı zaman» buyuruyor, demiş. Ve o buradaki (سجرت) kelimesini tahfîf edilmiş olarak (سجرت) şeklinde okumuştur. İbn Abbâs ve bir başkası der ki: Allah Teâlâ sâm yelini gönderir de onu kaynatır ve uğuldayan ateş haline getirir. Daha önce (Tûr sûresinde) bu konuda söz edilmişti.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Huseyn... Muâviye İbn Saîd'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bu deniz —Rûm denizini (Akdeniz'i) kasdediyordu— dünyanın ortasında bir göldür. Bütün ırmaklar ona akar. Büyük deniz ona akar. Onun en altı bakırlarla kaplanmış kuyulardır. Kıyâmet günü olduğu zaman o, kaynatılır. Bu haber gerçekten garîbtir. Ebu Dâvûd'un Sünen'inde denilir ki: Hacc için giden, umre için giden veya gazâ için gidenden başkası denize de (gemiye) binmesin. Çünkü denizin altı ateştir, ateşin altı da denizdir. Bu konuda Fâtır sûresinde sözedilmişti.* Mücâhid ve Hasan İbn Müslim ise; buradaki «Kaynatıldığı zaman» kavlinden maksad, yakıldığı zamandır, derler. Hasan ise; kurulduğu zaman, diye mânâ verir. Dahhâk ile Kâtâde suyu gidip bir damla bile kalmadığı zaman, derken Dahhâk da ayrıca kayna-

(*) Müellif böyle derse de Fâtır sûresinde bu hadîs zikredilmemektedir. Hadîsi Ebu Dâvûd, Cihâd kitâbında buradaki ifâdede olduğu gibi zikreder. (Eseri arapça neşre hazırlayanlar).

dığı zaman, anlamını verir. Süddî açılıp giderildiği zaman anlamını verirken, Rebî' İbn Huşeym coştuğu zaman anlamını verir.

«Rûhlar çiftleştirildiği zaman.» Benzer olan herbiri rûh minberiyle birleştirildiğinde. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın.» (Sâffât, 22) İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Rûhlar çiftleştirildiği zaman» Çiftler benzerlerdir. Her kişi yaptığı ameli işleyen toplulukla beraber olur. İşte bu, Azîz ve Celîl olan Allah Teâlâ'nın şu kavli ile kasdettiği kimselerdir: «Sizler üç sınıf olmuşsunuzdur. Sağcılar; o sağcılar ne mutludurlar. Solcular; o solcular ne bahtsızdırlar. Önde olanlar da öncüdürler.» (Vâkıa, 7-10) Bunlar benzer olanlardır. Sonra İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti bir başka tarîk ile Nu'mân İbn Beşîr'den nakleder ve der ki: Hz. Ömer insanlara hutbe okudu ve dedi ki: «Rûhlar çiftleştirildiği zaman.» Her grup kendi grubuyla birleştirilip yanyana getirildiği zaman. Bir başka rivâyette de o, şöyle demiştir: Çiftler aynı ameli işleyen iki insandır ki, birlikte amelleri olanları ya cennete veya cehenneme götürür. Nu'mân'dan nakledilen bir başka rivâyette de şöyle der: Hz. Ömer'e bu âyet sorulduğunda şöyle dedi: Sâlih kişi, sâlih kişiyle eşleştirilir, kötü kişi de kötü kişiyle eşleştirilir ve cehenneme götürülür. İşte rûhların çiftleştirilmesi budur. Nu'mân'dan nakledilen bir başka rivâyette de Hz. Ömer halka şöyle demiş: Siz, «Rûhlar çiftleştirildiği zaman» kavli hakkında ne dersiniz? Halk susmuş. Hz. Ömer demiş ki: O, cennet ehlinden kendisine benzeyen kişilerle eşleşen kişidir. Bir diğer kişi de cehennem ehlinden kendisine benzeyen kişilerle eşleştirilir. Sonra «Zulmedenleri ve eşlerini sürükleyin.» âyetini okumuş. Avfî, İbn Abbas'tan nakleder ki; o, «Rûhlar çiftleştirildiği zaman» kavli hakkında şöyle demiş: Bu, insanların üç sınıf olduğu zamandır. İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: İnsanların benzerleri bir araya toplanır. Rebî' İbn Huşeym, Hasan ve Katâde de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder ki sahîh olan da budur.

«Rûhlar çiftleştirildiği zaman» kavli hakkında bir başka görüş daha vardır: Nitekim İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; İbn Abbâs şöyle demiş: İki çığlık arasında Arş'ın dibinde bulunan sudan bir vâdî akar. Bu iki çığlığın arası kırk yıldır. Böylece çürüyen her yaratık —insan olsun, kuş olsun veya hayvan olsun— topraktan biter. Daha önce onları tanıyan birisi oradan geçecek olursa, onları tekrâr yeryüzünde bitmiş olarak tanır. Sonra rûhlar gönderilir ve bedenleriyle birleştirilip eşleştirilir. İşte Allah Teâlâ'nın: «Rûhlar çiftleştirildiği zaman» kavlinden maksad budur. Ebu'l-Âliye, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî ve Hasan el-Basrî böyle derler. «Rûhlar çiftleştirildiğinde» Yani bedenlerle eşleştirildiğinde. Mü'minlerin eşi hûrî-

lerdir. Kâfirlerin eşi ise şeytânlardır da denmiştir. Kurtubî bu rivâyeti Tezkire isimli eserinde nakleder.

«Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman; hangi günâhtan dolayı öldürüldüğü.» Cumhûr'un kırâetine göre bu kelime (سئلت) şeklindedir. Diri diri gömülen kız çocuğu anlamına gelen (الموئودة) kelimesi ile, câhiliyye ehlinin kızlardan hoşlaşmamaları nedeniyle onları diri diri toprağa gömmeleri kasdolunmaktadır. Böylece diri diri gömülen kız çocuğu, hangi suçtan dolayı öldürüldüğünü soracaktır. Bu şekilde onu öldürenler tehdîd edilmektedir. Mazlûm, sorguya çekildiği takdirde zâlimin durumu ne olacaktır? Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, diri diri gömülen kız çocuğu sorduğunda, diye mânâ vermiştir. Ebu Duhâ da böyle der. Yani diri diri gömülen kız çocuğu kanını taleb ettiğinde. Katâde ve Süddî'den de benzer bir rivâyet nakledilmiştir.

Diri diri gömülen kız çocuklarıyla ilgili pek çok hadîs vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Yezîd... Ukkâşe'nin bacısı Vehb kızı Cüdâme'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Bir toplulukla birlikte Rasûlullah'ın huzûrunda bulundum, o şöyle diyordu: Halkın çocuğu emzirirken hanımıyla birlikte temâsta bulunmasını yasaklamak istedim. Bizans'lılara ve İran'lılara baktım ki onlar çocuklarını emzirirken hanımlarıyla temâs ediyordu ve bu, çocuklarına bir zarar vermiyordu. Sonra halk Rasûlullah'a azli (kadının cinsel organının dışına boşaltmayı) sorduklarında Rasûlullah (s.a.): İşte bu gizli bir diri diri gömmedir, dedi ve sorguya çekilecek olan diri diri gömülen kız çocuğu işte budur, dedi. Müslim bu hadîsi Ebu Abdurrahmân Mukri' kanalıyla... Vehb kızı Cüdâme'den nakleder. İbn Mâce de bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Yahyâ İbn Eyyûb'dan nakleder. Aynı şekilde Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Mâlik İbn Enes'ten menkûl hadîsten aktarırlar ve her üçü de rivâyetlerini Ebu'l-Esved'e dayandırırlar.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Ebu Adiyy... Yezîd kızı Seleme'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben ve kardeşim Rasûlullah'ın huzûruna varıp dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, annemiz Müleyke akrabâlarını ziyâret eder, müsâfire ikrâm eder ve şöyle şöyle yapardı. Ancak câhiliyyet döneminde helâk oldu. Bu davranışları ona hiç bir fayda sağlar mı? Rasûlullah (s.a.); hayır, dedi. Biz dedik ki: O, câhiliyet döneminde bir kız kardeşimizi diri diri toprağa gömmüştü, bu ona bir şey yapar mı? Rasûlullah (s.a.); toprağa gömen de, toprağa gömülen de cehennemliktir. Ancak toprağa gömen İslâm'a erişir de Allah onu affederse müstesnâdır. Neseî de bu hadîsi Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla... Seleme İbn Yezîd'den nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Vâsıt'lı Ahmed İbn Sinân... Abdullah

İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Diri diri toprağa gömen de, diri diri toprağa gömülen de cehennemdedir.

Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İshâk... Süleym kabîlesinden Muâviye kızı Hasnâ'dan nakletti ki; o, amcasının şöyle dediğini bildirmiş: Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kimler var? Rasûlullah (s.a.); Peygamber cennettedir, şehîd cennettedir, doğurulan yavru cennettedir ve diri diri öldürülen kız çocuğu cennettedir.

İbn Ebu Hâtim de der ki: Bize babam... Kurrâ'dan nakletti ki; o, Hasan'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kimler var? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Diri diri gömülen de cennettedir. Bu hadîs mürsel bir hadîstir ve Hasan'ın mürsellerindendir. Bundan önceki de böyle.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Abdullah... İkrime'den nakletti ki; İbn Abbâs şöyle demiş: Müşriklerin çocukları cennettedir. Onların cehennemde olduğunu iddiâ eden yalan söyler. Çünkü Allah Teâlâ «Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman; hangi günahtan dolayı öldürüldüğü.» buyuruyor. İbn Abbâs bu âyette yer alan (الموئودة) kelimesine gömülen anlamını vermiştir.

Abdürrezzâk der ki: Bize İsrâîl... Ömer İbn Hattâb'dan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiş: Âsım oğlu Kays Rasûlullah'ın huzûruna gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben câhiliyet döneminde kız çocuklarımı diri diri gömdüm. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlardan her birine karşılık bir köle âzâd et. O; Ey Allah'ın Rasûlü, ben deve sâhibi bir adamım, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; onlardan her birine karşılık bir dişi deve kurbân et. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Burada Abdürrezzâk'a karşı çıkılmıştır. Çünkü o, bu hadîsi yalnızca Hüseyn İbn Mehdî'den yazmıştır. Bu hadîsi İbn Ebu Hatîm de rivâyet ederek der ki: Ebu Abdullah bana yazılı olarak nakletti ki, ona Abdürrezzâk anlatmış... Sonra yukarıdaki isnâdı ve rivâyeti nakleder ve şöyle der: Ben, câhiliyyet döneminde sekiz kız çocuğumu diri diri toprağa gömdüm. Bu hadîsin sonunda da Rasûlullah (s.a.) ona şöyle der: İstersen onlardan her birine karşılık bir dişi deve kurbân et.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Halîfe İbn Husayn'dan nakletti ki; Âsım oğlu Kays Rasûlullah'ın yanına gelip; ey Allah'ın Rasûlü, câhiliyet döneminde on iki veya on üç kız çocuğumu diri diri toprağa gömdüm, demiş. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Onların sayısınca can âzâd et. O da gömdüğü çocukların sayısınca can âzâd etmiş. Ertesi yıl olunca yüz dişi deve getirdi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü bu, benim kavmimin sadakasıdır. Müslümanlara yaptığım şeylerin etkisiyle vermişlerdir. Ali İbn Ebu Tâlib der ki: Biz onu ıhtırıyor ve kaysîler adını veriyorduk.

«Sayfalar açıldığı zaman.» Dahhâk der ki: Her insanın sayfası sa-

ğından ya da solundan kendisine verildiği zaman. Katâde der ki: Ey âdemoğlu, işte senin sahîfen, ona her şey yazılır, sonra dürülür, sonra da kıyâmet günü önüne açılır. Öyleyse kişi sayfasına nelerin yazıldığına bir baksın.

«Gök yerinden oynatıldığı zaman.» Mücâhid; çekildiği zaman, derken; Süddî açıldığı zaman, der. Dahhâk ise; yerinden oynatılıp yok edildiği zaman, der.

«Cehennem kızıştırıldığı zaman.» Süddî; kızdırıldığı zaman, derken, Katâde; yakıldığı zaman, der. Onun ifâdesine göre cehennemi Allah'ın gazabıyla âdemoğullarının günâhları kızdırır.

«Ve cennet yaklaştırıldığı zaman.» Dahhâk, Ebu Mâlik, Katâde ve Rebî' İbn Huşeym; cennet, ehline yaklaştırıldığı zaman, diye mânâ vermişlerdir.

«Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir.» İşte ifâdenin cevâbı. Yani bu sayılan şeyler gerçekleştiği zaman, işte o zaman her nefis ne yaptığını bilecek ve bu, kendisinin önüne hazırlanıp konacaktır. Tıpkı şu âyetlerde buyurulduğu gibi: «Düşünün o günü ki; herkes ne hayır işlediyse karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten de ne yapmışsa; kendisiyle onun arasında uzun bir mesâfe olmasını ister. Allah bizzât korkutuyor.» (Âl-i İmrân, 30), «O gün, önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirilir.» (Kıyâme, 13) İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Eslem'den nakletti ki; «Güneş dürüldüğü zaman» âyeti nâzil olduğunda Ömer şöyle dedi: «Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir.» İşte ben bunun için söz ediyorum.

İ Z Â H I

«Güneş dürüldüğü zaman.» Işığı giderildiği vakit. Dürülme anlamına gelen (التكوير) kelimesi sarılan ve dürülen sarık için kullanılır. Yani güneşin ışığı içine dürülerek kapanır örtülür. Yeryüzüne dağılıp yayılması giderilir... «Yıldızlar döküldüğü zaman» düşüştüğü vakit. «Dağlar yürütüldüğü zaman». Yeryüzünden giderilip uzaklaştırıldığı vakit. Veya bulutun yürütülmesi gibi yürütülüp götürüldüğü vakit. «Gebe develer salıverildiği zaman.» Gebe deve anlamına gelen (العشار) kelimesi, (عشراء) kelimesinin çoğuludur ve bu, on aylık gebe develer için kullanılır. Sonra bir yıl geçip doğuruncaya kadar yine bu adı alır. Gebe develer salıverildiği, ihmâl edilip sâhipleri onlarla uğraşmaz olduğu vakit. Çünkü onlar kendi başlarının dertlerine düşmüşlerdir. Araplar, deve bu şekilde gebeliğinin onuncu ayına geldiğinde, —değerli olduğu için— onu içerde tutar salıvermezlerdi. Bunun dışındaki hayvanları salarlardı. (Nesefî, Medârik, VI, 462).

Dâremî Müsned'inin baş taraflarında der ki: Adamın birisi Hz.

Peygambere geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, biz câhiliyet ehli, puta tapan kişilerdik. Çocuklarımızı öldürürdük. Benim bir kızım olmuştu. Konuşacak yaşa gelmişti, kendisini çağırdığımda sesini duyunca sevinç dolardım. Bir gün onu çağırdım ve peşime taktım, birlikte yürüdük. Sonunda çok uzak olmayan bir akrabâmın kuyusunun başına geldik. Elimle tutup onu kuyuya attım. Ondan hatırladığım son söz: Babacığım, babacığım, çığlığı idi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ağladı. Ve iki gözünün yaşlarını eliyle sildi. Rasûlullah'ın yanında oturanlardan bir kişi; ey Allah'ın Rasûlü, ona üzüldün mü? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bırak o kendisini meşgûl eden şeyi soruyor. Sonra adama; tekrâr anlat, dedi, adam anlattı. Rasûlullah (s.a.) ağladı, öyle ki iki gözünden akan yaşları sakalından siliyordu. Sonra ona dedi ki: Doğrusu Allah Teâlâ, câhiliyet ehlinin yaptıklarını kaldırmıştır. Sen yeniden amel et.

Araplar kız çocuklarını gömme konusunda çeşitli usûller bulmuşlardı. Kimilerinin kızı altı yaşına basınca annesine; onu güzelleştir ve süsle ki götürüp sahiplerine teslîm edeyim, derlerdi. Çölde onun için bir kuyu kazar ve kız çocuğunu onun yanına götürür, ona göğe bak der, arkasından itip kuyuya atar üzerine toprak serperlerdi. Nihâyet kuyu toprağın seviyesine gelinceye kadar üstünü doldururlardı.

Bazılarının da karısının doğumu yaklaştığında, bir kuyu kazar ve kuyunun başında beklerdi. Kadın kız çocuğu doğurursa onu kuyuya atardı. Erkek çocuğu doğurursa bırakırdı. Sa'saa İbn Nâciye İbn Ikâl —ki Ferezdak'ın dedesidir— câhiliyet devrinde kız çocuklarının gömülmesini ve öldürülmesini yasaklamıştı. Bin tane kız çocuğunu ölümden kurtardığı söylenmiştir. Bundan daha azını da kurtardığı söylenir. Nitekim Ferezdak bundan dolayı şu mısra'larıyla övünürdü:

«Kız çocuklarının diri diri gömülmesini önleyen de bizdendir
Oydu öldürülen çocuğu diri bırakıp ölümden kurtaran.»
(...)

Ebu Ubeyde rivâyet eder ki; bu Sa'saa Temîm oğullarından bir hey'etle birlikte Rasûlullah'ın yanına gelmişti. Câhiliyet döneminde o, kız çocuklarının diri diri gömülmesini yasaklamıştı. Gücü yettiği sürece onun kabîlesinden hiç bir kimsenin kız çocuğunu öldürmesine izin vermemişti. İslâm geldiğinde bazı rivâyetlere göre dört yüz, bazı rivâyetlere göre de üç yüz kız çocuğunun diri diri gömülmesini önlemişti. İslâm gelince peygambere dedi ki: Anam babam sana kurbân olsun, bana tavsiyede bulun. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben, sana anneni, babanı, kız kardeşini, erkek kardeşini ve yakınlarını korumanı tavsiye ederim. O; daha fazlasını, deyince Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İki çenenle iki bacağının arasını koru. Sonra Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: Bana senin yaptığın bazı şeyler ulaştı. O dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, insanların doğru olmayan bir yöne doğru akın akın gittiklerini gör-

düm. Doğrunun nerede olduğunu da bilmiyordum. Bildiğim yalnızca onların doğru yolda olmadıkları idi. Onların kız çocuklarını diri diri gömdüklerini görüyordum. Rablarının kendilerine bunu emretmediğini anladım ve onları bu davranışlarında serbest bırakmadım. Gücüm yettiğince onlara engel oldum.

Denilir ki: Emevî hükümdârlarından Süleymân İbn Abdülmelik'in huzûrunda bir gün şâir Cerîr ile Ferezdak toplanmışlar. Ve birbirlerine karşı övünmeye başlamışlar. Ferezdak demiş ki: Ben, ölüleri dirilten adamın oğluyum. Süleymân ona, sen ölüleri dirilten adamın oğlu musun? demiş, de o; dedem kız çocuklarının öldürülmesine engel olarak onları sağ bırakırdı, demiş. Nitekim Allah Teâlâ da: «Kim de onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.» (Mâide, 32) buyurmuştur. Benim dedem doksan iki kız çocuğunun diri diri gömülmesini önleyip onları sağ bırakmıştır. Bunun üzerine Süleymân gülmüş ve; doğrusu sen sihrinde derin bilgi sâhibisin, demiş. Murtazâ Emâlî'sinde bunu nakleder. (Kâlî, Emâli, II, 190) Kısacası kız çocuğunu diri diri gömmek câhiliyet devrinin en çirkin ve kötü alışkanlıklarından birisiydi ve bu da katılığın, donukluğun ve kötülüğün zirvesini gösteriyordu.

İmâm der ki: Şu katılaşıp taşlaşmış yüreğe bakın ki; günâhsız, suçsuz kız çocuklarını fakîrlik korkusuyla diri diri öldürmektedir. İslâm arapların kalbine girince; bu katı kalblere nasıl rahmet ve şefkati doldurmuştur? Bu kötü alışkanlığı ortadan kaldırmakla İslâm'ın bütün insanlığa ne büyük bir nimet olduğu görülmektedir.

(...)

Nakledilir ki; Amr İbn Âs, Muâviye'nin huzûruna girdiğinde kızı yanında bulunuyormuş. Ey Muâviye, bu kadın da kim? deyince o: Bu gönül meyvesi, göz çiçeği, burun kokusudur, demiş. Amr İbn Âs demiş ki: At onu yanından. O; niçin? deyince; çünkü düşman doğururlar, uzakları yakınlaştırırlar, kin bırakırlar, buğz yayarlar. Muâviye demiş ki: Ey Amr, böyle deme. Allah'a andolsun ki; onlar gibi hiç bir şey hastalara iyi bakamaz, ölüleri ağırlayamaz, zamana karşı yardımcı olamaz ve hüzün ordularını yok edemez. Sen, öyle dayıları görürsün ki; yeğenleri onlara faydalar vermiştir, öyle babalar da görürsün ki; nesillerini çocukları yüceltmiştir. Bunun üzerine Amr İbn Âs demiş ki: Ey Mûaviye, senin yanına girdiğimde yeryüzünde kadınlardan daha çok hiç bir şeyden nefret etmezdim. Ama şimdi senin yanından çıkarken, onlardan daha çok hiç bir şeyi sevmiyorum.

Kız çocuğunun doğumunu tebrîk için bir yazıda şöyle denilir: Hoş geldin, safâ getirdin, kadınların eşsizi, çocukların anası, hısımların çekicisi, tertemiz çocukların sâhibi, boylu boslu kızların müjdecisi ve ard arda gelen nesillerin habercisi.

«Eğer kadınlar bizim gördüğümüz gibi olsaydı,
Elbette üstün gelirlerdi erkeklere.
Güneş adının dişi olması ayıp değildir,
Erkek olmak da hilâl için övünç değildir.»

Allah Teâlâ sana onun doğduğu yerde bereketi öğretir, onun bulunduğu yerde mutluluğu belirtir. Enerjini yenile, dinlenme zırhını kuşan. Dünya dişidir; erkekler ona hizmet ederler ve ona tapınırlar. Toprak dişidir; karada yaşayan canlılar ondan yaratılmışlardır. Soy onunla çoğalır. Gök dişidir; yıldızlar onunla süslenmiş ve delici yıldızlar onunla parlamıştır. Rûh dişidir, bedenlerin ayakta durmasının sebebi ve canlılığın can gücüdür. Hayat dişidir; eğer hayat olmasaydı bedenlere tasarruf edemez; insanlar bilinmezdi. Cennet dişidir ve bu muttakîlere vaadedilen yerdir. Peygamberler oradan nimete erdirilirler. Ne mutlu sana, ne mutlu sana verilene. Allah sana verdiğinin şükrünü müyesser kılsın. (Muhammed Cemâleddîn el-Kâsımî, Mehâsin et-Te'vîl, XVII, 6072 - 6075)

oOo

فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ ٱلْجَوَارِ ٱلْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَٱلصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾
إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِى قُوَّةٍ عِندَ ذِى ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُم
بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى ٱلْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ
﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَآءُونَ
إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٩﴾

15 — Andolsun sinenlere,
16 — Akıp akıp yuvalarına girenlere,
17 — Kararmaya başlayan geceye,
18 — Ağarmaya başlayan sabaha,
19 — Şüphesiz ki bu; şerefli bir elçinin sözüdür.
20 — Arş'ın sâhibi katında değerlidir ve güçlüdür.
21 — Kendisine uyulandır, emîndir.
22 — Sizin arkadaşınız aslâ deli değildir.

23 — Andolsun ki onu, apaçık ufukta görmüştür.
24 — Gaybdan ötürü o, aslâ suçlu da değildir.
25 — Bu, kovulmuş şeytânın sözü değildir.
26 — Böyleyken nereye gidiyorsunuz?
27 — O, ancak âlemler için bir öğüttür.
28 — Sizden doğru olmak isteyenler için.
29 — Âlemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, sizler dileyemezsiniz.

Sinenler ve Akanlar

Müslim, Sahîh'inde, Neseî de bû âyetin tefsîrinde Mis'ar kanalıyla... Amr İbn Hureys'ten naklederler ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın arkasında sabah namazını kıldım. Onun: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere, kararmaya başlayan geceye, ağarmaya başlayan sabaha.» âyetini okuduğunu işittim. Neseî de bu hadîsi Bündâr kanalıyla... Amr İbn Hureys'ten aynı şekilde nakleder. İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî, Sevrî kanalıyla... Ali'den nakleder ki; o: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalara gidenlere.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bunlar, gündüz kaybolup sinen ve gece açığa çıkan yıldızlardır. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Müsennâ... Hâlid İbn Ar'ara'dan nakletti ki; o, Hz. Ali'ye: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere.» âyeti sorulduğunda şöyle dediğini duydum, demiştir: Bunlar; gündüzleyin sinip, geceleyin beliren yıldızlardır. İbn Küreyb... Hâlid'den nakleder ki; Hz. Ali bunlar yıldızlardır, demiştir. Bu isnâdın Hâlid İbn Ar'ara'ya nakli sahîhtir. Bu Sehm oğullarından olup Kûfe'lidir. Ebu Hâtim er-Râzî der ki: Hz. Ali'den rivâyet edilen bu hadîsi Semmâk ve Kâsım İbn Avf eş-Şeybânî nakletmiştir. Ve o, bunlarla ilgili olarak cerh ve ta'dîlden sözetmemiştir. Allah en iyisini bilendir. Yûnus... Hâris kanalıyla Hz. Ali'den nakleder ki; bunlar yıldızlardır. İbn Ebu Hâtim de bunu rivâyet eder. Kezâ İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde, Süddî ve başkalarından da bunların yıldızlar olduğu nakledilmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Bekr İbn Abdullah'tan nakletti ki; o: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bunlar doğuşu karşılamak üzere akan parlak yıldızlardır.

Bazı imâmlar da derler ki: Yıldız doğduğu zaman buna (الخنس) adı verilir. Yörüngesinde yürüdüğü zaman buna (الجوار) adı verilir. Kaybolup gittiği zaman da (الكنس) adı verilir. Ceylân yavrusu da barınağına gittiği zaman, araplar ona; ceylan barınağına sığındı, anlamına (أوى الظبي الى كناسة) ta'bîrini kullanırlar.

A'meş, İbrâhîm'den nakleder ki; Abdullah: «Andolsun sinenlere.» kavli ile yaban sığırları kasdedilmiştir, der. Kezâ Sevrî de Ebu İshâk kanalıyla Ebu Meysere'den, o da Abdullah'tan nakleder ki; Abdullah «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere» kavli hakkında; ey Amr ne dersin? diye sormuş. (Ebu Meysere'nin adı Amr İbn Şurahbil idi). Ben; bu sığırdır, dedim. Abdullah da; ben de böyle görüyorum, dedi. Yûnus İbn Ebu İshâk da babasından bu şekilde rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Akıp akıp yuvalarına girenlere.» kavli hakkında şöyle demiş: Sığır gölgeye girip sığınır. Saîd İbn Cübeyr de böyle der. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki, (الجوار) kelimesi; ceylan yavrusu, demektir. Saîd, Mücâhid ve Dahhâk da böyle der. Ebu Şa'sâ Câbir İbn Zeyd bunun ceylan yavrusu ve sığır anlamına geldiğini bildirir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... İbrâhîm ve Mücâhid'den nakletti ki; onlar: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere» kavlini tartışıyorlarmış. İbrâhîm Mücâhid'e; bu konuda duyduğunu söyle, demiş. Mücâhid: Biz bu konuda bir şeyler işitiyorduk, halk ise onların yıldızlar olduğunu söylüyordu, demiş. İbrâhîm; bu konuda işittiğini söyle, demiş. Mücâhid demiş ki: Biz bunun ahırına sığındığı zamanki yabânî sığır olduğunu işitmiştik. İbrâhîm demiş ki: Onlar Hz. Ali'ye yalan isnâd ediyorlar. Nitekim Hz. Ali'den onun altı üste üstü alta bağladığına dâir bir rivâyet nakledilmiştir. İbn Cerîr Taberî: «Sinenler ve akıp akıp yuvalarına girenler» kavli ile yıldızların mı, ceylan yavrusunun mu, yoksa yabânî sığırın mı kasdedildiği konusunda bir görüş beyân etmemiş, sadece hepsinin kasdedilmiş olması muhtemeldir, demiştir.

«Kararmaya başlayan geceye». Burada da iki görüş bulunmaktadır:

Birincisi, gecenin karanlığıyla bastırması anlamına gelir. Mücâhid, karardığı zaman anlamını verirken, Saîd İbn Cübeyr, başladığı zaman anlamını verir. Hasan el-Basrî ise; insanları kapladığı zaman, der. Atıyye el-Avfî de böyle der. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki (عسعس) kelimesi; gittiği zaman, demektir. Mücâhid, Katâde ve Dahhâk böyle derler. Zeyd İbn Eslem ve oğlu Abdurrahmân İbn Zeyd de böyle demişlerdir. Yani gece gidip kaybolduğu zaman, demektir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Şu'be... Ebu'l-Bahterî'den nakletti ki; Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'nin şöyle dediğini işitmiş: Sabah namazında duâ edilenlere duâ ettiğinde Hz. Ali yanımıza gelip vitri soranlar nerede? dedi. Ve: «Kararmaya başlayan geceye, ağarmaya başlayan sabaha» âyetini okuyup; gece bittiği zaman vitir güzeldir, dedi. İbn Cerîr Taberî de (اذا عسعس) kelimesiyle dönüp gitme anlamının kasdedildiği görüşünü tercîh eder. Çünkü âyetin devâmında «Ağarmaya başlayan sabaha» buyuruluyor. Yani aydınlanan sabaha..

(...)

Bize göre (عسعس) kelimesiyle kasdedilen anlam, geldiği zamandır. Ancak gittiği zaman için de kullanılması doğrudur. Lâkin burada geldiği zaman anlamı daha uygundur. Sanki Allah Teâlâ bastırdığı zaman geceye ve karanlığını, aydınlatıp parlattığı zaman da sabaha yemîn etmektedir. Nitekim Leyl sûresinde de şöyle buyurur: «Andolsun; bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» (Leyl, 1-2) Duhâ sûresinde ise: «Andolsun kuşluk vaktine, ve sükûna erdiğinde geceye.» (Duhâ, 1-2) buyuruyor. Bir başka âyette de «Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn kılmıştır.» (En'âm, 96) diyor. Daha buna benzer pek çok âyet vardır.

Usûl bilginlerinden çoğunun ifâdesine göre (عسعس) kelimesi, hem gelme hem de gitmeye müşterek olarak kullanılır. Bu sebeple her iki anlamın da kasdedilmiş olması sahîhtir. Allah en iyisini bilendir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Arap sözünü (dilini) bilen bilgi sâhiplerinden bazıları (عسعس) kelimesinin, başlangıçtan yaklaşıp karartan anlamına geldiğini söylemişlerdir.

(...)

«Ağarmaya başlayan sabaha» Dahhâk; doğmaya başlayan sabaha, derken, Katâde; aydınlanıp gelen sabaha, der. Saîd İbn Cübeyr de; başladığında sabaha, der. Hz. Ali'den nakledilen rivâyet de böyledir. İbn Cerîr Taberî der ki: Gelip ortalığı aydınlattığı zaman sabahın ışığına yemîn edilmektedir.

«Şüphesiz ki bu; şerefli bir elçinin sözüdür.» Bu Kur'ân, şerefli bir elçinin teblîğidir. Yani ahlâkı güzel, şekli güzel değerli bir meleğin teblîğidir. Bu melek; Cebrâîl (a.s.)dir. İbn Abbâs, Şa'bî, Nu'mân İbn Mihrân, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve başkaları böyle demişlerdir.

«Güçlüdür.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onu müdhiş kuvvetli olan öğretti.» (Necm, 5) «Güçlüdür.» kavli; yaratılışı şiddetlidir, yakalayışı şiddetlidir ve ezişi de şiddetlidir, demektir. «Arş'ın sâhibi katında değerlidir.» Allah katında onun yüce ve üstün değeri vardır. Ebu Sâlih: «Arş'ın sâhibi katında değerlidir.» kavli hakkında der ki: Cebrâîl her gün izinsiz olarak nûrdan yetmiş hicâbı aşar.

«Kendisine uyulandır.» Onun üstün yeri vardır. Mele-i A'lâ'da sözü dinlenir ve uyulur. Katâde: «Kendisine uyulandır.» kavline; gökyüzünde uyulandır, anlamını vermiştir. Yani o, sıradan meleklerden değil, efendi ve üstün meleklerdendir, özenle bu yüce risâleti teblîğ etmek için seçilmiştir.

«Emîndir.» Cebrâîl (a.s.)in emînlik niteliği ile nitelenmesi gerçekten çok büyük ve önemli bir husûstur. Allah Azze ve Celle melekten elçisini kulu Muhammed'e tezkiye ediyor. Tıpkı beşerden elçisi olan kulu

Muhammed'i de başkalarına tezkiye ettiği gibi: «Sizin arkadaşınız aslâ deli değildir.» Şa'bî, Nu'mân İbn Mihrân, Ebu Sâlih ve daha önce zikredilen zevât. «Sizin arkadaşınız aslâ deli değildir.» kavli ile Muhammed (a.s.)in kasdedildiğini söylemişlerdir.

«Andolsun ki onu, apaçık ufukta görmüştür.» Yani Muhammed (a.s.) kendisine Allah'tan risâleti getiren Cebrâîl'i Allah'ın onu yaratmış olduğu gerçek sûret üzere görmüştür. Onu, altı yüz kanatlı olarak «Apaçık ufukta» görmüştür. Bu Bathâ'da olan görmedir ki Necm sûresinin (5-10) âyetlerinde sözkonusu edilmiş ve orada açıklanmıştı. Bununla Cebrâîl (a.s.)in kasdedildiği de orada zikredilmişti. Allah en iyisini bilir ya açık olan, bu sûrenin Mi'râc gecesinden önce indirilmiş olmasıdır. Çünkü orada ilk görüş olan bu görüşten başkası zikredilmemiştir. Necm sûresinin 13-16 âyetlerinde zikredilen ikinci görüş ise yalnızca orada zikredilmiştir ki Necm sûresi İsrâ sûresinden sonra nâzil olmuştur.

«Gaybtan ötürü o, aslâ suçlu da değildir.» Muhammed (a.s.)in Allah'ın kendisine indirdiği hükümden dolayı ithâm edilir tarafı yoktur. Bazıları da (ظنين) kelimesini (ضنين) şeklinde (dâd ile) okuyarak; cimri değildir, anlamını vermişlerdir. O, herkese kendisine verilen gaybı cömertçe sarfeder. Süfyân İbn Uyeyne der ki: (ظنين) ve (ضنين) kelimeleri de eş anlamlı olup yalan söylemez ve azgın değildir, anlamına gelir (الظنين) kelimesi ithâm edilen (الضنين) kelimesi ise cimri anlamınadır. Katâde der ki: Kur'ân bir gayb idi. Allah Teâlâ onu Muhammed (a.s.)e indirdi. Muhammed (a.s.) de onu insanlardan saklamadı. Aksine teblîğ edip yaydı ve onu isteyen herkese cömertçe verdi. İkrime, İbn Zeyd ve bir başkası böyle der. İbn Cerîr Taberî de dad ile okunan (ضنين) kelimesini tercîh eder. Ben derim ki: Her iki okunuş da mütevâtirdir ve daha önce geçtiği gibi mânâları da sahîhtir.

«Bu, kovulmuş şeytânın sözü değildir.» Bu Kur'ân kovulmuş şeytânın sözü değildir. O, bunu taşıyamayacağı gibi, taşımak istemez ve taşıması da gerekmez. Şuarâ sûresinde buyurulduğu gibi: «Onu şeytânlar indirmemiştir. Bu, onlara düşmez de, buna güçleri de yetmez. Onlar, gerçekten işitmekten uzak tutuldular.» (Şuarâ, 210-212).

«Böyleyken nereye gidiyorsunuz? Bu Kur'ân'ın doğurduğu apaçık ve belirgin iken ve onun Azîz ve Celîl olan Allah katından geldiği açıkça ortada iken, aklınız nereye gidiyor da onu yalan sayıyorsunuz? Nitekim Sıddîk-i Ekber —Allah ondan râzı olsun— müslüman olmak üzere gelen Hanîfe oğulları elçisine, son derece hezeyân ve tutarsızlık içerisinde bulunan yalancı Müseylime'nin Kur'ân'ından bir şey okumalarını emrettikten sonra, şöyle demişti: Yazıklar olsun size, akıllarınız nereye gitmiş? Allah'a andolsun ki bu söz, bir tanrıdan sâdır olmuş değildir. Katâde ise: «Böyleyken nereye gidiyorsunuz?» kavline Allah'ın

kitâbından ve emrine itâat etmekten dönüp nereye gidiyorsunuz? anlamını vermiştir.

«O, ancak âlemler için bir öğüttür.» Yani bu Kur'ân, bütün insanlar için yalnızca bir öğüttür. Ondan öğüt alıp kendilerine gelirler. «Sizden doğru olmak isteyenler için.» Sizden hidâyeti isteyenler, bu Kur'ân'a sarılsınlar. O, kendilerini kurtarıp hidâyete erdirecek yegâne vâsıtadır. Ondan başka hiç bir vâsıta yoktur.

«Âlemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, sizler dileyemezsiniz.» Dilek sizin elinize bırakılmış değildir. İsteyen hidâyete erer, isteyen sapıklığa gider. Ancak bunların hepsi yine de âlemlerin Rabbı olan Allah'ın isteğine bağlıdır. Süfyân es-Sevrî der ki: Saîd İbn Abdülazîz, Süleymân İbn Mûsâ'dân nakletti ki; bu âyet nâzil olunca Ebu Cehil şöyle demiş: İş bizim elimizdedir. İstersek doğru yolu buluruz, istersek bulamayız. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Âlemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, sizler, dileyemezsiniz.» âyetini indirdi.

İ Z Â H I

«Andolsun sinenlere.» Geri dönenlere. Siz, yıldızı burcun sonunda iken görürsünüz, tekrâr başına döndüğünü hatırlarsınız. «Akıp akıp yuvalarına girenlere.» Kaybolup gidenlere. Yaban hayvanı inine girdiğinde bu ta'bîr kullanılır. Denildi ki: Bu yıldızlar Behrâm, Zuhal, Utârid, Zühre ve Müşterî adını alan beş inci yıldızlarıdır ki güneş ve ayla beraber yürürler, nihâyet güneşin ışığı altında gizlenip kaybolurlar, sonra geri çıkarlar. Sinmeleri dönmeleridir, yuvalarına girmeleri de güneşin ışığı altında saklanıp gizlenmeleridir. Bütün yıldızlardır da denilmiştir. (Nesefî, Medârik, VI, 464).

Bu âyetler konusunda iki görüş vardır: Meşhûr ve açık olan görüş; bunların sinen yıldızlar olduğudur. Sinen anlamına gelen (الخنوس) kelimesi, çekilmè ve gizlenmedir. Halkın arasından çekilip gizlendi, sözü de buradan gelir. Hadîste; şeytân kula vesvese verir. Kul Allah'ı andığında o çekilir, buyurulmuştur. Bu sebeple şeytâna Hannâs adı verilir. Yuvalarına gidenler anlamına gelen (الكنس) kelimesi ise, yaban hayvanının inidir. Nitekim ceylân inine girdi, denir. Kadın da elbisesinin içine girdiğinde ceylana benzediği için bu tâ'bîr kullanılmıştır. Ancak yıldızların sinmesi ve yuvalarına girmeleri ta'bîri üzerinde ihtilâf vardır. Bu husûsta üç vecih zikredilmiştir: Birinci ve en açık olan görüş; bu âyet ile beş gezegenin dönmesi ve düz istikâmette hareketleri kasdedilmiş olduğu tarzındadır. Bunların dönüşü sinme, yuvalarına girmeleri de güneşin ışığı altında kaybolmalarıdır. Şüphesiz ki bu, hârika bir durum olup pek büyük göz alıcı sırlar gizlidir.

İkinci görüş Atâ, Mukâtil, Katâde ve Hz. Ali'den rivâyet edilen görüştür ki, bununla bütün yıldızlar kasdedilmiştir. Yıldızların sinmesi

gündüzün gözden kaybolmalarıdır. Yuvalarına girmeleri de geceleyin göze görünmeleridir. Bu takdîrde yıldızlar yerlerinde, inindeki yaban hayvanlarına benzerler.

Üçüncü görüş uyarınca bu ifâde ile doğuş ve batış yerleri farklı olan yedi gezegen kasdedilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: «Doğunun ve Batının Rabbıdır.» (Şuarâ, 28; Müzzemmil, 9). Şüphesiz ki gökyüzünde bir doğuş bir de batış yeri vardır ve bunlar bizim başucu noktamıza en yakın olan doğuş ve batış yerleridir. Ancak yıl boyu bu doğuş yerleri ana noktadan gittikçe uzaklaşır sonra geri ona döner. İşte yıldızların sinmesi bu doğuş noktalarından uzaklaşmaları, yuvalarına dönmeleri de bu doğuş noktalarına geri gelmeleridir. Bu da muhtemeldir. Birinci görüş kabûl edildiği takdîrde beş gezegene yemîn edilmektedir. İkinci görüş kabûl edildiği takdîrde bütün yıldızlara yemîn edilmektedir. Benim zikrettiğim son ihtimâl kabûl edildiği takdîrde; yedi gezegene yemîn edilmektedir. Allah en iyisini bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 71)

«Sinen»lerden maksad; gecikendir. Bir kişi geciktiği zaman bu ta'bîr kullanılır. Aslında kelimenin kökü geriye dönmektir. Bu sebeple şeytâna da «Hannâs» adı verilir. Zîrâ o hortumunu kulun kalbinin üzerine koyar. Kul Allah'ı zikredince o siner. Gaflete düşünce o gelip kulu vesveseye düşürür. Mânâ şöyledir: Geri dönen yıldızlara kasem ederim ki. Bu geri dönen yıldızlar iki parlak yıldızın dışında kalan beş yıldızdır ki bunlar, Mirrîh (Merih Behrâm adı da verilir), Zuhal (Keyvân adı da verilir), Utârid (Kâtib adı da verilir), Zühre (Enâhîz adı da verilir), Müşterî (Râvîs ve Bercîs adı da verilir) Yıldızlar içerisinde yalnız bu beşi samanyolunu kat'ederler. Bu sebeple bazıları bunlara ta'zîm gösterip saygı duymuşlardır. Nitekim bir şâir şöyle der:

Âlemin yedi yıldızı vardır,
Bazan döner, bazan dururlar.
Ay, Utârid ve Zühre,
Güneş, Merîh, Müşterî ve Zuhal.

Bunlara yedi gezegen yıldız denir ki her biri bir yörüngede yüzer. İlkin ay, sonra ikincisi sonra diğerleri aynı sıraya göre yer alır.

«Akıp akıp yuvalarına girenlere.» Seyreden anlamına akma ta'bîri kullanılmış ve yuvaya girme anlamına da (الكنس) kelimesi kullanılmıştır. Bu yuvaya girip gizlenmektir. Sinen yıldızların akma ve yuvaya girme niteliği ile nitelendirilmelerinin sebebi; yörüngelerinde hareket etmelerindendir. Ya da görünüşte belirdiği gibi ay ve güneşle olan durumu nedeniyle kendiliklerinden hareket etmelerinden dolayıdır. Bunlar güneşin ışığı altında saklanıp kayboluncaya kadar geri giderler. Bunların sinmesi demek, açıkça geri dönmesi demektir. Bir yıldızı burcun sonunda gördüğünde onun başa döndüğünü hatırla. Binâena-

leyh, onun dönüşü burcun sonundadır, ama kendisinin başlangıcıdır. Yuvaya girme ise güneşin ışığı altında gizlenmedir. Ay ve güneş ise bu anlamda yuvaya girmezler. Ayn el-Meânî'de denilir ki: Sinenlerden maksad, yörüngelerinde kaybolup gizlenmeleridir. Yuvalarına girmekten maksad da saklandıkları yere girmeleridir ki ceylanın yuvasına girip saklanması gibi. (...)

Denildi ki: Gündüz bütün yıldızlar sinerler, gözlerden kaybolurlar. Geceleyin de yuvalarına girerler ve yerlerinde görünürler. Tıpkı yuvasındaki yaban hayvanları gibi.

Te'vîlât en-Necmiyye'de denilir ki: Bu âyetle rûh güneşi ve kalb ayı ile birlikte gezen bâtınî beş duyuya işâret edilmektedir. Rûh güneşinin ve kalb ayının ışıklarıyla çok fazla aydınlanmış olmalarından dolayı gizlenerek burçlarına geri dönerler. Beş parlak yıldız Zühre, Utârid, Müşterî, Behrâm ve Zuhal'dir ki bunlar beş duyunun mazharıdır. Güneş rûhun, ay da kalbin mazharıdır. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 349-350).

—————oOo—————

TEKVİR SÛRESİNİN SONU

İNFİTÂR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Neseî der ki: Bize Muhammed İbn Kudâme... Câbir'den nakletti ki; Muâz namaza durmuş ve yatsı namazını uzatmış. Rasûlullah (s.a.) iki kerre of ya Muâz, iki kerre of ya Muâz demiş. A'lâ, Duhâ ve İnfitâr sûresi nerede duruyor? Hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde tahrîc edilmiş, ancak İnfitâr sûresi yalnızca Neseî'nin müfredleri arasında zikredilmiştir. Daha önce Abdullah İbn Ömer'in Rasûlullah (s.a.)dan naklettiği: Kıyâmet gününü kendi gözüyle görmekten hoşlanan kimse Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk sûresini okusun, hadîsi nakledilmişti.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾
عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ
فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾
كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Gök yarıldığı zaman,
2 — Yıldızlar saçıldığı zaman,

3 — Denizler kaynaştığı zaman,
4 — Kabirlerin içi dışına getirildiği zaman,
5 — Kişi neyi takdîm edip neyi te'hîr ettiğini bilir.
6 — Ey insan; keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?
7 — O ki; seni yaratmış, sana şekil vermiş ve düzeltmiştir.
8 — Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.
9 — Hayır, bilakis siz dini yalan sayıyorsunuz.
10 — Halbuki sizin üzerinizde koruyucular vardır;
11 — Çok şerefli yazıcılar,
12 — Ne yaptığınızı bilirler.

Gök Çatladığında

«Gök yarıldığı zaman.» İki parçaya ayrıldığı zaman. Müzzemmil sûresinde buyurulduğu gibi: «Gök onunla yarılmıştır.» (Müzzemmil, 18)

«Yıldızlar saçıldığı zaman.» Düştüğü vakit.

«Denizler kaynaştığı zaman» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o Allah Teâlâ'nın denizleri birbirine kattığı zaman, diye mânâ vermiştir. Hasan ise; Allah Teâlâ onları birbirine karıştırır da suları gider, demiştir. Katâde; tatlı suları acı sularıyla karışır, diye mânâ vermiştir. Kelbî ise bu kelimeye; doldurulmuş anlamını vermiştir.

«Kabirlerin içi dışına getirildiği zaman.» İbn Abbâs der ki: Kabirler tarandığı zaman. Süddî ise oynatılıp içinde bulunanlar çıkarıldığı zaman, anlamını vermiştir.

«Kişi, neyi takdîm edip neyi te'hîr ettiğini bilir.» Neyi elde edip neyi elde edemediğini.

«Ey insan; keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?» Bu ifâde bir tehdîddir. Yoksa bazılarının zannettiği gibi cevâbı gösterme ifâdesi değildir. Şöyleki «Keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?» ifâdesine karşılık olarak; onun keremi aldattı, demektedirler. Ancak bu âyet böyle değildir. Aksine âyetin anlamı şöyledir : Ey âdemoğlu; yüce Rabbına karşı seni aldatan ne oldu ki, O'na isyân etmeye yöneldin ve lâyık olmadığı şekilde karşı geldin? Nitekim hadîste şöyle denilir : Kıyâmet günü Allah Teâlâ buyurur ki : Ey âdemoğlu, Bana karşı seni aldatan ne oldu? Ey âdemoğlu; peygamberlere nasıl karşılık verdin. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Süfyân'dan nakletti ki; Hz. Ömer bir kişinin bu âyeti okuduğunu duyunca; cehâlet diye karşılık vermiştir. Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ömer İbn Şebbe... Yahyâ el-Bekkâ'dan nakletti ki; Abdullah İbn Ömer bu âyeti okuyup; Allah'a andolsun ki cehâleti onu

aldattı, dediğini işittim. İbn Abbâs, Rebî' İbn Huşeym ve Hasan'dan da benzeri bir rivâyet nakledilmiştir. Katâde ise der ki : Âdemoğlunu şu düşmanı olan şeytândan başka hiç bir şey aldatmamıştır. Fudayl İbn İyâz der ki : Eğer Rabbım bana «Bana karşı seni ne aldattı?» derse; ben, Senin perdelerle örtülü gizliliklerin, derim. Ebu Bekr el-Verrâk der ki : Eğer Rabbım bana «Keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?» derse; kerem sâhibinin keremi beni aldattı, derim. Bağavî ve bazı işâret ehli (tefsîrciler) derler ki : «Keremi bol Rabbına» denilip te Allah'ın diğer isim ve sıfatlarının zikredilmemesi muhâtaba icâbeti telkîn için olduğu hissini vermektedir. Bunu söyleyen kişinin düşüncesi pek de uzak sayılmaz. Çünkü kerem sâhibi birine kötü fiiller ve davranışlarla mukâbele etmenin uygun olmayacağına dikkatleri çekmek için «Kerîm» ismi zikredilmiştir. Bağavî, Kelbî ve Mukâtil'den nakleder ki; onlar, bu âyetin Ahnes İbn Şerîk hakkında nâzil olduğunu, söylemişlerdir. Rasûlullah (s.a.)a vurmuş ve o zor günlerde cezâsını görmemişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?» âyetini inzâl buyurdu.

«O ki; seni yaratmış, sana şekil vermiş ve düzeltmiştir.» Seni yaratıp şekil veren ve düzelten keremi bol Rabbına karşı seni aldatan nedir? Uzunluğunu, boyunu düzgün yapan, en güzel şekil ve biçimde seni halkeden Rabbına karşı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Nadr... Büsr İbn Cihâş'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün avucunun içine tükürmüş ve onun üzerine parmağını koyarak demiş ki : Allah Azze ve Celle buyurur ki : Ey âdemoğlu; Ben seni şunun gibisinden yaratmış olduğum halde sen Beni nasıl âciz bırakacaksın? Nihayet seni düzeltip düzgün bir şekil verdiğimde iki soğuk arasında yürüdün. Toprak seninle dolu idi. Topladın vermedin. Nihâyet can boğaza gelince; sadaka vereceğim, dedin. Halbuki nerede sadaka zamanları. İbn Mâce de bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Büsr İbn Cihâş'tan nakleder. Şeyhimiz Hâfız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî der ki : Yahyâ İbn Hamza da ona tâbi olarak Sevr İbn Yezîd kanalıyla bu hadîsi Abdullah İbn Meysere'den nakletti.

«Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» Mücâhid der ki : Babaya, anaya, dayıya veya amcaya benzer şekilde. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Sinân... Ümeyye İbn Rebâh'tan nakletti ki; ona babası, ona da dedesi nakletmiş. Rasûlullah (s.a.) ona; neyin oldu? diye sormuş. O da; ey Allah'ın Rasûlü benim neyim olacak ya oğlum, ya da kızım, demiş. Rasûlullah (s.a.) : kime benziyor? deyince o; ey Allah'ın Rasûlü, kime benzeyebilir ya babasına veya anasına, demiş. Rasûlullah (s.a.) o zaman şöyle buyurmuş : Dur, aslâ böyle deme. Nutfe rahme yerleşince Allah Teâlâ onunla Âdem arasındaki her nesebi orada hazır bulundurur. Allah Teâlâ'nın «Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» âye-

tini okumadın mı? Yani seni istediği şekilde yürütmüştür. İbn Ebu Hâtim ve Taberânî de Mutahhar İbn Heysem kanalıyla bu hadîsi naklederler. Eğer bu hadîs sahîh olsaydı, bu âyet konusunda açıklayıcı söz olurdu. Ancak hadîsin isnâdı sâbit değildir. Çünkü Muttahar İbn Heysem'in hadîsinin metrûk olduğunu Ebu Saîd İbn Yûnus bildirir. İbn Hibbân da der ki : Mûsâ İbn Uleyye ve başkalarından sâbit olmayan, hadîs gibi ifâdeler nakledilmiştir. Ancak Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; adamın birisi : Ey Allah'ın Rasûlü, karım siyah bir oğlan doğurdu, demiş. Rasûlullah (s.a.) : Deven var mı? deyince, o; evet, demiş. Rasûlullah (s.a.) : Onların renkleri nasıldır? deyince o; kırmızı, demiş. Rasûlullah (s.a.) : Onların arasında esmeri de var mı? deyince adam; evet, demiş. Rasûlullah (s.a.) : O nereden geldi? deyince adam; belki de soyu çekmiştir, demiş. Rasûlullah (s.a.) : Belki de bunun da soyu çekmiştir, demiş. İkrime, «Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» kavlinde; dilerse maymun, dilerse domuz sûretinde, demiştir. Ebu Sâlih de; dilerse köpek sûretinde, dilerse eşek sûretinde, dilerse domuz sûretinde, demiştir. Katâde ise der ki : «Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» Yani Rabbımız olan Allah buna kâdirdir. Bunlara göre âyetin mânâsı şöyle olur : Muhakkak ki Azîz ve Celîl olan Allah, nutfeyi, yaratılışı çirkin olan her tür kötü canlı şeklinde yaratmaya muktedirdir. Ama O; kudreti, lutfu, hilmi nedeniyle insanı güzel görünümlü, tâm ve dengeli bir şekilde yaratmaktadır.

«Hayır, bilakis siz dini yalan sayıyorsunuz.» Hayır, bilakis sizi, kerem sâhibi Rabbınıza karşı gelip O'na isyânla mukâbele etmeye sevkeden şey, gönlünüzde yer eden âhiret, hesâb ve cezâyı inkâr ve yalanlama hastalığıdır.

«Halbuki sizin üzerinizde koruyucular vardır; şerefli yazıcılar, ne yaptığınızı bilirler.» Muhakkak ki sizin üzerinizde koruyucular ve çok şerefli melekler vardır. Öyleyse onlara kötülükle karşı çıkmayın. Çünkü onlar sizin üzerinizde ve yaptığınız her şeyi yazmaktadırlar. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Mücâhid'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sizden iki halden biri dışında hiç ayrılmayan — cenâbet ve büyük abdest yaparken — iki yazıcı çok şerefli meleğe saygı duyun. Binâenaleyh sizden biriniz guslederken avret mahallini bir duvar veya bir hayvanla korusun, ya da kardeşi onu korusun. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi bir başka lafızla vaslederek der ki : Bize Muhammed İbn Osmân... Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah sizi soyunmaktan nehyeder. Binâenaleyh sizinle beraber olan ancak büyük abdest, cünublük ve gusül gibi üç hal dışında sizden hiç ayrılmayan iki değerli yazıcı olan melekten utanın. Binâenaleyh sizden biriniz yalnız yerde iken gusledecek olursa, elbisesiyle örtünsün veya bir duvarla veya devesi ile ko-

runsun. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Râvîler arasında yer alan Abd İbn Süleymân'ın hadîsi üzerinde söz edilmiştir. Ancak ondan yapılan rivâyetlerde hadîsi dayanak olarak alınmıştır. Yine Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Ziyâd İbn Eyyûb... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : İki koruyucu melekten hangisi bir gün yazdıkları şeyi Azîz ve Celîl olan Allah'ın huzûruna çıkarırlar da yazdıkları sayfanın başında ve sonunda istiğfâr bulunursa muhakkak Allah Teâlâ : İki sayfanın arasında bulunan şeylerden dolayı kulumu affettim, buyurur. Sonra Bezzâr der ki : Bu hadîste Temmâm İbn Necîh münferid kalmıştır ve onun hadîsi uygundur. Ben derim ki : Temmâm İbn Necîh'i İbn Naîm sika sayarken, Buhârî, Ebu Zür'a, İbn Ebu Hâtim, Neseî, İbn Adiyy zayıf saymışlardır. İbn Hibbân da onun hadîs uydurduğunu söylemiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel ise; onun gerçek durumunu bilmiyorum, der.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İshâk İbn Süleymân... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah'ın, Âdemoğlunu tanıyan —ve öyle sanıyorum ki onların amellerini bilen de demiştir— melekleri vardır. Onlar Allah'a itâat edip sâlih amel işleyen bir kula baktıklarında kendi aralarında onu anarak ismini verirler ve; bu gece falanca felâh buldu, falanca kurtuldu, derler. Allah'a isyân ederek kötü amel işleyen bir kula baktıklarında onu kendi aralarında anıp adını verirler ve; bu gece falan helâk oldu, derler. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Burada râvîler arasında yer alan Selâm'ın Medâin'li Selâm olduğunu sanıyorum.

İ Z Â H I

«Denizler kaynaştığı zaman» Engelin ortadan kalkması nedeniyle açıldığı ve yeryüzünde sarsıntılar meydana gelip, alçalma ve yükselmeler olduğu zaman. Deniz yedi tanedir. Bunlar : Rûm denizi Sakâlibe denizi, Cürcân denizi, Külzûm denizi, İrân denizi, Çin denizi, Hind denizidir. Bu denizler bir tek deniz olur, yedi kat yerin üzerinde durduğu balığın karnına akar. Nitekim Keşf el-Esrâr'da böyle denir. Rivâyet edilir ki : Denizler boşalınca yeryüzü sulardan temizlenmiş olur ve aynı seviyyeye gelir ki işte «Denizlerin kaynaşması» budur. Hasan el-Basrî böyle der. Okyânûs, denizlere girer. Çünkü o, bütün denizlerin aslıdır. Öteki denizler ondan dallara ayrılır. Tatlı ırmaklar da böyledir. Genişliği bakımından onlar da deniz sayılır. Burada rûhlar deniziyle sırlar ve kalblere işâret vardır. Nitekim sırlar ve kalbler ile rûhlar Ahadiyyet tecellîsi nedeniyle birbiriyle kaynaşır ve bir tek deniz haline dönüşür. Hepsinin aslı olan bedenin bozulup bölümlerinin aslına dönmesine mâni olan hayvânî rûhlara gitmesini engelleyen, berzahların ortadan kalk-

masıyla kaynaşan unsuriyyet cisimlerinin denizlerine işâret vardır. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 355).

«Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» Dilediği, irâdesinin gerektirdiği ve hikmetinin îcâbettirdiği hârika güzellikteki şekiller içinde birleştirmiştir. Ya da güzel ve çirkin, uzun ve kısa, erkek ve dişi gibi bazan birbirine benzeyen, bazan birbirinden ayrı olan şekillerde yaratıp terkîb etmiştir. Nitekim hadîste denilir ki : Nutfe ana rahminde karâr kıldığı zaman, Allah Teâlâ onun anasıyla babasının Hz. Âdem (a.s.)e kadar aradaki bütün soyları hazır bulundurur ve dilediği kişiye benzer olarak onu tasvîr eder. Vâsıtî merhûm der ki: Seni itâat ve isyân edenlerin sûretinde terkîb etmiştir. Velâyet sûretiyle tasvîr edilmiş olan kimse; adâvet sûretiyle tasvîr edilmiş olan kimse gibi değildir. Allah Teâlâ bazılarını cemâl ve lutuf sûretiyle tasvîr eder, bazılarını da kahr ve celâl sûretine göre tasvîr eder.

Şeyhim, dayanağım —Tanrı sırrını takdîs etsin— el-Lâihât isimli kitâbında der ki : Benim zihnimde canlandığına göre, o terkîb sûreti ilmî sûretleri, rûhî sûreti, misâl sûretini ve bedenî sûret gibi diğer bileşik merhalelerdeki sûretleri ihtivâ eder. Ancak burada bizzât kasdedilen şey, yalnızca bu dördüdür. İlmî ve rûhî sûretin terkîbi, aklî ve ma'nevîdir. Misâlî ve bedenî sûretin terkîbi ise, hissî ve rûhîdir. İlmî sûretin terkîbinden maksad zâtın zuhûrudur. Rûhî sûretin terkîbinden maksad sıfatların zuhûrudur. Misâlî sûretin terkîbinden maksad, fiillerin zuhûrudur. Cismî sûretin terkîbinden maksad da eserlerin zuhûrudur. Bu terkîblerin bu zuhûr edişleri, kıyasların sonuçları, toplamların toplamı yerindedir. Bunların icrâsı ise ancak vücûb ve imkân hükümleri iledir. Vücûb hükümlerinden maksad etkin, fâil, ilâhî isimlerdir. İmkân hükümlerinden maksad da etkilenebilen alıcı kevnî hakîkatlardır. Bu bölümlerin herhangi bir sûrette birleştirilmesi ise ancak zuhûrun mazharı, özelliklerinin topluca yer ettiği bir mahalde zuhûrundan ibârettir. Bu toplu zuhûr, o mahalde gerçekleşince —ki bu, burada kendisine seslenilen insanın doğuşu gibidir— eğer vücûb hükümlerinin cüz'leri gâlib gelirse bu doğuş emrî olur ve yüceliğe, Hakka meyilli olur. O zaman da asıl ilâhî fıtrat üzerinde durup kalır. Kabul edici olur, feyze hâzır olur, tecellîye âmâde olur, kudsî âleme ulaşma yeteneği bulunur. Şâyet imkân hükümlerinin cüz'leri gâlib gelecek olursa; bu doğuş süflî olur, süflî tarafa meyilli olur, ezelî olan aslî fıtratın dışına çıkar, feyzi, tecellîyi ve kudsiyyet âlemine ulaşmayı kabul etmez buna hazırlıklı olmaz. Aksine cehâlet batağına batmış olarak gaflet ve isyân âleminde olduğu gibi kalır, ne kendinden, ne de Rabbından haberdâr olur. Sağını solunu bilmez, kuzeyi-güneyi farketmez; sağır, kör ve ahras olur. Tıpkı hayvanlar gibi. Hattâ onlardan da daha sapık. Üstâdımın sözü burada son buldu. Allah onun rûhunu rahata kavuştursun.

(.....)

«Çok şerefli yazıcılar» Şerefli anlamına (كراماً) kelimesi (كريم) kelimesinin cem'idir. Yani emâneti edâ etmekte veya itâatımıza zorlanmakta katımızda değerli olan yazıcılar. Çünkü kerîm kişi hâin olamaz. Feth er-Rahmân'da denilir ki : Bu yazıcılar kötülenmenin inkârı olan kerem sıfâtıyla nitelendirilmişlerdir. İyilikleri yazmaya koşarlar, kötülükleri yazmaz dururlar, belki kul tevbe eder, mağfiret diler diye. Böylece hem günâhı hem de tevbeyi birlikte yazarlar. Zühre er-Riyâd'da denir ki : Allah Teâlâ onları çok şerefli olarak tavsîf etmiştir, çünkü onlar bir iyiliği yazdıklarında göğe çıkarlar ve onu Allah'a arzederler. Sonra da; Senin falanca kulun iyi bir amel işledi, diyerek onun hakkında şehâdette bulunurlar. Kötülüğe gelince; onu da yazarlar ve; Tanrım, Sen Settâr'sın ayıpları örtersin, derler de susarlar. Onlar her gün Senin kitâbını okurlar ve Seni bize medhederler. Dolayısıyla biz onların örtülerini yırtmayız. Şerefli kelimesinde mevcûd olan şefkat anlamına gelince —ki Abese sûresinde böyle idi— burada uygun düşmez. Nitekim bazı tefsîrciler bu anlamı vermişlerdir. «Ne yaptığınızı bilirler.» Sizin yanınızda bulundukları ve sizden ayrılmadıkları için az ve çok ne yaptığınızın hepsini bilip yazarlar. Büyük küçük her şeyi kaydederler. Hadîste buyurulur ki : O çok şerefli iki yazıcıya ikrâm edin. Çünkü onlar cenâbet ve büyük abdest halleri dışında sizden hiç ayrılmazlar. Ayn el-Meânî'de denilir ki : Bilirler ifâdesi gösteriyor ki; yanılma, hatâ ve sorumluluğu mûcib olmayan şeyleri yazmazlar. Allah Teâlâ yazarlar demeyip te bilirler dediği için bağışlanan şeyleri de yazmazlar.

«Yaptığınızı» kavli her ne kadar kalb ve beden fiillerinin hepsine şâmil ise de bedenle ilgili fiillere mahsûs bir genellik ifâde eder. Çünkü bilinmeyen şeyleri Allah'tan başkası bilemez. Keşf el-Esrâr'da denir ki : Bu meleklerin bilgisi iki şekildedir : Bir fiilin, bir davranışın veya bir sözün zâhirini duyarlarsa, onun zâhirini bilirler ve buna göre yazarlar. Bâtınına gelince; denilir ki: Bâtınî davranışların iyilerinden güzel bir koku hissederler. Kötülerinden de pis bir koku duyarlar, buna göre iyi veya kötü olarak kayda geçerler. (...)

Fuzayl'ın bu âyeti okuduğu zaman; bu âyet gâfillere ne dehşet saçmaktadır, dediği bildirilir. Çünkü bu âyette; âsîlere karşı şiddet, tehdîd ve uyarı; itâatkârlara karşı da lutuf ve müjde vardır. Yazıcıların durumunun yüceltilerek övülmesinde ise cezâ durumunun önemi vurgulanmaktadır. Ve bunun Allah katındaki mes'elelerin en önemlisi olduğuna işâret edilmektedir. Çünkü bu önemli işlerde bu şerefli kâtibler kullanılmaktadır. Öyleyse tâzîm ve şeref sadece onların vasfıdır, yoksa yazılarının veya korumalarının vasfı değildir. Bazı münkirler yazıcıların hazır bulunmasını alayla karşılayarak; eğer koruyucu melekler, onların sayfaları ve kalemleri bizimle beraber olmuş bulunsaydı ve biz de

onları görmeseydik, yanımızda dağların ve kişilerin bulunup ta onları görmememiz de câiz olurdu, derler. Bu, bilgisizliğe dalmaktan başka bir şey değildir. Bunun cevâbı şöyledir : Melekler latîf cisimler kabîlindendir. Onların hazır bulunması, görülmelerini gerektirmez. Görmez misiniz Allah Teâlâ Bedir günü mü'minleri meleklerle desteklemiştir ve mü'minler onları görmemişlerdir. Yalnızca Allah'ın görmelerini dilediği kimseler bunun dışındadır. Cinler de bu türden ve bu kabîldendir. Nitekim Allah Teâlâ «O da, taraftarları da sizin onları görmediğiniz yerden sizi görürler» (A'râf, 27) buyurmaktadır. Tıpkı latîf olduğu için havanın gözükmemesi gibi. Diğer latîf olan şeyler de böyledir.

İkinci olarak; bu yazıcı meleklerin yazması ve kaydında eğer bir yarar yoksa abes bir iştir ki, Allah Teâlâ bundan münezzehtir. Eğer bir yarar varsa bu, mutlakâ kul için sözkonusudur. Çünkü Allah Teâlâ fayda ve zarardan münezzeh olduğu gibi, unutma yollarından da münezzehtir. O zaman bu yazmanın amacı insanlara karşı bir belge olması ve buyruğun yerine getirilmesi konusunda şiddet göstermesi olacaktır ki bu da zayıf bir ihtimâldir. Zîrâ Allah Teâlâ'nın zulmetmeyeceğini ve haddi aşmayacağını bilen kimse Allah'tan bir belge istemenin gereksiz olduğunu bilir. Bunu bilmeyen ancak zulme sapması ihtimâline binâen bunun kaydedildiğini kabul eder ki bu da ona fayda sağlamaz. Bu ikinci sorunun cevâbı da şöyledir : Allah Teâlâ kullarına karşı işleri; onların dünyada iken kendi aralarında alışkın oldukları usûllerle yürütmektedir ki o konudaki mânânın kullar tarafından daha açık olarak anlaşılması mümkün olsun. Kullara göre hâkimin yanına varıldığında bir yazı gösterilmekte, adâletli şâhidler getirilmektedir. Bir kul Allah Teâlâ'nın kendisini gözetlediğini, meleklerin yaptıklarını kaydettiklerini ve kıyâmet günü şâhidlerin gözü önünde bunun sergileneceğini bildiği takdîrde bu, kendisi için hem günâhlardan koruyucu hem de kötülüklerden engelleyici bir unsur olur.

Üçüncü olarak : Kalbin fiilleri görülmediği için, kul —Allah Teâlâ'nın : «İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker.» (Bakara, 284) buyruğuna binâen— bundan dolayı hesâba çekilecektir. Bunun cevâbı da yukarıda geçtiği gibi âyetin umûm ifâde eden özellik kazanmış bir âyet oluşudur. İmâm Gazzâlî merhûm bu konuda der ki : Kalbinin şuûruna vardığı her hatırlamayı koruyucu melekler duyar. Çünkü onların şuûru senin şuûruna eşlik eder. Hatıraların bütünüyle yok olması nedeniyle, senin hatırlama gücün şuûrundan uzaklaşıp kaybolunca hafaza meleklerinin şuûrundan da kaybolur. Kalb hatırlamaya yöneldiği sürece Allah'tan uzaklaşır. Bu sözden anlaşılıyor ki; meleklerin olaylara muttali' olmasının insanların muttali' oluşuyla kıyâslanması doğru değildir. Çünkü bilgi ve yapma bakımından onların durumları insanların durumlarından farklıdır. Kaldı ki insanlardan

içini temizleyerek salâha ermiş olanların bazıları, vicdânların içini keşfeder ve Allah'ın muttali' kılmasıyla gayblara muttali' olurlar. Bu takdîrde insanlardan cisim bakımından daha latîf, rûh bakımından daha hafîf olan meleklerin durumu hakkında senin kanaatin ne olacaktır? (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 360, 361)

«Çok şerefli yazıcılar» âyetinde birçok bahis bulunmaktadır:

1 — İnsanlardan bazıları yazıcı meleklerin bulunmasını reddetmektedirler ve bunu da birçok vecihle ifâdelendirmektedirler :

a) Bu melekler ya hava, oksijen ve ateş gibi latîf cisimlerden mürekkeb olacaklardır, ya da ağır ve katı cisimlerden. Eğer birincisi doğruysa şiddetli rüzgâr esmesi elin dokunması, havada sürtüşme gibi en küçük bir sebeple onların yapılarının bozulması gerekir. İkincisi doğru olarak kabul edilirse; bizim onları görmemiz gerekir. Şayet onlar bizimle beraber bulunuyor da biz onları görmüyorsak; yanımızda güneşlerin, ayların, fillerin ve boruların bulunup ta bizim onları görüp işitmememizin de câiz olması gerekir ki bu söz, bilgisizliğe dalmaktan başka bir şey değildir. Bu meleklerin yazdıkları sayfalar, kendi zâtları ve kullandıkları kalemlerle ilgili olarak da aynı şüpheleri zikretmektedirler.

b) Bu yazı yazma işlemi eğer faydadan hâlî ise lüzûmsuzdur ve Allah için câiz değildir. Eğer faydalı ise; bu fayda, ya Allah'a âittir ya da kula. Birincisi muhâldir. Çünkü Allah Teâlâ fayda ve zarardan münezzehtir. Böylece bu meleklerin yanılma veya karıştırma endîşesiyle bu amelleri yazdıkları görüşü bâtıl olmaktadır. İkincisi de muhâldir. Çünkü bu konuda söylenebilecek en son söz; bu yazma işleminin, insanların aleyhinde kıyâmet günü kullanılacak bir belge ve şâhid sağlamak maksadına mebnî olmasıdır ki bu fayda da zayıftır. Çünkü Allah Teâlâ'nın zulmetmeyeceğini ve aşırı gitmeyeceğini bilen bir insan, Allah'ın kendisi hakkında bu gibi belgeler çıkarmasına gerek duymaz. Bunu bilmeyen kişi de, bu belgeden yararlanmaz. Çünkü o, meleklerin zulüm ederek bunları yazmış olmalarını düşünebilir.

c) Kalbin fiilleri; ne görülür, ne de duyulur. Dolayısıyla bunlar bilinmezler cümlesindendir. Allah Teâlâ'nın : «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez» (En'âm, 59) kavli uyarınca, gaybı Allah'tan başkası bilemez. Bu fiiller melekler tarafından bilinmediğine göre, onların bilinmeyen bir şeyi yazmaları muhâl olur. Halbuki âyet bu meleklerin gerek kalbe âit fiiller olsun, gerek başka fiiller olsun, yaptığımız her şeyi eşit olarak yazmalarını gerektirmektedir.

Bunun cevâbı şöyledir : Birinci şüphe bize göre iki esâsa dayanılarak ortadan kaldırılabilir: Birincisi; bize göre bünye hayat için şart değildir. İkincisi duyuların sağlam olması, görülenin ortada bulunması ve diğer şartların elverişli olmasına rağmen, idrâk olmayabilir. Birinci

esâsa göre; melekler, latîf cirimler olup ayrışıp parçalanabildikleri halde yaşayabilirler. İkinci esâsa göre meleklerin yoğun varlıklar olup bizim onları görmememiz câiz olabilir.

İkinci cevâb şöyledir : Allah Teâlâ kullarıyla olan işlerini, kullarının kendi aralarında alıştıkları esâslara göre yürütmektedir. Çünkü bu, Allah'ın kasdettiği mânâyı kulların anlaması için daha uygundur. Kullar katında en açık ifâdeyle muhâsebe kavramından şâhidlerin yazılı belgeleri çıkarmalarının kasdedildiği anlaşıldığından bu gibi hitâblarla kıyâmet günü hesâba çekilecekleri belirtilmiştir. Onlara açık sayfalar çıkarılacağını ve âdil şâhidlerin hükümdâra karşı isyân eden ve hükümdârın emrini dinlemeyenlerin huzûrunda şehâdet etmeleri gibi, meleklerin de onlara şehâdet etmek üzere hazır bulunacağını belirtmektedir. Nitekim şâhidler âsîlere; hükümdâr sana şunları verdi, şöyle ve şöyle yaptı, sen yine de ona karşı gelip isyân ettin, derler. Burada da durum aynıdır. Ancak mes'elenin hakîkatını en iyi Allah bilir.

Üçüncü sorunun cevâbı ise şöyledir : Bu konuda son söz, umûm ifâde eden bu lafzın yalnızca organların fiiline tahsîsidir. Bu, imkânsız değildir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 82-83).

Bu hitâb, insanlığını hissettiği anda varlığının zerresini titretecek bir îkâzdır. Kalblerinin derinliğinde ve her köşesinde duyabileceği bir hitâbtır bu. O, gaflet ve dalâlet içinde yüzerken ve mevlâsına karşı nankörlük ederken, Rabbi kendisini en mükemmel tarzda yaratıp şekil verdiği güzel vasıflarını zikrederek insanoğlunu kınamaktadır.

İnsanın bu mükemmel tarzda ve her uzvu yerli yerince ve en güzel bir şekilde yaratılışı, hakîkaten üzerinde uzun boylu düşünmeyi ve çok çok şükretmeyi, son derece edebli davranmayı ve kerîm olan Rabbına sevgi beslemeyi gerektirir. Zîrâ onu bu vaziyette yaratan ve ona bu şerefi veren O'dur. Başka şekillerde yaratması mümkünken ona bu mükemmel şekli veren O'dur.

İnsanoğlu hakîkaten son derece güzel bir yaratılışa, mütenâsib vücûda, her şeyi yerli yerince konmuş bir sisteme sâhiptir. Yaratılışındaki bu fevkalâdelik onun anlayabildiğinden çok daha büyük ve etrafında gördüklerinden çok daha hayrete değer bir durumdadır.

Güzellik, düzgünlük ve tenâsüb, onun cesedinde görüldüğü gibi aklında ve rûhunda da ayrı ayrı görülür. Bütün güzellikte ve düzgünlükte beden ve rûh arasında bir âhenk mevcûddur.

Bu mevzûun tâm mânâsıyla işlenmesi, insan yaratılışının mükemmelliğinin bütün teferruâtıyla açıklanması başlı başına bir eseri gerektirmektedir. Ki, burada bu kadarını vermeye imkân yoktur. Biz sadece bir kısıma işâretle iktifâ edeceğiz.

İnsanı meydana getiren başlıca unsurları şöylece sıralayabiliriz : İskelet, kas, deri, sindirim sistemi, kan dolaşımı sistemi, solunum sistemi,

tenâsül uzuvları, bezeler, sinir sistemi, boşaltım sistemi, tad, koku, işitme ve görme duyularıdır.

Bunların hepsinin hayret edilecek tarafları vardır ki, insanın önünde hayretten donakaldığı en büyük sanat eserleriyle kıyaslanması kâbil değildir. Her ne kadar insanoğlu bunlarla kıyaslanmayacak derecede büyük, ince ve muazzam olan kendi zâtî özelliklerini unutur görünse de...

İngiliz İlimler Mecmuası şöyle der : «Hiç şüphesiz insanın eli, yaratılışın en nâdir ve hayret verici hâdiselerinin başında gelir. İnsan elinin kâbiliyeti, kudreti ve her şekle dönüşteki sür'atine uygun bir şekilde bunun benzeri ve yerini tutacak bir âleti yapmak imkânsızdır. Meselâ bir kitab okumayı arzu ettiğin takdîrde onu elinle alır, okumaya en elverişli şekilde tutarsın. Okumaya elverişli tutmayı sağlayan, gerektiğinde yapraklarını çevirmeyi yerine getiren ve parmaklarının kuvvetini onu çevirmeye göre ayarlayan ve sahîfenin çevrilmesiyle parmağın yaptığı te'sîri izâle eden hep eldir. Kalemi tutan ve yazan eldir. Kaşıktan bıçağa ve yazı âletlerine kadar insana yarayan bütün aletleri yapan ve kullanan eldir. Pencereyi açan ve kapayan, insanın arzu ettiği her şeyi taşıyan eldir. İki el yirmi yedi kemik ve ondokuz kastan meydana gelir.»

«İnsanın kulağının br kısmını teşkîl eden orta kulak dört yüz kadar gâyet ince, düğümlenmiş vaziyette kıvrımdan meydana gelmiştir. Hacim ve şekil itibârıyla da son derece mükemmel ve muntazam bir vaziyettedir. Hattâ denilebilir ki bu kavisler bir mûsikî âletini andırmaktadır. Bunlar aynı zamanda kendine mahsûs tarzda kasırga gürültülerinden, ince esen rüzgâra kadar ses titreşimlerini toplamakta ve merkeze nakletmektedirler. Bunlarla ilâve olarak bir orkestra içinde veya tek başına icrâ edilen bir mûsikî âletinde bozuk bir nâmeyi dahi ayırd edebilmektedir.»

Göz, ışığı almak üzere yüz otuz milyon sinir uçlarından meydana gelmiştir. Gece ve gündüz bunları korumak üzere de kirpik ve göz kapakları vardır. Bunların hareketleri gayr-i irâdî olup gözü tozdan, topraktan, yabancı sicimlerden korudukları gibi, kirpikler gölge meydana getirmek sûretiyle güneş ışınlarını kırarlar. Göz kapakları gözü koruma vazîfesi yanında gözü kurumaktan da muhâfaza ederler. Göz yaşları dediğimiz sıvı ise gözün en iyi temizleyicisidir.

Bilindiği üzere insanda tat alma duyusu da dildir. Dilin üstü kaygan doku ile kaplı olup dokunun içinde epitel hücreleri bulunur. Bu hücrelerdeki memecikler başlıca dört şekilde bulunur. Çanak, mantar, taç ve ipliksi... Dil, tatmaya yaradığı gibi lokmaları yutmaya da yarar. Ağıza alınan lokmaların tadı, tat alma sinirleri vâsıtasıyla beyine ulaşır. Ağzın ön kısmında bulunan bu uzuv vâsıtası ile zararlı şeyleri dışarı

atmak mümkün olduğu gibi, acı, tatlı, ekşi ve tuzluyu, soğuk ve sıcağı, katı ve sıvıyı anlamak mümkün olur. Dil, dokuz bin kadar ince tat alma hücreleri ve sinirleri vâsıtasıyla aldıkları te'sîrleri beyne ulaştırır. Sinirlerin sayısı kaçtır? Hacimleri ne kadardır? Tek başlarına ve toplu olarak duyu vazîfesini beyinde nasıl yerine getirirler?

Sinir sistemi ise vücûdumuzu her taraftan saran en küçük hücrelerden, kasların ulaştığı sinir uçlarından ve bunların birbirine eklenerek meydana getirdikleri sinir tellerinden ibârettir. Bunlar omurilik ve beyin sistemiyle irtibât halinde bulunur. Cismin bir tarafına yapılan te'sîr —bu te'sîr isterse hava tabakasındaki hareket şeklinde olsun— sinir hücreleri ve telleri vâsıtasıyla beyne ulaşarak orada gerekli tepkinin doğması sağlanır. Sinirlerdeki uyarılar ve haberlerin hızı sâniyede yüz metreye ulaşır.

Sindirim sistemini de tedkîk ettiğimiz zaman onun da bir kimya laboratuvarı olduğunu görürüz. Yediğimiz yemeklerin birçok hayret verici yollardan geçerek sindirildiğini biliyoruz. Midenin kendisinden başka hemen hemen her şeyi hazmettiği de bir hakîkattır.

Bu fabrikanın durumunu tedkîk etmeden ve hazmı nasıl yaptığını düşünmeden önce, ona bazı basit yiyecek maddeleri koyalım. Et, fasulye, arpa ve kızarmış balık yiyelim, bir miktar da su içelim.

Mide bu karışık maddeler arasından faydalı kısımları kimyevî bazı işlemlere tâbi tuttuktan sonra ayırd eder. Yeni proteinler haline, vücûda yararlı gıdâlar haline getirir. Kalsiyum, kükürt, iyot, demir ve diğer zarûrî bütün maddeleri hazım sırasında ayırd eder. Ve esâs maddelerin zâyi' olmamasına bilhâssa itinâ gösterir. Hormonların teşekkülüne, ihtiyâç duyulan zarûrî hayatî maddelerin muayyen ve muntazaman ve yeter miktarda terkîbine gayret gösterir. Yağ ve diğer ihtiyâtî maddeleri depo eder. Açlık gibi ihtiyâç duyulan hallerde bunları sarfeder. Bütün bunları insanın irâdesi dışında yapar. Bizler sayılmayacak kadar çok sayıda çeşitli maddeleri bu kimyahaneye dökmekte, herhangi bir düşünceye mahal bırakmadan birer alışkanlık eseri, otomatik olarak hayatı sürdürmeye hizmet etmekteyiz. Bu yiyecekler, sindirim organında sindirilip en küçük parçalara ayrıldıktan sonra yeniden hazırlanırlar ve yeryüzündeki insan adedinden daha fazla miktarda olan milyarlarca hücreye sürekli bir şekilde dağıtılırlar. Bu besinlerin ayrı ayrı ve devâmlı bir şekilde ulaştırılması gerekir. Ve yine diş, göz, kıl, et, tırnak ve kemik yapmakla görevli her hücreye ihtiyâçları olan madde ve besinleri te'mîn edilir.

Böylece önümüzde insan aklının îcâd ettiği herhangi bir fabrikadan daha çok ma'mûl madde meydana getiren bir kimyâhâne mevcûd olduğu görülür. Yine burada insanların yapabildikleri tevzî' ve nakletme işi-

nin en mükemmel şekli görülür. Burada her şey bir nizâm ve intizâm içinde tamâmlanır.

İnsanın diğer bütün uzuvları hakkında da söylenecek çok şey vardır. Fakat ne var ki bu gibi cihâz ve sistemlerde —apaçık, giriftliği apâşikâr olmasına rağmen— birçok hayvanlar muhtelif yönleriyle müşterektirler. İnsanı bunlardan ayırd eden yegâne husûsiyet, taşıdığı aklı ve rûhudur. İşte bu vasfı dolayısıyla «Ey insanoğlu.» nidâsından sonra hakkında «Seni yaratan sonra şekil veren...» âyeti nâzil olmuştur.

İnsana mahsûs bu aklın künhünü de bilememekteyiz. Zîrâ akıl bir anlama vâsıtasıdır. Bu bakımdan da kendini ve nasıl idrâk ettiğini bilememektedir.

İşte zihnin durumu... Farzedelim ki alınan bütün te'sîrler ince bir sinir sistemi vâsıtasıyla beyne ulaşmaktadır. Fakat alınan bu kadar bilgiler nerede saklanmaktadır? Beyni üzerinde her şeyin kayda geçtiği bir banta benzetirsek, ortalama altmış sene yaşayan bir kimsenin bütün anılarını, bilgilerini, kelimelerini, algılarını muhâfaza edebilmesi için milyonlarca metre banda ihtiyâç vardır. On sene evvel olan bir şeyi nasıl hatırlamakta ise bunları da hatırlaması için her halde böyle bir yola gitmesi gerekir.

Bu alınan tek tek kelime ve mânâlardan, havâdis ve sûretlerden nasıl olup ta sistemleşmiş bilgiler ve kültür eserleri meydana gelebilmektedir? Alınan te'sîrlerden idrâk, tecrübelerden hükümler ve kanunlar nasıl çıkabiliyor?

Bu saydıklarımız insanın mümeyyiz vasıflarından biridir. Bununla beraber en büyük ve yüce vasfı değildir. Bir de Allah Teâlâ'nın rûhundan kendinde bulunan bir insan rûhu dediğimiz özelliği vardır. Bu, rûh vâsıtasıyla kâinâtın güzelliklerini ve bu varlığı yaratanın kemâlini idrâk eder. Bu, hudûdu olmayan mutlak vücûd ile temâs kurmasını sağlayan rûhtur.

İnsan bu rûhun da künhünü bilememektedir. İdrâk sâhâsı hislerden ibâret bulunan ve daha aşağı bir durumda bulunan anlama gücü rûhu nasıl anlayabilir? İnsana bu yeryüzünde huzûru ve yüksek saâdeti bahşeden bu rûhtur. Mele-i A'lâ'ya da bununla ulaşır. Ebedî hayata, cennete ve o âlemde ilâhî cemâli görmeye hazırlayan da O'dur.

Rûh, insana Allah'ın en büyük lutfudur. İnsanı insan yapan da budur. Bundan dolayı ona «Ey insan.» diye hitâbda bulunmuştur. Bu rûhu taşıması dolayısıyladır ki ona şu utandırıcı hitâb gelmiştir : «Kerîm olan Rabbına karşı seni aldatan nedir? Bu bâriz itâb Allah'tan insana doğrudan doğruya gelmiştir. Allah Teâlâ ona seslenirken o da yüce Rabbının azametinden dolayı, huzûrunda güçsüz, günâhkâr, aldanmış, ezilmiş ve büzülmüş bir vaziyette durmaktadır. Daha sonra da ona en büyük

nimetlerini hatırlatmakta ilâveten de kusûrunu ve gurûrlu halini yüzüne vurmaktadır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'ân, XVI, 69-73)

---oOo---

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾
وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ
يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

13 — Şüphesiz ki iyiler, cennettedirler.

14 — Ve şüphesiz ki, kötüler de alevli ateştedirler.

15 — Din günü oraya girerler.

16 — Ve orada kaybolacak değildirler.

17 — Din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?

18 — Yine sen nereden bileceksin, din gününün ne olduğunu?

19 — O, öyle bir gündür ki; kimse kimseye hiç bir şeyle fayda sağlamaz. Ve o gün, emir Allah'ındır.

Azîz ve Celîl olan Allah'a itâat edip O'na isyânla karşı çıkmayan iyilerin içinde bulundukları nimetleri Allah Teâlâ haber veriyor. İbn Asâkir, Mûsâ İbn Muhammed'in hal tercümesinde Hişâm kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın onlara iyiler adını vermesinin sebebi onların atalarına ve çocuklarına iyi davranmış olmalarıdır. Sonra da Hak Teâlâ, kötülerin yer alacağı sürekli azâbı ve cehennemi zikrederek : «Din günü oraya girerler.» buyuruyor. Hesâb, cezâ ve kıyâmet günü. «Ve oradan kaybolacak değildirler.» Bir dakîka bile azâbdan uzaklaştırılmazlar ve üzerlerinden azâb hafîfletilmez. Ölmek veya rahat arasında ikisinden birisine dâir isteklerine bir gün de olsa cevâb verilmez.

«Din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?» Bu ifâde kıyâmetin durumunu büyütmek içindir. Sonra bu durumu te'kîden «Yine sen, nereden bileceksin din gününün ne olduğunu?» buyuruyor ve ardından da şu âyetle bunu açıklığa kavuşturuyor : «O, öyle bir gündür ki; kimse kimseye hiç bir şeyle fayda sağlamaz.» Hiç bir kimse diğerine

fayda veremeyeceği gibi bulunduğu halden de onu kurtaramaz. Allah, dilediği ve hoşnûd olduğu kimseye fayda sağlayıp kurtarma izni verirse müstesnâdır. Burada şu hadîsi zikredelim: Ey Hâşim oğulları; kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Allah'a karşı size hiç bir şeyle fayda sağlayamam. Şuarâ sûresinin sonunda (Âyet: 214) bu hadîs geçmişti. Bu sebeple Allah Teâlâ «Ve o gün, emir Allah'ındır.» buyuruyor. Bu âyet tıpkı şu âyetler gibidir : «Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Gâfir, 16), «O gün de gerçek mülk, Rahmân'ındır.» (Furkân, 26), «Din gününün mâlikidir.» (Fâtiha, 4) Katâde: «O, öyle bir gündür ki; kimse kimseye hiç bir şeyle fayda sağlamaz. Ve o gün, emir Allah'ındır.» âyeti hakkında şöyle der : Allah'a andolsun ki o gün, emir Allah'ındır. Ama hiç bir kimse orada O'nunla tartışma cür'etini gösteremez.

İNFİTÂR SÛRESİNİN SONU

MUTAFFİFİN SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾
أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline.

2 — Onlar ki; insanlardan bir şey aldıkları zaman kendileri ölçerek tâm alırlar.

3 — Ama onlara bir şey ölçüp tartarak verdikleri zaman eksik tutarlar.

4 — Onlar, kendilerinin diriltileceklerini sanmıyorlar mı?

5 — Büyük bir gün için.

6 — Ki insanlar o gün, âlemlerin Rabbının huzûrunda duracaklar.

Vay hîle yapanlara

Neseî ve İbn Mâce derler ki : Bize Muhammed İbn Akîl —İbn Mâce ayrıca Abdurrahmân İbn Bişr'i de ekler— Ali İbn Hüseyn... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi : Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye geldiğinde, Medîne'liler ölçü bakımından insanların en kötüsü idiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ölçü ve tartıda hîle yapanların vay haline.» âyetini indirdi de, ölçülerini güzelleştirdiler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ca'fer İbn Nadr... Hilâl İbn Talk'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Abdullah İbn Ömer'le birlikte yürüdüğüm sırada ona dedim ki : Mekke halkı mı, yoksa Medîne halkı mı insanların şekil bakımından en güzeli, ölçü bakımından en doğrusu? Abdullah İbn Ömer dedi ki : Mekke'lilerin hakkı var. Allah Teâlâ'nın : «Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline.» buyurduğunu işitmedin mi?»

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Saîd... Abdullah'tan nakletti ki; adamın biri ona; ey Ebu Abdurrahmân Medîne halkı ölçüyü tâm olarak yerine getiriyorlar, demiş de; o: Ölçüyü neden tâm olarak yerine getirmeyecekler. Allah Azze ve Celle onlar hakkında : «Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline.» buyurdu, demiş ve âyeti bölümün sonuna kadar okumuş. Burada hîle yapmaktan maksad, ölçü ve tartıda artırıp eksiltmektir. Bir malı insanlardan alınca fazla almakta verince de eksik vermektir. Bunun için Allah Teâlâ ölçü ve tartıda hîle yapanlara hüsrânı, helâki ve felâketi va'dederek arkasından bunu şöylece tefsîr ediyor : «Onlar ki; insanlardan bir şey aldıkları zaman kendileri ölçerek tâm alırlar.» İnsanlardan bir şey aldıkları zaman haklarını fazlasıyla alırlar. «Ama onlara bir şey ölçüp tartarak verdikleri zaman eksik tutarlar.» Az verirler. En doğrusu (و وزنوا كالوا) kelimelerinin müteaddî olmasıdır ve bu takdîrde (هم) edâtı nasb mahallinde olacaktır. Bazıları ise bunu (كالوا و وزنوا) kelimelerindeki saklı bulunan zamîri ve te'kîd sadedinde kabul etmektedirler ve sözün delâleti nedeniyle mefulû hazfetmektedirler ki her iki anlayış da birbirine yakındır.

Allah Teâlâ ölçü ve tartıyı tâm olarak yapmayı emrederek birçok âyet-i kerîme'de bu konuyu bildirmiştir : «Ölçtüğünüz zaman da ölçüyü tâm tutun. Ve dosdoğru ölçekle tartın. Bu, daha hayırlıdır. Ve netîce itibârıyla daha güzeldir.» (İsrâ, 35) En'âm sûresinde ise şöyle buyurur: «Ölçüyü, tartıyı da tâm ve doğru yapın. Biz, kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.» (En'âm, 152) Rahmân sûresinde de buyuruyor ki : «Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın.» (Rahmân, 9) Allah Teâlâ Şuayb (a.s.)ın kavmini ölçü ve tartıda hîle yaptıkları için helâk etmiş ve yere batırmıştı.

Müteâkıben Allah Teâlâ onları tehdîd ederek buyuruyor ki: «Onlar, kendilerinin diriltileceklerini sanmıyorlar mı? Büyük bir gün için.»

Bunlar gizli ve açık her şeyi bilen Allah'ın huzûrunda çok dehşetli bir günde korkunç bir saatta, zor bir halde dikilip duracaklarından endîşe etmiyorlar mı? Orada kaybeden kızgın cehennem ateşine girdirilir.

«Ki insanlar o gün, âlemlerin Rabbının huzûrunda duracaklar.» O gün, âlemlerin Rabbının huzûrunda yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak çok zor bir durumda sıkıntı, keder ve zorluk içinde duracaklar. Bugün suçlular için çok sıkıcı bir gündür. Allah'ın emri hisler ve güçleri aşacak biçimde onları çepeçevre saracaktır. İmâm Mâlik der ki: Nâfi' Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Ki, insanlar o gün, âlemlerin Rabbının huzûrunda duracaklar» kavli hakkında şöyle demiştir: Öyle ki her biri kulaklarının memesine kadar tere batıp kaybolacaktır. Buhârî, Mâlik ve Abdullah İbn Avn kanalıyla Nâfi'den bu hadîsi nakleder. Müslim de her iki yolla aynı hadîsi rivâyet eder. Ayrıca Sâlih ve Eyyûb... Abdullah İbn Ömer'den bu hadîsi nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel'in lafzı ise şöyledir: Bize Yezîd, Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: «Ki insanlar o gün, âlemlerin Rabbının huzûrunda duracaklar.» Kıyâmet günü Azîz ve Celîl olan Rahmân'ın azameti önünde dikilecekler. Öyle ki ter erkeklerin kulak memelerine kadar ulaşacaktır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrâhîm İbn İshâk... Mikdâd İbn Esved'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Kıyâmet günü olunca güneş kullara yaklaştırılır. Öyle ki bir veya iki mil yakınına getirilir de güneş onları eritir. Ve herkes yaptığına göre tere batar. Kimileri topuklarına kadar, kimileri diz kapaklarına kadar, kimileri omuzlarına kadar tere batarlar. Kimileri de bütünüyle terin içine dalar. Bu hadîsi Müslim, Hakem İbn Mûsâ kanalıyla Yahyâ İbn Hamza'dan, Tirmizî de Süveyd kanalıyla Abdullah İbn Mübârek'den nakleder ve her iki nakil de Abdullah İbn Câbir kanalıyla Rasûlullah'a ulaşır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Suvâr... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü güneş bir mil yakına kadar yaklaştırılır ve onun ateşi de şu kadar ve şu kadar artırılır. Onun ısısından kazanların kaynadığı gibi hayvanlar kaynayıp yanar. İnsanlar işledikleri hatâların mikdârına göre o gün tere batırılırlar. Kimileri ayak bileklerine kadar, kimileri baldırlarına kadar, kimileri bellerine kadar tere batırılır, kimileri de tamâmen tere daldırılır. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Uşâne Hayy İbn Yü'min'den nakletti ki; o, Ukbe İbn Âmir'in şöyle dediğini işitmiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duydum: Güneş yere yaklaştırılır da insanlar tere batırılır. Kimileri topuklarına kadar tere ba-

tarken, kimileri baldırlarının yarısına kadar, kimileri dizkapaklarına kadar tere batar. Kimileri uyluklarına kadar tere batarken, kimileri böbreklerine kadar, kimileri de omuzlarına kadar tere batar. Bazıları da ağzının ortasına kadar tere batar. Eliyle ağzını kapamıştı. Ben Rasûlullah (s.a.)ın böylece işâret ettiğini gördüm. Bir kısmı da bütünüyle terin içine dalar. Rasûlullah (s.a.) işâret olsun diye eliyle vurmuştu. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Bir hadîste de onların yetmiş sene ter içinde kalıp konuşamayacakları bildirilir. Bunun üç yüz sene olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, kırk bin sene olduğunu söyleyenler de vardir. On bin yıllık bir sürede bunların arasında hüküm verilecektir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakledilir ki; o, «mikdârı elli bin yıl olan bir günde» diye söylemiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Ğıfâr oğullarından Beşîr'e şöyle dedi: Kıyâmet günü sen ne yapacaksın? O günde ki insanlar dünya günlerinden üç yüz yıl, âlemlerin Rabbının huzûrunda dikilip durdurulurlar. Bu süre içerisinde onlara ne gökten bir haber gelir, ne de onlara bu konuda bir haber çıkarılır. Beşîr dedi ki: Yardım dilenilecek Allah'tır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yatağına girdiğin zaman kıyâmet gününün sıkıntısından ve hesâbından Allah'a sığın. İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti Abdülselâm kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder. Ebu Dâvûd'un Sünen'inde, Rasûlullah (s.a.)ın kıyâmet günündeki sıkıntılı duruştan Allah'a sığındığı belirtilir. İbn Mes'ûd der ki: Kırk yıl başları göğe doğru kalkmış olarak ayakta dururlar, onlarla kimse konuşmaz. İyileri de, kötüleri de tere batmışlardır. Abdullah İbn Ömer de yüz yıl ayakta dikili kalırlar, demiştir. Her iki rivâyeti de İbn Cerîr Taberî nakleder. Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde Zeyd İbn Habbâb kanalıyla... Hz. Âişe'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) geceleyin kıyâma iftitâh tekbîriyle başlar, on kez tekbîr getirir, on kez hamdeder, on kez tesbîh eder ve on kez istiğfâr ederdi. Sonra da: Allah'ım beni bağışla, beni hidâyete erdir, bana rızık ver ve bana âfiyet ihsân et, derdi. Kıyâmet günündeki ayakta dikilmenin sıkıntısından Allah'a sığınırım.

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾
ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ
ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾

ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾

7 — Doğrusu kötülerin kitâbı, muhakkak Siccîn'dedir.
8 — Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?
9 — Yazılmış bir kitabtır.
10 — Vay haline o gün, yalanlayanların.
11 — Onlar ki; din gününü yalanlarlar.
12 — Halbuki onu, azgın günâhkârdan başka kimse yalanlamaz.
13 — Ona âyetlerimiz okunduğunda; öncekilerin masalları, der.
14 — Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp, körletmiştir.
15 — Hayır, doğrusu onlar, o gün Rablarından kesinlikle mahrûmdurlar.
16 — Sonra onlar, muhakkak cehenneme yuvarlanacaklardır.
17 — Sonra da onlara; yalanlayıp durduğunuz işte budur, denilecektir.

Kötülerin Kitabı Siccîn'dedir

Allah Teâlâ gerçeği bildirerek: «Doğrusu kötülerin kitâbı, muhakkak Siccîn'dedir.» buyuruyor. Onların varıp gidecekleri yer Siccîn'dir. Bu, sıkıntı anlamınadır. (...) Bu sebeple Allah Teâlâ onun durumunu büyüterek: «Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?» buyuruyor. Onun durumu pek büyüktür. Orası sürekli kalınan bir zindân ve acıklı bir azâb yeridir. Sonra bazıları Siccîn'in yedi kat yerin altında olduğunu söylemişlerdir. Berâ İbn Âzib'in uzun hadîsinde daha önce geçtiği gibi, Allah Teâlâ kâfirlerin rûhuna: «Onun yazısını Siccîn'de yazın.» buyurur. Siccîn yedi kat yerin altındadır. Denilir ki; yedi kat yerin altında yeşil bir kayadır. Ve yine cehennemde bir kuyudur, diyenler olmuştur.

İbn Cerîr Taberî bu konuda garîb ve münker bir hadîs nakletmiştir ki sahîh değildir. Şöyle ki: Bize İshâk İbn Vehb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Felak, cehennemde kapalı bir çukurdur. Siccîn ise açık bir kuyudur. Sahîh olan rivâyete

göre (السجين) kelimesi, sıkıntı ve zindân anlamına gelen (السجن) kelimesinden türetilmiştir. Mahlûkât aşağıya doğru düştükçe sıkıntıya dalar, yukarıya doğru çıktıkça rahatlar. Çünkü yedi felekten her biri altındakinden daha yüce ve daha geniştir. Yerler de böyle. Her bir yer, altındakinden daha geniştir. Nihâyet mutlak alçaklığa ve en dar mahalle varılır ki, burası yedi kat yerin ortasındaki merkezdedir. Fâsıkların ve azgınların varacağı yerin cehennem olduğunu ve burası da aşağıların aşağısı olduğunu Allah Teâlâ Tîn sûresinde: «Doğrusu Biz, insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. Yalnız îmân edip sâlih amel işleyenler müstesnâdir.» (Tîn, 4 - 6) buyurmaktadır. Burada ise; «Doğrusu kötülerin kitâbı, muhakkak Siccîn'dedir. Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?» buyuruyor. Bu, sıkıntının ve aşağılığın her çeşidini içerir. Nitekim Allah Teâlâ Furkân sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok olup gitmeyi isterler.» (Furkân, 13)

«Yazılmış bir kitâbtadır.» Bu âyet, «Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?» âyetinin tefsîri değildir. Sadece kötüler için yazılmış olan Siccîn âkıbetinin tefsîridir. Yani yazılıp bitirilmiş bir kitâbtadır. Bu kitâba kimse ne daha fazla yazı yazabilir, ne de yazılanı eksiltebilir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî böyle demiştir.

«Vay haline o gün yalanlayanların.» Kıyâmet günü Allah'ın kendileri için va'dettiği Siccîne ve horlayıcı azâba çarptırıldıkları gün yalanlayanların vay haline. Vay haline anlamına gelen «veyl» kelimesi üzerinde daha önce (Bakara, 79) yeterince bilgi verilmişti, burada tekrârına gerek yoktur. Bundan maksad helâk ve mahvolmadır. Nitekim vay falancaya dendiği zaman, helâk oldu, mahvoldu denilmek istenir. Müsned ve Sünen kitablarında Behz İbn Hakîm kanalıyla... Hayde'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İnsanları güldürmek için konuşup da yalan söyleyen kimseye veyl olsun. Veyl ona, veyl ona.

Sonra Allah Teâlâ kâfir, fâcir ve yalanlayıcıların durumunu açıklayarak: «Onlar ki; din gününü yalanlarlar.» buyuruyor. Kıyâmetin vukûunu doğrulamazlar. Geleceğini kabul etmezler ve uzak bir hal olarak düşünürler.

«Halbuki onu, azgın günâhkârdan başka kimse yalanlamaz.» Fiillerinde haddi aşan, harâmı işleyen, mübâhı yapmaktan öteye geçip fiillerinde ve sözlerinde günâha uzanan kimselerden başkası yalanlamaz. O, konuştuğu zaman yalan söyler, vaadettiği zaman döner, düşmanlık ettiği zaman kötüleşir.

«Ona âyetlerimiz okunduğunda; öncekilerin masalları,» der. Allah'ın kelâmını Rasûlünün dilinden işittiğinde onu yalanlar ve onun hak-

kında kötü zan besleyerek eskilerin kitaplarından derlenip uydurulmuş sözler olduğunu kabul eder. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Onlara: Size Rabbınız ne indirdi? denildiği zaman; geçmişlerin masallarını, derler.» (Nahl, 24), «Ve dediler ki: Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır.» (Furkân, 5)

Bunlara cevâben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» Hayır, mes'ele onların zannettikleri ve söyledikleri gibi değildir. Bu Kur'ân, eskilerin masalı değildir. Aksine o, Allah'ın kelâmıdır, Rasûlü vâsıtasıyla indirmiş olduğu vahyidir. Onların kalblerinde şüphe bulunduğu için îmânın girmesi önlenmiş ve perdelenmiştir. Çünkü onların kalblerinde pek çok günâh ve hatâdan başka bir şey yoktur. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» Pas ve karalık kâfirlerin kalblerini kaplar. Bulut, iyilerin, pusu ise Mukarrebûun'un kalbini kaplayabilir. İbn Cerîr, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce, muhtelif yollarla... Ebu Hüreyre'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kul, bir günâh işlediğinde kalbinde siyâh bir nokta belirir. Günâhtan tevbe ederse kalbi cilâlanır. Günâhı artarsa işte bu Allah Teâlâ'nın: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» kavli ile kasdedilendir. Tirmizî; bu hadîs, hasendir, sahîhtir, der. Neseî'nin lafzı ise şöyledir: Kul, bir hatâ işlediği zaman kalbine siyâh bir nokta yer eder. Eğer kul günâhtan vazgeçip tevbe ve istiğfâr ederse, kalbi cilâlanır. Şâyet günâha dönerse nokta büyütülerek bütün kalbini istîlâ eder. İşte Allah Teâlâ'nın: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» kavlindeki paslanma budur. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Safvân İbn Îsâ... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğrusu mü'min, günâh işlediğinde kalbinde siyâh bir nokta oluşur. Eğer tevbe edip vazgeçer ve istiğfâr ederse kalbi cilâlanır. Şâyet günâhı artırırsa, siyah nokta da artar en sonunda bütün kalbini kaplar. İşte Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'inde: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» kavli ile zikredilen pas budur. Hasan el-Basrî ise der ki: Bu, günâh üstüne günâhtır. Nihâyet kalb körelir ve ölür. Mücâhid, İbn Cerîr, Katâde, İbn Zeyd ve başkaları da böyle demişlerdir.

«Hayır, doğrusu onlar, o gün Rablarından kesinlikle mahrûmdurlar.» Kıyâmet günü onların konağı ve durağı Siccîn'dir. Ve ayrıca kıyâmet günü onlar, yaratıcılarını ve Rablarını görmekten alıkonulmuş ve mahrûm bırakılmışlardır.

İmâm Ebu Abdullah eş-Şâfiî der ki: Bu âyet kıyâmet günü mü'minlerin Azîz ve Celîl olan Allah'ı göreceklerine delildir. İmâm Şâfiî merhûmun söylediği bu söz, son derece güzeldir. Ve bu ifâde, Allah Te-

âlâ'nın «Birtakım yüzler o gün parlayacak, Rablarına bakacaklardır.» (Kıyâme, 22-23) kavlinin anlamının da delâlet ettiği gibi yerinde ve anlaşılır bir istidlâldir. Mü'minlerin âhirette Azîz ve Celîl olan Rablarını göreceklerine dâir pekçok sahîh ve mütevâtir hadîsler vardır. Yüce cennet bahçelerinde ve kıyâmet sâhâsında gözleriyle Rablarını göreceklerdir. Nitekim İbn Cerîr Taberî, Muhammed İbn Ammâr kanalıyla... Hasan'dan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Perdeler açılır, mü'minler ve kâfirler ona bakarlar. Sonra kâfirlere bir perde gerilir, mü'minler her sabah ve akşam ona bakarlar. Ya da Hasan'ın ifâdesi buna benzer bir sözdür.

«Sonra onlar, muhakkak cehenneme yaslanacaklardır.» Ayrıca onlar Rahmân'ı görmekten mahrûm oldukları gibi, cehennem ehlidirler de. «Sonra da onlara; yalanlayıp durduğunuz işte budur, denilecektir.» Onların kulaklarını patlatırcasına ihtâr ile küçümsenerek ve önemsenmeyerek kendilerine; işte yalanlayıp durduğunuz budur, denilecektir.

İ Z Â H I

«Doğrusu kötülerin kitâbı, muhakkak Siccîn'dedir.» Yani onların işlerinin yazıldığı yer Siccîn'dir. Abdullah İbn Ömer der ki: Siccîn yedi kat yerin altıdır. Kâfirlerin rûhları oradadır. Beğavî, Sa'lebî'nin isnâdıyla Berrâ'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Siccîn, yedi kat yerin en altıdır. İlliyyîn ise, yedi kat göğün üstünde, Arş'ın altındadır. Şimr İbn Atiyye der ki: Abdullah İbn Abbâs, Kâ'b el-Ahbâr'a geldi ve: Bana Azîz ve Celîl olan Allah'ın «Doğrusu kötülerin kitâbı, muhakkak Siccîn'dedir» kavli hakkında bilgi ver, dedi. Kâ'b el-Ahbâr dedi ki: Kötülerin rûhu göğe çıkarılır da gök onları kabul etmekten kaçınır. Sonra yere indirilir, yer de onları kabul etmekten kaçınır. Nihâyet yedi kat yerin altına girdirilir ve en sonunda Siccîn'e indirilir. Siccîn, İblîs'in ordularının bulunduğu yerdir. Onun için Siccîn'de bir defter çıkarılır, numaralanıp mühürlenir ve İblîs'in ordularının altına konur. Onun içinde kıyâmet günündeki hesâbın bilgileri ve felâket yazılıdır. Denildi ki; Siccîn, yedi kat yerin altında bir yeşil kayadır. Göğün yeşilliği bundandır. Bu kaya döndürülür ve altına kötülerin kitâbı konur. Vehb İbn Münebbih dedi ki: Bu, İblîs'in hâkimiyetinin sonudur. Hadîste Felak'ın cehennemde örtülü bir kuyu, Siccîn'in de cehennemde açık bir kuyu olduğu vârid olmuştur. Denildi ki: «Siccîn'dedir» kavlinden maksad hüsrân ve sapıklıktadır, demektir. Ve yine bu kelimenin hapis anlamına gelen (السجن) kelimesinden alınmış olduğu da söylenmiştir. Bu takdîrde mânâ; onlar hapis ve çok sıkıntı içindedirler, demek olur. (Hâzin, Lübâb, VI, 472)

oOo

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَٰمُهُۥ مِسْكٌ ۚ وَفِى ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ ٱلْمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

18 — Doğrusu iyilerin kitabı, İlliyyîn'dedir.
19 — İlliyyîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?
20 — Yazılmış bir kitabtır.
21 — Gözde melekler onu görür.
22 — Şüphesiz iyiler, Naîm'dedirler.
23 — Tahtlar üzerinde temâşâ ederler.
24 — Sen, o nimetin güzelliğini yüzlerinden tanırsın.
25 — Onlara mühürlü, hâlis bir şarâbtan içirilir.
26 — Onun sonu misktir. Öyleyse yarışanlar, bunun için yarışsınlar.
27 — Onun katkısı yüce kaynaktandır.
28 — Bir pınar ki; gözdeler ondan içerler.

İyilerin Kitâbı İlliyyin'dedir

Allah Teâlâ bir hakîkat olarak: «Doğrusu iyilerin kitâbı, İlliyyîn'-dedir.» buyuruyor. İyiler, kötülerin hilâfına İlliyyîn'e varacaklardır. İlliyyîn, Siccîn'in tersinedir. A'meş... Hilâl'den nakletti ki; Hâzır bulunduğum bir mecliste Abdullah İbn Abbâs Kâ'b'a Siccîn'i sorduğunda o; yedinci yerdir ve orada kâfirlerin rûhları bulunmaktadır, demişti. İlliyyîn'i sorduğunda da o, yedinci göktedir ve orada mü'minlerin rûhları bulunmaktadır, demişti. Daha başkaları da İlliyyîn'in yedinci gökte olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan: «Doğrusu iyilerin kitabı, İlliyyîn'dedir» kavline; cennettedir, diye mânâ verdiğini nakleder. Avfî'nin, İbn Abbâs'tan nakline göre de; onların ameli gökte Allah katındadır, diye mânâ vermiştir. Dahhâk da böyle der. Katâde İlliyyîn'in, Arş'ın sağ ayağı olduğunu söyler. Başkaları da İlliyyîn'in Sidre el-Müntehâ'nın yanında olduğunu söylerler.

Açık olan odur ki İlliyyîn, yücelik anlamına gelen (العلو) kelimesinden alınmıştır. Yükselen ve yücelen her şey büyür ve genişler.

Bu sebeple Allah Teâlâ İlliyyîn'in durumunu yüceltip yükselterek buyuruyor ki: «İlliyyîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?» Ve ardından da onlar için yazılanları pekiştirerek: «Yazılmış bir kitâbtır. Gözde melekler onu görür.» buyuruyor. Gözde melekler, Mukarrebûn'dur. Katâde böyle der. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; ona yakın olan gökte yaşayan herkes onu görür.

«Şüphesiz iyiler, Naîm'dedirler.» Kıyâmet günü onlar nimetler içerisinde geniş lutufların sergilendiği cennetlerdedirler. «Tahtlar üzerinde temâşâ ederler.» Denildi ki: Bunun mânâsı şudur: Mülklerine ve Allah'ın kendilerine verdiği hayra sönmez, bitmez ve pörsümez lutfa, tahtların üzerinden bakarlar. Ve yine denildi ki: Bunun mânâsı; onlar «tahtlar üzerinde» Azîz ve Celîl olan Allah'ı «temâşâ ederler.» demektir. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın kötüleri tavsîf ederken buyurduğu: «Hayır, doğrusu onlar, Rablarından kesinlikle mahrûmdurlar.» âyetine mukâbildir. Ve iyilerin tahtları ve köşkleri üzerinden Azîz ve Celîl olan Allah'a bakacaklarını belirtmektedir. Nitekim daha önce Abdullah İbn Ömer'den nakledilen bir hadîste: Cennet ehlinin makâm bakımından en aşağıda olanı, iki bin yıllık mesâfeden mülküne bakıp en yakınını gördüğü gibi en uzağını da görenin makâmıdır. Cennet ehlinin makâm bakımından en yüce olanı da Azîz ve Celîl olan Allah'a günde iki kere bakanın makâmıdır, buyurmuştu.

«Sen, o nimetin güzelliğini yüzlerinden tanırsın.» Sen onların yüzlerine baktığın zaman nimetin güzelliğini haşmeti, sevinci, üstünlüğü, ferâğatı ve içinde yüzdükleri yüce nimetin şatafatını yüzlerinden tanırsın.

«Onlara mühürlü, hâlis bir şarâbtan içirilir.» Onlara cennet içkisinden içirilir. (الرحيق) kelimesi içkinin isimlerinden biridir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde ve İbn Zeyd böyle derler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hangi mü'min, susamış bir mü'mine bir içecek içirirse; Allah da kıyâmet gününde ona mühürlü hâlis bir şarâbtan içirir. Hangi mü'min aç bir mü'mini doyurursa; Allah da onu cennet meyveleriyle doyurur. Hangi mü'min, çıplak bir mü'mine bir elbise giydirirse; Allah da ona cennetin güzelliklerinden giydirir.

«Onun sonu misktir.» Yani o misk ile karıştırılmıştır. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Allah Teâlâ onlara içkiyi öylesine güzelleştirir ki sonunda o, misk gibi olur. Böylece misk ile sona erdirilir veya mühürlenir. Katâde ve Dahhâk böyle demişlerdir. İbrâhîm ve Hasan ise «Onun sonu misktir.» kavline; netîcesi misktir, anlamını vermişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Derdâ'nın «Onun sonu misktir.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Gümüş gibi bembeyâz

bir şarâbtır. İçeceklerini onunla mühürlerler. Eğer dünya ehlinden bir kişi parmağını ona batırıp çıkarsaydı, bütün canlılar onun güzelliğini görürlerdi. İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki; o: «Onun sonu misktir.» kavline onun kokusu misktir, anlamını vermiştir.

«Öyleyse yarışanlar, bunun için yarışsınlar.» Övünenler böyle bir hal için övünsünler. Yarışanlar böyle bir hal için yarışıp onunla başkalarına karşı övünsünler. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Çalışanlar işte bunun gibisi için çalışsınlar.»

«Onun katkısı yüce kaynaktandır.» Bu şarâbın karışımı, tesnîm adı verilen şarâbtandır. Tesnîm cennet ehlinin içeceği içkilerin en üstün ve en değerlisidir. Ebu Sâlih ve Dahhâk böyle der.

«Bir pınar ki; gözdeler ondan içerler.» Bu çeşmeden sadece Mukarrebûn adı verilen gözdeler içer ve sağcılar için de yalnızca bir karışım içerisinde katık olarak verilir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mesrûk, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ كَانُوا۟ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟
إِلَىٰٓ أَهْلِهِمُ ٱنقَلَبُوا۟ فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوٓا۟ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَآ أُرْسِلُوا۟ عَلَيْهِمْ
حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ
﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ ٱلْكُفَّارُ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

29 — Doğrusu suç işlemiş olanlar, mü'minlere gülerlerdi,

30 — Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine göz kırparlardı.

31 — Âilelerinin yanına döndüklerinde, eğlenerek dönerlerdi.

32 — Onları gördükleri vakit; muhakkak bunlar sapıklardır, derlerdi.

33 — Halbuki onlar, bunların üzerine gözcüler olarak gönderilmemişlerdi.

34 — İşte bugün de îmân edenler o kâfirlere gülerler,

35 — Tahtlar üzerinde, bakarak,

36 — O küfredenler, yapageldiklerinin cezâsına çarptırıldılar mı diye?

Suç İşlemiş Olanlar

Allah Teâlâ, mücrimlerin dünya diyârında iken mü'minlere güldüklerini, onları küçümseyip kendileriyle alay ettiklerini ve mü'minlerle karşılaşınca birbirlerine göz kırptıklarını ve onlara hakâret ettiklerini haber vererek buyuruyor ki: «Âilelerinin yanına döndüklerinde, eğlenerek dönerlerdi.» Bu mücrimler, evlerine döndüklerinde eğlenerek dönerlerdi. Yani istediklerini buldukları halde Allah'ın kendilerine ihsân ettiği nimete şükretmezler ve yalnızca mü'minleri küçümseyip kıskanır ve onlarla uğraşırlardı.

«Onları gördükleri vakit; muhakkak bunlar sapıklardır, derlerdi.» Çünkü onlar kendilerinin dinlerine uymuyorlardı. Müteâkıben Allah Teâlâ buyuruyor ki:

«Halbuki onlar, bunların üzerine gözcüler olarak gönderilmemişlerdi.» Yani bu mücrimler, mü'minlerin ne yaptıklarını, ne söylediklerini gözetlemek üzere gönderilmemişlerdi ve kendilerine böyle bir görev verilmiş değildi. Öyleyse neden gözlerini onlara dikip mü'minlerle uğraşıyorlardı? Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Buyurdu ki: Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın. Çünkü kullarımdan bir zümre vardı ki; onlar: Rabbımız, inandık, artık bağışla bizi, merhamet et bize. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısısın, diyordu. Siz ise, onları alaya alıyordunuz. Öyle ki size Benim zikrimi unutturdular. Ve siz, onlara hep gülüyordunuz. Sabrettiklerinden dolayı bugün onları mükâfâtlandırdım. Doğrusu onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.» (Mü'minûn, 108-111) Bu sebeple bu sûrede de buyuruyor ki:

«İşte bugün de îmân edenler o kâfirlere gülerler.» Yani kıyâmet günü. Onlar nasıl bunlara gülüyorlar idiyse, kıyâmet günü de onlar bunlara gülerler.

«Tahtlar üzerinde, bakarak.» Mücrimlerin onları sapıklar sanmalarına karşılık olarak onlar, Azîz ve Celîl olan Rablarına bakarlar. Çünkü onlar sapık değildirler, aksine Allah'ın gözde dostlarıdırlar. Allah'ın ikrâm dolu yurdunda onlar Rablarına bakarlar.

«O küfredenler, yapageldiklerinin cezâsına çarptırıldılar mı diye?» O küfredenler mü'minlerle alay edip onları küçük görmelerinin karşılığı olarak cezâlandırıldılar mı, yoksa cezâlandırılmadılar mı? diye. Yani onlar en mükemmel ve uygun cezâ ile cezâlandırılmışlardır.

MUTAFFİFİN SÛRESİNİN SONU

İNŞİKÂK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Mâlik, Abdullah İbn Yezîd kanalıyla Ebu Seleme'den nakleder ki; Ebu Hüreyre onlara İnşikâk sûresini okumuş ve secde yapmıştır. Dönüp gelince de Rasûlullah (s.a.)ın bu sûrede secde yaptığını kendilerine haber vermiştir. Bu hadîsi Müslim ve Neseî de Mâlik kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet ederler.

Buhârî der ki: Bize Ebu Nu'mân... Ebu Râfi'den nakletti ki, o; ben Ebu Hüreyre ile birlikte namaz kıldım, o İnşikâk sûresini okudu ve secde etti. Ona sorduğumda Ebu'l-Kâsım'ın arkasında da secde etmiştim. Ona ulaşıncaya kadar secde etmeye devâm edeceğim, demişti. Ayrıca Buhârî bu rivâyeti Müsedded kanalıyla... Ebu Râfi'den nakleder. Sonra yine Müsedded kanalıyla Ebu Râfi'den bir başka tarîkle nakleder. Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî de muhtelif yollarla Süleymân İbn Tarhân kanalıyla Ebu Râfi'den bu hadîsi rivâyet ederler. Müslim ve sünen sâhipleri Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla —Neseî, Süfyân es-Sevrî'yi de ilâve eder— Eyyûb İbn Mûsâ'dan... O da Ebu Hüreyre'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Biz İnşikâk ve A'lak sûrelerini okuduğumuzda Rasûlullah ile beraber secde etmiştik.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا
وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ

﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا
﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ
فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿١٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Gök yarıldığı zaman,

2 — Rabbına boyun eğdiğinde ki o, zâten boyun eğecektir.

3 — Yer düzeltildiği zaman,

4 — İçinde olanları dışarı atıp boşaldığı zaman,

5 — Ve Rabbına boyun eğdiğinde, ki o, boyun eğecektir.

6 — Ey insan; sen Rabbın için çalışıp çabaladın, nihâyet O'na kavuşacaksın.

7 — Kimin de kitâbı sağından verilirse;

8 — Kolayca bir hesâb ile muhâsebe edilecektir.

9 — Ve âilesine de sevinçli olarak dönecektir.

10 — Ama kimin de kitâbı arkasından verilirse;

11 — Derhâl helâkini temennî edecektir.

12 — Ve çılgın aleve girecektir.

13 — Çünkü o, âilesi içinde iken şımarıktı.

14 — O, hiç dönmeyeceğini sanmıştı.

15 — Hayır, muhakkak Rabbı onu görmekteydi.

Gök Yarıldığında

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Gök yarıldığı zaman.» Bu, kıyâmet günüdür.

«Rabbına boyun eğdiğinde.» Rabbını dinleyip emrine itâat ettiğinde ve Rabbının buyruğu doğrultusunda yarılma emrini yerine getirdiğinde «O, zâten boyun eğecektir.» Onun Rabbının emrine boyun eğmesi hakkıdır. Çünkü senin Rabbın; karşı konulamayan ve alt edilemeyen

yücelerin yücesidir. Aksine O, her şeyi emri altına almış ve her şeyi kendi buyruğuna boyun eğdirmiştir.

«Yer düzeltildiği zaman.» Serilip, yayılıp, genişletildiği vakit. İbn Cerîr Taberî merhûm der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Ali İbn Hüseyn'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü olduğunda Allah, yeri pamuk sergisi gibi serer. Öyle ki insanlardan her bir ferdin, ancak iki ayağını koyacağı kadar yeri bulunur. Bu sırada Rahmân'ın sağından ilk çağırılan ben ve Cebrâîl oluruz. Allah'a andolsun ki; Cebrâîl Onu daha önce görmemiştir. Ben derim ki: Ey Rabbım, bu (Cebrâîl) bana bildirdi ki; Sen, onu (Cebrâîl'i) bana elçi olarak göndermişsin. Azîz ve Celîl olan Allah buyurur ki: Doğru söylemiş. Sonra ben, şefâat eder ve derim ki: Ey Rabbım; dünyanın her tarafında kulların Sana kulluk ettiler. İşte bu, makâm-ı Mahmûd'dur.

«İçinde olanları dışarı atıp boşaldığı zaman.» İçinde bulunan ölüleri dışarı atıp onlardan kurtulduğu zaman. Mücâhid, Saîd ve Katâde böyle der. «Ve Rabbına boyun eğdiğinde, ki o, zâten boyun eğecektir.» Az önce bu âyetin tefsîri geçti.

«Ey insan; sen Rabbın için çalışıp çabaladın.» Rabbın için koştun ve pek çok işler yaptın. «Nihâyet O'na kavuşacaksın.» Nihâyet sen, yaptığın iyilik ve kötülükle karşı karşıya geleceksin. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin... Câbir'den naklettiği hadîs buna delâlet eder. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Cebrâîl şöyle dedi: Ey Muhammed; dilediğin kadar yaşa, muhakkak ki öleceksin. Dilediğin kadar sev, muhakkak ki ondan ayrılacaksın. İstediğin gibi amel et, muhakkak ki ona kavuşacaksın. İnsanlardan bazıları da «O'na» kavlindeki zamîri «Rabbın için» kavline göndermektedirler. Ve bu takdîrde mânâ: Sen Rabbına kavuşacaksın olur. Dolayısıyla Rabbın, yaptığın amele göre seni cezâlandıracak, çalışıp çabalamanın karşılığını verecektir. Bu durumda her iki mânâ da birbirini gerektirir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o: «Ey insan; sen Rabbın için çalışıp çabaladın, nihâyet O'na kavuşacaksın.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Sen, yapacağın amele göre Allah'a kavuşacaksın. Amelin hayır ise hayır, şer ise şer ile. Katâde de der ki: Ey âdemoğlu, senin çalışıp çabalaman önemsizdir. Kim, Allah'a itâat konusunda çalışıp çabalarsa yapsın, Allah'tan başka güç sâhibi yoktur.

«Kimin de kitâbı sağından verilirse; kolayca bir hesâb ile muhâsebe edilecektir.» Kolay ve zahmetsiz. Ona, yaptıklarının bütün incelikleri sorulmayacaktır. Çünkü yaptığı şeylerden, tüm incelikleriyle hesâba çekilecek kimse muhakkak mahvolacaktır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ عُذِّبَ قَالَتْ فَقُلْتُ أَلَيْسَ قَالَ اللهُ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا قَالَ أَيْسَ ذَاكَ بِالْحِسَابِ وَلَكِنْ ذَلِكِ الْعَرْضُ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُذِّبَ

Hesâbı tartışılan azâblandırılır. Hz. Âişe der ki: Ben, Allah Teâlâ «Kolayca bir hesâb ile muhâsebe edilecektir.» buyurmuyor mu? dedim de, Rasûlullah (s.a.): Bu, sadece arz makâmındadır. Çünkü hesâbı kıyâmet günü tartışılan, azâblandırılır. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve İbn Cerîr Taberî de Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hadîsinden böylece naklederler. İbn Cerîr Taberî der ki: İbn Vekî'... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ يُحَاسَبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا مَعَذَّبًا فَقُلْتُ أَلَيْسَ اللهُ يَقُولُ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا قَالَ ذَاكِ الْعَرْضُ إِنَّهُ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ عُذِّبَ وَقَالَ بِيَدِهِ عَلَى أَصَابِعِهِ كَأَنَّهُ يَنْكُتُ

Muhakkak ki kıyâmet gününde hesâba çekilen herkes azâblandırılacaktır. Ben dedim ki: Allah Teâlâ: «Kolayca bir hesâb ile muhâsebe edilecektir.» buyurmuyor mu? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, arzdır. Şüphesiz ki hesâbı tartışılan azâblandırılır. Rasûlullah (s.a.) elini parmaklarının üzerine koyarak sanki nükte yapıyor gibiydi. Bu hadîsi Amr İbn Adiyy de... Hz. Âişe'den rivâyet eder. Buhârî ve Müslim de Ebu Yûnus kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyet ederler.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Nasr İbn Ali... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi. Hesâbı tartışılan —veya hesâba çekilen demiştir— azâblandırılır. Sonra Hz. Âişe demiş ki: Kolay hesâb, Allah Teâlâ'ya arzolunan hesâbtır. O, bunları görür. İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize İsmâîl... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.)ın namazlarında bazan şöyle dediğini işitmiştim: Allah'ım, beni kolay bir hesâbla muhâsebe et. Namazını bitirince dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kolay hesâb nedir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ın kişinin kitâbına bakıp ondan vazgeçmesidir. Ey Âişe, şüphesiz ki hesâba çekilen o gün helâk olur. Bu hadîs Müslim'in şartına göre sahîhtir.

«Ve âilesine de sevinçle dönecektir.» Cennette âilesine sevinçle, Azîz ve Celîl olan Allah'ın kendisine lutfettiği ihsânlara imrenerek dönecektir. Katâde ve Dahhâk böyle derler. Taberânî de Rasûlullah'ın kölesi Sevbân'ın şöyle dediğini bildirir: Siz, bilinmeyen işler işliyorsunuz. Amelini bilen kişi, âilesine sevâba nâil, sevinçli ve kendini yenmiş olarak döner.

«Ama kimin de kitâbı arkasından verilirse.» Sırtının ötesinden, sol tarafından verilirse. Eli arkasına uzatılıp kitâbı böylece verilirse, «Der-

hâl helâkini temennî edecektir.» Hüsrân ve helâkini isteyecektir. «Ve çılgın aleve girecektir. Çünkü o, âilesi içinde iken şımarıktı.» Sevinçli olarak işlerin neticesini düşünmezdi. Önündeki hallerden çekinmezdi. İşte bu basît sevincin peşinden, uzun bir hüzün geliverdi. «O, hiç dönmeyeceğini sanmıştı.» Öldükten sonra tekrâr Allah'a dönüp varmayacağını sanıyordu. İbn Abbâs, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir. (الحور) kelimesi dönmek anlamınadır.

«Hayır, muhakkak Rabbı onu görmekteydi.» Hayır, Allah onu ilk yarattığı gibi döndürecek ve yaptığı amel hayır ise hayır, şer ise şer olarak cezâlandıracaktır. Çünkü O, kulunu görmekte, onu bilip yaptıklarından haberdâr bulunmakta idi.

فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَٱلْقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ
﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ ٱلْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾
وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

16 — And ederim o şafağa,

17 — Geceye ve derleyip topladığı şeye.

18 — Ve toplu hale geldiğinde aya.

19 — Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.

20 — Öyleyse, ne oluyor onlara da inanmıyorlar?

21 — Ve Kur'ân okunduğu zaman secde etmiyorlar.

22 — Bilakis o küfredenler, yalanlıyorlar.

23 — Halbuki Allah, onların sakladıklarını en iyi bilendir.

24 — Onlara elîm bir azâbı müjdele.

25 — Ancak îmân edip sâlih amel işleyenler müstesnâ. Onlara bitip tükenmeyen bir ecir vardır.

And Olsun Şafağa

Ali, İbn Abbâs, Ubâde İbn Sâmit, Ebu Hüreyre, Şeddâd İbn Evs, Abdullah İbn Ömer, Muhammed İbn Ali, İbn Hüseyn, Mekhûl, Bekr İbn

Abdullah, Bükeyr İbn Eşecc, Mâlik, İbn Ebu Zeyd ve Abdülazîz İbn Ebu Seleme buradaki «şafak» kelimesinin kızıllık anlamına geldiğini söylemişlerdir. Abdürrezzâk ise Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre'nin; beyaz şafak, dediğini nakleder. Mücâhid'in dediği gibi şafak, ya güneşin doğuşundan önce ufukta beliren kızıllıktır veya lügat ehlinin katında bilindiği şekilde gurûbtan sonra beliren kızıllıktır.

Halil İbn Ahmed der ki: Şafak, güneşin batışından yatsıya kadar olan vakit içerisinde beliren kızıllıktır. Bu kızıllık kaybolunca; şafak kayboldu, denir. Cevherî der ki: Şafak, gecenin başından yatsıya yakın zamana kadar kalan güneş ışığının kızıllığıdır. İkrime ise; Şafak, akşamla yatsı arasında olandır, der. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şafak kaybolmadığı müddetçe akşam namazının vakti vardır. Bütün bunlar şafağın, Cevherî'nin ve Halîl'in dediği şekilde olduğuna delildir. Ancak sahîh olan bir rivâyette Mücâhid'in bu âyet hakkında; günün tümüdür, dediği bildirilir. Yine ondan nakledilen bir rivâyette; şafak güneştir, dediği bildirilir. Her iki rivâyeti de İbn Ebu Hâtim nakletmiştir. Mücâhid'i bu mânâyı vermeye sevkeden şey; âyeti «Geceye ve derleyip topladığı şeye» kavliyle birleştirmesidir. Sanki Allah ışığa ve karanlığa yemîn etmektedir. İbn Cerîr Taberî de der ki: Allah Teâlâ, giden gün ile gelen geceye kasem etmektedir. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Başkaları da şafak kelimesinin kızıllık ve beyâzlığa isim olduğunu söylemişlerdir. Bu kelimenin zıd anlamlı kelimelerden olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve Katâde (وما وسق) kelimesinin topladığı şey anlamına geldiğini bildirirler. Katâde der ki: Gecenin topladığı yıldız ve hayvanlar demektir.

(...)

İkrime de der ki: «Geceye ve derleyip topladığı şeye.» Derleyip topladığı karanlığa. Zîrâ gece olunca her şey barınağına gider.

«Ve toplu hale geldiğinde aya.» İbn Abbâs der ki: Toplanıp geldiğinde. İkrime, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Mesrûk, Ebu Sâlih, Dahhâk ve İbn Zeyd de böyle derler. «Ve toplu hale geldiğinde aya.» Düzeldiğinde. Hasan ise; donup birleştiğinde, anlamını verir. Katâde de; yusyuvarlak olduğunda, der. Söylediklerinin özü şuraya varır: Ay da tekâmül edip ışığı tamâmlanıp Bedir haline geldiğinde aya. Burada ay, toplayan geceye tekâbül ettirilmiştir.

«Muhakkak siz bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Buhârî der ki: Bize Sa'd İbn Nadr... İbn Abbâs'tan nakletti ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli hakkında; bir halden diğer hale, demiştir. Ve; bunu sizin peygamberiniz böyle diyor, demiştir. Buhârî bu ifâdeyi bu lafızla nakleder. İbn Abbâs'ın bu tefsîri peygambere isnâd etmiş olması da muhtemeldir. Sanki o; bu tefsîri, ben sizin pey-

gamberinizden işittim, demiş olmaktadır. Zâhir olan anlam da budur. Allah en iyisini bilendir. Nitekim Enes İbn Mâlik şöyle der: Gelen her yıl muhakkak ki bir öncekinden daha kötüdür. Ben, bunu sizin peygamberinizden işitmiştim. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... Mücâhid'den nakletti ki; İbn Abbâs şöyle derdi: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Sizin peygamberiniz; bir halden sonra diğer bir hale uğratılacaksınız, derdi. Bu, onun ifâdesidir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan «Bir durumdan diğerine» kavline bir halden başka bir hale anlamını verdiğini nakleder. İkrime, Mürre, Mücâhid, Hasan ve Dahhâk de böyle derler.

«Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız» kavli ile bir halden başka bir hale uğratılacaksınız denilmiş olması da muhtemeldir. Bunu peygamberimiz söyledi demiş olabilir. (...) Allah en iyisini bilendir. Belki de bu, birçok râvînin zihnine ilk anda gelen anlamdır. Nitekim Ebu Dâvûd et-Tayâlisî merhûm... İbn Abbâs'tan naklen «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavline Muhammed (s.a.) böyle dedi anlamını verdiğini naklederler. Bu mânâyı Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve tüm Mekke'lilerle Kûfe'lilerin okuma şekli olan (لتركبن) kırâeti de te'yîd etmektedir. Nitekim İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc, Şa'bî'den nakletti ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız» kavli hakkında o, şöyle demiştir: Ey Muhammed, bir gökten sonra diğer bir göğe uğratılacaksınız. Abdullah İbn Mes'ûd, Mesrûk ve Ebu'l-Âliye'den de böyle rivâyet edilmiştir. Buna göre (طبقاً عن طبق) ifâdesi, gökten sonra gök anlamına gelmektedir. Ben derim ki: Bunlar Mi'râc gecesini kasdediyorlar. Ebu İshâk ve Süddî; bir adamdan, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Bir durumdan diğerine» kavline; bir yerden diğer bir yere, mânâsını vermiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan bu şekilde rivâyet eder ve ayrıca şu ifâdeyi ekler: Bir halden diğer hale, bir işten diğer işe, denilir. Süddî'nin kendisi der ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Konak konak sizden öncekilerin yaptıklarını yapacaksınız. Ben derim ki: Sanki Süddî, sahîh olan şu hadîsin kasdettiği anlamı kasdetmektedir: Siz, sizden öncekilerin yolunu adım adım izleyeceksiniz. Hattâ onlar bir ayı inine girseler siz de girerdiniz. Orada bulunanlar; ey Allah'ın Rasûlü Yahûdî ve Hristiyanların izine mi? deyince Rasûlullah (s.a.); ya kime? demiştir. Bu mânâ da muhtemeldir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Abdullah İbn Câbir'den nakletti ki; o, Mekhûl'ün: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli hakkında şöyle dediğini işitmiştir: Her yirmi yılda bilmediğiniz bir şey ihdâs edeceksiniz. A'meş der ki: Bana, İbrâhîm, Abdullah'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini bildirdi: Gök yarılır, sonra kızarır, sonra renkten renge girer. Sevrî, Kays İbn Vehb kanalıyla Mür-

re'den, o da İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; «Bir durumdan diğerine» kavli hakkında şöyle demiştir: Gök bazan kırmızı bir gül gibi olur, bazan da yarılır. Ebu Bekr el-Bezzâr da Câbir kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli hakkında şöyle demiştir: Ya Muhammed, bir halden diğer bir hale geçirileceksiniz. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bunu Câbir, Mücâhid kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet etti. Saîd İbn Cübeyr der ki: «Bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Dünyada aşağı durumda bulunan bir topluluk vardı, sonra âhirette yüceldi. Bir başka topluluk ta dünyada üstün idi, âhirette aşağıya düştü. İkrime «Bir durumdan diğerine» kavline bir halden diğer bir hale, anlamını vermiştir. Önce meme emerken sonra memeden kesilirsiniz, önce genç iken sonra yaşlı olursunuz, demiştir. Hasan el-Basrî de «Bir durumdan diğerine» kavline şöyle mânâ vermiştir: Bir halden diğer bir hale geçirilirsiniz. Zorluktan sonra kolaylık, darlıktan sonra bolluk, fakîrlikten sonra zenginlik, zenginlikten sonra fakîrlik, hastalıktan sonra sağlık ve sağlıktan sonra hastalık haline.

İbn Ebu Hâtim der ki: Abdullah İbn Zâhir... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki, o: Ben Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydum, demiştir: Doğrusu âdemoğlu ne için yaratıldığından gaflet içerisindedir. Muhakkak ki Allah Teâlâ, onu yaratmak istediğinde meleğe : Onun rızkını yaz, ecelini yaz, eserini yaz, bahtiyâr veya bedbaht olduğunu yaz, der. Sonra bu melek yücelere çıkar ve Allah ona bir melek gönderir de o, bunu muhâfaza eder. Ve ona ulaşıncaya kadar korur. Sonra o melek de yücelere çıkar. Sonra Allah Teâlâ ona iki melek görevlendirir de onun iyilik ve kötülüklerini yazarlar. Kişi öleceği zaman o iki melek de yücelir, yerine ölüm meleği gelip kişinin rûhunu kabzeder. Ölü kabre koyulduğunda rûh bedene geri döner. Sonra ölüm meleği gider ve onun yanına iki kabir meleği gelip kendisini imtihân ederler. Sonra onlar da giderler. Kıyâmet kopunca üzerine iyilik ve kötülük melekleri konarlar. Boynunda bağlı olan bir kitabla beraber onu kaldırırlar ve kendisiyle birlikte hazır olurlar. Birisi iter, diğeri de şehâdet eder. Sonra Azîz ve Celîl olan Allah ona; şundan gaflette idin, der. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli bir halden diğerine geçeceksiniz, demektir. Sonra Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizin önde gidenlerinizin bile güç yetiremeyeceği büyük ve zor işleri vardır. Binâenaleyh yüce Allah'tan yardım isteyin. Bu hadîs münkerdir, isnâdında zayıflıklar vardır, ancak mânâsı sahîhtir. Allah Sübhânehu ve Teâlâ en iyisini bilendir.

İbn Cerîr Taberî bu âyetle ilgili kurrâ ve tefsîrcilerin sözlerini anlattıktan sonra der ki: Te'vîlde doğru olan; ey Muhammed, sen bir halden diğerine uğratılacaksın, bir durumdan diğerine geçeceksin, diyenin

sözüdür. Hitâb her ne kadar Rasûlullah'a yöneltilmiş ise de onun muhâtabı, bütün insanlardır. Kıyâmet günü herkes kıyâmetin sıkıntı ve şiddetlerine çarptırılacak, halden hale uğratılacaktır.

«Öyleyse, ne oluyor onlara da inanmıyorlar?» Öyleyse ne oluyor onlara da inanmıyorlar. «Ve Kur'ân okunduğu zaman secde etmiyorlar?» Öyleyse bunları Allah'a, Rasûlüne ve âhiret gününe îmândan alıkoyan şey nedir? Ve kendilerine Rahmân'ın âyetleri ve kelâmı olan bu Kur'ân okunduğu zaman ona saygı duyarak ta'zîm ederek, ikrâm ederek secdeye kapanmıyorlar?

«Bilâkis o küfredenler, yalanlıyorlar.» Hakka karşı gelmek, direnmek ve yalanlamak onların seciyeleridir.

«Halbuki Allah, onların sakladıklarını en iyi bilendir.» Mücâhid ve Katâde; onların göğüslerinde gizlediklerini, diye mânâ vermişlerdir.

«Onlara elîm bir azâbı müjdele.» Ey Muhammed, onlara Allah'ın kendileri için acıklı bir azâb hazırlamış olduğunu haber ver.

«Ancak îmân edip sâlih amel işleyenler müstesnâ.» Bu, munkatı' bir istisnâdır. Yani yalnız kalbleriyle îmân edip uzuvlarıyla sâlih amel işleyenler bundan müstesnâdır. «Onlara bitip tükenmeyen bir ecir vardır.» Âhiret yurdunda. İbn Abbâs (غير ممنون) ifâdesine; eksilmeyen, anlamını vermiştir. Mücâhid ve Dahhâk ise; hesabsız, anlamını verirler. Her iki rivâyetin de özü, bitip tükenmez anlamında toplanmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ: «Bu ardı arkası kesilmez bir vergidir.» (Hûd, 108) buyurmaktadır. Süddî, bazılarının eksiltilmez anlamını verirken, bazılarının da kendilerine minnet edilmeyen bir ecir vardır anlamını verdiklerini bildirir. Bazılarından nakledilen bu son sözü pekçok kişi reddetmiştir. Çünkü Azîz ve Celîl olan Allah'ın cennet ehline nimet ve ihsânı her halde her an ve dakikada mevcûddur. Cennet ehlinin cennete girmeleri, amelleri sebebiyle değil, Allah'ın lutfu ve rahmeti nedeniyledir. Ebedî ve sermedî olarak Allah'ın onlara minneti vardır. Hamd, ebediyyen yalnız O'nadır. Bu sebeple Allah, onlara hamd ve tesbîh etmelerini ilhâm edecektir: «Onların duâlarının sonu ise: Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (Yûnus, 10)

İNŞİKÂK SÛRESİNİN SONU

BÜRÛC SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) yatsı namazlarında Bürûc ve Târık sûrelerini okurmuş. Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Saîd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) yatsı namazında semâya andedilen sûreleri (Bürûc ve Târık) okumayı emretmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ﴿٤﴾
النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا
مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun burçlar dolu semâya.
2 — Ve va'dolunan güne,
3 — Şehâdet edene ve şehâdet edilene.
4 — Uhdûd ashâbının canı çıksın,

5 — Tutuşturucu ateşlerle,

6 — Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı,

7 — Mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler.

8 — Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı.

9 — O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir.

10 — Şüphesiz ki mü'min erkekleri ve mü'min kadınları belâya uğratanlar sonra da tevbe etmemiş olanlar, işte onlar için cehennem azâbı vardır. Ve yakıcı azâb da onlaradır.

Canı Çıksın Uhdûd Halkının

Allah Teâlâ göğe ve burçlarına yemîn ediyor. Burçlar büyük yıldızlardır. Nitekim Furkân sûresinde (âyet, 61) bunların açıklaması geçmişti. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Hasan, Katâde ve Süddî «burçlar» kelimesinin yıldızlar anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mücâhid de ayrıca bunun bekçileri olan burçlar anlamına geldiğini söylemiştir. Yahyâ İbn Râfi' burçların göklerdeki kasırlar olduğunu söylemiştir. Minhâl İbn Amr da: «Andolsun burçlar dolu semâya.» kavline; güzel yaratıklarla dolu, anlamını vermiştir. İbn Cerîr Taberî; burçların güneş ve ayın konakları olduğu görüşünü tercîh eder. Bu konaklar on iki burçtur. Güneş her ay bu burçlardan birinde gezinir. Ay ise onlardan her birinde ikibuçuk gün gezinir. Böylece yirmi sekiz konak yapar. İki gece de gizlenip kaybolur.

«Ve va'dolunan güne, şehâdet edene ve şehâdet olunana.» Tefsîrciler bu ifâdede ihtilâf etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Va'dolunan gün»den maksad, kıyâmet günüdür. «Şehâdet eden»den maksad, Cum'a günüdür. Güneş, Cum'a gününden daha değerli bir günün üzerinde ne doğmuş, ne de batmıştır. Onda öyle bir an vardır ki, müslüman bir kul ona denk getirip te o anda Allah'tan hayır dilerse; muhakkak Allah onu kendisine verir. Şerden de Allah'a sığınırsa; mutlakâ Allah onu korur. «Şehâdet olunan» günden maksad da, Arefe günüdür. Bu hadîsi İbn Huzeyme de Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... mevkûf olarak Ebu Hüreyre'den rivâyet eder. Ancak burada adı geçen Mûsâ İbn Ubeyde'nin hadîsi zayıftır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyet hakkında şöyle demiştir:

«Şehâdet edene ve şehâdet edilene.» Şehâdet eden Cum'a günüdür, şehâdet edilen gün de kıyâmet günüdür. Râvîler arasında yer alan Ammâr —ki bu, Hâşimoğullarının kölesidir— bu hadîsi Ebu Hüreyre'ye, Ali İbn Zeyd ise Rasûlullah (s.a.)a ref'etmiştir. Yûnus İbn Ubeyd ise Ebu Hüreyre'den öteye geçmemiştir. Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, bu âyet konusunda şehâdet eden Cum'a günü, şehâdet edilen Arefe günü, va'dolunan gün de kıyâmet günüdür, demiştir. Yine Ebu Hüreyre'den, va'dolunan gün ile kıyâmet gününün kasdedildiği nakledilmiştir. Hasan, Katâde ve İbn Zeyd de böyle demişlerdir. Ben, bu konuda ihtilâfın bulunduğunu görmedim. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Avf... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Va'dolunan gün, kıyâmet günüdür. Şehâdet eden gün Cum'a günüdür. Şehâdet edilen gün Arefe günüdür. Cum'a gününü Allah Teâlâ bizim için hazırlamıştır. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Sehl İbn Mûsâ... Saîd İbn Müseyyeb'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Günlerin en üstünü ve değerlisi; Cum'a günüdür. O, şehâdet eden ve şehâdet edilen gündür. Bu rivâyet, Saîd İbn Müseyyeb'in mürsel rivâyetlerinden birisidir. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Şehâdet eden Muhammed (a.s.)dir, şehâdet edilen kıyâmet günüdür. Sonra İbn Abbâs: «O gün, bütün insanların toplanacağı gündür. Ve o, görülecek gündür.» (Hûd, 103) âyetini okumuştur.

Abd İbn Humeyd... Şebbâk'ten nakletti ki; adamın biri Hasan İbn Adiyy'e: «Şehâdet edene ve şehâdet edilene» kavlini sorduğunda, o; benden önce kimseye sordun mu? dedi. Adam; İbn Ömer ve İbn Zübeyr'e sordum da, onlar: Kurbân ve Cum'a günüdür, dediler, dedi. Hasan İbn Ali dedi ki: Hayır, şâhid Muhammed (a.s.)dir. Sonra: «Nasıl, her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak?» (Nisâ, 41) âyetini okudu. Şehâdet edilen ise kıyâmet günüdür, dedi. Sonra: «O bütün insanların toplanacağı gündür ve o görülecek gündür.» âyetini okudu. Hasan el-Basrî de böyle demiştir. Süfyân es-Sevrî... Saîd İbn Müseyyeb'den nakleder ki; Şehâdet edilen gün kıyâmet günüdür. Mücâhid, İkrime ve Dahhâk; Şâhidin âdemoğlu, şehâdet edilenin de kıyâmet günü olduğunu söyler. İkrime'den de şâhidin Muhammed (a.s.), şehâdet edilenin de Cum'a günü olduğunu söylediği nakledilir. Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o: Şâhid Allah, şehâdet edilen de kıyâmet günüdür, demiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şâhid insandır, şehâdet edilen de Cum'a günüdür, demiştir. İbn Ebu Hâtim ondan böylece nakleder.

İbn Cerîr der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; şâhid Arefe günüdür, şehâdet edilen de kıyâmet günüdür. Yine İbn Cerîr Taberî, Süfyân es-Sevrî'den nakleder ki... İbrâhîm: Şâhid kurbân ve Arefe günü şehâdet eden ve şehâdet edilen gündür, demiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Başkaları da şehâdet edilen gün, Cum'a günüdür dediler ve bu husûsta Ahmed İbn Abdurrahman'ın... Ebu Derdâ'dan naklettiği hadîsi naklettiler ki burada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Cum'a günü, bana çokça salavât-ı şerîfe getirin, çünkü o, şehâdet edilen gündür, o günde melekler şehâdet ederler.

Saîd İbn Cübeyr de der ki: Şâhid Allah'tır. O; «Şâhid olarak Allah yeter.» «Nisâ, 79, 106; Feth, 28) âyetini okumuştur. Şehâdet edilen de biziz. Beğavî bunu Saîd İbn Cübeyr'den nakleder. Çoğunluk ise şâhidin Cum'a günü, şehâdet edilenin de Arefe günü olduğunu söylemişlerdir.

«Uhdûd ashâbının canı çıksın.» Uhdûd ashâbına la'net olsun. Uhdûd toprağa kazılan kazıdır ki cem'i (أخاديد) şeklinde olur. Bu, kâfirlerden bir topluluğun haberidir. Onlar yanlarında bulunan mü'minlere yönelerek onları ezmek istemiş ve dinlerinden vazgeçip kendilerinin tarafına gelmeye zorlamışlardır. Bu sebeple toprağa bir çukur kazıp ateşi alevlemişler ve onu yakmak üzere yakıtlar hazırlamışlardı. Sonra mü'minlere yönelip kendi dinlerine dönmelerini istemişler, kabul etmeyince de onları ateşe fırlatmışlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Uhdûd ashâbının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı. Hani mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler.» buyuruyor. O inanmış kişilere yaptıklarını gözlemekteydiler.

«Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı.» Onların yanında mü'minlerin Azîz olan ve huzûrunda hiç bir kimsenin büyüklük taslayamayacağı Allah'a îmân etmekten başka bir suçları yoktu. Bütün fiillerinde, sözlerinde, teşrî' ve takdîrâtında hamde lâyık olan koruyucu O'dur. Her ne kadar Allah Teâlâ bu kullarına o kâfirlerin elleriyle yaptıkları şeyi takdîr etmişse de O, izzet sâhibidir, hamde lâyık olandır. Ne var ki bunun sebepleri insanlardan pek çoğuna gizlidir.

«O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir.» O'nun niteliklerinin tamâmlayıcısı olmak üzere O bütün göklerde ve yerde olanların ve bunların arasında bulunanların mâlikidir. «Ve Allah, her şeye şâhiddir.» Göklerde ve yerde hiç bir şey O'ndan uzak kalmaz ve O'na gizli bulunan hiç bir şey yoktur.

Tefsîr sâhipleri bu kıssanın kimlerle ilgili olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Hz. Ali (r.a.)den bunların İran'lı oldukları nakledilmiştir. İran'lı hükümdârlar halklarına mahremleriyle evlenmeyi helâl kılmak istediklerinde bilginleri bunlara karşı çıkmışlardı. O da çukurlar kazarak kendisine karşı gelenleri o çukurların içerisine atmıştı. Böylece

İran'lılarda mahremlerin helâl sayılması bu güne kadar devâm edip gitmişti. Yine Hz. Ali'den nakledilen bir rivâyette bunlar Yemen'li bir topluluktu. Mü'minleri ile müşrikleri savaşmışlar ve mü'minleri kâfirlerine gâlib gelmişlerdi. Sonra tekrâr savaştıklarında kâfirler mü'minlere gâlib gelmişler ve onları ateşten çukurlar kazarak içinde yakmışlardı. Yine Hz. Ali'den nakledilen bir rivâyette bunlar, Habeş halkından idiler. Habeş'lilerin bir ferdine ise Habeşî denilir.

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Uhdûd ashâbının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bunlar İsrâiloğullarından bir topluluk idiler. Toprak içerisinde bir çukur kazdılar ve orada ateş yaktılar. Sonra bu çukurların üzerinde kadınlı erkekli tutulup ateşe atıldılar. Bunların Danyâl (a.s.) ile ashâbı olduğunu İsrâiloğulları iddiâ ederler. Dahhâk İbn Müzâhim de böyle demiştir. Bundan ayrı görüşler de vardır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Süheyb'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden önce gelen kavimlerde bir kral vardı ve bir de onun büyücüsü vardı. Büyücü yaşlanınca krala dedi ki: Ben yaşlandım, ecelim geldi. Binâenaleyh bana bir genç ver de ona büyü öğreteyim. Kral ona bir delikanlı verdi ve o, delikanlıya büyü öğretiyordu. Büyücü ile kral arasında bir de râhib vardı. Delikanlı râhibin yanına geldi ve onun sözlerini dinleyip ona hayrân oldu, sözlerine bağlandı. Delikanlı büyücünün yanına geldiğinde büyücü onu dövdü ve; seni tutan nedir? dedi. Âilesinin yanına geldiğinde onlar da delikanlıyı dövüp; seni tutan nedir? dediler. Delikanlı bunu râhibe dert yanarak anlattı. Râhib dedi ki: Büyücü seni döveceği zaman: Âilem beni tutukladı, de. Âilen sana zarar vereceği zaman da: Büyücü beni tutukladı, de.

Süheyb der ki: Onlar bu durumda iken bir hayvanın üzerinde büyük bir musîbet gelip çattı. Ve insanları içeri tıkadı onu aşıp çıkamadılar. Delikanlı dedi ki: Bugün ben râhibin durumunun mu Allah katında daha iyi olduğunu, yoksa büyücünün durumunun mu daha iyi olduğunu öğrenirim. Bir taş aldı ve: Allah'ım, eğer râhibin durumu Senin için daha iyi ve büyücünün durumundan daha sevimli ise bu hayvanı öldür de insanlar onun endîşesinden kurtulup dışarı çıksınlar, dedi. Taşı attı ve hayvanı öldürdü. İnsanlar böylece onun tehlikesinden kurtuldular. Delikanlı bu durumu râhibe haber verince, râhib dedi ki: Yavrucuğum, sen benden daha üstünsün ve sen ilerde deneneceksin. Denendiğin zaman benim aleyhimde yol gösterme. Delikanlı sağırları işittiriyor, dilsizleri konuşturuyor ve diğer hastaları iyileştirerek onları tedâvî ediyordu. Kralın meclisinde bulunan arkadaşlarından birisi kör olmuştu, delikanlının ününü duydu ve ona pekçok hediyelerle gelip; beni hastalığımdan kurtar da şurada bulunanların hepsi senin olsun, dedi. Delikanlı; ben kimseyi hastalıktan kurtaramam ancak Azîz ve Celîl

olan Allah kurtarır, eğer O'na inanırsan ben senin için Allah'a duâ ederim de seni iyileştirir, dedi. O da Allah'a inandı ve delikanlı da onun için Allah'a duâ etti, adam iyileşti. Sonra adam hükümdârın katına geldi ve her zaman oturduğu yere oturdu. Hükümdâr ona: Ey Falanca gözünü sana kim geri verdi? dedi. Adam; Rabbım, dedi. Hükümdâr; ben mi? deyince adam; hayır benim ve senin Rabbın olan Allah, dedi. Hükümdâr: Senin benden başka Rabbın da mı var? dedi. Adam; evet benim ve senin Rabbın olan Allah, dedi. Ve hükümdâr adama işkence yapmaya başladı. Nihâyet adam delikanlıyı haber verdi. Hükümdâr ona elçi gönderip çağırttı ve dedi ki: Çocuğum, sen sağırları duyuracak, dilsizleri konuşturacak kadar büyüde ilerledin ve şu hastalıkları iyileştirecek kadar geliştin, dedi. Delikanlı; ben kimseyi iyileştiremem. Yalnız ve yalnız Azîz ve Celîl olan Allah şifâ verir, dedi. Hükümdâr: Ben mi? deyince, delikanlı; hayır, dedi. Hükümdâr ona: Senin benden başka Rabbın mı var? dedi. Delikanlı; benim de Rabbım senin de Rabbın olan Allah, dedi. Hükümdâr onu da alıp işkence etmeye başladı ve işkenceye devâm edince, delikanlı râhibi haber verdi. Râhib getirilince ona; dininden dön, denildi. Râhib bunu yapmadı. Hükümdâr testereyi râhibin başının ortasına koydu ve onu ortadan iki parçaya ayırdı. Kör olan adama: Dininden dön, dedi. Adam bunu yapmayınca testereyi başının ortasına koydu ve yere kadar onu ikiye parçaladı. Delikanlıya: Dininden dön, dedi. O bunu yapmayınca bir toplulukla birlikte onu falanca ve falanca dağa yolladı ve onlara dedi ki: Dağın tepesine vardığınızda eğer dininden dönerse döner, yoksa dağın tepesinden onu fırlatın. Adamlar onu dağın tepesine götürdüler ve dağa çıkarınca delikanlı dedi ki: Allah'ım, onlara karşı Sen dilediğin şekilde beni koru. Dağ yerinden oynadı ve onların hepsi aşağı düştüler. Delikanlı araştırarak hükümdârın yanına geldi. Hükümdâr ona: Arkadaşların ne yaptılar? dedi. Delikanlı: Onlara karşı Allah bana yetti, dedi. Bunun üzerine hükümdâr bir grup adamıyla birlikte onu bir sandala bindirerek dedi ki: Denizin dalgalı yerine vardığınızda dininden dönerse döner, yoksa onu denize atıp boğun, dedi. Onlar denizin dalgalı yerine gittiklerinde delikanlı : Allah'ım, dilediğin şekilde beni onlardan koru, dedi. Bunun üzerine hükümdârın adamlarının hepsi denizde boğuldular. Delikanlı dönüp geldi ve hükümdârın yanına girdi. Hükümdâr: Arkadaşların ne yaptı? dedi. Delikanlı onlara karşı Allah bana yetti, dedi. Sonra hükümdâra dedi ki: Benim sana söyleyeceğimi yapmadıkça beni öldürmeye gücün yetmez. Eğer benim sana bildirdiğimi yaparsan beni öldürürsün. Hükümdâr: Neymiş o? deyince, delikanlı dedi ki: Sen, insanları yüksekçe bir yerde toplarsın, sonra beni bir hurma kütüğüne asarsın, terkeşinden bir ok alırsın ve delikanlının Rabbı olan Allah adına der ve atarsın. Eğer böyle yaparsan beni öldürürsün. Hükümdâr böyle yaptı ve oku yayının

atış yerine koydu, sonra; delikanlının Rabbı olan Allah adına, deyip attı Ok delikanlının gözüyle kulağının ara yerine isâbet etti ve delikanlı elini okun değdiği yere koyup öldü. Bunun üzerine halk; delikanlının Rabbına inandık, dediler. Hükümdâra; görüyor musun Allah'a andolsun ki korktuğun şey başına geldi. Halkın hepsi îmân etti, denildi. Bunun üzerine hükümdâr, demirci başına emretti de her tarafta çukurlar kazıldı ve ateşler yakıldı. Hükümdâr dedi ki: Kim dininden dönerse onu bırakın, dönmeyenleri ateş çukuruna atın. Suheyb der ki: Orada birbirlerine karşı savunuyor ve mücâdele veriyorlardı. Nihâyet yavrusunu emziren bir kadın getirildi. Sanki kadın eğilip ateşe düşmek üzereydi. Çocuk dedi ki: Anneciğim sabret, sen muhakkak hak üzeresin.

Müslim de Sahîh'inin sonunda Hüdbe İbn Hâlid kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den aynı şekilde bu rivâyeti nakleder. Neseî bu rivâyeti Ahmed İbn Selmân kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den, Hammâd İbn Zeyd kanalıyla da Sâbit'den nakleder. Ancak bunlar hadîsin baş tarafını biraz daha özet olarak kaydederler.

İmâm Ebu Îsâ et-Tirmizî bu hadîsi kuvvetli kabul ederek bu sûrenin tefsîrinde Mahmûd İbn Ğaylân ve Abd İbn Humeyd kanalıyla nakleder ve der ki: Bize Abdürrezzâk... Suheyb'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ikindi namazını kılınca dudaklarını oynattı. Dudak oynatma anlamına gelen (همس) kelimesi bazılarının söylediğine göre konuşur gibi yapıp dudakları oynatmaktır. Rasûlullah (s.a.)a: Ey Allah'ın Rasûlü, ikindi namazını kılınca dudaklarını oynattın, denildi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Peygamberlerden bir peygamber ümmetinin çokluğuna hayrân oldu da bunlara kim karşı gelebilir? dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona vahiy gönderip ümmetini kendilerinden benim intikâm almam veya üzerlerine düşmanlarını göndermem arasında muhayyer kıl, dedi. Onlar da Allah'ın intikâm almasını tercîh ettiler. Bunun üzerine Allah, üzerlerine ölümü musallat etti de bir günde yetmiş bin kişi öldü. Suheyb der ki: Rasûlullah (s.a.) bu haberi naklederken bununla beraber bir başka haber daha nakledip dedi ki: Eskiden bir kral vardı ve o krala kâhinlik yapan bir kâhin vardı. Kâhin krala dedi ki: Bana anlayışlı bir delikanlı —veya zekî ve çabuk kavrayan kâbiliyetli demişti— ver de bu ilmimi ona öğreteyim. Sonra Tirmizî hadîsi tamâmıyla zikreder ve hadîsin sonunda şöyle der: İşte Allah Teâlâ: «Uhdûd ashâbının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı, mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı.» âyetini okudu. Suheyb der ki: Delikanlı sonunda toprağa gömüldü. Anlatılır ki; Ömer İbn Hattâb zamanında delikanlı topraktan çıkarıldı ve parmağı öldürüldüğü zaman koyduğu gibi gözü ile kulağının arasında duruyordu. Sonra Tirmizî bu hadîsin hasen ve garîb ol-

duğunu söyler. Bu kıssanın peygamber sözü olduğuna dâir açık bir ifâde yoktur. Bizim şeyhimiz Hâfız Ebu'l-Haccâc el-Mızzî der ki: Bu sözün Suheyb er-Rûmî'nin sözü olması muhtemeldir. Çünkü o, Hıristiyanların haberlerine dâir bilgi sâhibi idi. Allah en iyisini bilendir.

Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr bu kıssayı Sîret'inde bir başka ifâdeyle ve yukarıda geçenden tamâmen farklı olarak şöylece nakleder: Bize Yezîd İbn Ziyâd, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den ve yine bazı Necrân'lılar Necrân halkından naklettiler ki: Necrân halkı putlara taparlardı. Necrân yakınlarında bulunan köylerden bir köyde —Necrân o ülkenin halkının toplanıp birleştiği büyük kasabanın adıdır— bir büyücü vardı ve Necrân halkına büyü öğretirdi. Feymûn (?) Necrân'a yerleşince, —Vehb İbn Münebbih'in bana söylediği isim ile onu adlandırmadılar ve oraya bir adam konakladı, dediler— Necrân ile o büyücünün bulunduğu köy arasında bir mevkie bir çadır kurdu. Necrân halkı çocuklarını o büyücüye gönderiyorlardı da kendilerine büyü öğretiyordu. Sâmir de oğlu Abdullah İbn Sâmir'i Necrân halkının çocuklarıyla beraber o büyücüye gönderdi. Delikanlı çadırın sâhibinin yanına varınca ibâdet ve tâatından dolayı ona hayrân kaldı ve yanına oturup sözünü dinledi. Sonra teslîm olup müslüman oldu, Allah'ın birliğine inandı ve O'na ibâdet etti. O Abdullah'a İslâm'ın şerîatından ve ahkâmından suâl soruyordu. Nihâyet bu konuda derin bilgi sâhibi olunca kendisine İsm-i A'zam'ı sormaya başladı. O bunu biliyordu fakat söylemeyip gizliyor ve şöyle diyordu: Yeğenim, sen ona katlanamazsın, ona dayanamayacağından endîşe ediyorum. Abdullah'ın babası Sâmir de oğlunun diğer çocuklar gibi büyücüye gidip geldiğini sanıyordu. Abdullah arkadaşının buna güç yetiremeyeceğini sanarak dayanamayacağından endîşe ederek öğretmediğini görünce gidip oklar topladı, sonra her okun üzerine Allah'ın bir adını yazdı. Ve bunları sayıp topladıktan sonra bir ateş yaktı ve teker teker bu okları ateşe fırlattı. En sonunda İsm-i A'zam'a rastlayınca onu da okuyla birlikte ateşe fırlattı. Sonra ok sıçrayarak hiç bir zarar görmeksizin ateşten çıktı. Bunun üzerine o, oku alıp arkadaşının yanına geldi ve ona kendisinin gizlediği en büyük isim olan İsm-i A'zam'ı bildiğini söyledi. Arkadaşı: Nedir o? deyince o: Şu ve şu isimdir, dedi. Arkadaşı bunu nasıl öğrendin? deyince o yaptığını kendisine bildirdi. Arkadaşı dedi ki: Yeğenim sen İsm-i Azam'ı yakaladın. Onu kendine saklı tut ama böyle yapabileceğini hiç sanmıyorum. Abdullah İbn Sâmir Necrân'a gelince, kime bir hastalık gelirse Abdullah ona şöyle diyordu: Ey Allah'ın kulu, Allah'ın birliğini kabul eder ve benim dinime girersen ben senin için Allah'a duâ ederim de seni âfiyete kavuşturur ve başına gelen belâdan seni kurtarır. O da peki diyor, tevhîdi kabul ediyor, müslüman oluyordu. Bunun üzerine Abdullah ona duâ ediyor ve o, şifâ buluyordu. Nihâyet Necrân'da bir kötülüğe veya

hastalığa tutulan herkes onun yanına geldi, onun emrine bağlandı ve o da kendisine duâ edip âfiyet bulmasını sağladı. Nihâyet bu durumu Necrân kralına ulaştırıldı. Kral onu çağırıp dedi ki: Benim kasabamın halkını bozdun. Benim ve atalarımın dinine karşı çıktın. Ben bundan dolayı seni öldüreceğim. Abdullah dedi ki: Buna gücün yetmez. Kâ'b el-Kurazî der ki: Hükümdâr onu dağa gönderiyor ve dağın başından fırlattırıyor, o dağ başından yere düşüyor ve kendisine hiç bir şey olmuyordu. Sonra onu Necrân sularına gönderdi, içine düşen herkesin helâk olduğu bu denize atıldı, fakat o hiç bir şey olmadan denizden çıktı geldi. Hükümdâr onu yenmeye çalışıp da yenemeyince Abdullah İbn Sâmir ona dedi ki: Allah'a andolsun ki sen, aslâ beni öldürmeye muktedir olamazsın. Ancak Allah'ın birliğini kabul eder, benim inandığım Allah'a inanırsan ve dediğimi yaparsan beni öldürebilirsin. Kâ'b el-Kurazî der ki: Hükümdâr Allah'ın birliğini kabul etti, Abdullah İbn Sâmir'in şehâdetiyle şehâdet etti, sonra onun eline bir kırbaçla vurdu, pek büyük olmayan bir yara açtı ve onu öldürdü. Hükümdâr da yerinde öldü. Necrân halkı Abdullah İbn Sâmir'in dini üzerinde toplandılar. Abdullah İbn Sâmir, Meryem Oğlu İsâ'nın getirmiş olduğu İncil'e ve onun hükmüne bağlıydı. Sonra Necrân halkının ve Abdullah İbn Sâmir'in dinine bağlananların başlarından muhtelif olaylar geçti. İşte Necrân'da Hıristiyanlığın yayılmasının aslı böyleydi.

İbn İshâk der ki: Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile bazı Necrân halkının Abdullah İbn Sâmir'den naklettikleri rivâyet böyledir. Allah hangisinin doğru olduğunu en iyi bilendir. İbn İshâk der ki: Zû Nüvâs ordularıyla birlikte Necrân halkının üzerine yürüdü ve onları Yahûdîliğe davet etti. Sonra Yahûdî olmak veya ölmek arasında muhayyer bıraktı. Onlar öldürülmeyi tercîh ettiler, o da çukurlar kazdırdı ve ateş yakarak onları kılıçla öldürdü ve yaktı. Nihâyet onlardan yaklaşık yirmi bin kişiyi öldürdü. İşte Allah Teâlâ, Zû Nüvâs ve askerleri hakkında: «Uhdûd ashâbının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar onun çevresinde oturmuşlardı. Mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı. O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir.»

Muhammed İbn İshâk'ın Sîret'te zikrettiği ve Uhdûd ashâbını öldürenin Zû Nüvâs olduğuna dâir rivâyeti böyledir. Zû Nüvâs'ın adı Zür'a idi. Hükümdârlığı zamanında Yûsuf diye adlandırılmıştı. O Ebu Kerb Tibbân Es'ad'ın oğluydu ve o Medîne'ye savaş açan Kâ'be'ye örtü örten Tübba'dan idi. Onunla birlikte Medîne yahûdîlerinden iki haham da arkadaş olarak bulunmuştu. O iki hahamın elinde İbn İshâk'ın geniş olarak anlattığı gibi Yemen halkından yahûdî olanlar yahûdîliği seçmişlerdi. Zû Nüvâs bir gün sabah vaktinde çukurlarda yirmi bin kişi öldürmüştü ve ancak Zû Sa'lebân diye bilinen ve Devs denilen bir kişi

onlardan kurtulmuştu. O da İran'a gitmişti. Kendisini peşinden kovalamışlarsa da onu bulamamışlardı. Nihâyet Şâm kayserine (kralına) gitti, o kendisine Habeş kralı Necâşî'ye verilmek üzere bir mektup yazdı ve kendisiyle beraber başkanlığını Eryât ve Ebrehe'nin yaptığı Habeş'li Hıristiyanlardan müteşekkil bir ordu gönderdi de onlar Yemen'i yahûdîlerin elinden kurtardılar. Zû Nüvâs kaçtı denize daldı ve boğuldu. Habeş hükümdârlığı yetmiş yıl Hıristiyanların elinde kaldı. Sonra Himyer kabîlesinden Seyf İbn Zûyezn orayı Hıristiyanların elinden kurtardı. Onlar İran hükümdârı Kisrâ'yı teşvîk edince; o, hapiste olanları kendisiyle birlikte gönderdi ki bunların sayısı yediyüze yakındı. Onlar Yemen'i fethettiler ve kral tekrâr Himyer'e döndü. Biz bu olayın bir bölümünü inşaallah Fîl sûresinin tefsîrinde zikredeceğiz.

Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Ebu Bekr, Muhammed İbn Amr İbn Hazm'dan nakletti ki ona Necrân'lı bir kişi anlatmış: Ömer İbn Hattâb'ın zamanında Necrân harâbelerinden bir kısmında bir ihtiyâç için yapılan kazıda, Abdullah İbn Sâmir'in oturmuş, eli başındaki bir yara üzerinde onu tutar vaziyette olarak gömülmüş lahdi bulunmuş. Onun eli tutulunca kan fışkırmış. Bırakılınca el eski yerine gitmiş ve kanı durmuş. Onun elinde üzerinde; Rabbım Allah'tır, yazılı olan bir yüzük varmış. Bu durum Ömer İbn Hattâb'a yazılıp, ne yapılması gerektiği sorulunca, Ömer onlara cevâben gönderdiği mektûbunda onu olduğu gibi bırakmalarını bildirmiş. Buldukları şekilde tekrâr gömmelerini söylemiş. Onlar da böyle yapmışlar.

Ebu Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ merhûm der ki : Bize Ebu Bilâl el-Eş'arî, İbrâhîm İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Ca'fer İbn Ebu Tâlib'ten nakletti ki; ona bazı ilim ehli anlatmış : Ebu Mûsâ Isfahân'ı fethedince şehrin duvarlarından bir duvarın yıkılmış olduğunu görmüş. Onu yaptırmış, o tekrâr yıkılmış, tekrâr yaptırmış yine yıkılmış. Kendisine duvarın altında sâlih bir kişi olmalı, denmiş. Duvarın temeli kazılmış ve orada ayakta duran kılıçlı bir adam bulunmuş. Üzerinde şöyle yazılıymış : Ben Hâris İbn Mudâd'ım, beni Uhdûd ashâbı böyle yaptı. Ebu Mûsâ onu çıkarıp duvarı yapmış, duvar durmuş. Ben derim ki : Bu Hâris İbn Mudâd, Amr İbn Mudâd'ın oğludur, o da Cürhüm'lü Amr'ın oğludur. Bunlar Nebt İbn İsmâîl İbn İbrâhîm'in oğullarından sonra Kâ'be'nin başına geçen Cürhüm krallarındandır. Bu Hâris'in oğlu da Amr İbn Hâris İbn Mudâd'tır ki Mekke'deki Cürhüm krallarının sonuncusudur. Huzâa oğulları onları Mekke'den çıkarmış ve Yemen'e sürmüştür. İşte İbn Hişâm'ın söylediğine göre Arap dilinde ilk söylenen şiir olan bu şiiri söyleyen odur.

«Sanki Haccûn'dan Safâ'ya kadar bir yoldaş olmamıştı.
Ve Mekke'de hiç bir yârân gece sohbeti yapmamıştı.
Evet bizdik oranın halkı, bizi oradan,

Gecelerin geçişi ve göz doldurucu yeni gelenler sürdüler.»

Bu rivâyet kıssanın, eskiden, İsmâîl (a.s.)den yaklaşık beş yüz sene veya o mikdârda bir sürede cereyân etmiş olmasını gerektirir. İbn İshâk'ın zikrettiği rivâyet ise bu kıssanın Îsâ (a.s.) ile Muhammed (a.s.) arasındaki dönemde cereyân etmiş olmasını icâbettirir. Bu doğruya daha çok benzemektedir. Allah en iyisini bilendir.

Bu olayın dünyada pek çok kerre cereyân etmiş olması da muhtemeldir. Nitekim İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Abdurrahmân İbn Cübeyr'den nakletti ki; Uhdûd Tübba' zamanında Yemen'de olmuştu. Konstantin zamanında da Konstantiniyye'de (İstanbul) olmuştu. Hıristiyanlar kıblelerini Mesîh'in dininden ve tevhîd'den döndürdükleri zaman. Onlar tandır yapmışlar ve oraya tevhîd ehli olan ve Hz. Îsâ'nın dininde bulunan gerçek Hıristiyanları atmışlardı. Irak'ta da Buhtunnasr (Naba-Kudur-Usur) zamanında Bâbil topraklarında olmuştu. Nitekim Buhtunnasr put yapmış ve insanların ona secde etmesini emretmişti. Danyâl (a.s.) ile iki arkadaşı Azriya ve Mîşâîl buna karşı çıkmışlardı. O da bunlar için bir tandır yapmış, içine odun ve ateş atmış sonra her ikisini birlikte orada yakmıştı. Allah Teâlâ da bu tandırı onlara serinlik ve selâmet yeri haline getirmiş ve kendilerini kurtarmıştı. O tandıra kendisine karşı çıkan dokuz kabîle atılmıştı da onları ateş yemişti.

Esbât, Süddî'den nakleder ki; o, «Uhdûd ashâbının canı çıksın.» âyeti hakkında şöyle demiş : Çukur üç taneydi. Biri Irak'ta, biri Şâm'da, biri de Yemen'de açılmıştı. İbn Ebu Hâtim bunu rivâyet eder. Mukâtil de der ki : Çukur üç taneydi : Biri Necrân'da, diğeri Şâm'da, bir diğeri de İran'da idi. Şâm'da çukura atan Antnanos idi. İran'da Buhtunnasr idi. Arap toprağında ise Yûsuf adı verilen Zû Nüvâs'tı. İran ve Şâm'daki çukur olayı hakkında Kur'ân'da bir şey inmemiştir. Ancak Necrân'daki hakkında âyet nâzil olmuştur.

İbn Ebu Hâtim derki : Bize babam... Rebî İbn Yûnus'tan nakletti ki; «Uhdûd ashâbının canı çıksın.» âyeti hakkında şöyle demiş : Bizim işittiğimize göre bunlar, fetret zamanında yaşayan bir topluluktu. Halkın içine düştüğü fitneyi, kötülüğü görüp fırka fırka olduklarını ve «Her fırkanın kendi yanındakinden memnûn» olduğunu görünce bir köye çekilip yerleştiler. Dinlerini Allah için tahsîs edip hanîfler olarak namaz kılıp zekât vererek Allah'a ibâdete koyuldular. Onlar bu durumdayken zâlimlerden bir zâlime bunların durumu anlatıldı da o haber gönderip kendisinin taptığı putlara onların da tapmalarını emretti. Onların hepsi buna karşı çıkarak; eşi ve benzeri bulunmayan bir tek Allah'tan başkasına ibâdet etmeyiz, dediler. O zâlim kendilerine dedi ki : Benim taptığım şu tanrılara tapmazsanız ben de sizi öldürürüm. Onlar bunu reddedince ateş dolu bir çukur kazdı. O azgın bunları çu-

kurun başına dikerek; ya bizim dinimizi ya da bunu tercîh edin, dedi. Onlar da : Şu ateş bizim için daha sevimlidir, dediler. İçlerinde çocuklar ve kadınlar da vardı. Çocuklar bağırıştılar. Onlar çocuklara : Bu günden sonra artık bir daha ateş yoktur, dediler ve ateşe atıldılar. Ateş onları yakmadan önce rûhları kabzedildi ve ateş, çukurundan çıkarak azgınları kuşatıp yaktı. İşte Azîz ve Celîl olan Allah'ın : «Uhdûd ashâbının canı çıksın, tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı, mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı. O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir.» âyeti bunlar hakkında nâzil olmuştur. İbn Cerîr de bu rivâyeti Ammâr kanalıyla Abdullah İbn Ebu Ca'fer'den aynı şekilde nakleder.

«Şüphesiz ki mü'min erkekleri ve mü'min kadınları belâya uğratanlar.» Yakanlar. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve İbn Ebzâ böyle mânâ vermişlerdir. «Sonra da tevbe etmemiş olanlar.» Yaptıklarından vazgeçip işlediklerine pişmân olmayanlar. «İşte onlar için cehennem azâbı vardır.» Ve cezâ, yapılan işin cinsindendir. Hasan el-Basrî der ki : Şu lutuf ve kereme bakın ki; onlar Allah'ın dostlarını öldürmüşler, Allah ise onları tevbe ve bağışlanmaya çağırmaktadır.

İZÂHI

Uhdûd Kıssasının Anlattığı Gerçekler

Bu sûrede vârid olduğu gibi ashâb-ı Uhdûd'un kıssası gerçekten de her yerde ve her nesilden Allah davasında olanların üzerinde çok düşünmeleri gereken bir kıssadır. Kur'ân mukaddime ve netîceleriyle birlikte sûreye eşlik eden prensib ve tevcîhâtla îrâd ettiği üslûb ile bu sûreyle Allah'a davet metodunun tabîatı ve ideolojisi üzerinde bu konudaki insan fonksiyonu ve insandan beklenen tahammül gücü husûsunda derin çizgiler belirtmekte ve çizmektedir. Bu sâhâ gerçekten de yeryüzünün kapladığı kara parçalarından ve dünya hayatının hudûdlarından çok daha geniş ve uzundur. Bu sûrede Kur'ân-ı Kerîm, mü'minler için yoldaki işâretleri çizmektedir. Kader plânında üzerine düşen vazîfeleri benimsemek için Allah'ın gizli gayb hazînesindeki hikmetine muvâfık olarak nefisleri hazırlamaktadır.

Bu kıssa Rabbına îmân eden ve îmân hakîkatlarına sarıldığını açıkça ilân eden bir kitlenin kıssasıdır. Îmân hakîkatlarını açıkça belirttikten sonra insanın insanlık hakkı olan inanç ve akîde hürriyetini, gerçekleri bilmek ve Azîz, Hamîd olan Allah'a inanmak hakkını despotça ayaklar altına alıp dikta ve zulüm rejimi kuran Allah düşmanları tarafından çeşitli fitnelere ma'rûz kalan bir toplumun kıssasıdır. Bu despotlar, insanın Allah indindeki şerefini de ayaklar altına almakta ve

yaptıkları çeşitli işkence ve azâblarla bir oyuncakla oynarcasına teselli bulmakta, ateşle azâblandırdıkları esnâda karşılaştıkları manzaralarla eğlenmektedirler.

Ne var ki bu îmânlı kitlenin gönlünde yer eden îmân duygusu her türlü fitnenin üstüne çıkmakta ve bu gönüllerdeki akîde hayata muzaffer olmaktadır. Binâenaleyh zâlim diktatörlerin tehdîdi karşısında eğilmemekte, dininden dönmemekte, ölünceye kadar ateşte yakılmalarına rağmen davalarından fedakârlık etmemektedirler. Aslında bu gönüller hayata kulluktan kurtulmuşlar, bu derece iğrenç bir metodla ölümle yüzyüze gelirken hayat sevgisini küçümsemişler, yerin bağlarından kurtulmuş, her türlü câzibelerden âzâd olmuşlardır. Böylece de hayat karşısında akîdenin gâlib gelmesiyle bizzât kendi varlıklarının da üstüne çıkmışlardır. Bu hayırlı, yüce ve şerefli mü'min gönüllerin karşısında inâdçı, şirret, mücrim ve alçak cibilliyyete sâhip kimseler yer alıyordu. Bu bozuk fıtratlı insanlar, ateşin üzerine oturmuş mü'minlerin nasıl eziyet çektiklerini, azâbla yüz yüze geldiklerini seyrediyorlardı. Ateşin yediği hayatların arzettiği ürpertici manzarayla kurulmuş eğleniyorlardı. Şerefli insanların yavaş yavaş kül ve toprağa dönüştüklerini, eğlenerek seyrediyorlardı. Hayırlı ve şerefli mü'minlerden bir delikanlının, bir genç kızın, bir çocuğun, bir ihtiyarın, bir yaşlı kadının, bir kız çocuğunun ateşe atılması onların rûhlarında yer eden hasîs ve despot duyguları daha da fazlalaştırıyor, kan ve kemik yığını üzerinde kurulan cinnet pazarlıklarının arbedesini daha da artırıyordu.

İşte zâlim despotların alçak fıtratlarının işledikleri iğrenç hâdise... İşte onların tepetaklak yuvarlandıkları pis çirkeflik... Ama onlar yine de bu şiddetli ve korkunç ta'zîb sahnelerini seyretmekten zevk alıyorlar, hiç bir vahşî hayvanın bile yapmadığı kötülükleri yaparak eğleniyorlardı. Vahşî hayvan avının üzerine saldırırken yemek için saldırır, yoksa aşağılık ve iğrenç bir arzuyla avının nasıl acı çektiğini görerek zevk almak için değil...

Ama aynı hâdise mü'minlerin rûhen yücelmelerini, hürriyete kavuşmalarını ve o üstün zirveye, en son noktaya kanatlanmalarını asırlar ve nesiller boyu insanlığın hayretle gözlediği ufuklara yükselmelerini sağlıyor...

Yeryüzünün hesâblarına göre bu durumda dikta ve despotizm îmâna üstün gelmiştir. Ama bu yüce, hayırlı ve şerefli kitlenin rûhlarında yer eden ve onları o zirvelere, son derece üstün noktalara yükselten, düşmanları karşısında üstün kılan ve direnme azmi veren îmâna gelince... Bu îmânla dikta rejimleri arasında cereyân eden savaşta onun hiç mi hiç hesâbı ve ağırlığı mevzûu bahis edilmiyor onların yanında...

Bu hâdise üzerinde nakledilen rivâyetlerin hiç birisi Kur'ân âyetlerinin zikrettiği kadar kesin ve açık değil... Aslında Allah Teâlâ o zâ-

lim despotları yeryüzünde işledikleri iğrenç suçlarından dolayı mahvetmiştir. Nûh peygamberin, Hûd peygamberin, Sâlih peygamberin, Şuayb peygamberin ve Lût peygamberin kavmini helâk ettiği gibi... Firavun'un kavmi ve askerlerini izzet sâhibi güçlü bir zât olarak yakalayıp yok ettiği gibi...

Yeryüzünün hesâbına göre bütün bu sonuçlar üzücü ve esef vericidir.

Böylece bitiyor mu iş? İmânın zirvesine yücelen mü'min kitle yok olup gidiyor mu? Uhdûd hâdisesinde olduğu gibi fâcia bütün acılarıyla son mu buluyor? Halbuki bu korkunç çirkefe yüzükoyun dalmış olan zâlim ve despot kitle kurtulmuş olarak çıkmıyor mu ortadan? Yeryüzünün hesâbı insan gönlünde bu üzücü sonuçlarla ilgili olarak bir sızı bırakıyor.

Ama Kur'ân mü'minlere bir başka şey öğretiyor. Bir başka hakîkatı açıklıyor. Ve onların değerlendirdikleri değer ölçülerinin tabîatını gösteriyor. Giriştikleri savaşın sâhasını belletiyor...

Gerçek odur ki hayatta karşılaşılan acı ve zevkler, eğlence ve mahrûmiyetler... Esâs ölçüde büyük değer ifâde etmezler... Ayrıca bunlar kâr veya zararın hesâbını gösteren ana maddeler değildir... Zafer sadece dış görünüşe münhasır değildir. Ancak bu, birçok zafer şekillerinden yalnız bir tanesidir...

Allah'ın ölçüsünde en büyük değer akîdenin taşıdığı değerdir... Allah'ın pazarında en çok revâç bulan mal, îmân malıdır. Zaferin en üstün şekli rûhun maddeye karşı zaferidir. İnancın acılara karşı üstünlüğüdür. İmânın fitneye karşı gâlibiyetidir... İşte bu hâdisede de mü'minlerin rûhu korku ve elemlere gâlib geliyor. Yeryüzünün câzibelerine ve hayatın çekiciliklerine muzaffer oluyor. Fitneyi öyle bir mağlûbiyete uğratıyor ki bütün asırlar boyunca insan cinsi hep böyle bir zaferin müjdesini bekliyor... İşte en büyük zafer...

Şüphesiz bütün insanlar ölecektir... Sebepler değişecektir. Ama insanlık hiç bir zaman böyle bir zafere, böyle bir yüceliğe, böyle bir hürriyete ulaşamayacak ve böyle bir kanatlanışla yüce ufuklara uçamayacaktır. Bu, yalnız Allah'ın seçmesi ve kullarından yüce bir kitleyi şereflendirmesi ile mümkündür. İnsanlarla birlikte ölme fiiline karışacaklardır. Ama insanlar arasında şerefleriyle ayrılacaklar, Mele-i A'lâ'da son derece bir üstünlüğe sâhip olacaklardır. İnsanların dünyasında da böyle... Biz meseleyi nesiller sonrası için göz önünde bulundurduğumuz ve değerlendirdiğimiz zaman durum böyledir.

Mü'minler îmânlarıyla hezîmete uğrayarak belki de hayâlarını kurtarabilirlerdi. Ama onlar bizzât neler kaybedeceklerdi neler?... İnsanlık neler kaybedecektir? Bu büyük mânâ uğrunda öldükleri zaman kaybedecekleri nedir? Akîdesiz hayatın ne değeri vardır? Hürriyetsiz

hayat ne aşağılık bir hayattır? Zalim despotların insan cesedlerine hâkim olduktan sonra, rûhlarına da hâkim olunca insanın düşeceği aşağılık seviye ne kadardır?

Gerçekten onlardan sonra da yeryüzünde onların elde ettiği kazanç son derece büyük mânâ ifâde eder. Ve son derece şereflidir. Onlar ateşin yalımlarıyla yüz yüze gelirken de kazançlıydılar. Korkunç ateşlerin fânî cesedlerini yaladığı zaman da şerefliydiler. Ateşin temizlediği bu şerefli mânâ ile asıl zaferi kazananlar onlardır...

Hem savaş sâhâsı yalnız başına yeryüzü değildir ki... Ve bu savaş sadece dünya hayatında devâm edecek değildir. Bu savaşın seyircileri yalnız başına nesillerden bir nesil değildir. Aslında Mâverâ, Mele-i A'lâ karışmaktadır bu yeryüzündeki hâdiselere ve bizzât denetimi, gözetimi altında bulundurmaktadır. Yeryüzünün ölçülerine uymayan, yeryüzündeki nesillerin ölçüsüne benzemeyen ölçülerle ölçmektedir. Dünyanın ölçülerinden tamâmen ayrı bir ölçüdür bu... Mele-i A'lâ şu yeryüzündeki insanların topladığından çok daha üstün, kat kat şerefli rûhları kaplar ve şüphesiz ki Mâverâ'nın övgüsü, ikrâmı yeryüzünün bütün görüşlerinden, takdîr ve alkışlarından çok daha üstün, çok daha büyük ve ağırlıklıdır...

Ve bundan sonra olacakların hepsi âhirette meydana gelecektir. Âhiret sâhâsı yeryüzünün sâhâsını kapladığından çok daha geniş ve köklüdür. Ayrılık aslâ sözkonusu değildir. Ne pratik hakîkatta, ne de bu hakîkatı mü'minin hissedişinde böyle bir hakîkat bahis mevzûu değildir. Şu halde savaş bitmemiştir. Ve savaşın gerçek sonucu henüz alınmamıştır. Onların aleyhindeymiş gibi görünen yeryüzünün hükmü ise sağlam bir hüküm değildir. Çünkü yeryüzünün verdiği hüküm, küçük bölüklere ve önemsiz parçalara âittir.

Birinci görüş kısa mesâfeli, dar sâhâlı bir görüştür. Ve sâdece aceleci bir fıtrata sâhib olan insanın görüşüdür. İkinci görüşün sâhâsı geniş, mesâfesi fazladır. İşte Kur'ân, mü'minleri bu görüşe göre eğitmektedir. Zîrâ bu görüş sağlam îmân ideolojisinin üzerine kâim olduğu gerçekleri temsîl etmektedir.

İşte bunun için Allah'ın mü'minlere vaadi; îmân ve tâatın mükâfâtı belâlara karşı sabır, hayatta karşılaşılan fitnelere karşı direnme ve gönül huzûrudur :

«Onlar ki; inanmışlardır ve kalbleri Allah'ı anmakla huzûra kavuşmuştur. Dikkat edin;gerçekten kalbler, ancak Allah'ı anmakla huzûra kavuşur.» (Ra'd, 28)

Bu, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın şefkat ve memnûniyetinin ifâdesiydi :

«Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenleri Rahmân sevgili kılacaktır.» (Meryem, 96)

Bu mâverâda zikredilişin ifâdesidir :

Rasûlullah (s.a.) buyuruyor : Bir kulun çocuğu öldüğü zaman Allah meleklerine der ki : Siz kulumun çocuğunu aldınız mı? Evet, derler. Bunun üzerine buyurur: Siz onun gönlünün meyvesini kopardınız. Evet derler. Kulum ne dedi? der. Hamd etti Sana, bir de «Biz Allah içiniz ve yine O'na döndürüleceğiz.» dedi, derler. Allah Teâlâ buyurur : Öyleyse kulum için cennette bir ev yapın ve ona «Hamd evi» adını verin.

Rasûlullah (s.a.) buyuruyor. Azîz ve Celîl olan Allah buyurur ki: Ben, kulumun Beni zannı gibiyim. O Beni zikrettiği zaman Ben onun yanındayım. O Beni kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zikrederim. O Beni bir topluluk içinde zikrederse, Ben onu ondan daha iyi bir topluluk içerisinde zikrederim. O Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım. O Bana bir kulaç yaklaşırsa Ben ona on adım yaklaşırım. O Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim.

Aslında bu, Mele-i A'lâ'nın yeryüzündeki mü'minlerin işiyle meşgûl olmasıdır.

«Arş'ı yüklenen melekler ve onun etrafındakiler Rablarını hamd ile tesbîh ederler. O'na îmân ederler ve îmân eden kimseler için de şöyle mağfiret dilerler: Ey Rabbımız; Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Bunun için tevbe edenleri ve Senin yoluna koyulanları bağışla, onları cehennem azabından koru...» (Ğâfir, 7).

Bu, Allah indinde şehîdler için hazırlanan hayatın timsâlidir:

«Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rabları katında rızıklandırılırlar. Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinerek arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara; kendilerine korku olmadığını ve üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler.»

«Onlar, Allah'tan gelen bir nimet ve kerem ile ve Allah'ın mü'minlerin mükâfâtını zâyi' etmeyeceği müjdesiyle sevinirler.» (Âl-i İmrân, 169-171)

Allah'ın yalancıları, zâlimleri ve mücrimleri helâk edeceğine ve âhirette azâba müstehak kılacağına dâir vaadi gibi... Aslında yeryüzünü onlarla doldurmanın belirli bir vakte kadar mühlet verilme mânâsına geldiği gibi. Her ne kadar zaman zaman dünyada da onları helâk etmekteyse de asıl yüklenilen nokta âhirettir. Çünkü bütün cezâ âhirettedir:

«O Allah'ı tanımayanların refâh içinde diyâr diyâr gezip dolaşmaları sakın sizi aldatmasın. Kâfirlerin bu halleri çabuk geçen bir zevktir. Sonunda varacakları yer cehennem. O ne azâb verici bir döşektir.» (Âl-i İmrân, 196-197)

«Zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı gâfil sanma. Onlar sadece gözle-

rin dehşetle belireceği bir güne kadar te'hîr etmektedir. O gün başları kalkmış, gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sâbit kalmış, gönülleri bomboş olarak koşup duracaklardır.» (İbrâhîm, 42-43).

«O halde bırak o inkârcıları, dalsınlar ve oynaya dursunlar tâ o va'dolundukları güne kavuşturulacakları zamana kadar. O gün, kabirlerinden koşarak çıkacaklar; sanki dikili putlara koşuyorlarmış gibi... Gözlerinin feri sönmüş bir halde, kendilerini bir horluk kaplayacak. İşte bugün, o vaad edildikleri kıyâmet günüdür.» (Meâric, 42-44).

İşte böylece insanların hayatı Mele-i A'lâ'daki hayatla ilgi kuruyor ve dünya âhirete bağlanıyor. Şu halde hayırla şer, hak ile bâtıl ve îmânla zulüm arasındaki savaş sahnesi yalnız başına yeryüzü değildir... Yolun varılacak son durağı ve bu çatışmada söylenilecek söz yeri, dünya hayatı değildir. Ayrıca dünya hayatındaki zevkler ve lezzetler, acılar, eğlenceler ve mahrûmiyetler de ilâhî mîzânda en yüce değerleri ifâde etmezler.

Şu halde mekânda sâhâ genişliyor... Zaman sâhâsı da genişliyor... Ölçü ve değerlerin yeri de enginleşiyor. Mü'min nefislerin ufukları sonsuzluğa varıyor. İhtimâmlar büyüyor. Yeryüzü ve içinde bulunan her şey küçülüyor. Dünya hayatı ve onunla ilgili her şey basitleşiyor. Ve mü'min gördüğü ufuklar ve hayatlar nisbetinde büyüyor ve gelişiyor... Ve işte Uhdûd kıssası bu engin, şümullü, yüce ve büyük düşünce sisteminin inşâsında en üstün zirveyi, en yüce noktayı temsîl ediyor...

Gerek ashâb-ı uhdûdun kıssası, gerekse Bürûc sûresi Allah davasının tabîatı ve dava adamının bütün mükellefiyetler karşısındaki tutumu konusunda geniş ışıklar serpmektedir. Allah davasının tarihi boyunca yeryüzünde çeşitli davaların ve ideolojilerin muhtelif netîcelerinden pek çok örnekler görülmüştür. Yeryüzü Nûh peygamberin, Hûd peygamberin, Şuayb peygamberin, Lût peygamberin kavminin acı âkıbetlerini, sayıları pek az bir inananlar topluluğunun kurtuluşlarını, evet mücerred olarak kurtuluşlarını pek çok kere müşâhede etmiştir. Kurtulanlar için bundan sonra yeryüzünde ve hayatta icrâ ettikleri fonksiyonlarla ilgili hiç bir şey nakletmiyor Kur'ân... İşte bu örnekler gösteriyor ki Allah Teâlâ bazen yalancıların, zâlimlerin ve despotların âkıbetini çabucak karârlaştırmakta ve onlara dünya hayatında ya azâb gelmekte, ya da orada kendilerini bekleyen, gözetleyen en uygun cezâ...

Bu dava tarihinde Firavun'un ve askerlerinin acı âkıbetleri de görülmüş, Mûsâ (a.s.)nın ve kavminin kurtuluşu ve bir müddet yeryüzünde yerleşmeleri ve kendi tarihleri boyunca en uygun şekilde hüküm sürdükleri de müşâhade edilmiştir. Onlar her ne kadar mükemmel bir istikâmet ta'kîb ederek yücelere çıkamamışlarsa da Allah'ın âlem-şümûl hayat nizâmını, dinini kâinâta yerleştirmemişlerse de bu nevi örneklerine pek çok kere rastlanmıştır. Bu örnekler daha da artırılabilir.

Bunun gibi bu davanın tarihi boyunca hidâyete karşı gelen ve Hz. Muhammed'e inanmayan müşriklerin acı âkıbetleri de görülmüş, mü'minlerin tamâmen zafer kazanıp, akîdelerinin rûhlarında son derece üstünlük kesbettiği de müşâhede edilmiştir. Ve bir kere insanlık tarihi boyunca Allah'ın nizâmının hayata hâkim olduğu insanlığın hiç bir devresinde görülmeyen, ne önce ne de sonra bir daha eşine rastlanmayan şekilde Allah nizâmının yeryüzüne yerleştirilme işi tamâmlanmıştır.

Bunun gibi İslâm davasının tarihi ashâb-ı uhdûd kıssasında görülen örneklere de şâhid olmuştur. Gerek eski devirlerde, gerekse modern çağlarda îmân tarihinin kataloğunda en az zuhûr eden başka örneklere de rastlanmıştır. Ve hâlâ bu örnekler asırlar boyu zaman geçmiş olmasına rağmen devâm edip gitmektedir. Uzak veya yakın diğer örnekler yanında Uhdûd hâdisesi anlatılması çok zor bir örnektir. Mü'minlerin kurtulmadığı, kâfirlerin muâheze edilmediği bir örnek olarak kalacaktır. Bunun sebebi de Allah davasının yârânı olan mü'minlerin hissinde bu gerçeğin yer etmesi ve kendilerinin elinde bir şey olmadığını, bütün meselelerinin ve akîde konusunun Allah'a âit olduğunun anlatılmasıdır. Onların vazîfesi sadece vazîfelerini yerine getirip gitmektir. Onların üzerine düşen görev Allah yolunu seçip, akîdeyi hayata tercîh edip, îmân ederek fitnelere üstün gelmek, amelleri ve niyetleriyle Allah'ı tasdîk etmektir. Sonra Allah hem onlara, hem de düşmanlarına yapacağını yapar... Tıpkı kendi davasına ve dinine istediğini yaptığı gibi... Ve onlar da nihâyet îmân tarihinin tanıdığı, şâhid olduğu sonuçlardan birisine ulaşacaklar veya onların bizzât gördüğü ve bildiği netîcelerden birisine erişeceklerdir.

Onlar Allah indinde ücretli olarak tutulmuşlardır. O; nerede, nasıl ve ne şekilde isterse öylece çalışırlar ve belirli bir ücreti alırlar. Ama ellerinden ne lehte, ne de aleyhlerinde bu daveti yönetme yetkisi yoktur. Çünkü o, iş sâhibinin vazîfesidir. Yoksa işçinin değil... Bir kere onlar ilk anda gönül huzûruna ulaşırlar, duygu üstünlüğüne erişirler, ideal güzelliğine varırlar, câzibe ve şatafattan kurtulurlar, korku ve karârsızlıktan uzaklaşırlar ve her hâlükârda hürriyete ulaşırlar. İkinci olarak da onlar mâverâda övgüye, anılmaya ve şerefe erişirler... Daha yeryüzünde iken oradaki üstün mertebelere ererler.

Sonra onlar bir defasında da âhirete, hesâba ve büyük nimetlere gark olurlar. Her defa şüphesiz ki bir öncekinden daha büyüktür. Ve bunların hepsinin yanı sıra da Allah'ın memnûniyeti vardır. Ve onlar Allah'ın takdîrini yerine getirmek için seçilmiş bir vâsıta, bir kudret perdesidirler. Allah onlarla yeryüzünde dilediği şeyi yapar...

İşte böylece son bulmuştu Kur'ân'ın sadri. İslâm'daki ilk müslümanlara, seçilmiş kitleye tatbîk ettiği terbiye. Onları öyle bir mertebeye

çıkarmıştı ki önce kendi benliklerinden ve kişiliklerinden uzaklaştırmış, kendileriyle ilgili her şeyi atmış ve emir sâhibinin yanında ücretli işçi olarak çalışmalarını sağlamış, ne şekilde olursa olsun Allah'ın seçtiğinden memnûn kılmıştı onları.

Bunun yanı sıra da Kur'ân'ın tevcîhâtıyla birlikte yürüyen peygamber terbiyesi yer alıyordu. Gönülleri ve gözleri cennete çeviriyor, seçilmiş olan deve için sabretmeye çağırıyordu. Netîcede Allah, dünya ve âhirette dilediği izni verdi onlara...

Rasûlullah (s.a.) Ammâr'ı ve anasıyla babasını görüyor, Mekke'de korkunç azâblar altında inlediklerini müşâhede ediyor ama «Sabredin ey Yâsir âilesi... Sizin yeriniz cennet.» demekten başka bir şey söylemiyordu.

Habbâb İbn Eret anlatıyor: Diyor ki: «Bir gün Rasûlullah (s.a.) Kâ'be'nin gölgesinde hırkasına dayanmış otururken halimizden şikâyet ettik ve dedik ki: Bize nusret dilemeyecek misin? Bizim için duâ etmeyecek misin? Bunun üzerine o buyurdu: Sizden önce öyle şeyler olmuştu ki, adam tutuluyor, yere gömülüyor, sonra bir testere getiriliyor ve başının üzerine konularak biçilip iki parçaya ayrılıyordu. Geriye kalan eti ve kemiği ise demirden taraklarla taranıyordu. Ama bu yine de onun dininden uzaklaşmasına sebep olmuyordu. Allah'a yemîn ederim ki, Allah bu mes'eleyi mutlakâ üstün getirecek ve netîcede San'a'dan binen Hadramût'a inecek de Allah'tan başka kimseden korkmayacak. Kurt koyuna karışacak, ama siz acele etmek istiyorsunuz...»

Her şartın ve durumun ötesinde Allah'ın bir hikmeti vardır. Bu kâinâtta olan her şeyi idâre eden O'dur. Kâinâtın başına, sonuna muttali' olan, kâinâttaki hâdiseleri düzenleyerek aralarındaki münâsebeti sağlayan O'dur. Odur bilen örtülü gayb perdesinin gerisindeki gizli hikmetleri... Uzun yol hattı boyunca meşiyyetine uygun düşen hikmeti.

Nesiller ve asırlar boyunca bazı hâdiseler gözümüz önüne serilmektedir ki, o hâdiseyi yaşayanlar yaşadıkları çağlarda onun hikmetini kavrayamıyorlardı. Belki de onlar niçin böyle olduğunu soruyorlardı? Ya Rabbi niçin oluyor bunlar? diyorlardı. Aslında bu suâller mü'minin kaçınması gereken cehâletin ifâdesidir. Çünkü mü'min başlangıçta bilir ki her hâdisenin gerisinde bir hikmet vardır. Mü'min zihninde sâhâlar geniştir. Zaman ve mekân içerisindeki mesâfeler uzaktır. Ve onun sâhip olduğu değer ve ölçüler başlangıçta böyle bir suâl îrâd etmeyi ve düşünmeyi önler... Ve mü'min kaderin devresine kapılarak selâmet ve huzûr içerisinde yolunda yürür ve ilerler.

Gerçekten de Kur'ân, emâneti taşımak için bazı gönülleri hazır hale getiriyor ve yeniden inşâ ediyordu. Tabiî olarak bu gönüllerin eşine rastlanmayacak şekilde güçlü kuvvetli ve ferâgatkâr olması gerekirdi. Çünkü o her şeyini fedâ edecek ve her güçlüğe katlanacaktı. O, bu yer-

yüzüyle ilgili şeylere göz atmayacak, âhiretten başka bir şeye nazar etmeyecekti. Allah'ın rızâsından başkasını istemeyecekti... Yeryüzündeki yolculuk boyunca mesâfeler kat'edilirken dikilen engellere, meşakkatlere, mahrûmiyetlere, fedakârlıklara, azâb ve serdengeçtiliklere, hattâ ölüme bile hazır olacaktı. Hem de yeryüzünde yakın zamanda mükâfât beklemeksizin... İsterse bu mükâfât bizzât davasının zaferi, İslâm'ın gâlibiyeti ve müslümanların üstünlüğü olsun. Hattâ bu karşılık zâlimlerin helâk olması ve ilk devrelerde yalancıların çarpıldığı zorlu ve güçlü bir cezâya çarpılmaları şeklinde olsun...

Tâ ki bu gönüller önünde yeryüzünde yürüyecek ve karşılık beklemeyecek bir yol olduğunu anlayınca ve yalnız başına hak ile bâtıl arasındaki kesin hesâblaşma zamanı olarak âhiret beklenineeye kadar... Hattâ Allah Teâlâ'nın niyetlerinin doğruluğunu, verdikleri vaadi ve ahdi yerine getireceklerini bildiği bu gönüller, zaferin yeryüzünde geldiğini görseler ve buna emîn olsalar kendi nefisleri için değil ilâhî nizâmı emânet vazîfesini yerine getirmeyi kabul etseler bile onlar bu emâneti yürütecek, dünyada karşılaştıkları her türlü ganîmetlerin farkında bile olmasalar bu emâneti yerine getireceklerdir. Çünkü onlar hak için fedakârlığa katlanmışlar, Allah'ın rızâsından başka bir mükâfât bilmemişlerdir.

Zaferden söz edilen, ganîmetlerden mevzû-u bahsedilen ve mü'minlerin eliyle müşriklerin yenildiğinden söz edilen bütün âyetler Medîne'de nâzil olmuştur... Bundan sonra... bütün bu meseleler mü'minin programının dışında beklediği ve görmek istediği şeylerin hâricindedir. Zafer ise kendiliğinden gelmiştir. Çünkü Allah'ın nizâmı ve irâdesi, bu nizâmın pratik hayatta tahakkukunu îcâbettirmiş, nesiller boyu görülen amelî bir şekil olarak çıkmasını irâde buyurmuştur.

Elbetteki yorulmanın, fedakârlığın, engellere karşı dikilmenin ve ıstırâb çekmelerin hepsi Allah'ın takdîrine göredir ve onun gerisinde bizim şu anda görmeye çalıştığımız hikmetler gizlidir. Bu nokta üzerinde Allah davasına çağıranların dikkatle düşünmeleri gerekir. Her yerde ve her nesilden dava adamlarının... Bu nokta dava adamlarına eksiksiz ve açık olarak yoldaki işâretleri göstermeye kâfîdir. O yolda sonuna kadar ilerlemek isteyenlerin adımlarını pekiştirmeye yeter. Sonuç nasıl olursa olsun en sonunda vukû'bulacak Allah'ın takdîridir. Etler ve kemiklerle serilmiş, kanlar ve terlerle yoğrulmuş meşakkatli yol boyunca onlar zafer veya mağlûbiyete, hak ile bâtıl arasındaki kesin ayrılığa aslâ iltifât edemezler. Fakat Allah, kendi davası ve dini için bir şey yapmak isterse, bu Allah'ın irâde buyurduğu tarzda cereyân eder ve öylece sonuçlanır. Yoksa elem ve fedakârlıkların karşılığı olarak değil... Hayır... Yeryüzü cezâ ve mükâfât diyârı değildir. Sadece ve sadece Allah davasının emri ve nizâmı çerçevesinde Allah'ın seçtiği bazı kulları vâ-

sıtasıyla dilediği şekilde hareket etmek üzere Allah'ın takdîrini tahakkuk zemîni bulduğu bir yerdir. Bu seçilme işi kendileri için yeter. Allah'ın bu davaya kendilerini seçmesinin yanında her şey küçük ve basit kalır. Hayat bile... Yeryüzünde yapılacak gizli açık bütün seyâhatler önemsiz olur...

Uhdûd kıssasını müteâkıben Hak Teâlâ'nın buyurduğu şu hüküm de bir başka gerçeği işâret etmektedir:

«Mü'minlere kızdıkları da ancak Azîz ve Hamîd olan Allah'a îmân etmeleri sebebiyle idi...»

Allah davasına inananların, her nesilde ve her yerde bu nokta üzerinde dikkatlice durmaları ve düşünmeleri gerekir.

Aslında mü'minlerle düşmanları arasında geçen savaş, esâs yapısı itibârıyla bir akîde savaşıdır, başka bir şey değil... Düşmanları mü'minlerin îmânlarını çekememektedirler. Onları kızdıran yalnız ve yalnız bu akîdedir...

Mü'minler ile Allah düşmanları arasında geçen savaş aslında ne siyasî, ne iktisâdî ne de ırk ayrımına dayalı bir savaştır... Şâyet mesele bu saydıklarımızdan herhangi birisi için olsaydı, durdurulması gâyet kolay olurdu. Böyle bir problemi çözmek basîtleşirdi. Ne var ki bu savaş temelden bir akîde savaşıdır. Ya küfür, ya da îmân... Ya câhiliyet, ya da İslâm.

Müşriklerin ileri gelen büyükleri Rasûlullah'a geliyor, bir tek şey karşılığında dilediği malı, başkanlığı ve dünya nimetlerini vereceklerini söylüyorlardı. İstedikleri tek şey akîde savaşını bırakması ve bu konuda gevşeklik göstermesiydi. Tenzîh ederiz Peygamberi şâyet o istedikleri şeylerden her hangi birisine «Peki» deseydi, hiç şüphesiz aralarında hiç bir savaş kalmayacaktı.

Aslında bu bir akîde davasıdır ve bir akîde savaşıdır. Nerede bir müslümanla karşılaşırlarsa karşılaşsınlar, mü'minlerin yakînen bilmeleri gereken budur. Onlara karşı gelenler bu akîdeden başka hiç bir şey için karşı gelmiyorlar. Azîz ve Hamîd olan Allah'a inanmaktan başka bir şeye kin beslemiyorlar. Bazan mü'minlerin düşmanları giriştikleri savaşın üstüne akîde sancağından başka sancaklar çekmek, siyâsî, iktisâdî ve cinsî bayraklar kaldırmak istiyorlar. Maksadları mü'minlerle giriştikleri savaşın gerçek yönünü değiştirmek ve mü'minlerin rûhundaki akîde meş'alesini söndürmek... Şu halde mü'minlerin vazîfesi bunlara aldanmamaktır. Ve bu yaptıkları her şeylerin bir gözboyacılığından ve gizli bir niyetten geldiğini anlamalarıdır. Aslında savaşın sancağını değiştirenler, mü'minleri gerçek zafer silâhından mahrûm etmek ve ellerinden bu silâhı kapmak istemektedirler. Ne şekilde olursa olsun, ister Uhdûd hâdisesinde olduğu gibi rûhî boşalım şeklinde, isterse

ilk müslüman nesillerde meydana geldiği gibi rûhî enginliğe ulaşmadan doğan hâkimiyet tarzında olsun, farksızdır.

Biz bugün dünya haçlılarının bizi gerçek savaştan yanıltmak için kendi hedeflerine çeşitli sancaklar diktiklerini bir örnek olarak müşâhade ediyoruz, tarihi nasıl değiştirmek istediklerini görüyoruz. Ve bize, aslında haçlı savaşları sömürgeciliğin bir maskesi ve vâsıtasıdır da, başka bir gâyeye mebnî değilmiş zannını veriyorlar... Aslâ... Aslında son zamanlarda ortaya çıkan sömürgecilik hiç bir zaman ortadan kalkmamış olan ve Ortaçağdaki şımarıklığı kadar hiç bir devrede şımarıklık etmemiş olan haçlı rûhunun bir maskesidir. Ve muhtelif ırklardan müslümanlar, müslüman kumandanların emri altında, akîde sancağına dayanarak onları yenmişlerdi. İçlerinde Selâhaddîn-i Eyyûbî ve Turan Şah gibi kendi kavmiyetini unutan ve akîdesi için kendisini adayarak akîde sancağı altında zafer kazanan kumandanlar da vardı.

«Mü'minlere kızdıkları da ancak Azîz ve Hamîd olan Allah'a îmân etmeleri sebebiyle idi...»

Ve ne kadar doğru söylüyor ulu Allah... Aldatıcı hâinler de ne kadar da yalan uyduruyorlar... (Seyyid Kutub, Yoldaki İşaretler, 219-237).

—————oOo—————

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ
رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُۥ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو ٱلْعَرْشِ ٱلْمَجِيدُ ﴿١٥﴾
فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى تَكْذِيبٍ
﴿١٩﴾ وَٱللَّهُ مِن وَرَآئِهِم مُّحِيطٌۢ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْءَانٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍۭ ﴿٢٢﴾

11 — Doğrusu îmân edip sâlih amel işlemiş olanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

12 — Doğrusu Rabbının yakalayışı amansızdır.

13 — Önce yaratıp sonra tekrârlayan O'dur, O.

14 — O, Ğafûr'dur, Vedûd'dur.

15 — Arş'ın sâhibidir, Mecîd'dir.

16 — Dilediğini mutlakâ yapandır.

17 — O orduların haberi sana geldi mi?

18 — Firavun ve Semûd'un.
19 — Doğrusu küfredenler, yalanlamadadırlar.
20 — Allah ise onları arkalarından kuşatandır.
21 — Doğrusu o, şânlı bir Kur'ân'dır.
22 — Levh-i Mahfûz'dadır.

Rabbının Yakalayışı

Allah Teâlâ, mü'min kulları için «Altlarından ırmaklar akan cennetler» bulunduğunu bildiriyor. Düşmanlarına hazırlamış olduğu cehennemle yakıcı azâbın tersine, onlara bu nimeti hazırlamıştır. Bu sebeple Hak Teâlâ: «İşte büyük kurtuluş budur.» buyuruyor.

Sonra da «Doğrusu Rabbının yakalayışı amansızdır.» Peygamberlerini yalanlayan, emrine muhâlefet eden düşmanlarını yakalayışı ve onlardan intikâm alışı çok amansız ve şiddetlidir. Çünkü Allah Teâlâ metîn kuvvet sâhibidir. O'nun dilediği şey bir göz açıp kapamak kadar veya daha az zamanda dilediği şekilde olur. Bu sebeple hemen ardından: «Önce yaratıp sonra tekrârlayan O'dur, O.» buyuruyor. Yani O'nun önce yaratıp sonra ilk yarattığı gibi tekrârlaması kudretinin bir örneğidir. O'nun yaratmasına engel olup alıkoyacak hiç bir kimse yoktur. «O, Ğafûr'dur, Vedûd'dur.» Kendisine sığınıp tevbe edenin günâhını bağışlar. Günâh neden olursa olsun. İbn Abbâs ve başkaları «Vedûd» kelimesinin dost anlamına geldiğini söylerler. «Arş'ın sâhibidir, Mecîd'dir.» Bütün yaratıkların üstünde bulunan o muazzam Arş'ın sâhibidir. «Mecîd'dir.» kavlinde iki kırâet vardır. Ötre olarak Azîz ve Celîl olan Rabbın sıfatıdır. Esre olarak Arş'ın sıfatıdır. Her iki mânâ da sahîhtir.

«Dilediğini mutlakâ yapandır.» Neyi isterse onu yapar. Hükmünün takîbcisi yoktur. Yaptığından suâl eden yoktur. Azameti, gücü, hikmeti ve adâleti nedeniyle kimse O'nu yaptığından sorumlu tutmaz. Nitekim Ebubekir es-Sıddîk'e ölümcül hasta iken sana doktor baktı mı? denildiğinde onun; evet, dediğini, ne dedi? diye sorulunca da: Bana: «Ben dilediğimi yapanım» dedi, dediğini nakletmiştik.

«O orduların haberi sana geldi mi? Firavun ve Semûd'un.» Firavun ve Semûd'un başına gelen belânın ve hiç bir kimsenin uğramadığı intikâmın haberi sana ulaştı mı? Bu, Allah Teâlâ'nın: «Doğrusu Rabbının yakalayışı amansızdır.» kavlinin gerçekleşmesinden ibârettir. Yani Rabbım zâlimleri yakaladığı zaman çok şiddetli ve amansız bir şekilde yakalar. Azîz ve muktedir bir zâtın yakalayışıyla yakalar. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Amr İbn Meymûn'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «O orduların haberi sana geldi mi?» âyetini okuyan bir kadına rastlamış, ayakta durup onu dinlemiş ve: Evet bana geldi, demiş.

«Doğrusu küfredenler yalanlamadadırlar.» Onlar şek, şüphe, küfür ve inâdtadırlar. «Allah ise onları arkalarından kuşatandır.» Onlara gücü yeter, onları ezer. Onlar Allah'ın elinden kaçıp kurtulamazlar.

«Doğrusu o, şânlı bir Kur'ân'dır.» Yüce ve ulu. «Levh-i Mahfûz'dadır.» Yücelerin yücesinde Levh-i Mahfûz'da korunmuştur, fazlalık veya eksiklik yoktur. Tahrîf veya tebdîle uğramaz.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Amr İbn Ali... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; o: «Doğrusu o, şânlı bir Kur'ân'dır. Levh-i Mahfûz'dadır.» kavli hakkında şöyle demiştir: Allah'ın bu âyette zikrettiği korunmuş levha İsrâfîl'in karşısındadır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Abdurrahmân İbn Selmân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah'ın verdiği her şey Kur'ân'dan öncesi ve sonrasında mutlakâ Levh-i Mahfûz'dadır. Korunmuş olan levha İsrâfîl'in iki gözünün önündedir, ancak İsrâfîl'e ona bakma izni verilmez.

Hasan el-Basrî der ki: Bu şânlı Kur'ân, Allah'ın katında korunmuş levhadadır. Ondan dilediği kadarını kullarından dilediğine indirir.

Beğavî, İshâk İbn Bişr kanalıyla... Mukâtil, İbn Cüreyc, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu levhanın üstünde: Bir tek Allah'tan başka ilâh yoktur, O'nun dini İslâm'dır, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür. Kim, Allah'a inanır, vaadini doğrular ve peygamberlerine tâbi olursa; Allah onu cennetine girdirir, ibâresi yazılıdır. İbn Abbâs der ki: Bu levha beyâz inciden bir levhadır, uzunluğu gökle yer arası, genişliği de Doğu ile Batı genişliğindedir. Altı inci ve yâkûttan, sayfaları kırmızı yâkûttan, kalemi nûrdandır. Sözü Arş'a bağlıdır, aslı meleğin kucağındadır.

Mukâtil der ki; Levh-i Mahfûz, Arş'ın sağındadır.

Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Osmân... İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ Levh-i Mahfûz'u beyâz inciden yaratmıştır. Sayfaları kızıl yâkûttandır. Kalemi nûr, yazısı nûrdur. Allah Teâlâ'nın onda her gün 360 anı vardır. Yaratır ve rızık verir, diriltir ve öldürür, azîz eder, zelîl eder ve dilediğini yapar.

BÜRÛC SÛRESİNİN SONU

TÂRIK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize babam... Abdurrahmân İbn Hâlid'den nakletti ki; ona babası anlatmış. O, Rasûlullah (s.a.)ı Sakîf çarşısında okuna veya değneğine dayanmış olarak görmüş. Onlara yardım dilemek için gelmiş imiş. Onun şöyle dediğini işittim, demiş: «Andolsun göğe ve Târık'a...» Sûreyi sonuna kadar okumuş. Sonra Hâlid İbn Ebu Cebel demiş ki: Ben, câhiliyet döneminde müşrik iken bunu ezberledim sonra İslâm'a girdim ve onu okudum. Hâlid İbn Cebel demiş ki: Sakîf kabîlesi beni çağırıp dediler ki: Bu adamdan duyduğun nedir? Ben de onlara bu sûreyi okudum. Onların yanında bulunan Kureyş'liler demişler ki: Biz arkadaşımızı daha iyi biliriz. Eğer onun söylediğinin hak olduğunu görseydik muhakkak ona uyardık.

Neseî der ki: Bize Amr İbn Mansûr... Câbir'den nakletti ki: Muâz, akşam namazını kılmış ve Bakara, Nisâ sûrelerini okumuş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ey Muâz iki kerre of of sana, Târık ve Şems sûrelerini okumak yetmez miydi? Ve benzeri bir ifâde kullanmış.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾ إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun göğe ve Târık'a.
2 — Nereden bileceksin sen Târık'ın ne olduğunu?
3 — O, delen yıldızdır.
4 — Hiç bir nefis yoktur ki mutlakâ onun üzerinde bir gözeten bulunmasın.
5 — Şu halde insan bir baksın, neden yaratılmıştır?
6 — O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır.
7 — Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.
8 — Şüphe yok ki O, onu yeniden döndürmeye kâdirdir.
9 — O gün, sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.
10 — Artık onun gücü de, yardımcısı da yoktur.

Andolsun Târık'a

Allah Teâlâ göğe ve gökte halketmiş olduğu parlak yıldızlara yemîn ediyor ve: «Andolsun göğe ve Târık'a.» buyuruyor. Sonra da «Nereden bileceksin sen. Târık'ın ne olduğunu?» buyuruyor ve bunu «O, delen bir yıldızdır.» buyurarak tefsîr ediyor.

Katâde ve başkaları derler ki: Yıldıza Târık adının verilmesinin sebebi; onun gece görünüp gündüz kaybolmasıdır. Nitekim Sahîh hadîste vârid olan; kişinin evine geceleyin aniden gelmesini yasaklayan ifâde de bunu desteklemektedir. Duâ ihtivâ eden bir başka hadîste de geceleyin ansızın geliveren hayır ile ey Rahmân, buyurulmaktadır.

«O, delen yıldızdır.» İbn Abbâs buradaki (الثاقب) kelimesini aydınlatan diye tefsîr etmiştir. Süddî ise üzerlerine gönderilen şeytânları delen, diye mânâ vermiştir. İkrime de; aydınlatan ve şeytânı yakan, anlamını vermiştir.

«Hiç bir nefis yoktur ki mutlakâ onun üzerinde bir gözeten bulunmasın.» Her nefsin üzerinde Allah tarafından onu belâlardan koruyan bir koruyucu vardır. Nitekim Allah Teâlâ Ra'd sûresinde şöyle buyurur: «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» (Ra'd, 11)

«Şu halde insan bir baksın, neden yaratılmıştır?» İnsanın yaratıldığı temelin zaafına dikkat çekilmekte ve âhireti kabul etmesi husûsunda uyarılmaktadır. Çünkü bir şeyi ilk başlatmaya gücü yetenin, yeniden getirmeye gücünün yetmesi daha uygundur. Nitekim Allah Teâlâ, Rûm sûresinde şöyle buyurur: «İlkin yaratıp sonra onu iâde eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27).

«O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır.» Yani menîden. Kadın-

dan ve erkekten hızla çıkar, Azîz ve Celîl olan Allah'ın izniyle bundan çocuk doğar. Bunun için Allah Teâlâ müteâkıben şöyle buyuruyor:

«Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» Erkeğin bel kemiğinin, kadının da göğüslerinin arasından çıkar bu su. Şebîb İbn Bişr İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» kavli hakkında şöyle demiştir: Erkeğin bel kemiği ile kadının göğüsleri sarı ve incedir. Çocuk ancak bu ikisinden meydana gelir. Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Ebu Saîd el-Eşecc... Mis'ar'dan nakletti ki; o, Hakem'in İbn Abbâs'tan şöyle naklettiğini işittim, demiş: «Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» âyetindeki göğüsler anlamına gelen (الترائب) kelimesi işte budur demiş ve elini göğsünün üzerine koymuştur.

Dahhâk ve Atıyye, İbn Abbâs'tan naklederler ki; kadının göğsü gerdânlık yeridir. İkrime, Saîd İbn Cübeyr de böyle demiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki göğüsler anlamına gelen (الترائب) kelimesi iki memenin arası demektir. Mücâhid ise bu kelimenin, omuzlardan göğüse kadar olan kısım anlamına geldiğini bildirir. Ve yine Mücâhid'den nakledilen bir rivâyette bu kelime, boyun halkasından daha aşağıda kalan kısımdır. Süfyân es-Sevrî bunun iki göğüsün üst kısmı demek olduğunu söylerken, Saîd İbn Cübeyr bunun alt kısmın dört köşesi mânâsına geldiğini söyler. Dahhâk ise bu kelimenin iki göğüslerle ayaklar ve gözlerin arası anlamına olduğunu belirtir. Leys İbn Sa'd, Ma'mer İbn Ebu Habîbe el-Medenî'den nakleder ki; ona bu âyetle ilgili olarak şöyle denildiği ulaşmıştır: Bu, kalbin öz suyudur ve oradan çocuk meydana gelir. Katâde'nin de bu âyete bel kemiği ile boynu arasından, anlamını verdiği bildirilir.

«Şüphe yok ki o, onu yeniden döndürmeye kâdirdir.» Bu âyette iki görüş vardır:

Birincisi; muhakkak ki Allah, bu fırlayarak çıkan suyu çıktığı yerine yeniden döndürmeye muktedirdir. Mücâhid, İkrime ve başkaları böyle demişlerdir.

İkinci kavil ise şöyledir: Muhakkak ki Allah Teâlâ, bu atılıp dökülen sudan yaratılmış olan insanı yeniden döndürmeye kâdirdir. Yani yeniden var edip âhiret diyârında diriltmeye kâdirdir. Çünkü ilkin yapmaya gücü yetenin yeniden döndürmeye de gücü yeter. Azîz ve Celîl olan Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de bu delili birçok yerde zikretmiştir. Dahhâk'ın söylediği bu görüş İbn Cerîr Taberî tarafından da tercîh edilmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devâmında: «O gün, sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» Sırların denendiği, yoklanıp açığa çıktığı gizlinin açık, saklının görülür olduğu kıyâmet gününde. Nitekim Buhârî

ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

يُرْفَعُ لَهُ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُقَالُ هٰذِهِ غَدْرَةُ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ

Her gadre uğrayan için kıyâmet gününde bir sancak dikilir ve; bu falan oğlu falanın gadrine uğrayandır, denilir.

«Artık onun gücü de, yardımcısı da yoktur.» Kıyâmet günü artık insanın kendisinde bir güç ve kendinin dışında bir yardımcısı yoktur. Ne kendini Allah'ın azâbından kendisi kurtarabilir, ne de başkasının buna gücü yeter.

İ Z Â H I

«O, delen yıldızdır.» Parlaklık saçan ve aydınlatan yıldızdır. Parlayan yıldızdır da denmiştir. Yüce ve üstün anlamına geldiği de söylenir. Denildi ki: Bu, şeytânın fırlattığı ve bununla delip geçtiği şeydir. Ve yine bunun Süreyyâ yıldızı olduğu söylenmiştir. Çünkü araplar Süreyyâ'ya yıldız adını verirler. Zuhâl olduğu da söylenmiştir. Yüksek olduğu için bu ad verildi, denir. Denildi ki bu, şeytânın fırlattığı her yıldızdır. O, deler ve geçer. Bunlar Allah'ın kasem ettiği yemîn türleridir. Denildi ki: Bu âyetin takdîri şöyledir: Bütün bunların Rabbına andolsun. Bu yemînin cevâbı ise «Hiç bir nefis yoktur ki mutlakâ onun üzerinde bir gözeten bulunmasın.» kavlidir. (Hâzim, Lübâb, VI, 490).

«Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» Erkeğin arka kemiği ile kadının göğüslerinin arasından. Bu, kadının göğüs kemiğinin büyükleridir. Eğer meninin, dördüncü hazmın fazlalığından doğup bütün organlara dağıldığı ve nihâyet o organların hepsinin benzeri olan organları doğurmaya hazır hale geldiği ve ana karargâhının yumurtalıkları yanında bir birine sarılmış olan damarlar olduğu fikri doğru sayılırsa; şüphesiz ki beyin nutfenin doğumunda en önemli yardımcı organ görevini üslenir. Bu sebeple fazlasıyla cinsel temâs onun hızlıca zayıflamasına sebep olur. Bundan sonra ilikler gelir ki; bu, iskelet kemiklerinin içindedir. Bunun pek çok bölümleri göğüs kemiğine kadar iner. Ve bu ikisi menînin korunması için en uygun yerlerdir. Binâenaleyh bu ikisi zikre değer bulunarak özellikle anılmıştır. (Kâdî Beydâvî, Envâr-üt-Tenzîl, VI, 491).

İnsan, üstündeki göğe ve geceleyin karanlığı delen parlak veya yüksek yıldız gibi göze gönle çarparak kendisine geri gelen Târık'a bakıp zâhir ve bâtınından nasıl yüksek bir hıfz ve murâkebe altında bulunduğunu anlamak ve ona göre fenâlıktan sakınıp âkıbetinde mesrûr olabi-

leceği vazîfeleri cehd ile yapmak üzere kendini düşünsün. Neden ve hangi şeyden yaratıldığını. Bazıları buradan insan nefsinin, hissedilen heykel denilen bedenden ibâret olduğunu ve bu sûretle bu suâlin insana mücerred küçüklüğünü düşündürmek siyâkında îrâd edildiğini söylemişlerse de bu, tamâmen doğru değildir. Zîrâ «İnsan baksın» emrinden ilk evvel insanın bedenden ibâret değil, nazardan ibâret olduğu yani düşünen şey demek olduğu anlaşılır ki bu da Kıyâmet sûresinde geçtiği gibi «Hayır, insan kendi nefsine bakmaktadır.» mazmûnunun tamâmen aynıdır. Gerçi cevâpta insanın bedeni i'tibârıyla hılkati, mebdei anlatılmış ise de bundan insanın bedenden ibâret olması lâzım gelmeyip tavırlarından bir tavra âid olarak beden ile alâkadâr bulunduğu anlaşılmış olur.

İkinci olarak bu suâlin sevkinde insanın üzerinde bulunan hâfız ve murâkıb karşısında acz ü hakâretine bir tenbîh bulunduğunda şüphe yok ise de ,asıl siyâk yalnız o hakâreti düşündürmek değil, onu o hakîr mebdeden yaratıp yükselterek mütefekkir insan mertebesine getiren Hâlik Teâlâ'nın halk u hıfzındaki kudretinin büyüklüğünü düşündürerek Allah'ın yeniden döndürmeye kudretini tanıtmak ve binâenaleyh sırların açıklandığı günde sırlarının pâk olması için gurûra saplanmayıp Allah'a doğru yükselmek üzere kendi nefsinden cehd sarf eylemesi lüzûmunu anlatmaktır ki nazar, bu cehdin mebdei demektir, onun için hılkatinin başlangıcında nutfe halinde iken bile rahme intikâl etmek için bir nevi cehd demek olan «atılagelme»» vasfı bilhâssa tasrîh olunarak cevâbında buyuruluyor ki: «Atılagelen bir sudan yaratılmıştır.»

(دفق) fiili, dökmek, atmak gibi müteaddî olduğu için suyun vasfı (مدفوق) veya (مندفق) olmak iktizâ ederken (دافق) denilmesi şüphe yok ki şâyân-ı dikkattir. Bunda üç vecih söylemişlerdir:

Birincisi; Zeccâc'ın Sibeveyh'ten naklettiği üzere (تامر) ve (لابن) gibi nisbet mânâsıyla difıklı demek olarak yine (مدفوق) meâlinde olmasıdır.

İkincisi; (عيشة راضية) gibi isnâd-ı mecâzî tarîkıyla ism-i mef'ûlden fâil ile ta'bîr edilmiş olmasıdır. Ferrâ demiştir ki: Sıfat mevkiinde bunu, Hicâz halkı diğerlerinden daha çok yaparlar: (ليل هم ناصب سركاتم نائم) gibi.

Üçüncüsü; İmâm Halîl'den ve Kutrub'dan (الدُّفُق الدِفْق) dökülmeler mânâsına da geldiği nakledilmiştir. Fakat hangisi de olsa bunun bu sûretle ifâdesinde bir nükte bulunmak lâzım gelir. Bu ise suda bir cehd tasavvur ettirmek üzere dıfkın ona nisbet edilmiş olmasıdır. Baştaki (من) ibtidâiyyedir, teb'îz olması da «Her sudan çocuk olmaz» sahîh hadisi mazmûnuna muvâfık olur ki atılan bir suyun bir cüz'ün-

den demek olur. Tenvin de tahkîr içindir. «Değersiz bir su» mânâsındadır. Lâkin rastgele atılan her sudan değil, şu vasf ile muttasıf olan sudan: Sulb ile Terâib arasında çıkar.

Sulb, sulûb, saleb, sâlib; yargıdan kuyruk sokumuna kadar arka kemiğine denir ki omurga kemiği, amûd-i fikârî ve bel ta'bîr olunur. Beyinden inen ve nuha-i şevkî denilen ve sinir bütününün ana hattı olan korkar ilik omurilik onun içinden iner. Beden teşekkülünün salâbet mihveri demek olan bir rüknüdür.

(الترائب) de (التريبة) nin cem'idir. Göğüs kemiklerine denir ki göğüs tahtası ta'bîr olunur. İki meme ile boyun halkası kemiklerinin aralığına veya göğsün sağ tarafından dört ve sol tarafından dört kaburgalara veya iki el, iki ayak ve iki göze dahi denilir. Bilhassa göğüste gerdânlık mevziine ıtlâk olunur. Demek ki sırttaki fıkraların mukâbili olarak göğüs kemiğinin sağ ve sol kaburgalara dağılan her boğumu bir terîbe olup mecmûuna terîb ve terâib denilmiştir. Bu sûretle asıl terâib, göğüs tahtasının mihverini teşkîl eden ve boyundan memeler arasına doğru inen kemikler olup etrâfı mülâhazasıyla sînenin gerdânlık mevziine ve bütününe ıtlâk olunur. Nitekim İmriülkays'ın «âyine gibi parlamış» diye vasfettiği terâib kemikleri değil, sînenin kendisidir. Sulb ile terâib; bedenin arkadan ve önden iki yüzeyini bel ve bağır gibi esâslı iki rüknü ile ifâde etmiş oluyor ki bunların arası tenâsül cihâzlarını muhtevîdir. Şu halde sulb ile terâib arası bedenin hey'et-i mec'mâasıyla alâkadâr olarak ortasında bulunan tenâsül cihâzlarından kinâye olur. Aynı zamanda sulb erkeğe, terâib kadına işâret olarak ikisinin birleşmesinden kinâye olmak da sulbün erkek, sînenin kadın hakkında daha ma'rûf ve bâriz olması i'tibârıyla tanınmaya daha yakındır. Gerçi «çıkar» kavli «atılan su»nun daha uygun sıfatı olmak bulunduğu cihetle, zamîr ona râci' olacağına nazaran «atılma» erkeğin suyundan zâhir olduğu gibi, sulb ve terâib arasından da erkeğin, sulbü ile terâibi arası mütebâdir olur ise de ictimâ' halinde erkek ve kadın her birinin sulb ve terâibi arasına, yâhud sulb erkeğe, terâib kadına âid olarak ikisinin de sebebiyyetine işâret olmak daha tercîhe şâyândır. Çünkü bu sûrette bu vasfın faydası daha cem'iyyetli olur.

Müfessirlerin burada başlıca iki kavli vardır:

Birincisi, ilk söylediğimiz gibi atılan suyun, erkeğin suyu, sulb ve terâib arasının da erkeğin sulb ve terâibi arası olmaktır. Bunda kadın ciheti nefyedilmiş değil, ancak sarâhaten taarruz olunmayıp «Hangi şeyden onu yaratmıştır? Nutfeden onu yaratmıştır.» gibi öncesine işâretle yetinilmiş olur.

İkincisi; erkeğin sulbünden ve kadının terâibinden yâhud ikisinin de sulb ve terâibi arasından çıkan iki suyun mecmûuna işâret olmaktır. Çünkü Âl-i İmrân sûresinin başında geçtiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.)

den erkek ve kadından hangisinin suyu —kuvvetçe— galebe ederse çocuğun ona benzemesi gâlib olur diye rivâyet olunduğuna nazaran, çocuk erkekle kadın suyunun bir içtimâından hâsıl olur. Bunun iki su olduğu halde sulb ile terâib arasından çıkar dâfık bir su diye ifâde olunmasının sebebi de şöyle izâh edilmiştir:

a) Erkekle kadın, ikisi ictimâ' halinde bir tek şey gibi olduklarından dolayı burada bu ta'bîr güzel olmuştur.

b) Bir şeyin iki sebebi olduğu zaman; bu, şununla şunun arasında oldu, demek muvâfık olur. O halde «atılan» denilmesi de ba'zın vasfını külle ıtlâk kabîlindendir. Bir kısmı atılan olmak hasebiyle, o mecmûa da bu vasıf verilmiştir. Yahûd kadının suyu da rahme dökülmek hasebiyle onda da bu sıfat mülâhaza edilebilir. Bu iki kavl üzerine burada; kadının menîsi var mıdır, yok mudur? Varsa çocuğun tevellüdünde asl olan hangisidir? Tarzında bazı münâkaşalar olmuş, kadının da bir suyu bulunduğunu ve buna şer'an onun menîsi ta'bîr olunduğunu ve alaka'nın husûlü için telkîhte iki tarafın da alâkadâr olduğu münâkaşaya mahal yoktur. Fakat kadının suyu, erkeğin nutfesi gibi hayâtî maddeyi ihtivâ ediyor mu? Yoksa mezî gibi bir destek hizmeti yapmakla kalıyor mu? Çocuğun hılkatinde ikisi birlikte fâil birer unsur mudur? Yoksa biri fâil, biri kâbil midir? Bu cihetler aranmıştır.

Kur'ân âyetlerinin (سلالة من) (حمأ مسنون, صلصال, الطين, التراب) gibi terimlerden sonra mebde' olarak gösterdiği (ماء مهين) hep erkeğin nutfesinde zâhir olmasına ve kadın menîsi hakkında bir sarâhat bulunmamasına nazaran, bir kısım ulemâ çocuğun oluşmasında aslî unsurun erkeğin suyu olduğuna kâil olmuş ve kadının suyunu bir hayat unsuru değil, bir yardımcı mâhiyetinde mülâhaza ederek birinci görüşü tercîh etmişlerdir. Diğer taraftan telkînin husûlünde kadından da bir maddenin eklenip iştirâki bilâhare benzeme tezâhürâtından dahi tebeyyün etmesine ve hadîste de bunun kadın menîsinin iştirâk ve galebesine nisbet edilmiş olmasına mebnî, kadından eklenen fâil veya kâbil bir unsurun dahi nazar-ı i'tibâra alınması lâzım gelmiştir ki bu unsur; kadının bezr veya Büyeyza ta'bîr olunan ve telkîh edilen yumurtacığıdır. Ve kadın suyunun bir menî gibi addedilmesi rahmin üstünde yumurtalıktan çıkan bu yumurtacıklar dolayısıyladır. «Her sudan çocuk olmaz.» hadîsi uyarınca çocuk, erkek suyunun bütününden değil bir bölümünden olduğu gibi, kadın suyunun da hepsinden değil, bu yumurtacığındandır. Gizli olan telkîh emrinde bunun oynadığı rolle ilgîli üç ihtimâl vardır:

1 — Erkek tohumunun etkinlik ve gelişmesine yalnız zemîn teşkîl eden bir kâbil ve edilgen olmasıdır.

2 — Onunla karışma ve birleşimi ile bütününü etkinliği ve gelişmesidir.

3 — Erkek nutfesi bunun etkinliğine yalnız uyarıcı bir sebeb gibi olup cenînin usûlü o yumurtacıktan gelişmesidir. İşte müfessirler «Beli ile göğüsleri arasından çıkan» âyetinde birinci ve ikinci ihtimâller üzerinde yürümüşler, üçüncü ihtimâli nazar-ı i'tibâra almamışladır. Bu münâsebetle burada erkek ve kadın sularıyla zikrolunan üç ihtimâl hakkındaki nazariyyelere dâir îzâhâtta bulunmak faydadan uzak olmayacaktır.

Allah Teâlâ'nın sunu kudretine ve hıfz u inâyetine istidlâl ile mebde' ve ma'âd hatırlatılmak üzere insanın yaratılış devreleri Mü'minûn sûresinde «Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzme bir özden yarattık... Sonra siz, kıyâmet gününde muhakkak diriltileceksiniz.» (Mü'minûn, 12-16) âyetleriyle dokuz mertebeye tasnîf buyurularak zikrolunmuştu ki; birincisi «çamurdan süzme bir özden», ikincisi «nutfe», üçüncüsü «kan pıhtısı», dördüncüsü «bir çiğnemlik et», beşincisi «kemikler», altıncısı «et», yedincisi «apayrı bir yaratık», sekizincisi «ölüm», dokuzuncusu «diriltme»dir. Birincisi olan «çamurdan süzme bir öz» hakkında orada söz geçmişti. Burada da insan nefsi üzerindeki ilâhî koruma ile O'nun yeniden diriltmeye kudreti düşündürülmek üzere bütün o mertebeler, «Neden yaratılmıştır? O, erkek ve kadının beli ile göğüsleri arasından atılagelen bir sudan yaratılmıştır. Şüphesiz ki Allah, onu tekrâr döndürmeye kâdirdir.» mazmûnlarında hülâsa edilerek «insan baksın» diye insana nazar emredilmiş ve bu nazar için evvelemirde en bâriz olan atılagelen su ilkesinden hareket usûlü gösterilmiştir. Gerçi bu, hakîkatte Mü'minûn sûresindeki «Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» ile beyân buyurulan ikinci mertebedir. Fakat onda nazar yürütülmek için en zâhir ve en yakın olan ilke bu olduğu cihetle, ekserî âyetlerde evvelâ bu mebde'e nazar-ı dikkat celbolunmuştur. Burada «Erkek ve kadının beli ile göğsü arasından atılagelen bir sudan yaratılmıştır.» vasfından da bu suyun hem oluş ilkelerine, hem de yedinci mertebe olan «bir başka yaratılış» ile doğum lahzasına kadar tekâmülü durumlarına teşrîh, fizyoloji ve embriyoloji bakış açısından işâretler vardır. Bunlar fizikî, kimyevî, biyolojik yönlere bölünürse de burada en ziyâde matlûb olan biyolojik durumdur. Bu meyânda genetik ve embriyoloji nâmıyla zamanımızda ayrıca bir tasnîf ve incelemeye tâbi tutulan fen şu'besinde de bu zikrolunan nazarı, vazîfe edinerek ta'kîb eden tecrübî bilimlerdir. Bunun tedvîni umûmiyyetle tabâbet nokta-i nazarından olduğu için yazılan eserler hep o gâyeyi amaç ettiklerinden dolayı ilâhiyyât bakımından istidlâl ile meşgûl olmazlar ise de teşrîh, dokular ve organizmanın fonksiyonları gibi onda da insanın yaratılışına nazarla yaratıcı kudrete istidlâl ve ahlâkî, dinî, insanlık vazîfesini takdîr nokta-i nazarından bahsimize taalluk eden nice nice yaratılış âyetleri mütâlaa edilmekte bulunduğundan «İnsan neden yara-

tıldığına baksın.» emrine uyarak aşağıda gelen şekilde bazı bahisleri mütâlaa etmeliyiz. (Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, VII, 5702-5708).

oOo

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

11 — Andolsun o dönüş yeri olan göğe.
12 — Ve yarılan yere,
13 — Ki doğrusu bu, kesin bir sözdür.
14 — Ve o, bir şaka değildir.
15 — Gerçekten onlar düzen kuruyorlar,
16 — Ben de bir düzen kurmaktayım.
17 — Sen, şîmdilik kâfirlere mühlet ver, onları biraz geciktir.

Kesin Söz

İbn Abbâs dönüş yeri anlamına gelen (الرجع) kelimesine yağmur mânâsını vermiştir. Yine ondan nakledilen bir rivâyette bu kelime yağmur taşıyan bulut anlamına gelir ve o: «Andolsun o dönüş yeri olan göğe.» kavline yağmur indiren ve yağmur yağdıran göğe, anlamını vermiştir. Katâde ise her yıl kulların rızkının döndürüldüğü anlamını verir ve der ki: Böyle olmasaydı; hem onlar, hem de hayvanları helâk olurdu. İbn Zeyd de yıldızları, güneşi, ayı dönen gök anlamını vermiştir ki bu, o gök cisimlerinin buradan gelip şuradan gitmeleri anlamınadır.

«Ve yarılan yere.» İbn Abbâs yerin bitkiyle yarılması anlamını vermiştir ki Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Ebu Mâlik, Hasan, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir.

«Ki doğrusu bu, kesin bir sözdür.» İbn Abbâs; hak bir sözdür, der. Katâde de böyle der. Başkaları ise; adâletli bir hükümdür, anlamını verirler.

«Ve o, bir şaka değildir.» Bilakis ciddî bir hakîkattir.

Sonra kâfirlerin bu gerçeği yalanladıkları ve Allah'ın yolundan alıkoydukları haber verilerek buyuruluyor ki: «Gerçekten onlar düzen kuruyorlar.» İnsanları Kur'ân'ın aksine davet etmekle onlara hîle yapıp

düzen kuruyorlar. «Ben de bir düzen kurmaktayım. Sen, şimdilik kâfirlere mühlet ver.» Onları beklet ve acele etme. «Onları biraz geciktir.» O zaman başlarına gelecek gazabı, felâketi, cezâyı ve azâbı göreceksin. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Onları az bir geçindirir, sonra da katı bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24).

TÂRIK SÛRESİNİN SONU

A'LÂ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Bu sûrenin Mekke'de nâzil olduğunun delili Buhârî'nin naklettiği şu rivâyettir: Bize Abdân... Berâ İbn Âzib'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Peygamberin ashâbından bize ilk gelenler Mus'ab İbn Umeyr ile İbn Ümmü Mektûm'dur. Bu ikisi bize Kur'ân okutmaya başladılar. Sonra Ammâr, Bilâl ve Sa'd geldi. Sonra yirmi kişiyle birlikte Hattâb oğlu Ömer geldi. Sonra da Rasûlullah (s.a.) geldi. Ben Medîne'lilerin bunların gelişine sevindikleri kadar hiç bir şeye sevinmediklerini gördüm. Hattâ çocukların ve küçüklerin; şu gelen Rasûlullah'tır, dediklerini görüyordum. Geldiğinde ben A'lâ sûresiyle benzer sûreleri okuyordum. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî... Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) A'lâ sûresini severdi. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) Muâz'a şöyle demiştir: A'lâ, Şems ve Leyl sûresiyle namaz kılsaydın ya.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Nu'man İbn Beşîr'den nakletti ki... Rasûlullah (s.a.) Ramazân ve Kurbân bayramlarında A'lâ ve Ğâşiye sûrelerini okumuştur. Bayramlar Cum'a gününe rastlarsa her ikisini birlikte okumuştur. Bu hadîsin isnâdı Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde böyledir. Müslim de bu hadîsi Sahîh'inde rivâyet eder. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de Ebu Avâne, Cerîr ve Şu'be kanalıyla Nu'mân İbn Beşîr'den naklederler. Tirmizî; Sevrî... Nu'mân'dan böyle rivâyet etmiştir, der. Ancak râvîler arasında yer alan Sâlim oğlu Habîb'in babasından rivâyet naklettiği bilinmez. İbn Mâce de bu hadîsi

Muhammed İbn Sabâh kanalıyla... Nu'mân İbn Beşîr'den yukarıdaki topluluğun rivâyet ettiği şekilde nakleder. Allah en iyisini bilendir. Müslim'in ve sünen sâhiplerinin ifâdesi ise şöyledir: Rasûlullah (s.a.) iki bayramla Cum'a günlerinde A'lâ ve Ğâşiye sûrelerini okurdu. Bazan ikisi aynı günde birleşirdi ve o zamanda ikisini birlikte okurdu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde Übeyy İbn Kâ'b, Abdullah İbn Abbâs, Abdurrahmân İbn Ebzâ ve mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) vitirde A'lâ, Kâfirûn ve İhlâs sûresini okurmuş. Hz. Âişe Nâs ve Felak sûrelerini de buna eklemiştir. Kezâ bu hadîs muhtelif yollarla Câbir, Ebu Ümâme, Abdullah İbn Mes'ûd, İmrân İbn Husayn ve Ali İbn Talib (Allah onların hepsinden râzı olsun) den de rivâyet edilmiştir. Eğer uzatma endîşesi olmasaydı biz bunların isnâdıyla ilgili mümkün olan rivâyetleri ve metinleri burada îrâd ederdik. Ancak bu kadarlık işâretin yeterli olduğunu görüyoruz. Allah en iyisini bilendir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾ وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾
فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰ ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ
لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي
يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.

2 — Ki O, yaratıp şekil vermiştir.

3 — Ki O, takdîr edip doğru yolu göstermiştir.

4 — Ki O, yeşilliği çıkarmıştır.

5 — Sonra da onu kupkuru, siyah bir çöpe çevirmiştir.

6 — Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın.

7 — Yalnız Allah'ın dilediği başka. Çünkü O, açığı da, gizli olanı da bilir.

8 — Ve seni kolay olana muvaffak edeceğiz.

9 — O halde öğüt fayda verecekse, öğüt ver.

10 — Korkacak olan öğüt alacaktır.
11 — Bedbaht olan ise ondan kaçınır.
12 — Ki o, en büyük ateşe girecek olandır.
13 — O, orada ne ölecek, ne de dirilecektir.

Yücelerin Yücesi

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki: «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) bize dedi ki: Rükûunuzda bu âyeti okuyun. Daha sonra: «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyeti nâzil olunca da bunu secdenizde söyleyin, dedi. Bu rivâyeti Ebu Dâvûd ve İbn Mâce; Abdullah İbn Mübârek hadîsinde Mûsâ İbn Eyyûb kanalıyla Ukbe İbn Âmir'den naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki;. Rasûlullah (s.a.): «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyetini okuyunca, en yüce Rabbımı tesbîh ederim, demiştir. Bu rivâyeti Ebu Dâvûd da Züheyr İbn Harb kanalıyla Vekî'den nakleder ve bu konuda Vekî'e muhâlefet edilmiştir, der. Ebu Vekî' ve Şu'be de bu hadîsi Ebu İshâk kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan mevkûf olarak naklederler.

Sevrî Süddî'den, o da Abdhayr'dan nakletti ki; o, Hz. Ali'nin «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyetini okuyup; o çok yüce olan Rabbımı tesbîh ederim, dediğini işitmiş.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyeti okuyunca; çok yüce Rabbımı tesbîh ederim, dermiş. «Kıyâmet gününe yemîn ederim.» (Kıyâmet, 1) âyetini okuyup sonuna gelince de: Bu, ölüleri diriltmeye kâdir değil midir? Tesbîh ederim Seni elbette, dermiş.

Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Allah nebîsi: «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyetini okuyunca; en yüce Rabbımı tesbîh ederim, dermiş.

«Ki O, yaratıp şekil vermiştir.» Mahlûkatı yaratmış ve her yarattığını en güzel biçimde düzene koyup şekil vermiştir.

«Ki O, takdîr edip doğru yolu göstermiştir.» Mücâhid der ki: İnsanoğluna mutluluk ve mutsuzluk yolunu, hayvanlara da yayılım yerlerini göstermiştir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın kitâbında Mûsâ'nın Firavun'a söylediği şu kavline benzemektedir: «Rabbımız her şeye yaratılışını veren, sonra dosdoğru yola eriştirendir.» (Tâhâ, 50) Bir kader takdîr etmiş ve mahlûkâtı da buna doğru götürmüştür. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak Allah yaratıkların kaderini gök-

leri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce takdîr etmiştir. Bu sırada Arş'ı suyun üzerinde bulunuyordu.

«Ki O, yeşilliği çıkarmıştır.» Her türlü bitki ve ekini çıkarmıştır.

«Sonra da onu kupkuru, siyah bir çöpe çevirmiştir.» İbn Abbâs; değişik kuru bir ota, diye mânâ verir. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd de benzer şekilde söylerler. İbn Cerîr Taberî der ki: Arap sözlerini bilen kişilerden bazıları dediler ki: Bu ifâde, mânâsı önce olup kendisi sonra gelen ifâdelerdendir. Sözün anlamı şöyle olmaktadır: O ki otları yeşilden siyaha çevirmiş ve bundan sonra da onu kupkuru yapmıştır. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bu ihtimâl herne kadar vârid ise de doğru değildir. Çünkü te'vîl ehlinin sözüne aykırı düşmektedir.

«Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın.» Ey Muhammed, seni okutacağız da hiç unutmayacaksın. Bu da Azîz ve Celîl olan Allah'ın bir durumu haber vermesi ve Rasûlüne unutmayacağı bir okuyuşla okuyacağını vaadetmesidir.

«Yalnız Allah'ın dilediği başka.» Bu ifâde İbn Cerîr Taberî'nin onu unutmayacağı bir okutuşla okutacağı vaadinden Allah'ın dilediğini istisnâ ettiği şeklindeki görüşüdür. Katâde ise der ki: Rasûlullah (s.a.) Allah'ın dilediğinden başka hiç bir şeyi unutmazdı. Bazıları da dediler ki «Unutmayacaksın.» kavli bir talebtir. Ve böylece istisnâ mânâsını nesh üzerine dayandırmaktadırlar. Yani Allah'ın neshini dilediğinden başka sana okuttuklarımızı unutmayacaksın. Binâenaleyh sen onu terkedecek de değilsin.

«Çünkü O; açığı da gizli olanı da bilir.» Kullarının açıkça yaptıklarını da, gizlice söylediklerini de bilir. Hiç bir şey O'na gizli ve saklı değildir.

«Ve seni kolaya olana muvaffak edeceğiz.» Sana hayır fiiller işlemeyi ve iyi sözler söylemeyi kolaylaştıracağız. Sana kolay bir şerîat gönderecek, âdil, istikâmetli, müsâmahalı bir din teşrî' edeceğiz. Onda eğrilik-büğrülük bulunmayacağı gibi sıkıntı ve zorluk da bulunmayacaktır.

«O halde öğüt fayda verecekse, öğüt ver.» Öğütün fayda vereceği konuda sen öğüt ver. İlim neşrindeki edeb işte bu âyetten alınmıştır. Binâenaleyh hiç bir kimse, bilgiyi ehli olmayanın önüne sermemelidir. Nitekim mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Talîb (r.a.) der ki: Sen bir topluluğun aklının erişmeyeceği bir sözü söyleme. Çünkü bu söz onlar için yalnızca fitne olur. Ve yine demiştir ki: İnsanlara bildikleri sözle konuşun. Allah ve Rasûlünün yalanlanmasından hoşlanır mısınız?

«Korkacak olan öğüt alacaktır.» Ey Muhammed, Allahtan korkup O'na ulaşacağını kabul eden kişi kalbine ulaşan öğütten ibret alır.

«Bedbaht olan ise ondan kaçınır. Ki o, en büyük ateşe girecek olandır. O, orada ne ölecek, ne de dirilecektir.» Orada ölmez ki istirâhat et-

sin, dirilmez ki faydalı bir hayat yaşasın. Aksine bu hayat onun için zararlıdır. Çünkü bu nedenle karşılaşacağı elîm azâbı ve muhtelif baskıları farkedecektir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Ebu Adiyy... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem ehli olan cehennemlikler orada ne ölürler, ne de diriltilirler. Allah, merhamet etmek istediği bazı insanları cehennemde öldürür ve onların yanına şefâatçılar girerler. Kişi kendi arkadaşlarını alıp onları hayâ ırmağında —Veya hayat ırmağında veya canlılık ırmağında demiştir— bitirir. Ya da cennet ırmağında biterler, demiştir. Tıpkı selin taşıdığı suda bir tanenin bitmesi gibi. Ebu Saîd der ki: Rasûlullah (s.a.) sonra şöyle dedi: Görmez misiniz ağaç önce yeşerir sonra sararır —veya sonra sarı olur demiştir— Sonra tekrâr yeşerir. Bazıları dedile ki; sanki Rasûlullah (s.a.) çölde olanı söylemişti.

Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem ehli olan cehennemlikler elbette ki orada ne ölürler, ne de diriltilirler. Fakat bazı insanlar vardır ki —ya da benzer bir ifâde kullanmıştır— onlar günâhları nedeniyle cehenneme gireceklerdir. —Veya hatâları nedeniyle demiştir— işte onları öldürür, nihâyet onlar kömürleşince şefâat izni verilir ve yanlarına cemâat cemâat şefâatçılar gelir ve onları cehennem ırmaklarında bitirirler. Sonra; ey cennet ehli onların üzerine salıverin, denilir de onlar bir sel suyunun getirdiği tanenin bitmesi gibi biterler. Ebu Saîd der ki: O zaman toplulukta bulunan bir adam dedi ki: Sanki Rasûlullah (s.a.) çölde idi. Bu hadîsi Müslim de Bişr kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet eder. Aynı hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel, Yezîd kanalıyla... Ebu Saîd'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın cehennemden çıkarmak istemediği cehennemlikler orada ne ölürler ne de dirilirler. Allah'ın cehennemden çıkarmak istediği cehennemlikleri ise Allah orada öldürür. Nihâyet kömür olurlar da sonra topluca çıkarılıp cennet ırmaklarına götürülürler. Veya onların üzerine cennet ırmaklarından su serpilir de tıpkı bir selin taşıdığı tanenin bitmesi gibi bitip yeşerirler. Allah Teâlâ başka âyetlerde cehennem ehlinden haber vererek şöyle buyurur: «Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa bizi ölüme mahkûm etsin, diye çağırışırlar. O da: Siz, böyle kalacaksınız, der.» (Zuhruf, 77) Fâtır sûresinde ise şöyle buyurur: «Küfretmiş olanlara gelince; cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azâbı da hafîfletilmez. İşte Biz, her küfredeni böyle cezâlandırırız.» (Fâtır, 36) Ve daha bu anlamda pek çok âyet bulunmaktadır.

İ Z Â H I

«Ki O, takdîr edip doğru yolu göstermiştir.» Eşyânın cinslerini, türlerini, teklerini, mikdârlarını, niteliklerini, fiillerini ve ecellerini takdîr etmiştir. Nitekim Aleyhisselâtü Vesellâm buyurur ki: Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce, yaratıkların mikdârını takdîr etmiştir. Yani eşyânın cinsini ve her türün teklerini ma'lûm bir mikdâr üzere ta'yîn etmiştir. Kezâ her tekin cüssesinin mikdârını, durumunu güzel ve çirkin, bahtiyâr ve bahtsız, hidâyet ve sapıklık, renk ve şekil, tat ve koku, rızık ve ecel ve diğer şeylerin hepsini tek tek ta'yîn etmiştir. Nitekim bir diğer âyette şöyle buyurur «Hiç bir şey yoktur ki; hazinesi Bizim katımızda olmasın. Ve biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.» (Hicr, 21).

«Doğru yolu göstermiştir.» Onlardan her birini ana gâyesi için yöneltmiştir. Tabîî ve ihtiyârî olarak sudûr ettiği şeye yarayan biçimde sevketmiştir. Çünkü meyilleri, sezgileri, ortaya çıkardığı deliller, indirdiği âyetlerle her birini ne için yaratmışsa ona muvaffak kılmıştır. Eğer bitki ve hayvanların halini inceleyecek olsan onların her birinde akılları hayrete düşürecek şeylerin bulunduğunu görürsün.

Hikâye edilir ki: Yılan bir yaşına girince, gözü kör olur. Ancak Allah Teâlâ ona râziyane (Rezene denilen ve dere otuna benzeyen bir bitki) yaprağı ile gözünü silmesini ilhâm etmiştir. Gözüne bu yaprağı sürünce görme gücünü yeniden kazanır. Ancak bazan çölde iken görme gücünü yitirir. Ve bu yaprağın yetiştiği yer uzun bir mesâfede olur. Bu takdîrde ne kadar uzun olursa olsun yılan o mesâfeyi aşar ve kör olmasına rağmen râziyane bitkisinin bulunduğu bahçelere saldırır ve gözünü onun yaprağına sürer ve Allah'ın izniyle görme gücünü tekrâr elde eder.

Yine hikâye edilir ki: Timsâhın kıç tarafında delik bulunmadığı için yediği şeylerin artıkları ağzından çıkar. Allah Teâlâ onun için bir kuş görevlendirmiştir ve kuşun gıdâsını da timsâhın ağzına koymuştur. O kuş timsâhın ağzını açtığını görünce, ağzına girer ve içinde bulunanları kapıp yer. Allah Teâlâ bu kuşun gagasının üstünde ve altında iki çıkıntı yaratmıştır ki kuş ağzına girdiğinde timsâh ağzını kapayıp onu yutmasın. Timsâh kaplumbağa türünden büyük bir yaratıktır. Mısır'da, Nil'de Sind'de Mehrân ırmağında yaşar. Kâmûs'ta böyle denilir. Hayvanları ve insanoğullarını kapıp yer. Bazan uzunluğu yirmi zirâ'a ulaşır. Yumurtasını karada bırakır, bu yumurtalardan suya ulaşan timsâh olur. Kalanlar da Sakankûr (çöl keleri) olur. Bu, Mısır'da yaşayan bir canlıdır. Yaratılışının büyüklüğüne rağmen çok nefîs bir ya-

ratıktır. Hind krallarına hediye edilen en değerli hediye budur. Hindliler onu altından bıçakla keserler ve Mısır tuzuyla iyice oğup koruduktan sonra ülkelerine taşırlar. Bundan bir miskâl yumurtanın veya etin üzerine konulacak olursa çok fayda sağlar. Sakanankûr, ayı ve kaplumbağanın erkeğinin iki erkeklik organı ve dişisinin de iki dişillik organı bulunmaktadır.

Allah Teâlâ'nın canlılara lutfettiği hidâyetin (iç güdünün) garîbliklerinden birisi de Katâ (kaya kuşu) adı verilen kuş, yumurtasını bir yere bırakır. Sonra on günlük mesâfeden suda yumurtasını aramaya koyulur. Bazan daha fazla bir mesâfeden başlar. Fecrin doğuşundan güneşin doğuşuna kadar olan mesâfede onu terkeder. Sonra dönüp onu bulur. Ne giderken ne de gelirken hiç yanılmaz. Eşek ve deve de karanlık bir gecede bir yola giderlerse, ikinci gidişlerinde hatâ etmezler. Dişi ayı yavruladığı zaman karıncadan korkarak yavrusunu iki gün havada tutar. Çünkü o organları henüz belirmemiş olan bir et parçasını kaldırmaktadır. Sonra yavaş yavaş organlar belirir. Akrep ve fare bir cam kovanına konulduğunda fare akrebin iğnesini kırar ve akrepten kurtulur.

Hikâye edilir ki: Bir tilki farenin peşine koşmuş, fare ağaca çıkmış. Tilki onu izliyormuş. Nihâyet dalın ucuna kadar gitmiş. Artık kaçış yeri kalmamış. Fare bir yaprağın üzerine inmiş ve bir tarafına asılı kalmış. O esnâda tilki dişisini çağırmış, o ağacın altına gelince yaprağın bulunduğu ağacın dalını kesmiş ve fare yere düşmüş, dişi tilki onu avlamış. Fare kuyruğunu bir yağ şişesinin içine sokar sonra onu yalar.

Tilkinin derisinde sinek ve bit gibi haşereler çoğalınca bir parça hayvan derisi alır ve suya dalar. Nihâyet üzerinde bulunan hayvanlar suyun içerisine dökülünce o, sâlim olarak çıkar.

Örümcek de evini (ağını) güç yetirilmez hârika biçimde yapar. İnsanoğlu altıgen bir yapıyı ancak pergel ve cetvelle inşâ edebilir. Halbuki arı bu evi hiç bir âlet kullanmaksızın yapar. Karınca kendisi için azık hazırlamaya çalışır. Yerin nemli olduğunu anlayınca taneyi ikiye böler ki bitip yeşermesin. Nem taneye ulaşınca onu güneşe çıkarır ki kurusun. Bazıları dediler ki: Bir dalgıç kuşu suya daldı ve bir balıkla birlikte çıktı. Kargalar onun etrafını sarıp ağzından balığı aldılar. Bir kerre daha daldı çıktı, kargalar yine avını ağzından aldılar. Üçüncü kez daldığında da aynı şekilde yaptılar. Kargalar balıkla uğraşırken dalgıç kuşu hızlıca saldırıp karganın ayağından yakaladı ve onunla birlikte suyun içine daldı. Nihâyet karga suda öldü o ise sudan sâlim olarak çıktı. Hadîste buyurulur ki: Süte su katmayınız. Çünkü sizden önce olanlardan bir adam, süte su katıp satardı. Nihâyet bir maymun satın aldı ve gemiye bindi. Dalga başlayınca Allah maymuna ilhâm etti de maymun altın kesesini alıp geminin ucuna çıktı. Ve keseyi açtı, sâhibi de

ona bakıyordu. Maymun bir altını aldı ve denize attı. Bir altını da geminin içine attı. Nihâyet kesedeki altınları ikiye ayırdı. Yani sudan gelen parayı yine suya attı.

Acâib el-Mahlûkât'ta zikredilir ki: Adamın birisi Isfahân'da bir kişiyi öldürüp bir çukura gömdü. Öldürülen kişinin bir köpeği vardı ve köpek onun öldürüldüğünü gördü. Hergün gelip kuyunun başında duruyor ve kuyuya toprak saçıyordu. Öldüreni görünce de havlayıp saldırıyordu. Bu tekrârlanınca o çukuru kazdılar ve öldürülenin cesedini buldular. Sonra adamı yakaladılar adam da onu öldürdüğünü i'tirâf etti.

Hurma ağacının acâyibliklerinden birisi de âşık olmasıdır. Bir hurma ağacı başka bir hurmaya doğru eğilir. Üstündekini alır ve sarsılır. Bunun çâresi onunla âşık olduğu ağacı bir iple bağlamaktır. Veya onun üzerine ondan bir dal atılır veya tomurcuklarından bir parça konur. Bu gibi örnekler ifâdeye ve yazıya gelmeyecek kadar pek çoktur. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 404-405)

Bu büyük hakîkat varlıklar âlemindeki her şeyde açıkça göze çarpmaktadır. Var olan her şey onun şâhididir. Büyükten küçüğe, değerliden değersize kadar her şey yapısı itibârıyla en güzel şekilde yaratılmış, en mükemmel hilkat verilmiş, varlığının gâyesi için hazırlanmış, vazîfesini îfâ edecek sıfatları hâiz kılmıştır. Her varlık, kendi yaratılış hedefini en kolay yoldan gerçekleştirir. Bütün eşyâ toplu bir âhengin mahsûlüdür. Herkes topluluğun içerisinde kendi vazîfesini yapabildiği gibi ferdî vazîfesini de yapmak için gerekli imkânlara sâhip kılınmıştır.

Atom, tek başına tâm bir âhenk içerisindedir. Elektronları, protonları ve nötronları arasında mükemmel bir âhenk vardır. Bu âhenk güneşle yıldızlar ve onlara tâbi olan diğer gezegenler arasındaki toplu âhengi andırır. Her biri kendi rolünü oynar, vazîfesini yapar ve bunun için gideceği yolu bilir.

Canlı bir hücre mükemmel bir yaratılışa ve kâbiliyete sâhiptir. Bütün vazîfelerini en üstün şekilde îfâ eder. Bunun durumu en grift ve karmaşık canlı varlıklardan çok daha mükemmeldir.

Bir tek atomla güneş manzûmesi arasında, bir tek hücre ile en gelişmiş canlı varlık arasında öylesine bir bileşim ve nizâm bulunmaktadır ki hepsi de bu derece üstün bir yaratılışa sâhip olduğunu haykırmaktadır. Hapsi de Allah Teâlâ'nın hüküm, tedbîr ve takdîri ile olmaktadır. Kâinât tamâmen bu derin gerçeğin gözler önündeki birer şâhididir.

İnsan kalbi, bu varlıklar âlemindeki sesleri kavrayabilecek duruma gelince ve eşyâyı açık bir hisle düşünecek seviyeye erince bu gerçeği apaçık görür. Bu ilhâm dolu kavrayışı hangi toplumdan olursa olsun, hangi derecede ilmî seviyeye ererse ersin her insan kavrayabilir. Yeter

ki kalbinin ışık deliklerini açsın ve varlıklar âlemindeki sesleri duymak için alıcı cihâzın tellerini uyarsın.

Bütün bunlardan sonra ilk bakışta kişiye ilhâm edercesine farkettiren ferdî misâlleri tecrübe ve pratik ilim dalları ortaya koyar. Nitekim mevcûdâttaki bu şümûllü gerçeğin bazı yönlerine işâret eden birçok inceleme ve tecrübe hazîneleri meydandadır. Meselâ, New York İlimler Akademisi Başkanı A. Crassy Morrison «İnsan Yalnız Başına Değildir» adlı eserinde diyor ki:

Kuşların yuvaya dönüş içgüdüleri vardır. Kapınızın üzerinde yuva yapan nar bülbülü sonbaharda güneye göç eder, fakat ilkbahar gelir gelmez doğruca eski yuvasına döner. Her Eylül ayında memleketimizde (Amerika'da) bulunan kuşların çoğu sürüler halinde güneye göç eder. Bu kuşlar yolculukları esnâsında engin denizler üzerinde aşağı yukarı bin mil kadar bir mesâfe alırlar. Fakat hiç bir zaman yollarını şaşırmazlar. Posta güvercini, kendisine kapalı bir kutu içinde yaptırılan uzun yolculuk esnâsında tepesi üzerindeki yeni yeni seslerden bunalıp şaşkına dönünce bir müddet tur attıktan sonra hiç şaşırmadan vatanına doğru yönelir. Esen rüzgâr, ağaçları ve dalları ne kadar karıştırırsa karıştırsın, arı, mahâretle kovanını bulur. Bütün bunlar gözle görülen delillerdir.

Meskene dönüş duyarlığı insanda zayıftır. Fakat o, bu alandaki eksikliğini birtakım âletlerle yapar. Demek ki biz böyle bir içgüdüye muhtâcız. Fakat aklımız bu ihtiyâcı karşılamaktadır. Halbuki nice küçük böcek vardır ki, takdîr edemeyeceğimiz derecede mükemmel, mikroskobik gözlere sâhiptir. Şahin, kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşların teleskopik bir göz taşıdıkları şüphesizdir. İnsan, bu konuda da mekanik aletleriyle üstünlüğünü korumaktadır. Çünkü insan îcâd ettiği teleskop sâyesinde, görme kuvvetinin ancak iki milyon defa artırılması halinde görebileceği yıldız kümelerini seyretmektedir. Yine o, elektron mikroskobu yardımıyla çıplak gözle görülmeyecek bir bakteriyi görebilir.

İhtiyar atınızı tek başına bırakacak olursanız, karanlık ne kadar koyu olursa olsun yolunu bulacaktır. At, karanlıkta net olmasa da görebilir. Çünkü o, yolun yaydığı kırmızı ötesi rengin ışınlarından az da olsa faydalanan gözleri sâyesinde yol ile iki tarafın ısı derecesindeki farkı hisseder. Baykuş, gece karanlığı ne kadar koyu olursa olsun, serin otlar üzerinde yürüyen sıcakkanlı fareyi farkeder. Biz insanlar ise ışık dediğimiz demette radyasyon olayını icâd ederek geceyi gündüze çevirebiliyoruz. İşçi arılar peteklerinde üremek için değişik hacimli hücreler yaparlar. Küçük hücreleri yeni doğacak işçi arılara, büyükleri de erkek arılara ayırırlar. Ayrıca müstakbel kraliçeler (arıbeyi) için de özel hücreler hazırlarlar. Kraliçe, döllenmemiş yumurtaları erkek arılara tahsîs edilen hücrelere, döllenmiş yumurtaları da yeni doğacak di-

şi işçiler ve müstakbel kraliçeler için hazırlanmış münâsib hücrelere yerleştirir. Değişikliğe uğramış olan işçi arılar yeni arı neslinin gelişini uzun zaman beklerken arı yavrularının (kurtçukların) beslenmeleri için gereken hazırlıkları da yaparlar. Yavrular, ilk önce bal ve çiçek tozundan hazırlanmış lokmalar ve işçi arıların başlarındaki bezeden çıkan süt koyuluğunda besleyici bir sıvı ile beslenirler. Fakat erkek ve dişi arı yavrularının gelişmesine bağlı olarak, belirli bir devreden sonra, balın çiğnenmesi ve ön sindirim işinden vazgeçilir ve bu andan itibâren sadece bal ve çiçek tozu verilir. Bu şekilde beslenen dişi arı yavruları işçi arılar olur. Kraliçe hücrelerinde bulunan dişi yavrulara gelince, bunlara çiğnenmiş ve ön sindirime uğramış besinlerin verilmesine devâm edilir. Böyle özel bir şekilde bakım gören yavrular kraliçe arılar olur ve döllenmiş yumurtaları yalnız bu kraliçe arılar verir.

Buraya kadar sözkonusu ettiğimiz arıların üreme şekli peteklerde husûsî hücrelerin bulunuşuna ve bu hücrelere hâs yumurtaların konuluşuna bağlıdır. Ayrıca gıdâyı değiştirmek için ona esrârengîz bir te'sîr yapmak bahis konusudur. Bütün bunlar belirli süreler içinde beklemeyi, çeşitli elemanları ve hâdiseleri birbirinden ayırd etmeyi, verilen gıdânın doğurduğu te'sîr safhalarını ta'kîb etmeyi gerektirir. Böylesi değişiklikler, özellikle bir topluluk hayatına tatbîk edilmekte ve onun varlığı için zarûrî görülmektedir. Bunun için gerekli olan bilgi ve mahâret mutlakâ arıların toplum halindeki yaşayışları başladıktan sonra teşekkül etmiştir. Fakat arının oluşturulması ve hayatını sürdürebilmesi için bu büyük bilgi ve mahâretin doğuştan mevcûd olması zarûrî değildir. O halde öyle anlaşılıyor ki, belirli şartlar altında gıdânın göstereceği te'sîrleri bilmekte arı insanı bile geçmiştir.

Koklama ve İşitme Duyuları:

Köpek, geçmekte olan hayvanı bakmadan hissedebilir. İnsan, zayıf olan koklama duyusunu kuvvetlendirecek herhangi bir cihaz henüz îcâd edememiştir. Hattâ biz koklama duyumuzun mesâfesini uzatma çârelerini araştırmak için işe nereden başlayacağımızı bile kestiremiyoruz. Fakat bizim bu duyumuz, zayıf olmasına rağmen son derece küçük, mikroskobik zerreleri teşhîs edebilecek kadar bir kesinliğe sâhibtir. Acabâ aynı kokuyu hepimiz aynı şekilde mi hissederiz? Öyle anlaşılıyor ki her birimizin aldığı te'sîr aynı olmuyor. Tat her birimizde farklı bir tatma duyusu meydana getirmektedir. İşin hayret edilecek bir yönü de duyumların böyle farklılık göstermesinde irsiyetin ehemmiyetidir.

Bütün hayvanlar işitir. Hayvanların duyabildiği seslerin birçoğu bizim duyabileceğimiz titreşim sınırlarının dışındadır. Öyle ince ve hafîf sesler vardır ki bizim sınırlı işitme duyumuzun kat kat altında kalır. Fakat insan, îcâd ettiği cihâzlar sâyesinde, kilometrelerce uzakta yürüyen bir sineğin sesini kulak kepçesinin üzerinde yürüyormuş gibi

duyabilmektedir. İnsan buna benzer cihâzlarla güneş ışınlarının te'sîrini bile tesbît etmiştir.

Örümcekler, balıklar, kelebekler...

Su örümceklerinden biri, kendisi için, örümcek ağı ipliğinden balon şeklinde yuva yapar ve onu suyun altında bir yere bağlar. Sonra su yüzüne çıkar ve gâyet ince bir ustalıkla vücûdunun altındaki kıllar arasında bir hava kabarcığı saklayarak suyun içine dalar. Hava kabarcığını yuvasının altına bırakır. Bu işi defalarca tekrâr eder, nihâyet balon biçimindeki yuva şişince içine girip yavrular. Su örümceği, bu balon içinde hava cereyânlarından emîn olarak yavrularını büyütür. Burada dokuma, mühendislik, inşâ ve havacılık ilimlerinin bir sentezi ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz.

Yavru halindeki «som» balığı yıllarca denizde yaşar. Fakat birgün gelir doğduğu nehre döner. İşin enteresan tarafı «som» balığının, içinde doğduğu nehir kolunun büyük nehirle birleştiği yerden içe doğru girmesidir. Belki bu nehrin iki tarafında bulunan iki Amerikan eyaletinden birinde kanunlar kesin, diğerinde gevşektir. Fakat kanunlar, nehrin sadece bir kıyısını tercîh ettiğini söyleyebileceğimiz som balığına göre mutlak mânâda kesindir. Peki, bu balığı o kadar ince ve titiz hesâblarla doğum yerine döndüren şey nedir? Doğduğu yer istikâmetinde yüzmekte olan som balığı nehrin başka bir koluna nakledilse yanlış yolda olduğunu farkeder ve ana nehre ulaştıktan sonra yolunu değiştirerek asıl gideceği yere yönelir.

Bu konuda çözüm bekleyen daha güç bir bilmece vardır; Yukarıda anlattığımız hareketin tâm aksini yapan yılan balıklarının mâcerası. Bu hayret verici yaratıklar, olgunluk çağına erişince bulundukları çeşitli göl ve nehirlerden göç etmeye başlar. Sözgelimi Avrupa'da bulunan yılan balıkları denizde binlerce kilometre seyrettikten sonra, hepsi de Bermuda'nın güney açıklarındaki dipsiz derinliklere gider. Burada yavruladıktan sonra ölür. Yavru balıklar, engin denizin ortasında hiç bir şeyden haberi olmayan o hayvanlar da yolculuğa çıkar. Ölmüş annelerinin geliş yolunu bularak onların geldikleri sâhile varırlar. Orada da kalmayarak eskiden annelerinin yaşadığı nehri, gölü veya su birikintisini bulurlar. Böylece suyun her bir zerresi yılan balığıyla tanışmış olur. Düşünelim ki, bu hayvan buraya gelebilmek için en kuvvetli akıntılara göğüs germiş, bütün deniz kabarmaları ve kasırgalarına mukâvemet göstermiş ve birçok azgın dalgalarla boğuşarak onları yenmiştir. Şimdi artık gelişebilir. Nihâyet bir gün olgunluk çağına gelince gizli bir kuvvet onu dönmeye, geldiği yere doğru tekrâr yola çıkmaya sevkeder...

O halde yılan balığına böyle yön veren kuvvet nereden doğmaktadır? Şimdiye kadar hiç bir Amerikan yılan balığı Avrupa sularında yakalanmadığı gibi hiç bir Avrupa yılan balığına da Amerika sularında

rastlanamamıştır. Tabîat Avrupa yılan balığının gelişmesini diğerlerine nisbetle bir veya birkaç yıl daha geciktirmiştir ki yürüyeceği uzun mesâfe için gerekli kuvveti kazanmış olsun.

Ne dersiniz, maddenin en küçük parçaları, atom ve moleküller; yılan balığını teşkîl etmek için bir araya geldiklerinde, bunlarda bir yön verme şuûru ve icrâ için gerekli bir irâde gücü mü doğmaktadır, acabâ?

Rüzgârın dişi bir kelebeği üst kattaki odanızın penceresinden içeriye attığını düşünelim. Dişi kelebek hemen gizli bir işâretle erkeğine haber verir. Erkek kelebek ne kadar uzakta bulunursa bulunsun bu işâreti alır ve karşılığını verir. Siz bu iki kelebeği şaşırtmak için ne yapsanız faydasızdır.

Acâba bu çelimsiz ve cılız yaratığın verici bir radyo istasyonu ve erkeğinin de antenli bir alıcı radyosu mu vardır, yoksa dişisi havayı titreştiriyor da öteki bu titreşimleri mi alıyor?

Biz bugün, uzakta bulunan bir kimse ile böyle bir münâsebet kurabilecek kudreti elde etmek için pek hassâs cihâzlara başvurmak mecbûriyetindeyiz. Bir gün gelecektir ki delikanlı, hiç bir mekanik cihâz kullanmadan, uzak mesâfelerdeki dostuna seslenecek ve ondan cevab alabilecektir, bunlara hiç bir engel mâni olamayacaktır.

Telefon ve radyo (telsiz) pek mükemmel iki cihâzdır. Her ikisi de uzakta bulunan kimselerle çabuk temâs kurmayı sağlar. Fakat bunları kullanabilmek için tel şebekesine ve belirli bir makinaya ihtiyâç vardır. Bu bakımdan kelebek bizden üstündür. Ne var ki onu kıskanmaya hakkımız yoktur. Biz insanlar da aklımızı kullanmalı ve ferdî bir telsiz sistemi keşfetmeliyiz. Ancak o zamandır ki biz de telepati sâhibi olacağız.

Bitkiler, döllenmeyi sağlamak ve dolayısıyla varlıklarını sürdürebilmek için bazı aracılar kullanmasını başarmışlardır. Yaptıkları işten habersiz olan bu aracılar bir çiçekten diğerine çiçek tozu taşıyan böcekler ve rüzgâr, tohumları o çiçekten bu çiçeğe taşıyıp uçar veya yürür. Nihâyet bitkiler insanı, o yüce mahlûku da tuzağa düşürmüştür. İnsan, doğrusu tabîatı güzelleştirmiş, tabîat da onu bol bol mükâfâtlandırmıştır. Fakat insan çok üreyen bir mahlûktur, bu sebeple de zirâata başvurmak mecbûriyetinde kalmıştır. O, tohum ekmeye, ekini yetiştirip biçmeye, depolamaya, ayrıca bitkileri geliştirmeye, aşılamaya ve gübrelemeye mecbûrdur. Eğer insan bu işleri ihmâl edecek olursa aç kalır. Böylelikle medeniyet yıkılır, yeryüzü tekrâr ilk haline döner.

Henüz yavru halinde iken yuvalarından alınan kuşlar, büyüdükleri zaman kendi familyalarının içinde yuva yaparlar. Öyle anlaşılıyor ki, nesilden nesile intikâl eden gelenekler çok eski ve derin temellere sâhibtir. Acabâ bütün bu işler bir tesâdüf eseri mi, yoksa hikmetli bir varlığın yaratması mahsûlü müdür? Bir kısmından söz ettiğimiz hayvanla-

ra âit bu kudret ve imkânlar, «içgüdü» diye isimlendirdiğimiz ve nesilden nesile geçen (irsî) bir geleneğin kuvvetinin belirtileridir. Yeryüzünün her köşesini işgâl eden bunca canlı içinde, insanda olduğu gibi, akıl yürütme ve netîce çıkarma kudretine sâhip bulunan hiç bir varlık yoktur. Canlılar dünyasında çevre şartlarına uyma sâyesinde hayata devâm etmek vardır, bunun yanında şartlara uymada çok ileri gidildiği takdîrde yok olmak tehlikesi de sözkonusudur. Fakat sâdece insandır ki, rakam bilgisi ve matematik zekâsı ilerleyebilmiştir. Böceklerden biri ayaklarının sayısını bilecek olsa bile kendi familyasından iki böceğin ayak sayısını bilme imkânına sâhip olamayacaktır, çünkü bu, akıl yürütme kudretine bağlıdır.

İstakoz gibi birçok hayvan vardır ki, sözgelimi pençelerinden birini kaybedecek olsa vücûdundan parça koptuğunu farkeder, hücrelerini çalıştırmak ve bakıyye unsurlarından faydalanmak sûretiyle hemen kaybolan organı yerine getirmeye koyulur. Organ tâm olarak yerine gelince hücrelerin çalışması durur, çünkü hücreler, bilinmeyen bir yolla işi bırakma zamanının geldiğini anlar.

Tatlısu polibi ikiye ayrıldığı zaman, bu parçalardan biri yoluyla yeniden teşekkül etme imkânını bulur. Solucanın başını kesecek olursanız hemen yeni bir baş i'mâl ettiğini görürsünüz. Biz insanlar da yaralarımızı iyileştirme imkânına sâhibiz. Fakat operatörler —gerçekten olabilecekse— hücreleri harekete geçirip te yeni yeni kollar, tırnaklar... Ve sinirler elde etme imkânına ne zaman kavuşacaklardır?

Burada «yeniden yaratma» bilmecesine bir parça ışık tutan müthiş bir gerçek vardır: Hücreler ilk gelişimi sırasında bölünecek olursa, bölünen her parça tâm bir canlı meydana getirme kudretine sâhip olmaktadır. O halde ilk hücre iki ayrı parçaya ayrılırsa, her bir parçadan ayrı ayrı ferdler oluşur. İkizlerin birbirine benzemesi bu olayla izâh edilebilir. Fakat hâdiseden daha önemli bir netîce çıkarmalıyız: Demek ki başlangıçta mevcûd olan her hücre, bütün ayrıntılarıyla türünün tâm bir ferdi olabilmektedir. O halde hiç şüphe yok ki sen her hücre ve dokuda aynen sensin.

Palamut ağacının yemişi yere düşer, sert, kahverengi kabuğu onu korur, toprak içindeki çukurlardan birine yuvarlanır. İlkbahar geldi mi yemişin içindeki öz dirilir, kabuk yarılır; içinde genlerin saklandığı yumurta biçimindeki özden bir yemek ziyâfeti hazırlanmıştır. Palamut yemişi toprağa kök salar, işte size bir filiz, taze bir fidan ve birkaç yıl sonra bir Palamut ağacı daha. Genleri bulunduran palamut yemişinin özü, bu tomurcuk milyarlarca defa çoğalmış ve dalları ,gövdesi, yaprakları ve meyvesiyle yeni bir ağaç meydana getirmiştir. Her yönüyle zamanında meyvası olduğu palamuta benzeyen bir ağaç. Yüzlerce yıl sayılmayacak kadar çok palamut yemişlerinde aynı atom düzeni mevcûd-

dur. Belki üç milyar yıl önce palamut ağacını meydana getiren bir düzen.

Her hücre, hangi canlıda bulunursa bulunsun, bir et parçası olabilmesi için kendisine biçim vermesi veya eskiyi veren cildin bir kısmını teşkîl edebilmesi için kendisini kurbân etmesi gereklidir. Yine hücre, dişlerdeki mine tabakasını oluşturmaya, gözdeki saydam sıvıyı meydana getirmeye ve meselâ burunla kulağın oluşumunda vazîfe almaya mecbûrdur. Aynı zamanda her bir hücre, vazîfesini yerine getirebilmesi için gerekli form ve özellikleri elde etmelidir.

Herhangi bir hücrenin sağ ve sol eli bulunabileceğini tasarlamamız pek güçtür. Fakat şu bir gerçektir ki, hücrelerden biri kulağın bir parçasını teşkîl ederken diğeri de sol kulağın bir cüz'ü oluverir. Kimyevî özellikleri bakımından birbirinin aynı olan bazı kristalleri, güneş ışınlarını sola, diğerlerini de sağa saptırdığını biliyoruz. Böyle bir özelliğin hücrelerde de olması muhtemeldir. Çünkü hücreler, kendilerine hâs ve gerçekten isâbetli bir mekânda bulundukları takdîrde öyle anlaşılıyor ki, sağ veya sol kulağın bir parçasını teşkîl eder. Kulaklarınız başınızda aynı hizâdadır ve meselâ Ağustos böceğinde olduğu gibi dirseğin üstünde değildir. Kulaklarda birbirine ters düşen girinti ve çıkıntılar vardır. İki kulak birbirine o kadar benzer ki birini ötekinden ayırd etmek son derece güçtür.

Yüzbinlerce hücre en doğru işi en münâsib zamanda ve en uygun yerde yapmaya mecbûr edilmiş gibidir.

Bazı karıncalar, içgüdünün veya düşüncenin —hangisi hoşunuza giderse onu tercîh ediniz— sevkiyle, gıdâsını te'mîn etmek için, «mantar tarlaları» diyebileceğimiz yerlerde besin olarak mantar yetiştirirler. Bu karıncalar aynı zamanda gül biti ve tırtıl gibi küçük böcekleri avlar. Bu küçük yaratıklar karıncaların sağmal inekleri ve keçileri gibidir. Karıncalar bunlardan bala benzer belirli bir sıvı alarak beslenirler.

Karıncalar diğer bazı karıncaları esîr alarak işlerinde çalıştırırlar. Bazı karıncalar da yuva yaparken bitki yapraklarını arzu edilen ebada uygun olarak keserler. İşçi karıncalar yuvanın etrafını düzene koyarken bu iş için yavru karıncaları çalıştırır, çünkü —ipekböceği gibi— ipek iplik salgılayan bu yavrular yuvanın etrafını beraberce örerler. Çoğu defa yavru karınca kendisi için bir yuva (koza) yapmaya fırsat bulamaz, fakat bununla beraber o, topluma hizmet etmiş olur.

Karıncayı oluşturan cansız atomlar ve moleküller bu kadar karmaşık işlerin içinden nasıl çıkabiliyor?

Şüphe etmemelidir ki bütün bu işleri yaparken karıncaya yol gösteren bir yaratıcı vardır.

Evet... Şüphesiz bir yaratıcı vardır ona yol gösteren. Büyük küçük başka bütün yaratıklara da yol gösteren O'dur. Çünkü O, «Çok yücedir,

yaratıp şekil vermiştir ve takdîr edip doğru yolu göstermiştir.»

O bilginin sözlerinden yaptığımız bu iktibâslar sadece beşer ilminin bitkiler dünyasında haşereler, kuşlar ve hayvanlar âleminde göz önüne serdiği bazı misâllerdir. Bunun ötesinde daha pekçok gerçekler bulunmaktadır. Bu gerçekler yığını Yüce Allah'ın «Ki O, takdîr edip doğru yolu göstermiştir.» âyetinin mânâsına işâret etmekten başka bir şey ifâde etmez. Şu görülen varlıklar âleminde bizim bildiklerimiz pek az bir bölümdür. Onun gerisinde Allah'ın bize sözünü ettiği ve ancak çok küçük beşerî yapımızla kavrayabileceğimiz âlemlerin ötesinde büyük bir âlem yer almaktadır. Gayb âlemi... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'ân, XVI, 153-162).

oOo

قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٧﴾
إِنَّ هَٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

14 — Doğrusu arınan, felâh bulmuştur.
15 — Rabbının adını anıp, namaz kılan.
16 — Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz.
17 — Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bâkîdir.
18 — Şüphesiz ki bu, ilk sahîfelerdedir.
19 — İbrâhîm'in ve Mûsâ'nın sahîfelerinde.

Arınan Felâh Bulmuştur

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur.» Nefsini kötü huylardan arıtan, Allah'ın Rasûlüne indirdiği hükme tâbi olan kimse.

«Rabbının adını anıp, namaz kılan.» Allah'ın rızâsını dileyerek, emrine uyarak ve şerîatına bağlanarak namazı vakitlerinde ikâme edenler. Nitekim Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Abbâd İbn Ahmed... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Doğrusu arınan felâh bulmuştur.» âyeti konusunda şöyle dedi: Kim Allah'tan başka ilâh bulunmadığına şehâdet eder, putları atar ve benim Allah'ın rasûlü olduğuma şehâdet ederse.

«Rabbının adını anıp, namaz kılan.» Bu, beş vakit namazdır. Namaza özen gösterip onu korumaktır. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr; bu ha-

dîs Câbir'den yalnız bu şekilde bilinmektedir, der. İbn Abbâs da buradaki namazdan maksadın beş vakit namaz olduğunu aynı şekilde söylemiştir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Amr İbn Abdülhamîd... Ebu Halde'den nakletti ki; o, ben Ebu'l-Âliye'nin yanına vardığımda bana şöyle dedi, demiştir: Yarın sabah bayrama giderken bana uğra. Ebu Halde der ki: Ben ona uğradım, o; bir şey tattın mı? dedi. Ben; Evet, dedim. O kendi nefsine su lutfettin mi? dedi. Ben; evet, dedim. O: Arınmanla ilgili ne yaptın, bana haber ver, dedi. Ben: Sanki onu yerine verdim demiştim. O; bende bunun için seni istemiştim, dedi. Sonra «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» âyetini okudu. Ve dedi ki: Medîne halkı bundan ve su dağıtmaktan daha değerli bir sadaka bilmezlerdi.

Ben derim ki: Aynı şekilde bize mü'minlerin emîri Ömer İbn Abdülâziz'in de insanlara fıtır sadakasını vermelerini emrettiği rivâyeti ulaştırılmıştır. O, «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» âyetini okurmuş.

Ebu'l-Ahvaz der ki: Sizden birine namaz kılmak isterken bir dilenci gelirse, namazından önce zekâtını versin. Çünkü Allah Teâlâ: «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» buyurmaktadır.

Katâde bu âyetin tefsîrinde der ki: «Doğrusu arınan felâh bulmuştur. Rabbının adını anıp namaz kılan.» Malının zekâtını verip Yaratanını hoşnûd eden.

«Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz.» Onu âhiretten öne alıyorsunuz. Kendi faydalarına, dünya ve âhiretleri için iyiliklerine olan şeyi öne alıyorsunuz.

«Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bâkîdir.» Allah'ın âhiretteki sevâbı dünyadan daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Dünya aşağılık ve fânîdir, âhiret ise değerli ve bâkîdir. Öyleyse akıllı bir kişi, geçici olan bir şeyi kalıcı olan bir şeye nasıl tercîh edebilir de kısa zamanda yıkılıp gidecek olana değer verir ve kalıcı, ebedî olana önem vermez?

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüseyn İbn Mes'ûd... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dünya; evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Aklı olmayan dünya için toplar.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Sakîf kabîlesinden Arfece'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Abdullah İbn Mes'ûd'dan A'lâ sûresini okumak istedim. O, «Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz.» âyetine gelince, okumayı bıraktı ve arkadaşlarına dönerek dedi ki: Biz de dünya hayatını âhirete tercîh ettik. Halk sustu. Sonra o devâm etti ve dedi ki: Biz dünya hayatını tercîh ettik. Çünkü onun zînetini, kadınlarını, yiyecek ve içeceklerini gördük ve bu bizi âhiretten

engelledi, böylece geçiciyi tercîh ettik, kalıcıyı terkettik. İbn Mes'ûd'un bu ifâdesi onun bakımından tevâzu' ve konuyu iyice benimsemiş olmasını gösterir. Ya da bir şeyin olduğu şekilde bildirilmesinden ibârettir. Allah, en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleymân İbn Dâvûd... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim dünyasını severse âhiretine zarar verir. Kim de âhiretini severse dünyasına zarar verir. Öyleyse kalıcı olanı, geçici olana tercîh edin. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Aynı hadîsi Ahmed İbn Hanbel Ebu Seleme kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den aynı şekilde nakleder.

«Şüphesiz ki bu, ilk sahîfelerdedir. İbrâhîm'in ve Mûsâ'nın sahîfelerinde.»

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Nasr İbn Ali... İbn Abbâs'tan nakletti ki, bu âyet nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Bütün bunlar —ya da bu idi, demiş— Mûsâ ve İbrâhîm'in sahîfelerinde var idi. Sonra da Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Sika râvîlerin Atâ İbn Sâib kanalıyla İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan naklettiği bundan başka bir sened bilmiyoruz. Bundan önce naklettiği bir hadîsi de söyler.

Neseî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahyâ... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, A'lâ sûresi nâzil olduğunda şöyle demiş: Bütün bunlar İbrâhîm ve Mûsâ'nın sahîfelerinde vardır. «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.» (Necm, 37) âyeti nâzil olunca da bir yük yüklenenin başkasının yükünü yüklenmemesi şeklinde sözünü yerine getirmiştir, demiştir. O bununla Allah Teâlâ'nın Necm sûresindeki şu kavlini kasdediyordu: «Yoksa kendisine bildirilmedi mi Mûsâ'nın sahîfelerinde olanlar? Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de. Doğrusu hiç bir günâhkâr başkasının günâh yükünü yüklenmez. Gerçekten insan için, çalıştığından başkası yoktur. Ve onun çalışması ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamâm verilecektir.» (Necm, 36-41) İkrime de İbn Cerîr'in Abd İbn Humeyd'in... kendisinden naklettiğine göre aynı şekilde söylemiştir. Ebu'l-Âliye de; bu sûrenin kıssası ilk sâhifelerdedir, der.

İbn Cerîr Taberî der ki: «Şüphesiz ki bu» kavli ile işâret edilen zamîr; «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan. Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bâkîdir.» kavlini göstermektedir. «Şüphesiz ki bu» kavli yani bu sözün muhtevâsı «İlk sahîfelerdedir; İbrâhîm'in ve Mûsâ'nın sahîfelerinde.» İbn Cerîr Taberî'nin tercîh ettiği bu görüş, güzel ve sağlam bir görüştür. Katâde ve İbn Zeyd'den de benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

İ Z Â H I

eş-Şeyh er-Reîs (İbn Sînâ) —rûhu takdîs edilsin— der ki: İyi bil ki; bu sûre üç ana isteği ihtivâ etmektedir:

Birinci istek; tanrının isbâtı konusundadır. «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et. Ki O, yaratıp şekil vermiştir. Ki O, takdîr edip doğru yolu göstermiştir. Ki O, yeşilliği çıkarmıştır. Sonra da onu, kupkuru, siyah bir çöpe çevirmiştir.» İyi bil ki; bu âyetten maksad, hikmet sâhibi, bilen bir tanrının varlığına (delâlet eden) delillerden ikisi ile delil getirmektir. Birinci delil getirme türü; canlıların yaratılışıyla ilgilidir. İşte Allah Teâlâ'nın «Ki O, yaratıp şekil vermiştir.» sözüyle kasdedilen budur. Zîrâ her canlının bedeni belirli bir ölçüye (kader) göre takdîr edilmiştir. İşte bu takdîr, yaratmadır. Ayrıca beden, sıcak ve soğuk (kuru ve nemli) parçalardan (cüz'ler) birleşir. Bu parçalardan herbirinin de muayyen bir mikdâr ile takdîr edilmiş olması gerekir ki, karışım meydana gelsin. Şâyet bu parçalar (cüz'ler) fazla veya eksik olursa, meydana gelen karışım o karışım değil, başka karışım olur. İşte «Şekil vermiştir» kavlinin anlamı budur.

Canlının kendisiyle delil getirmesine gelince; bu da «Ki O, takdîr edip doğru yolu göstermiştir.» sözüdür. Bunun anlamı şöyledir: Allah Teâlâ o özelleştirilmiş olan organlardan her biri için özel bir güç takdîr etmiştir. Sonra da bu organların fayda ve menfaatının o güç ile elde edilmesini sağlamıştır. Sözgelimi göz için görme gücünü, kulak için işitme gücünü, mide için hazım gücünü takdîr etmiştir.

Sâni'in (yapıcı = yaratıcı) varlığına ikinci tür delil; bitkilerin halleri iledir. Allah Teâlâ'nın «Ki O, yeşilliği çıkarmıştır. Sonra da onu kupkuru siyah bir çöpe çevirmiştir.» kavli bu (neviden bir delil)dir. Ve bu ma'lûm olan bir şeydir. Canlılar ile delil getirme, bitkiler ile delil getirmeden önce zikredilmiştir, çünkü canlı daha değerlidir. Ayrıca canlılardaki fevkalâdelikler daha çoktur. Bu sebeple öne alınması uygun olmuştur. Bir deyen, derse ki: Canlıların ve bitkilerin doğumu, irâde sâhibi etkin bir varlık sebebiyle değil de tabîat nedeniyle olması, niçin câiz olmasın? Biz deriz ki: Bunun delili şudur: Nutfenin (sperma) yapısı, benzer tabîattadır. Tabîatların, feleklerin ve yıldızların onun üzerindeki etkisi de birbirine benzer. Birbirine benzeyen bir cismi birbirine benzeyen etkiler etkileyecek olursa; bu etkiden farklı hallerin doğması imkânsızlaşır. Görmez misin; bir mum, beş zirâ'dan aydınlatılan bir yere konmuşsa; diğer taraflardan da bu mikdârda aydınlatması gerekir. Ama bir yandan beş zirâ'lık bir mesâfeyi aydınlatıyor da, diğer yandan yalnızca —bir engel veya mânia olmaksızın— yarım zirâ'lık bir

yeri aydınlatıyorsa; bu ma'kûl bir durum değildir. Böylece sâbit oluyor ki; tabîatı etkileyen şeylerin etkilerinin de benzer etkiler olması gerekir. Biz nutfenin (sperma) bazı parçalarından kemiklerin, diğer parçalarından sinirlerin, damarların ve kasların doğduğunu gördüğümüzden, bunun, tabîat ve icâb yönünden müessir olan bir etkiden değil, kudret ve irâde sâhibi bir etkenin etkisinden dolayı olduğunu anlarız.

İkinci istek; Bu sûredeki isteklerden ikincisi de peygamberliklerin karârlaştırılması konusundadır. İyi bil ki; bu istek, ancak üç şeyle tamâmlanır (gerçekleşir) :

Birincisi; peygamberin zâtı ve cevheri bakımından sıfatları ile;

İkincisi; eksik olanların (hakka) davet edilmesi ile ilgili (yapılacak) çalışmanın şekli ile;

Üçüncüsü de, yaratıkların, ondan gelen kemâli kabûl etmeleri hususundaki hallerinin farklı oluşu ile ilgilidir.

Birinci istek, peygamberin sıfatının ve onun ilim ve ahlâkındaki rûhunun (asıl) cevherinin nasıl olduğunun açıklanmasından ibârettir. İyi bil ki; temel bilimlerde, beşer nefsinin iki gücünün bulunduğu sâbittir: Bu güçlerden birincisi nazarî güç, ikincisi de amelî güçtür. Nefsin bedene tasarrufu bu güç sâyesinde mümkün olur. Ve onun vâsıtasıyla da en uygun ve en elverişli biçimde bu evrenin bedenine tasarruf etmesi gerçekleşir. Burhânlar ile (diyalektik olarak) nazarî gücün amelî güçten daha değerli olduğu sâbit bulunduğundan, şüphesiz önce bu gücün zikredilmesi gerekti. İşte Allah Teâlâ'nın: «Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın.» kavli buna işârettir. Bunun mânâsı şudur: Allah Teâlâ, onun (Peygamberin) rûhunun cevherini güçlendirerek hakîkî bilimler, ve ilâhî bilgilerle şereflenmiş kudsî rûh olacak şekilde kemâle erdirir. Ve o, bir şeyi tanıyınca bir daha hiç unutmaz olur. İşte bizim Allah Teâlâ'nın «Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın» kavlinden anladığımız budur. «Yalnız Allah'ın dilediği başka.» kavline gelince; bundaki fayda şöyledir: İnsan nefsinin cevherinin gücü, mutlak bir kudretle tabîatına gâlib gelemez. Bu sebeple de bazı vakitlerde unutma ve yanılmadan uzak kalamaz.

Allah Teâlâ'nın «Çünkü O, açığı da, gizli olanı da bilir.» kavline gelince; burada kasdedilen şudur: Allah Teâlâ peygamberine kendisinin rûhunun cevherini, bilinenlere tâm olarak uyan ve onları kuşatan bir bilgi ile bilen kılıp eserden daha güçlü bir kemâl ile her hal ve durumda müessir olacak (şekilde) yapacağını vaadetmektedir. Eğer Allah Teâlâ bütün bilinenleri bilir olmasaydı; peygamberinin rûhunu da unutma ve yanılmadan uzaklaştırılmış olarak, bilir kılmaya güç yetiremezdi.

Allah Teâlâ'nın «Ve seni kolay olana muvaffak edeceğiz» sözünden peygamberin nefsinin amelî kuvvet bakımından olgunlaştırılacağına işâret edilmektedir. Şöyle ki; bütün insanlar iyilik ve kötülük etme, if-

fetli ve iffetsiz olma gücü bakımından esâsta müşterektirler. Ancak bazı kimseler bu nitelikte daha kolay (serî') ve tabîat bakımından buna daha çok mütemâyil olurlar. Bu kolaylık, ahlâk (huy) adı verilen nitelikten ibârettir. Bahtiyâr, temiz, müttakî ve arınmış olan kimsenin nefsi, iffet ve temizlik huyu ile bezendirilmiş olur. Şakî (bedbaht) olan kimse de —Allah saklasın— bunun zıddına olur. İşte Allah Teâlâ'nın «Ve seni kolay olana muvaffak edeceğiz» kavli bu duruma işârettir. Müteâkiben peygamberin öncelikle nazarî güçteki kemâlini anlattıktan sonra, ikinci olarak amelî gücünün durumunu anlatmaktadır.

Peygamberlik konusundaki ikinci istek, yaratıkları hak yoluna davetle meşgûl olma husûsudur. Çünkü nazarî ve amelî güç bakımından mükemmel olan kişi; başkasını kemâle erdirmeye güç yetiremiyorsa, bu velîdir. Eğer başkasını olgunlaştırmaya güç yetiriyorsa, bu nebîdir. Şüphesiz ki bu makâm daha mükemmel bir makâmdır. Çünkü mutlak kemâl, tâm ve tâmın üzerinde olan şeydir. Onun (peygamberin) olgunluğu nazarî ve amelî gücünün olgunluğu sebebiyle gerçekleştiğinden, tamâmın üzerinde olanın eksik olanlara olgunlukları yayması gerekir. İşte bu, halkı hakka yönelmeye davettir. Bu sebeple Allah Teâlâ, önceki âyetleri müteâkıben: «O halde öğüt fayda verecekse, öğüt ver.» buyurmuştur. «Öğüt ver.» kavli peygambere halkı hakka davet konusunda bir emirdir. Sonra da bu davetin herkes için yararlı olmayacağını açıklamaktadır. Zîrâ nâtık nefislerden bir kısmı uslandırılmayı ve eğitilmeyi kabul eder, bir kısmı da kabul etmez. Kabul eden de kuvvet ve zayıflık, hızlılık ve yavaşlık, çokluk ve azlık bakımından birbirlerinden farklıdır. Bunun için Allah Teâlâ «Öğüt fayda verecekse» buyurmuştur.

Allah Teâlâ bu anlamı özet olarak zikrettikten sonra bunu tafsîlâtlı olarak açıklamak istemiştir. Maksad, halkın durumunun ve bu çağrıyı kabul şeklinin açıklanmasıdır. Peygamberlikten istenen şey de budur. Şöyle ki; insanlar bu çağrıyı duydukları zaman, iki kısma ayrılırlar: Bir kısmı bundan yararlanır ki, Allah Teâlâ'nın «Korkacak olan öğüt alacaktır.» kavli ile kasdedilen bunlardır. Onlar peygamberlerin davetinden yararlanırlar, onu kabul ederler ve rûhlarını olgunlaştırmak isterler. (Bu daveti) kabûlün başlangıcı, ancak korku ve haşyet ile olur. Şöyle ki; peygamberlerin davetini işitip te zihninden bu dünyanın her halükârda fânî ve geçici olduğunu düşünen kişi; âhiretinin i'mârıyla meşgûl olmadığı takdîrde ebediyyen helâk olacağını düşünür ve (buna bağlı olarak) içinde bir haşyet belirir. Bu (düşünce) onu peygamberlerin dâvetini düşünmeye ve öğrenmeye sevkeder. Dünyadan yüz çevirip âhirete yönelmeye çağırır. «Bedbaht olan ise, ondan kaçınır. Ki o, en büyük ateşe girecek olandır.» kavliyle peygamberlerin davetini kabûl etmeyen ve ondan yararlanmayanlara işâret edilmektedir. Şöyle ki; âhiret peşinde koşmaktan kaçınanlar, dünya sevgisine dalanlar, dünyanın

güzelliklerini, zevklerini ve lezzetlerini elde etmeye yönelenler, öldüklerinde çok sevdikleri şeylerden ayrılırlar. Bilmedikleri ve aslında alışkın olmadıkları bir yere giderler. Sevgiliden ayrılmak, insanda hüzün ve istek ateşini alevlendirir. Halkıyla uyuşulmayan bir yere gidiş, yalnızlık ve nefreti gerektirir. İşte peygamberlerin davetini kabûlden yüz çeviren bu kişi, şüphesiz ki «En büyük ateşe girecek olandır. O, orada ne ölecek, ne de dirilecektir.» Duyularla kavranan ateşe, bu ruhânî ateş de eklenecek ve azâb gittikçe büyüyecektir.

İyi bil ki; Allah Teâlâ bu taksîmin baş tarafında «Korkacak olan öğüt alacaktır.» dedikten sonra, taksîmi açıklamaya dönüyor ve diyor ki: «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» Burada (peygamberlerin davetinden) yararlananların halinin olgunluğuna (işâret olmak üzere) üç mertebeyi zikretmektedir:

Birinci mertebe; nefsi bâtıl inançlardan ve kötü ahlâktan arıtmadır. Bu, gereksiz şeyin yok edilmesini gösterir. Şüphesiz ki iyilik levhasından bâtıl nakışların izâlesi temiz ve mükemmel nakışların meydana gelmesinden (yazılmasından) önce olmalıdır. Sonra nefis gereksiz olan her şeyden arınınca, kudsal bilgiler ve ilâhî bilimlerle nazarî gücünün olgunlaştırılması gerekir. İşte «Rabbının adını anıp» kavliyle işâret edilen ikinci mertebe budur. Zîrâ Allah'ın bilinmesi ve anılması, bilgilerin ve tanımaların başında gelir. Sonra amelî gücün olgunlaştırılmasında isâbetli fiiller ve güzel eserlerden yardım dilenmesi îcâbeder ki bu, üçüncü mertebedir. «Namaz kılan» kavli buna işârettir. Çünkü iyi davranışların başı Allah'a itâat ve hizmettir.

Burada peygamberlikle ilgili mertebeler hakkındaki söz tamâmlanıyor. Çünkü Peygamber Aleyhisselâm'ın kemâlinin, nazarî ve amelî gücünün olgunlaşmasıyla tamâmlandığı açıklanmış ve bunu müteâkiben Allah'a çağırma emri gelmiş, sonra da bu emirle birlikte işitenlerden bir kısmının korku ve haşyet ile onu kabûle yanaşacakları, bir kısmının da böyle davranmayıp şiddetli azâba düşecekleri açıklanmıştı. Bu azâb, ölüm veya hayat bulunmayan bir durumdaki cehennem azâbıdır. Sonra peygamberlere tâbi olanlardan mutluların durumları ve mertebeleri anlatıldı. Bunlar, açıkladığımız ve zikrettiğimiz (şeylerin) ötesinde bir açıklama gerektirmeyen hallerdir. Zîrâ istenen; ya gereksiz olan şeylerin ortadan kaldırılmasıdır ki «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur.» kavli bunu gösterir veya nazarî kuvvetinin ilâhî bilgilerle kemâle erdirilmesidir ki «Rabbının adını anıp, namaz kılan.» kavli bunun ifâdesidir. Veya amelî gücün iyi davranışlarla kemâle erdirilmesidir ki «Namaz kılan.» sözü bunu anlatmaktadır. Burada peygamberlik konusunun açıklanmasıyla ilgili söz son buluyor. Allah, doğrunun yardımcısıdır.

Bu sûredeki isteklerden üçüncü istek; âhiret durumunun belirtil-

mesiyle ilgilidir. «Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bâkîdir.» kavli buna işârettir. İyi bil ki; bu açıklama âhiret konusunun isbâtı ile ilgili olarak tâm, mükemmel ve yeterli bir açıklamadır. Bunun belirlenmesi şöyledir: Bu zevkler kendiliğinden istenen şeylerdir. Halk bu dünya hayatında bedenî zevklerin her türünü idrâk etmiş, ama uhrevî mutluluktan hiç bir şey kavrayamamıştır. Öyle ise uhrevî zevklerden kaçınarak dünyevî zevklerin peşinde koşmaları (ve bu husûsta) devâmlı olmaları gerekir (normaldir). İşte Allah Teâlâ'nın, «Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bâkîdir.» kavli buna işârettir. Bu açıklama, bu konuda anlatılabilecek olanın en son noktasıdır. Bunun belirlenmesi ise iki şekildedir:

Birincisi; uhrevî zevkler dünyevî zevklerden daha hayırlıdır. Bunun doğruluğuna birkaç yönden delil getirilebilir: Önce bedenî zevkler; insanlar, hayvanlar, kurtlar, böcekler arasında ortak olan zevklerdir. Rûhânî zevkler ise; insanlar, peygamberler ve rasûller arasında ortak olan zevklerdir. Binâenaleyh rûhî zevkler daha değerli olur. İkinci olarak; bedenî zevkler iyi ve mutluluk (sağlayıcı) olsaydı, bunlar çoğaldıkça mutluluğun ve kemâlin daha çok olması gerekirdi. Bilinmektedir ki; mes'ele böyle değildir. Zîrâ biz yemek, içmek ve cinsel birleşmeden başka bir düşüncesi olmayan akıllı bir insan varsayalım. Onun ömür süresi bu isteklerin çok iyi olarak (yapılmasına) hasredilmiş olsa da o kişi (yine) aşağılık ve düşüklüklere nisbet edilirdi ve onun hayvanlar gibi olduğu söylenirdi. Bu gibi zevklerden daha çok kaçınan ve daha çok uzaklaşan kimse rûhânîliğe ve kemâle daha çok yaklaşır. Öyleyse rûhânî lezzetlerin cismânî lezzetlerden daha hayırlı olduğunu bilmiş oluyoruz. Bu sebepledir ki, insan halkın bulunduğu bir yerde cinsel temâs (yapmaya) yönelmez. Şâyet o zevk, kemâl cinsinden bir zevk olsaydı, elbette ki onun açığa vurulması gizlenmesinden daha evlâ olurdu. Akıllı kişi çok yeme ile övünmez. Bütün bunlar da bizim zikrettiğimiz görüşün doğruluğunu gösterir. Üçüncü olarak; rûhun cevheri bedenin cevherinden daha değerlidir. Allah'ın bilgisi ve sevgisi ile sevinmek, yenilen, içilen ve cinsel temâsla elde edilen sevinçten daha değerlidir. Bütün bunlardan dolayı da âhiret dünyadan daha hayırlıdır.

İkinci makâm âhiretin daha hayırlı ve daha sürekli olmasıyla ilgilidir ki, bu iki bakımdan açıktır: İlkin ölüm mutlakâ gelecektir. O zaman bedenî zevklerin hepsi son bulacaktır. İkinci olarak yeme, içme ve cinsel temâsla elde edilen zevkler ancak yeme, içme ve cinsel temâsla meşgûl olunduğu anda gerçekleşir. O andan sonra bu zevkin etkisi kalmaz Hattâ bazan bu zevkler acılara dönüşür. İlâhî bilgiler, kudsal bilimler ve değerli ahlâkla ortaya çıkan sevince gelince; bu, sürekli ve kalıcıdır. Yok olmaktan ve değişmekten uzaktır. «Halbuki âhiret, daha ha-

yırlı ve daha bâkîdir.» şeklindeki gözalıcı beyân ile bu husûs sâbit olmuştur. Bu öncüllere başka öncüller de eklenmiştir. Şöyle ki: Daha hayırlı ve daha sürekli olan her şeyi akıl sâhiplerinin istemeleri gerekir. Bu ikinci öncülün atılması câiz olmuştur, çünkü selîm akıl sâhipleri katında bu öncül açıkça yer etmekte (bedîhî)dir.

İyi bil ki; Allah Teâlâ bu üç isteği belirttikten sonra «Şüphesiz ki bu, ilk sahîfelerdedir. İbrâhîm'in ve Mûsâ'nın sahîfelerinde.» buyruğu ile sûreyi sona erdiriyor. Mânâ şöyledir: Allah tarafından peygamberlerine indirilmiş olan kitabların hepsinin asıl amacı, bu üç istekten başkası değildir. Bu istekler; önce ilâhiyyâtın bilgisi, sonra peygamberliklerin bilgisi, sonra da —üçüncü olarak— âhiretin bilgisidir.

İyi bil ki; bu sûrenin sırlarını düşünmek, bu üç istekten başkasıyla meşgûl olmanın lüzumsuzluğuna dikkatleri çekmektedir. Ve yine insanların mutluluğunun ancak bu üç isteğin bilinmesi ile (mümkün) olduğunu açıklamaktadır. Başarı Allah'tandır. Yardım O'ndan dilenir. (İbn Sînâ, A'lâ sûresi tefsîri, Üniversite Kütüphanesi, 1458).

—oOo—

A'LÂ SÛRESİNİN SONU

GÂŞİYE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Daha önce geçen bir hadîste Nu'mân İbn Beşîr'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) Bayram ve Cum'a namazlarında A'lâ sûresi ile Ğâşiye sûresini okurmuş.

İmâm Mâlik der ki: Damre İbn Saîd, Ubeydullah İbn Abdullah'tan nakletti ki; Kays oğlu Dahhâk Nu'mân İbn Beşîr'e sorup Rasûlullah (s.a.) Cum'a namazında, Cum'a sûresiyle beraber hangi sûreyi okurdu? demiş. Nu'mân İbn Beşîr de; Ğâşiye sûresi, demiş. Ebu Dâvûd da bu hadîsi Ka'nebî'den, Neseî ise Kuteybe'den ve her ikisi de Nu'mân İbn Beşîr'den rivâyet ederler. Müslim ve İbn Mâce ise bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Nu'mân İbn Beşîr'den naklederler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Her şeyi sarıp kaplayacak olanın haberi sana geldi mi?

2 — Yüzler vardır ki, o gün zillete bürünmüştür.

3 — Zor işler altında bitkin düşmüştür.

4 — Kızgın bir ateşe girerler.

5 — Kızgın bir kaynaktan içirilecektirler.

6 — Kötü kokulu, kuru bir dikenden başka yiyecekleri yoktur

7 — O, ne semirtir, ne de açlığı giderir.

Herşeyi Sarıp Kaplayan

Her şeyi bürüyen anlamına gelen «Ğâşiye» kelimesi kıyâmetin isimlerinden bir isimdir. İbn Abbâs, Katâde ve İbn Zeyd böyle demişlerdir. Çünkü kıyâmet, insanları kuşatıp bürümektedir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Muhammed... Amr İbn Meymûn'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Ğâşiye sûresini okuyan bir kadına rastgelmiş, ayakta durup onu dinlemiş ve; «Her şeyi sarıp kaplayacak olanın haberi sana geldi mi?» deyince evet bana geldi, demiş.

«Yüzler vardır ki, o gün zillete bürünmüştür.» Zelîldir, hordur. Katâde böyle der. İbn Abbâs ise; yüzler vardır o gün huşûa gider ama yaptığı kendisine yarar sağlamaz, der.

«Zor işler altında bitkin düşmüştür.» Çok iş yapmışlar ve bitkin düşmüşlerdir. En sonunda kıyâmet günü kızgın ateşe yaslanmışlardır. Hâfız Ebu Bekr der ki: Bize İbrâhîm İbn Muhammed... Ca'fer'den nakletti ki o: Ebu İmrân el-Cevnî'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Hattâb oğlu Ömer (r.a.) bir râhibin ma'bedine uğramış ve; ey râhib diye onu seslemiş. Râhib karşısına gelince, Hz. Ömer ona bakıp ağlamaya başlamış. Kendisine: Ey mü'minlerin emîri seni ağlatan nedir? denildiğinde, o; Allah'ın kitâbındaki: «Zor işler altında bitkin düşmüştür. Kızgın bir ateşe girerler.» kavlini hatırladım işte beni ağlatan budur, demiştir.

Buhârî İbn Abbâs'ın: «Zor işler altında bitkin düşmüştür.» kavli ile Hıristiyanların kasdedildiğini, söylediğini bildirir. İkrime ve Süddî dünyada günâhlarla zor işler altında kalmışlar, cehennemde de azâb ve zincirler altında bitkin düşmüşlerdir, diye mânâ verirler.

«Kızgın bir ateşe girerler.» İbn Abbâs, Hasan ve Katâde; son derece kızgın bir ateşe, diye mânâ verirler.

«Kızgın bir kaynaktan içirilirler.» Sıcaklığı ve kaynaması son dereceye varmış bir kaynaktan. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve Süddî böyle derler.

«Kötü kokulu, kuru bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.» Ali İbn

Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, ateşten bir ağaçtır. Saîd İbn Cübeyr ise bunun zakkûm olduğunu söylemiştir. Yine ondan nakledilen bir diğer rivâyette bunun taş olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu Cevzâ ve Katâde «Kuru bir diken» kavli ile Şibrika ağacının kasdedildiğini söylerler. Katâde der ki: Kureyş'liler bu ağaca ilkbaharda Şibrik, yazın ise Darî' adını verirlerdi. İkrime, bu ağacın toprağa yapışık dikenli bir ağaç olduğunu söyler. Buhârî der ki: Mücâhid bu «kuru bir diken» anlamına gelen (الضريع) kelimesi Şibrîk adı verilen bir bitkidir. Kuruduğu zaman Hicâz'lılar ona Darî' adını verirler, zehirli bir bitkidir. Ma'mer ise Katâde'den nakleder ki; «Kuru bir diken» kavli ile Şibrîk kasdedilmiştir. Kuruyunca buna Darî' adı verilir. Saîd İbn Cübeyr, Katâde'den nakleder ki; o, «Kötü kokulu, kuru bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.» kavline yiyeceklerin en kötüsü, en çirkini ve en âdîsi, anlamını vermiştir.

«O, ne semirtir ne de açlığı giderir.» Onunla hiç bir maksad elde edilmez, hiç bir yasaktan korunulmaz.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا
عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ
مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

8 — Yüzler de vardır ki, o gün parıl parıldır.
9 — Çalıştıklarından hoşnûddur.
10 — Yüksek bir cennettedir.
11 — Orada boş bir lâf işitmezler.
12 — Orada akan bir pınar vardır.
13 — Orada yüksek tahtlar,
14 — Yerleştirilmiş kâseler,
15 — Sıra sıra dizilmiş yastıklar,
16 — Serilmiş saçaklı halılar vardır.

Yüzler de Var Ki

Allah Teâlâ, şakîlerin durumunu belirttikten sonra bahtiyârların zikrine başlıyor ve diyor ki: «Yüzler vardır ki o gün parıl parıldır.» Kıyâmet günü öyle yüzler vardır ki nimet onların görüntüsünden anlaşılır. Onlar kendi gayretleriyle bu nimetleri elde etmişlerdir.

«Çalıştıklarından hoşnûddur.» Süfyân der ki: Yaptıkları işten memnûn kalmışlardır.

«Yüksek bir cennettedir.» Değerli, yüce cennetteki köşklerde emniyyet içerisindedirler.

«Orada boş bir lâf işitmezler.» Cennette boş ve anlamsız hiç bir söz duymazlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Orada boş sözler değil sâdece; selâm, sözü işitirler.» (Meryem, 62), «Onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.» (Tûr, 23), «Orada ne boş bir lâf, ne de günâha sokacak bir şey işitmezler, yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.» (Vâkıa, 25-26).

«Orada akan bir pınar vardır.» Bir pınar, kavlinin nekire oluşu isbât sadedindedir. Yoksa bu ifâdeden cennette yalnızca bir pınar vardır anlamı çıkarılamaz. Bu bir cins isimdir ve cennette akan pınarlar vardır, demektir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana Rebî' İbn Süleymân... okuyarak Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennet ırmakları, misk tepelerinin altından fışkırır —veya misk dağlarının altından, demiştir.—

«Orada yüksek tahtlar» yüce değerli, kalınlığı fazla olan pekçok tahtlar vardır ve bu tahtların üzerinde güzel gözlü hûrîler vardır. Allah dostu o yüce tahtların üzerine oturmak istediğinde tahtlar onun önünde eğilir.

«Yerleştirilmiş kâseler.» Cennet ehlinden dileyenlerin arzusuna âmâde olarak hazırlanmış şarâb kupaları vardır.

«Sıra sıra dizilmiş yastıklar.» İbn Abbâs der ki: (النمارق) kelimesi, yastıklar, anlamınadır. İkrime, Katâde, Dahhâk, Süddî, Sevrî ve başkaları da böyle demişlerdir.

«Serilmiş saçaklı halılar vardır.» İbn Abbâs der ki: (الزرابي) kelimesi sergi demektir. Dahhâk ve bir başkası da böyle der. «Serilmiş» ten maksad, üzerine oturmak isteyenler için şuraya ve oraya yayılmış sergiler demektir. Burada Ebu Bekr İbn Ebu Dâvûd'un... Üsâme İbn Zeyd'den naklettiği bir hadîsi zikredelim: Üsâme İbn Zeyd der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennete paça sıvayanlar var mıdır? Çünkü cennetin eşi ve benzeri yoktur. Kâ'be'nin Rabbına andolsun ki; o, parlayan bir ışık, salınan bir çiçek, oturmuş bir köşk, sürekli akan bir ırmak, olgun bir meyve, güzel ve iyi bir zevce, pek çok hulle, ebedî bir makâm, sağlıklı bir diyâr, meyve ve yeşillik, bolluk ve nimet, yüce ve değerli mahalle. Onlar; evet ey Allah'ın Rasûlü, ona biz paça sıvayanlarız, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İnşâallah deyiniz. Orada bulunanlar da: İnşâallah, dediler. İbn Mâce bu hadîsi Abbâs İbn Osmân kanalıyla Muhammed İbn Muhâcir'den nakleder.

أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

17 — Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?
18 — Göğe de. Nasıl yükseltilmiştir?
19 — Dağlara da. Nasıl dikilmiştir?
20 — Yere de. Nasıl yayılmıştır?
21 — Öğüt ver, çünkü sen, ancak bir öğütçüsün.
22 — Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.
23 — Ancak kim yüz çevirir ve küfrederse,
24 — Allah, onu en büyük azâb ile azâblandırır.
25 — Şüphesiz onların dönüşü, ancak Bizedir.
26 — Sonra hesâblarını görmek de muhakkak Bize düşer.

Allah Teâlâ, kullarına yüce kudretine delâlet eden yaratıklarına ibretle bakmalarını emrederek buyuruyor ki: «Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?» Deve, yaratılışı garîb, birleşimi acâib bir yaratıktır. O son derece güçlü kuvvetli, buna rağmen de ağır yükleri taşımak için yumuşak başlıdır. Zayıf ve küçük bir kılavuzun peşinde sürüklenir, eti yenir, yününden yararlanılır, sütü içilir. Deveye dikkat çekilmiş olmasının sebebi; arapların hayvanlarının çoğunlukla deve olması nedeniyledir. Nitekim Kâdî Şureyh şöyle derdi: Haydin çıkalım da deveye bakalım, nasıl yaratılmış? Göğe bakalım nasıl yükseltilmiş? Yani Azîz ve Celîl olan Allah göğü yeryüzünden böyle muazzam bir şekilde nasıl yükseltmiş? Tıpkı Kâf sûresinde buyurduğu gibi: «Üstlerindeki göğe hiç bakmazlar mı? Onu nasıl binâ etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur.» (Kâf, 6).

«Dağlara da. Nasıl dikilmiştir?» Yeryüzünün, sâkinlerini oynatmaması için dağları sâbit, dik ve yukarı doğru yüksek olarak nasıl yaratmıştır? Sonra dağlara faydalı maddeler ve madenleri nasıl yerleştirmiştir?

«Yere de. Nasıl yayılmıştır?» Nasıl serilip yayılıp, uzatılmıştır? Allah Teâlâ bedevîlere; gördükleri ve duydukları develeriyle, başlarının

üzerinde yükselen gök ile, karşılarında duran dağ ile ve altlarında eğilen yer ile kendi varlığına delil getirmek istemiştir. Bunlar, onları yaratanın ve yapanın kudretinin delilidir. Yüce yaratıcı ve tasarruf edici mülk sâhibi olan Rabb kendisidir. O, öyle bir ilâhtır ki, O'ndan başkası ibâdete lâyık değildir. Nitekim Damâm, Rasûlullah (s.a.)a sorduğu sorudan sonra, aynı şekilde kasem etmiştir. Bunu rivâyet eden İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım... Enes'ten nakletti ki; o, şöyle demiştir:

نُهِينَا أَنْ نَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ شَيْءٍ فَكَانَ يُعْجِبُنَا أَنْ يَجِيءَ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ الْعَاقِلُ فَيَسْأَلَهُ وَنَحْنُ نَسْمَعُ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! أَتَانَا رَسُولُكَ فَزَعَمَ لَنَا أَنَّكَ تَزْعُمُ أَنَّ اللهَ أَرْسَلَكَ؟ قَالَ صَدَقَ قَالَ: فَمَنْ خَلَقَ السَّمَاءَ قَالَ اللهُ قَالَ: فَمَنْ خَلَقَ الْأَرْضَ؟ قَالَ اللهُ قَالَ: فَمَنْ نَصَبَ هٰذِهِ الْجِبَالَ وَجَعَلَ فِيهَا مَا جَعَلَ. قَالَ اللهُ قَالَ: فَبِالَّذِي خَلَقَ السَّمَاءَ وَخَلَقَ الْأَرْضَ وَنَصَبَ هٰذِهِ الْجِبَالَ. آللهُ أَرْسَلَكَ؟ قَالَ نَعَمْ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِنَا وَلَيْلَتِنَا. قَالَ صَدَقَ قَالَ: فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ. آللهُ أَمَرَكَ بِهٰذَا؟ قَالَ نَعَمْ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا زَكَاةً فِي أَمْوَالِنَا. قَالَ صَدَقَ قَالَ فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ. آللهُ أَمَرَكَ بِهٰذَا؟ قَالَ نَعَمْ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ فِي سَنَتِنَا. قَالَ صَدَقَ قَالَ: فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ. آللهُ أَمَرَكَ بِهٰذَا؟ قَالَ نَعَمْ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا حَجَّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا. قَالَ صَدَقَ قَالَ، ثُمَّ وَلَّى قَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ! لَا أَزِيدُ عَلَيْهِنَّ وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُنَّ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَئِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ

Biz, Rasûlullah (s.a.)a bir şey sormaktan nehyedildik. Çölden akıllı bir kişinin (soru sormasını bilen) gelip ona suâl sorması ve bizim onu dinlememiz bizi hayrân bırakırdı. Nitekim çöl halkından bir kısmı gelip dedi ki: Ey Muhammed, senin elçin bize geldi ve seni Allah'ın peygamber olarak gönderdiğini söyledi, doğru mu? Rasûlullah (s.a.): Doğru, dedi. Bedevî; göğü kim yaratmıştır? deyince, Rasûlullah (s.a.): Allah, dedi. Bedevî; öyleyse yeri kim yaratmıştır? dedi. Rasûlullah (s.a.): Allah, diye cevab verdi. O halde bu dağları dikip onlarda olan şeyleri yaratan kimdir? deyince, O; Allah, dedi. Bedevî: Öyleyse gökleri ve yeri yaratıp şu dağları diken Allah mı seni peygamber olarak gönderdi? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Bedevî dedi ki: Senin elçinin iddiâsına göre her gün ve gecede bizim üzerimize beş vakit namaz varmış doğru mu? Rasûlullah (s.a.); doğru, dedi. Bedevî; seni elçi olarak gönderen Allah mı sana bunu emretti? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Bedevî

senin elçinin iddiâsına göre bizim malımızda üzerimize zekât düşüyormuş, doğru mu? dedi. O; doğru, dedi. Bedevî: Seni peygamber olarak gönderen Allah mı bunu sana emretti? dedi. Rasûlullah (s.a.): Evet, dedi. Bedevî; senin elçinin iddiâsına göre bizim her yılımızda Ramazân ayını oruçlu geçirmemiz gerekiyormuş. Rasûlullah (s.a.); doğru, dedi. Bedevî; seni peygamber olarak gönderen Allah mı bunu emretti? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Bedevî: Senin elçinin iddiâsına göre, bir yol bulan kişinin Allah'ın evini haccetmesi bizim üzerimize farzmış, dedi. Rasûlullah (s.a.); doğru, dedi. Enes der ki: Sonra bedevî dönüp şöyle dedi: Seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki ben bunlardan ne fazla bir şey yaparım ne de eksik.Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer doğru söylüyorsa elbette cennete girecektir. Müslim de bu hadîsi, Amr en-Nâkid kanalıyla... Ebu Nadr Kâsım İbn Kâsım'dan rivâyet eder. Buhârî de bunu not düşer. Tirmizî ve Neseî, bu hadîsi Süleymân İbn Muğîre kanalıyla Enes'ten nakleder. Ahmed İbn Hanbel, Buhârî, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce bu hadîsi Zeyd İbn Sa'd kanalıyla uzun uzadıya Enes'ten naklederler ve hadîsin sonunda der ki: Ben, Bekr oğullarının kardeşi olan Sa'lebe oğullarının kabîlesinden Damâm'ım.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize İshâk... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) çoğunlukla câhiliyet devrinde dağ başında bulunan bir kadından söz ederdi. Kadının beraberinde koyunlarını güden oğlu da vardı. Kadının çocuğu demiş ki: Anacığım, seni yaratan kim? Kadın; Allah, demiş. Çocuk; ya babamı kim yarattı? deyince kadın; Allah, demiş. Öyleyse beni kim yarattı? demiş. Kadın; Allah, demiş, çocuk; ya gökleri kim yarattı demiş, kadın; Allah, demiş. Çocuk; yeryüzünü kim yarattı deyince, kadın; Allah, demiş. Çocuk; dağları kim yarattı? deyince, kadın; Allah, demiş. Çocuk; şu koyunu kim yarattı? deyince kadın; Allah, demiş. Çocuk; ben her konuda Allah adını duyuyorum, diyerek kendisini dağdan atmış ve parçalanmış. Abdullah İbn Ömer der ki: Rasûlullah (s.a.) çoğunlukla bize bu hadîsi naklederdi. Mâlik İbn Dînâr da der ki: Abdullah İbn Ömer çoğunlukla bize bu hadîsi naklederdi. Bu hadîsin isnâdında zayıflık vardır. Çünkü râvîler arasında yer alan Abdullah İbn Ca'fer Medîne'lidir, oğlu Ali İbn el-Medînî ve başkaları onu zayıf kabul etmişlerdir.

«Öğüt ver; çünkü sen, ancak bir öğütçüsün. Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.» Ey Muhammed, sen insanlara peygamber olarak gönderildiğin gerçeklerle ilgili hatırlatmalarda bulun. Çünkü sana yalnızca teblîğ etmek düşer, hesâb görme ise Bize âittir. Bu sebeple ikinci âyette: «Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.» buyuruyor. İbn Abbâs, Mücâhid ve başkaları: Sen onların üzerinde bir zorba değilsin, demişlerdir. İbn Zeyd ise; sen onları îmâna zorla girdiren değilsin, demiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Câbir'den nakletti ki;

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, lâ ilahe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söylerlerse kanlarını ve mallarını benden korurlar. Ancak hak ile olanı müstesnâdır. Onların hesâbı Azîz ve Celîl olan Allah'a âittir. Sonra: «Öğüt ver; çünkü sen, ancak bir öğütçüsün. Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.» âyetini okumuş. Müslim îmân kitabında bu şekliyle Tirmizî ve Neseî de Sünen'lerinin tefsîr kitablarında Süfyân İbn Saîd es-Sevrî kanalıyla rivâyet ederler. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sondaki âyet zikredilmeden Ebu Hüreyre'den nakledilir.

«Ancak kim yüz çevirir ve küfrederse,» erkânına uygun amel etmekten yüz çevirir, kalbi ve diliyle Hakkı inkâr ederse. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «İşte o, tasdîk etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti.» (Kıyâme, 31-32) Bu sebeple Allah Teâlâ:

«Allah, onu en büyük azâb ile azâblandırır.» buyuruyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe... Ali İbn Hâlid'den nakleder ki; Ebu Ümâme el-Bâhilî, Muâviye'nin oğlu Yezîd'in oğlu Hâlid'e varmış ve Rasûlullah (s.a.)tan işittiği en yumuşak sözü sormuş, o da Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Dikkat edin, hepiniz cennete gireceksiniz. Ancak devenin sahibinden kaçışı gibi Allah'tan kaçan müstesnâ. Bu hadîsin tahrîcinde İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Râvîler arasında yer alan bu Ali İbn Hâlid'i, İbn Ebu Hâtim babasından naklen zikreder. Ancak burada zikrettiğimizden fazla bir şey söylemez. O, Ebu Ümâme'den rivâyet nakletmiş Saîd İbn Ebu Hilâl de ondan rivâyet nakletmiştir.

«Şüphesiz onların dönüşü, ancak Bizedir.» Onların dönüp gelecekleri Biziz.

«Sonra hesâblarını görmek de muhakkak Bize düşer.» Biz, onların amellerinin muhâsebesini yaparız ve buna göre karşılığını veririz. Amelleri hayırsa hayır, şer ise şer ile cezâlandırırız.

İ Z Â H I

«Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?» İbret nazarıyla devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı? Allah'ın kudretinin kemâline, tedbîrinin güzelliğine delil bir yaratık olarak. Deveyi, yükleri uzak ülkelere taşımak için yaratmıştır. Onu hem büyük cüsseli, hem de yükü taşıyacak ve yüküyle beraber ayağa kalkacak güçte halketmiştir. Diğer taraftan boynu uzun olması nedeniyle, her bitkiye uzanıp yiyebilecek ve önüne düşecek kılavuzun peşinden gidecek şekilde yaratmıştır. On gün veya daha fazla susuzluğa dayanabilir ki böylece çölleri ve sahrâları aşıp geçebilsin. Ayrıca devede pekçok faydalar vardır. Bu sebeple deve

özellikle canlılardaki ilâhî âyetlerin açıklanması için bahis konusu edilmiştir. Canlılık, bileşimlerin en değerlisidir ve en çok san'at ihtivâ edenidir. Deve ise bu türler içerisinde arapların en çok hayretini mûcib olan bir yaratık idi. Denildi ki: Bununla istiâre yoluyla bulutlar kasdedilmiştir. (Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, VI, 500-501).

Tefsîr ehli derler ki: Allah Teâlâ bu sûrede cennette olan şeyleri anlatınca, küfür ehli buna hayret edip yalanladılar. Bu sebeple Allah Teâlâ onlara yaptıklarını hatırlatarak buyurdu ki: «Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?» Önce deve ile başlamıştır, çünkü arapların sâhip olduğu en değerli mal devedir. Onların deveden pekçok yararlanma şekilleri vardı. Bu takdîrde mânâ şöyle olur: Onlara bu dünyada bu nimetleri yaratmış olan, cennet ehline de o dünyada saydıklarını yaratmıştır. Tefsîr bilginleri diğer hayvanlar arasından özellikle devenin zikredilmiş olması üzerinde çok söz söylemişlerdir.

Mukâtil der ki: Araplar deveden daha büyük hiç bir hayvan görmemişlerdi. İçlerinden fili görenler nâdirdi, onun için deve zikredilmiştir. Kelbî ise der ki: Deve, yüküyle ayağa kalkar ve çökmüşken üzerine yük yüklenirdi, onun için zikredilmiştir. Katâde der ki: Allah Teâlâ cennetin köşklerini ve yüksek tahtlarını zikredince, araplar onun üzerine nasıl çıkarız? dediler de bu âyeti indirdi.

Hasan'a bu âyet soruldu; fil daha büyüktür, denildi de o, şöyle cevâb verdi: Araplar fili bilmezlerdi. Ayrıca filde yeterli yararlar yoktu. Çünkü onun sırtına binilmez, eti yenmez, sütü sağılmazdı. Arapların mallarının içerisinde en değerlisi deve idi. Çünkü önüne atılan her şeyi yer süt verir. Devenin faydaları pek çoktur. Büyüklüğüne rağmen ağır yükleri taşımak için yumuşak başlıdır. Küçük bir kılavuzun peşinde sürüklenir ,hattâ küçücük bir çocuk onun yularını tutar ve istediği yere götürür. Bu sebeple deve diğer hayvanlardan üstün sayılmıştır. Başkaca özellik olarak öteki hayvanların hepsi ya süs için, ya binek için, veya yük için veya sütünden yararlanmak için veya etinden yararlanmak için beslenir. Halbuki devede bunların hepsi birden topluca mevcûddur. Bir yandan sağılırken, diğer yandan üzerine binilir ve uzak mesâfeler kat'edilir. Ağır yükler yüklenir, çok süt elde edilir, etini büyük bir topluluk yer. Günlerce susuzluğa dayanır. Ayrıca deve çökmüşken üzerine binilir ve o bu halde iken kalkabilir. Diğer hayvanlar ise böyle değildir. Diğer taraftan deve çöldeki her bitkiyi yer. Halbuki diğer hayvanlar her bitkiyi yiyemezler. Deve çöl gemisidir, üzerinde ağır yükler taşınır, uzak mesâfeler kat'edilir.

Şüreyk derdi ki: Bizi develiğe götürün de devenin nasıl yatırılmış olduğuna bakalım.

Denilirse ki: Gökler, yer ve dağların zikriyle devenin zikri arasında nasıl âhenk kurulabilir, aralarında hiç bir ilişki yoktur. Ayrıca dağlar-

dan, yeryüzünden ve göklerden önce konuya niçin devenin zikriyle başlanmıştır? Ben derim ki: Maksad Allah'ın birliğine, kudretine ve her şeyin yaratanı olduğuna delil getirmek olduğu için deve de arapların gece gündüz gördükleri, her zaman üzerine yüklerini yükledikleri, seferlerinde beraberlerinde bulunan bir yaratık olduğu için âyete onun zikriyle başlanmıştır. Böylece onların yanındaki en büyük nimet sözkonusu edilmiştir. Ayrıca araplara göre en garîb hayvan deve olduğu için onun zikri ile söze başlanmıştır. (Hâzin, Lübâb, VI, 500-501).

«Yer de. Nasıl yayılmıştır?» Emre âmâde kılınarak yayılıp döşenmiştir. Hepsi bir ufuktan diğer ufuka serilen bir sergi gibidir. Sergi de aynı şekildedir. Mânâ şöyle de olabilir: Yaratıcının kudretine delâlet eden şu yaratıklara bakmazlar mı, O'nun tekrâr diriltme gücünü inkâr etmemeleri için? Peygamberin uyarısına kulak verip ona inanmaları ve ona ulaşmaya hazırlanmaları için. Bu dört husûsun özellikle zikredilmesi, bu hitâbın araplara yöneltilmiş olmasından ve onları delilleri görmeye teşvîk maksadından dolayıdır. Kişi, ancak çok gördüğü şeyleri delil olarak kullanır. Araplar çölde yaşadıkları için çölde göğe, yere, dağa ve deveye bakarlardı. Deve onların mallarının en değerlisi idi. Diğer hayvanlardan daha çok deveyi kullanırlardı. Ayrıca hayvanlarda aranan amaçların hepsi devede vardır. Hayvanda aranan maksad çoğalma, yük taşıma, binme, yeme ve sütünün içilmesidir. Diğer hayvanlarda bunların hepsi birlikte mevcûd değildir. Deve yularını çeken herkesin peşinden gider. Güçlü güçsüz tanımaz, büyüğe küçüğe aldırmaz. Boynu uzun olduğu için otlara rahatlıkla ulaşır. Kolayca yükün taşınması için yere çöker. Sonra yüküyle beraber ayağa kalkar ve değişik ülkelere doğru yükleri taşır. Susuzluğa karşı dayanıklıdır. On günden fazla susuz kaldığı olur. Çöl bitkilerinin hepsini yer, halbuki diğer hayvanlar bunu yiyemezler. (Nesefî, Medârik, VI, 500, 501).

—————oOo—————

ĞÂŞİYE SÛRESİNİN SONU

FECR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Neseî der ki: Bize Hakem oğlu Abdülvahhâb... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Muâz, namaz kılıyordu, bir kişi de gelip onunla beraber namaz kıldı. Muâz namazını uzattı. Adam mescidin bir tarafında namazını kılıp ve çıkıp gitti. Bu durum Muâz'a aktarılınca; o dedi ki: O münâfıktır. Bu husûs Rasûlullah'a anlatıldığında, o delikanlıyı çağırıp sordu. Delikanlı dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben onunla birlikte namaz kılmak için giderdim, ancak onun namazı bana uzun geldi ayrılıp mescidin bir kenârında tek başıma namazımı kıldım ve sonra hayvânımın yemini verdim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Muâz, sana iki def'a of olsun. A'lâ, Şems, Fecr ve Leyl sûreleri neredeydi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾ هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي
حِجْرٍ ﴿٥﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ
﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ
﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Andolsun fecre,
2 — Ve on geceye,
3 — Hem çifte, hem teke.
4 — Gelip geçeceği demde geceye,
5 — Akıl sâhibi için bunların her biri birer yemîne değmez mi?
6 — Görmez misin, Rabbın nasıl yaptı Âd'a?
7 — Sütûnlar sâhibi İrem'e?
8 — Ki o, şehirlerde bir benzeri yaratılmayandı.
9 — Dağ yamacında kayaları oyan Semûd kavmine?
10 — Kazıklar sâhibi Firavun'a,
11 — Ki bunlar, memleketlerde azgınlık etmişlerdi.
12 — Ve fesâdı çoğaltmışlardı.
13 — Bu sebeple Rabbın onları, azâb kırbacından geçirdi.
14 — Doğrusu Rabbın hep gözetlemekteydi.

Fecr, bilinen fecirdir. Yani sabahtır. Ali, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Süddî böyle derler. Mesrûk, Mücâhid ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den nakledilir ki; burada Fecr ile kasdedilen; özellikle kurbân bayramı gününün fecridir ki bu on gecenin sonuncusudur. Ve yine denildi ki: Fecirden maksad, o anda kılınan namazdır. Nitekim İkrime böyle der. Ve yine denildi ki; fecirden maksad, bütünüyle gündüzdür. Bu, İbn Abbâs'ın rivâyetidir.

«Ve on geceye.» On geceden maksad, Zilhicce'nin on gecesidir. İbn Abbâs, Zübeyr, Mücâhid, Selef ve haleften pekçok kişi böyle demiştir. Buhârî'nin Sahîh'inde İbn Abbâs'tan merfû' olarak nakledilir ki:

مَا الْعَمَلُ فِي أَيَّامٍ أَفْضَلُ مِنْهَا فِي هٰذَا الْعَشْرِ قَالُوا وَلَا الْجِهَادُ قَالَ وَلَا الْجِهَادُ إِلَّا رَجُلٌ خَرَجَ يُخَاطِرُ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَمْ يَرْجِعْ بِشَيْءٍ

Allah katında amellerin bu on günden daha sevimli olduğu bir gün yoktur. Yani Zilhicce'nin on gününü kasdediyordu. Orada bulunanlar; Allah yolunda cihâd da mı? dediler. Rasûlullah (s.a.); Allah yolunda cihâdda, dedi. Ancak bir kişi malı ve canıyla tehlikeyle karşılaşıp bunlardan hiçbirisiyle dönmezse müstesnâdır.

Denildi ki; bu on geceden maksad, Muharrem'in ilk on günüdür. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî bunu naklederse de herhangi bir kimseye isnâd etmez. Ebu Kedîne... İbn Abbâs'tan nakleder ki; «on gece»den maksad, Ramazân'ın ilk on gecesidir. Ancak sahîh olan birinci görüştür. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: On gece Ramazân bayramının on gecesidir. Tek, Arefe günüdür, çift ise bayram günüdür. Neseî de bu hadîsi Muhammed İbn Râfi' ve Abede İbn Abdullah kanalıyla Zeyd İbn Habbâb'dan rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim de bu hadîsi Zeyd İbn Habbâb'dan nakleder. Bu isnâdın râvîleri arasında zararlı birisi yoktur. Ancak bana göre metnin peygambere çıkarılmasında münkerlik vardır. Allah en iyisini bilendir.

«Hem çifte, hem teke.» Yukarıdaki hadîste tekin Arefe günü olduğu zikredilmişti. Çünkü o, dokuzuncu gündür. Çiftin ise Kurbân Bayramı olduğu belirtilmişti çünkü o, onuncu gündür. İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk böyle demişlerdir. İkinci bir görüş olarak İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd... Vâsıl İbn Saîd'den nakletti ki ;o, şöyle demiş: Ben Atâ'ya «Hem çifte, hem teke.» âyetini sordum da; namaz olarak kıldığımız şu vitir mi kasdediliyor? dedim. O; hayır, çift Arefe günüdür, tek ise Ramazân Bayramı gecesidir.

Üçüncü bir görüş olarak İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn A'meş... Ebu Saîd İbn Avf'tan nakletti ki; o, Mekke'de Abdullah İbn Zübeyr'in halka hutbe okuduğunu ve hutbe esnâsında bir adamın kalkıp; ey mü'minlerin emîri, bana çift ve tekten haber ver? dediğini, onun da çift, Allah Teâlâ'nın: «Kim iki günde acele ederse; ona günâh yoktur.» kavlinde kasdedilendir. Tek ise «Kim de geri kalırsa, ona günâh yoktur.» (Bakara, 203) kavlinde kasdedilendir dediğini anlattı. İbn Cüreyc der ki: Bana Muhammed İbn Mürtefi' Abdullah İbn Zübeyr'in şöyle dediğini işittiğini haber verdi: Çift, Teşrîk günlerinin ortası, tek de Teşrîk günlerinin sonudur. Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğrusu Allah Teâlâ'nın doksan dokuz adı vardır. Yüzden bir eksik. Kim bunları sayarsa, cennete girer. Allah tektir, teki sever.

Dördüncü bir görüş olarak Hasan el-Basrî ve Zeyd İbn Eslem derler ki: Mahlûkâtın tümü çift ve tektir. Binâenaleyh Allah Teâlâ burada yaratıklarına and içmektedir. Mücâhid'den de bu rivâyet nakledilmiştir. Ancak meşhûr olanı birinci görüştür. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Çift ve tek» den maksad şudur: Allah tektir, siz çiftsiniz. Çift sabah namazı, tek de akşam namazıdır, diyenler de olmuştur.

Beşinci bir görüş olarak İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd... Mücâhid'den nakletti ki: Çift bildiğimiz çifttir, tek ise Azîz ve Celîl olan Allah'tır. Ebu Abdullah da Mücâhid'den nakleder ki; tek Allahtır, çift

ise onun erkek ve dişi olarak yarattığı mahlûkâtıdır. İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki: Allah'ın yarattığı her şey, gök ve yer, deniz ve kara, cin ve insan, güneş ve ay ve daha buna benzer bütün yaratıklar çifttir. Bu ifâdesiyle Mücâhid, Allah Teâlâ'nın: «Ve her şeyden çift çift yarattık, ki ibret alasınız.» (Zâriyât, 49) kavlinde kasdedilen mânâya doğru yönelmiştir. Yani maksad, çiftleri yaratanın tek olduğunu bilmenizdir.

Altıncı bir görüş olarak Katâde, Hasan'dan nakleder ki; burada kasdedilen şey çifti ve teki ile sayıdır.

Yedinci bir görüş olarak İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr'den İbn Cüreyc kanalıyla nakledilen rivâyettir. (*) Sonra İbn Cerîr Taberi şöyle der: Rasûlullah (s.a.)tan nakledilen bir haber de bizim zikrettiğimiz bu görüşü te'yîd eder. Nitekim Ebu Zübeyr der ki: Bize Abdullah İbn Ebu Ziyâd... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur: Çift; iki gündür, tek ise üçüncü gündür. Bu haber aynen bu lafızla vârid olmuş ve bu ifâde daha önce geçen Ahmed İbn Hanbel, Neseî, İbn Ebu Hâtim ve bizzât İbn Cerîr Taberî'nin kendi rivâyetine aykırıdır. Allah en iyisini bilendir.

Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve başkaları da bununla namazın kasdedildiğini söylerler. Namazın bir kısmı, iki ve dört rek'atlı namazlarda olduğu gibi çift, bir kısmı da akşam namazında olduğu gibi tektir. Bu, gündüzün tek namazıdır (vitri) gecenin sonunda kılınan teheccüddeki (vitir) tek namaz da böyledir. Abdürrezzâk... İmrân İbn Husayn'dan nakleder ki; buradaki çift ve tekten maksad, iki ve üç rek'atlı olan namazlardır. Bu rivâyet kopuk ve mevkûftur. Rivâyetin lafzı farz namazlara hâstır. Muttasıl ve merfû' olarak Rasûlullah'a yükseltilen bir rivâyet daha vardır ki bunun ifâdesi umûmîdir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Dâvûd et-Tayâlisî... İmrân İbn Husayn'dan nakletti ki; ona Basra'lı bir ihtiyâr İmrân İbn Husayn'dan şöyle naklet-miş: Rasûlullah (s.a.)a çift ve tek sorulduğunda Rasûlullah (s.a.); bu, namazdır. Bazısı çift bazısı tek rek'atlıdır, demiştir. Bu ifâde Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde bu şekilde vârid olmuştur. Kezâ İbn Cerîr Taberî... Bündâr kanalıyla İmrân İbn Husayn'dan bunu nakleder. Ayrıca Ebu Îsâ et-Tirmizî, Amr İbn Ali kanalıyla... İmrân İbn Husayn'dan bu hadîsi nakleder sonra da şöyle der: Bu hadîs garîbtir, yalnızca Katâde'nin rivâyetinden biliyoruz. Hâlid İbn Kays da aynı hadîsi Katâde'den rivâyet eder. İmrân İbn Sâm'ın bizzât İmrân İbn Husayn'dan rivâyet ettiği bir nakil de vardır. Allah ên iyisini bilendir.

Ben derim ki: Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim... İmrân İbn Husayn'dan

(*) Müellif bu rivâyeti vermemektedir, bu yüzden rivâyetin ne olduğunu bilmiyoruz (Çeviren).

da bir başka tarîkle nakletmiştir. Ben onun tefsîrinde bu rivâyet silsilesini gördüm ve Basra'lı ihtiyârın İmrân İbn Hisâm olduğunu kaydettiğini, okudum. İbn Cerîr Taberî de aynı şekilde... İmrân İbn Husayn'dan nakleder ki; çift ve tek konusunda Rasûlullah (s.a.) şöyle demiştir: Bu, namazdır. Ondan kimisi çift, kimisi tektir. İbn Cerîr Taberî adı verilmeyen şeyhi anmadan bırakmıştır. Onu anan yalnız Basra'lı Ebu İmâre İmrân İbn İsâm ed-Dab'î'dir. Bu Dübey'a oğullarının mescidinin imâmıydı ve Ebu Cemre Nasr İbn İmrân ed-Dab'î'nin oğludur. Ondan Katâde oğlu Ebu Cemre, Müsennâ İbn Saîd, Ebu Teyyâh Yezîd rivâyet nakletmişlerdir. İbn Hibbân, güvenilir râvîler bahsinde onun adını anmıştır. Halîfe İbn Hayyât, Basra'lı tâbiîn arasında onun ismini zikretmiş, Haccâc İbn Yûsuf'un nezdinde değerli ve sözü dinlenir bir kişi olduğunu bildirmiştir. İbn el-Eş'as ile beraber Haccâc'a karşı çıktığı için zâviye günü hicrî 83 yılında Haccâc'ın onu öldürdüğünü bildirir. Ondan Tirmizî bu biricik hadîsten başkasını nakletmemiştir. Bana göre bu hadîsin İmrân İbn Husayn'da mevkûf olması daha uygundur. Allah en iyisini bilendir. İbn Cerîr Taberî, çift ve tek konusunda bu sözlerden herhangi birisinin kesinliğini belirtmemiştir.

«Gelip geçeceği demde geceye.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, geçtiği zaman geceye, diye mânâ vermiştir. Abdullah İbn Zübeyr ise birbiri arkası sıra gittiği zaman geceye, diye mânâ vermiştir. Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Katâde, Mâlik de Zeyd İbn Eslem ve İbn Zeyd'den nakleder ki; onlar (اذا يسر) kelimesine, yürüdüğü zaman anlamını vermişlerdir. Bunun İbn Abbâs'tan nakledilen «gittiği demde» anlamına hamledilmesi mümkün olduğu gibi, yürüdüğü veya geldiği zaman anlamına hamledilmesi de mümkündür. Bu ifâdenin daha uygun olduğu da söylenmiştir. Zîrâ bu, fecrin karşılığında yer almaktadır. Fecr ise gündüzün gelip gecenin gitmesidir. Eğer «Gelip geçeceği demde geceye» kavli gelme anlamına alınırsa, gecenin gelip gündüzün gitmesine kasem olur. Aksi ise Tekvîr sûresinde olduğu gibi «Kararmaya başlayan geceye, ağarmaya başlayan sabaha.» (Tekvîr, 17-18) kavli gibi olur. Nitekim Dahhâk da böyle demiş ve «Dönüp geçeceği demde geceye.» kavline akıp gittiği zaman, mânâsını vermiştir. İkrime de der ki: «Gelip geçeceği demde geceye.» Yani birleşen geceye. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti naklederler. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn İsâm, Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin bu âyete şöyle mânâ verdiğini işittim, demiştir: Ey geçip giden, geç ve ancak toplanma şeklinde ortaya çık.

«Akıl sâhibi için bunların her biri birer yemîne değmez mi?» Akıl, fikir ve delil sâhibleri için. Akıl kelimesine (حجر) ismi de verilir, zîrâ o, insanın kendisine yakışmayan fiil ve davranışlarda bulunmaktan alıkoyar. Kâ'be'de Hicr adı verilen yere de bu kelime kullanılır. Çün-

kü o, tavâf edenleri Şâm tarafındaki duvara ilişmekten alıkoyar. Yemâme tarafındakine de Hicr el-Yemâme denir. Hâkim birinin elinden tasarruf yetkisini aldığı zaman da; hâkim falancaya hacr hükmü verdi, denir. Furkân sûresinde de: «Melekler: Size iyi haber yasaktır, yasak derler». (Furkân, 22) buyurulmaktadır. Bunların hepsi de aynı kabîlden ifâdelerdir. Ve anlamları da birbirine yakındır. Bu yemînler, ibâdet vakitlerine ve bizzât namaz gibi, hacc gibi Allah'tan korkan, O'na itâat eden, takvâ sâhibi mütevâzi ve hep Allah rızâsı için huşûa dalan kulları Allah'a yaklaştıran diğer ibâdetlere kasemdir. Allah Teâlâ bunların, kulluklarını ve itâatlarını zikrettikten sonra şöyle buyuruyor: «Görmez misin, Rabbın nasıl yaptı Âd'a?» Âd kavmi isyânkâr, azgın ve zorba bir topluluktu. Allah'a itâatın dışına çıkan, peygamberleri yalanlayan, kitabları inkâr eden bir kavimdi. Allah Teâlâ onları nasıl helâk edip yok ettiğini hatırlatıyor ve bunu ibret dolu ve dilden dile dolaşan bir efsâne kıldığını bildiriyor. Ve diyor ki: «Görmez misin, Rabbın nasıl yaptı Âd'a?»

«O sütûnlar sâhibi İrem'e.» Bunlar ilk Âd kavmidir. Âd'ın çocukları Nûh'un oğlu, Sâm'ın oğlu, Avs'ın oğlu, İrem'in oğlu Âd'ın çocuklarıdır. İbn İshâk böyle der. Allah'ın kendilerine Hûd peygamberi elçi olarak gönderdiği topluluk bunlardır. Onlar Hûd peygamberi yalanlamış, emrine karşı gelmişlerdi. Allah Teâlâ da buna Hûd (a.s.)u hem de beraberinde ona inananları kurtarmış, sonra Âd kavmini sarsıcı azgın bir rüzgârla helâk etmişti. Tıpkı Hâkka sûresinde buyurduğu gibi: «Onların kökünü kesmek için, üzerlerine yedi gece sekiz gün rüzgârı estirdi. Halkın, yerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?» (Hâkka, 7-8) Allah Teâlâ Âd kavminin kıssasını Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde zikretmiştir ki onların âkıbetinden mü'minler ibret alsınlar.

«O sütûnlar sâhibi İrem'e.» Bu, atf-ı beyân olup Âd kavmini daha fazla tanıtma amacına yöneliktir. Allah Teâlâ'nın «Sütûnlar sâhibi» kavline gelince; onlar sağlam sütunlarla yükseltilen evlerde ve konaklarda oturdukları için ve kendi zamanlarındaki insanların yaratılış bakımından en güçlü ve sindirme bakımından en kuvvetlisi olmalarından dolayı bu nitelikle nitelendirilmişlerdir. Bu sebeple Nûh (a.s.) onlara sahib oldukları bu nimeti hatırlatıp bu nimetleri kendilerini yaratan Rabblarına itâat yolunda kullanmalarını öğütlemiş ve şöyle buyurmuştur: «Düşünün ki; O, sizi Nûh kavminden sonra halîfeler yaptı. Yaratılış i'tibârıyla onlardan fazla boy bos verdi. Hem Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki; felâha erdirilesiniz.» (A'râf, 69) Fussilet sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Âd'a gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış; bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı? Onlar âyet-

lerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.» (Fussilet, 15) Burada ise şöyle buyuruyor:

«Ki o, şehirlerde bir benzeri yaratılmayandı.» Âd kavmi ülkelerinde bir benzeri yaratılmamış olan bir kavimdi. Güçlü, kuvvetli, azametli bir topluluktu.

Mücâhid der ki: İrem, eski bir millettir. İlk Âd kavmidir. Nitekim Katâde İbn Duâme ve Süddî de İrem'in, Âd kavminin yaşadığı memleketteki bir topluluk olduğunu söylemişlerdir. Bu söz güzel, sağlam ve kuvvetlidir. Mücâhid, Katâde ve Kelbî de «Sütûnlar sâhibi» kavline, sütûn halkı idiler, ayakta dikilmezlerdi, şeklinde mânâ vermiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; onlara «sütûnlar sâhibi» denmesinin sebebi, uzun boylu olmalarıdır. İbn Cerîr Taberî de birinci görüşü tercîh etmiş ve ikinciyi reddetmiştir ki bu tercîhinde, isâbet vardır.

«Ki o, şehirlerde bir benzeri yaratılmayandı.» İbn Zeyd, «Bir benzeri» kavlindeki zamîri sütûnlara döndürerek yüksekliklerinden dolayı o sütûnların benzeri yaratılmamıştı, şeklinde mânâ verir ve der ki: Benû U'mûd Ahkâf'ta yaşamışlardı ve onların benzerleri ülkelerde hiç yaratılmamıştı. Katâde ve İbn Zeyd ise zamîri İrem kabîlesine gönderirler ve derler ki: O kabîlenin benzeri şehirlerde yaratılmamıştır ve zamanlarında yoktu. Bu görüş, daha doğrudur. İbn Zeyd'in görüşü ile onun izinden gidenlerin görüşü ise zayıftır. Çünkü eğer sütûnlar sözkonusu edilseydi, âyet-i kerîme onun benzeri şehirlerde yapılmamıştı der ve onun şehirlerde bir benzeri yaratılmayandı demezdi.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Mikdân'dan nakletti ki; Rasûlulah (s.a.) bir gün, sütûn sâhibi İrem'den bahsederek şöyle demiş: Onlardan bir kişi bir kayanın yanına gelir onu alıp bir mahallenin üzerine atar ve hepsini mahvederdi. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Sehl İbn Zeyd'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben bir kitabta —Nerede okuduğunun ismini de vermişti— şöyle okudum: Ben Âd oğlu Şeddâd'ım. Sütûnları diken benim. Kolumla bir kişinin görebileceği yere uzananım. Ben, yedi arşın boyunda bir hazîne kazanım. Muhammed ümmetinden başkası o hazîneyi çıkaramaz.

Ben derim ki: Her hâlükârda, ister sütûnlar yaptıkları binâlara âit olsun, ister çöldeki çadırlarının sütûnları olsun, ister savaştıkları silâhlar olsun, ister boylarının uzunluğu olsun; Âd kavmi bir kabîledir ve milletlerden bir millettir. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde zikredilmişlerdir ve burada olduğu gibi Semûd kavmiyle beraber sözkonusu edilmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.

«Sütûnlar sâhibi İrem'e» kavli ile kasdedilen şehrin Şâm —Saîd İbn Müseyyeb ve İkrime'nin bildirdiği gibi— veya İskenderiyeye —Kâ'b el-Kurazî'nin bildirdiği gibi— veya başka bir yerdeki bir şehir olduğunu

söyleyenlere gelince; bunun üzerinde durulması gerekir. Zîrâ bu takdîrde: «Görmez misin, Rabbın nasıl yaptı Âd'a? Sütûnlar sâhibi İrem'e.» kavli ile mânâ nasıl uyuşacaktır? Eğer bu ifâde bedel veya açıklayıcı atıf kabul edilirse, sözün âhengini sağlamak mümkün değildir. Kaldı ki asıl maksad Âd adı verilen bir kabîlenin helâk edildiğini bildirmektir. Allah'ın geri çevrilmez intikâmının onlara nasıl gelip çattığını haber vermektir. Yoksa bir şehir veya bir iklîmden sözedilmesi asıl maksadı teşkîl etmez.

Benim buraya dikkat çekmemin sebebi; müfessirlerden birçoğunun bu âyetin tefsîrinde bahsettikleri «Sütûnlar sâhibi İrem» denilen bir şehirle ilgili sözlere aldanılmamasını sağlamaktır. Buna göre; o şehir, altın ve gümüşten kerpiçlerle kurulu imiş. Köşkleri, evleri ve bahçeleri altın ve gümüştenmiş. Çakılları inci ve mücevherdenmiş. Toprakları miskten imiş. Irmakları akar, meyveleri düşer, evlerinde hiç bir komşu bulunmazmış. Sûrları ve kapıları, çağıran ve cevâb veren bulunmadan açılırmış. Sonra bu şehrin değişik yerlerde bulunduğu zikredilir, bazan Şam'da, bazan Yemen'de, bazan Irak'ta, bazan da daha başka yerlerde olduğu anlatılır. Doğrusu bütün bunlar, isrâîl hurâfelerindendir ve yahûdîlerin zındıklarının koyduğu uydurmalardır. Maksadları câhil insanların kafasını çelip kendilerini bu konuda doğrulamalarını sağlamaktır.

Sa'lebî ve başkaları naklederler ki: Bedevîlerden bir kişi —Abdullah İbn Kılâbe— Muâviye zamanında kaybolan develerini aramak üzere gitmiş. Develerini ararken yolunu yitirmiş ve birden büyük bir şehirle karşılaşmış. Sûrlar ve kapılar bulunan bir şehir görmüş. Oraya girmiş ve içinde bizim zikrettiğimiz şekilde altından kentin özelliklerine yakın bir özellikte şehir bulmuş. Dönüp halka haber vermiş ve halk onun söylediği yere geldiğinde hiç bir şeyi görememişler.

İbn Ebu Hâtim, «Sütûnlar sâhibi İrem» ile alâkalı olarak burada çok uygun bir kıssa zikretmektedir. Ancak bu hikâyenin isnâdı sahîh değildir. Eğer o bedevînin isnâdı sahîh bile olsa bunun uydurma olması veya o kişinin bir nevi hayâl ve hevese kapılmış olması ve böyle bir şehrin gerçekten var olduğuna inanmış olması, hakîkatta ise bunların mevcûd olmayışı imkân dâhilindedir. Bu da onun doğru olmadığının kesin delilidir. Bu bedevînin ifâdesi uydurma birtakım hevesler peşinde koşan câhil halktan birçok kişinin varlığından bahsettikleri yeraltındaki altın ve gümüş hazîneleri, çeşitli mücevherler, inci, yâkût ve büyük iksîr hazîneleri gibi bir şey olmalıdır. Bunların iddiâsına göre, bu hazînelere ulaşılmasını önleyen ve alınmasını engelleyen bazı engeller vardır. Bu kimseler (hazîne avcıları) zayıf, beyinsiz zenginlerin mallarını hîle ile alıp boş yere yemekte ve buhûrlar gibi, ma'cûnlar gibi lüzûmsuz hezeyânlara harcamaktadırlar. Sonra da onlarla alay etmektedirler. Kesin

olan şudur ki: Gerek câhiliyet döneminde, gerekse İslâmî dönemde yeraltında pekçok hazîneler bulunmaktadır. Bu hazînelerden bir şey elde eden, onları alabilir. Hazîne avcılarının iddiâ ettikleri şekildeki şeylere gelince, bunlar yalan, iftirâ ve bühtândır. Onların söyledikleri sözü doğrulayan ellerinde hiç bir belge yoktur. Sadece kendilerinin anlattıkları veya onlara anlatanların naklettikleri sözlerden başka bir şeye dayanmazlar. Yüce Allah ise doğruya hidâyet edendir.

İbn Cerîr Taberî'nin; «İrem» ifâdesi ile bir kabîlenin veya o kabîlenin oturduğu bir şehrin kasdedilmesi muhtemeldir, bu sebeple kelime munsarif olmamıştır, sözüne gelince; bunun üzerinde durulması gerekir. Zîrâ âyetteki ifâdenin asıl amacı bu kabîleden haber vermektir. Ve hemen ardından da şöyle buyurmaktadır:

«Onun yamacında kayaları oyan Semûd kavmine.» Vâdîdeki kayaları oyan o kavme. İbn Abbâs der ki: Kayaları yarıp oyuyorlardı. Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve İbn Zeyd böyle derler. Bu kelimeden alınma olarak arapçada (النهار بجتابى) ifâdesi kullanılır. Elbise için oyulma ta'bîri açılma anlamınadır. Nitekim cep demek olan (الجيب) kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Ve Allah Teâlâ Şu'arâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Dağlarda ustalıkla evler oyar mısınız?» (Şu'arâ, 149).

(...)

İbn İshâk der ki: Bunlar Bedevî araplardır, yurdları Vâdî'l-Kurâ'da idi. Biz Âd kavminin kıssasını A'râf sûresinde uzun uzadıya zikrettiğimiz için burada tekrârına gerek görmüyoruz.

«Kazıklar sâhibi Firavun'a.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; kazıklar kelimesinden maksad, onun idâresini ayakta tutan ordulardır. Denilir ki: Firavun, askerlerini ellerinden ve ayaklarından demirden kazıklara bağlardı. Mücâhid de böyle der. Firavun halkı kazıklara bağlardı. Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Süddî böyle derler. Ayrıca Süddî der ki: Firavun bir kişinin her bir ayağını bir kazığa bağlar sonra da üzerine büyük bir kaya yuvarlayıp onu ezerdi. Katâde der ki: Bize ulaştığına göre; Firavun'un oyun ve koşu yeri vardı, orada ipler ve kazıklarla oyun oynardı. Sâbit el-Benânî, Ebu Râfi'den naklen der ki: Firavun'a kazıklar sâhibi denmesinin sebebi; onun karısı için dört kazık yaptırmış olmasıdır. Sonra kadının göğsünün üzerine büyük bir değirmen taşı koydurmuş ve kadın en sonunda ölmüştür.

«Ki bunlar, memleketlerde azgınlık etmişlerdi. Ve fesâdı çoğaltmışlardı.» Yeryüzünü bozguna vererek insanlara eziyet ederek başkaldırmış, isyân etmiş ve kötülük yapmışlardı.

«Bu sebeple Rabbım onları, azâb kırbacından geçirdi.» Allah onlara gökten azâb indirdi ve hiç bir suçlu topluluğunun engel olamayacağı belâları başlarına musallat etti.

«Doğrusu Rabbın hep gözetlemekteydi.» İbn Abbâs, bu kelimeye; duyar ve görürdü, anlamını vermiştir. Rabbın mahlûkâtını yaptığı işlerde gözetler, dünya ve âhirette herkesi yaptığı ile cezâlandırır. Sonra bütün yaratıklarını toplayıp sergilediği gün adâletle haklarında hüküm vererek herkese lâyık olduğu karşılıkla mukâbele eder. O zulüm ve azgınlıktan münezzehtir.

Burada İbn Ebu Hâtim gerçekten garîb bir hadîs zikreder ki; bu hadîsin hem isnâdı hem de sıhhatı üzerinde durulması gerekir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Muâz İbn Cebel'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey Muâz; doğrusu mü'min hakkın karşısında esîrdir. Ey Muâz; mü'min cehennemin köprüsünün arkasında gelip bırakılıncaya kadar hakkın sıkıntısından emîn olmaz, korkusundan sükûnet bulmaz. Ey Muâz; doğrusu mü'mini Kur'ân birçok istekleriyle bağlamıştır. Ve şehvetler uğrunda helâk etmekten alıkoymuştur. Bu, Azîz ve Celîl olan Allah'ın izniyledir. Kur'ân; müminin delili, korku; dayanağı, şevk; örtüsüdür. Namaz; mağarası oruç; kalkanı, sadaka; bekçisi, doğruluk; emîri, hayâ; vezîri, Azîz ve Celîl olan Rabbı da bunların hepsinin ötesinde onun gözetleyicisidir. İbn Ebu Hâtim der ki: Râvîler arasında yer alan Yûnus ve Ebu Hamza meçhûl kişilerdir. Ebu Hamza'nın Muâz'dan hadîs rivâyeti ise mürseldir. Eğer bu rivâyet Ebu Hamza'dan menkûl olsaydı iyi olurdu. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Safvân İbn Amr'dan nakletti ki; o, Eyfa' İbn Abd'in insanlara öğüt verirken şöyle dediğini duymuş: Doğrusu cehennemin yedi köprüsü vardır. Sırât bu köprülerin üzerindedir. Halk ilk köprünün üzerinde tutunur ve Allah Teâlâ onlara: Durdurun onları, sorulacaklardır, buyurur. Burada namazdan hesâba çekilip sorulurlar. Ve bu konuda mahvolacaklar mahvolup giderler, kurtulanlar da kurtulurlar. İkinci köprüye geldiklerinde; emâneti yerine getirip getirmedikleri konusunda hesâba çekilirler. Helâk olanlar olur, kurtulanlar kurtulur. Üçüncü köprüye geldiklerinde; yakın akrabâlarla münâsebetlerden suâl edilirler. Onlarla görüşüp görüşmedikleri sorulur. Burada da helâk olan helâk olur, kurtulan kurtulur. O gün akrabâlık bağı (Sıla-i Rahm) cehennemde bir yere atılmıştır. Ve şöyle der: Allah'ım beni bağlayanı bağla, koparanı kopar. İşte Allah Teâlâ'nın: «Doğrusu Rabbın hep gözetlemekteydi.» kavlinin mânâsı budur. İbn Ebu Hâtim bu haberi bu şekilde îrâd etmiş fakat bütününü zikretmemiştir.

فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ
رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ

﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾

15 Ama insan; Rabbı kendisini deneyip kerem eder ve nimet verirse: Rabbım beni şerefli kıldı, der.

16 - Ama onu denemek üzere rızkını daraltırsa: Rabbım beni fakîr düşürdü, der.

17 — Hayır, doğrusu siz, yetime ikrâm etmezsiniz.

18 — Yoksulu yedirmek için birbirinizi teşvîk etmezsiniz.

19 — Mîrâsı hak gözetmeden yersiniz.

20 - Malı da pek çok seversiniz.

Allah Teâlâ; insanın rızkının genişletilmesi halinde; Allah'ın onu denemek için rızkını bollaştırdığı zaman, bunun Allah tarafından kendisine bir lutuf ve ihsân, bir ikrâm olduğu inancını reddederek mes'elenin böyle olmadığını aksine bir deneme ve imtihân olduğunu bildiriyor. Tıpkı Mü'minûn sûresinde buyurduğu gibi: «Zannederler mi ki kendilerine mal ve oğullar vermekle, iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız? Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). Diğer taraftan Allah Teâlâ kulu deneyip rızkını daraltınca, kul bunun Allah'ın kendisini horlaması olduğunu kabul eder. Halbuki Allah Teâlâ; Hayır, mes'ele her iki konuda da onların zannettikleri gibi değildir. Doğrusu Allah, malı sevdiğine ve sevmediğine verir. Sıkıntıyı da sevdiğine ve sevmediğine verir. Her iki halde de netîce Allah'a itâat noktasında düğümlenir. Zengin olunca zenginliği nedeniyle Allah'a şükrederek, fakîr olunca fakîrliğinden dolayı sabrederek Allah'a itâat edip etmediği tesbît edilir.

«Hayır, doğrusu siz, yetîme ikrâm etmezsiniz.» Bu âyet-i kerîme, yetîme ikrâmı emretmektedir. Nitekim Abdullah İbn Mübârek'in... Ebu Hüreyre'den naklettiği hadîste, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Müslüman evlerinin en hayırlısı, içinde yetîme ihsân edilen evdir. Müslüman evlerinin en kötüsü de içinde yetîme kötü davranılan evdir. Sonra Rasûlullah (s.a.); parmağını göstererek; ben ve yetîmin koruyucusu cennette böyleyiz, demiştir.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Muhammed İbn Sabâh... Sehl İbn Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben ve yetîmin koruyucusu cennette şöyleyiz: İki parmağını orta ve şehâdet parmağını birleştirmiştir.

«Yoksulu yedirmek için birbirinizi teşvîk etmezsiniz.» Fakîrlere ve miskînlere ihsân etmek için birbirinize emretmez ve bu konuda birbirinizi teşvîk ve tahrîk etmezsiniz. «Mîrâsı hak gözetmeden yersiniz.» Nereden gelirse gelsin, ister helâl ister harâm olsun mîrâsı yersiniz.

«Malı da pekçok seversiniz.» Aşırı bir şekilde seversiniz.

كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ ٱلْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَآءَ رَبُّكَ وَٱلْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِاْىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفْسُ ٱلْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ٱرْجِعِىٓ إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَٱدْخُلِى فِى عِبَٰدِى ﴿٢٩﴾ وَٱدْخُلِى جَنَّتِى ﴿٣٠﴾

21 — Ama yer, parça parça dağıtıldığında.

22 — Melekler sıra sıra dizilip Rabbının buyruğu geldiğinde.

23 — Cehennem o gün getirilir. İnsan o gün, hatırlayacak ama hatırlamadan ona ne?

24 — Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım, der.

25 — O gün O'nun azâbı gibi hiç bir kimse azâb edemez.

26 — O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.

27 — Ey Huzûr içinde olan cân.

28 — Dön Rabbına. Sen O'ndan hoşnûd, O da senden râzı olarak.

29 — Haydi gir kullarımın arasına,

30 — Gir, cennetime.

Allah Teâlâ, kıyâmet günü meydana gelecek büyük dehşetlerden bahsederek buyuruyor ki:

«Ama yer, parça parça dağıtıldığında.» Gerçekten yer parçalanıp dağlar ve yeryüzü beşik gibi dümdüz yapıldığında, yaratıklar Rablarının huzûrunda bulunmak üzere kabirlerinden kalktıklarında.

«Melekler sıra sıra dizilip Rabbının buyruğu geldiğinde.» Mahlûkâtı arasında kesin hüküm vermek için Rabbın geldiğinde. Bu, bilumûm

âdemoğullarının efendisi olan Muhammed (a.s.)in şefâat dilemesinden sonra olacaktır. İnsanlar azim sâhibi olan peygamberlere teker teker varıp soracaklar hepsi ben buna yetkili değilim diyecektir. Nihâyet Muhammed (a.s.)e sıra geldiğinde o der ki: Ben buna yetkiliyim, ben buna yetkiliyim. Gider Allah, katında şefâat diler ve Allah'ın kulları arasında hükmünü vermesi için gelmesini ister. Bu konuda Allah Teâlâ onun şefâatını kabul eder. Şefâatların ilki onun şefâatıdır. Bu övülen makâmdır. Bu konunun açıklanması İsrâ sûresinde geçmişti. Allah Teâlâ kulları arasında dilediği gibi karâr vermek üzere gelir, melekler de onun önünde saf saf gelip dururlar.

«Cehennem o gün getirilir.» İmâm Müslim İbn Haccâc Sahîh'inde der ki: Bize Ömer İbn Harb... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: O gün cehennem yetmiş zincirle getirilir. Her zincirde yetmiş bin melek vardır onu çekerler. Tirmizî de Abdullah İbn Abdurrahmân ed-Dârimî kanalıyla bu hadîsi... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder. Ayrıca Abd İbn Humeyd kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Hasan İbn Arefe kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'un kendi sözü olarak nakleder ve Rasûlullah'a ulaştırmaz.

«İnsan o gün; eski ve yeni ne yapmışsa hepsini hatırlayacak ama hatırlamadan ona ne?» Hatırlama ona ne fayda sağlayacak ki?

«Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım, der» Yapmış olduğu günâhlara —eğer günâhkâr ise— pişmân olur, şâyet itâat ehli ise de daha çok itâat etmiş olmak ister. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn İshâk... Rasûlullah'ın ashâbından Muhammed İbn Ebu Âmire'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Eğer bir kul, doğduğu günden yaşlanıp öldüğü güne kadar yüzü üstü sürünüp Allah'a itâat etse; yine de kıyâmet günü onu küçümser ve dünyaya tekrâr gönderilip daha fazla sevâb, mükâfât elde etmeyi ister. Bu hadîsi Bahîr İbn Sa'd... Ukbe İbn Abd kanalıyla nakleder.

«O gün O'nun, azâbı gibi hiç bir kimse azâb edemez.» Kendisine isyân edenlere karşı Allah'ın azâbından daha şiddetli azâb edecek kimse yoktur.

«O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.» Azîz ve Celîl olan Rabbını inkâr edenlere Zebânîler vâsıtasıyla onun vurduğu bağı ve O'nun yakalayışını hiç bir kimse gerçekleştiremez. Bu yaratıklardan zâlimlere ve suçlulara karşıdır. Sürekli hak üzere dâim olan, arınmış, huzûra ermiş sükûnet ve sebât sâhibi nefislere gelince; onlara da şöyle denir: «Ey huzûr içinde olan cân, dön Rabbına.» Rabbının katına, sevâbına ve kulları için cennetinde hazırlamış olduğu nimetlere. «Sen O'ndan hoşnûd, O da senden râzı olarak.» Rabbın senden hoşnûd sen de O'ndan memnûn olarak.

«Haydi gir, kullarımın arasına.» Onların içinde yerini al.

«Gir, cennetime.» Bu ifâde mü'min kula, hem öleceği zaman, hem de kıyâmet günü söylenir. Nitekim melekler de öleceği zaman, kabrinden kalkacağı zaman ve kıyâmet gününde mü'mini böylece müjdelerler.

Müfessirler bu âyetin kimin hakkında nâzil olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet Osmân İbn Affân hakkında nâzil olmuştur. Büreyde İbn Husayb da der ki: Bu âyet Abdülmuttalib oğlu Hamza hakkında nâzil olmuştur.

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Kıyâmet günü mutmain olan rûhlara şöyle denilir: «Ey huzûr içinde olan cân, dön Rabbına.» Arkadaşına. Bu dünyada onun yaşamasını sağlayan bedenidir. «O senden râzı, sen de O'ndan hoşnûd olarak.» Yine İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette o, bu âyeti; (فادخلي في عبادي وادخلي جنتي) «Haydi gir kulum arasına, gir cennetime» şeklinde okurmuş. İkrime ve Kelbî de böyle derler. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh eder ki; bu, garîb bir görüştür. Açık olan birinci görüştür. Çünkü Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Sonra onlar, gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler.» (En'âm, 68), «Ve muhakkak dönüşümüz Allah'adır.» (Ğâfir, 43) Yani dönüp O'nun hükmüne ve huzûrunda durmaya gideceğiz.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bu âyetin indiğinde Ebubekir oturuyordu. Dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ne güzel âyet bu? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ama o elbette sana söylenecek. Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah'ın huzûrunda bu âyeti okudum da Ebubekir (r.a.) dedi ki: Ne güzel bir âyet doğrusu bu. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle dedi: Doğrusu melek ölürken sana bunu söyleyecektir. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ve; bu, mürsel ve hasen bir hadîstir, der.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hasan İbn Arefe... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Abbâs Tâif'te öldüğünde, hiç görülmeyen yaratılışta bir kul gelip onun tâbûtuna girmiş. Sonra oradan çıkıp gittiği görülmemiş. Kabrin başında bu âyetin okunduğu duyulmuş: «Ey huzûr içinde olan cân, dön Rabbına. Sen O'ndan hoşnûd, O da senden râzı olarak. Haydi gir kullarımın arasına, gir cennetime.» Ve bunun kimin tarafından okunduğu farkedilmemiş. Bu haberi Taberânî de Abdullah İbn Ahmed kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder.

Hâfız Muhammed İbn Münzir, «el-Acâib» isimli kitâbında kendi senediyle Kubâs İbn Vezîr'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Rûm diyârında esîr düştük. Kral bizi toplayıp kendi dinini bize anlattı ve dinine girmeyenlerin boynunu vuracağını söyledi. Üç kişi dininden döndü.

Dördüncü geldi, dininden dönmek istemedi ve bunun üzerine boynu vurulup başı oradaki ırmağa atıldı. Baş suyun içine daldı, sonra yüzeye çıktı ve o üç kişiye bakarak; onların adıyla seslenip, ey falan, ey falan, ey falan, Allah Teâlâ kitâbında: «Ey huzûr içinde olan cân, dön Rabbına. Sen O'ndan hoşnûd, O da senden râzı olarak. Haydi gir kullarımın arasına, gir cennetime.» buyuruyor, dedi, sonra suya daldı. Bunun üzerine Hıristiyanlar müslüman olayazdılar ve kralın tahtı çöktü. O üç kişi de İslâm'a döndü. Kubâs İbn Yezîd der ki: Nihâyet halîfe Ebu Ca'fer el-Mansûr'dan fidye geldi de biz kurtulduk.

Hâfız İbn Asâkir... Ebu Amr kızı Revâha'nın hal tercümesinde babasından naklen rivâyet eder ki; Süleymân İbn Habîb... Ebu Ümâme'den Rasûlullah (s.a.)ın bir adama şöyle dediğini nakletti: De ki; Allah'ım, Senden mutmain olan bir lutuf istiyorum. Sana ulaşmaya inanan, hükmüne rızâ gösteren ve Sana kanâat eden. Sonra İbn Asâkir Ebu Süleymân İbn Zebr'den nakleder ki; bu, Revaha'nın biricik hadisidir.

FECR SÛRESİNİN SONU

BELED SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيَحْسَبُ أَن لَّن يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ﴿٦﴾ أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Şu beldeye yemîn ederim;

2 — Sen de bu beldede oturmuşsun.

3 — Doğurana da, doğurduğuna da andolsun ki,

4 — Biz, insanı gerçekten meşakkat içinde yarattık.

5 — Yoksa o, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?

6 — Yığın yığın mal tüketmişimdir, diyor.

7 — Kimsenin kendisini görmediğini mi sanıyor?

8 — Biz, onun için iki göz vâr etmedik mi?

9 — Bir dil ve iki dudak.

10 — Biz, ona iki de yol gösterdik.

Bu, Azîz ve Celîl olan Allah tarafından anakent olan Mekke'ye yemîndir. Orada yaşayanların ihrâmlı iken durumlarının değerinin yüceliğine işârettir.

Hasîf, Mücâhid'den nakleder ki; «Şu beldeye yemîn ederim ki;» kavlindeki (لا) edâtı onlara redd içindir. Şu beldeye yemîn ederim ki... Şebîb İbn Bişr... İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Şu belde»den maksad, Mekke'dir.

«Sen de bu beldede oturmuşsun.» İbn Abbâs der ki: Ey Muhammed; sana da o belde ile karşılaşmak uygun düşer. Saîd İbn Cübeyr, Ebu Sâlih, Atiyye, Dahhâk, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd'den de böylece nakledilir. Mücâhid der ki: O beldeden sana isâbet eden şey, helâldir. Katâde ise şöyle der: Sıkıntı ve zorlama olmaksızın sen oraya gireceksin. Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ günün bir saatında o beldeyi Rasûlullah'a helâl kıldı. Hepsinin söylemiş olduğu bu anlamla ilgili olarak, sıhhatında ittifâk bulunan bir hadîs de vârid olmuştur. Şöyle ki: Allah Teâlâ bu bölgeyi ve yeri yarattığı gün harâm kılmıştır. Ve orası Allah'ın harâm kılışıyla kıyâmete kadar harâmdır. Ağacı kesilmez, meyvesi koparılmaz. Orası sadece günün bir saatında bana helâl kılınmıştır. Ama bugün oranın harâmlığı dünkü harâmlığı gibi yeniden dönmüştür. Dikkat edin; gören görmeyene teblîğ etsin. Bir başka lafızla da bu hadîs şöyledir: Eğer bir kimse Allah'ın Rasûlüyle savaşmak için ruhsat isterse; ona şöyle deyin: Allah, Rasûlüne savaş izni vermişti, ancak size savaş izni vermemiştir.

«Doğurana da, doğurduğuna da andolsun ki.» İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyetin açıklamasında şöyle demiştir: Doğuran, çocuğu meydana getirendir. Doğan ise çocuğu olmayan kısırdır. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti Şüreyh İbn Abdullah kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder. İkrime ise; doğurulan kısır, doğurduğu ise doğurulan demektir. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti nakleder. Mücâhid, Ebu Sâlih, Katâde, Dahhâk, Süfyân es-Sevrî, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Hasan el-Basrî, Husayf, Şurahbil İbn Sa'd ve başkaları da şöyle derler: Doğuran ile Âdem (a.s.), doğurduğu ile de onun çocukları kasdedilmiştir. Mücâhid ve arkadaşlarının söyledikleri bu görüş hem güzel, hem de sağlamdır. Çünkü Allah Teâlâ, anakent olan beldeye yemîn ettikten sonra —ki burası oturulacak yerdir— burada oturanlara yemîn etmektedir ki bu da Hz. Âdem ve onun çocuklarıdır. Ebu Ümrân der ki: Bununla İbrâhîm ve soyundan gelenler kasdedilmiştir. İbn Cerîr ve İbn Hâtim bu rivâyeti naklederler. İbn Cerîr ise bu ifâdenin hem doğuran, hem doğurulan hem de doğurduğu hakkında genel olduğu görüşünü tercîh eder ki bu da muhtemeldir.

«Biz, insanı gerçekten meşakkat içinde yarattık.» İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid, İbrâhîm en-Nehâi, Hayseme, Dahhâk ve baş-

kaları; dikili olarak diye mânâ vermişlerdir. İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette de anasının karnında dikili olarak, diye mânâ verdiği zikredilir. Âyet-i kerîme'de geçen (الكبد) kelimesi, dosdoğru durma ve istikâmet anlamına gelir. Bu takdîrde âyetin mânâsı şöyle olur: Biz, insanı dosdoğru ve müstakîm olarak yarattık. Bu, tıpkı İnfitâr sûresindeki şu ifâdeye benzer: «Ey insan; keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı? O ki; seni yaratmış, sana şekil vermiş ve düzeltmiştir.» (İnfitâr, 6-7) Ve yine şu âyet-i kerîme gibidir: «Doğrusu Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.» (Tîn, 4) İbn Cüreyc ve Atâ, İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu kelime en şiddetli bir yaratılışla anlamına gelir. Dikkat etmiyor musunuz Allah Teâlâ onun doğuşunu ve güçlerinin bitişini bile sözkonusu etmektedir, der. Mücâhid (الكبد) kelimesinin, önce Nutfe, sonra Alaka sonra da Mudğa şeklinde zor bir yaratılışla yaratıldığını ifâde eder ve bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir, der: «Annesi onu zorlukla taşımışve zorlukla doğurmuştur.» Zorlukla emzirmiş, zorlukla yetiştirmiştir ve dolayısıyla o, bundan dolayı zorluk içindedir. Saîd İbn Cübeyr der ki: «Biz, insanı gerçekten meşakkat içinde yarattık.» Zorluk ve maîşet peşinde koşacak şekilde yarattık. İkrime ise; şiddet ve zorluk içerisinde yarattık, der. Katâde de; muşakkat içerisinde yarattık, der. İbn Ebu Hâtim der ki: Ahmed İbn Hişâm... Abdülhamîd İbn Ca'fer'den nakletti ki ;o, şöyle demiş: Ben Ali oğlu Muhammed'e, yani Ebu Ca'fer el-Bâkır'a Ansâr'dan bir kişinin bu âyeti sorduğunu işittim. O dedi ki: Ayakta durmasında ve dengeyi sağlamasında zorluk içerisinde yarattık. Ebu Ca'fer el-Bâkır bunu reddetmemiştir. Ebu Mevdûd tarîkıyla nakledilen rivâyette ise o, şöyle demiştir: Ben Hasan'ın bu âyeti okuyup sonra şöyle dediğini işittim: Onu, dünya işlerinden bir iş, âhiret işlerinden bir iş sebebiyle sıkıntıya ma'rûz kıldık. Bir başka rivâyette de; dünya sıkıntıları ve âhiret zorluklarıyla zorladık, demiştir. İbn Zeyd ise der ki: Âdem gökte yaratılmış olduğu için ona muşakkat adı verilmiştir. İbn Cerîr Taberî de bu âyetle dünya işlerinin zorluğunun ve muşakkatlerin kasdedildiği görüşünü tercîh eder.

«Yoksa o, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?» Hasan el-Basrî der ki: Yoksa kimsenin kendisinin malını alacağına güç yetiremiyeceğini mi sanıyor? Katâde ise bu âyete şöyle mânâ verir: Âdemoğlu bu maldan dolayı kendine soru sorulmayacağını sanır. Nereden kazandığını ve nereye harcadığının sorulmayacağını. Süddî ise der ki: «Yoksa o, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?» Azîz ve Celîl olan Allah'ın güç yetireceğini bildiriyor. «Yığın yığın mal tüketmişimdir, diyor.» Âdemoğlu ben pekçok mal tüketmişimdir, diyor. Mücâhid, Katâde, Süddî ve başkaları böyle der.

«Kimsenin kendisini görmediğini mi sanıyor?» Mücâhid der ki: Azîz ve Celîl olan Allah'ın kendisini görmediğini mi sanıyor? Selef'ten bir başkası da böyle demiştir.

«Biz, onun için iki göz var etmedik mi?» Onunla görmesi için.

«Bir dil ve iki dudak.» Diliyle konuşup içindekini ifâde etmesi ve dudaklarıyla yemek yemeye ve konuşmaya çalışması için Yüzüne ve ağzına güzellik vermek için.

Hâfız İbn Asâkir Şâm'lı Ebu Rebî'in hal tercümesinde Mekhûl'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey âdemoğlu; Ben sana, sayısını sayamayacağın ve şükrüne güç yetiremeyeceğin büyüklükte nimetler ihsân ettim. Sana ihsân ettiğim nimetler arasında kendileriyle gördüğün iki gözü yarattım. Ve onlar için bir örtü kıldım. Artık iki gözünle sana helâl kıldığım şeylere bak. Eğer sana harâm kıldığım bir şeyi görürsen, o ikisini üst üste getir ve kapat. Senin için bir dil yarattım ve ona bir örtü halkettim. Sana emrettiğim ve helâl kıldığım bir şeyi söyle. Harâm kıldığım bir şey de diline gelecek olursa dilini kapat. Senin için mahrem bir yer ve onu örten bir örtü kıldım. Mahrem yerini sana helâl kıldığım yere koy. Harâm kıldığım bir şey sana sunulacak olursa, örtünü ört. Ey âdemoğlu; sen Benim gazabıma tahammül edemezsin, intikâmıma dayanamazsın.

«Biz, ona iki de yol gösterdik.» Süfyân es-Sevrî... İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; o: «Biz, ona iki de yol gösterdik.» kavline, hayır ve şer, anlamını vermiştir. Ali, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu Vâil, Ebu Sâlih, Muhammed İbn Kâ'b, Dahhâk, Atâ el-Horasânî ve başkalarından da bu şekilde rivâyet edilmiştir.

Abdullah İbn Vehb der ki: Bize İbn Lehîa... Vehb İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bu iki yoldur. Kötülük yolu size iyilik yolundan daha sevimli kılınmamıştır. Bu rivâyetin naklinde Sinân İbn Sa'd —Sa'd İbn Sinân da denir— münferid kalmıştır. Ancak İbn Maîn onu sika bir râvî olarak zikretmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Neseî ve Cüzcânî onun hadîsinin mürsel olduğunu söylerler. İmâm Ahmed der ki: Muztarib olduğu için onun hadîsini terkettik. Ondan hepsi münker olan on beş hadîs rivâyet edilmiştir. Bu hadîslerden hiç birini ben kabul etmem. Onun hadîsi Hasan el-Basrî'nin hadîsine benzerse de Enes'in hadîsine benzemez.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb... Ebu Recâ'dan nakletti ki; o, Hasan'ın şöyle dediğini işittim demiştir: «Biz, ona iki de yol gösterdik.» âyeti hakkında Allah peygamberinin şöyle buyurduğu bize anlatıldı: Ey insanlar; bu iki yol, hayır ve şer yolu. Şer yolu size hayır yolundan daha sevimli kılınmamıştır. Bu rivâyeti Habîb İbn Şehîd, Yûnus İbn Ubeyd, Ebu Vehb de Hasan'dan mürsel olarak naklederler. Katâde de bu şekilde mürsel olarak nakletmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Hişâm... İbn Abbâs'tan nakletti ki; «Biz, ona iki de yol gösterdik.» kavlinin iki yön demek olduğunu söylemiştir. Rebî' İbn Huşeym, Katâde ve Ebu Hâzim'den de benzer bir rivâyet nakledilir. Bu rivâyeti

İbn Cerîr Taberî' Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder, sonra; birincisi daha doğru sözdür, der. Bu âyetin benzeri İnsân sûresindeki şu âyettir: «Biz, insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır. Onu deneriz. Bu sebeple onu, işitici ve görücü yaptık. Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik. Buna kimisi şükreder, kimisi de küfür.» (İnsân, 2-3)

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾
يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا
بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾
عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

11 — Ama o, sarp yokuşu aşmaya girişemedi.

12 — Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?

13 — Bir kul âzâd etmektir,

14 — Yahut açlık gününde yemek yedirmektir,

15 — Yakınlığı olan bir yetîme,

16 — Yahut yerde sürünen bir yoksula.

17 — Sonra da îmân edenlerden, birbirine sabır tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır.

18 — İşte bunlar sağcılardır.

19 — Âyetlerimize küfredenler ise, solcuların kendileridir.

20 — Onlara sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Amr İbn İsmâîl... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; «Ama o, sarp yokuşu aşmaya girişemedi.» kavlindeki «sarp yokuş» cehennemde bir dağdır, demiş. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Dar yokuştan maksad, cehennemde yetmiş derecedir. Hasan el-Basrî ise sarp yokuşun, cehennemde bir yokuş olduğunu söyler. Katâde de; bu zor ve şiddetli yolu, Azîz ve Celîl olan Allah'a itâatla aşmışlardır, diye mânâ verir. Ve Katâde der ki: Sonra «Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?» kavli ile bunu ortaya koyduktan sonra bu yokuşu kat'etme yolunu şöylece haber veriyor: «Bir kul âzâd etmektir, yahut açlık gününde yemek yedirmektir.» İbn Cerîr ise, «Ama o, sarp yokuşu aşmaya

girişemedi.» kavline; o kendinde kurtuluş ve hayır olan yolda yürümeli değil miydi? diye mânâ verir. Sonra bu yolun ne olduğunu bildiriyor: «Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? Bir kul âzâd etmektir, yahut açlık gününde yemek yedirmektir.» Bu âyet-i kerîme'deki «Bir kul âzâd etmektir.» anlamına gelen (فك رقبة) âyetinin izâfet terkîbiyle «kulun âzâdı» şeklinde okunduğu gibi fâil ve mef'ûlü ile birlikte bir fiil cümlesi olarak (فك رقبة) şeklinde «kul âzâd etti» diye okunduğu da görülmüştür. Ancak her iki okunuşun da mânâsı birbirine yakındır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn İbrâhîm... Saîd İbn Mercâne'den nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim, bir mü'min köleyi âzâd ederse; Allah Teâlâ onun her uzvuna karşılık âzâd edenin bir uzvunu cehennemden âzâd eder. Hattâ eli el, ayağı ayak ile mahrem organlarını aynı şekilde âzâd eder. Ali İbn Hüseyn bunu duyunca Saîd İbn Mercâne'ye; sen Ebu Hüreyre'den bunu işittin mi? demiş, Saîd de; evet, demiş. Bunun üzerine Ali İbn Hüseyn oğluna; —ki çocuklarının en güzel yüzlüsü idi— Mutraf'ı çağır, demiş. Mutraf yanına gelince; Git, sen Allah rızâsı için hürsün, demiş. Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi muhtelif yollarla Ebu Hüreyre'den naklederler. Müslim'in ifâdesinde de Ali İbn Hüseyn Zeynelâbidîn'in, âzâd ettiği bu çocuğa on bin dirhem vermiş olduğu belirtilir. Katâde... Ebu Necîh'ten nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Hangi bir müslüman, müslüman bir erkeği âzâd ederse; muhakkak ki Allah Teâlâ âzâd ettiği her kişinin kemiğine karşılık onun kemiğinden birini cehennemden âzâd eder. Hangi bir müslüman kadın da; bir müslüman kadını âzâd ederse, Allah Teâlâ onun her kemiğine mukâbil bunun kemiğinden birini cehennem azâbından âzâd eder. İbn Cerîr Taberî de böylece bu hadîsi rivâyet etmiştir. Ebu Necîh, Amr İbn Abese'dir. Allah ondan râzı olsun.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hayve İbn Şüreyh... Amr İbn Abese'den nakletti ki; o, kendilerine Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu söylemiş: Kim, Allah'ın adının anılması için bir mescid yaparsa; Allah da onun için cennette bir ev yapar. Kim de müslüman bir canı âzâd ederse; bu, onun cehennemde fidyesi olur. Kim de gençliğini İslâm yolunda harcarsa; kıyâmet günü bu, kendisi için bir nûr olur. Bu hadîsin bir başka yoldan rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hakem İbn Nâfi'... Süleym İbn Âmir'den nakletti ki; Şurahbil İbn Samt, Amr İbn Abese'ye; bize fazlalık ve unutma bulunmayan bir hadîs söyle, dediğinde; Amr İbn Abese; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir. Kim, bir müslüman köle âzâd ederse; bu, onun için her organa bir organ olmak üzere cehennemden kurtuluş olur. Kim de Allah yolunda gençliğini harcarsa; bu, kendisi için kıyâmet gününde bir nûr olur. Kim

de bir ok atar ve oku hedefe ulaştırır veya şaşırtırsa; İsmâîl (a.s.)in çocuklarından bir köleyi âzâd eden kimse gibi olur. Ebu Dâvûd ve Neseî, bu hadîsin bir kısmını rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin bir başka yoldan rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım... Amr İbn Abese'den nakletti ki; Selmâ; ona Rasûlullah (s.a.)tan duyduğun eksiklik veya vehim bulunmayan bir hadîsi bize anlat, demiş. Amr İbn Abese; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Kimin İslâm döneminde üç çocuğu dünyaya gelir de günâh çağına ulaşmazdan önce ölürse; Allah Teâlâ onlara merhameti ve ihsânı nedeniyle o kişiyi cennete girdirir. Kim, gençliğini Allah yolunda harcarsa; kıyâmet günü bu onun için bir nûr olur. Kim, Allah yolunda bir ok atıp bunu düşmana ulaştırır da isâbet ettirir veya ettirmezse; bu, kendisi için bir köle âzâdı olur. Kim bir mü'min köleyi âzâd ederse; Allah onun her uzvuna karşılık cehennemden kendisinin bir uzvunu âzâd eder. Kim Allah yolunda iki çift harcarsa muhakkak ki Allah Teâlâ'nın cennetinin sekiz kapısı vardır. Onu dilediği kapıdan cennetine girdirir. Bu hadîslerin isnâdı sağlam ve kuvvetlidir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Îsâ İbn Muhammed Ğârîf İbn Deylemî'nin şöyle dediğini nakletti: Biz Vâsıle İbn Eskâ'a varıp; bize içinde fazlalık veya eksiklik bulunmayan bir hadîs söyle, dediğimizde, kızıp dedi ki: Sizden birinizin okuması var da Mushaf'ı evinde asılıysa ondan artırıp eksiltme yapar mı? Biz dedik ki: Bizim maksadımız sadece Rasûlullah'tan işitmiş olduğun bir hadîs idi. O dedi ki: Biz, Rasûlullah (s.a.)a öldürme suçundan dolayı cehennemi hak etmiş bir arkadaşımızı götürdük. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun için bir köle âzâd edin, Allah kölenin her uzvuna karşılık onun bir uzvunu cehennemden kurtarır. Neseî de bu hadîsi İbrâhîm İbn Ebu Able kanalıyla Vâsile'den nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim bir müslüman köleyi âzâd ederse; bu, onun için cehennemden kurtuluş olur. Abdülvehhâb... Katâde'den nakletti ki; Kays el-Cüzâmî, Ukbe İbn Âmir'den Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Kim bir mü'min köleyi âzâd ederse; bu, onun için cehennemden korunma olur. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Yahyâ İbn Âdem ve Ebu Ahmed... Berâ İbn Âzib'ten nakletti ki; Bedevînin birisi Rasûlullah (s.a.)a gelip; ey Allah'ın Rasûlü, bana cennete girecek bir amel öğret, demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Konuşmayı kısa tutarsan mes'eleyi açıklamış olursun. Canı âzâd et ve boynunu kurtar. Bedevî dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; her ikisi de aynı değil mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, canı âzâd etmek yalnızca onu serbest bırakmaktır. Boynu kurtarmak ise onun âzâd edilmesine yardım etmektir. Bol süt, zâlim akrabâyı

iyi yola çekmektir. Eğer bunlara gücün yetmezse; açı doyur, susuza su ver, ma'rûfu emret ve münkerden de nehyet. Şâyet buna da güç yetiremezsen, dilini hayırdan başka şeylerden alıkoy.

«Yahut açlık gününde yemek yedirmektir.» İbn Abbâs (ذی مسغبة) kelimesine «açlık günü» anlamını vermiştir. İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve başkaları da böyle demişlerdir. Bu kelimenin kökü olan (السغب) kelimesi ise, açlık anlamınadır. İbrâhîm en-Nehaî ise «yiyeceğin zor olduğu bir günde.» diye anlam vermiştir. Katâde de «yiyecek istendiği günde.» diye tefsîr etmiştir.

«Yakınlığı olan bir yetîme.» Bu gibi günde sana yakın olan bir yetîmi doyur. İbn Abbâs, İkrime, Hasan, Dahhâk ve Süddî böyle demişlerdir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği hadîste Yezîd... Selmân İbn Âmir'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Miskîne sadaka vermek bir sadakadır. Akrabâya ise iki sadakadır. Birisi sadaka, diğeri de sıla-i rahm'dir. Tirmizî ve Neseî de bu rivâyeti naklederler. Bu hadîsin isnâdı sahîhtir.

«Yahut yerde sürünen bir yoksula.» Toprağa bulaşıp yapışmış bir fakîre. İbn Abbâs der ki: (ذامتربة) kelimesi; evi olmayan ve onu topraktan koruyacak hiç bir şeyi bulunmayan yola atılmış kimsedir. Bir başka rivâyette de şöyle der: Fakîrlik ve ihtiyâçtan toprağa bulaşmış olan kimsedir, onun hiç bir şeyi bulunmaz. Bir başka rivâyette ise İbn Abbâs şöyle der: Toprağı uzak olan kimsedir. İbn Ebu Hâtim de; vatanından gurbette kalan, anlamını verir. İkrime ise borçlu, muhtâç fakîrdir, der. Saîd İbn Cübeyr; hiç bir kimsesi olmayandır, der. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân; bu ihtiyâç sâhibidir, derler. Bu mânâların hepsi de birbirine yakındır.

«Sonra da îmân edenlerden (olmaktır).» Sonra da bu güzel ve temiz niteliklerle beraber kalbi îmânla dolu olup bu îmânının karşılığını Azîz ve Celîl olan Allah'tan istemektir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur: «Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların sa'yi şükre değerdir.» (İsrâ, 19), «Kadın olsun erkek olsun, her kim inanmış olarak iyi amel işlerse; ona hoş bir hayat yaşatacağız.» (Nahl, 97).

«Birbirine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır.» Sâlih amel işleyen, birbirlerine insanların zahmetlerine karşı sabrı ve onlara merhamet etmeyi tavsiye eden mü'minlerden olmaktır. Nitekim hadîste şöyle buyurulur: Merhamet edenlere Rahmân; merhamet eder. Siz yerde olanlara merhamet edin ki; gökteki de size merhamet etsin. Bir başka hadîste de buyurulur ki: İnsanlara merhamet etmeyenlere Allah da merhamet etmez. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Şeybe... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Kim bizim küçüğümüze merhamet etmez, büyüğümüzün hakkını tanımazsa o, bizden değildir.

«İşte bunlar sağcılardır.» Bu niteliklerle nitelenenler sağcılardandır.

«Âyetlerimize küfredenler ise, solcuların kendileridir.» Bunlar solun tarafdârlarıdır.

«Onlara sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.» Onlar cehenneme sımsıkı kapatılmışlardır, buradan kaçıp kurtulamazlar ve çıkamazlar. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Atıyye el-Avfî, Hasan, Katâde ve Süddî (مؤصدة) kelimesinin, kapatılmış anlamına geldiğini söylerler. İbn Abbâs kapıları kitlenmiş anlamını verirken, Mücâhid Kureyş'lilerin lügatında kapıyı kilitliyorum yerine (اصد الباب) denir. Bu konuyla ilgili hadîs Hümeze sûresinde gelecektir. Dahhâk ise (مؤصدة) kelimesinin, kapısı bulunmayan çevre anlamına geldiğini söyler. Katâde de bu kelimenin, kapanmış olup ışık ve deliğin bulunmadığını ve ebediyyen oradan çıkışın imkânsız olduğu anlamına geldiğini söyler. Ebu İmrân der ki: Kıyâmet günü olduğu zaman, Allah Teâlâ her azgını, her şeytânı ve dünyada iken insanların kendisinin şerrinden korktuğu herkesi demir bağlarla bağlamayı emreder. Sonra onların cehenneme götürülmesini ve oraya kilitlenmelerini buyurur. Allah'a andolsun ki; onların ayakları ebediyyen bir yerde karâr kılmaz. Ve onlar ebedî olarak gökyüzüne bakamazlar. Ve yine Allah'a andolsun ki; onların göz kapakları ebediyyen hiç bir gün kapanma görmez. Ve yine Allah'a andolsun ki; orada ebedî olarak soğuk bir içecek tadamazlar. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim naklet-miştir.

BELED SÛRESİNİN SONU

ŞEMS SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.)ın Muâz'a şöyle dediği daha önce zikredilmişti: A'lâ, Şems ve Leyl sûresiyle kıldırsaydın.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَاءِ وَمَا
بَنَاهَا ﴿٥﴾ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ﴿٧﴾ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا
﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun güneşe ve aydınlığına,
2 — Ardından gelmekte olan aya,
3 — Onu açığa çıkardığında gündüze,
4 — Örtüp bürüdüğünde geceye,
5 — Göğe ve onu binâ edene.
6 — Yere ve onu yayana,
7 — Nefse ve onu düzenleyene,
8 — Sonra da ona; hem kötülüğü hem de takvâyı ilhâm edene,

9 — Onu arıtan, gerçekten felâha ermiştir,

10 — Ve onu örtüp kirleten ise muhakkak ziyâna uğramıştır.

Mücâhid der ki: «Andolsun güneşe ve aydınlığına.» kavlindeki (وضحاها) kelimesi, güneşin aydınlığıdır. Katâde de bunun bütünüyle gün olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî ise doğru olan şöyle demektir, der: Allah Teâlâ güneşe ve onun gündüzüne kasem etmiştir. Çünkü güneşin görünen ışığı gündüzdür.

«Ardından gelmekte olan aya.» Mücâhid (اذا تلاها) kelimesine; ardından gelmekte olan, anlamını vermiştir. Avfî ise İbn Abbâs'tan bunun günün ardından gelmekte olan, anlamına geldiğini nakleder. Katâde de; onun ardından gelen hilâlli gece, diye mânâ verir. Çünkü güneş kaybolunca hilâl görülür. İbn Zeyd der ki; Güneş, ayın yarısında onun peşinden gelir, sonra o güneşin peşinden gelir. Çünkü ayın son yarısında bu ondan önce gelir. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den şöyle dediğini nakleder. Kadr gecesi onun ardından geldiğinde.

«Onu açığa çıkardığında gündüze.» Mücâhid aydınlattığında derken, Katâde gündüz onu bürüdüğünde, der. İbn Cerîr Taberî der ki: Bazı Arap dili bilginleri bu âyeti şu mânâda yorumlarlardı: Gündüz karanlığı kovduğunda. Çünkü söz buna delâlet etmektedir. Ben derim ki; eğer bunu söyleyen kişi, gündüz onu açığa çıkardığında diye te'vîl etseydi bu, daha uygun olurdu. Allah en iyisini bilendir. Bunun için Mücâhid der ki: «Onu açığa çıkardığında gündüze» kavli Allah Teâlâ'nın «Açıldığı zaman gündüze.» (Leyl, 2) Aydınlandığında kavli gibidir. İbn Cerîr Taberî ise bütün bunlarda zamîrin güneşe gönderilmesini tercîh etmiştir. Çünkü sözkonusu olan güneş bahsidir.

«Örtüp bürüdüğünde geceye.» Yani güneş kaybolup ufukları karanlık kapladığında geceye. Bakıyye İbn Velîd... Yezîd İbn Zu Hamâme'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Gece gelince celâli yüce olan Rab buyurur ki: Benim büyük mahlûkum kullarımı örtüp bürüdü. Gece onları korkutur. Halbuki onu yaratmış olanın daha çok korkutması gerekirdi. İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti nakleder.

«Göğe ve onu binâ edene.» Buradaki (ما) edâtının masdariyye olması mümkündür. Bu takdîrde mânâ; göğe ve onun binâsına, şeklinde olur. Katâde'nin görüşü böyledir. Bu edatın (من) anlamına olması da muhtemeldir ki, bu takdîrde mânâ; göğe ve onu binâ edene, olur. Bu, Mücâhid'in görüşüdür. Her ikisi de birbirini gerektirir. Binâ yükseltme demektir. Nitekim Allah Teâlâ; «Göğü gücümüzle Biz kurduk.» buyurmaktadır ki bu, gücümüzle demektir. «Ve muhakkak Biz, genişleticiyiz. Yeryüzünü Biz döşedik. Ne güzel döşeyicileriz.» (Zariyât, 47-48) buyurur.

«Yere ve onu yayana.» Mücâhid der ki: Buradaki (طحاها) kelimesi, yayan anlamınadır. Avfî ise İbn Abbâs'tan bunun orada mahlûkâtı yaratana, anlamına geldiğini söyler. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'ın bu kelimeye taksîm edene, anlamını verdiğini bildirir. Mücâhid, Katâde, Dahhâk, Süddî, Sevrî, Ebu Sâlih ve İbn Zeyd ise bu kelimeye; yayana ve serene, anlamını vermişlerdir. Bu, görüşlerin en meşhûr olanıdır. Hem tefsîrcilerin ekseriyyeti bu tefsîri kabul ederken, lügat ehli katında da bilinen anlamı budur. Cevherî ise der ki: (طحوته) kelimesi, yaydım anlamına gelen (دحوته) kelimesi gibidir.

«Nefse ve ona düzenleyene» Onu sağlam fıtrat üzere dosdoğru ve düzgün yaratmış olana. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Öyle ise sen, yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler.» (Rûm, 30) Rasûlullah (s.a.) da buyurur ki: Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra ana ve babası onu Yahûdî veya Hıristiyan veya Mecûsî yaparlar. Tıpkı hayvanın doğduğunda organlarının tâm olarak doğması gibi. Sen onlarda hiç bir uzuv eksikliği hisseder misin? Buhârî ve Müslim, bu hadîsi Ebu Hüreyre'den nakletmişlerdir. Müslim'in Sahîh'inde İyâz kanalıyla Rasûlullah'tan nakledilir ki; Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyurmuştur: Ben, kullarımı Hanîfler olarak yarattım. Şeytânlar gelip onları dinlerinden çevirdiler.

«Sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene.» Kötülüğü ve takvâyı gösterene ve açıklayana. Kendisi için takdîr olunan yolda yürütene. İbn Abbâs der ki: «Sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene.» kavli; hayrı ve şerri açıklayana, demektir. Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Sevrî böyle derler. Saîd İbn Cübeyr ise; hayrı ve şerri ilhâm edene, der. İbn Zeyd de; nefsin kötülüğünü ve takvâsını verene, diye mânâ verir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Ebu'l-Esved'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bana İmrân İbn Husayn şöyle dedi: Görüyor musun insanların çalışıp kendilerini yordukları şey nedir? Onların hakkında verilmiş olan bir karâr, Allah'ın önceden tesbit etmiş olduğu bir kader veya peygamberlerinin kendilerine getirdiği şeylerden bekledikleri nesneler veya onların aleyhinde pekiştirdiği huccet nedir? Ben dedim ki: Evet, onların aleyhinde bir hüküm verilmiştir. O, dedi ki: Bu bir zulüm olmaz mı? Bunun üzerine ben, şiddetle korkup irkildim ve kendisine dedim ki: İnsanın yaptığı her şey O'nun yaratması ve O'nun kudretinin eseridir. O, yaptığından sorulmaz, halbuki onlar sorumludurlar. İmrân İbn Husayn dedi ki: Allah seni muhâfaza etsin, sadece aklını yoklamak için bunları sordum. Çünkü Müzeyne kabîlesinden —veya Cüheyne— bir adam Rasûlullah'a gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, insan-

ların çalışıp didindikleri ve yoruldukları şeyi görüyor musun? Onların başına gelen veya aleyhlerinde hükmedilen bir şey önceden geçmiş bir kader midir, yoksa peygamberlerinin kendilerine getirdiğinden karşılayacakları bir şey midir veya aleyhlerinde huccetin pekiştirilmiş olduğu bir şey midir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, onların aleyhlerinde hüküm verilmiş bir şeydir. Adam dedi ki: Öyleyse niye çalışıyoruz? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ kimi iki mertebeden birisi için yaratmışsa onun için bu mertebeyi hazırlar. Allah'ın kitâbında bunu doğrulayan ifâde: «Andolsun nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona; hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene.» kavlidir. İmâm Ahmed ve Müslim de bu hadîsi Azre İbn Sâbit'ten naklederler.

«Onu arıtan, gerçekten felâha ermiştir ve onu örtüp kirleten ise muhakkak ziyâna uğramıştır.» Burada mânânın şöyle olma ihtimâli de vardır: Nefsini temizleyip Allah'a itâatla arıtan —Katâde'nin dediği gibi— Ve kötü, aşağılık huylardan temizleyen gerçekten felâha ermiştir. Mücâhid, İkrime ve Saîd İbn Cübeyr'den de bu şekilde rivâyet edilir. Allah Teâlâ'nın A'lâ sûresinde buyurduğu da bunun delilidir: «Doğrusu arınan, felâh bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» (A'lâ, 14-15) «Ve onu örtüp kirleten ise; muhakkak ziyâna uğramıştır.» Onu kirletip mahcûbiyetine rağmen doğru yoldan alıkoyan, günâhları işleyip Azîz ve Celîl olan Allah'a itâatı terkeden. Mânânın şöyle olması da muhtemeldir: Nefsini Allah için arıtan gerçekten felâh bulmuş, nefsini Allah için kirleten ise gerçekten ziyân etmiştir. Avfî ve Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan böylece naklederler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize bâbam ve Ebu Zür'a... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklettiler: Rasûlullah (s.a.)ın: «Onu arıtan, gerçekten felâh bulmuştur.» âyeti hakkında şöyle dediğini duydum: Allah'ın arıttığı bir nefis, felâh bulmuştur. İbn Ebu Hâtim de bu hadîsi Ebu Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Râvîler arasında yer alan Cüveybir İbn Saîd'in hadîsi mekrûhtur. Yine bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Dahhâk, İbn Abbâs'a ulaşmamıştır.

Taberânî der ki: Bize Yahyâ İbn Osmân... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okudukça durur sonra şöyle dermiş: Allah'ım; benim nefsime takvâsını ver. Sen onun dostu ve mevlâsısın ve onu en iyi arıtan Sensin.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, ben Rasûlullah (s.a.)ın: «Sonra da ona; hem kötülüğü, hem de takvâyı ilham edene.» kavlini okuyup şöyle dediğini işittim: Allah'ım; benim nefsime takvâsını ver. Ve onu arıt. Çünkü Sen, onu arıtanların en hayırlısısın. Sen, onun dostu ve mevlâsısın. Hadîs imâmları bu hadîsi bu vecihle tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Hz. Âişe'den naklet-

ti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ı yatağında yoklamış, eliyle ona dokunmuş ve secdede olduğunu görmüş. O, secdesinde şöyle diyormuş: Rabbım; nefsime takvâsını ver ve onu temizle. Çünkü onu en iyi temizleyen Sensin. Sen onun dostu ve mevlâsısın. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Afvân... Zeyd İbn Erkam'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle dermiş:

Allah'ım; âcizlikten, tenbellikten ve yaşlılıktan sana sığınırım. Korkaklıktan, cimrilikten ve kabir azâbından Sana sığınırım. Allah'ım; nefsime takvâsını ver ve onu arıt. Onu arıtanların en hayırlısı Sensin. Sen, onun dostu ve mevlâsısın. Allah'ım; fayda vermeyen bilgiden huşû' duymayan kalbten, doymayan nefisten ,kabul edilmeyen duâdan Sana sığınırım. Zeyd İbn Erkam der ki: Rasûlullah (s.a.) bize bunu öğretirdi, biz de size öğretiyoruz. Bu hadîsi Müslim, Ebu Muâviye kanalıyla... Zeyd İbn Erkam'dan nakleder.

İZÂHI

Dördüncü Mes'ele : Allah Teâlâ bu sûrede —dokuzuncu âyete kadar— yedi şeye kasem etmektedir. Kasemin cevâbı dokuzuncu âyetteki : «Onu arıtan gerçekten felâha ermiştir.» kavlidir. Zeccâc der ki : Aslında (قد افلح) kavli, (لقد افلح) şeklindedir. Ancak söz uzadığı için baştaki lâm harfi hazfedilmiştir. Ve sözün uzunluğu onun yerine kâim olmuştur.

«Andolsun güneşe ve aydınlığına.» Müfessirler, (وضحاها) kelimesinde üç görüş zikretmişlerdir. Mücâhid ve kelbî derler ki : (وضحاها) kelimesi; ışığında, demektir. Katâde ise bu kelimenin, tamâmen gündüz anlamına geldiğini söyler ki, Ferrâ ve İbn Kuteybe'nin tercîh ettiği görüş de budur. Mukâtil ise bu kelimenin, güneşin sıcağı anlamına geldiğini söyler. Bu husûsu lugatlarda araştırdığımızda diyebiliriz ki : Leys; (الضحو) kelimesinin, gündüzün yüksekliği anlamına geldiğini bildirir. (الضحى) kelimesi ise bundan biraz daha fazla yükselme anlamına gelir. Aynı kökten olan (الضحاء) kelimesi ise; gün yarıya yaklaşacak kadar yükseldi, anlamınadır. Ebu'l-Heysem der ki : (الضح) kelimesi, gölgenin zıddı olarak yeryüzüne vuran güneşin aydınlığıdır. Kelimenin aslı (الضحى) şeklinde iken ha'nın sâkin olup yâ ile beraber gelmesi dile ağır geldiğinden «yâ»yı «hâ»ya kalbetmişler ve (ضح) demişlerdir. Binâenaleyh (الضحى) kelimesi, güneşin ışığı ve aydınlığıdır. Daha sonra bu kelime, Allah Teâlâ'nın : «Sadece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.» (Nâziât, 46) kavlinde olduğu gibi, güneşin aydınlığının bulunduğu vakte isim olarak verilmiştir. Öyle ise müfessirlerden, (وضحاها) kelimesine gü-

neşin ışığı anlamını verenler bu esâsa göre hareket etmişlerdir. Tamâmen gündüz anlamını verenler de yine bu noktadan hareket etmişlerdir. Çünkü bütünüyle gündüzleri güneşin aydınlığı hâkimdir. (الضحى) kelimesine; güneşin sıcaklığı, anlamını verenlere gelince; bunlar da ışıkla sıcaklığın birbirinin gereği olması düşüncesinden hareket etmişlerdir. Güneşin ısısı arttıkça ışığı da artar, ışığı arttıkça ısısı da artar. Bu görüş, sözlerin en zayıfıdır.

İyi bil ki; Allah Teâlâ'nın güneşe ve aydınlığına kasem etmesinin sebebi; bu ikisinin insanların menfaatıyla alâkadâr olmasındandır. Zîrâ yeryüzü halkı geceleyin ölü gibidir. Ama doğuda sabahın izi belirmeye başlayınca, tıpkı hayat enerjisi üflenmiş olan resimler gibi ölü yaratıklar dirilirler. Gittikçe hayat canlılığını arttırır. Güçlenip tekâmüle doğru yürür. İşte bu canlılığın, mükemmellikteki zirvesi kuşluk vaktidir. Bu durum kıyâmet ahvâline çok benzer. Kuşluk vakti de cennet ehlinin cennette oturup yerleşmeleri vaktini andırır.

«Ardından gelmekte olan aya.» Leys der ki : (تلى يتلو) kelimesi ve türevleri, bir şeyin peşinden giden için kullanılır. Ayın peşinden giden anlamına uygun düşmesi birkaç vecih iledir :

a — Güneş battığı zaman ay doğar. Senenin ilk yarısında böyle olur. Öyleyse —aydınlatmada— güneşin peşinden gitmektedir. Atâ'nın İbn Abbâs'tan naklettiği görüş budur.

b — Güneş batınca —hilâlin bulunduğu gecelerde— onun arkasından ay gelir. Katâde ve Kelbî'nin görüşü budur.

c — Ferrâ der ki : Ardından gelmekten maksad; ayın ışığını güneşten almasıdır. Nitekim birinden bir şey alan kişi için; onun ardından gidiyor, denir.

d — Zeccâc der ki : Ay sona doğru yaklaşıp bedir halinde yusyuvarlak olunca, aydınlık ve ışık ta güneşi ta'kîb ediyormuş gibi olur. Yani ışığı artar ve aydınlatmada güneşin yerine geçiyormuş izlenimini verir. Bu, daha çok aydınlık gecelerde olur.

e — Duyusal olarak ay, cirminin büyüklüğüyle güneşten sonra gelir. Kezâ hareketiyle evrendeki menfaatlar nokta-i nazarından da ay, güneşin peşinden gelir. Astronomi ilmi bakımından ay ile güneş arasındaki ilişkinin güneşle diğer gök cisimleri arasındaki ilişkiden farklı olduğu ortaya çıkmıştır.

«Onu açığa çıkardığında gündüze.» Aydınlatıp açığa çıkardığında. «Onu» derken zamîr nereye gitmektedir? Burada iki görüş vardır :

a — Birincisi Zeccâc'ın görüşüdür ki buna göre; zamîr güneşe gitmektedir. Zîrâ gündüz, güneşin aydınlığından ibârettir. Güneş ne kadar parlak ve aydınlık olursa, gündüz de o nispette parlak ve aydınlık olur. Eserin kuvveti, müessirin kuvvetinin kemâline delâlet eder. Binâenaleyh gündüz, güneşin gücünü ortaya çıkarıp aydınlatır. Nitekim Al-

lah Teâlâ'da : «Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz.» (A'râf, 187) buyurmaktadır.

b — Bu Cumhûr'un kavlidir ki buna göre, zamîr karanlığa ya da dünyaya veya yeryüzüne gitmektedir. Her ne kadar bunlar zikredilmişse de, Arap dilinde sabahı kasdederek; soğudu veya göğü kasdederek; gönderdi, ta'bîri kullanılagelmiştir.

«Örtüp bürüdüğünde geceye.» Gece güneşi örtüp bürür ve ziyâsını yok eder. Bu âyet iki bakımdan bir önceki âyetteki ilk görüşü takviye etmektedir : a — Gece, güneşi bürüyüp aydınlığını ortadan kaldırdığı için gündüze aydınlattı denmesi doğru olur. Geceyle ilgili ise böyle denemez. b — «Örtüp bürüdüğünde geceye» kavlindeki zamîr hilâfsız olarak güneşe gitmektedir. «Onu açığa çıkardığında» kavlindeki zamîrin de güneşe gitmesi gerekir ki, sûrenin başından bu ana kadar âyetlerin arasında geçen zâmirlerin hepsinin güneşe râci' olması uygun düşsün.

Kaffâl der ki : Bu dört kısım da gerçekten güneşle ilgilidir. Ancak güneşin dört ayrı niteliği sözkonusu edilmektedir :

a — Gün yücelince, güneşte meydana gelen ışığa işâret edilmektedir. Bu vakitte canlıların çevreye yayılması ve maîşet için geçim herc ü merci içine girmeleri son noktaya ulaşır. Ayın güneşten sonra gelip ışığını ondan alması da bu gerçeklerden birisidir. Gündüzün gelmesiyle güneşin doğuşunun kemâle erip bâriz olması da bundandır. Gecenin gelmesiyle aksi bir durumun ortaya çıkması da yine bundandır. Güneşin azametini biraz olsun düşünüp te akıl gözüyle buradaki meydana gelme, yaratılmış ve yapılmış olma izlerini ve parçaların biraraya gelmesini müşâhade edenler elbette ondan onu yaratanın azametine intikâl ederler. Tesbîh ederiz O yaratıcıyı. Ne yücedir O'nun şânı.

«Göğe ve onu binâ edene.» Bu âyetle ilgili bazı suâller vardır :

Birinci suâl : Keşşâf tefsîrinin sâhibi (Zâmahşerî); (وماباناها) kavlinde yer alan «mâ»nın masdariyye olması halinde sekizinci âyetteki «Hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene» âyetindeki «ilhâm edene» kavlinin buna atfedilmesi gerçek nizâmın bozulmasını gerektirir, der. Kâdî'nin zikrettiği gibi, eğer burası göğün yaratanını kasem olursa, bunun güneşin zikrinden sonraya bırakılması câiz olmaz. Bu, gerçekten kuvvetli bir müşkildir. Ancak buna cevâp mâhiyetinde aklıma gelen şudur : Duyularla kavranılan varlıkların en büyüğü güneştir. Allah Teâlâ güneşin büyüklüğüne delâlet eden dört niteliği zikrettikten sonra, yüce zâtını üç niteliğiyle nitelendirmiştir. Bu da Allah'ın gökleri, yeri ve bileşik nesneleri yönetmesidir. Bu bileşik nesnelerin de en değerlisine dikkatleri çekerek : «Nefse ve onu düzenleyene» buyurmuştur. Bu tertibten maksad, aklın ve duyunun, güneşin cirminin büyüklüğünde birleşmeleridir. Sonra akıl sâhipleri, güneş, gökler ve yeryüzü ile bileşik varlıklardan hareket ederek, onları var ede-

nin isbâtına yönelir. İşte o zaman akıl, Celâl ve azameti yüce olan Allah'ı yüceliğine uygun biçimde idrâk eder, duyular da bu konuda ona karşı çıkmaz. Böylece âyet-i kerîme, aklın duyular âleminin enginliklerinden, Rubûbiyyet âleminin yüceliklerine, Samediyet ve Kibriyâ makâmının parlaklığına doğru çekileceğini belirtmektedir. Hikmeti yüce olan Allah'ı tesbîh ederiz. Kelâmı mükemmel olan Rabba hamd ederiz.

İkinci soru : «Göğe ve onu binâ edene» kavlinin ne gibi faydası vardır? Buna cevab olarak denilir ki : Allah Teâlâ güneşin büyüklüğünü ifâde eden dört niteliği zikrettikten sonra, onun ve bütün gök cisimlerinin sonradan meydana geldiğine delâlet eden bir açıklama getirmiş ve bu âyette dikkatleri o delâlete çekmek istemiştir. Şöyle ki : Güneş ve gökyüzü sonludur. Her sonlu şey muayyen bir mikdâr ile husûsiyet kazanır. Akıl bakımından o muayyen mikdârdan daha büyüğü veya daha küçüğünün gerçekleşmesi câizdir. O halde güneşin ve diğer gök cisimlerinin bu belirli mikdârlarla özellik kesbedip bundan daha büyük veya daha küçük mikdârda olmaması elbetteki bir takdîr edicinin ölçüsünü ve bir yöneticinin tedbîrini gerektirir. Nasıl bir evin ustası, evi kendi isteğine göre yaparsa; güneşin ve diğer gök cisimlerinin yöneticisi de onu, kendi irâdesine göre takdîr edip düzenler. İşte «Onu binâ edene» kavli ile, güneşin ve diğer gök cisimlerinin sonradan meydana gelme olduğunu gösteren bu inceliğe dikkat çekilmiş gibidir.

Üçüncü soru : Allah Teâlâ niçin (والسماء وما بناها) demiştir de (والسماء و من بناها) dememiştir? Bunun cevâbı iki şekildedir :
a — Asıl maksad, nitelikli ilgili husûsun gösterilmesidir. Sanki âyet-i kerîme şöyle demek istemektedir : Göğe ve o muazzam yapıyı binâ eden yaratıcıya andolsun. Nefse ve onu hakîmâne hikmetiyle gözalıcı biçimde düzeltene andolsun.
b — (ما) edâtı bazan (من) edâtı yerine kullanılır. Nitekim «Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın» (Nisâ, 22) âyetinde durum böyledir. Ancak birinci görüş dayanmaya daha çok elverişlidir.

Dördüncü suâl : Allah Teâlâ'nın zâtını tanıtma maksadıyla neden göğe, yere ve nefse kasem edilmiştir? Cevâb olarak denilir ki : Görülmeyen şeye delil getirmek, ancak görülen şeyler vâsıtasıyla mümkün olur. Görülen şey de ancak cisim haline gelmiş olan cisimler evreninde mümkündür. Cisimler evrenindeki nesneler ise basît ve bileşik olmak üzere iki kısma ayrılır. Basît nesnelerden bir kısmı yüce (ulvî)dir ki «göğe» kavli ile buna işâret edilmiştir. Bir kısmı da aşağı (süflî)dir ki, «yere» kavliyle buna işâret edilmiştir. Bileşikler de pekçok bölüme ayrılır. Ama bileşiklerin en değerlisi canlı olan varlıklardır. «Nefse ve onu düzenleyene» kavliyle buna işâret edilmiştir.

«Yere ve onu yayana.» Bu âyette de iki mes'ele vardır :

Birinci mes'ele : «Göğe ve onu binâ edene» âyetinden sonra «Yere ve onu yayana.» denilerek, yeryüzünün gökyüzünden sonraya bırakılmasının; Allah Teâlâ'nın «Ondan sonra da yeri yaydı» kavlinden dolayıdır.

İkinci mes'ele : Leys der ki; (الطحو) kelimesi, (الدحو) kelimesi gibi yayma anlamınadır. Arap dilinde «tı» harfinin dâl harfiyle yer değiştirmesi câizdir. Yayan kelimesi; kuşatan, anlamınadır. Atâ ve Kelbî ise bunun; suyun üzerine yaydı, anlamına geldiğini bildirirler.

«Nefse ve onu düzenleyene.» Eğer nefis kelimesini cesede hamledecek olursak, bunun düzeltilmesi, teşrîh ilminin gösterdiği şekilde organların yerleştirilip tanzîm edilmesi anlamına gelir. Eğer bu kelimeyi yönetici güç mânâsına hamledecek olursak, düzeltilmesi; ona duyma, görme, düşünme, hayâl etme, hatırlama gibi pekçok güçlerin verilmesi demek olur. Nitekim rûh ilminde müşâhede edilen husûsların hepsi bu güçler arasında yer alır. Şâyet âyet-i kerîme'de «nefs» kelimesi neden ma'rife değil de nekire olarak gelmiştir? denilirse, biz deriz ki : Bu husûsta iki vecih vardır :

a — Buradaki «nefis» kelimesiyle, nefisler arasından özellikle bir nefis kasdedilmiştir bu da peygamberin kudsî nefsidir. Zîrâ her çokluğun, mutlakâ reîs mevkiinde olan bir teki bulunacaktır. Bileşikler bir cinstir. Onun altında türler vardır. Ancak bu türlerin en başında canlılık türü gelir. Canlılık bir cinstir. Onun altında türler vardır ve bunun başında da insan türü gelir. İnsan bir türdür. Bunun altında çeşitli gruplar vardır ki hepsinin başında peygamberler gelir. Peygamberler büyük bir kitledirler. Orada mutlak reîs durumunda olan bir peygamberin bulunması îcâbeder. İşte «nefse» kavlinin nekire olarak gelmesi, bileşikler âlemine bizzât başkanlık eden o nefse işâret içindir.

b — Buradaki «nefis»ten maksad; her tür nefis olabilir. Ve nekire olarak kullanılması da «Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir.» (Tekvîr, 14) kavlinde anlatıldığı şekilde, çokluk içindir. Şöyle ki; canlı türleri Allah'tan başka sayısını kimsenin bilmeyeceği kadar pek çoktur. Nitekim Allah Teâlâ bazı canlıları zikrettikten sonra, «Bilmediğiniz daha nice şeyleri de yaratır.» (Nahl, 9) buyurmuştur. Her canlı türünün, diğerlerinden ayırd edilmesini sağlayan özel bir nefsi vardır. Kendi mâhiyetini bu özelliği ayakta tutar. Ve bu özellik, o türün ayrımlarının lâzımıdır. Allah Teâlâ'nın sırlar denizine dalıp gitmek bir yana, sinek ve sivrisinek gibi canlı türlerinin nefislerinin özelliklerini bütünüyle kuşatabilecek kim vardır?

«Ona hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene.» Burada ortaya çıkan anlam şu şekildedir :

1 — Kötülüğün ve takvânın ilhâm edilmesi; bunların anlatılıp akledilmesini sağlamaktır. Bunlardan birisi güzel, diğeri çirkindir. Güzel

veya çirkinden birisi üzerinde devâmı sağlamak o kişiler hakkında Allah'ın murâd ettiği bir esâsa göredir. Dolayısıyla bu âyet : «Ona iki yol gösterdik.» (Beled, 10) kavlinin aynıdır. Bu te'vîl, Mu'tezile mezhebinin görüşlerine de uyar. Nitekim onlar daha sonra gelen «Onu arıtan gerçekten felâha ermiştir. Ve onu örtüp kirleten ise muhakkak ziyâna uğramıştır.» kavlinin bu anlama delâlet ettiğini söylerler. Bu rivâyet tarzı Abdullah ibn Abbâs ve tefsîrcilerin büyüklerinin çoğunluğundan nakledilmiştir.

2 — Allah Teâlâ; müttakî olan mü'mine takvâyı, kâfire de fısk ve fücûru ilhâm etmiştir. Saîd İbn Cübeyr der ki : Kişiyi iyiliğe ve kötülüğe zorlamıştır. İbn Zeyd der ki : Takvâya gideni onda muvaffak kılmış, fâsıklığa gideni de mahcûb etmek üzere halketmiştir. Zeccâc ve Vâhidî de bu görüşü tercîh ederler. Vâhidî der ki : Öğretme (ta'lîm), tanıtma (ta'rîf), açıklama (tebyîn) başka şeydir, ilhâm başka şeydir. İlhâm, Allah Teâlâ'nın kulun kalbine bir şeyi atmasıdır. Kalbine bir şey atılınca kul, onu yapma gereğini duyar. İlhâm kelimesinin aslı, bir şeyi yutma anlamına gelen (التهم - لهم) kelimeleridir. Şunu ona ilhâm ettim, derken kullanılan (الهمته) kelimesi ona ulaştırdım anlamınadır. Kelimenin asıl mânâsı budur. Sonra bu kelime, Allah Teâlâ'nın kulun kalbine attığı şeyler için kullanılır olmuştur. Zîrâ bu atış, ulaştırma gibidir. Bu esâstan hareket edildiği takdîrde, uygun olan tefsîr İbn Zeyd'in görüşüdür. Bu görüş, Allah Teâlâ'nın mü'min kulunun kalbine takvâsını, kâfir kulunun kalbine de isyânını atıp koyması şeklindedir. Ancak bu konuda «Onu arıtan gerçekten felâha ermiştir.» âyetine dayanmak zayıf bir dayanaktır. Zîrâ Saîd İbn Cübeyr, Atâ, İkrime, Mukâtil ve Kelbî'den nakledilen rivâyetler de bu âyete; Allah'ın arıtıp, temizleyip ıslâh ettiği nefis, kurtulup mutluluğa ermiştir, anlamı verilir. Böylece mânâ; Allah'a itâata muvaffak kıldık, şeklinde olur. Burada Vâhidî'nin sözü son buluyorki bu tâm bir sözdür.

Ben derim ki : Daha önceki üç âyetin; ulvî, süflî, basît ve mürekkeb cisimlerin idârecisi olarak Allah Teâlâ'nın belirlenmesine delâlet etmek üzere zikredildiğini söylemiştik. Öyleyse duyular âleminde geriye sadece bir nokta kalmaktadır. Çünkü bu delâlete dikkat çekilmenin gereği olarak Allah'ın bunları yarattığı ve yönettiği şey kendiliğinden onun içinde mevcûddur. Geriye ne kalıyor? Bir tek konuda kalb çırpınmaktadır. Şöyle ki; bütün bu olanlar Allah'ın kazâ ve kaderi ile mi olmaktadır? Halbuki bu fiiller canlılara hâs ve ihtiyârî fiillerdir. Bu noktada Allah Teâlâ «Sonra da ona; hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene.» buyurarak, bütün bunların Allah'tan geldiğini, O'nun kazâ ve kaderi ile olduğunu gösterip, buna dikkat çekmektedir. Bu takdîrde her şeyin Allah'ın kazâ ve kaderiyle olduğu ortaya çıkmaktadır. O'nun îcâd ve tasarrufunun içinde bulunduğu sâbit olmaktadır. Kaldı ki akıl bakı-

mından «Hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene.» kavlinden başarı ve başarısızlığın anlaşılmasını daha önce pekçok kere zikretmiş olduğumuz şu husûs göstermektedir : İsteğe bağlı fiiller, isteklerin meydana gelmesine dayalıdır. Bunun meydana gelmesi eğer bir etkin güçten dolayı değilse, bu meydana gelen şeyin etkin güçe gerek duymadığı anlamına gelirki bu, yapıcı ve yaratıcının yokluğunu gerektirir. Eğer bir etkin güce gerek duyuyorsa —ki bu kuldur— bu da teselsülü gerektirir. Şâyet bu meydana geliş, Allah'tan ise zâten bizim aradığımız da budur. Diğer taraftan akıl sâhibi kendi nefsini denesin. Çoğu zaman insan, bir şeyi bilmez iken bir anda o şeyin şekli kalbine doğar. Ve kalbine doğmuş olan bu şekle dayalı olarak da kişi o şeye istek duyar. Bu isteğe dayalı olarak organların hareketi ve netîcede fiilin sudûru gerçekleşir. Bu durum da kesin olarak gösteriyor ki : «İlhâm edene» kavli ile kasdedilen mânâ, bizim zikrettiğimiz mânâdır, yoksa Mu'tezile'nin kasdettiği mânâ değildir.

«Onu arıtan, gerçekten felâha ermiştir.» İyi bil ki : arıtma, temizleme ve arındırmadan ibârettir. Bu âyette iki görüş vardır :

a — Nefsini arıtan; isteğine ulaşmış ve nefsini günâhlardan temizleyip, itâata yönelerek ve isyândan kaçınarak maksadına ermiştir.

b — Allah'ın arıtmış olduğu nefis felâha ermiştir. Kâdî bu te'vîli kabul eder ve der ki : Bu âyette asıl kasdolunan; Allah'ın temizlenmesine hükmettiği ve temizlenmiş diye isimlendirdiği kuldur. Nitekim örfte; falanca, falancayı tezkiye ediyor, denir. Sonra Kâdî der ki; birincisi daha uygundur. Zîrâ nefsin zikri daha önce açıkça geçmişti. Öyleyse zamîrin ona gönderilmesi zikredilmeyip te zikredilmiş sayılan şeye gönderilmesinden daha evlâdır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 189 - 193).

«Ardından gelmekte olan aya.» Burada kasdolunan ardından gelme, tebaiyet ve mertebe yolu iledir. Zîrâ söylendiğine göre; ay, ışığını güneşten alır. Ay, güneşin halîfesi mertebesindedir. Denildi ki : Allah Teâlâ'nın «Güneşi ışık, ayı nûr kıldı» (Yûnus, 5) kavli de böyledir. Ziyâ nûrdan üstün bir mertebededir. Çünkü her ziyâ nûrdur, ama aksi vârid değildir. Burada kalb ayına da işâret vardır ki rûh aydınlanmada onun arkasından gelir. Ve ona doğru koşup onun nûruyla aydınlanmak ister. Nefis ise onun peşinden gitmez ve onun karanlığıyla yokolup gider.

Şeyhim ve dayanağım (Allah onun rûhunu rahata erdirsin) el-Lâihât isimli kitâbında der ki : Güneş; ilâhî kemâl gerçeğinin ekmelliğine işârettir. Ay ise insanî kemâl gerçeğinin ekmelliğine işârettir. Nasıl ay, yaratıldığı günden kıyâmet gününe kadar parlaklık ve güneşin ışığının yansıma yeri ise ve gecelerin karanlığında geceleyin gezenler yollarını ay ile bulabilirlerse, maksadlara götüren yollara ayın aydınlığında sülûk edebilirlerse; insanî kemâl gerçeğinin Allah'ın yarattığı günden

sonsuz güne kadar ebedî olarak ilâhî kemâl hakîkatının ekmelliğinin nûrunun tecelligâhı ve parlak bir zemînidir. Bu kâinâtta bu nûr orada zuhûr eder. Onunla kâinâtın karanlıklarında, kâinât sâkinleri âlemlerde ve kâinât merhalelerindeki seyr ve sülûk zamanlarında yollarını bulurlar. Bu seyr esnâsında bazan imkân âlemine bazan da vücûb âlemindeki sülûke yükselerek giderler. Nasıl ay ve ayın ışığı bütünüyle güneşin ışığında fenâ bulur ve yok olursa. Ne kendinden ne de ışığından hiç bir iz kalmayacak şekilde kendini ifnâ ederse. Çekici olan güneşin yönelişi ve ona doğru çekilen ayın yürüyüşü ile meydana gelen birleşme ve buluşma hallerinde ay ne kendinden ne de nûrundan eser kalmayacak şekilde tamâmen güneşin nûrunda yok olup gidiyorsa. Ve yine kendine doğru salıverilme (irsâl) nûruna doğru yayılma (basd) defalarca sürekli olarak ve kıyamete değin devâm ediyorsa. Güneş ile ay arasında meydana gelen karşılaşma ve ayrılma anında görülen mükemmel hal ile ay, kendi nûrunu ve kendi varlığından hiç bir şeyi kaybetmeyecek şekilde kendi varlığı ve nûruyla kemâl içerisinde ve güneşin nûrunda olduğu gibi bâkî kalmakta ise insanî kemâlin hakîkatının ekmelliği de ilâhî kemâlin hakîkatının ekmelliğinin ışığında kendi nûrunu ifnâ eder ve o ilâhî nûrun içerisine yerleşir. Öyle ki kabz ve cezb ile kendi nûrundan uzaklaşarak onun nûrunda taayyün ederek Ahadiyyet zâtında mutlak cem'iyyet mertebesinde meydana gelen ilâhî vuslat esnâsında kendinden hiç bir iz kalmayacak şekilde tamâmen ilâhî hakîkatın nûrunda taayyün eder. Ebedî ve sermedî taayyün böyledir. Kendi nûru ve kendi nûrunda bâkî olması, kendi nûruyla taayyün etmesine rağmen, bast ve salıverilme bağıyla bağlı olan fark ve kesret mazhariyyeti mertebesinde meydana gelen kevnî (kozmik) ayrılık sırasında da aslâ varlığından bir iz kaybetmez. Defalarca ebedî ve sermedî olarak bu varlıkta taayyün eder. Güneşin ve ilâhî nûrun tecellîsi esnâsında sürekli bâkî kalır. Bu nûrun ve güneşin, ayda ve kâmil insandaki zuhûru ise kemâl noktasına varıncaya kadar tedrîci olarak devâm eder ve bu esnâda onların varlığı mükemmelleşir. Gizlenip saklandığı anda da tedrîci olarak tamâm sınırına kadar varlığını sürdürür ve o esnâda bu ikisinin yokluğu gerçekleşir. Bu yokluk bir yönden Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın «kabzı» iledir. Varlıkları ve süreklilikleri de aynı şekilde Allah Teâlâ'nın cemâlinin «bastı» iledir. Ve Allah Teâlâ sürekli olarak zâtî kemâl mertebesinden başlayarak kemâlinin celâline ve cemâlinin celâli mertebesine doğru bir çeker (kabz) bir de bırakır (bast). «Bilakis onun iki eli de açılmıştır. Biz şundan ve bundan çekip uzatırız. Bu, Rabbının ihsânıdır. Rabbının ihsânı ise yasaklanmış değildir.» âyetinde olduğu gibi. Üstâdın sözü burada son bulmaktadır. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 440, 441)

«Bürüdüğünde geceye.»

Allah Teâlâ muhtelif isimler altında ışığa kasem ettikten sonra, bir noktada geceye kasem etmektedir. Bu, güneşin kuşatılması halidir. Güneş ışığının önüne engel girip onu gözlerden perdelemesi vaktidir. Ve bu durum çok karanlık gecelerde olur ki bu gecelerde güneş ışığının hiç bir izi görülmez. Gündüzleri olduğu gibi, ne doğrudan doğruya güneş görülür, ne de ayın doğduğu gecelerde olduğu gibi güneşin ışığından yararlanma şeklinde olur. Görüldüğü gibi bu hal çok az gecelerde gerçekleşir. Geceleri çoğunlukla ay ışığından hâlî olmaz. Gece, başından sonuna kadar veya kısmen ayın ışığı ile aydınlanır. Ay ışığını güneşin ışığından almaktadır. Öyleyse güneşin tâm olarak tutulduğu geceler yılda bir veya iki veya birkaç tanedir. Karanlık günlerin pek az olması nedeniyle Allah Teâlâ bizzât kendisi için esâs olan şeyin önceden veya daha sonra ârız olan bir hal nedeniyle ortadan kalkmasını ifâde için kullanılan muzâri' sîgasını kullanmıştır. Gündüz ise başından sonuna kadar güneş görülür. Bu durum kendiliğinden böyledir. Ancak ay tutulması gibi veya pek yoğun bulut gibi bir nedenle ve çok az kere gündüz güneş görülmez olur. Bu sebeple Allah Teâlâ gündüzden bahsederken de onun ayrılışını ifâde etmeksizin fâilinin vukûunu anlatan bir mânâya gelmek üzere mâzî... sîgasını kullanmıştır.

Fecr sûresinde olduğu gibi, bu sûrede de Allah Teâlâ karanlığa yemîn etmektedir. Çünkü karanlık kişiyi dehşete düşüren ve rûhumuzdaki hareket isteğini engelleyen bir haldir. Ve zorunlu olarak sizin işinizi durdurmanızı gerektirir. Kaçışı imkânsız biçimde kişiyi sessizliğe ve durgunluğa iter. Bir nevi korku hegemonyası olan bu hal, sebebi tâm olarak kavranılmasa da muhtelif merhaleleri tâm olarak anlaşılmasa da, sizi her tarafınızdan kuşatan ve nereden kuşattığını da bilemediğiniz bir şekilde tutuveren ilâhî güce pek benzemektedir. İşte bu, onun tezâhürlerinden bir tezâhürdür. Ayrıca karanlıktaki sükûnda beden ve akıl rahat ettiği gibi, gündüzün aydınlığında yorularak yitirilen rahatlıkta yenîden kazanılarak sayısız faydalar sağlanır. Bu sebeple Allah Teâlâ dikkatlerimizi karanlığa ve karanlıktaki şeylere çevirerek ona kasem etmektedir.

«Göğe ve onu binâ edene» Gök, sizin üstünüzde olan ve başınızın üzerinde yükselen her şeyin adıdır. Biz gök lafzını duyduğumuz zaman, üzerimizde bulunan âlemleri tasavvur ederiz. Bu âlemler içerisinde güneş, ay ve yörüngelerinde hareket eden gezegenler ve diğer yıldızlar yer alır. Bize göre gök, işte budur. Ve Allah Teâlâ onu binâ etmiş, yani yükseltmiştir. Gökteki yıldızlardan her birini bir kerpiç mesâbesinde halketmiş, bir tavanın veya kubbenin veya bizi kuşatan duvarların tuğlası saymıştır. Genel câzibe bağıyla da bu yıldızları birbirine bağlamıştır. Tıpkı bir binânın bölümlerinin, aralarına konulan sıvı maddelerle birbirine bağlanması gibi.

«Göğü binâ eden, şânı yüce olan Allah'tır.» Ancak bu hitâb, Allah'ı değerli sıfatlarıyla tanımayan bir topluluğa yöneliktir. Bu hitâbın asıl maksadı; insanların bu yüce kâinâta bir eserden müessir, bir sonuçtan sebeb arayan kişiler gibi bakmalarını ve kâinâttan Allah'ı bilmeye intikâl etmelerini sağlamak olduğu için Allah Teâlâ şânı yüce olan zâtından son derece mübhem olan bir ifâde ile sözediyor. Kaldı ki Allah Teâlâ'ya nisbetle (من - ما) edâtları eşittir. Çünkü bu âyetin muhâtabları, (من) edâtının akıl sahibi yaratıklar için ve (ما) edâtının da aklı olmayan yaratıklar için kullanıldığını bilirlerdi. Şânı yüce olan Allah'ın zâtı için bu mânâda akıllılık veya akılsızlık ifâde eden bir anlam kullanılamaz. Binâenaleyh o akılların kavrayabileceği nitelikte bir varlık şeklini ifâde ettiği için her türlü tenzîh şartları gözönünde bulundurularak zâtını ifâde eden bir lafız kullanılmıştır. (Muhammed Abduh, el-A'mâl'ül-Kâmile, V, Tefsîr, 418, 419)

oOo

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَىٰهَآ ﴿١١﴾ إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشْقَىٰهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ نَاقَةَ ٱللَّهِ وَسُقْيَٰهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمْ فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَٰهَا ﴿١٥﴾

11 — Semûd, azgınlığı yüzünden yalanladı.

12 — En azgınları ileri atıldığında,

13 — Allah'ın peygamberi onlara: Allah'ın dişi devesi ve onun su hakkı, demişti.

14 — Fakat onu yalanladılar ve derken deveyi kestiler. Bunun üzerine Rabları günâhları sebebiyle onları kırıp geçirerek yerle bir etti,

15 — Bunun sonundan hiç korkmayarak.

Allah Teâlâ Semûd kavminden haber vererek onların isyân ve azgınlıkları nedeniyle peygamberlerini yalanladıklarını bildiriyor. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî azgınlıkları anlamına gelen (بطغواها) kelimesini bütünüyle diye tefsîr etmiştir. Ancak birinci anlam daha uygundur. Mücâhid, Katâde ve başkaları da böyle demişlerdir. Ve arkasından da peygamberlerinin kendilerine getirdiği hidâyet ve yakîni kalben yalanladıklarını haber vererek buyuruyor ki :

«En azgınları ileri atıldığında.» Kâbilenin en azgını. Bu dişi deveyi boğazlayan Kudâr İbn Sâlif'tir. Semûd kavminin en azgını bu idi. Bu-

nun hakkında Allah Teâlâ Kamer sûresinde : «Arkadaşlarını çağırdılar, o da sarılarak onu kesti.» (Kamer, 29) buyurmaktadır. Bu kişi, onlar arasında değerli, kavmi içinde şerefli, sözü dinlenen ve reîs durumunda olan sayılır bir kişi idi. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel şöyle der : Bize İbn Ümeyr... Abdullah İbn Zem'a'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) hutbe okumuş ve dişi deveden bahsederek, onu boğazlayanı anlatmış ve : «En azgınları ileri atıldığında» buyurarak kötülükte aşırı giden güçlü, kuvvetli ve toplumu içerisinde karşı konulmayan Ebu Zem'a gibi bir adam öne atıldı, demiştir. Buhârî «Tefsîr» bahsinde, Müslim «Cehennemin nitelikleri» bahsinde ve Tirmizî ile Neseî de yine «Tefsîr» bahsinde bu hadîsi rivâyet ederler. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de Hişâm İbn Urve kanalıyla... Abdullah İbn Zem'a'dan bu hadîsi naklederler.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a... Ammâr İbn Yâsir'in şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'ye dedi ki: Dikkat et, sana insanların en azgınını anlatayım mı? O; evet, deyince bunlar iki kişidirler, biri dişi deveyi kesen Semûd kavminin azgını, diğeri de ya Ali seni dövüp şuraya kadar ıslatan, dedi. Sakalını kasdediyordu.

«Allah'ın peygamberi onlara : Allah'ın dişi devesi ve onun su hakkı, demişti.» Sâlih (a.s.) onlara; Allah'ın dişi devesine dikkat edin ve ona kötülükle dokunmaktan sakının, demişti. Su içerken de ona saldırmayın, çünkü bir gün sizin içme gününüzdür, bir gün onun içme günüdür.

«Fakat onu yalanladılar ve derken deveyi kestiler.» Allah'ın peygamberinin onlara getirdiği gerçeği yalanlayıp ardından da dişi deveyi kestiler. Halbuki Allah, o dişi deveyi kendilerine bir mucize ve aleyhlerinde huccet olmak üzere kayadan çıkarmıştı.

«Bunun üzerine Rabları günâhları sebebiyle onları kırıp geçirerek yerle bir etti.» Rabları onlara kızıp yere geçirdi. Üzerlerine inen cezâyı eşit kıldı. Katâde der ki : Bize ulaştığına göre, Semûd kavminin azgını deveyi kesmeden büyük küçük, erkek, dişi hepsi onun peşine takılmışlardı. Milletin hepsi devenin kesilmesi işine ortak olunca, günâhları nedeniyle Allah onları topluca ve eşit olarak yere geçirmişti.

«Bunun sonundan hiç korkmayarak.» Bu âyetin (ولا خاف عقبا ها) şeklinde okunduğu da vâriddir. İbn Abbâs der ki : Allah hiç bir kimseden korkmaz. Mücâhid, Hasan, Bekr İbn Abdullah el-Müzenî ve başkaları da böyle demişlerdir. Dahhâk ve Süddî ise; o deveyi kesen yaptığının âkıbetinden korkmuyordu, demiştir. Ancak birinci görüş daha evlâdır. Çünkü âyetin seyri buna delâlet ediyor. Allah en iyisini bilendir.

ŞEMS SÛRESİNİN SONU

LEYL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Rasûlullah (s.a.)ın Muâz'a; A'lâ, Şems ve Leyl sûresiyle kıldırsaydın ya, dediği daha önce geçmişti.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾ فَأَمَّا مَنْ
أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ
بِالْحُسْنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye,
2 — Açıldığı zaman gündüze,
3 — Erkeği ve dişiyi yaratana.
4 — Doğrusu sizin çalışmalarınız bölüm bölümdür.
5 — Kim verir ve sakınırsa,
6 — En güzeli de tasdîk ederse,
7 — Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız.
8 — Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağnî sayarsa,

9 — Ve en güzeli yalanlarsa,

10 — Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.

11 — Halbuki düştüğü zaman, malı o kimseye aslâ fayda vermez.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn... Alkame' den nakletti ki; o, Şâm'a gelmiş ve Şâm câmisinde iki rek'at namaz kılıp; Allah'ım, bana sâlih bir meclis arkadaşı ver, demiş. Alkame der ki : Yanına Ebu Derdâ oturdu. Ebu Derdâ ona; sen neredensin? demiş. O da; Kûfe halkındanım, demiş. İbn Ümmü Abd'in : «Andolsun; bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» âyetini nasıl okuduğunu duyarsın? demiş. Alkame demiş ki : «Erkeği ve dişiyi de» şeklinde okuduğunu duydum. Ebu Derdâ demiş ki: Ben de Rasûlullah (s.a.)tan böyle okuduğunu duymuştum. Bu adamlar beni şüpheye düşürünceye kadar da böyle okudum. Sonra demiş ki : Peygamberin diliyle şeytândan korunmuş bulunan (Ammâr'ı kasdediyordu.) kendisinden başka kimsenin bilmediği sırların sâhibi olan (Huzeyfe'yi kasdediyordu) ve yastık sâhibi (İbn Mes'ûd'u kasdediyordu) aranızda bulunmuyor mu? Buhârî bu rivâyeti bu âyetin tefsîrinde, Müslim de aynı yerde A'meş kanalıyla İbrâhîm'den nakleder ve der ki : Abdullah'ın arkadaşları Ebu Derdâ'nın yanına geldiler. Ebu Derdâ onları arayıp buldu ve dedi ki : İçinizden kim Abdullah'ın kırâetine göre okuyor? Onlar; hepimiz, dediler. O; hanginiz daha iyi ezber sâhibidir? deyince Alkame'yi gösterdiler. Ebu Derdâ, Alkame'ye dedi ki : Sen, Abdullah İbn Mes'ûd'un (والیل اذا یغشی) âyetini nasıl okuduğunu duydun? O dedi ki : (والذکر و الانثی) şeklinde okumuştu. Ebu Derdâ dedi ki : Şâhid ol ki, ben Rasûlullah'ın bu şekilde okuduğunu işitmiştim. Bunlar ise benim (و ما خلق الذکر و الانثی) şeklinde okumamı istiyorlar. Ama Allah'a andolsun ki; onlara tâbi olacak değilim, dedi. Bu, Buhârî'nin lafzıdır. Abdullah İbn Mes'ûd ve Ebu Derdâ bu âyeti böyle okumuşlardır ve Ebu Derdâ bu okuyuşu peygambere nisbet etmiştir. Cumhûr'un okuyuşu ise Hz. Osman'ın her tarafa yaymış olduğu mushafında tesbît edilen şekilde ve (و ما خلق الذکر والانثی) şeklindedir.

Allah Teâlâ bu âyette «Bürüyüp örttüğü zaman» geceye kasem ediyor. Karanlığıyla bütün yaratıkları kuşattığı zaman. «Açıldığı zaman gündüze.» Işığı ve aydınlığıyla belirdiği zaman. «Erkeği ve dişiyi yaratana». Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir : «Ve sizi çift yarattık.» (Nebe', 8), «Ve her şeyden çift çift yarattık.» (Zâriyât, 49).

Bu birbirinin zıddı olan şeylere kasem edildiği için üzerine kasem edilen şey de birbirine çelişik olmaktadır. Bu sebeple Allah Teâlâ buyuruyor ki :

«Doğrusu sizin çalışmalarınız bölüm bölümdür.» Kulların kazandıkları işler de birbirinden farklı ve birbiriyle çelişiktir. Kimisi hayır işler, kimisi de şer işler.

«Kim verir ve sakınırsa» Allah'ın verilmesini emrettiği şeyi verir ve işlerinde Allah'tan sakınırsa.

«En güzeli de tasdîk ederse» Lâ İlâhe İllallah deyip buna göre cezâlandırılacağını doğrularsa. Katâde böyle der. Husayf ise; sevâbı tasdîk ederse, diye mânâ verir. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu Sâlih ve Zeyd İbn Eslem «En güzeli de tasdîk ederse.» kavline; geçmiş olanları doğrularsa, diye mânâ vermişlerdir. Ebu Abdurrahmân es-Sülemî ve Dahhâk da; Allah'tan başka ilâh olmadığını doğrularsa, şeklinde mânâ vermiştir. İkrime'den nakledilen bir başka rivâyette de o; Allah'ın kendine ihsân ettiği nimetleri doğrularsa, diye mânâ vermiştir. Zeyd İbn Eslem'den nakledilen bir rivâyette de; namazı, orucu, zekâtı doğrularsa, diye mânâ verdiği gibi bir başka seferinde de; fıtır sadakasını tasdîk ederse, diye mânâ verdiği nakledilir. İbn Ebu Hâtim der ki : Ebu Zür'a bize Süheyl İbn Muhammed'ten nakletti ki; ona Ebu'l-Âliye'den işiten birisi Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini haber vermiş: Ben Rasûlullah (s.a.)a en güzeli sorduğumda; o; en güzel, cennettir, dedi.

«Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız.» İbn Abbâs der ki: Hayra muvaffak kılarız. Zeyd İbn Eslem de; cennete, diye mânâ vermiştir. Selef'ten bazıları ise dediler ki : İyiliğinin karşılığı, ondan sonraki iyilik, kötülüğünün karşılığı da ondan sonraki kötülüktür. Bu sebeple Allah Teâlâ müteâkıben :

«Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağnî sayarsa.» buyuruyor. İkrime, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir : Yanında bulunana cimrilik eder, Azîz ve Celîl olan Rabbından kendini müstağnî sayarsa. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti nakletmiştir.

«Ve en güzeli yalanlarsa» Âhiret diyârındaki cezâyı yalanlarsa.

«Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.» Yani kötülük yolunu onun için kolaylaştırırız. Tıpkı En'âm sûresinde buyurduğu gibi : «Biz, onların kalblerini ve gözlerini çevirir iz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi, azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110) Bu anlamda pekçok âyet-i kerîme vardır ve bunlar Allah Teâlâ'nın hayrı kasdedeni ona muvaffak kılarak, şerri kasdedeni de mahkûm ederek cezâlandıracağını göstermektedir. Her şey bir takdîre göre takdîr edilmiştir. Bu anlama delâlet eden pekçok hadîs vardır :

1 — Ebubekir es-Sıddîk (r.a.)in Rivâyeti :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ali İbn Ayyâş... Talha İbn Abdullah'tan nakletti. Ona da babası Abdurrahmân nakletmiş ve demiş ki : Babamın şöyle dediğini duydum : Rasûlulah (s.a.)a dedim ki : Biz bitirilmiş bir şey için mi çalışalım, yoksa başlanmak üzere olan bir şey

için mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bitirilmiş bir şey için. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman amel neye? Buyurdu ki : Herkese yaratıldığı şey kolaylaştırılmıştır.

2 — Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)in Rivâyeti :

Buhârî der ki : Bize Ebu Nuaym... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o, şöyle demiş :

كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَقِيعِ الْغَرْقَدِ فِي جَنَازَةٍ فَقَالَ مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلَا نَتَّكِلُ فَقَالَ اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ ثُمَّ قَرَأَ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى إِلَى قَوْلِهِ لِلْعُسْرَى

Biz Bakî el-Ğarkad'de bir cenâze vesîlesiyle Rasûlullah (s.a.) ile beraber idik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sizden her birinizin cennetteki yeriyle, cehennemdeki yeri mutlakâ yazılmıştır. Onlar dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü; öyleyse biz yorulmayalım mı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Çalışın, herkese kolaylaştırılmıştır. Sonra : «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdîk ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız. Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağnî sayarsa ve en güzeli yalanlarsa; Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.» âyetini okudu. Kezâ Buhârî bu hadîsi Şu'be kanalıyla A'meş'ten aynı şekilde rivâyet eder. Sonra Osmân İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den bu hadîs şu şekilde rivâyet edilir : Biz, Bâkî el-Ğarkad'de bir cenâzede idik, Rasûlullah (s.a.) geldi ve oturdu. Biz de onun etrâfında oturduk, Rasûlullah (s.a.)ın elinde bir dayanak (baston, değnek veya kamçı gibi bir şey) vardı. Düşünerek başını eğmişti ve dayanağını yere vurarak dedi ki : Sizden hiç bir kimse yoktur ki —veya doğurulmuş hiç bir nefis yoktur ki dedi— cennet veya cehennemde yeri yazılmış olmasın. Mutlakâ her nefis bahtlı veya bahtsız olarak yazılmıştır. Bir kişi dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, öyleyse yazımıza dayanıp amelimizi terketmeyelim mi? Çünkü bizden kim bahtlılardan ise bahtlılardan olacaktır. Kim de bahtsızlardan ise bahtsızlardan olacaktır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bahtlılara bahtlıların ameli kolaylaştırılır. Bahtsızlara da bahtsızların ameli kolaylaştırılır. Sonra: «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdîk ederse...» âyetini okudu. Diğer hadîs imâmları bu hadîsi muhtelif yolla Sa'd İbn Ubeyde kanalıyla Hz. Ali'den naklederler.

3 — Abdullah İbn Ömer'in Rivâyeti :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... Âsım İbn Ubeydullah'tan nakletti ki; o, ben Abdullah'ın oğlu Sâlim'in Abdullah İbn Ömer'den şöyle naklettiğini işittim, demiştir : Ömer dedi ki; ey Al-

lah'ın Rasûlü, bu ne için çalışalım? Bitmiş bir iş için mi, yoksa başlayan bir iş için mi veya yeniden yapılan bir iş için mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ey Hattâb'ın oğlu, bitmiş şey için çalış çünkü herkese ameli kolaylaştırılmıştır. Saâdet ehlinden olanlar saâdet ehlinin amelini işler. Şekâvet ehlinden olanlar da şekâvet ehlinin amelini işler. Tirmizî bu hadîsi kader bâbında Bündâr kanalıyla... Abdullah İbn Ömer' den nakleder ve; hasen, sahîh bir hadîstir, der.

4 — Câbir'in Rivâyeti :

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Yûnus... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, bitip tamâmlanmış bir iş için mi çalışalım, yoksa yeniden başladığımız bir şey için mi? Rasûlullah (s.a.) : Bitip tamâmlanmış bir iş için, demiş. Sürâka demiş ki : Öyleyse niye çalışalım? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Her çalışana çalıştığı kolaylaştırılmıştır. Bu rivâyeti Müslim, Ebu Tâhir kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder.

5 — Beşîr İbn Kâb'ın Rivâyeti :

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Beşîr İbn Kâ'b'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Genç iki delikanlı Rasûlullah'a şöyle dediler : Ey Allah'ın Rasûlü; biz kalemlerin kuruyup, kaderlerin geçtiği bir şey için mi çalışalım, yoksa yenilenen bir şey içinmi? Rasûlullah buyurmuş ki: Hayır kalemlerin kuruyup, kaderlerin akıp gittiği şey için. O iki delikanlı; öyleyse niye çalışalım? demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Çalışın, çünkü her çalışana yaratıldığı ameli kolaylaştırılmıştır. O iki delikanlı; işte şimdi ciddiyetle sarılır ve çalışırız, demişler.

6 — Ebu Derdâ'nın Rivâyeti :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Heysem İbn Hârice Ebu Derdâ'dan nakletti ki, o; ey Allah'ın Rasûlü görüyor musun biz neye çalışalım? Bitip tamâmlanmış bir şeye mi, yoksa yeni karşılaşacağımız bir şeye mi? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Hayır, bitip tamâmlanmış bir şey için. Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman çalışma niye? denildiğinde, buyurmuş ki : Her kişi, yaratıldığı şey için hazırlanmıştır. Bu hadîsin bu vecihten rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Hasan İbn Seleme... Ebu Derdâ'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Güneşin battığı her gün, mutlakâ iki melek şöyle seslenirler: Bu sesi Allah'ın yarattığı bütün yaratıklar duyar ancak insanlar ve cinler duymazlar : Allah'ım, infâk edene arkasından artış ver. Tutana da telef ver. Allah Teâlâ bu husûsu Kur'ân-ı Kerîm'inde inzâl buyurarak : «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdîk ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız. Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağnî sayarsa ve en güzeli yalanlarsa; Biz de ona, en güç olanı kolaylaştırırız.» demiştir. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi babası kanalıyla benzer bir isnâdla nakleder.

7 — İbn Abbâs'ın Rivâyeti :

İbn Ebu Hatim der ki : Bize Tahrân'lı Ebu Abdullah, Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; bir adamın hurma ağacı vardı ve bu hurma ağaçlarından birinin dalı fakîr, muhtâç ama sâlih bir kişinin evine sarkardı. Adam evine girip hurmasından ürününü alınca, meyvesi düşer ve fakîrin çocukları onu alırlardı. Adam ağaçtan iner ve meyveyi o fakîrin çocuklarının elinden çeker alırdı. Eğer çocuk meyveyi ağzına götürecek olursa, adam parmağını çocuğun boğazına sokar ve meyveyi boğazından çekip çıkarırdı. Adam hurma sâhibinin durumunu Rasûlullah'a bildirerek şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) ona; git, dedi. Rasûlullah (s.a.) hurma ağacının sâhibiyle karşılaştı ve ona dedi ki : Dalı falancanın evine sarkan hurma ağacını bana ver de, buna karşılık sana cennette bir hurma ağacı verilsin. Adam dedi ki : Doğrusu onu verdim, ancak onun meyvesi benim hoşuma gidiyor. Benim pek çok hurma ağacım var, fakat bana onun ürününden daha sevimli gelen ağaç yok. Rasûlullah'ın ve hurma sâhibinin sözünü dinlemekte olan bir adam peygamberin arkasından gelip dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü; şâyet ben ondan o hurma ağacını satın alırsam ve ağaç benim olur da onu sana verirsem, ona vereceğin cennetteki hurma ağacı gibi bir ağacı bana verir misin? Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Sonra adam ağacın sâhibi ile karşılaştı. Her ikisinin de bir hurma ağacı vardı. Adam dedi ki : Muhammed (a.s.)in, benim falancanın evine sarkan hurma ağacıma karşılık, cennette bir hurma ağacı verdiğini sana haber veririm. Ben de ona dedim ki: Ben onu sana verirdim ancak onun meyvesi benim çok hoşuma gidiyor. Adam sustu. Ve ona dedi ki : İster misin onu satasın? Adam; hayır, ancak bana bir şey verilirse satarım, ama onu verecek kimsenin bulunacağını sanmıyorum, dedi. O dedi ki : Ne istersen o senindir. O; kırk hurma ağacı, dedi. Adam; büyük bir şey yaptın, bir hurma ağacın var, ona karşılık kırk hurma ağacı istiyorsun. Sonra her ikisi de sustular ve arkasından konuşmaya başladılar. Adam dedi ki: Ben sana kırk hurma ağacı vereceğim. Ağaç sâhibi dedi ki : Eğer doğru söylüyorsan bana şâhid göster. O emretti de bazı insanlar geldiler. O gelenlere dedi ki : Şâhid olun, ben dalı falanca oğlu falancanın evine sarkmış olan bir hurma ağacına karşılık kırk hurma ağacımı ona veriyorum. Sonra; ne dersin? dedi. Hurma ağacının sâhibi; râzı oldum, dedi. Sonra şöyle dedi : Benimle senin aranda alış-veriş olmuş değildir, ayrılma. Allah senin cezânı versin, ben senin o eve sarkan hurma ağacına karşılık sana kırk hurma ağacı verirken ahmak değildim. Hurma ağacının sâhibi dedi ki : Ben, ancak istediğim ağaçtan kırk tanesini verirsen ona râzı olurum. Adam dedi ki : Ayağa kalkmış olan hurma ağaçlarından verecek misin? Sonra adam bir süre durdu ve dediki : Ayağa kalkmış olanlardan kırk tanesi senindir. Şâhidleri getirip ona ayağa kalkmış kırk hurma ağacı

saydı. Ayrılıp gittiler. Adam Rasûlullah'a gelip dedi ki : Falancanın evine sarkan hurma ağacı benim oldu, ben onu sana veriyorum. Rasûlullah (s.a.) ev sâhibine gidip dediki : Hurma ağacı senin ve âilenindir. İkrime der ki : İbn Abbâs, bu olay üzerine Allah Azze ve Celle'nin : «Andolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye... Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.» âyetinin bulunduğu sûre sonuna kadar indi, dedi. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi böylece rivâyet ederse de bu, gerçekten garîb bir hadîstir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Anlatıldığına göre bu âyet, Ebubekir es-Sıddîk hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki : Hârûn İbn İbdrîs... Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; Hz. Ebubekir Mekke'de iken müslüman olan yaşlı kadınları ve ihtıyârları âzâd ederdi. Babası ona dedi ki: Evlâdım sen hep güçsüz insanları âzâd ediyorsun, güçlü kuvvetli kişileri âzâd etsen de onlar seninle durup seni savunsalar ya? Hz. Ebubekir dedi ki : Babacığım, ben yalnızca Allah katında olanı istiyorum. Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr der ki: Âilemden bazıları bana naklettiler ki; bu hâdise üzerine şu âyet nâzil olmuş: «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdîk ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız.»

«Halbuki düştüğü zaman, malı o kimseye asla fayda vermez.» Mücâhid der ki : Öldüğü zaman. Ebu Sâlih ve Mâlik de, Zeyd İbn Eslem' den naklen derler ki: Cehenneme yuvarlandığı zaman.

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰ ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

12 — Şüphesiz ki Bize düşen, sadece doğru yolu göstermektir.

13 — Ve hiç şüphesiz âhiret de, dünya da Bizimdir.

14 — Sizi alevler saçan ateşle uyardım.

15 — Oraya ancak en azgın olan girer.

16 — Yalanlayıp yüz çevirmiş olan,

17 — En çok sakınan ise; ondan uzak tutulur.

18 — Ki o, malını temizlenmek için verir.

19 — O'nun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.

20 — Ancak yüce Rabbının hoşnûdluğunu gözetmek içindir.

21 — Elbette kendisi de hoşnûd olacaktır.

«Şüphesiz ki Bize düşen, sadece doğru yolu göstermektir.» Katâde der ki; bizim vazîfemiz, yalnızca helâl ve harâmı açıklamaktır. Başkaları da dediler ki: Kim hidâyet yoluna sülûk ederse; Allah'a vâsıl olur. Onlar bu âyeti Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi yorumlamışlardır : «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir.» (Nahl, 9) İbn Cerîr Taberî böyle nakleder.

«Ve hiç şüphesiz âhiret de, dünya da Bizimdir.» Her ikisi de Bizim mülkümüzdür ve her ikisine de tasarruf yetkisi Bizdedir.

«Sizi alevler saçan ateşle uyardım.» Mücâhid; parlak ateşle, demiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.)ın hutbe okuyup şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Ben sizi ateşle korkuturum, ateşle korkuturum, ateşle korkuturum. Hattâ bir kişi çarşıda olsaydı, benim şu bulunduğum yerden onun sesini işitirdim. Sonra şöyle dedi : Hattâ yün veya ipekten bir elbisesi boynunun üzerindeydi de ayağının önüne düştü. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Nu'mân İbn Beşîr'in hutbe okuyarak; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Kıyâmet gününde cehennem halkının azâb bakımından en kolay olanı; ayağının tabanına iki köz konup ta bununla beyni kaynatılan kişidir. Bu hadîsi Buhârî rivâyet eder.

Müslim der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cehennem ehlinin azâb bakımından en önemsiz olanı o kimsedir ki; onun ateşten iki pabucu, iki tasması vardır. Bu ateşten dolayı onun beyni tıpkı kazanın kaynadığı gibi kaynar. O kendisinden daha çok azâb çeken birinin bulunacağını görmez. Halbuki o, cehennem ehli içerisinde azâbı en kolay olandır.

«Oraya ancak en azgın olan girer.» Her tarafından kuşatılarak oraya ancak en azgın kişi girdirilir. Allah Teâlâ bu en azgını tefsîr ederek buyuruyorki : «Yalanlayıp yüz çevirmiş olan.» Kalbiyle yalanlayıp organları ile onu yapmaktan yüz çevirmiş olan.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Şakîden başkası cehenneme girmez. Şakî kimdir? denilince de, buyurmuş ki : Allah'ın emrine itâat olmayan her ameli işleyen Allah'a isyânı terketmeyen kişidir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yûnus... Ebu Hüreyre'den

nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü isyân edip kaçandan başka herkes cennete girer. Ey Allah'ın Rasûlü kim kaçar? dediklerinde; buyurmuş ki : Kim bana itâat ederse, cennete girdi, kim de bana isyân ederse, kaçtı. Buhârî bu hadîsi Muhammed İbn Sinân kanalıyla Füleyh'ten nakleder.

«En çok sakınan ise; ondan uzak tutulur.» Çok sakınıp arınan ve kaçınan kimse cehennemden uzaklaştırılacaktır. Sonra Allah Teâlâ bu âyeti şu kavli ile tefsîr ediyor:

«Ki o, malını temizlemek için verir.» Malını Rabbına itâat uğrunda harcar ki Allah'ın kendisine lutfettiği din ve dünya ile ilgili olarak hem kendini hem de malını temizlesin.

«Onun nezdinde bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.» Onun malını harcamasının sebebi, kendisini ma'rûfa iten bir karşılığın bulunması değildir. O, bunun için vermez. Onu buna sevkeden şey yalnızca :

«Ancak yüce Rabbının hoşnûdluğunu gözetmek içindir.» Âhiret diyârında, cennet bahçelerinde Rabbını görebilmek arzusuyla bunu verir.

«Elbette kendisi de hoşnûd olacaktır.» Bu nitelikle nitelenen kimse de elbette hoşnûd olacaktır.

Pekçok tefsîr sahibi bu âyetlerin Ebubekir es-Sıddîk hakkında nâzil olduğunu bildirirler. Hattâ bazıları müfessirlerin bu konuda icmâ' etmiş olduklarını söylerler. Herne kadar Ebubekir'in bu âyette zikredilenlerin arasında bulunduğu şüphesiz ise de âyetin bütün ümmete teşmîli daha evlâdır. Çünkü lafız, umûm ifâde eden bir lafızdır ve bu umûm ifâde eden lafız Allah Teâlâ'nın şu kavlidir : «En çok sakınan ise; ondan uzak tutulur. Ki o, malını temizlemek için verir. Onun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.» Ne var ki bu ümmetin önde gelenleri ve ilkleri bu niteliklerde ve diğer övgüye lâyık vasıflarda herkesten öne geçmişlerdir. Şüphesiz ki Ebubekir es-Sıddîk sakınan, kerîm, cömerd, malını mevlâsına itâat için sarfeden, Rasülullah'ı desteklemek için harcayan, birisi idi. O, yüce Rabbının rızâsını umarak nice dirhem ve dînârını harcamıştır. İnsanlardan hiç bir kimsenin onun üzerinde karşılık olarak verilmesi gereken bir minneti yoktur. Buna karşılık onun, öteki kabîlelerin efendilerine ve reîslerine üstünlüğü ve ihsânı vardır. Bu sebepledir ki Hudeybiye müsâlahasının yapıldığı gün, Sakîf kabîlesinin efendisi olan Urve İbn Mesrûk ona şöyle demişti: Allah'a andolsun ki; eğer benim yanımda senin bir elin olmasaydı ve ben onunla karşılık vermemiş olsaydım mutlakâ sana icâbet ederdim. Halbuki Ebubekir es-Sıddîk sözünde ona çok ağır davranmıştır. Onun arap kabîlelerinin reîsleri ve efendileriyle hali böyle olunca, başkalarına karşı durumu nasıl olacaktır? Bu sebeple Allah Teâlâ : «Onun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur. Ancak yüce Rabbının hoş-

nûdluğunu gözetmek içindir. Elbette kendisi de hoşnûd olacaktır.» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim, Allah yolunda bir çift şey harcarsa cennet bekçileri onu çağırırlar ve derler ki : Ey Allah'ın kulu işte bu, hayırdır. Ebubekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; bundan zarûrî olarak çağırılanlara ne var? Oradan herkes çağırılacak mıdır? Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Evet senin de onlardan olmanı umarım.

İZÂHI

Bu âyette iki mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : Bizden (ehl-i sünnet) müfessirler bununla Hazreti Ebubekir (r.a.)in kasdedildiği konusunda icmâ' etmişlerdir. İyi bil ki; şîa'nın tamâmı bu rivâyeti red ederler ve derler ki : Bu âyetler Ebu Tâlib oğlu Ali (aleyhisselâm) hakkında nâzil olmuştur. Bunun delili Allah Teâlâ'nın «Onlar; zekâtlarını verenler ve rükû' edenlerdir.» (Mâide, 55) kavlidir. Zîrâ «En çok sakınan ise; ondan uzak tutulur. Ki o, malını temizlenmek için verir.» kavli, Allah Teâlâ'nın «Zekât veren, rükû' edenlerdir.» kavli ile işâret edilenleri göstermektedir. Benim bulunduğum bir yerde, onlardan (Şîa) bazıları böyle deyince, dedim ki: Aklî delil getirme yolu ile bu âyetten hazreti Ebubekir'in kasdedildiği açıktır. Bu şöyle ifâdelendirilebilir : Buradaki «En çok sakınan» kavlinden maksad, mahlûkâtın en üstünü demektir. Durum böyle olunca, bununla Ebubekir'in kasdedilmiş olması gerekir. Bu iki öncül doğrulanırsa, kasdedilen husûs da doğrulanır. Biz buradaki «En çok sakınan» kavli ile mahlûkâtın en değerlisinin kasdedildiğini söyledik. Çünkü Allah Teâlâ: «Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınızdır.» (Hucurât, 13) buyurmuştur. En değerli ise en üstün olandır. Binâenaleyh kim Allah'tan daha çok korkarsa, onun en üstün olması gerekir. Şâyet denilirse ki : Âyet-i kerîme en değerli olanın, en çok Allah'tan korktuğuna delâlet ediyor. Bu ise en çok Allah'tan korkanın, en değerli olmasını gerektirmez. Biz deriz ki : İnsanın Allah'tan en çok korkar olması niteliği, bilinen ve görülen bir niteliktir. Ama en değerli olması niteliği bilinmez ve görülmez. Bilinenden hareketle, bilinmeyenden haber verilmesi güzel bir metoddur. Ama tersi yarar sağlamaz. Binâenaleyh âyetin takdîri şöyle olur : Sanki Allah katında kimin daha değerli olduğu konusunda bir şüphe doğmuş da bunun için «En çok sakınan» denilmiştir. Durum böyle olunca âyetin takdîri şöyle olur : Sizin Allah'tan en çok korkup sakınanınız, Allah katında en değerli olanınızdır. Öyleyse burada zikredilen «En çok sakınanınız» ta'birinin Allah katında mahlûkâtın en üstünü olması îcâbeder. Buna dayalı olarak biz deriz ki: Bununla Hz. Ebubekir'in kasdedilmiş olması gerekir. Zîrâ ümmet, Rasûlullah'tan sonra yaratıkların en değerlisinin ya Ebubekir ya Ali oldu-

ğu konusunda icmâ' etmiştir. Bu âyetin Ebu Tâlib oğlu Ali'ye hamledilmesi mümkün olmadığına göre, Ebubekir'e hamledilmiş olması belirginlik kazanır. Biz Ebu Tâlib oğlu Ali'ye hamledilmesi imkânsızdır dedik, çünkü Allah Teâlâ, âyetin devâmında en çok sakınan kimselerin niteliği olarak «Onun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.» buyuruyor. Bu nitelik, Ebu Tâlib oğlu Ali hakkında doğrulanamaz. Zîrâ o, peygamberin gözetiminde yetişmişti. Peygamber onu babasından almış, yedirmiş, içirmiş, giydirmiş ve terbiye etmişti. Dolayısıyla peygamber, karşılığı ödenmesi gereken bir nimetle onu nimetlendirmişti. Hazreti Ebubekir'e gelince Hz. Peygamberin onun üzerinde dünyevî hiç bir yükü yoktu. Aksine Hz. Ebubekir Rasûlullah yolunda infâkda bulunuyordu. Ama Rasûlullah'ın Hz. Ebubekir üzerinde hidâyet ve dine irşâd nimeti vardı ki bu, Allah Teâlâ'nın «Buna karşı ben sizden bir ücret istemiyorum.» (Şuarâ, 109, 127) kavline binâen karşılık gerektirmezdi. Burada sözkonusu edilen nimet mutlak anlamda nimet değil, karşılığı ödenen nimettir. Binâenaleyh biz bu âyetin Ebu Tâlib oğlu Ali'ye uygun düşmeyeceğini öğrenmiş bulunuyoruz. Bu âyetle yaratıkların en üstününün kim olduğunun kasdedildiği sâbit bulunduğuna göre ve bu ümmetin en üstününün Ebubekir veya Ali oldukları da sâbit bulunduğuna ve bu âyetin Hz. Ali için uygun düşmediği de sâbit olduğuna göre; onun Hz. Ebubekir'e hamledilmesi gerektiği açığa çıkar. Yine âyetin delâletiyle Hz. Ebubekir'in bu ümmetin en üstünü olduğu sâbit olur. Bu konudaki rivâyet şöyledir: Hz. Bilâl, Abdullah İbn Ced'ân'ın kölesi idi. O putlara saldırmıştı. Müşrikler onun yaptığı şeyi efendisine şikâyet edince, efendisi onu müşriklere vermişti. Ayrıca ilâhlarına kurbân etmek üzere yüz de deve vermişti. Müşrikler onu almışlar ve yaz sıcağında işkence etmeye başlamışlardı. O ise; Allah birdir, Allah birdir, diyordu. Rasûlullah (s.a.) ona rastlayınca; bir olan seni kurtarır, bir olan seni kurtarır, demişti. Sonra Rasûlullah (s.a.) Hz. Ebubekir'e Bilâl'in Allah yolunda işkenceye ma'rûz kaldığını belirtmiş, Ebubekir de bir okka altın vererek onu müşriklerden satın almıştı. Müşrikler dediler ki: Ebubekir Bilâl'in ona sağladığı bir imkândan dolayı yaptı. Bunun üzerine «O'nun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.» âyeti indirildi. İbn Zübeyr minberde iken şöyle derdi: Hz. Ebubekir kölelerden güçsüz olanları satın alır ve âzâd ederdi. Babası ona dedi ki : Yavrucuğum, başkalarına karşı senin sırtını koruyacak kimseleri satın alsan? Ebubekir dedi ki: Ben, benim sırtımı koruyacak olanı âzâd ediyorum. Bunun üzerine işbu âyet nâzil oldu. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXI, 204, 205)

—————oOo—————

LEYL SÛRESİNİN SONU

DUHÂ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Bize Ebu'l-Hasan Ahmed İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Ebu Bezze el-Mukri' nakletti ki; o, İkrime İbn Selmân'dan o da İsmâîl İbn Kostantin ve Şibr İbn Abbâd'a okumuş. Duhâ sûresine gelince her ikisi bana dediler ki : Kur'ân'ı bitirinceye kadar her sûrenin sonunda tekbîr getir. Çünkü biz Ali İbn Kesîr'den okuduk da, o bize bunu emretti, kendisinin Mücâhid'den okuduğunu ve onun da böylece emrettiğini bildirdi. Mücâhid de ona Ali İbn Abbâs'tan okuyup onun kendisine bunu emrettiğini bildirmiş. Ona da İbn Abbâs, Übeyy İbn Kâ'b'tan okuyup onun kendisine böyle emrettiğini haber vermiş. O da Rasûlullah (s.a.)tan okumuş ve Rasûlullah (s.a.) ona böyle yapmasını emretmiş. Bu hadîste Ebu'l-Hasan Ahmed İbn Muhammed İbn Abdullah el-Bezzî münferid kalmıştır. Kâsım İbn Ebu Bezze'nin çocuklarından olan bu zât kırâette imâmdı. Hadîs konusuna gelince Ebu Hâtim er-Râzî onu zayıf saymıştır. Ve; ben, ondan hadîs rivâyet etmem, demiştir. Ebu Ca'fer el-Akîlî de onun hadîsinin münker olduğunu söylemiştir. Ancak Şeyh Şihâbeddin Ebu Şâme, Şâtıbiyye Şerh'inde İmâm Şâfiî'den nakleder ki; o, namazda tekbîr getiren bir adamı duymuş ve; güzel yaptın, sünnete uygun davrandın, demiştir. Bu ifâde hadîsin sahîh olmasını gerektirir. Sonra Kurrâ bu tekbîrin yeri ve keyfiyeti konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları; Leyl sûresinden i'tibâren tekbîr getirilir, derken, diğerleri de; Duhâ sûresinin sonundan i'tibâren getirilir, demişlerdir. Tekbîrin keyfiyetine gelince; bazıları yalnızca Allahü Ekber demekle yetinileceğini söylerken, bazıları da Allahü Ekber Lâ İlahe İllallahü Allahü Ekber, denileceğini bildirmişlerdir. Duhâ sûresinin başından i'tibâren tekbîr getirilmesi mü-

nâsebetiyle Ferrâ der ki : Rasûlullah (s.a.)a bir süre vahiy gelmeyip gecikince melek ona : «Andolsun kuşluk vaktine, ve sükûna erdiğinde geceye...» sûresini getirmiş. Rasûlullah (s.a.) ta sevinç ve neş'esinden tekbîr getirmiş. Bu haberin sahîh veya zayıf olduğu konusunda hüküm verilebilecek kesin bir senedle nakledilmiş değildir. Allah en iyisini bilendir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun kuşluk vaktine,

2 — Ve sükûna erdiğinde geceye ki,

3 — Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.

4 — Âhiret elbette senin için dünyadan daha hayırlıdır.

5 — Şüphesiz Rabbın, sana verecek ve sen, hoşnûd olacaksın.

6 — O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı?

7 — Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedi mi?

8 — Seni fakir bulup ta zenginleştirmedi mi?

9 — O halde sakın yetime kahretme.

10 — Ve bir şey isteyeni azarlama.

11 — Bununla beraber Rabbının nimetini anlat.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuaym... Esved İbn Kays'tan nakletti ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işittim, demiştir : Rasûlullah (s.a.) rahatsızlanıp bir veya iki gece kıyâma kalkmadı. Bir kadın gelip dedi ki : Ey Muhammed, senin şeytânının seni terketmiş olduğunu mu görüyorum? Bunun üzerine Allah Azze ve Celle : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.» âyetini inzâl buyurdu. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî,

İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî bu hadîsi muhtelif yollarla Cündeb İbn Abdullah'tan naklederler. Bir başka rivâyette de Süfyan İbn Uyeyne, Esved İbn Kays'tan nakleder ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işitmiş: Cebrâîl (a.s.) bir süre peygambere gelişi geciktirdi. Müşrikler dediler ki : Muhammed'e vedâ edildi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terk etti, ne de darıldı.» âyetini indirdi.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc ve Amr İbn Abdullah... Esved İbn Kays'tan naklettiler ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) bir taş atarak dedi ki : Sen ancak kanayan bir parmaksın ve neye uğradınsa Allah yolunda uğradın. Cündeb der ki : İki veya üç gece kalkmaksızın öylece kaldı. Bir kadın dedi ki : Ne oluyor şeytânının seni terketmiş olduğunu görüyorum. Bunun üzerine : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni, ne terketti, ne de darıldı.» âyeti nâzil oldu. İfâde, Ebu Saîd'e âittir.

Denilir ki : Bu kadın Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemîl'dir. Ve yine nakledilir ki; peygamberin parmağı kanamış. Vezînli olduğunda ittifâk olunan bu sözün peygamberden sâdır olduğu Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbittir. Ancak garîb olan, burada bu sözün peygamberin geceleyin kalkmayı terketmesi nedeniyle söylenmiş olması ve bu sûrenin nuzûlü ile ilgi kurulmasıdır. İbn Cerîr Taberî'nin rivâyetine gelince, o der ki : Bize İbn Ebu Şevârib... Abdullah İbn Şeddâd'dan nakletti ki; Hz. Âişe Rasûlullah (s.a.)a; ne oluyor, Rabbım sana darıldı mı? demiş. Bunun üzerine : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûne erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.» âyeti inzâl buyurulmuştur. Yine İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Küreyb... Urve'den nakletti ki; Cebrâîl (a.s.) bir süre gecikince Rasûlullah (s.a.) şiddetli olarak sarsıldı. Bunun üzerine Hz. Hadîce dedi ki : Senin durumundan anladığım kadarıyla Rabbının sana darıldığını sanıyorum. Bunun üzerine işte bu sûre nâzil oldu. Bu iki şekliyle bu hadîs mürseldir. Hz. Hadîce'nin böyle söylediği zabtedilmiş değildir. Ya da bunu söylediyse üzüntü ve kederinden söylemiştir. Allah en iyisini bilendir.

Ebu İshâk'ın da içinde bulunduğu selef'ten bazıları naklederler ki; bu sûre Cebrâil (a.s.)in Rasûlullah'a Allah'ın kendisini yaratmış olduğu sûrette görünerek indirdiği sûrelerden birisidir. Ona yaklaşmış ve tahtta iken üzerine sarkarak gelmiştir. Ve kuluna vahyedeceğini vahyetmiştir. İşte o vahyettiği şey bu sûredir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a Kur'ân nâzil olunca birkaç gün Cebrâîl (a.s.) gelmedi. Rasûlullah (s.a.) bundan müteessir oldu. Müşrikler dediler ki : Rabbı ona darıldı da terketti. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.» âyetini indirdi.

Burada Allah Teâlâ kuşluk vaktine ve bu esnâda beliren aydınlığa

kasem ediyor sonra da : «Ve sükûna erdiğinde geceye» buyuruyor. Sâkinleşip karârdığında geceye. Mücâhid, Katâde, Dahhâk, İbn Zeyd ve başkaları böyle derler. Bu ifâde Allah'ın her ikisine de gücünün yettiğinin açık delilidir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın : «Andolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» (Leyl, 1-2) kavli ile «Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdîridir.» (En'âm, 96) buyruklarında olduğu gibidir.

«Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.» Seni ne bıraktı, ne de sana kızdı.

«Âhiret elbette senin için dünyadan daha hayırlıdır.» Öbür dünya senin için bu dünyadan daha hayırlıdır. Bunun için Rasûlullah (s.a.), dünyada insanların en zâhidi ve dünyayı en çok terkeden kimse idi. Nitekim oun sîretinden bu açıkça anlaşılmaktadır. Yine Allah'ın Rasûlü, dünyanın sonuna kadar dünyada kalıp sonra cennete gitmekle Azîz ve Celîl olan Allah'a gitme arasında muhayyer bırakıldığında; o, Allah katını bu aşağılık dünyaya tercîh etmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir hasırın üzerine uzanmıştı da hasır yan tarafında bir iz bırakmıştı. Uyanınca ben onun yanını oğuyor ve diyordum ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bizi çağırsaydın da şu hasırın üzerine bir şey serseydik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bana ne dünyadan? Benimle dünyanın misâli, bir ağacın gölgesine oturan sonra orayı bırakıp gidenin misâlidir sadece. Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Mes'ûdî kanalıyla rivâyet ederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der.

«Şüphesiz Rabbın sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» Âhiret yurdunda Rabbın, senin ve ümmetinin hoşnûd olacağı kadarını verecektir. Kendisi için hazırlanan ikrâmlara ve kubbeleri içbükey incilerden, çamuru miskten olan Kevser ırmağının kenarında oturmak da bunlardan birisidir. İleride bu husûs anlatılacaktır.

İmâm Ebu Amr el-Evzâî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a kendisinden sonra ümmetinin önüne açılacak hazîneler gösterildi de, Rasûlullah tek tek gösterilen bu hazînelere sevindi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Şüphesiz Rabbın, sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» âyetini indirdi. Allah ona cennette bin kerre bin köşk verdi. Her köşkte lâzım olan eşler ve hizmetçiler bulunur. İbn Cerîr Taberî kendi tarîkiyle bu hadîsi rivâyet eder ki, bu hadîsin Abdullah İbn Abbâs'a isnâdı sahîhtir. Buna benzer rivâyetler ancak tevkîfî olarak söylenir.

Süddî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah'ın hoşnûd olduğu şeylerden birisi de Ehl-i Beyt'inden kimsenin cehenneme girmemesidir. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim bunu rivâyet ederler. Hasan bunun-

la şefâatın kasdedildiğini söyler. Ebu Ca'fer el-Bâkır da böyle demiştir.

Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe dedi ki : Bize Muâviye İbn Hişâm... Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ben, öyle bir âilenin mensûbuyum ki Allah bizim için dünyaya karşılık âhireti tercîh etmiş ve «Şüphesiz Rabbın, sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» buyurdu.

Sonra Allah Teâlâ, kulu ve Rasûlü Muhammed'e nimetlerini sayarak buyuruyor ki : «O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı?» Şöyle ki, Rasûlullah (s.a.) anasının karnında iken babası vefât etmişti. Doğduktan sonra vefât ettiği de söylenir. Sonra o altı yaşındayken annesi Vehb kızı Âmine vefât etti. O, sekiz yaşında dedesi Abdülmuttalib'in ölümüne kadar dedesinin koruması altındaydı. Bilâhere amcası Ebu Tâlib onu korumuştur. Ebu Tâlib onu destekleyip korumuş, değerini yüceltip saygı göstermiş ve kırk yaşında Allah'ın onu peygamber olarak göndermesinden sonra kavminin kendisine eziyet etmelerine engel olmuştur. Bu, Ebu Tâlib de putperest kavminin dinindendi ama hepsi, Allah'ın güzel takdîri ve tedbîri ile olmuştu. Nihâyet hicretten az bir müddet önce Ebu Tâlib de vefât etti. Kureyş'in bilgisiz ve beyinsizleri ona saldırınca Allah Teâlâ, onların arasından Evs ve Hazrec kabîlesinden müteşekkil olan Ansâr'ın ülkesine hicret etmesini uygun buldu. Nitekim Allah Teâlâ, kanununu en mükemmel şekilde icrâ etti. Rasûlullah (s.a.) Ansârın ülkesine gelince, onlar kendisini koruyup destek oldular ve çevresini sararak önünde Allah rızâsı için muhârebe ettiler. Bütün bunlar Allah'ın onu koruyup muhâfaza etmesinin ve değer vermesinin ifâdesiydi.

«Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedi mi?» Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «İşte böylece Biz, sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitab nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir yolu göstermektesin.» (Şûrâ, 52). Bazıları da dediler ki : Bundan maksad, Rasûlullah (s.a.)ın küçük iken Mekke'nin çevresinde kaybolup sonra geri dönmesidir. Ve yine denildi ki : Hz. Peygamber amcasıyla Şâm yolundayken kaybolmuştu. Geceleyin bir deveye binmişti. İblîs gelip onun yolunu değiştirmişti. Nihâyet Cebrâîl gelmiş İblîs'i bir solukla Habeşistan'a sürmüştü de sonra kervan yolunu bulmuştu. Bu iki görüşü de Beğavî rivâyet eder.

«Seni fakîr bulup ta zenginleştirmedi mi?» Sen muhtâç ve fakîr birisi iken Allah Teâlâ kendinden başkasına seni muhtâç olmaktan kurtarmadı mı? Allah Teâlâ peygamberine, sabreden fakîr ve şükreden zengin makâmlarını birlikte ihsân etmiştir. Allah'ın salât ve selâmları onun üzerine olsun.

Katâde, «O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedi mi? Seni fakîr bulup ta zenginleştir-

medi mi?» kavli hakkında şöyle der: Bunlar Allah Azze ve Celle'nin peygamberi göndermesinden önce Rasûlullah'ın bulunduğu mevki'lerdir. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti naklederler. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

Zenginlik, mal çokluğu değildir. Asıl zenginlik; rûh zenginliğidir. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslüman olan, yeterince rızık verilen ve Allah'ın kendisine verdiğine kanâat etmesi sağlanan felâh bulmuştur.

«O halde sakın yetîme kahretme.» Nasıl sen yetîm iken Allah seni korumuşsa, sen de yetîme kahretme, onu ezme, azarlama ve küçümseme. Aksine ona iyi davran ve merhamet et. Katâde der ki : Yetîme şefkatli bir baba gibi ol.

«Ve bir şey isteyeni azarlama.» Yolunu yitirmişken Allah seni nasıl doğru yola eriştirmişse, sen de bilgi isteyen ve doğruyu bulmak isteyeni azarlama. İbn İshâk der ki : «Ve bir şey isteyeni azarlama.» kavli zâlim, mütekebbir, azgın ve Allah'ın zayıf kullarına katı davrananlar gibi olma, demektir. Katâde ise der ki : Miskîni merhamet ve yumuşaklıkla gönder.

«Bununla beraber Rabbının nimetini anlat.» Nasıl sen fakîr iken Allah seni zenginleştirmişse, sen de Allah'ın sana olan nimetini anlat. Nitekim Peygamberden nakledilen duâda onun şöyle buyurduğu bildirilir : Bizi nimetine şükreden onunla övünen, kabul eden kullarından eyle ve onu bize tamâmla.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Ya'kûb... Ebu Nadre'den nakletti ki; müslümanlar nimetin anlatılmasını nimete şükür olarak kabul ederlermiş.

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Mansûr... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) minberin üzerinde şöyle demiş : Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da şükretmez. Allah'ın nimetinden sözetmek şükürdür, onu terketmekse küfürdür. Topluluk rahmet, ayrılık azâbtır. Bu hadîsin isnâdı zayıftır.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes İbn Mâlik'ten nakledilir ki; muhâcirler şöyle demişlerdi : Ey Allah'ın Rasûlü, Ansâr mükâfâtın hepsini aldı götürdü. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Siz onlara duâ edip övdüğünüz sürece hayır. Ebu Dâvûd der ki : Müslim İbn İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükredemez. Tirmizî, bu hadîsi Ahmed İbn Muhammed kanalıyla Rebî' İbn Müslim'den nakleder ve; sahîhtir, der.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Abdullah İbn Cerrâh... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah kime bir musîbet verir de

o, bunu anlatırsa şükretmiş olur. Kim de bunu gizlerse inkâr etmiş olur. Ebu Dâvûd bu hadîsin rivâyetinde münferid kalmıştır.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Müsedded... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kime bir şey verilir de o, bunu bulursa ondan vazgeçsin, bulamazsa onu övsün. Kim onu överse teşekkür etmiş olur, kim de gizlerse inkâr etmiş olur. Ebu Dâvûd der ki: Bu hadîsi Yahyâ İbn Eyyûb... Câbir'den nakletti. Ebu Dâvûd, Şurahbil'in beğenilmediği için isminin verilmediğini söyler. Bu hadîsin rivâyetinde de Ebu Dâvûd münferid kalmıştır.

«Bununla beraber Rabbının nimetini anlat.» Mücâhid der ki : Rabbının sana vermiş olduğu peygamberliği anlat. Ondan nakledilen bir başka rivâyette de; Kur'ân'ı anlat, dediği bildirilir. Leys de... Hasan İbn Ali'den nakleder ki, o; iyi bir şey yaptığın zaman, bunu arkadaşlarına anlat, diye mânâ vermiştir. Muhammed İbn İshâk der ki : Allah'ın sana verdiği nimet ve peygamberlik ikrâmını insanlara anlat, hatırlat ve ona çağır. Muhammed İbn İshâk der ki : Rasûlullah (s.a.), Allah'ın kendisine ihsân ettiği peygamberliği güvendiği kişilere gizli olarak anlatıyordu. Onun üzerine namaz farz kılındı da o, namazını kıldı.

DUHÂ SÛRESİNİN SONU

İNŞİRÂH SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا
لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ
رَبِّكَ فَارْغَب ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Senin göğsünü açmadık mı?
2 — Yükünü üzerinden atmadık mı?
3 — Ki o senin belini bükmüştü.
4 — Ve senin şânını yükseltmedik mi?
5 — Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır.
6 — Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.
7 — Öyle ise boş kaldın mı hemen koyul,
8 — Ve Rabbına koş.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Senin göğsünü açmadık mı?» Senin göğsünü açıp aydınlatmadık mı? Geniş, bol ve rahat kılmadık mı? Bu ifâde Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Allah, kimi hidâyete erdirmek

isterse; onun kalbini İslâm'a açar.» (En'âm, 125) Allah Teâlâ nasıl peygamberinin göğsünü açık kılmışsa, aynı şeklide onun getirdiği şerîatı da geniş, rahat, müsâmaha dolu ve kolay bir şerîat kılmıştır. Onda ağırlıklar, sıkıntılar ve zorluklar yoktur.

Denildi ki : «Senin göğsünü açmadık mı?» kavli ile Mi'râc gecesi peygamberin göğsünün açılması kasdediliyor. Nitekim İsrâ sûresinde Mâlik İbn Sa'saa'nın rivâyet ettiği hadîs geçmişti. Tirmizî bu rivâyeti bu âyetin tefsîrinde îrâd eder. Bu, her ne kadar gerçek olsa da yukarıdaki mânâ ile bunun arasında bir çelişki yoktur. Mi'râc gecesi peygamberin göğsünün açılması da Allah'ın peygamberinin göğsünü açması cümlesinden bir haldir. Onda meydana gelen ma'nevî aydınlıktan kaynaklanmaktadır. Allah, en iyisini bilendir.

Abdullah İbn İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Abdurrahîm Ebu Yahyâ el-Bezzâr... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakletti ki; Ebu Hüreyre kendisinden başka kimsenin soramayacağı şeyleri Rasûlullah (s.a.)a sorardı. Bir seferinde dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü; nübüvvet konusuyla ilgili ilk gördüğün şey nedir? Rasûlullah (s.a.) düz oturup dedi ki : Ey Ebu Hüreyre; sen bir suâl soruyorsun. Doğrusu ben, on yaşından birkaç ay almışken çöle düştüm. Ve başımın üstünden bir konuşma duydum. Baktım ki bir adam diğer adama; o, o mu? diyor. Adam; evet, deyince ikisi beni karşıladılar. Hiç bir yaratıkta görmediğim bir çehre ve hiç bir yaratıkta bulmadığım bir rûh ve hiç bir yerde görmediğim elbiseleri vardı. Yürüyerek bana doğru geldiler. Nihâyet her biri benim bir bacağımı tuttu, ama hiç birinin tuttuğunun farkında değildim. Biri arkadaşına dedi ki : Yatırın. Çekmeksizin ve zorlamaksızın beni yatırdılar. Biri diğerine dedi ki : Göğsünü yar. İkisinden birisi göğsüme uzandı ve benim gördüğüme göre kan akmaksızın ve ağrı duymaksızın göğsümü yardı. Adam dedi ki : İçindeki kin ve hasedi çıkar. O da pıhtı şeklinde bir şey çıkardı, sonra tutup attı. Daha sonra adam diğerine dedi ki: Merhamet ve şefkati girdir. Bir de baktım ki, gümüşe benzer bir şey çıkardı. Sonra benim sağ ayağımın baş parmağını titretip; sâlim olarak kalk, dedi. Ben, böylece kalkıp koştum. Küçüğe şefkat, büyüğe merhamet dolu olarak.

«Yükünü üzerinden atmadık mı?» Bu ifâde Allah Teâlâ'nın : «Tâ ki, Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» (Fetih, 2) kavli gibidir.

«Ki o, senin belini bükmüş.» Bükme anlamına gelen (الانقاض) kelimesi ses, demektir. Selef'ten birçok kişi ise bu âyete onu taşımak sana ağır geliyordu, diye mânâ vermişlerdir.

«Ve senin şânını yükseltmedik mi?» Mücâhid der ki: Ne zaman Benim zikrim olursa, sen de Benimle beraber zikredilirsin. Çünkü kelime-i şehâdette; Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, denildiği

gibi, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim de denilir.

Katâde der ki : Allah Teâlâ, onun dünya ve âhirette şânını yüceltti. Hutbe okuyan bir hatîb, şehâdet getiren bir müslüman, namaz kılan bir mü'min, mutlakâ ona seslenir ve; Allah'tan başka ilâh yoktur, muhakkak Muhammed Allah'ın Rasûlüdür, der.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Yûnus... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cebrâîl bana gelip dedi ki : Benim ve senin Rabbın, şânını nasıl yücelttiğime bir baksın diyor, dedi. Allah Rasûlü; Allah en iyi bilendir, dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki : Benim adım anılınca Benimle beraber sen de anılırsın. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi Yûnus Ibn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyet eder. Ebu Ya'lâ da İbn Lehîa kanalıyla Derrâc'tan rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Rabbımdan bir şey diledim ki onu istememiş olmayı çok arzulardım. Rabbıma dedim ki : Benden önceki peygamberlerden bazılarına rüzgârı müsahhar kıldın, bazıları ölüleri diriltirdi. Rabbım buyurdu ki : Ey Muhammed; «Seni öksüz bulup ta barındırmadım mı?» Ben; evet Rabbım, dedim. Rabbım buyurdu ki : «Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedim mi?» Ben; evet Rabbım, dedim. O buyurdu ki: «Seni fakîr bulup ta zenginleştirmedim mi?» Rasûlullah (s.a.) der ki : Evet Rabbım, dedim. Buyurdu ki : «Senin göğsünü açmadım mı? Şânını yüceltmedim mi?» Ben; evet Rabbım, dedim.

Ebu Nuaym, Delâil en-Nübüvve'de der ki : Bize Ahmed... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın bana emrettiği gökler ve yerle ilgili husûsları bitirince ben dedim ki : Rabbım, şüphesiz ki benden önce gelen her peygamberi Sen şereflendirdin. İbrâhîm'i Halîl (dost), Mûsâ'yı Kelîm (konuşulan) yaptın. Dâvûd'a dağları müsahhar kıldın. Süleymân'a rüzgârı ve şeytânları müsahhar kıldın ve Îsâ'nın eliyle de ölüleri dirilttin, bana ne yaptın? Buyurdu ki : Ben, sana bütün bunlardan daha üstününü vermedim mi? Doğrusu Ben ne zaman zikredilirsem, sen de Benimle beraber zikredilirsin. Senin ümmetinin kalbini açıkça okumakta oldukları incil (müjde) kıldım. Onlar açıktan Kur'ân okurlar. Senin ümmetinden önce hiç bir ümmete onu vermemiştim. Ve Ben, sana Rabbının hazînelerinden bir hazîne verdim. «Güç ve kuvvet ancak yüce ve ulu Allahındır.»

Beğavî de İbn Abbâs ve Mücâhid'den nakleder ki, bununla ezân kasdedilmiştir. Yani ezânda Rasûlullah'ın Allah ile birlikte isminin zikredilmesi. Ve Beğavî Hasan İbn Sâbit'in şiirlerinden de bir şiir nakleder:

«O nübüvvetin hâtemidir. Onunla gurûr duyarım ben,
Allah tarafından gönderilmiştir parlayan ve görülen nûrdan.
Tanrı peygamberin adını kendi adına ekledi,
Nitekim beş vakit namazda müezzin şehâdet getirir.

Onu yüceltmek için kendi adından türetti adını,
Arş'ın sâhibi olan Allah hamdedilendir (Mahmûd)
Bu da Muhammed'dir.»

Başkaları da derler ki : Allah Teâlâ peygamberinin şânını öncekiler ve sonrakilerin arasında yüceltmiş ve bütün peygamberlerden ona îmân etmelerini ve ümmetlerinin de bu peygambere îmân etmeleri için onlardan ahid almalarını belirtip bunu ilân etmiştir. Sonra Allah Teâlâ onun zikrini kendi ümmetinin arasında da yaymış ve ne zaman Allah'ın adı zikredilirse, mutlakâ onun adı da birlikte zikredilmiştir. Sarsarî merhûm'un şu beyti ne güzeldir :

«Farz namazlarda ezân sahîh olmaz aslâ,
Ancak onun tatlı adını sevimli ağızlarda anınca.»

Bir başka mısrâında da şöyle der :

«Görmez misiniz bizim ezânımız sahîh olmaz hiç,
Farzımız da yerini bulmaz onun adını tekrârlamayınca
Her ikisinde.»

«Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» Allah Teâlâ her zorlukla beraber bir kolaylığın da bulunduğunu haber vererek bu haberi pekiştiriyor.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Âiz İbn Şüreyh'ten nakletti ki; o, Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini işittim, demiştir : Rasûlullah (s.a.) oturmuştu ve karşısında da bir taş vardı, buyurdu ki : Zorluk gelip şu taşa girseydi, kolaylık gelip ona girer ve zorluğu oradan çıkarırdı. Bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah : «Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» âyetini inzâl buyurdu. Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi Müsned'inde Muhammed İbn Ma'mer kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten nakleder. Onun ifâdesi ise şöyledir : Zorluk gelip şu taşın içine girseydi, kolaylık gelir ve en sonunda onu çıkarırdı. Sonra da : «Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır» dedi. Devâmla Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bu hadîsi Enes'ten yalnızca Âiz İbn Şüreyh'in naklettiğini biliyoruz. Ben derim ki : Ebu Hâtim er-Râzî onun hakkında; hadîsi zayıftır, der. Ancak bu hadîsi Şu'be, Muâviye İbn Kurrâ kanalıyla bir adamdan, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan mevkûf olarak nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hasan İbn Muhammed İbn Sabâh... Hasan'dan nakletti ki; şöyle derlermiş : Bir tek zorluk iki kolaylığı alt edemez.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Hasan'dan nakletti ki;Rasûlullah (s.a.) bir gün gülerek neş'eli ve sevinçli olarak çıkmış ve şöyle diyormuş : Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Çünkü «Muhakkak ki zorlukla beraber bir kolaylık var-

dır. Elbette zorlukla beraber bir kolaylık vardır.» İbn Cerîr Taberî aynı rivâyeti Avf kanalıyla Yûnus İbn Ubeyd'den o da Hasan'dan mürsel olarak nakleder.

Saîd Katâde'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)ın ashâbını bu âyetle muştulayıp şöyle dediği bize aktarıldı : Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Bunun mânâsı şudur : Zorluk ifâdesi her iki âyette de ma'rife olarak zikredilirken kolaylık nekre olarak zikredilip, iki kerre tekrârlanıyor. Bunun için de Rasûlullah (s.a.); bir zorluk iki kolaylığı yenemez, demiştir. Bu ifâde ile Allah Teâlâ'nın «Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» kavlini kasdetmiştir. Birinci zorluk ikincinin aynıdır. Halbuki kolaylık tekrârlanmıştır.

Hasan İbn Süfyân der ki : Bize Yezîd İbn Sâlih... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gökten yardım rızık mikdârınca inmiştir. Sabır da musîbet miktarınca.

İmâm Şâfiî merhûmdan şöyle dediği rivâyet edilir :

«Güzel sabır kurtuluş ne de yakın,
Her işte Allah'ı gözeten mutlakâ kurtulur.
Allah'ı tasdîk edene bir eziyyet değmez
O'ndan isteyen de mutlakâ istediğine erişir.»

İbn Büreyd der ki : Ebu Hâtim es-Sicistânî bana şu şiiri okudu :

«Kalbleri ümidsizlik kuşattığında,
Rahat göğüsler, sımsıkı daraldığında,
İstenmeyen şeyler dinip rahat geldiğinde,
Ve onların yerini rahatlıklar aldığında,
Sıkıntının gitmesi için bir yol bulamadığında,
Hiç bir zekî kendi düşüncesiyle ondan kurtulamadığında,
Senin ümidsizliğine karşılık
Elbet bir yardım gelir,
Yardıma koşan lutuf sâhibi sana lutfeder.
Bütün olaylar son bulduğunda,
Yakın bir kurtuluş elbet ardından gelecektir.»

Bir başkası da şöyle der :

«Delikanlının sıkıntıya düştüğü pekçok olaylarda,
Mutlakâ Allah katında vardır bir çıkış,
Olaylar tamâmlanıp halkalar bağlanınca,
Bolluk gelir ama delikanlı onun hiç açılmayacağını
Sanırdı.»

«Öyleyse boş kaldın mı hemen koyul ve Rabbına koş.» Dünya işlerini bitirince meşgûliyetlerin son bulunca dünya ile ilişkilerini kesince ibâdete koyul. Zihnin rahat ve kuvvet dolu olarak ibâdete kalk. Niyyetini ve ibâdetini Rabbına tahsîs et. Rasûlullah (s.a.)ın sıhhatı üzerinde

ittifâk bulunan hadîsindeki şu sözü de bu türdendir : Yemek hazırlandığında namaz yoktur. İki pis ile (idrâr ve gâita) savaşıldığında da namaz yoktur. Rasûlullah (s.a.)ın şu kavli de bu kabîldendir : Namaza çağırılıp akşam yemeği de hazır olursa, önce yemekle işe başlayın.

Bu âyetin tefsîrinde Mücâhid der ki : Dünya işlerini bitirip namaz için kalktığında, Rabbın için dikil. Ve yine ondan nakledilen bir rivâyette : Namaz için kalktığında ihtiyâçların için koş, demiştir. İbn Mes'ûd'dan nakledilir ki; o, şöyle demiştir : Farzları bitirince geceleyin kıyâma dur. İbn İyâz'dan da benzer bir rivâyet nakledilir. Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilen bir rivâyette o, namazını bitirdikten sonra oturmakta isen kalk ve Rabbına koş, demiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs' tan nakleder ki; o, «Öyle ise boş kaldın mı hemen koyul.» kavline duâya koyul, diye mânâ vermiştir. Zeyd İbn Eslem, Dahhâk'tan nakleder ki; o, öyle ise cihâddan boşaldın mı ibâdete koyul, demiştir.

«Ve Rabbına koş.» Arzu ve niyetini Azîz ve Celîl olan Allah'a tahsîs et.

İNŞİRÂH SÛRESİNİN SONU

TÎN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Mâlik ve Şu'be Adiyy İbn Sâbit kanalıyla Berâ İbn Âzib'ten naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) seferde iken iki rek'attan birinde Tîn sûresini okurmuş. Ondan sesi daha güzel ve daha iyi okuyan kimseyi duymadım. Berâ İbn Âzib'ten bu rivâyeti hadîs imâmlarından bir topluluk kitablarında tahrîc ederler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ
تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ
مَمْنُونٍ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun, incire ve zeytine,
2 — Sînâ dağına,
3 — Ve şu emîn kente ki,
4 — Doğrusu Biz, insanı en güzel biçimde yarattık,
5 — Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük.
6 — Yalnız îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesnâ. Onlara kesintisiz mükâfât vardır.

7 — Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dîni yalanlatabilir?

8 — Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?

Müfessirler bu konuda pek çok görüş serdetmişlerdir. Bazıları derler ki; incirden maksad, Şâm mescididir. Bizzât Şâm'ın kendisidir de denilmiştir. Şâm'ın yakınında bulunan dağdır, diyenler de vardır. Kurtubî bunun Ashâb-ı Kehf'in mescidi olduğunu söylerken, Avfî İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivâyette bunun; Nûh (a.s.)un Cûdî dağında binâ ettiği mescid olduğunu söyler. Mücâhid ise bu, sizin bildiğiniz şu incirdir, der.

«Ve zeytine» Kâ'b el-Ahbâr, Katâde, İbn Zeyd ve başkaları zeytinin, Kudüs'teki mescid olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid ve İkrime ise derler ki: Bu, sizin sıktığınız işte şu zeytindir.

«Sînâ dağına.» Kâ'b el-Ahbâr ve bir başkası der ki : Bu dağ, Allah'ın Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu dağdır.

«Ve şu emîn kente.» Mekke'ye. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan, İbrâhîm en-Nehaî, İbn Zeyd, Kâ'b el-Ahbâr böyle demişlerdir. Bu konuda ihtilâf yoktur.

Bazı imâmlar derler ki : Burada sözkonusu edilen, Allah Teâlâ'nın büyük şerîatlara sâhip Ülü'l-Azm peygamberlerden bir peygamberi gönderdiği mahaldir. Birincisi, incir ve zeytin mahallidir ki burası Meryem Oğlu Îsâ'nın peygamber olarak gönderildiği mukaddes evdir. İkincisi, Allah Teâlâ'nın İmrân oğlu Mûsâ ile konuştuğu Tûr-u Sînâ'dır. Üçüncüsü, emîn belde olan ve içine girenlerin emîn oldukları Mekke'dir. Allah peygamberi Muhammed (a.s.)i orada elçi olarak göndermiştir.

Ve derler ki : Tevrât'ın sonunda bu üç yer zikredilmiştir : Tanrı Tûr-u Sînâ tarafından geldi. Yani Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu yer. Sâîr'de parladı. (Sâîr, Tevrât'ta Nâsıra yakınlarındaki dağlardan birinin adı olarak geçer.) Bununla Allah Teâlâ'nın Îsâ (a.s.)yı peygamber olarak gönderdiği kudsal dağ kasdedilmektedir. Ve Fârân dağlarında açıkça göründü. Bununla Allah Teâlâ'nın Muhammed (a.s.)i elçi olarak gönderdiği Mekke dağları kasdedilmektedir. Burada zaman içerisindeki sıralamaya göre zikredildiği gibi, varlık sırasına göre de zikredilmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ, önce en değerliye, sonra daha değerliye sonra da her ikisinden daha değerli olan kente kasem etmiştir.

«Doğrusu Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.» İşte yemînin konusu budur. Allah Teâlâ'nın insanı en güzel biçimde yaratmış olması. Boyu bosu düzgün, organları yerinde, güzel bir biçimde yaratmış olması.

«Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük.» Cehenneme. Mücâ-

hid, Ebu'l-Âliye, Hasan, İbn Zeyd ve başkaları böyle derler. Sonra o, bu güzellikle iyiliğe rağmen Allah'a itâat edip peygamberine tâbi olmazsa varacağı yer cehennemdir. Bu sebeple müteâkib âyette buyuruluyor ki: «Yalnız îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesnâ.»

Bazıları dediler ki: «Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük.» Ömürlerin en kötüsüne. Bu rivâyet İbn Abbâs ve İkrime'den nakledilmiştir. Hattâ İkrime şöyle der: Kur'an'ı cem'eden kişi, ömürlerin en aşağısına döndürülmez. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Eğer âyetten maksad bu olsaydı; mü'minlerin bundan istisnâ edilmesi güzel düşmezdi. Çünkü yaşlılık mü'minlere de isâbet eder. Asıl maksad bizim zikrettiğimizdir ki, Allah Teâlâ'nın Asr sûresindeki kavli de buna benzer: «Asr'a andolsun ki; muhakkak insan hüsrândadır. Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnâdır. Bir de birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler.»

«Onlara kesintisiz mükâfât vardır.» Daha önce de geçtiği gibi buradaki (غير ممنون) kelimesi, kesintisiz anlamınadır.

«Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dini yalanlatabilir?» Öyle ise ey âdemoğlu, tekrâr dönüp mükâfâta ermeyi sana hangi şey yalanlatabilir? Halbuki sen, başlangıcı bildin ve ilk baştan yaratmaya kâdir olanın tekrâr döndürmeye kâdir olmasının daha uygun düşeceğini gördün. Öyleyse bütün bu bildiklerinden sonra, seni âhireti yalanlamaya sevkeden şey nedir?

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Sinân... Mansûr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Mücâhid'e «Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dini yalanlatabilir?» kavli ile peygamber (a.s.) mi kasdedilmiştir? denildiğinde o; Allah korusun, bununla insan kasdedilmiştir, dedi. İkrime ve başkaları da böyle derler.

«Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?» O, haddi aşmayan ve hiç bir kimseye zulmetmeyen binâenaleyh hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi? Kıyâmet günü insanları diriltip dünyada zulmedenden zulmedilenin hakkını alması da O'nun adâletinin gereğidir.

Daha önce Ebu Hüreyre'nin merfû' olarak zikrettiği şu hadîsi nakletmiştik: Sizden biriniz Tîn sûresini okuyup ta sonunda: «Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?» kavline geldiğinde; evet ben de buna şâhidlerdenim, desin.

İZÂHI

İyi bil ki; burada bir müşkil bulunmaktadır. Şöyle ki; İncir ve zeytin çok değerli şeyler olmadıkları halde Allah Teâlâ'nın bunlara kasem etmesi nasıl uygun düşer? Bu soru nedeniyle iki görüş belirtmek mümkün olur:

1 — İncir ve zeytinle kasdedilen şey, bilinen ve meşhûr olan şu iki şeydir. Nitekim İbn Abbâs; bu, sizin şu inciriniz ve şu zeytininizdir, demiştir. Kaldı ki incir ve zeytinin özellikleriyle ilgili bazı şeyler zikredilmiştir. İncir konusunda hem besin, hem meyve ve hem de ilâç olduğu söylenmiştir. Besin olarak, doktorlar onun latîf bir yiyecek olduğunu, hazmı çabuk olduğunu, midede fazla kalmadığını, tabîatı yumuşattığını ve atılma yoluyla dışarı çıktığını, balgamı azalttığını, ciğerleri temizlediğini, mesânedeki kumları yok ettiğini, bedeni yağlandırdığını, ciğer ve dalağın yüzeylerindeki delikleri açtığını ve meyvelerin en güzeli, en çok sevileni olduğunu söylemişlerdir. Rivâyet olunur ki Rasûlullah (s.a.)a bir tabak incir ikrâm edilmiş, o bunu yedikten sonra ashâbına demiş ki: Yeyin; şâyet cennetten inme bir meyve bulunduğunu söyleseydim, işte budur, derdim. Çünkü cennetin meyveleri çekirdeksizdir. Onu yeyin, çünkü bâsûru keser, nakrosa fayda verir. Mûsâ er-Rızâ'nın oğlu Hz. Ali'den nakledilir ki; incir, ağız kokusunu giderir, saçı uzatır, felci önler. İlaç olarak da bedendeki fazlalıkların dışarı atılması konusunda ondan yararlanılır.

İyi bil ki; bu zikrettiklerimizin dışında incirin daha başka özellikleri de vardır: a) İncirin dışı, içi gibidir. O ceviz gibi dışı kabuk, hurma gibi içi çekirdek değildir. Hattâ deriz ki; meyvelerden bir kısmının dışı tatsız, içi tatlıdır. Ceviz, kavun gibi. Bir kısmının da dışı tatlı içi tatsızdır. Hurma, erik gibi. İncire gelince; hem dışı, hem içi tatlıdır. b) Ağaçlar üç kısımdır. Bir kısmı vadeder ve vadinde durmaz. Bu meyve vermeyen ağaçlardır. Bir kısmı vaadeder ve vaadini yerine getirir. Önce çiçeği, sonra meyvesi gelen elma ve diğer ağaçlar böyledir. Bir kısım ağaçlar da vaad edilmeden önce dağıtılır. İncir böyledir. Çünkü o çiçek açarak vaadde bulunmadan önce, meyvesini çıkarır. Hattâ ifâde değiştirilecek olursa şöyle de diyebiliriz: İncir, iddiadan önce mânâyı açığa çıkaran bir ağaçtır. Ve yine siz şöyle diyebilirsiniz: İncir önceden kendisini çiçek ve yaprakla sarmadan meyvesini açığa çıkarır. Elma ve kaysı gibi diğer meyveler ise önce kendilerinden başlar, sonra başka larına yönelirler. İncir ağacı önce kendine özen göstermeden başkasına özen gösterir. Öteki ağaçlar Hz. Peygamberin; önce kendinden başla, sonra çevrene, hadîsine uygun hareket eden insanlara benzerler. İncir ağacı ise Mustafâ Aleyhisselâm gibidir. Önce başkasından başlar, eğer artarsa kendine harcar. Hattâ o, Allah Teâlâ'nın «Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercîh ederler.» (Haşr, 9) kavlinde övdüğü kimseler gibidir. c) Bu ağacın bir özelliği de şudur: Öteki ağaçlar meyvelerini yerine düşürdükleri zaman tekrâr meyve vermezler. Ancak incir tohumu yeniden çıkar, düşecek olursa tekrâr biter, yetişir. d) Bir kimse rü'yâsında incir görürse, bu, hayra işârettir, zenginleşir ve geniş bir mal elde eder. Kim de rü'yâsında incir yerse, Allah ona çocuk ihsân

eder. e) Rivâyet edilir ki; Hz. Âdem Allah'a isyân edip te üzerinden elbisesi soyulunca, incir ağacının yaprağıyla örtünmüştür. Ve yine rivâyet edilir ki; Hz. Âdem yeryüzüne indiğinde incir ağacının yaprağı ile örtünmüş idi. Bu sebeple diğer canlılar tarafından yabancı görülmüştü. Sadece ceylanlar Hz. Âdem'in etrafına toplanıp onunla yakınlık te'mîn ettiler. Hz. Âdem de yanındaki ceylanlara incirin yaprağından yedirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ceylanlara şekil güzelliği ve mâna tatlılığı verdi, kanlarını miske dönüştürdü. Ceylanlar yuvalarına döndüklerinde, diğer hayvanlar onları gördüler ve onlardaki güzelliklere hayrân kaldılar. Ertesi sabah ilk gelen ceylanların peşine takılan başka ceylanlar da Hz. Âdem'in yanına geldiler. Âdem onlara incirin yaprağından yedirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara da güzellik verdi. Ama kanlarını miske çevirmedi. Zirâ ilk gelenler bir başka maksadla değil, sırf Âdem'i ziyâret için gelmişlerdi. Sonra gelenler ise dıştan Âdem'i görmek, içten de bir menfaat elde etmek için gelmişlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ onların dışını değiştirdi, ama içlerini değiştirmedi.

Zeytine gelince; ağacı mübârek bir ağaçtır. Bir yandan meyva verir, bir yandan katık olur, bir yandan da ilâçtır. Çoğunlukla yetiştiği yerlerde insanların bakımına gerek duymaz. Ayrıca onun faydası yalnız bedenin gıdâsı olmaktan ibâret değildir. Bedenin gıdâsı olmanın yanı sıra aydınlatmada çıra olarak ta kullanılır. Zeytinyağı hiç bir şekilde yağlı maddeler ihtivâ etmeyen dağlarda yetişen ağaçlardan meydana gelir. Denildi ki; rü'yâsında zeytin dalı alan kişi sağlam bir kulpa sarılmış olur. Bir hasta İbn Sîrîn'e; rü'yâmda bana iki «lâmlı»dan ye, şifâ bulursun, denildi, dediğinde; çok zeytin ye, çünkü o, ne doğuludur, ne de batılıdır, demiştir. Sonra müfessirler derler ki: İncir ve zeytin, yenen şu iki maddenin adıdır. Onlarda böylesine değerli faydalar bulunması nedeniyle âyetin lâfzını zâhirine göre yorumlamak gerekir. Binâenaleyh Allah Teâlâ'nın incire ve zeytine onlardaki fayda ve menfaatlardan dolayı kasem ettiğini kesinkes belirtmek îcâb eder.

2 — Burada incir ve zeytinle bu iki meyve kasdedilmiş değildir diyenler de bulunmaktadır. Sonra bular görüşlerini te'yîd sadedinde birkaç vecihten delil getirirler: a — İbn Abbâs der ki; incir ve zeytin, mukaddes topraklardaki iki dağdır. Süryancada bunlara Sûr, Tînâ ve Tûr, Zeytâ denilir. Çünkü burası incir ve zeytinin bittiği yerdir. Sanki Allah Teâlâ peygamberlerin yetiştiği topraklara yemîn etmektedir. İncirin yetiştiği dağ Îsâ (a.s.)nın, zeytinin yetiştiği Şâm toprağı ise İsrâiloğullarından gelen peygamberlerin çoğunluğunun yeridir. Tûr, Mûsâ (a.s.) nın gönderildiği yer, Emîn Belde de Muhammed (a.s.)in gönderildiği yerdir. Binâenaleyh buradaki yemînlerden maksad, peygamberlerin ululanması ve derecelerinin yüceltilmesi olabilir. b — İncir ve zeytinden maksad, iki mesciddir. Bunu söyleyen İbn Zeyd sonra der ki: İncir Şâm

mescidi, zeytin de Kudüs mescididir. Başkaları derler ki: İncir Ashâb-ı Kehf'in mescidi, zeytin de Kudüs mescididir. İbn Abbâs'tan nakledilir ki; incir, Nûh (a.s.) tarafından Cûdî dağında kurulmuş olan mesciddir. Zeytin ise kudsal evdeki mesciddir. Bu görüşü serdedenler bunu şu esâstan dolayı öne sürmektedirler: Mescide kasem etmek daha doğrudur. Çünkü o ibâdet ve itâatın yeridir. Bu mescidler incir ve zeytinin bulunduğu mahallerde binâ edilmiş oldukları için, kaçınılmaz olarak incir ve zeytinin zikri ile yetinilmiştir. c— İncir ve zeytinden maksad iki beldedir. Bunu söyleyen Kâ'b incir ile Şâm'ın, zeytin ile Kudüs'ün kasdedildiğini bildirir. Şehr İbn Havşeb ise incirle Kûfe'nin, zeytinle Şâm'ın kasdedildiğini söyler. Rebî' ise bu iki kelimenin Hemedân ile Hilvân arasındaki iki dağ olduğunu söyler. Bu görüşü serdedenler de şundan dolayı serdetmişlerdir: Yahûdî, Hıristiyan, Müslüman ve Kureyş'li müşriklerden her birisi bu beldelerden birine saygı duyardı. Bu sebeple Allah Teâlâ bu beldelerin hepsine kasem etmiştir. Veya şöyle de denilir: Şâm ve Kudüs'te dünya nimetleri, Tûr ve Mekke'de ise dinî nimetler bulunduğu için zikre konu olmuşlardır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh - el - Ğayb, XXXII, 8-10).

Allah Teâlâ meyveler arasında özellikle bu ikisini zikre değer bulmuştur. Çünkü incir güzel bir meyvedir, artığı yoktur. Latîf ve hazmı çabuk bir gıdâdır, faydası pekçok devâdır. Tabîatı yumuşatır, balgamı çözer, ciğerleri temizler, mesâne kumunu düşürür, ciğerin tutukluklarını açar, dalağa faydası olur, bedeni yağlandırır. Hadîste incirin bâsûru giderdiği, nakrosa faydalı olduğu bildirilir.

Zeytin de hem meyve, hem katık, hem devâ, hem de pek çok faydaları bulunan latîf bir yağdır. Zeytin, yağlı maddelerin bulunmadığı bölgelerde yetişir. Denildi ki: Bu ikisi ile mukaddes topraklardaki iki dağ veya Şâm mescidi ile mukaddes evdeki mescid veya ikisi de kaydedilmiştir.(Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, VI, 534-535).

«Andolsun incire ve zeytine.» İbn Abbâs der ki; bu, yediğiniz incir ve yağını sıktığınız zeytininizdir. Denildi ki: İncirin özellikle yemîne konu edilmesi her türlü atıntılardan uzak bir meyve olmasındandır. Ayrıca besleyici özelliği vardır ve çekirdeği olmadığı için cennet meyvelerine benzer. İncirin özelliği latîf bir yiyecek olması, hazmının çabuk olmasıdır. Midede fazla durmaz ve bağırsak yoluyla çıkar, tabîatı yumuşatır, balgamı azaltır.

Zeytine gelince; bu, mübârek bir ağacın meyvesidir, hem katık, hem de yağ olarak yenir, aydınlanılır. Ağacı her yerde yetişir. Fazla bakıma ve yetiştirmeye gerek duymaz. Yağlı özellik taşımayan dağlarda biter ve uzun yıllar toprakta kalır. İncir ve zeytinde Yaratıcının kudretine delil olan fayda ve deliller bulunduğu için, Allah Teâlâ bu ikisine kasem etmiştir. Denildi ki: İncir ve zeytin iki dağdır. İncir Şâm'ın üzerinde

bulunduğu dağ, Zeytin ise mukaddes evin (Kudüs) üzerinde bulunduğu dağdır. Bunların adı süryancada Tûr Tînâ ve Tûr Zeytâ'dır. Çünkü ikisinde de incir ve zeytin yetişir. Denildi ki: Bu ikisi iki mesciddir. İncir Şâm'daki mescidin adı, zeytin de Kudüs'teki mescidin adıdır. Bunlara kasem edilmesinin uygun oluşu, itâat yeri olmalarından dolayıdır. Denildi ki: İncir Ashâb-ı Kehf'in mescididir, zeytin de Kudüs'teki mesciddir. Ve yine denildi ki: İncir Nûh (a.s.)un binâ ettiği Cûdî dağındaki mesciddir, zeytin de kudsal evdeki ma'beddir. (Hâzin, Lübâb, VI, 534-535)

«Andolsun incire.» Denildi ki bu, Şâm'daki bir dağdır. Tûr Tînâ adı verilir. Çünkü burası incirin yetiştiği yerdir. Ve denildi ki: İncir, şâm mescididir. Ve denildi ki: Bu, Nûh (a.s.)un Cûdî dağı üzerine binâ ettiği mesciddir. Ve denildi ki: Burası Kûfe'de Nûh (a.s.)un konakladığı yerin adıdır. Hulvân ile Hemedân arasında bir dağ olduğu da söylenmiştir. Buna kasem edilmesi, Nûh (a.s.)u, onun azgınlık ve fesâd ehli olan kavmini Allah'ın helâk edişini hatırlatmak içindir. Allah Nûh kavminden îmân edenleri kurtarmıştı. Bunun Şâm'da bir dağ veya mescid olduğu görüşüne gelince; bu takdîrde ona kasem edilmesindeki hikmeti anlamıyorum. Ancak Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir şeyden dolayı olabilir.

«Ve zeytine.» Denildi ki: Bu, Tûr ve mukaddes evdeki bir dağdır. Bunun mukaddes evin bizzât kendisi olduğu da söylenmiştir. Zeytin adı verilmesinin sebebi orada ve çevresinde zeytin ağacının çok olmasındandır. Özet olarak bu ifâdelere göre incir ve zeytin, onların yetiştiği yerlerden kinâyedir. Yoksa bizzât bu ağaçlara kasem kasdedilmiş değildir. Yalnızca onların yetiştiği ve dikildiği yerler kinâye edilmiştir.

Müfessirlerden azınlıkta olan bir kısmı da derler ki: Buradaki yemîn, doğrudan incir ve zeytinin kendisidir. Bu husûsla ilgili olarak Beydâvî tefsîrine bakılabilir. Ancak bu takdîrde incir ve zeytin ile Tur-u Sînâ ve emîn belde arasındaki münâsebet ve hepsinin bir noktada toplanmasındaki hikmet anlaşılmamış olarak kalır. Bu sebeple incir ve zeytinin iki yer olması görüşü tercîh edilmiştir. İki ağaç nevi olması da tercîh edilebilir. Ancak bazı müfessirlerin zikrettikleri gibi, bu ağaçların faydalarından dolayı değil, beşeriyyetin durumuyla ilgili arkaik ile izler taşıması nedeniyle ifâde ettiği önemin hatırlanması için zikredilmiş olabilir. Bu görüşü ifâde edenler derler ki: Burada Allah Teâlâ bize, insanlığın uzun kitabından dört bölümü hatırlatmaktadır. Bu uzun kitab, insanlığın doğuşundan Hz. Peygamberin peygamber oluşuna kadar gönderilen zaman aralığını içerir. İncir, ilk insan döneminin işâretidir. O, içinde bulunduğu cennette incir ağacının gölgesi altında gölgeleniyordu. Sonra yeryüzüne indirilince kendisi ve eşi örtülmesi gereken yerlerini, incir yaprağı ile örtmeye çalıştılar.

Zeytin ise Nûh (a.s.) soyuna ve dönemine işârettir. Zîrâ insanlık

bozguna düşüp, Allah Teâlâ bu bozgun nedeniyle insanlardan dilediği kadarını dilediği şekilde tûfân ile helâk edip Nuh'u ve gemisini kurtarınca, gemi bir yerde karâr kıldı. Nûh çevresine bakındı ve suların hâlâ yeryüzünü kuşatmış olduğunu gördü. Kuşlardan birini gönderip kara parçalarından suyun çekilip çekilmediği konusunda kendisine haber getirmesini istedi. Kuş gitti ve haber getirmedi. Sonra bir başka kuşu gönderdi, bu gagasında zeytin ağacının yaprağı olduğu halde geldi. Böylece Nûh sevindi ve Allah'ın gazabının dinmiş olduğunu, Allah Teâlâ'nın yeryüzünü i'mâr etmesi için kendisine izin verdiğini anladı. Onun soyundan tûfândan sonra yeryüzünü i'mâr etmesi için insan toplulukları meydana getirdi. Binâenaleyh bu zamana zeytin zamanı adı verilmiştir. Burada zeytine yemîn edilmesi bu hâdiseyi hatırlatmak içindir ki bu, hatırlanabilecek en büyük hâdiselerden birisidir.

Sînâ dağı ise Mûsâ peygamberin şerîatına işârettir. Yeryüzü putperestlik ile pislendiği dönemden sonra kâinâtta tevhîd nûrunun belirmesini gösterir. Mûsâ (a.s.)dan sonra peygamberler kavimlerini sürekli onun şerîatına davet etmişlerdi. Nihâyet Mûsâ şerîatına iliştirilmiş olan bid'atları arıtmak üzere Hz. İsâ gelmiştir.

Sonra bir zaman geçti ve İsâ'nın kavmi de ihtilâfa düştü. Onun getirdiği ışık, bid'atlarla gölgelendi, onun getirdiği birliğin anlamı te'vîllerle saklandı ve düzgün olmayan yollar ihdâs edildi. Allah Teâlâ beşeriyyete bütün eski tarihleri ortadan silip kaldıran yeni bir tarihin başlangıcını lutfetti. İnsanlığın geçirmiş olduğu merhalelerden en üstününü gönderdi. Bu, Muhammed (a.s.)in nûrunun açığa çıktığı dönemdir. Bu döneme de «emîn belde» ifâdesiyle işâret edilmiştir.

Açıklamış olduğumuz bu görüşe göre yemîn ile yemîn edilen şey arasındaki âhenk kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

(...)

Şânı yüce olan Allah, insanı en güzel biçimde yarattığını ve en iyi bir bileşimle meydana getirdiğini belirterek buna yemîn ediyor. Ve bu yemînle ayrıca yaratılışındaki azameti pekiştiriyor. Çünkü insanlar Allah'ın kendilerini üstün kıldığı akıl nimetinden habersiz olduklarından kendilerinin de diğer hayvanlar gibi bir canlı olduğunu sanmaktaydılar. Dilediklerini yapacaklarını, kendilerini engelleyecek hiçbir şey bulunmadığını sanmaktaydılar. Hattâ bazıları dediler ki: İnsan yaratılışı itibârıyla kötülüğe meyilli yaratılmıştır. Allah Teâlâ bu iddiâların bozukluğunu açıklamak üzere insanı en güzel bir şekilde; rûh ve bedenden yarattığını ve onu akıl ile donatıp yeryüzündeki diğer varlıkların efendisi kıldığını ve Allah'ın dilediği kadarıyla semâvî âlemlerin durumunu gösterdiğini belirtmektedir.

İnsanlık ilk yetişme döneminde, her türlü bencillikten uzak, kalbi merhametle dolup taşıyordu. Çocukluk halinde görüldüğü gibi şefkat

doluydu. Bir süre mutlu olarak yaşadı. Huzûr içinde hayatını sürdürdü. Bu öyle bir zamanda oldu ki insanlığın ilk dönemiydi ve bu dönem, tamâmı yenen incir meyvesine benziyordu. İnsanlık bütünüyle iyilik doluydu. Hiç bir ferd toplumun dışına çıkamazdı. Bu dönem, kanâat dönemiydi. Bu dönemde yaşamak kolaydı. Her ferd başkasına muhtâç olduğunu ve kendine vâki' saldırıları bertaraf etmek için başkalarından yardım görmesi gerektiğini fazlasıyla hissediyordu.

Bundan sonra şehvet ve arzular uyanmaya başladı. İstekler farklılaştı. Kıskançlık ve kin tohumları yeşerdi, arkasından boğuşma ve dövüşme dönemi geldi. Bozgun, rûhları sardı ve nihâyet emânet bazı hayvanların yanında insanların yanındakinden daha değerli oldu. Böylece insan fıtratının gereği olarak kendisine verilmiş olan mevkiden aşağıya yuvarlandı. Bu, halen de insanların tümünün üzerinde bulundukları bir durumdur. İşte Allah Teâlâ'nın: «Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük» kavlinin mânâsı budur. Yani Biz onu kendinden çok daha aşağılarda bulunan birçok hayvandan daha aşağıya düşürdük. Çünkü saldırgan bir hayvan, bu davranışını ancak fıtratından gelen içgüdü ile yapar. O hayvan bu davranışından dolayı varlıktaki mertebesinden aşağıya düşüp değerini yitirmez. İnsana gelince; o, aklını ihmâl etmesi hem kendi mutluluğunu, hem de kardeşlerinin mutluluğunu kazanmak için yapması gereken şeyleri bilmemesi nedeniyle diğer canlılardan daha aşağı duruma düşmüştür. Nitekim çoğu kerre; insan bozulunca, ondan sudûr edecek düşmanlık ve hezeyândan hiç bahsetme, denmiştir.

Sonra aşağıların aşağısına düşen bu insanlardan bir kısmı peygamber zamanında, diğer bir kısmı da başka zamanlarda helâk olmuşlardır. Bir grubu da bu derece aşağılık bir mevkide iken gelecekte helâk olacaklardır. Bu helâk oluş öbür hayatları boyunca da devâm edecektir. Aşağıların aşağısında azâb, hüsrân ve horluk vardır.

«Yalnız îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesnâ. Onlara kesintisiz mükâfât vardır.» Allah Teâlâ, kâinâtın yaratıcısına inanıp, yaratıcının iyilik ve kötülük için bir şerîat koyduğunu, iyilik ve kötülüğü birbirinden ayırdığını, iyilik yapıp kötülükten sakınanların bu şerîata göre mutlulukla mükâfâtlandırılacağını belirterek herkes tarafından bilinen ve özü de adâlet olan sâlih amellere yöneltiyor. İşte bunlar; insanlık mertebesini korumuş ve kendileri için fıtrî i'tidâl yolunda devam etmiş olan kişilerdir. Dünyada onlar için şerefli mükâfât vardır. Ölüm gelince nimetleri âhiret yurduna uzanacak ve hiç bir zaman kesintiye uğramayacaktır. İşte bunlar mü'minler, peygamberler, peygamberlerin tâbi'leri ve bunlardan Allah'ın hak dine hidâyet ettiği kimselerdir. İşte bunlar; Allah'ın ikrâm ve ihsânda bulunduğu ve insanlık âleminin üstün mertebesinde ibkâ ettiği kimselerdir. Ümmetlerden kalmış olan eserler, bunların himmetlerinin mahsûlüdür.

Ey insanoğlu; sen bunu gördüğüne göre: «Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dini yalanlatabilir?» Din; Hakk'a samîmiyetle bağlılık ve nefsin sâlih amellerle ayakta durmasıdır. İşte Muhammed (a.s.)in ve kardeşleri olan diğer peygamberlerin davet ettiği gerçek budur. Buradaki soru istifhâm-ı inkârî olup; seni dini yalanlamaya sevkedecek hiç bir sebep yoktur, anlamına gelir. İnsanın şerefli olarak yaratıldığını ve onun şerefini koruyanların sâlih mü'minler olduğunu ve bunların da doğru bir dine mensûb bulunduklarını bildikten sonra artık hangi şey seni dini yalanlamaya sevkedebilir?

«Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?» Sen, Allah'ın hüküm verenlerin en iyi hüküm vereni ve en güzel gözeteni olduğunu inkâr edebilir misin? Buradaki soru da istifhâm-ı inkârîdir. Meâli şöyledir: Allah Teâlâ, hikmet sâhiblerinin en yücesidir. Bu sebeple insanoğlunun türünü korumak için ve ona yaratılışının temelinde hazırlamış olduğu şerefli mertebeyi ihrâz etmesini sağlamak için dini vaz'etmiştir. Sonra insanoğlu bilgisizliği ve kötü davranışları nedeniyle bu yüce mertebelerden aşağılık mevkilere yuvarlanır. Bunun için Allah, Nûh Peygamberden, Muhammed (a.s.)e kadar peygamberler göndermiştir. (Muhammed Abduh, el-A'mâl'ül-Kâmile, V, Tefsîr, 454-457).

oOo

TÎN SÛRESİNİN SONU

A'LAK SÛRESİ

(Kur'ân'dan ilk nâzil olan sûre budur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ
بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Yaratan Rabbının adıyla oku.
2 — O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı.
3 — Oku, Rabbın nihâyetsiz kerem sâhibidir.
4 — Ki O, kalemle öğretti.
5 — İnsana bilmediğini öğretmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah'a gelen ilk vahiy uyku halinde görülen sâdık rü'yâ şeklinde idi. Hangi rü'yâyı görürse mutlakâ gün aydınlığı gibi çıkardı. Sonra ona yalnızlık hoş gösterildi. Hirâ dağına gelip orada pek çok gece ibâdete koyulurdu. Bunun için de azık alırdı. Sonra Hz. Hadîce'nin yanına gelir ve yine azığını alır giderdi. Nihâyet Hirâ mağarasında iken gerçek ânîden ona geliverdi. Melek orada iken gelip dedi ki: Oku. Rasûlullah (s.a.) der ki: Ben; okuyamam ki, dedim.

Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Melek beni aldı tâkatım kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve; oku, dedi. Ben; okuyamam ki, dedim. Sonra ikinci kez beni sıktı ve tâkatten kesildim. Sonra bırakıp; oku, dedi. Ben; okuyamam ki, dedim. Bunun üzerine üçüncü kez tutup sıktı tâkatimi kesti. Ve bırakıp dedi ki: «Yaratan Rabbının adıyla oku.» Bu âyeti «İnsana bilmediğini öğretmiştir.» kavline kadar okudu. Nihâyet Rasûlullah (s.a.) boyun ile omuz arasındaki etleri titreyerek dönüp Hadîce'nin yanına geldi ve; beni örtün, beni örtün, dedi. Korkusu ve titremesi gidinceye kadar onu örttüler. Sonra dedi ki: Ey Hadîce bana ne oluyor? Ve olanları Hz. Hadîce'ye anlattı, kendimden endîşeleniyorum, dedi. Hz. Hadîce ona dedi ki: Hayır, aslâ, Seni muştularım. Allah'a andolsun ki Allah seni hiç bir zaman için mahcûb etmez. Çünkü sen akrâbalarına gider gelirsin. Sözün doğrudur, sıkıntıya katlanır, müsâfire ikrâm eder, haktan gelen musîbetlere dayanırsın. Sonra Hadîce onu Varaka İbn Nevfel İbn Esed İbn Abd'ül-Uzzâ İbn Kusayy'ın yanına getirdi. Varaka, Hz. Hadîce'nin amcasının oğluydu. Câhiliyet devrinde Hıristiyan olmuş ve arapça yazı yazabilen bir kişiydi. Arapça İncil'den Allah'ın dilediği kadarını yazmış ve sonra gözü görmez bir ihtiyâr olmuştu. Hz. Hadîce dedi ki : Amcazâdem, kardeşinin oğlunun başına gelenleri dinle. Varaka: Yeğenim ne gördün? deyince, Rasûlullah (s.a.) gördüğü şeyleri ona bildirdi. Varaka dedi ki: Bu, Mûsâ (a.s.)ya inen Nâmûs-u Ekber (Cebrâîl)dir. Ne olurdu keşke ben genç bir delikanlı olsaydım da, Allah seni kavminin arasından çıkarırken yaşasaydım. Rasûlullah (s.a.) dedi ki : O, beni kavmime karşı mı çıkaracak? Varaka dedi ki: Evet. Sana gelen gibi kime gelmişse mutlakâ o, kavmine karşı çıkarılmıştır. Eğer ben, senin günlerine erişirsem sana kuvvetlice destek sağlar ve yardım ederim. Ne var ki Varaka fazla durmadan vefât etti. Bir süre vahiy kesildi. Nihâyet Rasûlullah (s.a.) —bize ulaştığına göre— derin üzüntüye düştü ve pekçok kerre sabahleyin kalkıp kendisini dağların tepesinden fırlatmak istedi. Ne zaman kendini atmak üzere dağın tepesine çıktıysa, Cibrîl (a.s.) ona görünüp dedi ki: Ey Muhammed; muhakkak ki sen, Allah'ın gerçek Rasûlüsün. Bu haber onun ızdırâbını dindiriyor, gönlü huzûr buluyor ve geri dönüyordu. Bir seferinde vahiy uzun süre kesilince, aynı şekilde sabahleyin evinden çıktı. Dağın zirvesine ulaşınca Cebrâîl görünerek ona aynı şekilde söyledi. Bu hadîs, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde, Zührî kanalıyla tahrîc edilmiştir. Biz, bu hadîsin senedini, metnini ve muhtelif anlamlarını Buhârî şerhimizin baş taraflarında uzun uzadıya açıkladık. İsteyen oraya başvurabilir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Kur'ân'dan ilk olarak inen mübârek ve değerli âyetler, aynı zamanda Allah'ın kullarına merhamet ettiği ilk rahmet ve onlara ihsân ettiği ilk nimeti de dile getirmektedir. Bu âyetlerde insanın pıhtılaşmış kandan yaratıldığına, Hak Teâlâ'nın ikrâmıyla bilmediği şeyleri öğrendiğine

ve böylece ilim, şeref ve kerâmete nâil olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu şeref öyle bir şereftir ki; insanların atası Âdem bu şerefle meleklerden üstün kılınmıştır. İlim; bazan zihinlerde, bazan dilde, bazan da parmak ucuyla yazılan yazıda olur. Yani zihnî bilgi, lafzî bilgi ve resmî bilgi. Resmî bilgi, ister istemez ilk ikisini gerektirir ama onlar bunu gerektirmezler. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Oku, Rabbın nihâyetsiz kerem sâhibidir. Ki O kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretmiştir.» buyuruyor. Haberde vârid olur ki; bilgiyi yazıyla kaydedin, denilmiştir. Yine vârid olan bir hadîste bildiğiyle amel eden kimseye Allah Teâlâ bilmediği şeylerin bilgisini de ihsân eder, buyuruluyor.

كَلَّآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَيَطْغَىٰٓ ﴿٦﴾ أَن رَّءَاهُ ٱسْتَغْنَىٰٓ ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلرُّجْعَىٰٓ ﴿٨﴾ أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ﴿٩﴾
عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰٓ ﴿١٠﴾ أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ ﴿١٢﴾ أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰٓ
﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًۢا بِٱلنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَٰذِبَةٍ
خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۥ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ ٱلزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِب ﴿١٩﴾

6 — Hayır, insan azgınlık eder,
7 — Kendini müstağnî gördüğü için.
8 — Dönüş şüphesiz ki ancak Rabbınadır.
9 — O yasaklayanı gördün mü?
10 — Bir kulu, namaz kılarken?
11 — Gördün mü; ya o kul doğru yolda ise?
12 — Veya takvâyı emrettiyse?
13 — Gördün mü; ya yalan saydı ve yüz çevirdi ise?
14 — Bilmez mi ki; Allah gerçekten görmektedir?
15 — Ama bundan vazgeçmezse; andolsun ki; onu alnından tutup sürükleriz.
16 — Yalancı, günâhkâr alnından.
17 — Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun.
18 — Biz de zebânîleri çağırırız.
19 — Sakın, sen ona uyma. Secde et ve yaklaş.

Allah Teâlâ insanın sevinç, azgınlık, şımarıklık ve isyân içerisinde bulunduğunu ve kendisinin zenginleşip çok mal sâhibi olunca bu nite-

liklere büründüğünü haber veriyor, sonra da onu tehdîd ederek öğütle va'dini bildirip: «Dönüş şüphesiz ki ancak Rabbınadır.» buyuruyor. Âkıbet, dönüp varılacak yer Allah'ın huzûrudur. Allah, senin malından dolayı seni hesâba çekecektir. Bu malı nereden topladın ve nereye harcadın? diye.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Zeyd İbn İsmâîl... Abdullah'ın şöyle dediğini nakletti: İki aç gözlü aslâ doymaz: Bilgi sâhibi ve dünyalık sâhibi. Ama bunun ikisi eşit değildirler. Çünkü ilim sâhibi sürekli Rahmân'ın rızâsını fazlalaştırırken, dünyalık sâhibi isyâna dalıp gider. Sonra Abdullah: «İnsan azgınlık eder; kendini müstağni gördüğü için. Dönüş, şüphesiz ki ancak Rabbınadır.» âyetini okumuş. İlim sâhipleri için de şu âyeti okumuş: «Kulları içinde Allah'tan ancak bilginler korkar.» Bu rivâyet merfû' olarak Rasûlullah'a da ulaştırılmıştır ve nakledilen bu rivâyette Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: İki aç gözlü hiç doymaz: İlim arayan ve dünya arayan.

«O yasaklayanı gördün mü? Bir kula namaz kılarken.» Bu âyet-i celîle Ebu Cehil —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— hakkında nâzil olmuştur. Rasûlullah (s.a.)ın Beytullah'ın yanında namaz kıldığını görünce, onu tehdîd etmiş fakat Allah Teâlâ önce ona en güzel öğütle öğüt vererek : «Gördün mü; ya o kul, doğru yolda ise?» buyurmuştur. Yani sen ne biliyorsun, bu yasakladığın kul işlediği fiilde doğru bir yolda ise? «Veya Takvâyı emrettiyse» kavliyle Allah korkusunu emretti ise, ya sen, namaz kıldığı için onu tehdîd edip tartaklıyorsan?

«Bilmez mi ki; Allah gerçekten görmektedir?» Bu doğru yolda olan kişiyi yasaklayan şu adam bilmez mi ki, Allah gerçekten onu görmekte ve söylediğini duymaktadır. Sonra da yaptıklarından dolayı ona en uygun cezâyı verecektir. Sonra Allah Teâlâ va'dini belirtip tehdîd ederek buyuruyor ki:

«Ama bundan vazgeçmezse; andolsun ki, onu alnından tutup sürükleriz.» İçinde bulunduğu inâd ve azgınlıktan geri dönmezse andolsun ki onu alnından tutup sürükleriz ve kıyâmet günü simsiyah kılarız.

«Yalancı, günâhkâr alından.» Ebu Cehl'in alnı, sözünde yalancı, yaptıklarında günâhkâr ve hatâlıdır.

«Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun.» Kavmini ve âşîretini çağırsın ve onlardan yardım isteyip dursun.

«Biz de zebânîleri çağırırız.» Bunlar azâb melekleridir. Böylece o, bizim tarafdârlarımız mı, yoksa kendisinin tarafdârları mı yenilgiye uğrayacaktır öğrenir.

Buhârî der ki : Bize Yahyâ, İbn Abbâs'tan nakletti ki; Ebu Cehil şöyle demiş : Eğer Muhammed'in Kâ'be'de namaz kıldığını görürsem, onun boynunu tepelerim. Rasûlullah (s.a.)a bu haber ulaşınca buyurmuş ki : Eğer o, böyle yaparsa melekler onu yakalarlar. Sonra Buhârî

der ki : Amr İbn Hâlid de Ubeydullah İbn Amr kanalıyla Abdülkerîm'den bu rivâyeti nakleder. Kezâ Tirmizî ve Neseî de tefsîrlerinde Abdürrezzâk tarîkıyla bu rivâyeti naklederler. İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti Ebu Küreyb kanalıyla... Ubeydullah İbn Amr'dan nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Tirmizî ve İbn Cerîr de Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla İkrime'den nakleder ki, İbn Abbâs şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) makâmın yanında namaz kılıyordu, Hişâm oğlu Ebu Cehil ona rastladı ve dedi ki : Ey Muhammed, ben sana bunu yasaklamamış mıydım? dedi. Rasûlullah (s.a.) ona katı davranarak kendisini azarladı. Ebu Cehil dedi ki : Ey Muhammed; beni neyle tehdîd ediyorsun? Allah'a andolsun ki ben bu vâdî içinde tarafdârı en çok olan biriyim. Bunun üzerine Allah Teâlâ buyurdu ki : «Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun, Biz de zebânîleri çağırırız.» İbn Abbâs dedi ki : Eğer Ebu Cehil topluluğunu çağırsaydı, azâb melekleri ânında onu yakalarlardı. Tirmizî; bu hadîs, hasen, sahîhtir, der.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize İsmâîl İbn Zeyd.. İbn Abbâs'tan nakletti ki; Ebu Cehil şöyle demiş : Ben, Allah'ın Rasûlünü Kâ'be'nin yanında namaz kılarken görecek olursam varır onun boynunu tepelerim. İbn Abbâs der ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Eğer o, bunu yapmış olsaydı, göz göre göre melekler onu yakalarlardı. Eğer yahûdîler de ölümü temennî etmiş olsalardı, hemen ölüverirler ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Şâyet peygambere meydan okuyanlar meydan okumak için çıkmış olsalardı; yurdlarına döndüklerinde ne mallarını, ne de âilelerini bulurlardı.

Yine İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Abd İbn Humeyd... Velîd'den nakletti ki İbn Abbâs şöyle demiş: Ebu Cehil dedi ki: Eğer Muhammed bir daha makâmın yanında namaz kılacak olursa, onu mutlakâ öldürürüm. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Yaratan Rabbının adıyla oku.» âyetini indirdi ve nihâyet bu sûrenin «Ama bundan vazgeçmezse; andolsun ki onu, alnından tutup sürükleriz. Yalancı, günâhkâr, alından. Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun. Biz de zebânîleri çağırırız.» âyetine kadar olan kısım gelince Rasûlullah (s.a.) gidip orada namaz kıldı. Ona seni Ebu Cehil'den koruyacak nedir? denildiğinde buyurdu ki : Benimle onun arasındaki alan savaşçılarla kapkara olmuştu. İbn Abbâs der ki : Allah'a andolsun ki; eğer o harekete geçmiş olsaydı, halkın gözü önünde melekler onu yakalarlardı.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ebu Cehil şöyle demiş: Muhammed sizin aranızda yüzünü ağartıp geziyor mu? Evet, demişler. O; Lât ve Uzzâ'ya andolsun ki, şâyet onun bu şekilde namaz kıldığını görürsem, boynunu tepelerim ve yüzünü toprağa sürerim. Rasûlullah (s.a.) namaz kılarken Ebu Cehil onun yanına boynunu tepelemek üzere geldi. Ebu Hüreyre der ki: Ebu

Cehil'in herhangi bir şey yaptığı görülmedi, yalnızca topuklarının üstünden geri dönüp, eliyle kendisini koruyordu. Ebu Hüreyre der ki : Ebu Cehil'e; ne oldu sana? denildiğinde, dedi ki: Doğrusu benimle onun arasında ateşten bir hendek vardı, dehşet ve kanatlar doluydu. Ebu Hüreyre der ki : Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şâyet o, bana yaklaşmış olsaydı; melekler tek tek onun uzuvlarını yakalarlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Hayır, insan azgınlık eder...» âyetinden sûrenin sonuna kadar olan kısmı inzâl buyurdu. İbn Cerîr Taberî; bu kısmın Ebu Hüreyre'nin hadîsinde olup olmadığını bilmiyorum, der. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Nesei ve İbn Ebu Hâtim, Mu'temir İbn Süleymân kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

«Sakın, sen ona uyma. Secde et ve yaklaş.» Ey Muhammed senin ibâdete devâm etmeni engelleyen o kişiye uyma. Dilediğin zaman ona aldırış etmeksizin dilediğin yerde namazını kıl. Muhakkak ki Allah, senin koruyucun ve destekleyicindir. O, seni insanlardan korur. «Secde et ve yaklaş.» Müslim'in Sahîh'inde vârid olan bir hadîste Abdullah İbn Vehb... Ebu Hüreyre'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ

Kulun Rabbına en yakın olduğu ân, secde ânıdır. Binâenaleyh duâyı çokça yapınız.

Daha önce Rasûlullah (s.a.)ın İnşikâk ve A'lak sûresini okuyunca secdeye gittiği nakledilmişti.

İ Z Â H I

Bu sûrenin giriş kısmının Kur'ân'ın ilk nâzil olan âyetleri olduğu ittifâkla kabul edilmektedir. Başka âyetlerin ilk önce nâzil olduğunu söyleyen rivâyetler sağlam değildir. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk Zührî oğlu Ma'mer'den, o da Urve'den, o da Hz. Âişe (r.a.)den nakletmiş ve demiş ki :

Hz. Peygambere ilk gelen vahiy, uykusundaki sâdık rü'yâ halindeydi. Ne zaman bir rü'yâ görse mutlakâ gün aydınlığı gibi çıkardı. Sonra ona yalnız başına kalmak hoş gösterildi. Ve o, Hira dağındaki mağaraya çekilerek sayısı belirli gecelerde orada ibâdet etmekteydi. Ve bu esnâda âilesine yaklaşmamakta ve onlara uğramamaktaydı. Beraberinde yiyeceğini de götürmekteydi. Sonra tekrâr Hz. Hadîce'nin yanına gelip azığını almakta ve tekrâr gitmekteydi. Nihâyet Hira mağarasında geldi hak ona. Yaklaşan melek: Oku, dedi. O ise: ben okuyamam, dedi. Hz. Peygamber buyurur ki: Melek beni aldı ve sıktı. Öyle ki beni son derece

yordu ve bıraktı. Sonra dedi ki: Oku. Ben ise; okuyamam, dedim. İkinci defa beni aldı, sıktı ve son derece yordu. Sonra bıraktı ve; oku, dedi. Ben okuyamam, deyince üçüncü defa aldı ve sıktı sonra dedi ki:

«Oku, yaratan Rabbının adıyla. O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı. Oku. Rabbın nihâyetsiz kerem sâhibidir. Ki O, kalemle öğretendir. İnsana bilmediğini O, öğretmiştir.»

Böylece Hz. Peygamber ilikleri titreyerek döndü ve Hz. Hadîce'nin yanına geldi. Sonra: Beni örtünüz, örtünüz, dedi. Üzerini örttüler. Korku ve dehşeti gidinceye kadar. Hz. Peygamber; ey Hadîce, bana ne oldu? diyerek başından geçenleri haber verdi ve dedi ki: Kendimden korktum. Hz. Hadîce ise ona: Hayır, seni müjdelerim. Andolsun ki Allah, seni ebediyyen mahcûb etmez. Çünkü sen akrabâlarını ziyâret edersin, doğru söylersin, zahmetlere katlanır, müsâfirlere ikrâm edersin. Haklı olanlara destek olursun. Sonra Hz. Hadîce varıp amcası oğlu Husay oğullarından Abdüluzzâ oğlu Esed oğlu Nevfel oğlu Varaka'nın yanına gitti. Varaka, câhiliyyet döneminde Hıristiyanlığı kabul etmiş birisiydi. Arap yazısını ve İncil'i İbrânice yazardı —Allah'ın dilediği kadar— yaşlı birisiydi. Gözlerini yitirmişti. Hz. Hadîce ona dedi ki: Ey amcam oğlu, kardeşinin oğlundan dinle. Varaka dedi ki: Ne oldu sana kardeşim oğlu? Hz. Peygamber gördüklerini anlattı. Bunun üzerine Varaka dedi ki: Bu sana gelen, Hz. Mûsâ'ya inen Nâmûs-ı Ekber'dir. Keşke ben de bulunsaydım, keşke ben de kavmin seni çıkarttığı zaman sağ olsaydım. Rasûlullah (s.a.): Kavmim beni vatanımdan mı çıkaracak? dediğinde, Varaka; evet senin getirdiklerini hangi kimse getirdi ise ona düşmanlık edilmiştir. Eğer ben senin gününe ulaşırsam sana büyük destek olurum. Ama Varaka çok geçmeden vefât etti.

Taberî de Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyet ederek der ki :

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; ben uykudayken bir ipek parçası üzerine yazılmış yazıyı getirdi bana. Ve; oku, dedi. Ben okuyamam, deyince beni öyle sıktı ki, öldüm sandım. Sonra bıraktı ve; oku, dedi. Ben de ne okuyayım? dedim. Bunu sırf bir önceki şekilde yaptığı gibi yapmaması için söyledim. O da; oku, yaratan Rabbının adıyla, diye söyledi. Ve bu âyeti «İnsana bilmediğini O, öğretmiştir.» âyetine kadar okudu. Hz. Peygamber der ki: Ben de okudum. Sonra melek gitti ve ben uykudan uyandım. Sanki kalbime bir şey yazılmış gibi idim. Buyurur ki; Allah'ın yarattıkları içerisinde benim en çok hoşlanmadığım şâirlerle delilerdir. Bu iki kitleye bakmaya tahammül edemezdim. Hz. Peygamber: Muhakkak bu, bir şiir veya deliliktir. Kureyş'lilere ondan hiç haber vermem. Kureyş beni bu iki vasıfla anmasın. Bir dağın tepesine çıkar ordan kendimi atar ve öldürürüm, ancak o zaman rahatlarım, dedim. Hz. Peygamber der ki: Bunun için çıktığımda dağın ortalarına doğru vardığımda bir ses beni sesliyordu : Ey Muhammed, sen Allah'ın Rasûlüsün,

ben ise Cebrâîl'im, diyordu. Hz. Peygamber buyurur ki : Başımı semâya kaldırdım. Bir de baktım ki, Cibrîl (a.s.) parlak bir insan sûretindeydi. İki ayağı semânın ufkuna dayalı idi. Ve: Ey Muhammed, sen Allah'ın Rasûlüsün, ben de Cebrâîl'im, diyordu. Hz. Peygamber der ki: «Durup ona bakakaldım. Yapmak istediğimden vazgeçtim ne ilerleyebiliyordum, ne de geriliyebiliyordum. Gök ufkunda yüzümü ondan çeviriyor, ama nereye bakarsam onu olduğu şekilde görüyordum. Bir süre ne önüme, ne arkaya gidebildim. Olduğum gibi kaldım. Nihâyet Hz. Hadîce, adamlarını beni aramak için yollamıştı. Onlar Mekke'ye gidip gelmişlerdi, ben yine olduğum yerde kalmıştım. Sonra o uzaklaştı, ben de evime dönerek ondan uzaklaştım...»

Ben burada çoğu zaman siyer ve tefsîr kitablarında okuyup ta üzerinde etraflıca durmadan geçiverdiğimiz veyahut çok az durduğumuz bu büyük hâdise üzerinde düşündüm durdum.

Bu hâdise gerçekten büyük ve muazzam bir hâdisedir. Hudûdsuz bir büyüklüğe sâhip. Bugün biz onun büyüklüğünü ihâta etmeye ne kadar çalışırsak çalışalım elbette birçok yönlerinin düşüncemizin üstünde kalacağı muhakkaktır.

Bu hâdise, hakîkati itibârıyla büyüktür. Delâleti itibârıyla büyüktür. Bütün insanlığın hayatı üzerindeki te'sîri itibârıyla büyüktür. Bu hâdisenin vukû bulduğu an hiç mübâlağasız diyebiliriz ki, bu yeryüzünün tarihinde geçen saniyelerin en muazzamı ve en büyüğüdür.

O anda gerçekleşen bu hâdisenin mâhiyeti nedir?

Bu hâdisenin mâhiyeti şudur : Celîl, Kahhâr, Mütekebbir, Cebbâr, Azîm ve Mülkün mâliki Yüce Allah «Mele-i A'lâ»dan ikrâmda bulunarak yeryüzünün bir köşesinde bulunan insana iltifâtta bulunmuş aralarından birisini seçerek ilâhî nûrun beşere bağlama hikmetinin tevdî edilme mahalli, kelâmının inme mevkii ve takdîr ettiği kaderinin temsîlcisi olmak gibi bir ikrâmda bulunmuştur.

Bu; gerçekten büyük, hudûdsuz derecede büyük bir hâdise. İnsan, kendi tâkatı nisbetinde mutlak ve ezelî hakîkatı tasavvur ettiği zaman mevzûun azameti bazı yönleriyle ortaya çıkar. Mahdûd ve fânî olan kul, bu gerçeğin ışığında kendi kulluk durumunu düşününce bu mes'elenin ehemmiyeti ortaya çıkar. Ve ondan sonra ancak bu ilâhî itinânın insan denilen mahlûka verdiği değer kavranır. Ve bu duygunun zevkine ermek mümkün olur. Şükür, sevinç ve huzûrla onu karşılamak imkânı doğar. Alahl'ın sözlerinin, mevcûdâtın dört bir yanından çınladığı tasavvur edilir. Bu ilâhî sözler yeryüzünün bilinmez bir noktasında âdetâ münzevî hayatı yaşayan insan cinsinden bir ferd üzerine inzâl edilmektedir.

Peki bu hâdisenin delâlet ettiği mânâ nedir?

Bu hâdise bir taraftan yüce Allah'ın geniş lutfunu, her şeyi kap-

layan rahmetini, lutuf ve minnet dolu ikrâmını ifâde eder. Hak Teâlâ, rahmet ve ihsânıyla hiç bir sebep olmaksızın kullarını donatır. Fakat feyiz ve ihsânı, O'nun bizzât yüce ve zâtî sıfatlarından neş'et etmektedir.

İnsan yönünden bu hâdisenin delâlet ettiği gerçek ise şudur : Yüce Allah, insanın düşünemeyeceği derecede ikrâmlarda bulunmuştur. Hiç bir kul Allah'ın bu ihsânları karşısında şükür vazîfesini îfâ edemez. Yalnız bunun için bile insan, ömrünü rükû' ve sücûd ile geçirse Allah'a şükür vazîfesini ifâ etmiş olamaz. Bu hâdise, Allah'ın kendisini anması, iltifât etmesi, kendisiyle beşer arasında bir alâka kurarak insan cinsinden bir peygamber seçip kelâmını ona inzâl buyurması, yeryüzünü bu zâta karârgâh kılması, bütün mevcûdâtın bu kelâmın sedâsıyla huşû' duyması büyük bir lutuf ve ikrâmdır.

Bu akılları durdurucu hâdisenin bütünüyle beşer hayatı üzerindeki te'sîrine gelince, bu daha ilk andan başlamıştır. İlk başlar başlamaz beşer tarihinin gidiş yönünü değiştirmiş, insan vicdânının hareket seyrini tebdîl etmiştir. Çünkü o andan itibâren insanın baş vuracağı noktayı ve değer ölçülerinin alacağı makâmı ta'yîn etmiştir. Bu nokta ne yeryüzüdür, ne de arzu ve heveslerdir. Aksine gökyüzü ve ilâhî vahiydir.

Ve daha o andan itibâren rûhlarında bu gerçeğin yer ettiği yeryüzü insanları Allah'ın himâyesinde ve doğrudan doğruya inâyeti altında yaşamışlar, her işlerinde büyük küçük her mes'elelerinde doğrudan doğruya O'na yönelmişler, Allah'ın murâkabesi altında hareket ettiklerini hissetmişlerdir. Kudret elinin, kendilerine uzanıp yolda attıkları adımı değiştirmesini, yanlışlarını düzeltip doğruya sevketmesini beklemişlerdir. Yattıkları her gece, sabahleyin kalktıklarında Allah'ın kendi içlerindeki gerçekleri kendilerine anlatan, problemlerini çözümleyip; «şunu alın, bunu almayın.» diyen vahyinin gelmiş olmasını beklemişlerdir.

Doğrusu o dönem, gerçekten fevkalâde bir dönemdi. Yirmi üç yıl boyunca yücelerin yücesiyle insanlar arasındaki doğrudan doğruya münâsebet aralıksız devâm etmişti. O dönemin mâhiyetini ancak yaşayanlar bilir. Onlar bu gerçeği bilmişler, duymuşlar, başlangıcını ve sonunu görmüşler. Ve bu râbıtanın tadını tatmışlardı. Allah irâdesinin yollarını değiştirdiğini hissetmişlerdi. Nereden çıkıp nereye vardıklarını görmüşlerdi ki, bu mesâfe yeryüzündeki ölçülerden hiçbiriyle kıyaslanmayacak kadar başdöndürücü bir mesâfedir. Vicdânlarda kat'edilen bu mesâfeden daha uzun kâinâtta bir mesâfe bulunmaz. Gökler ve âlemler arasında da böyle bir uzaklığın misline rastlamak mümkün değildir. Yeryüzünde iken gökyüzünden gelen emri almak, arzu ve heveslerin yardımını beklemektense ilâhî vahyin yardımını beklemek arasındaki mesâfe tasavvurun fevkinde idi. İslâm ile câhiliyet, beşeriyet ile Rabbâniyet arasındaki mesâfe, gökyüzü ile yeryüzü arasındaki mesâfeden çok

daha uzundur. Onlar bunu bilmişler, zevkini tatmışlar, halâvetini anlamışlardı. Bunun değerini düşünüyor, Rasûlullah (s.a.)ın yüce dostuna intikâlinden sonra onu kaybetmenin ne büyük bir hâdise olduğunu farkediyor, tasavvuru bile akılları durduracak olan bu fevkalâde dönemin kesintiye uğramasıyla birlikte büyük bir kayıp içerisinde olduklarını anlıyorlardı. Doğrusu bu hâdise gerçekten vukû bulmamış olsaydı tasavvuru bile mümkün olmazdı.

Enes (r.a.) der ki : Hz. Peygamberin vefâtından sonra Hz. Ebubekir, Hz. Ömer'e dedi ki: Haydi birlikte Rasûlullah'ın hayatta iken ziyâret ettiği gibi biz de Ümmü Eymen (r.a.)i ziyâret edelim. Onun yanına geldiklerinde Ümmü Eymen (r.a.) ağladı. Hz. Ebubekir ve Ömer ona : Neden ağlarsın, bilmez misin ki Allah katında olanlar Allah Rasûlü için daha hayırlıdır? dediklerinde o; evet, bilirim. Allah katında olanlar Allah Rasûlü için daha hayırlıdır. Ama gökten gelen vahyin kesilmiş olması ağlatır beni, deyince, o iki sahâbe de heyecâna gelerek ağlamaya başladılar.

Bu dönemin te'sîri daha ilk andan itibâren beşer hayatında kendini göstermeye başlamış ve bu te'sîr bugüne kadar devâm etmiştir. Allah'ın yeryüzündekilere vâris kılacağı zamana kadar da devâm edecektir.

Doğruyu söylemek gerekirse insanoğlu, değer ölçülerini yeryüzünden değil gökyüzünden almakla, tatbîk ettiği hayat nizâmını insanların heveslerinden değil, ilâhî vahiyden öğrenmekle yeniden dünyaya gelmiş ve tekrâr yeni baştan doğmuştur. Çünkü bu hâdiseyle birlikte daha önce ve daha sonra hiç olmayan değişim olmuş ve tarihin çizgisi yön değiştirmiştir. Bu hâdise, yolların ayrılış noktası olmuştur. Bununla birlikte yeryüzünde işâretler daha açık ve daha yüksek olarak dikilmiş, zamanın törpüsüne ma'rûz kalmaz ve hâdiseler onu aşındıramaz olmuştu. İnsan vicdânında varlık, hayat ve değer ölçüleriyle ilgili öyle açık bir düşünce şekli belirmiş ki, benzeri bir şekil ondan önce görülmemiş ve ondan sonra da onun açıklığı, seçikliği, parlaklığı ve genişliğine denk olacak hiç bir dünya değer ve ölçüsü gelmemiştir. Bütün bunların yanı sıra, o, insan hayatının realitesine de en uygun insan olduğunu göstermiştir. Yeryüzünde bu ilâhî nizâmın kâideleri belirtilmiş, işâret ve çizgileri açıklanmıştır. «Tâ ki, helâk olan bilerek helâk olsun, yaşayan da bilerek yaşasın.» Kapalılığa ve mübhemliğe yer yok. Bunun dışında bilerek sapıklık, kasden inhirâf ve maksadlı olarak döneklik vardır.

Doğrusu, o eşi bulunmaz saniyede akılları durduracak bir hâdise cereyân etmiştir. Öyle kâinât çapında büyük hâdise ki, onunla bu yeryüzünde bir dönem başlamış ve bir dönem son bulmuştur. Ve o dönem; bir milletin veya neslin tarihinde değil, beşeriyetin tarihinde apayrı bir dönem olmuştur. Bu dönemi mevcûdâtın dört bir yanı tescîl ederken

insanoğlunun iç dünyası da tescîl etmiştir. Artık bugün bu insan vicdânı için o büyük hâtıraya dönmekten başka bir şey kalmamıştır. Ona dönmeli ve onu unutmamalıdır. Ve her zaman da bu dönüşün insanlık tarihinde ve zaman içerisinde bir kere şâhid olduğu başkaca eşine rastlanmayan yeniden bir doğuş olduğunu hatırında tutmalıdır.

Sûrenin ilk bölümü böyle. Geriye kalan kısmı ise daha sonra nâzil olmuştur. Çünkü peygamberin hayatında daha sonra gelen açıktan açığa ibâdet ve davayı teblîğ mükellefiyeti ile müşriklerin karşı çıkması durumu ortaya çıkınca mevcûd olan hâdise ve şartlara işâret etmektedir. Nitekim sûre-i celîle'deki «O men'edeni gördün mü sen, bir kulu namaz kılarken?» âyetinden anlaşılmaktadır.

Şu kadar var ki, sûrenin bölümleriyle bu giriş kısmının gerisinde anlatılan gerçeklerin zincirleme sıralanışı arasında tâm bir âhenk olup sûreyi iç içe bir bütün haline getirmektedir.

Bu, Kur'ân'ın ilk sûresidir ve Allah adıyla başlamaktadır. Rasûlullah (s.a.)ı ilk anda bağlantı kurduğu «Mele-i A'lâ»ya döndürmektedir. Daha bu bağlantı kurulur kurulmaz ve dava yolunda ilk adımlar atılır atılmaz Peygamberi Allah'ın adıyla okumaya tevcîh etmektedir. «Oku, yaratan Rabbının adıyla.» Ve başlangıçta Rabbın yaratıcılık sıfatı sözkonusu edilmektedir. «Yaratan Rabbının.»

Sonra insanın yaratılışına ve başlangıcına geçilmektedir. «O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı.» Ana rahminin duvarlarına asılı kalan o bir damla kan pıhtısından yaratmıştır. Son derece basit ve önemsiz bir yerden çıkarmıştır. Bu ise yaratıcının kudretinin azameti ile beraber lutfunu ifâde eder. Çünkü bu kan pıhtısı O'nun lutfuyla öğrenen ve öğreten üstün yaratılışa sahib insan şekline çıkarılmıştır. «Oku, Rabbın nihâyetsiz kerem sâhibidir. Ki O, kalemle öğretendir. İnsana bilmediğini O, öğretmiştir.»

Gerçekten de insanın doğuşuyla vardığı sonuç arasında son derece büyük bir mesâfe vardır. Ama Allah, Kadîr'dir, Kerîm'dir ve bu yüzden o başdöndürücü intikâli gerçekleştirmiştir.

Bu hakîkatin yanı sıra öğretme gerçeği de tebârüz etmektedir. Yüce Rabbın, insanoğluna «kalemle» öğretmiştir. Çünkü kalem eskiden olduğu gibi bugün de insan hayatında en müessir öğretim vâsıtasıdır. Bugün bizim gördüğümüz beşer hayatındaki açıklığı kadar o gün açığa çıkmış değildi. Ama yüce Allah, kalemin ehemmiyetini bildiği için beşeriyyetin en son risâletinin başladığı anlardan ilk anda ve Kur'ân-ı Kerîm'in inen sûrelerinin ilkinde buna işâret etmektedir. Halbuki bu gerçeği getiren peygamber, kalemle yazı yazan bir kimse değildi. Şâyet bu Kur'ân'ın söylediği şeyler bir vahiy ve risâlet netîcesi olmasaydı daha ilk anda okuma yazma bilmeyen bir peygamberin bu gerçeği açıklaması mümkün olmazdı.

Sonra âyet-i kerîme öğrenilecek kaynağı gösteriyor. Bilginin yegâne kaynağının Allah olduğunu, insanın, her bildiği şeyi o kaynaktan aldığını, bu varlıklar âleminde önüne açılan her esrârın kendi hayatında ve nefsinde tecellî eden her sırrın O'nun eseri olduğunu, eşi bulunmayan o kaynaktan sudûr ettiğini ifâde ediyor.

Hz. Peygamberin «Mele-i A'lâ» ile bağlantı kurduğu ilk anda nâzil olan bu biricik bölümle genişliğine bir îmân düşüncesinin fâidesi vaz'edilmiş oluyordu.

Her şey, her hareket, her adım ve her iş Allah'ın adıyla ve Allah adı üzere başlar. O'nunla yürür ve O'na yönelerek netîcede O'na varır. Allah ise yaratandır, bilendir. Doğuş ve başlangıç Allah'tandır. İlim ve ma'rifet O'ndandır. İnsan öğrenebildiğini öğrenir ve öğretebildiğini öğretir. Bütün bunların kaynağı, yaratan ve öğreten Allah'tır.

«İnsana bilmediğini O öğretmiştir.»

Hz. Peygamberin daha ilk anda aldığı bu Kur'ân gerçeği onun bütün duygularına hükmetmiş, dilini kendine bağlamış hareket ve yönüne te'sîr etmiş ve hayatı boyu îmânın ilk kâidesi olması yüzünden onun te'sîri altında kalmıştır. Nitekim İmâm Şemseddîn Ebu Abdullah Muhammed İbn Kayyim el-Cezvî, «Zâd'ül-Maâd» adlı eserinde Hz. Peygamberin, Allah'ı zikri konusunu şöylece özetliyor :

Hz. Peygamber (s.a.) Azîz ve Celîl olan Allah'ı zikir bakımından yaratıkların en üstünüydü. Hattâ bütün sözü Allah'ı zikir ve onun etrafında dönüyordu. Ümmetine her emri ve nehyi onun Allah'ı zikriydi. Rabbının isimlerini, sıfatlarını, hükümlerini, fiillerini, vaad ve ihtârlarını haber vermesi Rabbını zikriydi. Çeşitli ifâdelerle hamd ve tesbîhi Rabbının zikriydi. Suâli, duâsı, korkusu ve şevki O'nu zikirdi. Sükûtu ve sessizliği kalbiyle O'nu zikirdi. O her zaman ve her şartta Allah'ını zikrederdi. Allah'ın zikri, aldığı her nefeste otururken, yatarken ve kalkarken, yürürken ve binerken, inerken ve gezerken, dolaşırken ve savaşırken. Verdiği her solukta vardı.

Uykudan uyanınca «Hamdolsun öldükten sonra bizi dirilten ve diriliş kendisine olan Allah'a.» derdi. Hz. Âişe der ki : Geceleyin kalktığında on kere tekbîr ve on kere tehlîl getirirdi. Sonra : Allah'ım, dünyanın ve kıyâmetin sıkıntısından Sana sığınırım, derdi on kere. Sonra namaza başlardı. Hz. Âişe der ki : Geceleyin uyandığımda buyururdu ki : Senden başka ilâh yok. Tesbîh ederim Seni. Alah'ım, Senden günâhlarımın bağışlanmasını dilerim, rahmetini isterim. Allah'ım, benim bilgimi artır, beni doğru yola götürdükten sonra kalbimi tekrâr kaydırma. Ve katından bana bir rahmet ver. Muhakkak ki Sen, lutfedensin, derdi. Bunu Ebu Dâvûd zikreder. Başka bir rivâyette : Geceleyin kim uykudan uyanır ve; «Allah'tan başka ilâh yoktur, O'nun eşi ve benzeri yoktur, mülk O'nundur ve hamd O'nadır. O, her şeye kâdirdir. Hamd Al-

lah'adır, tesbîh Allah'adır. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür, güç ve kuvvet ancak ve ancak Ulu ve Yüce Allah'a âittir.» der, sonra; Allah'ım beni bağışla, derse; duâsı kabûl olur. Veya bir başka duâyı yaparsa müstecâb olur. Abdest alıp namaz kılarsa namazı kabul olur.

İbn Abbâs (r.a.) Hz. Peygamberin yanında yattığı geceyi şöyle anlatır : Rasûlullah (s.a.) uyanınca başını semâya kaldırdı ve Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okudu : «Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında...» Sonra buyurdu ki; Allah'ım hamd Sanadır. Sen göklerin, yeryüzünün ve onlarda bulunanların nûrusun. Hamd Sanadır, Sen göklerin ve yeryüzünün ve onlarda bulunanların Hâkim'isin. Hamd Sanadır. Sen Hakk'sın. Senin vaadin hak ve sözün haktır. Sana ulaşmak haktır, cennet haktır, cehennem haktır. Peygamberler haktırlar, Muhammed haktır ve kıyâmet günü haktır. Allah'ım Sana teslîm oldum, Sana inandım, Sana dayandım ve Sana yöneldim. Senin için savaştım ve Senin hükmüne bağlandım. Benim geçmiş ve gelecek günâhlarımı bağışla. Gizli açık yaptıklarımı affet. Sen benim ilâhımsın, Senden başka ilâh yok. Güç ve kuvvet ancak ve ancak Yüce Allah'a âittir.

Hz. Âişe (r.a.) der ki : Hz. Peygamber geceleyin kalktığı zaman buyururdu ki: Allah'ım, Cebrâîl'in, Mîkâîl'in ve İsrâfîl'in Rabbı, gökleri ve yeri yaratan, görüleni ve görülmeyeni bilen. Son kulların arasında onların ihtilâfa düştükleri şeylerde hüküm verirsin. Benim ihtilâfa düştüğüm şeyde izninle beni hakka götür. Sen dilediğini doğru yola hidâyet edersin. Yahut Hz. Âişe, Hz. Peygamberin namazına bununla başladığını söylemiştir.

Hz. Peygamber vitir kıldığı zaman vitrinin sonunda üç kere; tesbîh Kuddûs olan Allah'adır, diyerek bitirirdi. Ve üçüncüsünde sesini uzatırdı.

Evinden çıktığım zaman; Allah'ın adıyla çıkıyorum, Allah'a tevekkül ettim, Allah'ım Sana sığınırım, sapıtmaktan veya saptırılmaktan. Ayağımın kaymasından, zulmetmekten veya zulmedilmekten, bilmemekten veya bilinmemekten.

Hz. Peygamber buyururdu ki : Kim evinden çıkarken «Allah'ın adıyla çıkıyorum, Allah'a tevekkül ettim. O'ndan başka güç ve kuvvet yoktur.» diyerek çıkarsa, ona; doğru yolu bulasın ve korunasın, denir. Ve şeytân ondan kaçar.

İbn Abbâs bir gece onun yanında kaldığını naklederek der ki : Hz. Peygamber sabah namazına kalktı ve şöyle dedi: Allah'ım kalbime aydınlık ver, dilime aydınlık ver, kulağıma aydınlık ver, gözüme aydınlık ver. Arkamda olanları aydınlat, önümü aydınlat. Üstümü aydınlat, yolumu aydınlat. Allah'ım benim nûrumu büyült.

Fadl İbn Merzûk Atıyye'den, o da Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet eder ve der ki : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; bir kişi evinden namaz

için çıkıp derse ki; Allah'ım, Senden isteyenlerin hakkı için Senden istiyorum. Sana gidişimin hakkı için Senden istiyorum. Ben azıtarak, kötülük yaparak, riyâ içinde ve denilsin için çıkmadım. Bilakis Senin gazabından çekinerek ve hoşnûdluğunu isteyerek çıktım. Beni azâbdan kurtarmanı, günâhlarımı bağışlamanı istiyorum. Çünkü Senden başka kimse günâhları bağışlayamaz. O zaman Allah ona yetmiş bin melek tevkîl eder, onlar kendisi için mağfiret dilerler. Namazını edâ edinceye kadar Allah onun yüzüne bakar ve ikbâl verir.

Ebu Dâvûd, Hz. Peygamberden rivâyet eder ve der ki: O mescide girdiği zaman buyururdu ki: Ulu Allah'a sığınırım. O'nun yüce zâtına ve kadîm saltanatına sığınırım. Kovulmuş şeytândan. Kişi bunu söyleyince şeytân der ki; diğer günler de benden korundu.

Hz. Peygamber buyurur ki: Sizden biriniz mescide girdiği zaman Hz. Peygambere salât ve selâm getirsin ve desin ki: Allah'ım bana rahmet kapılarını aç. Çıkınca da desin ki: Allah'ım, Senin fazl-ı kereminden istiyorum. Hz. Peygamber mescide girerken salât ve selâm getirmiş, sonra da: Allah'ım, günâhlarımı bağışla ve bana rahmet kapılarını aç, demiş. Çıkınca da salât ve selâm getirmiş sonra: Allah'ım günâhlarımı bağışla ve bana lutuf kapılarını aç, buyurmuş.

Hz. Peygamber sabah namazını kıldığında, namaz kıldığı yerde oturup güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikrederdi. Sabah olunca buyururdu ki : Allah'ım, Senin için sabahladık, Senin için akşamladık. Senin için yaşıyor, Senin için ölüyoruz. Ve diriliş Sanadır.

Ve buyururdu ki: Sabahladık. Mülk de Allah için oldu. Hamd Allah içindir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O, bir ve tektir. Ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. Ve O, her şeye kâdirdir. Rabbım, ben bugünün hayrını ve ondan sonrasının hayrını istiyorum Senden. Bugünün şerrinden ve ondan sonrasının şerrinden Sana sığınıyorum. Akşam olunca da buyururdu ki: Biz akşama girdik ve mülk Allah için oldu.

Ebubekir (r.a.) Hz. Peygambere dedi ki: Bana bazı sözler buyur ki, sabahlayınca ve akşamlayınca onları söyleyeyim. Hz. Peygamber: De ki: Allah'ım, göklerin ve yerin yaratanı, görülen ve görülmeyeni bilen, her şeyin Rabbı ve mâliki Sensin. Ben şehâdet ediyorum ki, Senden başka ilâh yoktur. Nefsimin, şeytânın şerrinden ve şirkinden Sana sığınırım. Nefsimi bir kötülüğe düşürmekten Sana sığınırım. Sonra buyurdu ki: Sabahladığın ve akşamladığın zaman bunu söyle, sonra yatağa girdiğinde de tekrârla. İmâm-ı Cevzî bu konuda daha birçok hadîs-i şerîf nakleder.

Hz. Peygamber güzel bir elbise yaptırdığı zaman onu adıyla adlandırır, ya sarık veya ridâ derdi. Ve sonra buyururdu ki: Allah'ım, hamd sanadır, sen giydirdin beni. Senden onun hayırlı olmasını ve hayır için yapılmasını istiyorum. Onun şerrinden ve şer için yapılmasından Sana sığınıyorum.

Rivâyete göre Hz. Peygamber evine döndüğü zaman buyururdu ki: Hamd olsun Allah'a, beni korudu ve muhâfaza etti. Hamd olsun Allah'a ki beni doyurdu ve içirdi. Ve hamdolsun Allah'a ki bana lutfetti. Senden beni ateşten korumanı istiyorum.

Buhârî ve Müslim'de vârid olduğuna göre Hz. Peygamber helâya gireceği zaman buyururdu ki: Allah'ım, habîs ve habâisten Sana sığınırım.

Helâdan çıktığında da; affını dilerim, derdi. Bazan da: Hamdolsun O Allah'a ki, benden sıkıntıyı giderdi ve rahatlattırdı, derdi.

Rivâyete göre o, elini su bulunan kaba koydu ve ashâbına buyurdu ki: Allah adına abdest alın. Hilâli gördüğü zaman da şöyle dediği rivâyet edilir: Allah'ım, onu îmân ve emniyetle İslâm ve selâmetle hilâl haline getir. Benim ve senin Rabbın olan Allah.

Elini yemeğe uzattığı zaman da «Bismillah» der ve yiyenlere besmele çekmesini emrederek şöyle buyururdu: Sizden biriniz yemek yediği zaman yemeğin üzerine Allah'ın adını ansın. Eğer başlangıcında Allah'ın adını anmayı unutursa, sonunda şöyle desin; başında ve sonunda Allah'ın adıyla.

İşte böyleydi onun bütün hayatı. Bütün incelikleriyle ilk anda aldığı bu ilâhî tevcîhâtın te'sîri altında kalmıştı. Derin ve köklü îmân kâidesi bu düşünceler üzerine kurulmuştu. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 276-288)

oOo

A'LAK SÛRESİNİN SONU

KADR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik.

2 — Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen?

3 — Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.

4 — Melekler ve Rûh, o gece Rablarının izniyle her iş için iner de iner.

5 — O, tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmettir.

Allah Teâlâ Kur'ân'ı Kadr gecesinde indirdiğini haber veriyor ki bu, Kur'ân'da: «Gerçekten Biz onu, mübârek bir gecede indirdik.» (Duhân, 3) diye zikrettiği mübârek gecedir. Bu gece Kadr gecesidir ve Ramazân ayı içerisinde bulunur. Çünkü Allah Teâlâ bir başka sûrede: «Ramazân ayı; öyle bir aydır ki, Kur'ân, o ayda indirilmiştir.» (Bakara, 185) buyurmaktadır. İbn Abbâs ve başkaları derler ki: Allah Teâlâ Kur'ân'ı bir

bütün halinde Levh-i Mahfûz'dan dünya göğündeki İzzet Evine indirdi. Sonra teker teker vak'alara göre yirmi üç senede Rasûlullah (s.a.)a inzâl buyurdu.

Daha sonra Allah Teâlâ Kadr gecesinin değerini yücelterek, Kur'ân-ı Kerîm'i indirmeyi tahsîs ettiği bu gece hakkında şöyle buyuruyor: «Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.»

Ebu Îsâ et-Tirmizî bu âyetin tefsîrinde der ki: Bize Mahmûd İbn Ğaylân, Yûsuf İbn Sa'd'dan nakleder ki; Hz. Hasan Muâviye'ye bî'at ettikten sonra, bir adam kalkıp: Mü'minlerin yüzünü kararttın, dedi. Veya ona; ey mü'minlerin yüzünü kara çıkaran adam, diye seslendi. Hz. Hasan dedi ki: Allah sana merhamet etsin. Beni yerme. Çünkü Allah Rasûlüne Ümeyye oğullarının kendi minberi üzerinde oturdukları gösterildiğinde o, bundan hoşlaşmadı. Bunun üzerine ona: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» âyeti inzâl edildi. Ey Muhammed, Biz sana cennette bir ırmak verdik, denildi ve sonra da: «Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» denildi. Ey Muhammed, senden sonra o tahtı Ümeyye oğulları ellerine geçireceklerdir. Kâsım İbn Fadl der ki; biz saydık ve bir de baktık ki Ümeyye oğullarının hâkimiyyeti bin ay sürmüştür. Ne bir gün fazla, ne de bir gün eksik. Sonra Tirmizî der ki: Bu hadîs garîbtir. Ancak bunu Kâsım İbn Fadl'ın naklettiği bu şekliyle tanıyoruz. Kâsım İbn Fadl ise güvenilir bir râvîdir. Yahyâ el-Kattân ve İbn Mehdî onu sika râvî saymışlardır. Yine Tirmizî der ki: Kâsım İbn Fadl'ın kendisinden rivâyet naklettiği üstâdı Yûsuf İbn Sa'd —Yûsuf İbn Mâzen de denir— meçhûl bir kişidir. Biz bu hadîsi, bu lafızla ancak bu şekilde biliyoruz. Bu hadîsi Hâkim de Müstedrek'inde Kâsım İbn Fadl kanalıyla Yûsuf İbn Mâzen'den nakleder. Tirmizî'nin; Yûsuf meçhûl bir kişidir, sözünün üzerinde durulması gerekir. Çünkü Yûsuf İbn Mâzen'den aralarında Hammâd İbn Seleme, Hâlid el-Hazzâ ve Yûnus İbn Ubeyd'in de bulunduğu bir topluluk hadîs rivâyet etmiştir. Yahyâ İbn Maîn de Yûsuf İbn Mâzen'in meşhûr bir kişi olduğunu söyler. Yine ondan nakledilen bir rivâyette o, Yûsuf İbn Mâzen'in güvenilir (sika) bir râvî olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Kâsım İbn Fadl kanalıyla Îsâ İbn Mâzen'den nakleder. Sonra der ki: Bu, hadîste bir ıztırâb bulunmasını îcâbettirir. Allah en iyisini bilendir. Kaldı ki bu hadîs, her türlü takdîr bakımından da gerçekten münker bir hadîstir. Bizim şeyhimiz Hâfız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî; bu münker bir hadîstir, der.

Ben derim ki: Kâsım İbn Fadl'ın Ümeyye oğullarının hâkimiyet süresini hesâb edip; bin ay bulduğu ve ne bir gün fazla ve ne de bir gün az olduğu, sözüne gelince, bu doğru değildir. Zîrâ Hasan İbn Ali

emîrliği Muâviye'ye teslîm ettiğinde Muâviye tek başına iktidâra gelmişti ki bu, kırk yılında olmuştu. Bu yılda Muâviye'ye bî'at yapılmış ve o yıla «cemâat yılı» adı verilmişti. Sonra sürekli olarak Emevîlerin hükümrânlığı Şâm'da ve diğer yerlerde devâm etmiş ancak Harameyn (Mekke ve Medîne)de Abdullah İbn Zübeyr'in devleti bir süre Emevîlerin iktidârının dışına çıkmış, yaklaşık dokuz yılda Ehvâz ve yakınındaki bazı şehirler bu hükümrânlığın dışında kalmışlardı. Ancak bütün ülkede değil, ülkenin bazı yerlerinde emîrlik ellerinden gitmişti. Nihâyet 132 yılında Abbâs oğulları hilâfeti onların ellerinden almışlardı. Böylece onların iktidârı toplam olarak doksan iki yıl sürer ki bu süre bin aydan daha fazla eder. Çünkü bin ay, seksen üç yıl dört aydan ibârettir. Belki de Kâsım İbn Fadl Emevîlerin iktidâr sürelerinden Abdullah İbn Zübeyr'in hâkimiyet günlerini düşmüştür. Bu takdîrde onun söylediği, hesâb bakımından doğruya yakın olur. Allah en iyisini bilendir.

Bu hadîsin zayıf olduğuna delâlet eden bir diğer husûs da Ümeyye oğullarının devletini kötülemek için sevkedilmiş olduğu ifâdesidir. Eğer bu âyetle bahsedilen konu zikredilmiş olsaydı, Kadr gecesinin üstünlüğünün onların iktidâr zamanlarının kötülüğüne delâlet etmesi yerine iyiliğine delâlet etmesi gerekirdi. Çünkü Kadr gecesi, gerçekten değerli bir gecedir ve bu sûre de Kadr gecesini övmek için indirilmiştir. Öyleyse kötü sayılan Ümeyye oğullarının iktidâr zamanı bu sûreyle nasıl övülebilir. Çünkü nakledilen hadîsten bunun kötülendiği anlaşılıyor. Yoksa bu, şâirin söylediği cinsten bir ifâde tarzı mıdır:

«Görmez misin kılıcın değerinin nasıl düştüğünü?
Kılıç kamçıdan daha etkilidir, denince.»

Bir başka şâir de şöyle der:

«Üstün bir kişinin üstünlüğünü belirtmek istediğinde;
Eksik mukâyese edersen övgü yine eksiklik olur.»

Sonra âyette söz konusu edilen bin ayla Ümeyye oğullarının devrinin kasdedildiği nasıl anlaşılabilir? Çünkü sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Âyetin ne lafzı, ne mânâsı Ümeyye oğullarının devletinin bin ay süreceğini göstermemesine rağmen, âyet bu şekilde nasıl yorumlanabilir? Kaldı ki minber hicretten bir süre sonra Medîne'de yapılmıştır. Bütün bunlar hadîsin zayıf ve münker olduğuna delâlet eder. Allah en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a... Mücâhid'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) İsrâiloğullarından bir adamdan bahsederek bin yıl Allah yolunda silah kuşandı, demiş. Mücâhid der ki: Müslümanlar buna hayrân oldular da Allah Azze ve Celle: «Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» âyetini inzâl buyurdu. Yani o kişinin

Allah yolunda bin ay kuşanmış olduğu silâh halinden daha hayırlıdır.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Mücâhid'den nakleder ki; İsrâiloğulları arasında gece sabaha kadar kıyâma durup gündüz akşama kadar düşmanla savaşan ve bin yıl böyle davranan bir kişi varmış. İşte «Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» âyeti bunun için indirilmiş. O geceyi ihyâ etmek, o adamın yaptıklarından daha hayırlıdır, demiş.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Yûnus... Ali İbn Urve'den nakletti ki; bir gün Rasûlullah İsrâiloğullarından Allah'a seksen yıl ibâdet edip bir göz açıp kapayacak süre isyân etmemiş olan dört kişiden bahsetti. Bunların Eyyûb, Zekeriyyâ, yaşlı adamın oğlu Hazkiyal, Yûşa' İbn Nûn olduğunu bildirdi. Rasûlullah'ın ashâbı buna hayrân oldular da Cebrâîl gelip dedi ki: Senin ümmetin bu kişilerin seksen yıllık ibâdetine hayran oldular ve onların bir an bile Allah'a isyân etmediklerini hayretle dinlediler. Halbuki Allah Teâlâ ondan daha iyi bir şey indirdi, işte o, dedi ve: «Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» âyetini okudu. Bu; senin ve ümmetinin hayrân olduğunuz şeyden daha üstündür, dedi. Ali İbn Urve der ki: Rasûlullah ve beraberindeki insanlar bunun üzerine çok sevindiler.

Süfyân es-Sevrî der ki: Mücâhid'in «Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» kavli hakkında şöyle dediği bana bildirildi: O gecede amel edip, gündüz oruç tutmak ve gece kıyâm etmek bin aydan daha hayırlıdır. İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Mücâhid'den nakletti ki: «Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» kavli hakkında şöyle demiş: Bu, içinde Kadr gecesi bulunmayan aylardan daha hayırlıdır. Katâde İbn Duâme, Şâfiî ve başkaları da böyle demişlerdir. Amr İbn Kays der ki: O gecedeki amel, bin aydaki amelden daha hayırlıdır. Kadr gecesinin; içinde Kadr gecesi bulunmayan bin aydan daha üstün olduğuna dâir bu görüş İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüş olup en doğru görüştür, diğerleri değildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Allah yolunda bir gecelik ribât, ondan başka yerlerdeki bin geceden daha hayırlıdır. Bunu Ahmed İbn Hanbel rivâyet eder. Kezâ Cum'a gününü sâlih bir niyyet ve iyi bir şekilde karşılayan kişi hakkında da ona gündüzü oruçlu, gecesi ibâdetli bir yıllık amel yazılır, sözünde de benzer bir mânâ kasdedilmiştir. Ve daha buna benzer pekçok ifâdeler vardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl İbn İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ramazân geldiğinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ramazân ayı geldi. Mübârek bir ay. O ayın orucunu Allah size farz kılmıştır. O ayda cennet kapıları açılır ve cehennem kapıları kapanır, şeytânlar zincirlere vurulur. Ondaki bir gece, bin aydan daha

hayırlıdır. O gecenin hayrından mahrûm kalan gerçekten mahrûm kalmıştır. Neseî de bu hadîsi Eyyûb kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet eder.

Kadr gecesindeki ibâdetin bin aya denk olduğu konusunda Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre'den tesbît edilmiş bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur:

مَنْ يَقُمْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

Kim Kadr gecesini îmân ve ihlâsla ibâdet ederek geçirirse, geçmiş günâhları bağışlanır.

«Melekler ve Rûh, o gece Rablarının izniyle her iş için iner de iner.» Bu gecenin bereketi çok olduğundan dolayı o gecede melekler yeryüzüne inerler de inerler. Melekler inerken beraberlerinde bereket ve rahmet de iner. Nitekim Kur'ân okunduğu zaman, melekler yeryüzüne inerler, vitir halkasını çepeçevre kuşatırlar ve samîmiyetle ilim taleb eden kimseye saygı için kanatlarını sererler.

Rûh'a gelince; burada onunla Cebrâîl (a.s.)in kasdedildiği söylenmiştir. Bu takdîrde, bu ifâde hâssın âmma atfı kabîlinden olur. Bazıları da Nebe' sûresinde geçtiği gibi, bunun bir tür melek olduğunu söylemişlerdir. Allah en iyisini bilendir.

«Her iş için» Mücâhid der ki: O gece, her iş için selâmet gecesidir. Saîd İbn Mansûr der ki: Îsâ İbn Yûnus... Mücâhid'den nakletti ki; o gece selâmet gecesidir. Şeytân, o gece kötülük yapmaya veya eziyet vermeye güç yetiremez. Katâde ve başkaları da dediler ki: O gecede işler karârlaştırılır, eceller ve rızıklar takdîr edilir. Nitekim Allah Teâlâ: «O gecede her hikmetli iş ayrılır.» (Duhân, 4) buyurmaktadır.

«O, tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmettir.» Saîd İbn Mansûr der ki: Bize Hüşeym... Şa'bî'den nakletti ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Melekler, Kadr gecesi güneş doğuncaya kadar mesciddekilere selâm getirirler. İbn Cerîr Taberî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyeti şöyle okurmuş: (من كل امرئ سلام) Her kişiden, tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmettir.

İmâm Beyhakî, «Vakitlerin fazîletleri» bahsinde Hz. Ali'den, meleklerin inip Kadr gecesi namaz kılanlara uğrayışı ve elde edilen bereketlerle ilgili olarak garîb bir haber nakleder. Kezâ İbn Ebu Hâtim de Kâ'b el-Ahbâr'dan garîb, acâyib ve gerçekten uzun bir haber nakleder ki bu haber de; meleklerin Cebrâîl (a.s.)in eşliğinde Sidre el-Müntehâ'dan yeryüzüne inişi, gerek kadın ve gerekse erkek müslümanlara duâ edişleriyle ilgilidir.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Ümrân... Ebu Hüreyre'den nak-

letti ki... Rasûlullah (s.a.) Kadr gecesi hakkında şöyle demiştir: Bu gece yedinci, dokuzuncu veya yirminci gündür. O gecede çakıl tanelerinden daha çok sayıda melekler yeryüzüne inerler. A'meş, Minhâl kanalıyla Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan nakleder ki; o: «O, tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmettir.» kavli hakkında şöyle demiştir: O gecede hiç bir şey sonradan meydana gelmez. Katâde ve İbn Zeyd derler ki: O, bir selâmettir. Yani bütünüyle hayırdır ve tanyeri ağarıncaya kadar o gecede hiç bir kötülük yoktur. Bu tefsîri te'yîd eder mâhiyette İmâm Ahmed İbn Hanbel Hayve İbn Şureyh kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'ten bir hadîs nakleder. Burada Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kadr gecesi son on gündedir. Kim, o geceleri Allah'ın rızâsını isteyerek ibâdetle geçirirse; muhakkak Allah Teâlâ onun önceki ve sonraki günâhlarını bağışlar. O tek bir gecedir: Dokuz, veya yedi veya beş veya üç veya son gecedir. Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kadr gecesinin emâresi onun parlak ve saf bir gece olmasıdır. Sanki o gecede ay, dolunay şeklindedir, durgundur, ne sıcak, ne soğuktur ve sabaha kadar hiçbir yıldız kovalanmak için kullanılmaz. Bu gecenin emârelerinden birisi de ertesi sabah güneşin dosdoğru çıkması ve dolunay halindeki ay şuâları gibi olmamasıdır. O gecede şeytân gündüzle beraber dışarı çıkamaz. Bu hadîsin isnâdı güzelse de metninde garîblikler, ifâdesinde de münkerlikler vardır.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Zem'a... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Kadr gecesi hakkında şöyle demiştir: Parlak ve güzel bir gecedir. Ne sıcaktır ne soğuktur. Kadr gecesinin ertesi günü güneş, cılız ve kızıl olarak doğar.

İbn Ebu Âsım kendi isnâdıyla Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, Kadr gecesini gördüm ve unuttum. Bu, Ramazân'ın son on gecesinden biridir. Engin ve şen bir gecedir. Ne sıcaktır, ne soğuktur. Sanki o, dolunaylı bir gecedir. Fecr aydınlanıncaya kadar o gece şeytân dışarı çıkamaz.

Bilginler Kadr gecesinin geçmiş milletlerde bulunup bulunmadığı, ya da yalnız bu ümmete hâs bir gece olup olmadığı konusunda iki farklı görüşe ayrılmışlardır:

Ebu Mus'ab Ahmed İbn Ebu Bekr ez-Zührî der ki: Bize Mâlik nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a önceden insanların ömürleri gösterilmişti veya Allah'ın dilediği bir zamanda. Rasûlullah (s.a.) ümmetinin ömrünün kısa olduğunu görmüş ve sanki uzun ömürlü diğer milletlerin işledikleri amellerle onlara ulaşamayacağını kabul etmiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona bin aydan daha hayırlı bir gece olan Kadr gecesini sunmuştur. Bu hadîs başka yoldan isnâdlarla da vâriddir. Bu ifâde, Kadr gecesinin bu ümmete tahsîs edilmesini gerektirmektedir. Şâfiî imâmlarından «el-Udde» isimli eserin müellifi, ulemânın cumhûrundan da bu rivâyeti

nakleder. Ancak en iyisini Allah bilir. Hattâbî de bunun üzerinde icmâ' olduğunu bildirir. Ancak hadîsin delâlet ettiği gerçek o ki bizim ümmetimizde olduğu gibi diğer ümmetlerde de Kadr gecesi bulunmaktadır.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd... Mersed İbn Abdullah'tan nakletti ki; Mersed, ben Ebu Zerr'e; Kadr gecesini Rasûlullah (s.a.)a nasıl sordun? diye suâl yönelttim de o şöyle dedi, demiştir: İnsanlar arasında Rasûlullah'a en çok suâl soran bendim. Dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana Kadr gecesinden haber ver, o, Ramazân ayında mıdır yoksa bir başka ayda mı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, o Ramazân ayındadır. Ben dedim ki: Peygamberler yaşadıkça onlarla beraber bulunup onlar göç edince kaldırılır mı? Yoksa kıyâmete kadar bâkî mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyâmete kadar bâkîdir. Ben; hangi Ramazân'dadır o? deyince buyurdu ki: Onu ilk ve son on günde arayın. Sonra Rasûlullah (s.a.) söze daldı ve konuştu. Ben, onun daldığı bir anı yakalayıp dedim ki: O, hangi yirmidedir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onu son on günde ara ve bundan öte bana bir şey sorma. Sonra Rasûlullah (s.a.) konuşmaya daldı ve ben dalgın olduğu bir anı gözetleyip dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bunun hangi on günde olduğunu haber vermezsen senin üzerinde olan hakkıma yemîn ederim, dedim. Rasûlullah (s.a.) öyle bir kızdı ki tanıdığımdan bu yana öylesine kızmamıştı ve dedi ki: Onu son yedi'de arayın ve daha başka bir şey sorma bana. Neseî de bu hadîsi Yahyâ İbn Saîd kanalıyla Ebu Zerr'den nakleder. Bu hadîs bizim zikrettiğimiz görüşe delâlet etmekte ve bazı Şîa tâifesinin iddiâ ettikleri gibi —daha sonra îrâd edeceğimiz hadîsten de anladıkları gibi— bütünüyle kaldırılmış olmayıp kıyâmete kadar bâkî olduğunu göstermektedir. Onların naklettikleri hadîste Rasûlullah (s.a.) Kadr gecesi kaldırılmıştır, belki de bu, sizin için daha hayırlı olur, der. Gerçekten maksad, onun vaktinin kesin bilgisinin kaldırılmasıdır. Kezâ bu hadîs Kadr gecesinin diğer aylarda değil Ramazân ayında bulunduğunu gösterir. Yoksa İbn Mes'ûd ve ona bağlı olarak Kûfe ehlinden bilginlerin söylediği gibi, bütün yılın içerisinde değildir. Yılın bütün aylarında bulunması eşit olarak mümkündür, denemez. Nitekim Ebu Dâvûd Sünen'inde bu ifâdeden sonra der ki: Bu bâb Kadr gecesinin tamâmen Ramazân'da olduğunun beyânındadır. Sonra hadîsi Humeyd İbn Zencûyeh kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ve der ki: Rasûlullah (s.a.)a Kadr gecesi sorulmuştu, ben de onu dinliyordum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, bütün Ramazân'dadır. Bu hadîsin senedindeki râvîlerin hepsi sika kişilerdir. Ancak Ebu Dâvûd, Şu'be ve Süfyân'ın bu hadîsi Ebu İshâk'ta durdurduklarını nakleder. Ebu Hanîfe merhûmdan da Kadr gecesinin bütün Ramazân ayında aranması gerektiğine dâir bir rivâyet nakledilir. Gazzâlî de bu görüştedir. Ancak Râfiî bu görüşü ciddî olarak garîb sayar.

Ayrıca denmiştir ki: Kadr gecesi, Ramazân ayının ilk gecesidir. Bu görüş Ebu Rezîn'den nakledilir. Onyedinci gecesidir, de denildiği olmuştur. Bu konuda Ebu Dâvûd merfû' olarak İbn Abbâs'tan bir hadîs rivâyet eder. İbn Mes'ûd, Zeyd İbn Erkam ve Osmân İbn Ebu'l-Âsî'den de mevkûf bir rivâyet nakleder. Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî'den nakledilen bir görüş de böyledir. Hasan el-Basrî'den de bu görüş nakledilir. Bazıları bunun Bedir gecesi olduğunu ve Bedir gecesinin de Ramazân ayının 17. gecesi olan Cum'a gecesi olduğunu, ertesi sabah Bedir vak'asının gerçekleştiğini, Allah Teâlâ'nın «Ayrılık günü» diye ifâde ettiği günün bu olduğunu söylemişlerdir. Ondokuzuncu gecesi olduğu da Ali ve İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilir.

Yirmibirinci gecesi olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, Ebu Saîd el-Hudrî'nin naklettiği şu hadîse dayanır: Rasûlullah (s.a.) Ramazân'ın ilk on gününde i'tikâfa girdi, biz de onunla beraber i'tikâfa girdik. Cibrîl (a.s.) gelip dedi ki: Aradığın şey, önündedir de i'tikâfa girmen isteniyor. Rasûlullah (s.a.) ayın ortasındaki on günde i'tikâfa girdi de biz onunla beraber i'tikâfa girdik. Sonra Cebrâîl gelip dedi ki: Aradığın şey önündedir. Sonra Rasûlullah (s.a.), Ramazân'ın yirminci günü sabahı kalkıp hutbe okudu ve dedi ki: Benimle beraber i'tikâfa girmiş olan tekrâr dönsün, çünkü ben Kadr gecesini gördüm ve onu unuttum. O, son on gecede ve tek gecelerdedir. Ve ben kendimi çamur ve su üzerinde secde ediyor olduğumu görmüş gibiydim. Mescidin tavanı o zaman hurma yapraklarıyla kapalıydı ve biz gökte hiç bir şey görmüyorduk. Bir bulut kümesi geldi ve üzerimize yağmuru indirdi. Rasûlullah (s.a.) bize namaz kıldırdı. Öyle ki ben, Rasûlullah'ın rü'yâsını doğrular biçimde alnındaki çamur ve su izlerine kadar görüyordum. Bu hadîsin bir başka lafzında da «yirmibirinci günü sabahı» şeklinde bir ifâde yer alır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Sahîh'lerinde tahrîc ederler. Şâfiî; bu hadîs rivâyetlerin en sahîhidir, der.

Yirmiüçüncü gecesi olduğu da söylenmiştir. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Enîs, Ebu Saîd el-Hudrî'nin rivâyetine benzer bir rivâyet nakleder ve yirmiüçüncü gecesidir, der. Allah en iyisini bilendir.

Yirmidördüncü gecesi olduğu da söylenmiştir. Nitekim Ebu Dâvûd et-Tayâlisî... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.): Kadr gecesi yirmidördüncü gecedir, demiştir. Bu hadîsin râvîleri sika, isnâdı sağlamdır. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Mûsâ İbn Dâvûd... Bilâl'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadr gecesi, yirmidördüncü gecedir. Bu rivâyetin râvîleri arasında yer alan İbn Lehîa zayıf bir râvîdir ve bu Buhârî'nin Asbâg kanalıyla... Abdullah'tan naklettiği rivâyete de aykırı düşer. Buhârî'nin rivâyetinde Ebu Abdullah der ki: Bana Rasûlullah'ın müezzini Bilâl, Kadr gecesinin, Ramazân ayının son on günündeki ilk yedi gün içinde olduğunu haber vermişti. Bu rivâyet

de mevkûftur. Allah en iyisini bilendir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Câbir, Hasan, Katâde ve Abdullah İbn Vehb'den de Kadr gecesinin yirmidördüncü gece olduğu rivâyet edilmiştir.

Bakara sûresinde Vâsile İbn Eskâ' kanalıyla merfû' olarak; Kur'ân'ın Ramazan'ın yirmidördüncü gecesi indirildiğine dâir hadîs nakledilmişti.

Yirmibeşinci gece olduğu da söylenir. Nitekim Buhârî, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadr gecesini Ramazân'ın son on gecesinde arayın. Kalan dokuzunda, kalan yedisinde, kalan beşinde. Hadîs bilginlerinin çoğunluğu bunu tek geceler şeklinde yorumlamışlardır ki bu, hem daha meşhûr, hem daha açıktır. Başkaları da Müslim'in Ebu Saîd'den naklettiği hadîste olduğu gibi, bunu tek gecelere hamletmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.

Kadr gecesinin Ramazân'ın yirmiyedinci gecesi olduğu da söylenmiştir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Übeyy İbn Kâ'b kanalıyla Rasûlullah (s.a.)tan nakledilir ki; Kadr gecesi yirmiyedinci gecededir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân, Zerr'den nakletti ki; o: Übeyy İbn Kâ'b'a; ey Ebu Münzir, kardeşin Abdullah İbn Mes'ûd diyor ki: Yıl boyu geceleri ibâdetle geçiren kimse Kadr gecesine rastlar mı? diye sorduğumda, dedi ki: Allah ona rahmet etsin. O; Kadr gecesinin, Ramazân ayında ve yirmiyedinci gecesinde olduğunu bilir. Sonra yemîn etti. Ben; bunu nasıl biliyordunuz? deyince dedi ki: Bize bildirilen işâret veya alâmetle. O gün, güneş ışınsız olarak doğar. Müslim de bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Zerr'den nakleder. Müslim'in rivâyetinde şu ifâde yer alır: Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki; o, elbette Ramazân ayındadır —İstisnâ edilen şeye yemîn etmektedir— Allah'a andolsun ki; ben, Rasûlullah (s.a.)ın bize ibâdet etmemizi emrettiği Kadr gecesinin hangi gece olduğunu iyi bilirim. Bu, yirmiyedinci gecedir. Bunun işâreti, Kadr gecesinin sabahında güneşin bembeyaz ve ışınsız olarak doğmasıdır.

Muâviye, İbn Ömer, İbn Abbâs ve diğerleri kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın Kadr gecesinin yirmiyedinci gece olduğuna dâir haberleri nakledilir. Selef'ten bir tâifenin görüşü bu olduğu gibi, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel'in mezhebinden büyük bir kitlenin de görüşü budur. Selef'ten bazı kimselerden nakledilir ki; bu gecenin yirmiyedinci gece olduğu Kur'ândan çıkarılmıştır. (سلام هى) kavlindeki edâtı (هى) sûrenin yirmiyedinci kelimesidir. Allah en iyisini bilendir.

Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm... Katâde ve Âsım'dan nakleder ki; onlar İkrime'nin İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini işitmişler: Ömer İbn Hattâb, Muhammed (a.s.)in as-

hâbını çağırıp onlara Kadr gecesini suâl etti. Onlar son on gün üzerinde icmâ ettiler. İbn Abbâs der ki: Ben Hz. Ömer'e; Kadr gecesinin hangi gece olduğunu çok iyi biliyorum —veya zannediyorum— dedim. Ömer dedi ki: Hangi gecedir o? Ben, son on günde geçen yedinci veya kalan yedinci gecedir, dedim. Hz. Ömer dedi ki: Bunu nereden öğrendin? İbn Abbâs der ki: Ben; Allah yedi gök, yedi yer ve yedi gün yaratmıştır. Ay yedi üzerinde döner. İnsan yediden yaratılmıştır, yediden yer, yediye secde eder. Allah'ın evini tavâf, yedi kerredir, taş atmak yedidir... ve daha birçok şeyleri zikretmiştir. Ömer İbn Hattâb dedi ki: Bizim akledemediğimiz bir konuda sen aklını çalıştırdın. Katâde, İbn Abbâs'tan fazla olarak yedi yer ifâdesinden sonra, işte Allah Teâlâ'nın «Orada tane ve üzüm bitirdi» kavli budur, sözünü ekler. Bu hadîsin isnâdı sağlam ve kuvvetli olmakla beraber, metni gerçekten garîbtir. Allah en iyisini bilendir.

Yirmidokuzuncu gece olduğu da söylenmiştir. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşimoğullarının kölesi Ebu Saîd... Ubâde İbn Sâmit'ten nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)a Kadr gecesini sorduğunda Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ramazân'dadır. Onu son on günde arayın, çünkü o yirmibir, yirmiüç, yirmibeş, yirmiyedi ve son olmak üzere tek gecelerdedir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleymân İbn Dâvûd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kadr gecesi yirmiyedi veya yirmidokuzuncu gecededir. O gece yeryüzündeki meleklerin sayısı çakılların sayısından daha fazladır. Bu hadîsin isnâdında İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Ancak isnâdında bir eksiklik yoktur.

Son gece olduğu da söylenmiştir. Nitekim az önce geçen hadîste böyle nakledilmektedir. Ayrıca Tirmizî ve Neseî de Uyeyne İbn Abdurrahmân kanalıyla Ebu Bükre'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kadr gecesi kalan dokuzuncu, yedinci veya beşinci veya üçüncü veya son gecededir. Yani Kadr gecesini bu gecelerde araştırınız. Tirmizî bu hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Ebu Seleme tarîkıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) Kadr gecesinin Ramazân'ın son gecesinde olduğunu söylemiştir.

İmâm Şâfiî merhûm bu rivâyetler konusunda der ki: Soran kişi peygambere: Falanca gecede Kadr gecesini arayayım mı? dediği zaman, Peygamber cevâb olarak; evet, demiştir. Şu halde Kadr gecesi muayyen bir gecedir. Tirmizî bu anlamda bu hadîsi ondan nakletmiştir. Ebu Kılâbe'nin de Kadr gecesinin son on gecede değiştiğini söylediği rivâyet edilir. Ebu Kılâbe'nin naklettiği bu görüşü Mâlik, Sevrî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh, Müzenî, Ebu Bekr İbn Huzeyme ve

başkalarının da dayandığı görüştür. Şâfiî'den nakledilen bir görüş de budur. Kâdî'nin nakletmiş olduğu bu görüş doğruya daha yakındır. Allah en iyisini bilendir. Bu görüşle uyuşur mâhiyette Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilen şu rivâyet yer almaktadır: Peygamberin ashâbından bazı kimseler rü'yâlarında Kadr gecesinin Ramazân'ın son yedi gecesinde olduğunu görmüşlerdir. Rasûlullah (s.a.) da; bana bir rü'yâ gösterildi ki, o son yedi güne yaklaşmaktadır. Binâenaleyh onu arayan son yedi günde arasın, buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوِتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ

Kadr gecesini Ramazân ayının son on gününün tek gecelerinde arayın. Lafız Buhârî'nindir.

Şâfiî'nin Kadr gecesinin değişmez olduğunu ve ayın belirtilen gününde bulunduğunu destekler mâhiyette Buhârî, Sahîh'inde Ubâde İbn Sâmit'ten şöyle söylediğini nakleder:

خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُخْبِرَنَا بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ فَتَلَاحَى رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ خَرَجْتُ لِأُخْبِرَكُمْ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ فَتَلَاحَى فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَرُفِعَتْ وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَكُمْ فَالْتَمِسُوهَا فِي التَّاسِعَةِ وَالسَّابِعَةِ وَالْخَامِسَةِ

Rasûlullah (s.a.) bize Kadr gecesini haber vermek üzere çıkmıştı. Müslümanlardan iki kişi birbirine girdi. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine buyurdu ki: Ben, size Kadr gecesini haber vermek için çıkmıştım. Falanca ve falanca birbirine girdi, ben de kaldırdım. Belki de bu, sizin için daha hayırlıdır. Ancak onu dokuz, yedi ve beşinci gecelerde arayın. Şâfiî'nin buradan çıkardığı delil ise şöyledir: Eğer bu gece belirtilmemiş ve sürekliliği ta'yîn edilmemiş olsaydı, her sene aynı yerde bulunmasıyla ilgili bir bilgi elde etmek mümkün olmazdı. Eğer yer değiştirmiş olsaydı ancak o yıl için orada ta'yîn edilmiş olduğu bilinirdi. Ancak o zaman; Rasûlullah (s.a.) onlara, o yıl nerede olduğunu bildirmek üzere çıkmıştı, denilebilir. Falanca ve falancanın birbirine girmesi üzerine ben de bunu kaldırdım sözü, tartışmanın faydalı şeyi giderdiği ve yararlı ilmi yok ettiğine dâir görüşü ile uyuşmaktadır. Nitekim Hadîste de: Kul işlediği günâhla rızıktan mahrûm olur, buyurulmaktadır.

«Kaldırıldı» sözüne gelince, size kesinkes bildirilmesi kaldırıldı an-

lamınadır yoksa bütünüyle varlıktan kaldırıldı anlamına değil. Nitekim Şîa'nın câhilleri böyle derler. Zîrâ Peygamber, «kaldırıldı» sözünden hemen sonra; onu dokuz, yedi ve beşinci gecelerde arayın, buyurmuştur.

«Belki de bu, sizin için daha hayırlıdır.» sözü ise Kadr gecesinin belirtilmemiş olması sizin için daha iyidir. Zîrâ belirtilmeyince onu araştıranlar her tarafta araştırmaya koyulurlar ve daha çok ibâdet ederler. Eğer belirtilmiş olsaydı, bu takdîrde sadece o gecede ibâdet edilir ve bundan sonra yavaş davranılırdı. Kadr gecesinin müphem kalması, hikmetin îcâbıdır ki, ibâdet peşinde koşanlar bütün ay boyunca çalışsınlar ve son on günde de daha çok çaba sarfetsinler. Bunun için Rasûlullah (s.a.) vefât edinceye kadar Ramazân'ın son on gününde i'tikâfa girerdi. Daha sonra eşleri de i'tikâfa girmişlerdir. Bu husûsu Buhârî ve Müslim, Hz. Âişe'nin hadîsinden naklederler. Yine Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) Ramazân'ın son on gününde i'tikâfa girermiş. Hz. Âişe der ki: Son on gün gelince Rasûlullah (s.a.) geceleri ihyâ eder, ibâdet için uyanır ve önlüğünü bağlarmış. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc ederler. Müslim'in, Hz. Âişe'den naklettiği bir rivâyette:

كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَجْتَهِدُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مَا لَا يَجْتَهِدُ فِي غَيْرِهِ.

Rasûlullah (s.a.), Ramazân'ın son on gecesinde diğer gecelerde çalıştığından daha fazla çalışırmış. İşte önlüğünü bağlamanın anlamı budur. Bunun kadınlardan uzaklaşma anlamına geldiği de söylenmiştir. Her iki durumdan kinâye olması da muhtemeldir. Nitekim İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreyc... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Ramazân'ın on günü kaldığında önlüğünü bağlar ve hanımlarından uzaklaşırdı. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. İmâm Mâlik merhûmdan da Kadr gecesinin araştırılmasında son on gecenin eşit olduğu ve bir gecenin diğerine tercîh edilmeyeceğini belirten bir rivâyet nakledilir. Ben, Şâfiî merhûmun şerhinde böyle gördüm.

Güzel olan, her vakit fazlasıyla duâ etmektir. Ama Ramazân ayında daha çok. Bu ayın da son on gününde daha çok ve ayrıca tek gecelerde daha çok ibâdet edilmesi iyidir. Ve şu duânın çokça yapılması güzel görülmüştür: Allah'ım; Sen affedicisin, affı seversin beni affet. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel bunu Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Abdullah İbn Büreyde'den nakleder. Bu rivâyette Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben, Kadr gecesine denk geldiğimde nasıl duâ edeyim? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'ım; Sen, affedicisin, affı seversin, beni affet, de. Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Kehmes İbn

Hasan kanalıyla Abdullah İbn Büreyde'den naklederler. Bu rivâyette Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, görüyor musun ya ben Kadr gecesinin hangi gece olduğunu öğrenirsem, onda ne diyeyim? diye sorduğumda buyurdu ki: Allah'ım; Sen affedicisin, affı seversin, beni affet, de. Bu ifâde Tirmizî'nin lafzıdır. Sonra Tirmizî; bu, hasen sahîh bir hadîstir, der. Hâkim de Müstedrek'inde onu tahrîc ederek; Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh bir hadîstir, der. Neseî de bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla Süleymân İbn Büreyde'den nakleder. Buna göre Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, görüyor musun ben Kadr gecesiyle karşılaşırsam onda ne diyeyim? dedim de, buyurdu ki: Allah'ım; Sen affedicisin, affı seversin, beni affet.

Kadr gecesiyle ilgili garîb bir rivâyet ve tuhaf bir haber zikredilir. Şöyle ki: İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hâtim bu âyetin tefsîrinde; bana babam... Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletti, der: Sidre el-Müntehâ cennetin altında, yedinci göğün hizâsındadır. Bu dünya göğüyle âhiret göğünün hizâsında olup yüceliği cennettedir. Dalları ve kolları ise Kürsî'nin altındadır. Sayılarını Azîz ve Celîl olan Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği kadar onda melekler vardır. Onlar Azîz ve Celîl olan Allah'a ibâdet ederler. Onun dallarından bir arpa tanesi kadar olan her bir yerde bir melek vardır. Cebrâîl'in makâmı ise onun ortasındadır. Allah Teâlâ Sidre el-Müntehâ'da oturan meleklerle beraber Cebrâîl'e her Kadr gecesi yeryüzüne inmelerini emreder. Orada bulunan her bir meleğe mü'minlere karşı şefkat ve merhamet duygusu verilmiştir. Kadr gecesi, güneş battığı sırada melekler Cebrâîl'le beraber yeryüzüne inerler. Yeryüzünde her bölgede mutlakâ ya secdeye kapanmış veya kıyâmda duran bir melek vardır. Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara duâ ederler. Ancak kilise, havra, mecûsîlerin tapınağı veya putperestlerin tapınağı, ya da pislik attığınız bazı yerlerle, içinde sarhoşun bulunduğu evler veya içinde sarhoş edici maddelerin bulunduğu evler veya dikili putların bulunduğu evler veya asılı çanların bulunduğu evler veya küçük abdestin yapıldığı yerler veya evin pisliğinin bulunduğu yerler bunun dışındadır. Melekler o gece sabaha kadar erkek ve kadın mü'minlere duâ ederler. Cebrâîl o gece her mü'minle mutlakâ musâfaha eder. Onun işâreti derisinin ürpermesi, kalbinin uyanık olması, iki gözünün yaşarmasıdır. İşte bu, Cebrâîl'in musâfahalarındandır.

Kâ'b der ki: Kadr gecesi üç kez «La İlâhe İllallah» diyeni Allah Teâlâ bağışlar. Birincisinde affeder, ikincisinde cehennemden kurtarır, üçüncüsünde de cennete girdirir. Biz; Kâ'b el-Ahbâr'a: Ey Ebu İshâk, doğru mu söylersin? dedik de, Kâ'b el-Ahbâr dedi ki: Kadr gecesi doğrulardan başka kim La İlâhe İllallah der ki? Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; muhakkak Kadr gecesi kâfire ve münâfıka çok ağır gelir. Sanki o, omuzunda bir dağ var gibi olur. Melekler tan-

yeri ağarıncaya kadar böylece kalırlar. İlk çıkan Cebrâîl olur ve o, güneşin yüce ufukta belirdiği zamanda çıkar, iki kanadını gerer. Onun yeşil iki kanadı vardır. O saattan başka bunları açmaz. Böylece güneşin ışınları görülmez olur. Sonra bir meleği çağırır ve yukarı çıkarır. Meleklerin nûru ve Cebrâîl'in iki kanadının nûru birleşir. O gün güneş sürekli karârsız haldedir. O gün Cebrâîl ve beraberinde bulunan gökle yer arasındaki melekler, mü'min erkeklere, mü'min kadınlara ve Ramazân'da Allah rızâsı için oruç tutanlara mağfiret dilerler, rahmet ve duâ ederler. Ve yaşarsa gelecek Ramazân'da da Allah rızâsı için oruç tutmaya kendini hazırlayanlara da duâ ederler. Akşam olunca dünya göğüne girerler ve orada halka halinde otururlar. Dünya göğündeki melekler onların etrâfında toplanır ve erkeklerle kadınlara teker teker suâl ederler ve falanca ne yaptı? Onu bu yıl nasıl buldunuz? diye konuşurlar. Biz falancayı yılın ilk gecesinde ibâdet eder bulduk ve yıl boyu da ibâdet ettiğini gördük, falancayı da yeniden başlayan ve yıl boyu ibâdet eder gördük, derler. Onun için mağfiret dilemezler, özürlü için mağfiret dilemek isterler. Falancayı ve falancayı Allah'ı zikrederken gördük, falancayı rükû'da, falancayı secdede ve falancayı da Allah'ın kitâbını okurken gördük, derler. Kâ'b el-Ahbâr der ki: O gün ve gece onlar böyledirler. Nihâyet ikinci göğe çıkarlar. Her bir gökte bir gün ve gece kalırlar. Nihâyet Sidre el-Müntehâ'daki yerlerine ulaşırlar. Sidre el-Müntehâ onlara der ki: Ey benim sâkinlerim, insanlardan bana da söz edin ve onların adını sayın, çünkü benim de sizin üzerinizde hakkım var. Ve ben, Allah'ı seveni severim. Kâ'b el-Ahbâr, meleklerin Sidre el-Müntehâ'ya da tek tek kulları saydıklarını ve babalarının adlarıyla kadın ve erkeği söylediklerini nakleder. Sonra cennet, Sidre el-Müntehâ'ya gelip der ki: Senin sâkinlerin olan meleklerin sana verdikleri haberi bana da anlat. Sidre el-Müntehâ bunu cennete haber verir. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Cennet; Allah'ın rahmeti falanca erkeğin, falanca kadının üzerine olsun, Allah'ım onları çabucak bana ulaştır, der. Cibrîl onlardan önce yerine ulaşır. Allah ona ilhâm eder de der ki: Falancayı secde ederken buldum, onu bağışla. Allah da onu bağışlar. Cebrâîl bunu Arş'ı taşıyan bütün meleklere duyurur. Onlar da; Allah'ın rahmeti falanca erkeğin ve falanca kadının üzerine olsun, mağfireti de falancaya olsun, derler. Cebrâîl der ki: Rabbım, geçen yıl sünnet ve ibâdet üzere bulduğum falanca kulunu, bu yıl yeni bir şey uydurmuş ve kendisine emredilenden geri dönmüş olarak buldum. Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Cebrâîl, eğer secde ederse ölmezden üç saat önce Ben onu bağışlarım. Cebrâîl der ki: İlâhî hamd, Sanadır. Sen yaratıklarının hepsinden daha çok merhamet sâhibisin. Sen kullarına karşı kullarının kendilerinden daha çok merhamet sâhibisin. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Bunun üzerine Arş ve çevresindeki perdeler, gökler ve içinde bulunanlar; Rahîm olan Allah'a

hamdolsun, Rahîm olan Allah'a hamdolsun, diyerek inlerler. Kâ'b nakleder ki; kim Ramazân ayını oruçlu geçirir de, kendi nefsine Ramazândan sonra Allah'a isyân etmeyeceğine dâir söz verirse, sorgusuz ve hesâbsız cennete girer.

İZÂHI

Üçüncü Mes'ele: Denilirse ki: Kur'ân-ı Kerîm'in bölüm bölüm indirildiği bilindiği halde, neden «Kadr gecesi indirilmiştir» buyurulmaktadır? Biz deriz ki: Bunda birkaç vecih vardır: a — Şa'bî der ki: Bununla Kur'ân'ın Kadr gecesi indirilmeye başlandığı belirtilmektedir. Çünkü Peygamberin bi'seti Ramazân ayında olmuştur. b — İbn Abbâs der ki: Kur'ân-ı Kerîm Kadr gecesi bir bütün olarak dünya göğüne indirilmiştir. Sonra buradan bölüm bölüm yeryüzüne indirilmiştir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın «Hayır, yıldızların yerlerine yemîn ederim.» (Vâkıa, 75) kavlinde olduğu gibi. Biz bu mes'eleyi «Ramazân ayı; öyle bir aydır ki, Kur'ân o ayda indirilmiştir.» (Bakara, 185) âyetinin tefsîrinde açıklamıştık. Bu durumda neden; gökyüzüne indirdik, dememiştir? diye bir soru sorulamaz. Çünkü böyle bir ifâde yeryüzüne indirilme vehmini doğurur. Zîrâ Biz, gökyüzüne indirilişinin yeryüzüne indirilişi gibi olduğunu söylüyoruz. Kur'ân-ı Kerîm, bir mes'eleyi karârlaştırıp ta sonra tamâmlamamak üzere indirilmiş değildir. Bu, şehrin bir yakasına gelmiş birisi için; falanca geldi, denilmesi gibidir. Ya da maksad onun yaklaştırılıp gökyüzüne indirilmesinin söylenmesidir. Böylelikle onun indirilmekte olduğuna teşvîk sözkonusudur. Bu, annesine veya babasına gelen bir buyruğu haber alan kişinin durumuna benzer. Böyle bir buyruk onun inceleme arzusunu daha da artırır.

(...)

Ayrıca gökyüzü bizimle melekler arasında ortak bir yerdir. Bizim için süs ve tavan, onlar içinse meskendir. Nitekim Allah Teâlâ, «Gökyüzünde korunmuş bir tavan kıldık.» (Enbiyâ, 32) kavliyle buna işâret etmektedir. Kur'ân'ın gökyüzüne indirilmesi yeryüzüne indirilmesi gibidir. Üçüncü cevâb şekli de şöyledir: Âyetin takdîri: Biz bu zikr'i Kadr gecesinde indirdik, şeklindedir. Yani âyet Kadr gecesinin fazîletini ve değerini açıklamaktadır.

Dördüncü Mes'ele: Kadr (قدرت اقدر قدراً) kelimesinden mastardır. Bununla Allah'ın yerine getirdiği şeyler kasdedilir. Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» (Kamer, 49) buyurmaktadır. (القدَر القدْر) kelimeleri aynı mânâya gelir. Ancak Kadr mastar, kader ise isimdir. Vâhidî der ki: Kadr; lügatta takdîr anlamınadır ve bir şeyi eksiksiz ve fazlasız başkasıyla eşit hale getirmek-

tir. Bu geceye Kadr gecesi denmesinin nedeni üzerinde, ihtilâf edilmiştir. Bu konuda birkaç vecih vardır:

1 — Bu gece, işlerin ve hükümlerin takdîr edildiği gecedir. Atâ böyle der. İbn Abbâs'tan da; Allah Teâlâ'nın, o sene yağacak yağmuru, verilecek rızkı, ölmeyi ve diriltmeyi, gelecek senenin takdîrini yaptığına dâir bir rivâyet nakledilir. Bunun benzeri, Allah Teâlâ'nın: «O gecede, her hikmetli iş ayrılır.» (Duhân, 4) kavlidir. İyi bil ki; Allah'ın takdîri o gece meydana gelmez. Çünkü Allah Teâlâ ezelde, gökleri yaratmazdan önce kaderleri takdîr etmiştir. Asıl maksad, kaderlerin o gece meleklere açıklanmasıdır. Levh el-Mahfûz'a yazılması o gece olur. Bu görüş bilumûm bilginlerin tercîh ettiği görüştür.

2 — Zührî'den nakledilir ki; o, Kadr gecesi, şeref ve azamet gecesi anlamına gelir, demiştir. Nitekim; falancanın yanında falancanın kadri vardır, denildiği zaman; şerefi ve yeri vardır, denilmek istenir. «Kadr gecesi, bin aydan daha hayırlıdır.» kavli de buna delâlet eder. Ancak bu görüş te iki veche muhtemeldir: a — Bu değer ve şeref yapıcısına râci' olur. Yani o gecede itâatla Allah'a yaklaşanların değeri ve şerefi fazla olur, anlamına gelir. b — Fiile râci' olabilir. Yani o gecedeki itâatın kadri çok, şerefi fazla demek olur. Ebu Bekr el-Verrâk'tan nakledilir ki; bu geceye Kadr gecesi adının verilmesi; o gecede kadri büyük bir kitâbın, kadri büyük bir meleğin diliyle, kadri büyük bir ümmete indirilmiş olmasındandır. Belki de Allah Teâlâ'nın kadr kelimesini bu sûrede üç kerre zikretmesinin sebebi budur.

3 — Kadr gecesi sıkıntı gecesidir. Çünkü o gece, yeryüzü meleklerle dolup taşar.

Beşinci Mes'ele Allah Teâlâ bu geceyi birkaç sebepten gizlemiştir: a — Allah Teâlâ diğer şeyleri gizlediği gibi bu geceyi de gizlemiştir. Nitekim Allah Teâlâ ibâdetlerden rızâsını gizlemiştir ki bütün ibâdetlere rağbet edilsin. İsyânlarda da gazabını gizlemiştir ki bütün günâhlardan kaçınılsın. İnsanlar arasında dostlarını gizlemiştir ki bütün insanlara saygı gösterilsin. Duâlar arasında kabûl ettiği duâyı gizlemiştir ki bütün duâlar yapılsın. İsimler arasında İsm-i A'zâm'ı gizlemiştir ki bütün isimlere saygı duyulsun. Namazlar arasında orta namazı gizlemiştir ki bütün namazlara dikkat edilsin. Tevbeler arasında kabul olanı gizlemiştir ki sorumlular çok tövbe etsinler. Canlılar arasında ölüm vaktini gizlemiştir ki mükellef ölümden korksun. İşte bu geceyi de aynı şekilde bütün Ramazân gecelerine saygı duyulsun diye gizlemiştir. b — Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Ben sizin günâhlara çok koşuşacağınızı biliyorum. Eğer Kadr gecesini ta'yîn etmiş olsaydım, belki de arzularınız sizi bu gecede isyâna sürükler ve günâha dalarsınız. Binâenaleyh sizin o geceyi bilmenize rağmen günâh işlemeniz, bilmeksizin günâh işlemenizden daha ağırdır. Bu sebeple o geceyi sizden gizledim.

Rivâyet edilir ki; Hz. Peygamber mescide girdiğinde bir kişinin uyuduğunu görmüş. Ey Ali, onu uyandır da abdest alsın, demiş. Hz. Ali onu uyandırmış. Sonra Hz. Ali demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen iyiliklere koşan olduğun halde onu niçin kendin uyandırmadın? Hz. Peygamber buyurmuş ki: Onun seni reddetmesi küfür olmaz. Ben emredersem, emri tutmadığı takdîrde suçunun hafîf olmasını istedim. Peygamberin merhameti böyle olursa, Allah Teâlâ'nın merhametini sen kıyâs et. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Kadr gecesini bilir de o gecede itâat edersen, bin aylık sevâbı kazanırsın. İsyân edersen de bin aylık azâbı hakkedersin. Azâbın def'i, sevâbın elde edilmesinden daha evlâdır. (Bu sebeple Kadr gecesi gizlenmiştir.) c — Ben bu geceyi mükellefin onu bulmak kasdıyla çalışıp sevâb elde etmesi için gizledim. d — Kul, Kadr gecesini kesin olarak bilmezse; Kadr gecesi olma ümidiyle bütün Ramazân gecelerinde ibâdet etmeye çalışır. Ve bu durumuyla Allah Teâlâ melekleri onlara imrendirir. Ve buyurur ki: Siz, onların yeryüzünü fesâda vereceklerini ve kan akıtacaklarını söylemiştiniz. Halbuki onlar, bilinmeyen ve tahmîn edilen bir gecede bile çalışıp çabalıyorlar. Eğer o geceyi kendileri için bilinir kılsaydım, ne kadar çalışırlardı. İşte böylece Allah Teâlâ'nın meleklere hitâben söylemiş olduğu «Sizin bilmediklerinizi Ben bilirim.» (Bakara, 30) kavlinin sırrı açığa çıkmıştır.

(...)

Üçüncü Mes'ele: «Rûh» kelimesi üzerinde birkaç söz söylenmiştir:

1 — Rûh; büyük bir melektir. Gökleri ve yeri yutacak olsa, bunlar onun için ancak bir lokma olablir.

2 — Rûh; meleklerden bir tâifedir. Melekler bile onları ancak Kadr gecesi görürler. Tıpkı bizim ancak bayram günü görebildiğimiz zâhidler gibi.

3 — Rûh; Allah'ın mahlûkatından bir tür yaratıktır ki yer, içer, giyinirler. Ancak ne melektirler, ne de insandırlar. Cennet ehlinin hizmetkârları olabilirler.

4 — Muhtemeldir ki Rûh, Îsâ (a.s.) olsun. Çünkü ona Rûhullah denmiştir. Hz. Îsâ meleklerle birlikte Muhammed (a.s.)in ümmetini gözetlemek üzere yeryüzüne iner.

5 — Rûh; Kur'ân'dır. Nitekim Allah Teâlâ «İşte böylece Biz, sana da emrimizden bir rûh vahyettik.» (Şûrâ, 52) buyurmaktadır.

6 — Rûh; rahmettir. Nitekim «Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin.» (Yûsuf, 87) âyetindeki (روح) kelimesi merfû' olarak (روحُ) şeklinde okunmuştur. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır Melekler inerken rahmetim de arkasından iner. Ve onlar böylece dünya âhiret mutluluğunu elde ederler.

7 — Rûh, meleklerin en değerlisidir.

8 — Ebu Necîh'den nakledilir ki Rûh, hafaza ve kirâmeyn kâtibîn melekleridir. Sağda bulunan melek, kulun vazîfesini yerine getirdiğini yazar. Solda bulunan da kötülükleri terkedişini yazar.

Sahîh olan ise, buradaki Rûh ile Cebrâîl'in kasdedilmiş olmasıdır. Onun bâhusûs zikredilmesi, şerefinin fazlalığına işârettir. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Melekler bir kefede, rûh bir kefededir.

Allah Teâlâ'nın «Rablarının izni ile» kavline gelince; daha önce de zikrettik ki bu, onların bize iştiyâk duyduklarını gösterir. Onlar bizim günâhlarımızın çokluğunu bildikleri halde neden bize sevgi duysunlar? denilirse, biz deriz ki: Onlar günâhların tafsîlâtına vâkıf olmazlar. Rivâyet edilir ki; melekler Levh el-Mahfûz'u mütâlaa ederler ve orada mükelleflerin itâatlarını mufassal olarak görürler. Günâhlarına gelince, perde iner, onu görmezler. O zaman melekler; tesbîh ederiz, güzeli açığa çıkarıp, kötüyü gizleyeni, derler. Biz, meleklerin yeryüzüne inişindeki faydaları daha önce zikretmiştik. Burada başka faydaları zikredelim: Melekler yeryüzünde, gökler âleminde hiç rastlamadıkları ibâdet şekillerine şâhid olurlar. a — Zenginler evlerinden yemek getirerek fakîrlere ziyafet verirler. Fakîrler zenginlerin yemeğini yiyerek Allah'a ibâdet ederler. İşte bu, gökyüzünde eşine rastlanmayan bir itâat türüdür. b — Melekler günâhkârların inlemelerini işitirler ki, bu inleyiş gökyüzünde bulunmaz. c — Allah Teâlâ buyuruyor ki: Doğrusu günâhkârların inlemesi Bana, tesbîh edenlerin seslerinden daha sevimlidir. Melekler derler ki: Gelin, yeryüzüne gidelim ve Rabbımız için tesbîh sesinden daha sevimli olan sesi dinleyelim. Günâhkârların inlemesi nasıl daha sevimli olmaz ki, tesbîh edenlerin sesi itâat edenlerin halinin mükemmelliğini gösterir. Günâhkârların inlemesi ise göklerin ve yerin Rabbının bağışlayıcılığını ortaya çıkarır. Birinci mes'ele budur.

İkinci Mes'ele: Bu âyet, meleklerin ma'sûm olduğunu gösterir. Bunun benzeri, «Biz, ancak Rabbının emri ile ineriz.» (Meryem, 64) kavli ile «Onlar sözle aslâ O'nun önüne geçemezler.» (Enbiyâ, 27) kavlidir. Burada bir incelik vardır. Şöyle ki: Allah Teâlâ «Melekler ve Rûh, o gece Rablarının izni ile her iş için iner de iner.» kavlinde «Rablarının izniyle» buyuruyor da inmeye me'zûndurlar buyurmuyor. Bu da meleklerin ancak Rablarının izniyle tasarruf edebildiklerini gösterir. Bir erkek hanımına; ancak benden izin alarak çıkabilirsin, derse bu her çıkış için izin alma gerekliliğini gösterir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXII, 27-35).

Bu sûre bütün mevcûdâtın sevinçle kaydettiği o görülen ve bilinen ve hürmetle anılan, yeryüzüyle «Mele-i A'lâ'nın mutlak mânâda birleştiği geceden söz etmektedir. Bu Kur'ân'ın Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.)nın kalbine inmeye başladığı geceden... Yeryüzünün büyüklükte ve yücelikte mislini görmediği, bütün beşer hayatında yaptığı te'sîr ba-

kımından eşine rastlanmayan o muazzam hâdisenin cereyân ettiği geceden... Bu azameti beşer idrâki kavrayamaz bir türlü:

«Gerçekten Biz onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi bin aydan hayırlıdır.»

Bu hâdiseyi anlatan Kur'ân âyetleri parıl parıl aydınlık saçmaktadır. Âyetin kendisi iliklere kadar işleyen parlak bir şefkat ve nûr feyezânıdır. Allah'ın Kur'ân'ından doğan nûr; «Gerçekten Biz onu Kadr gecesinde indirdik.» O gece boyunca yücelerin yücesiyle yeryüzü arasında gidip gelen meleklerin ve rûhun nûru.

«Onda melekler ve rûh, Rablarının izniyle her türlü iş için iner de iner.» Âyetlerin açıkladığı fecr nûruyla vahiy ve melek nûru birbirine uygun gelmektedir. Ayrıca mevcûdâta kanat geren, varlıklar âleminde gezinen, rûhları saran, selâmet rûhu da her yanı kaplamaktadır.

Burada sözü edilen gece, Duhân sûresinde «Biz onu, muhakkak ki mübârek bir gecede indirdik. Şüphesiz Biz, uyarıcılardanız. Onda her emir hikmetlice tefrîk edilir. Katımızdan bir emir olarak. Muhakkak ki Biz göndericileriz. Rabbından bir rahmet olarak. Muhakkak O, Semî'dir, Alîm'dir.» denilen gecedir. Bilindiği gibi bu gece Ramazân gecelerinden birisidir. Nitekim Bakara sûresinde «Ramazân ayı öyle bir aydır ki, onda Kur'ân indirilmiştir. İnsanlar için hidâyettir. Ve yol gösterici, ayırıcı delillerdir.» Yani Kur'ân-ı Kerîm'in insanlara teblîğ edilmek üzere Hz. Peygamberin kalbine inmeye başladığı gecedir. İbn İshâk'ın rivâyetine göre «A'lak» sûresinin giriş kısmından müteşekkil olan ilk vahiy Hz. Peygamber Hira mağarasında iken Ramazân ayında gelmiştir.

Bu gecenin ta'yîni husûsunda birçok hadîs-i şerîfler vârid olmuştur. Bir kısmı bunun Ramazân'ın 27 nci gecesi olduğunu belirtir, bir kısmı 21 nci gecesi. Bazı hadîsler o gecenin Ramazân'ın son on gecesinde olduğunu belirtirken, bazılarıda bütün Ramazân gecelerinden bir gece olduğunu ifâde eder. Tercîhe şâyân olan hadîslere göre o gece Ramazân gecelerinden bir gecedir.

«Kadr gecesi» adı ise, belki de takdîr ve tedbîr gecesi mânâsınadır. Değer ve makâm anlamına da olabilir. Çünkü her iki anlam o büyük kâinât hâdisesiyle yani vahiy ve risâlet vak'asıyla uyuşur. Şüphesiz ki mevcûdatta o hâdiseden daha önemli ve büyük hâdise yoktur. Kulların hayatındaki takdîr ve tedbîr için ondan daha mânâlı bir gece bulunamaz. Bin aydan hayırlıdır o gece. Buradaki sayı tahdîd mânasına değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de vârid olan bu gibi ifâdeler çokluğa delâlet eder. Bir gece beşer hayatında binlerce aydan hayırlıdır. Çünkü bu gece beşer hayatına bıraktığı mübârek ve kudsî te'sîrler ve yaptığı değişiklikler itibârıyla binlerce ayın ve yılın yapamadığını yapmıştır.

Bu gece öylesine muazzam bir gecedir ki, hakîkatını anlamak beşer

idrâkinin çok üstündedir. «Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen?» Avâmın zihninde yaygın bulunan bu geceyle ilgili birçok efsâne ve evhâma takılma ihtiyâcını duymadan belirtelim ki; bu gece, Allah'ın Kur'ân'ı indirmeye başlamayı ihtiyâr ettiği bir gece olması münâsebetiyle son derece büyüktür. O gecede mevcûdâta nûr feyazânı olmakta, insan vicdânında ve beşer hayatında Allah'ın rûhundan coşan selâmet ırmakları akıtılmaktadır. Bu akîdenin ihtivâ ettiği düşünce ve inançlar, edeb ve hükümler hem yeryüzünde hem de insanların iç dünyasında huzûru yayar. Meleklerin ve bilhâssa Cebrâîl'in, Rablarının izniyle inmeleri ve beraberlerinde bu Kur'ân olarak gökyüzüyle yeryüzüne yayılmaları bu âlemşümûl ihtifâli, sûrenin birkaç kelimesi akılları durdurucu bir ifâdeyle tasvîr etmektedir.

Bugün biz, birbiri ardı sıra gelen nesillerin ötesinden bu mübârek ve mutlu geceye göz attığımız ve o gecede yeryüzünün şâhid olduğu fevkalâde ihtifâli tasavvura çalıştığımız ve o gecede gerçekleşen mes'elenin hakîkatını düşünüp zaman merhaleleri boyunca yeryüzünde, kafalarda ve gönüllerde meydana getirdiği te'sîrleri kavramaya çabaladığımız zaman gerçekten de son derece büyük bir gece olduğunu anlar, Kur'ân-ı Kerîm'in bu geceyle ilgili işâretindeki esrârın bir yanını idrâk ederiz.

«Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen?»

O gecede her şey hikmetlice ayrılmıştır. Ölçüler, esâslar ve prensibler o gece vaz'edilmiştir. Ve o gece, ferdlerin kaderlerinden başka milletlerin ve devletlerin kaderi hattâ daha büyük bir olay, gerçeklerin ve sistemlerin ölçüsü vaz'edilmiştir.

İnsanlık, bilgisizliğinden ve kötü talihinden dolayı Kadr gecesinin kadrini bilmemektedir. O hâdisenin büyüklüğünü ve azametini görmezlikten gelmektedir. Ve bunu yitirdiği günden beri de Allah'ın nimetlerinin en üstün ve en güzelini yitirmiştir. Gerçek saâdeti ve selâmeti kaybetmiştir. Vicdân huzûrunu, evinin selâmetini ve toplumun saâdetini kaybetmiştir. Halbuki bunları ona İslâm vermişti. Bunu kaybettiğinden beri de kapısını açtığı maddî medeniyet ve i'mârdan hiç bir şey onun kaybettiğinin karşılığını vermemiştir. İnsanlık bunca gelişmesine hayat şartlarının ilerlemesine ve üretimin artmasına rağmen hâlâ bahtsız, hâlâ mutsuzdur.

Çünkü bir kere, rûhunu aydınlatan o güzelim ışığı söndürmüştür. Çünkü kendisini «Mele-i A'lâ»ya uçurtan ve kanat gerdiren sevinci ve aydınlığı yok etmiştir. Çünkü rûhlara ve kalblere feyiz veren selâmeti yitirmiştir. Rûhunun semâya kanat germesini, gökyüzünün nûruyla aydınlanmasını, «Mele-i A'lâ»ya uçup gezmesini sağlayan hiç bir şey elde edememiştir bir daha.

Biz —mü'minler— bu hâtırayı hiç bir zaman için unutmamakla

me'mûruz. Sevgili Peygamberimiz bu hâtırayı rûhlarımızda canlandırmak ve ebediyyen asıl kaynağına bağlı olmasını sağlamak ve o hâdisenin cereyân ettiği kâinât gerçeğine iliştirmek için gâyet kolay ve rahat bir yol çizmiştir bize. Bunu her yıl bu mübârek geceyi kutlayarak Ramazân'ın son on gecesinde onu bekleyip araştırarak ibâdetle geçirmemizi isteyerek sağlamış ve buyurmuştur ki:

Kadr gecesini Ramazân'ın son on gecesinde arayın. Yine Buhârî ve Müslim'de zikredildiği gibi buyurmuştur ki:

Kim Kadr gecesini îmânla ihyâ ederse, onun geçmiş günâhları bağışlanır.

İslâm hiç bir zaman için dış görünüşlerden ibâret, şekilci bir din değildir. Bunun için zâten Hz. Peygamber bu geceyi ihyâ etmenin şartı olarak inanmayı ve samîmiyeti ileri sürmektedir. Böylece bu geceyi ihyâ etmenin ihtivâ ettiği büyük mânâları canlandırması gâyesine mebnî olduğunu ve Allah'a îmân edip kendini vermek hedefine dayandığını belirtmektedir. Ancak böylece o geceyi ihyâ etmenin hakîkatı kalblerde canlanabilir. Ve Kur'an'ın nâzil olduğu mânâ ile irtibât sağlanabilir.

Kur'ân terbiyesinin metodu, ibâdetle vicdânlardaki îmân gerçeklerini birbirine bağlamaktadır. İbâdeti, bu hakîkatların canlandırılması için, açıklanıp canlı bir şekilde tesbîti için bir vâsıta kılar. Sadece düşünce hudûdları dâhilinde durup kalmasına müsâade etmez.

Bu metodun vicdânlarda ve hareketler âleminde bu gerçeklerin canlanması için en uygun metod olduğu ortadadır. Şüphesiz ki bu hakîkatları ibâdete dayalı olmaksızın ibâdet yolunun dışında düşünmek mümkün değildir. Ferdin hayatında ve toplumun yaşayışında o zaman bu düşünceler itici bir güç halinde yer etmez.

Kadr gecesini hatırlayıp o geceyi îmânla ve sevâbını umarak ihyâ etmek, İslâm'ın sağlam terbiye metodunun bir yanını teşkîl eder. (Seyyid Kutub Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 295-299)

——————oOo——————

KADR SÛRESİNİN SONU

BEYYİNE SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Ammâr İbn Ebu Ammâr'dan nakletti ki; Ansâr'dan Mâlik İbn Amr İbn Sâbit şöyle demiş: Beyyine sûresi sonuna kadar nâzil olunca, Cebrâîl (a.s.) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; Rabbın bu sûreyi Übeyy'e okumanı emrediyor. Rasûlullah (s.a.) Übeyy'e dedi ki: Cebrâîl bu sûreyi sana okumamı emretti. Übeyy dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben orada zikredildim mi? Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Mâlik İbn Amr der ki: Übeyy ağladı.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Muhammed İbn Ca'fer... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Übeyy İbn Kâ'b'a şöyle dedi: Allah bana Beyyine sûresini sana okumamı emretti. Übeyy dedi ki: Benim adımı sana söyledi mi? O; evet deyince Übeyy ağladı. Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî, Şu'be kanalıyla rivâyet ederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Müemmel... Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.); sana şöyle şöyle bir sûre okumakla emrolundum, dedi. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, ben orada anıldım mı? dedim de o; evet, dedi. Ben, ona ey Ebu Münzir, buna sevindin mi? deyince o; neden sevinmeyeyim,Allah Teâlâ; «De ki: Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sadece bununla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.» (Yûnus, 58) buyuruyor. Müemmel dedi ki: Ben Süfyân'a, hadîsi okuyarak söylediğimde; o, evet, dedi. Bu veçhile bu hadîsin naklinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Muhammed İbn Ca'fer ve Haccâc... Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini bildirdiler: Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Allah Teâlâ sana Kur'ân okumamı emretti. Sonra «Kitâb ehlinden

ve müşriklerden küfredenler...» âyetini okudu ve şunları da söyledi: Eğer âdemoğlu bir vâdî dolusu mal isteyip de o kendisine verilseydi ikincisini isterdi. İkincisini isteyip de o kendisine verilseydi üçüncüsünü isterdi. Âdemoğlunun karnını topraktan başka bir şey doldurmaz. Allah, tevbe edenin tevbesini kabul eder. Allah katında din müşriklik, Yahûdîlik ve Hıristiyanlık değil, Hanîfliktir. Kim de bir hayır işlerse, o aslâ gizlenmez. Bu hadîsi Tirmizî Ebu Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla Şu'be'den nakleder ve; hasen, sahîhtir, der.

Hâfız Ebu'l-Kasım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Huleyd... Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Ey Ebu Münzir, sana Kur'ân'ı arzetmekle emrolundum. O dedi ki: Allah'a inandım ve senin elinde müslüman oldum ve senden öğrendim. Rasûlullah (s.a.) aynı sözü tekrâr etti. O dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben orada anıldım mı? Rasûlullah (s.a.): Evet, adınla ve soyunla Mele-i A'lâ'da anıldın, dedi. O zaman oku ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bu hadîs bu şekliyle garîbtir. Sâbit olan yukarıda geçen şeklidir. Rasûlullah (s.a.) bu sûreyi Übeyy İbn Kâ'b'a îmânını artırmak ve onu takviye etmek için okumuştur. Nitekim Ahmed ve Neseî, Enes İbn Mâlik kanalıyla ondan bu hadîsi rivâyet ederler. Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Dâvûd da Süleymân İbn Süveyd kanalıyla ondan bu hadîsi nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel de Affân kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'ten bu hadîsi naklederler. Ahmed İbn Hanbel, Müslim ,Ebu Dâvûd ve Neseî de İsmâîl İbn Ebu Dâvûd kanalıyla... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan bu hadîsi rivâyet ederler. Abdullah İbn Mes'ûd Kur'an'dan bir bölümü peygamberin okuduğunun tersine okuyan bir kişiyi reddetmişti. O, bunu Rasûlullah'a kadar götürünce Rasûlullah (s.a.) ikisine de okutmuş ve her birine; isâbet ettin, demiştir. Übeyy İbn Kâ'b der ki: Câhiliyet devrinde olmayan bir kuşku kapladı beni. Rasûlullah (s.a.) onun göğsüne vurdu. Übeyy İbn Kâ'b der ki: Terleyerek sıçradım ve sanki Allah Teâlâ'ya bakıyor gibiydim. Rasûlullah Cibrîl'in gelip şöyle dediğini haber verdi: Allah sana emrediyor ki, Kur'an'ı ümmetine bir harf üzere okuyasın. Ben dedim ki: Allah'ın bağışlama ve mağfiretini dilerim. O dedi ki : İki harf üzere okumanı emrediyor. Böyle deyip durdu. Nihâyet dedi ki: Allah sana, ümmetine Kur'ân'ı yedi harf üzere okumanı emrediyor. Nitekim biz bu hadîsi muhtelif tarîklardan ve lafızlarla tefsîrin baş tarafında zikretmiştik. İçinde: «Arınmış sahîfeleri okuyan Allah katından bir peygamber. İçinde en doğru yazılar bulunan.» kavlinin geçtiği bu sûre nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) teblîğ, tesbît ve uyarı için bu sûreyi ona okudu. Yoksa öğretme ve hatırlatma için değil. Allah en iyisini bilendir.

Nitekim Hudeybine günü Ömer İbn Hattâb'ın Rasûlullah (s.a.)a soruları sorduğunda da böyle olmuştu. Onun sordukları arasında şun-

lar da vardı: Bizim Beytullah'a gidip tavâf edeceğimizi bize haber vermemiş miydin? deyince Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, ancak ben size bu yıl oraya gideceğiz, diye haber verdim mi? O; hayır, deyince Rasûlullah (s.a.); sen oraya gidecek ve Beytullah'ı tavâf edeceksin, dedi. Hudeybiye'den dönünce ve Allah, Rasûlüne Feth sûresini indirince Hattâb oğlu Ömer'i çağırıp sûreyi ona okudu. Burada Allah Teâlâ şöyle buyuruyordu: «Andolsun ki Allah, Rasûlünün gördüğü rü'yânın hak olduğunu tasdîk etmiştir. Allah dilerse siz, güven içinde başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.» (Feth, 27) âyeti de bulunuyordu.

Hâfız Ebu Nuaym, «Sahâbelerin İsimleri» adındaki kitâbında Muhammed İbn İsmâîl el-Ca'ferî el-Medenî kanalıyla... Fudayl'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Allah Teâlâ «Kitâb ehlinden ve müşriklerden küfredenler kendilerine apaçık bir huccet gelinceye kadar vazgeçecek değillerdi.» âyetinin okunuşunu dinledi ve buyurdu ki: Kullarıma müjdele, izzetim hakkı için, sen hoşnûd oluncaya kadar onları cennete yerleştiririm. Bu hadîs gerçekten garîbtir. Hâfız Ebu Mûsâ el-Medenî ve İbn el-Esîr de bu hadîsi Zührî kanalıyla Nazîr el-Müzenî'den —veya Medenî'den— nakleder ve der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Muhakkak Allah «Kitab ehlinden ve müşriklerden küfredenler, kendilerine apaçık bir huccet gelinceye kadar vazgeçecek değillerdi.» âyetinin okunuşunu dinler ve buyurur ki: Kullarıma müjdele, izzetim hakkı için seni dünya ve âhiret hallerinden hiç birinde unutmam ve seni hoşnûd olacağın şekilde cennete yerleştiririm.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Kitâb ehlinden ve müşriklerden küfredenler, kendilerine apaçık bir huccet gelinceye kadar vazgeçecek değillerdi.

2 — Arınmış sahîfeleri okuyan, Allah katından bir peygamber.

3 — İçinde en doğru yazılar bulunan.

4 — Ama kitâb verilmiş olanlar, kendilerine apaçık huccetler geldikten sonra ayrılığa düştüler.

5 — Halbuki onlar; doğruya yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardı. En doğru din de işte budur.

Kitâb ehlinden maksad Hıristiyanlar ve Yahûdîlerdir. Müşriklerden maksad da ateşe ve puta tapan arap ve arap olmayanlardır. Mücâhid der ki: «Vazgeçecek değillerdi.» kendilerine hak tebeyyün edinceye kadar uzaklaşacak değillerdi. Katâde de böyle der. «Apaçık bir huccet gelinceye kadar.» Yani Kur'ân. Allah Teâlâ: «Kitâb ehlinden ve müşriklerden küfredenler, kendilerine apaçık bir huccet gelinceye kadar vazgeçecek değillerdi.» buyurduktan sonra hucceti tefsîr ederek şöyle buyuruyor:

«Arınmış sahîfeleri okuyan Allah katından bir peygamber.» Yani Muhammed (a.s.) ve onun okuduğu yüce Kur'ân. O Kur'ân Mele-i A'lâ'da arınmış sahîfelere yazılmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın Abese sûresinde buyurduğu şu âyet gibidir: «O, çok şerefli sahîfelerdedir. Yüceltilmiş ve temizlenmiştir. Kâtiblerin elleriyle. Kıymetli, saygıdeğer.» (Abese, 13-16).

«İçinde en doğru yazılar bulunan.» Allah tarafından dosdoğru, âdil, eksiksiz ve hatâsız yazılar bulunan arınmış sayfalardadır. Çünkü bu yazılar Allah katından gelmiştir. İbn Cerîr Taberî böyle der. Katâde ise der ki: «Arınmış sahîfeleri okuyan Allah katından bir peygamber. İçinde en doğru yazılar bulunan.» kavli ile Kur'ân, en güzel biçimde sözkonusu ediliyor ve peygamber en iyi biçimde övülüyor. İbn Zeyd, «İçinde en doğru yazılar bulunan» kavline; dümdüz ve dengeli, anlamını vermiştir.

«Ama kitâb verilmiş olanlar, kendilerine apaçık huccetler geldikten sonra ayrılığa düştüler.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ihtilâfa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azâb vardır.» (Âl-i İmrân, 105). Bununla bizden daha önce kendilerine kitâb indirilmiş olan peygamberler kasdediliyor. O milletler Allah kendilerine apaçık belgeler ve deliller gönderdikten sonra ayrılığa düşmüşler ve Allah'ın kitâbında kasdettiği husûslarda ihtilâf edip pekçok şeyler uydurmuşlardı. Nitekim

müteaddid yollarla rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyurulur: Yahûdiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Bu ümmet de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Hepsi cehennemdedir, ancak bir teki müstesnâ. Ey Allah'ın Rasûlü, onlar kimlerdir? dediklerinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim ve ashâbımın üzerinde olduğu şeyi ta'kîb edenler.

«Halbuki onlar; doğruya yönelerek dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardı.» Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka ilâh yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) Burada dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na kulluk etmek anlamına «hanîfler» buyuruluyor. Yani şirkten tevhîde dönenler. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36) Hanîflerle ilgili bilgi En'âm sûresinde geçmişti burada tekrârına gerek yoktur.

«Namazı kılmak.» Bedenî ibâdetlerin en değerlisini ifâ etmek, «Zekâtı vermek» Fakîrlere ve muhtâçlara ihsânda bulunmak. «En doğru din, işte budur.» Âdil ve hâkim din veya dengeli ve dosdoğru ümmet budur. Zührî ve Şâfiî gibi birçok imâm bu âyet-i kerîmeyi amellerin îmâna dâhil olduğuna delil getirmişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ: «Halbuki onlar; doğruya yönelerek dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardır. En doğru din de işte budur.» buyuruyor.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ ٱلْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَآؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ رَّضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُۥ ﴿٨﴾

6 — Şüphesiz ki kitâb ehlinden ve müşriklerden küfredenler cehennem ateşindedirler. Onlar, orada temelli kalacaklardır. Yaratıkların en kötüsü de işte bunlardır.

7 — Muhakkak ki îmân etmiş olup sâlih ameller işleyenler, işte onlar da, yaratıkların en hayırlısıdırlar.

8 — Rabları katında onların mükâfâtı; altlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları Adn cennetleri-

dir. Allah onlardan hoşnûd, onlar da O'ndan râzıdırlar. İşte bu, Rabbından korkan kimseye mahsûstur.

Allah Teâlâ ehl-i kitâb'tan küfredenlerle, Allah'ın indirilmiş olan kitâblarına ve gönderilmiş olan peygamberlerine karşı çıkan müşriklerin halini haber vererek kıyâmet gününde «Cehennem ateşindedirler.» buyuruyor. «Onlar, orada temelli kalacaklardır.» Orada sürekli kalacaklardır, geri götürülmeyecekler ve çıkarılmayacaklardır. «Yaratıkların en kötüsü de işte bunlardır.» Allah'ın yaratıp yeryüzüne saldığı yaratıkların en kötüsü işte bunlardır.

Müteâkiben Allah Teâlâ; kalbleriyle îmân edip bedenleriyle sâlih amel işleyen iyilerin halini haber vererek bunların, yaratıkarın en iyisi oduklarını bildirmektedir. Ebu Hüreyre ve bilginlerden bir grup, bu âyeti delil getirerek mü'minlerin meleklere üstün olduklarını söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ «İşte onlar da yaratıkların en hayırlısıdırlar.» buyuruyor.

«Rabları katında onların mükâfâtı;» Kıyâmet gününde onların elde edecekleri karşılık, «Altlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan hoşnûd, onlar da O'ndan râzıdırlar.» Aralıksız bitip tükenmeksizin orada kalacaklardır. «Allah onlardan hoşnûd, onlar da O'ndan râzıdırlar.» Allah'ın onlardan hoşnûd olması onlara verilen sürekli nimetlerin en üstünüdür. Onlar da Allah'ın kendilerine verdiği yaygın lutuftan dolayı O'ndan râzıdırlar.

«İşte bu, Rabbından korkan kimseye mahsûstur.» Elde edilen bu mükâfât Allah'tan korkup O'ndan gerçek anlamda sakınan ve kendisi Allah'ı görmese de Allah kendisini görüyormuş gibi ibâdet edenlere mahsûstur.

İshâk İbn Îsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Size yaratıkların en iyisini haber vereyim mi? Evet, ey Allah'ın Rasûlü, dediklerinde buyurmuş ki: Atının yularından tutup Allah yoluna giden kişi. Ne zaman bir korkunç ses duysa onun üzerinde dikilir durur. Dikkat edin, size yaratıkların en hayırlısını haber vereyim mi? Evet ey Allah'ın Rasûlü, denildiğinde buyurdu ki: Koyunlarından bir sürü içinde bulunup ta namazını kılan ve zekâtını veren kimse. Dikkat edin, size yaratıkların en kötüsünü haber vereyim mi? buyurduğunda; evet, dediler. Allah Rasûlü buyurdu ki: Allah'tan isteyip de kendisine verilmeyen kimse.

BEYYİNE SÛRESİNİN SONU

ZİLZÂL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki adamın biri Rasûlullah'ın yanına gelmiş ve; bana okut ey Allah'ın Rasûlü, demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Elif, Lâm, Râ ile başlayan üç sûre oku. Adam demiş ki: Yaşım ilerledi. Kalbim dayandı, dilim ağırlaştı. Rasûlullah (s.a.); Hâmîm bulunan sûreleri oku, deyince, ilk söylediği gibi söylemiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); tesbîh ile başlayan üç sûre oku; demiş. Adam önceki gibi söyleyip; ey Allah'ın Rasûlü, bana topluca bir sûre okut, demiş. Rasûlullah (s.a.) da ona Zilzâl sûresini okutmuş. Bunu bitirince adam demiş ki: Seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki, aslâ bundan fazla bir şey okumam. Sonra adam dönüp gitmiş. Rasûlullah (s.a.) demiş ki: Adamcağız kurtuldu, adamcağız kurtuldu. Sonra da; o, benim üzerime, demiş. Adam dönüp peygambere gelince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ben kurbân bayramıyla emrolundum, Allah o günü bu ümmet için bayram kıldı. Adam ona demiş ki: Dişi bir koyundan başka bir şey bulamazsam onu da kurbân edeyim mi? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Hayır ancak sen saçından alır, tırnağını keser, bıyığını kısaltır, etekaltını tıraş edersin. İşte bu, Allah katında senin kurbânının tamâmlayıcı unsurudur. Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsi Ebu Abdurrahmân'dan tahrîc ederler.

Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn Mûsâ... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim Zilzâl sûresini okursa; bu, ona Kur'ân'ın yarısına denk düşer. Tirmizî sonra der ki: Bu, garîb bir hadîstir, ancak Hasan İbn Sevr kanalıyla onu bilmekteyiz. Bu hadîsi Ebu

Bekr el-Bezzâr da Muhammed İbn Mûsâ kanalıyla... Enes'ten nakleder ve der ki: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir. Zilzâl sûresi de Kur'ân'ın dörtte birine denktir. Bu, Bezzâr'ın ifâdesidir.

Aynı şekilde Tirmizî der ki: Ali İbn Hücr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Zilzâl sûresi Kur'ân'ın yarısına denktir. İhlâs sûresi Kur'an'ın üçte birine denktir. Kâfirûn sûresi ise Kur'ân'ın dörtte birine denktir. Sonra Tirmizî der ki: Bu hadîs, garîbtir ve Yemân İbn Muğîre'den başka kimseden bu hadîsi bilmiyoruz.

Tirmizî ayrıca der ki: Ukbe İbn Mükrim... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), ashâbından bir kişiye şöyle demiş: Ey falanca, sen evlendin mi? O; hayır, Allah'a andolsun ki evlenmedim ve evlenecek bir şeyim de yok, demiş. Rasûlullah (s.a.)) buyurmuş ki: Sen İhlâs sûresini bilir misin? O; evet deyince Rasûlullah (s.a.): O, Kur'ân'ın üçte biridir, demiş. Sen Feth sûresini bilir misin? deyince o; evet, demiş. Rasûlullah (s.a.) bu da Kur'ân'ın dörtte biridir, demiş. Ve Kâfirûn sûresini bilir misin? deyince, o; evet, demiş. Rasûlullah (s.a.); bu da Kur'ân'ın dörtte biri, demiş. Sen, Zilzâl sûresini bilir misin? deyince, o; evet, demiş. Rasûlullah (s.a.); bu da Kur'ân'ın dörtte biridir, evlen, evlen demiş. Sonra Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, der. Tirmizî bu üç hadîsin üçünde de münferid kalmıştır. Ondan başka Kütüb-i Sitte sâhiplerinden hiç kimse bu hadîsleri rivâyet etmemiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ الْإِنسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ
تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾
فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Yer, sarsıldıkça sarsıldığı zaman,

2 — Yer bütün ağırlıklarını çıkardığı zaman.

3 — Ve insan; buna ne oluyor? dediği zaman,

4 — İşte o gün; o, bütün haberlerini anlatacaktır.

5 — Çünkü Rabbın kendisine vahyetmiştir.

6 — O gün insanlar, yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler.

7 — Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür.
8 — Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.

İbn Abbâs der ki: «Yer, sarsıldıkça sarsıldığı zaman.» Dibinden oynayıp hareket ettiğinde.

«Yer bütün ağırlıklarını çıkardığı zaman.» İçinde bulunan ölüleri dışarı attığı zaman. Selef'ten birçok kişi böyle demişlerdir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Ey insanlar, Rabbınızdan korkun. Doğrusu kıyâmet sâatının sarsıntısı büyük bir şeydir.» (Hacc, 1) ve «Yer düzeltildiği zaman, içinde olanları dışarı atıp boşaldığı zaman.» (İnşikâk, 3-4).

Müslim Sahîh'inde der ki: Bize Vâsıl İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Toprak, ciğer parçalarını altından ve gümüşten sütûnlar gibi kusar. Kâtil gelir ve der ki: Ben, bunun için öldürdüm. Akrabâlarıyla münâsebeti kesen gelir ve der ki: Ben, bunun için akrabâlarımla münâsebetimi kestim. Hırsız gelir ve der ki: Bunun için elim kesildi. Sonra ondan hiç bir şey alamayıp bırakırlar.

«Ve insan; bana ne oluyor? dediği zaman.» Yeryüzünde rahat ve karârlı olarak, sâkin ve sâbit yaşarken sonra meydana gelen durumu garîb karşılayarak der ki: Durum değişmiş ve yeryüzü harekete geçip sarsılmaya başlamıştır. Çünkü ona Allah'tan kaçınılması imkânsız olan sarsılma emri gelmiştir. Sonra yeryüzü, karnında bulunan eskilerden ve yenilerden ölüleri dışarı atar. O zaman insanlar onun durumunu garîb karşılarlar. Yerler; bir başka yerle, gökler; bir başka gökle değiştirilirler. Hepsi birden bir ve Kahhâr olan Allah'ın huzûruna çıkarılırlar.

«İşte o gün; o, bütün haberlerini anlatacaktır.» O gün yeryüzü, üzerinde iş yapan herkesin yaptığını anlatacaktır. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okumuş, sonra yeryüzünün haberleri nedir? demiştir. Orada bulunanlar Allah ve Rasûlü en iyisini bilir, demişler de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yeryüzünün haberleri her kulun ve câriyenin üzerinde yapmış olduğu amele şehâdet ederek; şu ve şu amelleri şu ve şu gün yaptı, demesidir. İşte onun haberleri bunlardır. Sonra Tirmizî; bu hadîs, hasen, sahîh ve garîbtir, der.

Taberânî'nin el-Mu'cem'inde İbn Lehîa... Hâris İbn Yezîd'den nakleder ki; o, Rebîa el-Cüveşî'nin Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini işittiğini nakletmiştir: Yerden korununuz, çünkü o sizin annenizdir. Onun üzerinde ister hayır, ister şer olsun kim bir şey yaparsa; mutlakâ o, bunu haber verecektir.

«Çünkü Rabbın kendisine vahyetmiştir. «Buhârî der ki: (اوحى لها و اوحى اليها) cümlesi ile (وحى لها و وحى اليها) cümlesi aynı-

dır. İbn Abbâs; ona vahyetmiştir, diye mânâ verir. Zâhir olan bu ifâdenin kendisine izin verilmiş olmasını ihtivâ etmesidir. Şebîb İbn Bişr... İbn Abbâs'tan nakleder ki; «O, bütün haberlerini anlatacaktır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Rabbı ona; söyle, diyecektir ve o da söyleyecektir. Mücâhid «Çünkü Rabbın kendisine vahyetmiştir.» kavline; emretmiştir, anlamını verirken, Kurazî; onları yarıp atmasını emretmiştir, diye mana verir.

«O gün insanlar, yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler.» Hesâb yerinden sınıf sınıf dönerler. Kimi şakîdir, kimi saîd. Saîd olan cennete, şakî olan cehenneme götürülür. İbn Cüreyc der ki: Bölük bölük döndürülürler ve üzerlerinde bulundukları yolun sonunda birleşmezler. Süddî (اشتاتاً) kelimesine; fırka fırka, diye mânâ vermiştir.

«Yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için.» Dünyada iken yaptıkları iyilik ve kötülüklerin kendilerine gösterilmesi için.

«Kim, zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı kötülük yapmışsa; onu görür.»

Buhârî der ki: İsmâîl İbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

الْخَيْلُ لِثَلاثَةٍ لِرَجُلٍ أَجْرٌ وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَأَطَالَ لَهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيلِهَا ذَلِكَ فِي الْمَرْجِ وَ الرَّوْضَةِ كَانَ لَهُ حَسَنَاتٍ وَلَوْ أَنَّهَا قَطَعَتْ طِيلَهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ آثَارُهَا وَأَرْوَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهَرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَ بِهِ كَانَ ذَلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ فَهِيَ لِذَلِكَ الرَّجُلِ أَجْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّيًا وَتَعَفُّفًا وَلَمْ يَنْسَ حَقَّ اللهِ فِي رِقَابِهَا وَلا ظُهُورِهَا فَهِيَ لَهُ سِتْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِيَاءً وَنِوَاءً فَهِيَ عَلَى ذَلِكَ وِزْرٌ فَسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحُمُرِ قَالَ مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيَّ فِيهَا إِلا هَذِهِ الآيَةَ الْفَاذَّةَ الْجَامِعَةَ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

At üç kişinindir: Bir kişi için mükâfât, bir kişi için koruma ve bir kişi için de yüktür. Mükâfât olan kişi; atını Allah yoluna bağlamış ve ipini bir bahçede veya tepede uzunca yapmıştır. Onun ipi o tepe veya bahçede nereye değerse, kendisi için iyilik olur. Eğer o ipini koparıp da birkaç dönüm koşacak olursa, onun ayak izleri ve pislikleri sâhibi için iyilik olur. Eğer o, bir ırmağa gidip ondan su içer ve kendisine su ve-

rilmek istemezse bu da onun için hasenât, o kişi için de mükâfât olur. Bir diğer kişi de atını insanlara ihtiyâcını göstermeksizin iffetinden bağlar, boynunda ve omuzundaki Allah'ın hakkını unutmaz. Bu da onun için korunak olur. Bir kişi de atını övünmek, gösteriş ve düşmanlık için bağlar. Bu da onun için yük olur. Rasûlullah (s.a.)a merkepler sorulduğunda buyurdu ki: Allah onun hakkında bir şey indirmemiştir. Ancak şu eşsiz ve toplayıcı âyeti inzâl buyurmuştur: «Kim, zerre mikdârı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre mikdârı şer yapmışsa onu görür.» Bu rivâyeti Müslim de Zeyd İbn Eslem kanalıyla nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn Sa'sa' İbn Muâviye'den nakletti ki; o, Rasûlullah'ın yanına gelmiş ve Rasûlullah ona: «Kim, zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» âyetini okumuş. O; bu bana yeter, ondan başkasını dinlemesem de umûrumda değil, demiş. Neseî de bu rivâyeti tefsîr bölümünde İbrâhîm İbn Yûnus kanalıyla Hasan el-Basrî'den nakleder.

Buhârî'nin Sahîh'inde Adiyy'den merfû' olarak Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu nakledilir: Bir hurma kadar da olsa ateşten sakının. Bir tek güzel söz ile de olsa.

Sahîh bir hadîste buyurulur ki: Ma'rûftan hiç bir şeyi küçümsemeyin. İstersen kendi kovandaki sudan, su isteyen birinin kabına boşalt. İstersen kardeşini güleç yüzle karşıla.

Sahîh bir hadîste yine buyurulur ki: Ey mü'min kadınlar; hiç bir komşu komşusunu küçümsemesin. Hattâ bir koyunun çatal tırnağı bile olsa.

Bir başka hadîste buyurulur ki: Dilenciye törpülenmiş bir tırnakla da olsa verin.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah el-Ansârî... Hz. Âişe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey Âişe; bir hurma parçasıyla da olsa ateşten korun. Çünkü o, toku doyurduğu kadar açı da doyurur. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Hz. Âişe'den nakledilir ki; o, bir üzüm tanesi sadaka vermiş ve demiş ki: Zerre mikdârının yanında o ne gelir?

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Âmir... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyururmuş: Ey Âişe; günâhları küçümsemekten kaçın. Çünkü Allah tarafından onu ta'kîb eden vardır. Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Saîd İbn Müslim kanalıyla rivâyet ederler.

İbn Cerîr Taberî der ki: Ebu'l-Hattâb... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Hz. Ebubekir, peygamberle yemek yerken bu âyet nâzil olmuş: «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» Ebubekir elini kaldırıp demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü; zerre ağırlığında bile olsa işlediğim şerden dolayı cezâlandırılacak

mıyım? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ey Ebubekir; dünyada gördüğün zerre ağırlığınca şerden nefret edersen, Allah Teâlâ kıyâmet gününde zerre ağırlığınca sana hayır biriktirir. Nihâyet kıyâmet günü onunla karşılanırsın. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti babası kanalıyla Ebu'l-Hattâb'tan nakleder. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Ebu İdrîs'ten nakletti ki; Ebubekir Rasûlullah (s.a.) ile birlikte yemek yiyormuş. Müteâkıben yukarıdaki hadîsi zikreder. Ve yine İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ya'kûb kanalıyla... Ubâde'den nakleder.

İbn Cerîr Taberî, bir başka tarîkle der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan nakleder ki; Zilzâl sûresi indirildiğinde Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) oturuyormuş. Sûre indirilince ağlamış. Rasûlullah (s.a.); neden ağlarsın ey Ebubekir? demiş. Ebubekir; bu sûre beni ağlatıyor, demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Eğer siz günâh ve hatâ işleyip te Allah sizi bağışlamamış olsaydı; muhakkak Allah günâh ve hatâ işleyip te kendilerini bağışlayacağı başka bir ümmet yaratırdı.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a ve Ali İbn Abdurrahmân... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» âyeti nâzil olunca, ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben amelimi görecek miyim? Evet, dedi. Ben; büyükleri mi? deyince, evet dedi. Ben; küçükleri de mi? deyince, evet, dedi. Ben; vay anam, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Saîd muştularım, çünkü iyilik on mislinden yedi yüz katına kadardır. Allah dilediğini daha da katlar. Kötülük ise misli iledir veya Allah onu bağışlar. Sizden hiçbiriniz kendi ameliyle kurtulamaz. Ben; sen de mi kurtulamazsın ey Allah'ın Rasûlü? dedim. Buyurdu ki: Ben de. Ancak Allah kendi katından beni rahmetine daldırırsa müstesnâ. Ebu Zür'a der ki: Bu rivâyeti İbn Lehîa'dan başka kimse nakletmemiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Sâid İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın: «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» kavli hakkında şöyle demiş: Allah Teâlâ: «Onlar; yoksula, yetîme ve esîre seve seve yemek yedirirler.» (İnsân, 8) âyetini indirince; müslümanlar küçük şeyler verdikleri zaman mükâfâta nâil olamayacaklarını kabul ederlerdi. Bu sebeple yoksul, kapılarına geldiğinde ona hurma veya bir kırıntı veya bir ceviz veya benzeri bir şey vermeyi azımsarlardı. Bu bir şey değildir diyerek onu geri çevirirlerdi. Biz ancak sevdiğimiz şeylerden verirsek mükâfâta ulaşırız, derlerdi. Diğer taraftan başkaları da küçük günâhlardan dolayı kınanmayacaklarını kabul ederlerdi. Yalan, bakma, gıybet ve benzeri şeylerden sonra. Allah Teâlâ büyük günâhlardan dolayı bizi cehennemle tehdîd ediyor, derlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ —az da

olsa— hayır yapmaya onları teşvîk etmiş ve bu az olan hayrın çoğalacağını bildirmiştir. Kezâ önemsiz de olsa şerden nehyetmiş ve bunun çoğalacağını belirtmiştir. Bu mânâda: «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür.» buyurmuştur. En küçük bir karınca ağırlığında da olsa kitâbında bunu görür ve buna sevinir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Bir kişiye yaptığı her kötülüğe mukâbil bir kötülük yazılır. Yaptığı her iyiliğe mukâbil de on iyilik. Kıyâmet günü olunca Allah Teâlâ mü'minlerin iyiliklerini kat kat artırır. Her bir iyiliği on kat fazlalaştırır ve her bir iyiliğe mukâbil on kötülüğünü siler. Zerre mikdârınca iyiliği kötülüğüne ağır gelen kişi cennete girer.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleymân İbn Dâvûd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günâhların küçüklerinden sakının. Çünkü onlar birleşerek bir kişiyi helâk edecek kadar toplanırlar. Rasûlullah (s.a.) onlara bir de örnek vererek demiş ki: Boş bir arâzîye konaklayan bir topluluk gibi ki, o topluluğun içinden becerikli birisi varmış, o kimse gidip bir çöple geri dönmüş. Bir başka kişi de bir başka çöple gelmiş. Nihâyet bir öbek odun toplamışlar ve ateşlerini yakarak ona attıkları yiyeceklerini pişirmişlerdir.

ZİLZÂL SÛRESİNİN SONU

ÂDİYÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ
بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ
لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُم
بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun o koştukça koşanlara,
2 — Ve kıvılcımlar saçanlara,
3 — Sabah sabah baskın yapanlara,
4 — Ve tozu dumana katanlara,
5 — Derken bir topluluğun ortasına dalanlara ki,
6 — Gerçekten insan; Rabbına karşı çok nankördür.
7 — Doğrusu kendisi de buna hakkıyla şâhiddir.
8 — Gerçekten o, hayır sevgisinde pek şiddetlidir.

9 — Yoksa bilmez mi kabirlerdekilerin çıkarılacağı zamanı?

10 — Göğüslerde bulunanların derlenip toparlanacağını?

11 — Muhakkak ki Rabları, o gün onların her şeyinden haberdârdır.

Allah Teâlâ, Allah yolunda sürülünce koşan ve kişneyen ata yemîn etmektedir. (ضبحت) kelimesi, koşarken attan duyulan ses, anlamına gelir.

«Ve kıvılcımlar saçanlara.» Nalları taşlara sürtünüp bundan kıvılcımlar meydana gelenlere.

«Sabah sabah baskın yapanlara.» Sabah vakti baskına gidenlere. Nitekim Rasûlullah (s.a.) sabahleyin ezânı dinler ve baskın yapardı.

«Ve tozu dumana katanlara.» Atlarla savaş meydanında tozu dumana katanlara.

«Derken bir topluluğun ortasına dalanlara.» Bütün topluluğun orta yerine girenlere. İbn Ebu Hâtim der ki: Ebu Saîd el-Eşecc... Abdullah'tan nakletti ki: «Andolsun o koştukça koşanlara» kavli ile develer kasdedilmiştir. Hz. Ali de böyle der. İbn Abbâs ise bunun at olduğunu söyler. İbn Abbâs'ın sözü Ali'ye ulaşınca dedi ki: Bedir günü bizim atımız yoktu. İbn Abbâs ise dedi ki: Bu bir seriyye gönderildiği zaman inmişti.

İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî derler ki: Bize Yûnus... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; İbn Abbâs ona şöyle anlatmış: Ben, Hicr'de oturduğum esnâda bir adam gelip bana: «Andolsun o koştukça koşanlara.» kavlini sordu. Ben ona dedim ki: Allah yolunda baskın yaptığı zamanki attır. Baskın yapıp sonra gece bastırır, yiyeceklerini yaparlar, ateşlerini yakarlar. Benim yanımdan kalkıp Zemzem'de su içmekte olan Hz. Ali'nin yanına gitti ve ona da bu âyeti sordu. Hz. Ali; benden önce onu kimseye sordun mu? dedi. O; evet, İbn Abbâs'a sordum da o dedi ki: Allah yolunda baskın yapan attır. Hz. Ali ona; git ve İbn Abbâs'ı bana çağır, dedi. İbn Abbâs Hz. Ali'nin başucunda durunca, Ali ona; bilmediğin konuda halka fetvâ mı veriyorsun? Allah'a andolsun ki İslâm'da ilk gazâ Bedir gazâsı idi ve bizim iki atımız vardı. Birisi Zübeyr'in diğeri de Mikdâd'ın. O zaman «o koştukça koşanlar» nasıl at olabilir? Koştukça koşanlar; Arefeden Müzdelife'ye, Müzdelife'den Minâ'ya gidenlerdir. İbn Abbas der ki: Bunun üzerine ben sözümden vazgeçip Hz. Ali (r.a.)nin sözüne rücû ettim. Bu isnâdla İbn Abbâs'tan nakledilir ki, Hz. Ali şöyle demiş: «Andolsun o koştukça koşanlara» kavli, Arefe'den Müzdelife'ye koşanlar demektir. Müzdelife'ye geri döndüklerinde

ateşler yakılır. Avfî ise İbn Abbâs'ın bu koştukça koşanların at olduğunu söylediğini nakleder.

Bu koştukça koşanların deve olduğunu, aralarında İbrâhîm ve Ubeyd İbn Umeyr'in bulunduğu bir topluluk söylemiştir. İbn Abbâs'ın diğer görüşünü söyleyenler arasında da Mücâhid, İkrime, Atâ, Katâde ve Dahhâk bulunmaktadır. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. İbn Abbâs ve Atâ derler ki: At veya köpekten başka hiç bir hayvanın koşmasına (ضبحت) kelimesi kullanılmaz. İbn Cüreyc, Atâ'dan nakleder ki; o, İbn Abbâs'ın bu (الضبح) kelimesini tavsîf ederken, ahh ahh dediğini duydum, demiştir. Bu cemaatın çoğunluğu Allah Teâlâ'nın «Ve kıvılcımlar saçanlara» kavlini; tırnaklarıyla kıvılcım saçan, şeklinde tefsîr etmişlerdir. Süvârîler arasında savaş ateşini yakan, diye de söylenmiştir. Bunu söyleyen Katâde'dir. İbn Abbâs ve Mücâhid «Ve kıvılcımlar saçanlara» kavliyle, erkeklerin oyununun kasdedilğini söylerler. Geceleyin evlerine döndüklerinde yaktıkları ateştir, diyenler de olmuştur. Bazıları da bununla kabîlelerin ateşlerinin kasdedildiğini söylemişlerdir. «Koştukça koşanların» at anlamına geldiğini söyleyenler, «Kıvılcımlar saçanlar» kavline Müzdelife'de ateş yakma anlamını vermişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan birinci görüştür. Yani atlar tırnaklarıyla kıvılcımlar saçtığı zaman, demektir.

«Sabah sabah baskın yapanlara.» İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, bununla sabahleyin Allah yolunda atlarla baskın yapılmasının kasdedildiğini söylemişlerdir. Koştukça koşanların develer olduğunu söyleyenler de, sabah sabah baskın yapanların sabahleyin Müzdelife'den Minâ'ya gidenler olduğunu söylerler.

Bütün tefsîr erbâbı «Ve tozu dumana katanlara.» kavlinde, hacc veya gazâ esnâsında hayvanın ayağının bastığı yerden çıkan toz ve dumanın kasdedildiğini söylemişlerdir.

«Derken bir topluluğun ortasına dalanlara.» kavli hakkında Avfî, İbn Abbâs, Atâ, İkrime, Katâde ve Dahhâk'tan, düşmanı meydana getiren kâfirler topluluğunun ortasına daldıkları, diye mânâ verdiği nakledilir. Muhtemeldir ki bulundukları yerle onların topluluğunun ortasına düşmüş olsunlar. Bu takdîrde (جمعاً) kelimesi müekked hâl üzere mansûb olur.

Burada Ebu Bekr el-Bezzâr bir hadîs naklederek der ki: Bize Ahmed İbn Abede... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) bir atlı gönderdi de bir ay boyunca ondan haber alınamadı. Bunun üzerine «Andolsun o koştukça koşanlara.» Ayağıyla sıçrayanlara. «Ve kıvılcımlar saçanlara» Tırnaklarıyla taşlara çarpıp ateşler çıkaranlara. «Sabah sabah baskın yapanlara.» Sabahleyin topluluğun üzerine saldıranlara. «Ve tozu dumana katanlara» Tırnaklarıyla toprağı saçanlara.

«Derken bir topluluğun ortasına dalanlara» herkesin sabaha erdiği duruma, kavli nâzil oldu.

«Gerçekten insan; Rabbına karşı çok nankördür.» Üzerine kasem edilen şey, işte budur. Yani o, Rabbının nimetlerine karşı nankördür. İbn Abbâs, Mücâhid, İbrâhîm en-Nehaî, Ebu'l-Cevzâ, Ebu'l-Âliye, Ebu Duhâ, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kays, Dahhâk, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve İbn Zeyd bu âyetteki (الكنود) kelimesinin çok nankör anlamına geldiğini söylerler. Hasan el-Basrî der ki: Bu, musîbetleri sayıp Rabbının nimetlerini unutan kişidir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Ümâme'den naklet-ti ki; Rasûlullah (s.a.): «Gerçekten insan, Rabbına karşı çok nankördür.» kavli hakkında şöyle buyurmuştur: Nankör tek başına yiyen, kölesini döven ve müsâfirini kovandır. İbn Ebu Hâtim, bu hadîsi Ca'fer İbn Zübeyr kanalıyla rivâyet eder ki bu rivâyetin isnâdı zayıftır ve Ca'fer İbn Zübeyr metrûk bir râvîdir. İbn Cerîr de aynı hadîsi Fâris İbn Osmân kanalıyla... Ebu Ümâme'den mevkûf olarak nakleder.

«Doğrusu kendisi de buna, hakkıyla şâhiddir.» Katâde ve Süfyân es-Sevrî bu âyete şöyle mânâ verirler: Doğrusu Allah da buna şâhiddir. Zamîrin insana gitmesi de muhtemeldir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de böyle der. Bu takdîrde mânâ şöyle olur: İnsanoğlu herne kadar çok nankör ise de hal diliyle o buna şâhiddir. Fiillerinde ve sözlerinde bu, onun aleyhine bir görünümdür. Nitekim Allah Teâlâ Tevbe sûresinde şöyle buyurur: «Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şâhid iken; Allah'ın mescidlerini ta'mîr etme hakları yoktur.» (Tevbe, 17)

«Gerçekten o, hayır sevgisinde pek şiddetlidir.» O, hayır sevgisinde —mal sevgisinde— çok şiddetlidir. Bu ifâdede iki ayrı görüş vardır. Birinci görüşe göre mânâ şöyledir: Gerçekten insan, mal sevgisinde pek şiddetlidir. İkinciye göre ise mânâ şöyledir: Gerçekten insan mal sevgisinden dolayı çok cimri ve harîstir. Her iki mânâ da sahîhtir.

Müteâkıben Allah Teâlâ dünyadan uzak durmayı ve âhirete koşmayı teşvîk ederek bugünden sonra olacaklara dikkat çekmekte ve gelecekte insanı bekleyen dehşetlerden sözetmektedir:

«Yoksa bilmez mi kabirlerdekilerin çıkarılacağı zamanı?» Kabirlerdeki ölülerin çıkarılacağı vakti.

«Göğüslerde bulunanların derlenip toparlanacağı anı.» İbn Abbâs ve başkaları derler ki: İçerde gizlenip saklanan şeylerin açıklanıp gösterileceği anı.

«Muhakkak ki Rabları, o gün onların her şeyinden haberdârdır.» Yaptıkları ve ettikleri her şeyi elbette Rabları bilir ve buna göre en uygun cezâ ile onları cezâlandırır, zerre mikdârınca zulüm yapmaz.

ÂDİYÂT SÛRESİNİN SONU

KÂRİ'A SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ ﴿٥﴾ فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Felâket kapısını çalacak olan,

2 — Nedir o felâket kapısını çalacak olan?

3 — O felâket kapısını çalacak olanın ne olduğunu bilir misin sen?

4 — O gün; insanlar yaygın pervâneye dönecekler.

5 — Dağlar atılmış, renkli yünler gibi olacak.

6 — Ama kimin tartıları ağır gelirse,

7 — O, hoş bir hayat içindedir.

8 — Ama kimin de tartıları hafîf gelirse,

9 — Artık onun da durağı Hâviye'dedir.

10 — Onun ne olduğunu bilir misin sen?
11 — Kızgın bir ateştir.

(القارعة) kelimesi Hakkâ, Tâmme, Sâhha ve Ğâşiye gibi kıyâmetin isimlerinden bir isimdir. Sonra Allah Teâlâ kıyâmetin durumunu yükseltip, sâhip olduğu dehşeti ortaya koyarak buyuruyor ki: «Nedir o felâket kapısını çalacak olan?» Sonra da bunu şu kavli ile tefsîr ediyor:

«O felâket kapısını çalacak olanın ne olduğunu bilir misin sen? O gün; insanlar yaygın pervâneye dönecekler.» Gidip gelmeleri, dehşet içinde bocalamaları, ayrılıp dağılmaları husûsunda sanki yaygın pervâne gibidirler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Sanki onlar yaygın çekirgeler gibidirler.» (Kamer, 7)

«Dağlar atılmış, renkli yünler gibi olacak.» Oraya buraya gidip dağılmakta dağlar, atılmış yünler gibi olacaktır. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Atâ el-Horasânî, Dahhâk ve Süddî bu âyetteki (العهن) kelimesinin yün anlamına geldiğini söylerler.

Bilâhare Allah Teâlâ, amel edenlerin amelinin varacağı sonucu ve netîcede ulaşacakları şeref veya zilleti haber vererek buyuruyor ki: «Ama kimin tartıları ağır gelirse.» İyilikleri kötülüklerine ağır basarsa; «O, hoş bir hayat içindedir.» Cennette.

«Ama kimin de tartıları hafîf gelirse» Kötülükleri iyiliklerine ağır basarsa, «Artık onun da durağı Hâviye'dir.» Denildi ki; bu âyetin mânâsı şöyledir: O, kafası üstü cehennem ateşine düşüp yuvarlanacaktır. Anne anlamına gelen (امه) kelimesiyle beyni kasdedilmiştir. Buna benzer bir rivâyet İbn Abbâs, İkrime, Ebu Sâlih ve Katâde'den nakledilmiştir. Katâde der ki: O, cehenneme başı üstü yuvarlanır. Ebu Sâlih de der ki: Onlar cehenneme başları üstü yuvarlanırlar.

Ve denildi ki bu âyetin mânâsı şöyledir: «Artık onun da durağı» varıp döneceği ve netîcede ulaşacağı yer «Hâviye'dir.» Bu, cehennemin isimlerinden bir isimdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Annesi Hâviye'ye denmesinin sebebi, ondan başka kaçıp kurtulacak yer olmamasındandır. İbn Zeyd der ki: Haviye, cehennemdir. O, kişinin kaçıp sığınacağı veya kendisine sığınılacak anne kucağıdır. İbn Zeyd bu âyeti (و مأواهم النار) şeklinde; barınakları ateştir, diye okumuştur. İbn Ebu Hâtim Katâde'den nakleder ki o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Bu ateştir ve ateş onların barınaklarıdır. Bu sebeple Allah Teâlâ Hâviye'yi tefsîr ederek bir sonraki âyette şöyle buyuruyor: «Onun ne olduğunu bilir misin sen? Kızgın bir ateştir.»

İbn Cerîr Taberî der ki: İbn Abd'ül-A'lâ... Eş'as İbn Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti: Mü'min, öldüğü zaman rûhu mü'min rûhların arasına götürülür. Ona rûhlar derler ki: Kardeşinizi dinlendirin. Çün-

kü o, dünya kederinde idi. Ona falanca ne yapar? diye sorarlar. O; o öldü aranıza gelmedi mi? der. Onlar; o, annesi olan Hâviye'ye götürüldü, derler. Bu rivâyeti İbn Merdûyeh Enes İbn Mâlik yoluyla bundan daha geniş ve merfû' olarak nakleder. Biz bunu «Cehennemin sıfatı» bahsinde îrâd etmiştik. Allah, lutfu ve ihsânı ile bizi mükâfâtlandırsın.

«Kızgın bir ateştir.» Son derece kızgın, alevi ve yakıcılığı kuvvetli bir ateştir. Ebu Mus'ab, Mâlik kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Âdemoğlunun yaktığı şu ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü; bu yeterli değil miydi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, âdemoğlunun ateşinden yetmiş parça daha fazlalaştırılmıştır. Bu rivâyeti Buhârî, İsmâîl İbn Ebu Üveys kanalıyla Mâlik'ten nakleder. Müslim de Kuteybe kanalıyla Ebu Zenâd'dan nakleder. Onun rivâyetinde bazı ifâde fazlalıkları vardır. Nitekim o, bu hadîsi şöyle kaydeder: Cehennem ateşi âdemoğullarının ateşinin üzerine altmış dokuz parça fazlalaştırılmıştır. Her biri onun sıcaklığındadır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... Muhammed İbn Ziyâd'dan nakletti ki, o; Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamberden şöyle dediğini duydum, dediğini işitmiştir: Âdemoğlunun yaktığı ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Bir adam dedi ki: O, yeterli değil miydi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, âdemoğlunun ateşinden altmış dokuz parça daha fazlalaştırılmıştır. Her sıcağa denk bir sıcaklık olarak. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Ancak bu hadîs, Müslim'in şartlarına uygundur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Ebu Hüreyre'den, Amr da Yahyâ İbn Ca'de'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizin şu ateşiniz, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır ve o iki kere denize daldırılmıştır. Böyle olmasaydı Allah, ateşte hiç bir kimseye fayda halketmezdi. Bu hadîs de imâmların sıhhat şartına sâhip olmasına rağmen, bu şekilde tahrîc etmemişlerdir. Müslim Sahîh'inde bunu bir başka yolla rivâyet eder. Bezzâr da Abdullah İbn Mes'ûd ve ,Ebu Saîd el-Hudrî'den şu şekilde rivâyet eder: Sizin şu ateşiniz yetmiş parçadan bir parçadır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bu ateş, cehennem ateşinin yüz parçasından bir parçadır. Ahmed İbn Hanbel bu hadîsin bu şekilde rivâyetinde yine münferid kalmıştır. Halbuki hadîs Müslim'in şartlarını hâizdir.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Amr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizin şu ateşinizin cehennem ateşi karşısındaki durumunun nasıl olduğunu biliyor musunuz? Cehennem ateşi siyahlık bakımından sizin ateşinizin duma-

nından yetmiş kat daha fazladır. Bu hadîsi Ebu Mus'ab da Mâlik kanalıyla rivâyet eder ancak peygambere kadar çıkaramaz. Tirmizî ve İbn Mâce de Abbâs ed-Dûrî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ateş bin yıl yakıldı da sonunda kızardı. Sonra bin yıl daha yakıldı sonunda beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı sonunda karardı. İşte o simsiyâh karanlıktır. Bu hadîs Enes ve Ömer İbn Hattâb kanalıyla da rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Ebu Osmân en-Nehdî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu görülür: Cehennem ehlinin azâb bakımından en basît olanı; ayağında iki pabucu olup ta bunların ısısından beyni kaynatılan kişidir.

Sahîh hadîste sâbittir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehennem, Rabbına dert yanıp dedi ki: Ey Rabbım, benim parçalarım birbirini yiyor. Ona izin ver de iki kere soluk alsınlar. Bir kışın bir de yazın soluk alsın. Kışın en çok onun soğuğunu, yazın da en çok onun sıcağını görürler.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde buyurulur ki: Sıcak arttığında namazla serinleniniz. Çünkü sıcağın şiddeti cehennemin alevindendir.

KÂRİ'A SÛRESİNİN SONU

TEKÂSÜR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı kı;

2 — Mezarlıkları bile ziyâret ettiniz,

3 — Hayır, ilerde bileceksiniz.

4 — Hayır, ilerde bileceksiniz.

5 — Hayır, eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz,

6 — Andolsun ki; cehennemi muhakkak göreceksiniz.

7 — Andolsun ki, yine onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.

8 — Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Dünya ve dünya nimetlerinin sevgisi, sizi âhireti aramak ve gözetmekten alıkoydu. Ve bu hal uzun süre devâm etti. Nihâyet ölüm gelip çattı ve siz kabirlere gittiniz de kabir halkından oldunuz. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; babası Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini bildirmiş: Çokluk ile böbürlenmeniz sizi itâattan öylesine oyaladı ki, nihâyet mezarlıkları ziyâret ettiniz. Tâ ki size ölüm gelip çattı. Hasan el-Basrî ise der ki: Mal ve evlâdın çokluğu ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki.

Buhârî, Sahîh'inde bildirir ki Ebu'l-Velîd Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Biz «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki» kavlinin Kur'ân'dan olduğunu kabul ediyorduk, nihâyet bu âyet indi. «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki.» Âyetin mânâsı; âdemoğlunun altından bir vâdîsi olsaydı, demektir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Muttarif İbn Abdullah'tan nakletti ki; babası şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) ın yanına vardığımda o; «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki» buyuruyordu. Sonra şöyle dedi: Âdemoğlu; malım, malım, der. Halbuki senin yeyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya sadaka verip geçtiğinden başka malın var mı ki? Müslim, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Şu'be kanalıyla naklederler. Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Süveyd İbn Saîd... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

يَقُولُ الْعَبْدُ مَالِي مَالِي إِنَّمَا لَهُ مِنْ مَالِهِ ثَلَاثٌ مَا أَكَلَ فَأَفْنَى أَوْ لَبِسَ فَأَبْلَى أَوْ أَعْطَى فَاقْتَنَى وَمَا سِوَى ذَٰلِكَ فَهُوَ ذَاهِبٌ، وَتَارِكُهُ لِلنَّاسِ

Kul, malım, malım, der. Halbuki onun malı yalnızca üç şeydir: Yeyip tüketmiş olduğu veya giyip eskitmiş olduğu veya sadaka verip âhireti için biriktirmiş olduğu. Bundan başkası gidicidir. Ve onu insanlara terkedecektir. Müslim bu hadîsin rivâyetinde münferid kalmıştır.

Buhârî der ki: Bize Humeydî... Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm'dan nakletti ki; Enes İbn Mâlik'in, Rasûlullah şöyle buyurdu, dediğini işitmiş:

يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةٌ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ يَتْبَعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

Ölüyü üç şey izler: İkisi geri döner, birisi onunla beraber kalır. Âilesi, malı ve ameli onun peşinden gider. Âilesi ve malı geri döner, ameli ise onunla birlikte kalır. Müslim, Tirmizî ve Neseî bu şekilde bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne'den rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahyâ, Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ وَتَشِبُّ مِنْهُ اثْنَتَانِ الْحِرْصُ عَلَى الْمَالِ وَالْحِرْصُ عَلَى الْعُمُرِ

Ademoğlu yıpranıp tükenir. İki şey de onunla birlikte yaşlanır: Mal hırsı, yaşama hırsı. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir.

İbn Asâkir, Ahnef İbn Kays'ın hal tercümesinde nakleder ki, Ahnef İbn Kays bir adamın elinde bir dirhemi görmüş ve; bu dirhem kimin? demiş. Adam; benim, deyince eğer onu bir mükâfât karşılığı infâk eder veya şükür peşinde koşarak harcarsan ancak o zaman senindir. Sonra Ahnef İbn Kays örnek getirerek şâirin şu beytini okumuş:

«Tutarsan sen onun malı olursun;
Harcarsan o senin malın olur.»

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Büreyde'den nakletti ki; o: «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki» âyeti, Ansâr'dan Hârise ve Hâris oğulları kabîlesi hakkında nâzil olmuştur. Bu iki kabîle birbirine karşı çoklukla övünmüşler ve biri diğerine; falan, falan oğlu falan ve falan gibisi sizde var mı? demiş. Diğeri de aynı şekilde diyerek yaşayanlarla övünmüşler. Sonra birbirlerine demişler ki: Haydin kabristâna gidelim. Her iki grup diğerine sizde falanca gibisi var mı? diyerek kabri gösteriyor ve falanca gibisi var mı? diye ekliyordu. Diğerleri de böyle yapınca Allah Teâlâ: «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki; nihâyet mezarlıkları ziyâret ettiniz.» âyetini indirdi. Yani sizin gördüğünüzde, ibret ve uğraşacağınız pekçok şey vardır.

Katâde, «Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki; nihâyet mezarlıkları ziyâret ettiniz.» kavli hakkında şöyle der: Onlar; biz falanca oğullarından daha fazlayız, biz falanca oğullarından daha iyi hazırlıklıyız, diyorlardı. Halbuki her gün sona doğru gidiyorlardı. Nihâyet Allah onların hepsini kabre götürünceye kadar bu şekilde devâm edip gittiler.

Sahîh olan «Nihâyet mezarlıkları ziyâret ettiniz.» kavli ile mezarlara varıp gömüldünüz ifâdesinin kasdedilmiş olmasıdır. Sâhîh bir hadîste Rasûlullah'ın bir bedevîye hasta ziyâretine gittiği ve; önemi yok inşaallah temizliktir, dediği bildirilir. Bedevî temizlik mi? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Evet, coşan bir hummâ, büyük bir yaşlıya musallat oluyor ve ona kabirleri ziyâret ettiriyor. Bunun üzerine Bedevî; öyleyse peki, demiş.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a, Zirr İbn Hubeyş'ten naklet-

ti ki; Hz. Ali şöyle demiş: Biz, kabir azâbından sürekli kuşkulanıyorduk. Nihâyet Allah Teâlâ: «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki; nihâyet mezarlıkları ziyâret ettiniz.» âyetini indirdi. Bu hadîsi Tirmizî, Ebu Küreyb kanalıyla nakleder ve garîbtir, der.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize babam... Meymûn İbn Mihrân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Ömer İbn Abdülazîz'in yanında oturuyordum. O «Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki; nihâyet mezarlıkları ziyâret ettiniz.» âyetini okuyarak biraz durdu ve şöyle dedi: Ey Meymûn; ben kabirleri ancak ziyâret için görürüm, halbuki ziyâret eden için evine dönmekten başka bir yol yoktur. İbn Ebu Hâtim der ki: Cennet veya cehennemdeki evine dönmeyi kasdetmiştir. Yine rivâyet edilir ki; bir bedevî: «Nihâyet mezarlıkları ziyâret ettiniz.» âyetini okuyan bir kişiyi duymuş ve şöyle demiş: Kâ'benin Rabbına andolsun ki; bugün gönderilir. Yani ziyâretçi buradaki yerinden başka bir yere götürülür.

«Hayır, ileride bileceksiniz. Yine hayır, ileride bileceksiniz.» Hasan el-Basrî der ki: Bu, tehdîd üstüne tehdîddir. Dahhâk ise birincide kâfirlerin, ikincide mü'minlerin kasdedildiğini söyler.

«Hayır, eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz.» Eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz, çokluğunuz sizi âhiret yurdunu aramaktan alıkoyup oyalamazdı. Nihâyet kabirleri bile ziyâret ettiniz.

«Andolsun ki; cehennemi muhakkak göreceksiniz. Andolsun ki; yine onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.» Bu, daha önce geçen tehdîdin tefsîridir: «Hayır ileride bileceksiniz. Yine hayır, ileride bileceksiniz.» âyetindeki tehdîdin açıklamasıdır. Allah Teâlâ onları bu durumla tehdîd ediyor ki bu, karardığında her mukarreb meleğin ve her peygamberin dehşet ve ürpertiden dolayı dizleri üstü yığılıp kalacağı bir ateşi görmedir. Nitekim bu konuda rivâyet edilen haberler böyle demektedir.

«Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» Sonra o gün, andolsun ki Allah'ın size lutfettiği, sağlık ,huzûr, rızık ve diğer şeylerdeki nimetlere şükür ve ibâdetle mi mukâbele ettiğinizi, yoksa küfürde mi bulunduğunuz size sorulacaktır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini işitmiş: Öğle vakti Rasûlullah (s.a.) çıktı ve Ebubekir'i mescidde buldu. Ona; bu saat neden dışarı çıktın? dedi. O da: Ey Allah'ın Rasûlü, seni çıkaran şey beni de çıkardı, dedi. İbn Abbâs der ki: Hattâb oğlu Ömer gelince Rasûlullah (s.a.) ona da; ey Ömer, seni çıkaran şey nedir? diye sordu. Hz. Ömer; sizin ikinizi çıkaran şey beni de çıkardı, dedi. İbn Abbâs der ki: Hz. Ömer oturdu. Rasûlullah (s.a.) da o ikisine doğru dönüp konuşmaya başladı: Şu hurmaya çıkıp yiyecek, içecek ve gölge bulmak için gücünüz

var mı? Onlar; evet, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ebu'l-Heysem el-Ansârî'nin evine gidelim. İbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.) önümüzde yürüdü. Selâm verip üç kerre izin istedi. Ümm'ül-Heysem kapının gerisinde söyleneni dinliyordu ve Rasûlullah (s.a.)ın bir daha selâm vermesini istiyordu. Rasûlullah dönmek isteyince Ümm'ül-Heysem arkalarından koşup dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; Allah'a andolsun ki, ben senin selâmını duydum, ancak daha fazla selâm vermeni istedim. Rasûlullah (s.a.) ona hayır diledi. Ve Ebu'l-Heysem nerededir? Onu görmüyorum, dedi. Kadın dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o, yakında tatlı su aramak üzere gitti girin inşaallah hemen geliverir. Ağacın altına bir sergi yaydı. Ebu'l-Heysem çıkıp geldi, sevinçten gözleri aydınlandı. Hurma ağacına çıktı ve onlara olmuş hurma silkeledi. Rasûlullah (s.a.); yeter ey Ebu'l-Heysem, dedi. O; ey Allah'ın Rasûlü yaş ve kuru, alt tarafı kurumaya başlamış olandan yersiniz. Sonra onlara su getirip içirdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte sizin sorulacağınız nimetlerden birisi de budur. Bu hadîs, bu vecihle garîbtir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Hüseyn İbn Ali... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ebubekir ve Ömer'in oturdukları sırada Rasûlullah (s.a.) gelip; burada ne oturursunuz? dedi. Onlar; seni hak ile gönderen Allah'a yemîn ederiz ki evimizden bizi açlıktan başka bir şey çıkarmadı, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Beni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki beni de ondan başka bir şey evimden çıkarmadı. Kalkıp gittiler ve nihâyet Ansâr'dan bir kadının evine geldiler. Kadın onları karşıladı. Rasûlullah (s.a.) kadına; falanca nerede? dedi. Kadın bizim için tatlı su getirmeye gitti, dedi. Arkadaşları kırbasını taşıyarak evine geldiğinde; merhaba, dedi. Bugün beni ziyârete gelenden daha üstünü başka bir kulu ziyârete gitmedi, dedi. Adam kırbasını hurma dalının köküne astı ve çıkıp onlara bir dal hurma indirdi. Rasûlullah (s.a.); toplasan daha iyi olmaz mıydı? deyince o; siz kendi gözünüzle seçesiniz, istedim, dedi. Sonra bıçağı aldı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sakın sütlüyü kesme. O gün kendilerine bir hayvan kesti de onu yediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyâmet günü bundan elbette sorguya çekileceksiniz. Evinizden aç olarak çıkmıştınız, oraya bunca rızıklar elde etmiş olarak döneceksiniz. İşte bu, sorulacak nimetlerdendir. Bu hadîsi Müslim, Yezîd İbn Keysân kanalıyla rivâyet eder. Ebu Ya'lâ ve İbn Mâce de bu hadîsi Muhâribî kanalıyla... Ebubekir'den nakleder. Diğer dört sünen sâhipleri de bu hadîsi Abdülmelik İbn Umeyr kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu ifâdeye benzer ve aynı olayı belirtir şekilde naklederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreyc, Peygamberin kölesi Ebu Asîb'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bir gece Rasûlullah (s.a.) dışarı çıktı ve bana uğradı. Beni çağırdı ben de onunla beraber çıktım. Sonra Ebubekir'e uğradı onu çağırdı o da bera-

ber çıktı. Sonra Ömer'e uğradı, onu çağırdı o da beraber çıktı. Yürüyüp Ansâr'dan birinin duvarının yanına geldik. Duvarın sâhibine; bizi doyur, dedi. Adam bir hurma dalı getirip önüne koydu. Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı ondan yediler. Sonra soğuk bir su istedi, içti ve: Kıyâmet günü muhakkak bundan sorulursunuz, dedi. Hz. Ömer hurma dalını alıp yere vurdu. Hurmalar Rasûlullah'ın önüne dağıldı. Sonra dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyâmet günü bundan da mesûl müyüz? O; evet, dedi. Ancak üç şey bunun dışındadır: Kişinin avret mahallini örttüğü bir hırka, açlığını giderdiği bir kırıntı. sıcaktan ve soğuktan içine girdiği bir kovuk. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki Bize Abdüssamed... Ammâr'dan nakletti ki; o, Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.), Ebubekir ve Ömer yaş hurma yediler ve su içtiler de Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte bu, sorguya çekileceğiniz nimetlerdendir. Neseî bu rivâyeti Hammâd İbn Seleme kanalıyla nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ahmed... Mahmûd İbn Rebî'in şöyle dediğini nakletti: «Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki.» âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.): «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» âyetine kadar okudu. Oradakiler dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü; hangi nimetlerden sorguya çekileceğiz? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İki siyahtan, su ve hurma. Kılıçlarınız boynunuza asılıdır, düşman hazırdır. Biz hangi nimetten sorguya çekileceğiz. Evet ama bu ilerde olacaktır.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Âmir... Muâz İbn Abdullah İbn Ubeyd'ten nakletti ki; babası amcasının şöyle dediğini bildirmiş: Biz bir mecliste oturuyorduk. Rasûlullah (s.a.) başında yaş izi bulunarak yanımıza çıkageldi. Dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, seni rahat görüyoruz. O; evet, dedi. Sonra halk zenginlik bahsine daldı da Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'tan korkan için zenginliğin hiç bir zararı yoktur. Ama Allah'tan korkan için sıhhat zenginlikten daha hayırlıdır. Gönül rahatlığı da nimetlerdendir. İbn Mâce bu hadîsî Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah İbn Süleymân'dan nakleder.

Tirmizî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Dahhâk İbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyâmet gününde kulun sorguya çekileceği ilk nimet; ona biz sana sağlıklı bir beden vermedik mi? Ve; soğuk su içirmedik mi? denmesi olacaktır. Bu hadîsin rivâyetinde Tirmizî münferid kalmıştır. İbn Hibbân Sahîh'inde bu hadîsi Velîd İbn Müslim kanalıyla nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; Zübeyr şöyle demiş: «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden

sorulacaksınız.» âyeti nâzil olunca; ey Allah'ın Rasûlü, hangi nimetten sorulacağız sadece hurma ve sudan müteşekkil iki siyah nimet var? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; bu, ilerde elbette olacaktır. Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet ederler. Ahmed İbn Hanbel de ondan rivâyet eder. Tirmizî; hasen bir hadîstir, der.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... İkrime'den nakletti ki; «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» âyeti nâzil olunca, sahâbeler dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü; biz hangi nimete sâhibiz ki? Karnımızın yarısını yalnızca arpa ekmeği ile doyuruyoruz. Bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberine vahyetti ki: Onlara şöyle de: Ayakkabı giymiyor musunuz ve soğuk su içmiyor musunuz? İşte bu, nimettir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Ebu Zür'a, bize Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» âyeti hakkında şöyle demiş: Huzûr, emniyet ve sıhhattır. Zeyd İbn Eslem de Rasûlullah'tan nakletti ki; bu âyet konusunda şöyle demiştir: Nimet; karınların doyması, içeceklerin serinliği, meskenlerin gölgesi, yaratılışın dengeli olması ve uykunun zevkidir. İbn Ebu Hâtim yukarıda sûrenin başında geçen isnâdıyla bu hadîsi rivâyet eder.

Saîd İbn Cübeyr; bir içimlik bal bile bu nimettendir, der. Mücâhid dünya zevklerinden her birinden sorulacaksınız, derken Hasan el-Basrî; sabah ve akşam nimetlerinden, der. Ebu Kılâbe de temiz ekmekle bal ve yağ yemek nimettendir, der. Mücâhid'in sözü, bu sözlerin en kapsamlısıdır.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» kavli hakkında şöyle demiştir: Vücûd sağlığı, göz ve kulağın sıhhatı nimettir. Allah Teâlâ kullarından onu nereye kullandıklarını soracaktır. Halbuki Allah, onu nereye kullandıklarını kullarından daha iyi bilendir. İşte bu, Allah Teâlâ'nın: «Muhakkak ki kulak, göz ve kalb bütün bunlar ondan sorumludurlar.» (İsrâ, 36) kavlidir. Buhârî'nin Sahîh'inde, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde Abdullah İbn Saîd kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ

İki nimet vardır ki onlarda insanların birçoğu aldanmıştır: Sağlık ve boşluk. Yani bu iki nimetin şükrünü ödemede eksik davranırlar ve görevlerini yerine getirmezler. Kişi, üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmezse aldanmıştır.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Kâsım İbn Muhammed... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kul, kıyâmet günü tencerenin üzerinde bulunandan, duvarın gölgesinden ve ekmekten hesâba çekilir veya sorguya çekilir. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi yalnız bu isnâdla biliyoruz, der.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Behz ve Affân... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Azze ve Celle —Affân: Kıyâmet günü diye ilâve eder— der ki: Ey âdemoğlu; Ben seni at ve deve üzerinde taşıdım, kadınlarla evlendirdim ve seni kurulup oturur ve başa geçer yaptım bunun şükrü nerede? Bu şekildeki rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

TEKÂSÜR SÛRESİNİN SONU

ASR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Zikredilir ki Amr İbn Âs yalancı Müseylime'ye elçi olarak gitmişti. Bu olay, Rasûlullah'ın peygamber olarak gönderilişinden sonra ve Amr'ın müslüman olmasından önce idi. Müseylime ona dedi ki: Bu sûre esnâsında arkadaşınıza neler indi? Amr İbn Âs dedi ki: Ona belîğ ve vecîz bir sûre indirildi. Müseylime; nedir o? deyince Amr İbn Âs: «Asr'a andolsun ki; muhakkak insan hüsrândadır. Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnâdır. Birde birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler.» âyetini okudu. Müseylime bir süre düşünüp dedi ki: Bana da benzeri indirildi. Amr ona; neymiş o? deyince Müseylime dedi ki: Ey çöl kedisi, ey çöl kedisi; sen sadece iki kulak ve bir göğüsten ibâretsin. Kalan kısmın ise küçük ve değersizdir. Sonra; nasıl buldun ey Amr? dedi. Amr da ona: Allah'a yemîn olsun ki, sen de, ben de muhakkak senin yalan söylediğini bilmekteyiz, demişti. Ben Ebu Bekr el-Harâitî'nin meşhûr kitâbı Mesâvî'l-Ahlâk'ının ikinci cüz'ünde bu veya buna yakın bir ifâdeye rastladım. Çöl kedisi, tavşan veya kediye benzer bir canlıdır. En büyük organı iki kulağı ve göğsüdür. Geriye kalan kısmı değersizdir. Müseylime bununla Kur'ân'a nazîre yapmak istemiş ve o günkü putperestler tarafından bile beğenilmemiştir. Taberânî, Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Ubeydullah'tan nakleder ki Rasûlullah'ın ashâbından iki kişi buluşurlarsa; bir diğerine Asr sûresini sonuna kadar okuyup selâm vermeden ayrılmazlardı. Şâfiî merhûm da der ki: Halk, bu sûreyi düşünseydi kendilerine yeterdi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Asr'a andolsun ki;

2 — Muhakkak insan, hüsrândadır.

3 — Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnâdır. Bir de birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler.

Asr, içinde âdemoğlunun hayır veya şer yönünde hareketlerinin gerçekleştiği zamandır. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den naklen der ki: Asr, akşam demektir. Meşhûr olan birinci görüştür. Allah Teâlâ asr'a kasem ederek insanların helâk ve hüsrânda olduğunu bildiriyor. «Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnâdır.» buyuruyor. Böylece kalbleriyle îmân edip organlarıyla sâlih amel işleyen mü'minler hüsrândan istisnâ edilmektedir.

«Bir de birbirine hakkı tavsiye edenler.» Emirleri yerine getirip yasakları terkedenler ki terketmek haktır. «Ve sabrı tavsiye edenler.» Musîbet ve kadere sabredenler. Kendilerine ma'rûfu emredip münkerden nehyedenlerin verdiği rahatsızlıklara dayananlar.

İ Z Â H I

Müreccah olan kavle göre bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Öyle rivâyet ederler ki, İmâm Şâfiî: Kur'ân nâmına yalnız bu sûre inmiş olsaydı insanlara elverirdi, insanlar yalnız bu sûreyi derin derin düşünmüş olsalardı onlara kâfî gelirdi, dermiş. Muhakkaktır ki ashâb-ı kirâm'ın ikisi bir yere gelince bu sûreyi biri diğerine okumadan, diğeri de ona selâm vermeden ayrılmazlarmış. Ashâbın bu âdeti, teberrük içindir, zannında bulunanlar yanılıyorlar. Zîrâ bu sûre-i güzîn'i okumaktan maksad, içindeki mânâları, husûsiyle hakkı sabrı tavsiyede bulunmayı karşısındakine hatırlatmaktır. Tâ ki arkadaşından ayrılmazdan evvel onda bir hayırlı vasiyet, nasîhat varsa onu kendisine celbetmiş olsun.

Hilkat âlemindeki eşyâdan, yâhud şuûnu kâinâttan birine yemîn etmek, kitâbullaha da câri olan âdet muktezâsıdır. Bundaki maksad ise insanlara o yemîn vesîlesi olan şeye ezelden beri emânet edilen hikmeti hatırlatmak, şâyet insanlar onda bir nevi şer tevehhüm etmişlerse, hatâ etmekte olduklarını; fenâlığın, şerrin o eşyâda olmayıp o eşyâyı kullananların, yâhud o sûrette i'tikâd edenlerin kendilerinde bulunduğunu anlatmaktadır.

Öyle dinler vardır ki, onlara sarılanlar gerek bu kâinâtın, gerek onun ihtivâ ettiği varlıkların değişen, bozulan nesne olduğunu, onun için hakîkî bahtiyârlık peşinde koşanlar için bunu hor görmek, bugünün nimetlerinden, zevklerinden, eğlencelerinden kaçmak, nefislerini bu kevn-ü fesâd âleminin üstünde bir âleme ayırmak ve hasretmek gerekeceğini zannederlerdi.

Kur'ân, onların bu husûsta tamâmiyle yanıldıklarını açıktan açığa bildiriyor. Allah'ın kitâbında vârid olan yemînler, o gibi zanda bulunanların hatâlarını kendilerine bildirmek için ihtiyâr olunmuş usûl cümlesindendir. Yani bu eşyâ hikmet-i İlâhiyye'ye mazhariyet bakımından öyle bir mertebede bulunuyor ki Cenâb-ı Hak onunla yemîn ediyor, gûyâ ki Cenâb-ı Hakk'ın ta'zîmine arz-ı istihkak ediyor. Artık her şeyin hâliki olan ve bütün varlıkların varlığı, kendi vücûd-u ezelîsi ile kâim bulunan Hallâk-ı Azîm'in ta'zîmine mazhariyet kadar büyük şeref olabilir mi?

Asır, zamanın ma'lûm olan bir cüz'üdür ki o da konuşan kimsenin başkaları ile beraber yaşadığı müddettir. İster bu müddet senelerin sayısı ile takdîr olunsun da meselâ yüz sene densin, isterse mikdârı hiç ta'yîn olunmasın. Yahud öğle ile akşam arasındaki bildiğimiz vakittir. Burada her ikisinin ihtiyârı doğru olabilir. İnsanlar evvelkine sövüp saymayı âdet etmişlerdir... Evet, herkes bulunduğu asırdan müştekîdir. Sırası geldikçe bu asır, cehâlet asrıdır, alçaklık, mürüvvetsizlik asrıdır, menfaatperestlik, ahlâksızlık asrıdır, der. Hayra dâir murâd ettiği şeylerin kâffesini de kendisinden asırlarca evvel geçmiş olan zamâna isnâd eder. Onun için Cenâb-ı Hak «Asır» nâmına yemîn etmek sûretiyle bu i'tikâdın kalblerden silinmesini, insanlar tarafından hor görülen bir mâhiyyetin ta'zîmine lâyık sayılmasını murâd ediyor.

İkinci mânâya göre ise asır; gerek Kureyş'e, gerek sâir kabîlelere mensûb olan işsiz bir takım arapların Harem'de, yahut sâir mahallerde toplanıp gıybet gibi, ötekini berikini maskaraya almak gibi hiç faydası olmayan şeylerle uğraştıkları zaman olduğu için zihinlerde bu zamanın fenâ bir zaman olduğu, şerden başka bir işe yaramadığı zannı iyice yer etmişti. İşte Cenab-ı Hak bu fenâlığın zamanda olmayıp kendilerinde olduğunu yoksa o zamanın yerleri, gökleri yaratan Hâlik'a yemîn mevzûu olacak derecelerde şeref sâhibi bulunduğunu, onun için bu vakti,

o vaktin şânına yakışacak sûrette yaşamak, ulvî işlerle geçirmek, kötü işler yüzünden uğrayacakları ziyândan bu sûretle kurtulmak lâzım geleceğini beyân buyuruyor.

Asır kelimesi iki mânâdan hangisine alınırsa alınsın, buradaki kasem, Cenâb-ı Hakk'ın bize îrâd etmiş olduğu bir hakîkatı belirtmek için vârid olmuştur ki o hakîkat da insanın hüsrân içinde bulunmasıdır. Bu bir haberdir ki, te'kîde muhtâçtır. Zîrâ halkın bir çoğunun zannına göre bu sûrede istisnâ edilen a'mâlin, ahvâlin hâricinde öyle işler vardır ki, hiç de hüsrânı mûcib değildir. Hattâ bunların inanışına göre îmân saâdeti denilen, fazîlet denilen kayıdlardan vâreste kalmak; fikir hürriyeti, fiil hürriyeti nâmı altında hiç bir fenâlıktan, hiç bir fuhuştan geri kalmamak, ukbâda helâki mûcib olsa bile, dünyada nefsin hiç bir hazzını dirîğ etmemek ile olurmuş. Yine bu inanışa göre, milletler içinde öyleleri varmış ki, ferdleri heveslerine kapılmak, ihtirâslarına esîr olmakla beraber servet kazanmaya devâm ettikçe, kuvvet ve kudret sâhibi olmak için her çâreye baş vurdukça mes'ûd olmaktan geri kalmıyorlarmış. İster bu adamlar îmân etsinler, ister etmesinler, ister doğru dürüst işler işlesinler, ister işlemesinler, ister birbirlerine hakkı, sabrı tavsiye etsinler ister etmesinler, müsâvî imiş...

Bu zannı besleyenlerin sayısı her vakit her yerde sayılamayacak derecede çoktur.

Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in telâkkîsine göre, bu hareket tarzı hüsrândır. (الخسران) lügatta dalâl, helâk, noksân mânâlarına gelir. Yapmış olduğu işin insana getirdiği her şer, husur'dur. Hüsrân ve hasâret de bu mânâyadır. Zîrâ insan o iş ile bir fayda peşinde koşuyordu. Halbuki netîce böyle zuhûr etmeyerek sa'yi kendisini istediğinden mahrûm bıraktığı, bilâkis çekindiğini başına getirdiği için hüsrâna uğruyor. Yani maksadı yolunda dalâlete uğramış, nefsinin arzusunu tatmîn husûsunda noksânlık göstermiş, fakat peşinde koşarken yorgunluğa uğramış oluyor. Sana elem veren, seni mahrûm bırakan, canının sıkıntıya uğramasına, kalbinin ıztırâb duymasına sebep olan her şey aradığın zevk için bir noksândır.

Sen kalbe huzûr verecek, maîşetini refâha kavuşturacak bir iş işler de bilâkis ıztırâba düşersen, kasdında dalâla, sa'yinde hüsrâna uğramış olursun. Âyetteki hüsrân ise mutlaktır. Dünyevî veya uhrevî kaydıyla mukayyed değildir. Sûrede anlatılan vasıfları hâiz olmayan her mükellef için gerek bu fânî hayatta, gerek onu ta'kîb edecek bâkî hayatta hüsrândan bir hisse vardır. Zîrâ yukarıda söylediğimiz gibi sûre Mekkîdir. Mekkî sûrelerdeki hitâb ise birçok âyetlerde umûmîdir.

Bu sûredeki îmân da mutlaktır ve hiç bir şey ile mukayyed değildir. Bununla beraber muhâtabların anladığı mânâdadır. Îmânı umûma karşı hitâba en mülâyim şekilde ta'rîf için şöyle demelidir: Îmân nef-

sin hayır ile şerrin, fazîlet ile rezîletin arasındaki farkı yakînen anlaması, bu varlık âlemi üzerinde hayra râzı olan, lâkin şerre râzı olmayan, fazîleti isteyen, lâkin rezîleti istemeyen mutlak bir vücûdun nigehbân olduğunu yine o itmi'nân ile bilmesi mahlûkâtı arasından dilediğini esrâr-ı ilâhîsinden bazısına mahrem ederek bu mümtâz insanları, sâir insanlara doğru yol göstermek, kalblere fâsid heveslerin ve ihtirâsların nasıl girebileceğini, akıllara sağlam delillerin her yol ile erişebileceğini bildirmek vazîfesi ile mükellef tutmuş olması da o Vâcib el-Vücûd'un rahmet eserlerinden olduğuna i'tikâd etmesidir. Tâ ki beşer, o sahîh delillere yönelsin, o tarîk ile kendisine telkîn olunan hakîkatları iyi karşılayarak kabul etsin, kalbinde fâsid heveslere karşı açık duran menfezleri kapasın, o gibi fâsid ihtirâsların ilerde beklenilecek sirâyetine karşı da kat'î, ebedî bir azim ile müdâfaada bulunsun.

Yoksa îmân, umûmiyetle sanıldığı gibi aklın, vicdânın dahli bulunmaksızın sırf taklîdden ibâret olduğu halde kabul olunan mücerred mâhiyet değildir. Bu çeşit îmân, peygamberlerin peygamberliğini gerçek saymış birçok milletleri hüsrândan kurtaramamıştır.

Asıl îmândan maksad, rûhun itmi'nânına, rûhî kuvvetlerin i'tikâdları benimsemesine bağlı olan îmândır. «Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah'a ve peygamberine inanmış, sonra hiç bir veçhile şüpheye düşmemiş, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşmışlardır. İşte gerçek kimseler bunlardır.» âyeti bu hakîkatı apaçık anlatıyor. İnsanların, dünya ve âhirette ziyândan kurtuluşu bu îmâna bağlıdır.

İnsanların babalarından işiterek öğrendiği, bir müslüman çocuğunun mânâsını, mâhiyetini anlamaksızın diline doladığı, hamiyet sevki ile müdâfaasına kalkıştığı îmâna gelince, bunun Allah nezdinde hiç bir değeri yoktur. Çünkü, herhangi dine mensûb bir kimse, bu şekilde yetişir. Allah nezdinde kabul olunan îmân, ancak rûhun o itmi'nânıdır ki, rûh onun sâyesinde, ulvî bir cevherin içine sindiğini hisseder. Kalbin o i'tikâdıdır ki kalb içindeki mevkiini yine kalb takdîr eder. Rûhu, hakîkî hayata kavuşturan, ruhu kemâle yükseltecek her şeyi hazırlayan îmân, bu türlü îmândır. Îmân olmadığı halde îmân dedikleri şey ise, rûhları tahrîb eden, insanları felâkete sürükleyen bir baş belâsından başka bir şey değildir.

Sûredeki sâlih amellere gelince akl-ı selîmin reddetmediği o hayırlı işlerdir ki, herkese faydası dokunur, herkesin menfaatıyla hemâhenk olarak yapılır. Bunların bir kısmı, bütün mahlûkâtına her türlü hayır ve iyiliği lutfeden Allah'a karşı arz-ı şükrân ifâde eder. Dinin emrettiği ibâdetler gibi. Bir kısmı da hayır yolunda malını fedâ etmek, muhtâç olanlara yardım etmek; yahut verilen hükümlerde adâleti gözetmek, herhangi bir kimsenin zulme uğramasına imkân vermemek gibi bir takım iyi hareketlerdir. Bir kısmı da emânet gibi, iffet gibi, insâf gibi, ih-

lâs ve muhabbet gibi güzîde sıfatların asıl kaynağından sâdır olan fazîletlerdir.

Demek ki ister bedene bağlı bir zâhirî hareket şeklinde tecellî eden, ister rûha âid bir bâtınî vasıf şeklinde göze çarpan her şey, sâlih amel-ler cümlesindendir. Nefis, mücâhede ile amellere alıştırılırsa, amelleri benimser ve bunları i'tiyâd eder. Dinin emrettiği hükümler, bu amel-ler çerçevesi içindedir. Onun için kendilerine peygamber gönderilmeyen milletlerin, akıl yolu ile keşfettikleri fazîletler de bu ameller sırasına gi-rer. Sâlih amellerin öyle esâsları vardır ki, bütün insanlarca kabul edil-miş ve hepsi tarafından tanınmıştır ve onun için bunlar üzerinde ihtilâf vukû' bulmaz. Bu yüzden bu esâslar Kur'ân'da «ma'rûf» diye bahîs mevzûu edilir ve zıdlarına da «münker» denilir. Yani, «ma'rûf» olan esâslar akl-ı selîmin kabûl ettikleri, «münker» olanlar da onun red ve inkâr ile karşıladıklarıdır.

«Birbirine tavsiye» iki şahıstan birinin diğerine bir şeyi tavsiyede bulunmasıdır. Sûre-i şerîfe, mü'minlerin birbirlerine hakkı tavsiye et-tiklerinden bahsediyor. Hak, bâtılın mukâbilidir. Mânâsı hemen her-kesçe ma'lûm olmakla beraber, insanların çoğu bu mânâyı cüz'iyyâta hamlederek yanılırlar. Meselâ içlerinden biri kalkarak bâtıl olduğu apâ-şikâr olan bir bâtılı, hak sûretinde telâkkî etmek ister. Eğer sûredeki hak kelimesi tavsiye eden adamın telâkkîsine bağlı olmak lâzım gelsey-di, o zaman mânâ şöyle olurdu: «Her biri arkadaşına hak olduğuna inan-dığı şeyi tavsiye eder ve o tavsiye ettiği şeyi kabul etmesini ister.» Hal-buki birinin hak olarak tanıdığını ve tavsiye ettiğini bir başkasının ay-nı şekilde tanıması ve onun hak olduğuna kâil olması beklenmeyece-ğine göre o takdîrde «birbirine tavsiye» münâkaşa ve mücâdeleye yol açar. Âyet-i Kerîme'nin istediği bu değildir. Onun istediği, iki şahıstan her birinin diğerinde, hak olduğuna inanmış olduğu şeyi araştırmayı tavsiye etmesi, onu hakkın delillerini bulmaya ve asıl hakka varmak için çalışıp çabalamaya teşvîk etmesidir. Şâyet hakkı tavsiye eden adam, muhâtabının yaptığı araştırmada sapıttığını görürse delil ikâme ede-rek onu doğru yola çevirecek, onun istidlâlde taksîrini anlarsa onu îkâz edecek, işlerin iç yüzüne nüfûz etmeksizin dış yüzünde kaldığını his-sederse iç yüze nüfûz etmesini sağlayacaktır. Fakat bu vazîfe yalnız bir tarafa âit değildir, iki taraf da birbirine karşı aynı vazîfelerle mükellef-tirler ve karşılıklı olarak tavsiyenin mânâsı budur.

Birbirine hakkı tavsiye etmek sâlih ameller çerçevesi içindedir. Onun ayrıca adıyla sanıyla zikrolunmasından maksad, hakkın şânını yükseltmek, onun başlı başına bir kurtuluş esâsı olduğunu anlatmaktır.

Hakkı tavsiye eden bir adamın kendi vasiyeti ile amel etmese de bu vazîfeyi yapmakla kurtulmuş olacağını ve kurtuluşunun yalnız kar-şılıklı tavsiyeye bağlı olduğunu sanması yanlıştır. Çünkü «hakkı tavsi-

ye eden kimse»den maksad, «hak üzere olan ve hakkı tavsiye eden»dir. Zâten başkasına bir şeyi tavsiye eden kimsenin, o şeyden en büyük payı almış olması gerektir. Yoksa bir işi lâyıkıyla yapmayan ve lâyıkı ile yaptığı bir tarafından belli olmayan kimse nasıl olur da başkalarını o işi yapmaya davet eder, yahut davet etse de muvaffak olabilir? Kendileri münker olan şeylerden çekinmedikleri halde insanları «ma'rûf» olan şeylere sevk etmek isteyenlerin muvaffak olmaları şöyle dursun, insanları vardırmak istedikleri gâyeden büsbütün tiksindirirler. Kur'ân-ı Kerîm ise, ziyândan kurtuluşu evvelâ herkesin hak üzere olmasına, sonra o hakkı tavsiye etmesine bağlamaktadır ve işin doğrusu da budur.

Sabır ise bütün güzîde ahlâkın ana kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de yetmiş yerde zikrolunması, değerinin büyüklüğünü gösteren bir delil olarak îrâd edilir. Fakat bu sayıyı ileri sürmek o kadar büyük bir fayda te'mîn etmez. Bize lâzım olan nokta, Hak Buyruğunun bu fazîleti öğerek sabırlı kimselerin mutlakâ muvaffak olacaklarını, mutlakâ murâda ereceklerini müjdelemesidir.

Sabır, rûhun o kudret kaynağıdır ki, hak yolunda dayanılması güç olan bütün mihnetlere katlanmak, nefsin hoşlanmadığı bütün meşakkatlere göğüs germek ancak onun sâyesinde mümkündür. Bütün beşerî meziyetlerin kemâli, bu meziyete bağlıdır. Bu seciyeden mahrûm olmak, yâhud bu kudret kaynağından istifâde edememek, bir insan için en büyük felâkettir. Ferdleri bu bakımdan zaafa uğramış olan bir milletin, her şeyi zayıf olur ve bütün kuvvet kaynakları tükenir. Bunu bir misâl ile izâh edelim:

Milletlerin birine bakıyoruz, onu ilim bakımından geri görüyoruz. Sebebi nedir? Cehâlet ile pençeleşmekten ve onu yenerek ilim ile aydınlatmak için uğraşmaktan yüz çevirmektir. İlim sâhibi olmak ise uzun uzadıya çalışmaya, birçok sıkıntılara göğüs germeye bağlıdır. Bu çalışmayı ve bu gayreti göze alamayanlar, yani cehâlete karşı savaş açmaya dayanamayanlar, mukallidlikle iktifâ ediyor ve karanlık içinde yaşıyorlar. Bunlar «sabır» fazîletinden mahrûm insanlardır. Bunlar ilim yolunda hiç bir meşakkate göğüs germemiş, hiç bir gayret sarfetmemiş oldukları halde, geçmişlerin gayretlerine kuru saygı göstermekle, onların gece gündüz çalışmış olduklarını anmakla kendi hareketsizliklerinin, gayretsizliklerinin kusûrunu örtmüş olacaklarını sanıyorlar. Halbuki bunlar, geçmişlerine karşı hakîkî saygı beslemiş olsaydılar, onları kendilerine rehber sayarlar, onların tuttukları yolu tutarlar, araştırma yolunda katlandıkları yorgunlukların bir kısmına olsun katlanırla, elhâsıl onlar gibi çalışırlar, çabalarlar, onların varamadıkları şâhikalara tırmanırlar ve böylece sabır dediğimiz o yüksek meziyeti hâiz kimseler olduklarını isbât ederlerdi.

Milletleri bırakarak ferdlere bakalım:

Ferdler içinde öyleleri vardır ki, bir şeyler öğrenmek için çalışır ve öğrenir. Fakat öğrendiğini başkalarına öğretmeye tâkat getirmez. Yani sabır edemez. Böylesi hakkında verilecek hüküm onun sabır fazîletinden mahrûm olduğudur.

Yâhud bir talebe, mektebine bir sene veya iki sene devâm eder, sonra tahsîl güçlükleri yüz göstererek dersi bırakır, yahut okuduğunu anlamak husûsunda gevşek davranır, yahut babası tahsîl masrafını kısmak isteyerek oğlunu kendisi için daha kârlı saydığı başka bir işe sürükler, oğlu da ilim peşinde koşmaktan vazgeçerek cehâlet yoluna dalar. Bunların hepsi sabır ve sebât fazîletinin zaafından ileri gelen kötülüklerdir.

Tamahkâr bir adamın bütün işi gücü malını tutmak ve elinden çıkarmamaktır. Böylesi birçok hayırlı işler karşısında kaldığı halde hepsinden yüz çevirir ve hiç birine de yardım etmek istemez. Böylece vatanına ve milletine zulmetmiş, milletini hor görmüş olur. Bu adamın elini bağlayan sebebi araştıracak olursak, «sabr»ındaki zaaf derhâl göze çarpar. Çünkü bu adam vâhimesinde dolaşıp günün birinde üzerine çökmekle kendisini tehdîd eden zarûretin korkunç hayâline karşı duracak derecede bir sabra, bir metânete mâlik olsaydı, kendini bu hırstan kurtarır ve milletine mutlakâ faydalı olurdu.

İsrâfa dadanan bir adam, keyfi uğrunda birçok şeyleri heder eder. Hevesine baş eğen bir adam, türlü türlü kepâzeliklere dalar, nihâyet günün birinde varı yoğu biter, hali fenâlaşır, eskiden i'tibâr sâhibi olduğu halde sefâlete uğrar. Bütün bunlara uğramasının sebebi, nefsânî hevâ ve heveslerine mukâvemet göstermemesi, yani sabredememesi, kensini uçurumlara yuvarlamaktan alıkoyamamasıdır. Bu adam nefsânî temâyüllerine karşı sabır ve metânet göstermiş olsaydı hem serveti elinden gitmez, hem kendisi de bu felâkete düşmezdi.

Elhâsıl bütün rezâletleri saymak, hepsinin asıl sebeplerini araştırmak istemiş olsak, ya sabrın zaafında, yâhud yokluğunda karâr kılarız. Bütün fazîletleri de sayacak ve fazîletlere kan ve can veren kaynağı araştıracak olursak yine sabra varırız.

Mevkii bu derece yüksek olan bir fazîlet, Hak Buyruğunda anılmaya liyâkat kazanmaz mı?

Hak, ilmin medâr-ı hayatıdır. İtmi'nân onunla hâsıl olur. Ve akıl, onunla yakîn sâhâsına varır. Sabır bütün fazîletleri faâliyete geçirir, bütün kötülükleri defeder ve bütün iyiliklere varlık verir. Bu kadar kıymetli iki esâs, insanların başarabilecekleri en değerli işler arasında, her halde en fazla anılmaya lâyıktır. Çünkü herkesin dikkatini bunların üzerinde toplamak ve herkesi bilhâssa bu iki esâsa tutunmaya teşvîk etmek bu sâyede mümkün olur.

Şimdiye kadar verdiğimiz bu izâhât, Sûre-i Celîle'de bahis mevzûu

olan bütün esâsları kısaca belirtmiş ve insanlar içinde hüsrândan kimlerin kurtulmuş olduğunu açığa vurmuştur.

Bizim beyân etmiş olduğumuz mânâya göre îmân, insan rûhunun o tavrıdır ki; insan, bulunduğu fenâ halden kurtulmak için o tavra yükselmiştir.

İnsanların nefsi, şehvetlere düşkünlük bakımından, hayvanlar gibidir. Bir farkı, geçmişteki bir zevkini hatırlamak, göz önüne getirmek, gelecekte duyacağı bir hazzı tasavvur edebilmektir. Bu yüzden ülfet etmiş olduğu lezzetleri elde etmek, istikbâlde onları kat kat sağlamak için gösterdiği hırs, hayvanların hırsları ile ölçülemeyecek derecededir. Her nefis, heveslerinin ve hırslarının gözettiği zevki elde etmek için kuvvetlerini kullanır. Beşerin her ferdi kendisi için lezzetli, yahut faydalı tahayyül ettiği her şeyi elde etmek, nâhoş yahut muzır saydığı bir şeyi mahvetmekten başka bir şey düşünmezse, bundan büyük bir fenâlık tasavvur olunabılir mi? Çünkü bu takdîrde arzu ettiği bir şeyi başkasının elinde görünce onu gasb için hücûm edecek, yahut kendisi için muzır saydığı şeyi ortadan kaldırmak için saldıracak.

Bir saldırganın tecâvüzünü önlemek için, hücûma uğrayan şahsın kuvvetinden başka bir engel yok. İçlerinden biri de hayrın, yahut şerrin, fazîletin yahut rezîletin aslına astarına inanmıyor. Herkesin nazarında hazzı; hoş veya faydalı gördüğü şeyden ibâret. Ama o şey başkası için fenâ, yahut muzır olmuş, kendisince müsâvî.

Beşeriyetin hayır ile şerri ayırd edemediği devrini tasvîr eden bu vaziyet, hayır ile şerri ayırd edememenin ne büyük bir mahrûmiyet ve ne büyük bir felâket olduğunu vuzûh ile belirtmiyor mu? Bu vaziyetin en büyük hüsrân olduğu âşikâr değil midir?

Hayr ile şerri ayırd etmek esâsına, şuûra lâhık olmayan her ferdin dalâletten, kötülükten hissedâr olması pek tabiî olduğu gibi bu ferdin diğer ferdlere olan muâmelâtında haksız davranacağı da muhakkaktır. Ama bu ferd hayr ile şerri ayırd edebilirse vaziyet değişir. Başkasına vereceği ezânın kendisine de ezâ getireceğini anlar. Gitgide bu yüzden vicdân azâbı duymaya başlar.

Fakat hayr ile şerri ayırd etmek kâfî değildir. Beşeri kurtaracak kuvvet, her bir hareket ve her bir amel kendisine müntehî olan o fevk el-hayâl kudrete, o saltanat-ı kâhireye îmân etmektir. Çünkü ona îmân etmeyen, mâsivânın ona müsahhar olduğunu anlamayan insanın, gözü kör, basîreti aksak, vehmi büyük ve güvendiği her şey sarsaktır. Böylesi, karşısında gördüğü kuvvetlerin her birini, mevcûdiyetinin kaynağı sanar, onun kendi hayatı üzerinde müessir olduğuna zâhib olur. Sebebini anlamadığı bir şer kendisine isâbet ederse o karşılaştığı kuvvetlerden birini sebeb olarak tahayyül eder, yahut emeği olmaksızın kendisine bir hayır isâbet edecek olursa, vâhimesi o hayır için körü körüne bir kay-

nak îcâd eder. Bu yüzden nazarında ilâhlar çoğalır, her şeyin sebebini araştırmak ve bulmak yolu yüzüne kapanır ve bunun netîcesi olarak hayatına âid bütün işlerde güvenilmeye lâyık olmayan şeylere güvenir durur. Bu ise putperestliğin alabildiğine inkişâf etmesine, beşer aklının bu yüzden bozuldukça bozulmasına ve insanlığın hüsrândan hüsrâna uğramasına sebebiyet verir.

Fakat gördüğümüz bütün kuvvetlerin bir kuvvetten sâdır olduğuna, o kuvvetin de bir irâdenin idâre etmekte olduğu nizâma tâbi olduğuna îmân eden kimse, karşılaşacağı hayrın, yahut şerrin sebebine vâkıf oluncaya kadar araştırmalarda bulunmak ister, yahut işi mukadder esbâba vardırmak her akıl için vâcib olduğuna i'tikâd eden insan, şüphe yok ki, bu dalâlin şerrinden emîn kalır ve kâinâta mevcûd olan eşyânın hepsi de gözüne müsâvî görünür, cümlesinin bir Allah'a âid olup bu husûsta hiç birinin diğerine karşı bir imtiyâzı olmayacağını, arada bir fark varsa husûsiyetler i'tibârı ile olacağını yakînen anlar, bu sâyede kalbi her bakımdan sükûnete kavuşur, birliğine inandığı Allah'a karşı i'timâdı artarak amellerinde ve fiillerinde onun ezelî kanununu aşmaz, esbâb ve müsebbiblerin tâbi' olduğu nizâmdan ibret alarak huzûr ve itmi'nân içinde yaşar, kudret-i İlâhiyye hakkında anlayabileceği mertebeyi anladıktan sonra hiç bir şeyden korkmaz olur.

Bu yüksek hikmetin insanlar arasında doğru yolları gösterecek, şek ve şüphe perdelerini açacak müjdeciler ve peygamberler zuhûrunu îcâb ettireceğine inanmayan, o güzîde varlıkların peygamberliğini te'yîd eden delillere karşı göz yuman insan, bu mürşidlerin irşâdından istifâde olunmaksızın elde edilmesi güç, yâhûd büsbütün imkânsız bir takım bilgilerden, hakîkatlardan mahrûm kalır, hayâtî meselelerin bir çoğunu anlayamaz, fiillerinin çoğunda doğru yolu göremez, hayra çalışmak isterken şerre düşer, menfaat ümid ettiği yerden zarar görür. Acabâ bundan büyük bir ziyân olur mu?

Fakat Allah'a karşı îmânını şu bizim beyân ettiğimiz tarzdaki îmânını kaybeden adamın giriftâr olacağı hüsrânın ilk derekesi, kudret ve azameti bütün varlık âlemini sarmış olan Kâdir-i Mutlak'a tâm i'timâddan doğan azim kuvvetinden mahrûm olmasıdır. Mahrûm olacağı nimetin en hafîf derecesi de güçlüklerle karşılaştığı zaman rûhun en büyük desteğinden uzak düşmesidir. Uğrayacağı ziyânın en nâçiz mertebesi ise türlü türlü havâ ve hevesler arasında şaşkın kalarak yöneleceği doğru yolu gösterecek bir rehber bulamaması, içinden çıkamayacağı karanlıklara düşmesidir.

Hangi mahrûmiyet bundan daha büyük olur?

Fakat bu mahrûmiyet ferdlere hâs değildir. Çünkü milletler de ferdler gibi bu mahrûmiyete uğrarlar.

Sâlih ameller en çok, sağlam îmâna bağlıdır. Bununla beraber halk

içinde şu zannı da besleyenler var: Gûyâ, îmân, fiillere te'sîri olmayan, bâtında kalan bir hayâli, bir mücerred mâhiyeti ifâde eder bir kelimedir. Yâhud bir şahsın kendini diğerinden ayırd etmek üzere edinmiş olduğu i'tikâddır. Bir müslümanın muvahhid olduğuna, Hazreti Muhammed'in ümmetinden bulunduğuna i'tikâd ederek sâir dinlere bağlı olan kimselerden kendini ayırdığı gibi. Yâhud bir dine mensûb olup herkes gibi o dine âid olduğu sanılan her şeye i'tikâd etmekle beraber kendini o dinin muktezâsınca harekete mecbûr görmemesi gibi. Böyle bir îmân sâhibini hüsrândan kurtaramaz. Şüphe yok ki hüsrândan kurtulmak için amel-i sâlih lâzımdır. Bu yararlı iş ve hareketlerin ne olduğunu yukarıda anlattık. Bunları ihmâl edenlere, gerek dünyada gerek âhirette yüklenecek ziyân kadar büyük ziyân tasavvur olunamaz. Hüsrâna bu mânâyı verdikten sonra, o îmânı kaybedenlerin ve sâlih amel ve hareketleri terk edenlerin de hüsrân içinde oldukları tavazzuh eder. Çünkü âyet-i kerîme mü'minlerden olmayan ve sâlih ameller işlemeyenlerin hüsrân içinde olduklarını, apaçık bildiriyor.

Bunun ise hangi zamanda, hangi mekânda olursa olsun, hangi hal üzere bulunursa bulunsun, bütün beşere şâmil olduğunda şüphe yoktur.

Sûre-i Celîle'de milletlerin de, ferdlerin de ziyândan kurtuluşunu te'mîn edecek iki esâs (îmân ve sâlih ameller) zikrolunduktan sonra iki esâs daha vârid olmuştur ki, bunların her biri ferdlerin el birliğiyle gerçekleşir. Bunlar, birbirine hakkı tavsiye etmek, birbirine sabrı tavsiye etmek. Tek ferd bunları tek başına edâ edemez. Çünkü «birbirine tavsiye» ancak müteaddid şahıslar tarafından yapılabilir. O halde sayıları ne kadar çok olursa olsun, milletin ferdlerinden her biri tanıdığı sâir ferdlere hakkı taleb ve iltizâm ile, her işte sabır ve metânet dâiresinde hareket ile vasiyette bulunmadıkça hüsrândan kurtuluş yoktur. Eğer tek bir şahs bu vazîfeyi îfâ eder de başkasına vasiyette bulunur, lâkin başkaları onun îfâ ettiği bu vazîfeden geri dururlarsa, cümlesine behemehâl dünyada hüsrân gelecektir. Zîrâ bir milletin en büyük kısmı haktan ve herkesi hakka çağırmaktan yüz çevirir ve kalblerdeki sabır ve metânet zaafa uğrarsa, şüphe yok ki ö millet bâtılın istîlâsına uğrar, o milletin azmi körleşir, hali fenâlaşır ve böylece kendisi izmihlâl uçurumunu boylamış olur. Dünyada bu böyledir. Âhirete gelince, orada ziyân, yalnız vazîfesini yapamayana, yâhud kendisine hak ve sabır tavsiye olunduğu halde bu tavsiyeyi dinlemeyene ve kabul etmeyene âid olur. Eğer tavsiyede bulunan adam, sözünün dinlenmesi için muhtâç olduğu vâsıtaları elde etmez de muhâtabının adem-i kabûlü kendisinin nasîhat husûsunda tuttuğu yoldan ileri gelirse, yani o nasîhatları başka bir sûretle anlattığı takdîrde kabul etmesi ümîd olunursa o zaman âhiretteki hüsrândan onun da hissedâr olması lâzım gelir.

Kötülüklerin alabildiğine yayıldığını gördükleri halde ağızlarını aç-

mayan, kötülüklerin önünü almak için hiç bir harekette bulunmayan bir millet hangi kurtuluşa lâyık olabilir. Kötülükler ise ferdlerin bozulmasına ve milletlerin çökmesine sebeb olur.

Birbirine hakkı tavsiyeye, birbirine sabrı tavsiyeye iki esâs dâhil oluyor ki, biri ma'rûfu emir, diğeri münkeri nehiydir. Zîrâ hak ile vasiyette, hakka davette bulunan adam, bâtıldan nehiy etmedikçe bu vazîfeyi tamâmıyla îfâ etmiş sayılmaz. Sâlih amellerin güçlüklerine sabr ile tavsiyede bulunan adam rezil ve kötü işlerin kötülüklerini, güzel işlerin bırakılmasından husûle gelecek netîceleri anlamadıkça ve göstermedikçe maksada varamaz. Ferdlerinden her biri elinden geldiği derecede bu farzı edâ etmeyen bir millet için dünya ve âhirtte ziyândan kurtulmaya imkân yoktur.

Hüsrândan kurtulmak isteyen her millete şu farzı edâ etmek vâcibdir. O da; hayrı tavsiye etmek, şerden korunmak, yâhud birbirine hakkı, birbirine sabrı tavsiye etmek.

Şâyet bir millet ahlakça uğradığı alçalmalar yüzünden hayır nâmına, hak nâmına vukû' bulan tavsiyeleri kötümsüyor, yâhud herkesi hayra davet etmek husûsunda gevşeklik göstermeyi tercîh ediyorsa bu hâl o milleti dünyada zillet, esâret ve izmihlâle, âhirette azâba sürükler.

Bir millet bu yolda gevşeklik gösterdiği halde, onun ıslâh edilemeyeceğine inanarak ortalıktaki fenâlığa yalnız kalben buğzetmek sûretiyle dünyadaki hüsrândan olmasa bile, ührevî hüsrândan kurtulacağına kâil olmak, hiç bir kimse için câiz olmaz. Gerçi bugünkü müslümanlardan bir kısmı, bilhâssa din âlimleri buna zâhib olmaktadır. Fakat bu zehâblarında pek büyük hatâ ediyorlar. Çünkü bunların vazîfesi, kendilerinden yüz çevrilse de, başka ne yapılsa da, halkı irşâd etmek ve ziyândan kurtulmanın yolunu göstermektir. Onun için bu vazîfeyi başarmaktan kaçınmaya imkân yoktur. Şu var ki gerek ulemâya, gerek ulemâdan görünenlere bu vazîfeyi edâ için hâlin, zamanın bütün îcâdlarını, her milletin husûsiyetlerini nazar-ı dikkate almaları, söz söylemenin usûlünü öğrenmeleri, söz söyleyebilmeleri için milletlerin tarihini, milletleri yükselten ve alçaltan âmillerin mâhiyetini öğrenmeleri, ahlâk ilmine rûhiyât ilmine vâkıf olmaları, elhâsıl bâtıl fikirler akıllara nasıl yol bulur, akıl ile hakkın arası nasıl bulunur, insanlar şerden nasıl korunur, hayra nasıl cezbedilir gibi bütün incelikleri bellemeleri ve ona göre insanara hitâb etmeleri lâzımdır. Bunları öğrenmeden halka karşı söz söylemeye teşebbüs ettikleri takdîrde halka bir şey öğretemeyecekleri için halkın vebâlini yüklenmiş olurlar. Bunların âciz olduklarını söylemeleri de bir fayda te'mîn etmez. Zîrâ bunlar dedikodu ile ağız münâkaşası ile o kadar vakit kaybediyorlar ki, kaybettikleri bu vakit, müsbet ilimleri tahsîl etmelerine fazlasıyla kâfî gelir. Bunlar da eski büyükler gibi ilim tahsîline çalışırlarsa Allah da onlara yardım

eder. Halbuki böyle yapacaklarına luzûmsuz bir takım tahayyüllere dalarak vakit kaybediyor, sonra acz iddiâ etmekle vebâlden kurtulmayı umuyorlar. Bunlar mazeretlerinin kabul olunmasını değil, başlarına bir belânın gelmesini beklemelidirler.

Bu belâdan kurtulmak isteyenler, gösterdiğimiz tarzda çalışmalı, uğraşmalı ve bu sûrenin anlattığı dört esâsa sarılmalıdırlar. Çünkü bu dört esâs, insanların bahtiyârlığını te'mîne kâfîdir.

«Hani Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım derlerken
Mutlakâ sure-i «Vel-Asr»ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrârı felâh:
Başda îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh
Sonra hak, sonra sebât, işte kuzum insanlık
Dördü birleşti mi, yoktur sana hüsrân artık.»
(Mehmed Âkif Ersoy, Kur'ân'dan Âyetler, 146-161).

Öyle ise îmân nedir?

Biz îmânın burada fıkhî ta'rîfini yapacak değiliz. Sadece îmânın özünden ve hayattaki değerinden bahsedeceğiz.

Îmân, fânî, mahdûd ve güçsüz bir varlık olan insanın bütün varlığının ondan sudûr ettiği Bâkî, Ezelî ve mutlak kaynağına bağlanması demektir. Bu kaynağa bağlanınca da aynı kaynaktan sudûr etmiş olan kâinâtla bağlantı kurar. Kâinâta hükmeden kanunlar ve gizli kuvvet kaynaklarıyla bağlantı kurar. Ve o zaman kendi güçsüz şahsının hudûdundan çıkıp büyük kâinâtın genişliği içerisine dalar. Kendi gülünç kuvvetinin sınırlarından bilinmez kâinât kuvvetlerinin azametine uçar. Kısacık ömrünün hudûdundan ebediyyen Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği mesâfelere kanat gerer.

Bu bağlantı, insan denen varlığa bir süreklilik ve enginlik verdiği gibi bunların yanı sıra ona varlıkla haşr u neşir olmak, varlığın güzelliğini kavramak ve yaratıkların rûhuyla kendi rûhunun iç içe olması gibi güzellikler verir. Ve böylece bir de bakar ki hayat her yerde her zaman insanlık için kurulmuş ilâhî bir ihtifâl içerisinde dolaşmaktan ibârettir. Bu ise yüce bir mutluluğun eşi bulunmaz bir sevincin hayat ve dostluğun ifâdesidir. O zaman insan kâinâtla bir dostun dostla ünsiyeti gibi ünsiyet kesbeder. Bu; eşi ve dengi bulunmaz bir kazançtır. Onun yitirilmesi ise yine eşi bulunmaz bir hüsrândır.

Ayrıca îmânın mesnedi ile yüce insanlık esâslarının mesnedi aynıdır.

Bir tek Tanrıya ibâdet insanı başkasına ibâdetin düşkünlüğünden kurtarır. Ve onu bütün kullarla beraber eşit bir seviyeye çıkarır. Kimsenin önünde eğilmez. Bir ve Kahhâr olan Allah'tan başka kimseye baş eğmez. Ve işte buradan insanın gerçek mânâda hürriyetine kavuşması esâsı neş'et eder. Bu hürriyet hem vicdânlarının içinden coşup gelir,

hem de varlığın pratik tasavvurundan. O zaman mevcûdatla bir tek kuvvetin ve bir tek ma'bûdun varlığını kabul eder. Gerçek hürriyet te bu düşünceden doğar. Çünkü hürriyeti sağlayan biricik mantık prensibi bu gerçeğe istinâd eder.

İnsanın düşünce ve değerlerini, kanun ve prensiblerini, ölçü ve kıstâslarını aldığı, kısaca kendisini Allah'a varlıklara ve insanlara bağlayan bütün bağlarını elde ettiği yönü belirleyen prensib Rabbâniyet prensibidir. Bu prensib hayattan menfaat ve arzuyu kaldırır. Onun yerine ilâhî adâleti ve şerîatı koyar. Mü'minin düşüncesinde kendi değer ölçüsünün önemini yükseltir. Ve böylece bütün câhiliyet düşüncelerinden, değer ve ölçülerinden üstün olmasını yeryüzünün pratik hayatının içinden alındığı söylenen değer ölçülerinden üste çıkmasını sağlar. Bir tek ferd de olsa bu durum değişmez. Çünkü o sözü edilen değer ölçülerinin karşısına doğrudan doğruya Allah'tan alınma değer ve ölçülerle çıkar. Binâenaleyh onunki en üstün, en güçlü ve en çok saygıya değer olanıdır.

Yaratıcıyla yaratılanlar arasındaki münâsebetin tavazzuh etmesi ulûhiyet makâmıyla, ubûdiyet makâmının tebeyyün etmesi bu fânî varlığı yolda hiç bir vâsıtaya başvurmadan ve gizli kapalı hiç bir noktaya sevketmeden bâkî olan gerçeğe bağlar. Kalbe bir aydınlık, rûha bir huzûr, insana bir güven verir. Tereddüdü ve korkuyu, karârsızlığı ve kargaşayı kaldırır. Yeryüzünde haksız yere büyüklenmeyi boş ve uydurma şeylerle kullara üstünlük taslamayı reddeder.

Allah'ın istediği yolda yürüyen kimse için hayır başıboş bir şey olmaz. Gelip geçici bir arzu ve bitip tükenen bir olay durumuna düşmez. Bilakis iç güdülerden doğan ve bir hedefe yönelen, Allah'a bağlanan ferdler arasında dayanışmayı sağlayan ve böylece aynı hedeflere yönelmiş belirli gâyesi bulunan diğerlerinden farklı tek bir sancağı olan İslâm cemâatını ikâme etmeyi te'mîn eder. Onlardan sonra gelen nesiller de bu kopmaz bağla birbirlerine bağlanırlar.

Allah'ın insanın değerini yüceltmesine inanmak, insanın kendine karşı değerini artırır ve vicdânında Allah'ın yükselttiği mertebeden aşağılara düşmenin verdiği utangaçlığı sağlar. Bu ise insanın kendisi için tasavvur edebileceği en yüce düşüncedir. Çünkü o Allah katında şereflidir. Onun nazarında insanın değerini düşüren, onu aşağılık bir bitki haline indiren kendisiyle «Mele-i A'lâ» arasındaki münâsebeti koparan her düşünce ve her sistem, kendisini âdîliğe ve bayağılığa sevkeden bunu açıkça söylemese bile, düşkün bir varlık olmasına sebep olan bir düşünce ve sistemdir.

Bunun için zâten Darwinizm'in, Freudizm'in ve Marksizm'in îmâ ettiği düşünceler insan fıtratının karşılaşabileceği en âdî ve en kötü düşüncelerdir. Zîrâ insana bütün düşkünlüklerin, pisliklerin ve fenâlık-

ların beklenen tabiî bir şey olduğunu söyler. Bunların garipsenecek bir yanı olmadığını ve dolayısıyla mahcûb olmayı gerektirmediğini ifâde eder ki, bu beşeriyet için bir cinâyettir. Onu yok edip silmek gerekir.

Duyguların temizliği Allah'ın insana verdiği şeref duygusundan ve gizli açık kalblerde olanı murâkabe zihniyetinden neş'et eder. Normal bir insan, kendisi gibi bir insanın içinden geçen kötülüklere ve zihninden geçen fenâlıklara muttali' olmasından utanç duyar. Ancak bu normal insan Freud'un Karl Marks'ın ve benzerlerinin düşünceleriyle yoldan çıkmamışsa. Mü'min duygularının derinliklerinin Allah tarafından gözetlendiğini hissederek titrer ve kendinden geçer. Bunun için de duygularını temizleyip arıtmaya çalışır.

Ahlâkî duygular şüphesiz ki, adâletli, şefkâtli, bağışlayan, hilim sâhibi, kerem sâhibi, kötülüklerden hoşlanmayan, hayrı seven, gözlerin yanılmasını bilen, kalblerin sakladığını gören bir tanrıya îmânın kesin ve tabiî netîcesidir.

İrâde hürriyetinin ve murâkabe sisteminin yanı sıra bundan dolayı doğan sorumluluk vardır. Bu mes'ûliyet mü'minin hissinde uyanıklık, hassâsiyet ve düşünce sağlar. Bu mükellefiyet sadece ferdî değildir. Aynı zamanda içtimâîdir de. Hem hayra karşı mes'ûliyet vardır, hem de bütün beşeriyete ve Allah'a karşı. Mü'min, bir hareket yaparken bütün bunları hisseder kendi gözünde meseleyi büyütür daha ayağını kaldırmazdan önce atacağı adımın sonucunu takdîr eder. Çünkü o, varlıklar âleminde değeri olan bir varlıktır. Ve varlık nizâmında üzerine mes'ûliyet düşmektedir.

Îmân, kişiyi dünya hayatının birtakım değerlerine köpekçe üşüşmekten alıkoyar. Allah katında olanları seçmeyi sağlar. Çünkü onun daha hayırlı ve daha sürekli olduğunu bildirir. «İşte bunun için yarışsın yarışanlar» Allah katında olanlar için yarışa girmek kişiyi arıtır, temizler ve yüceltir. Bunu mü'minin hareket ettiği sâhânın genişliği de te'yîd eder. Çünkü o dünya ile âhiret, yeryüzü ile «Mele-i A'lâ» arasında hareket etmektedir. Bu ise rûhundaki karârsızlığı dindirir, çabucak netîce alması isteğini önler. O hayrı hayır olduğu için yapar. Allah istediği için yapar. Ve yaptığı hayrın mahdûd ferdî hayatında netîcesini bizzât gözleriyle görmeyi düşünmez. Çünkü rızâsını isteyerek hayır yaptığı Allah bâkîdir, unutmaz, yaptıklarının hiç birisinden gâfil değildir. İçinde yaşadığı dünya hayatı hem yolun sonu değildir. Hem de cezâ yurdu değildir. Böylece bu bitmez tükenmez kaynaktan beslenerek hayır gücünü sağlar. Bu duygu ise hayrın düzenli bir metod içerisinde devâmını te'mîn eder. Gelip geçici bir arzu ve tesâdüfen vukû'bulan bir istek olmasını önler. Ve bu duygu şerre karşı mü'mine akılları durduracak bir güç sağlar. Şer ister bir azgının azgınlığı, ister câhiliyet değerlerinin baskısı, isterse arzu ve ihtirâslarının ağırlığı şeklinde olsun ne-

tîce değişmez. Çünkü bu baskıların hepsi her şeyden evvel ferdin kendi hayatının kısa olduğu, dünyanın zevkini tâm olarak tadamayacağı, isteklerini gerçekleştiremeyeceği düşüncesinden doğar. Hayrın uzak sonuçlarını göremeyip hakkın bâtıla muzaffer olmasını fark edemeyişten neş'et eder. İşte îmân bu duyguyu esâslı ve mükemmel olarak iyileştirir.

Îmân her türlü hayır dalının dal budak saldığı, meyve verdiği büyük hayatın köküdür. Îmân olmadan hayat kökü kurumuş bir ağaç gibidir. Kısa zamanda kuruyup yok olur. Îmân olmadan hayatta elde edilen netîceler şeytânîdir. Onun devâmı ve sürekliliği mümkün olmaz.

Îmân, yüce hayatın bütün hatlarının kendine bağlandığı ana mihverdir. Aksi takdîrde hayat, bağlantısı bulunmayan arzu ve ihtirâsların doğrultusunda çürüyüp giden başıboş bir bağ olur.

Îmân darmadağınık hareketleri birleştiren ve bir âhenk içerisinde nizâma sokan tek bir yola ve bir tek harekete sevkeden belirli gücü ve plânlı hedefi olan bir nizâmdır.

Bunun için zâten Kur'ân îmân temeline dayanmayan, îmân mihverine bağlanmayan ve bu nizâmdan neş'et etmeyen bütün hareketlerin değerini yok sayar. İslâm'ın bu mevzûdaki görüşü bütün çıplaklığı ile ortadadır ve açıktır. Nitekim İbrâhîm sûresinde buyrulur ki:

«Rablarına küfredenlerin hâli; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiç bir şey elde edemezler. İşte bu, uzak bir sapıklıktır.» (İbrâhîm, 18)

Nûr sûresinde ise buyurulur ki:

«O küfredenlere gelince; onların amelleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su sanır. Fakat yanına vardığı zaman hiç bir şey bulamaz. Kendi yanında Allah'ı bulur ve O da hesâbını tastamâm görür. Allah, hesâbı çabucak görendir.» (Nûr, 39).

Bu hükümler gâyet açık ve sarîhtir. Îmâna dayanmayan her amelin değerini yok sayar. Çünkü îmân yapılan işleri varlığın kaynağına bağlayan bir güç ve varlığın gâyesiyle hemâhenk olan bir hedef haline getirir. Bu görüş her şeyi Allah'a havâle eden İslâm akîdesinin mantık esâslarına dayalı görüşüdür. Kim bu görüşten ayrılırsa, o akîdenin gerçek mânâsından da ayrılır ve onu yitirir.

Îmân fıtratın sıhhatına, insan bünyesinin selâmetine, kâinâtla insan fıtratı arasındaki âhenge işârettir. Îmân, insanla çevresindeki kâinât arasındaki karşılıklı anlaşmanın ifâdesidir. İnsan bu kâinâtta yaşar. Bünyesi sağlam olunca elbette onunla kâinât arasında karşılıklı konuşmalar olacaktır. Ve bu konuşmalar onu îmâna sevkedecektir. Çünkü kâinâtta bulunan her şey onu yaratanın mutlak gücüne bir delildir. İnsan bu karşılıklı konuşmayı yitirince veya mekanizmasını harekete geçiremeyince bu onun alıcı cihâzlarının bozukluğuna ve eksik-

liğine delildir. Bu, benzeri bulunmayan bir hüsrânın ifâdesidir. Dış görünüşü itibârıyla iyi gibi görünse de onun yapacağı hareketlerden hiç birisi doğru olmaz.

Mü'minin dünyası öylesine geniş, öylesine ihâtalı, öylesine yüce, öylesine güzellik ve saâdet doludur ki, onun yanında inanmayanların dünyaları çok küçük, düşük, basit, âdî, gülünç kalır. Bu ise eşi bulunmayan bir hüsrândır.

Amel-i sâlih îmânın tabiî semeresidir. Îmânın gerçekten bir kalbde yerleşmesi anında kendiliğinden bir hareket başlar. Çünkü îmân, müsbet ve hareketli gerçekten ibârettir. Bir vicdânda îmân yer eder etmez hemen kendi varlığını insanın dış dünyasında sâlih âmeller şeklinde tahakkuk ettirmeye başlar. İşte İslâm'ın anladığı îmân budur. Bu îmân durgun ve bâtıl kalmaz. Canlı bir şekilde kendini göstermeden duramaz. Mü'minin içinden çıkıp dışına aksetmeden duramaz. Eğer bir îmân bu tabiî hareketi sağlayamıyorsa, o ya sahtedir, yahut ta ölüdür. Îmân bir çiçek gibidir. Kokusunu kat'iyyen içinde tutmaz. Kendiliğinden çevreye yayılır. Yayılmadığı zaman kokusu yok demektir.

Zâten îmânın kıymeti buradan gelmektedir. Îmân; amel, hareket, binâ ve i'mâr işidir. Kişiyi Allah'a yöneltir... Îmân vicdânların derinliğine gömülü, saklı, menfî ve içine dönük bir şey değildir... Îmân harekete geçmeyen iyi niyetlerden ibâret değildir... İşte îmânı hayatın içinden yapıcı büyük bir güç hâline getiren İslâm'ın apaçık tabîatı bundan ibârettir.

Îmân, ilâhî nizâma bağlılık mânâsına alındığı müddetçe mefhûmu bundan ibârettir. İlâhî nizâm ise varlığın özüne bağlı olarak sürekli hareket demektir. Bu hareket düşünceli olarak yapılır, bir gâyeye yöneliktir. Beşeriyetin kumandasını îmânlı ellerin teslîm alması demek, varlığın tabîatına uygun hareket nizâmının tahakkuku demektir. Yapıcı, temiz, îmân edici ve Allah'tan gelme bir nizâma yaraşır bir hareket.

Hakkı ve sabrı birbirine tavsiye etmenin gerisinde İslâm ümmetinin veya İslâm cemâatının husûsî yapıya sâhip belirli münâsebetleri olan ve birleşik yönü bulunan şekli ortaya çıkmaktadır. O cemâat ki, kendi varlığının şuûruna ermiş ve vazîfesinin farkına varmıştır. Îmân ve amel-i sâlih, beşeriyetin kumandasını ele alıp hak yolunda yürümeyi sağlar. Ve büyük emâneti yüklenmek için ona yardımcı olanlar, iyilikleri birbirine tavsiye eder.

Bu birbirine tavsiye etme ifâdesinin ardından onun mânâsı ve tabîatı ortaya çıkıyor. Şuûrlu, birbirine karşı iyi davranan, birbiriyle kenetlenmiş ve birbirini destekleyen, yeryüzünde hak ve adâlet üzere kâim olan İslâm ümmetinin veya cemâatının tablosu canlanmaktadır. İslâm, İslâm ümmetinin böyle olmasını ister. Çünkü bu, seçkin bir ümmetin

en üstün ve parlak resmidir. Kuvvetli, iyiliksever, şuûrlu, iyilik ve hak bekçiliğinde musır, dostluğu ve sabrı birbirine tavsiye eden, şefkatli, birbirine destek olan ve kardeşçe yaşayan bir ümmet ister ki, Kur'ân bunu birbirine tavsiye şeklinde ifâde etmektedir.

Birbirine hakkı tavsiye bir zarûrettir. Çünkü hakka sarılmak zordur. Hakkı engelleyen pekçok engeller vardır. Nefsin arzuları, menfaatlar toplumun düşünceleri, azgınların zulmü, karanlık düşünceler ve zâlimlerin adâletsizliği bunlar arasındadır. Birbirine tavsiye etmek; birbirine hatırlatıp teşvîk etmek, gâye ve hedef birliğini iş'âr edip emânet ve mes'ûliyette ortak olduğunu belirtmektir. Bu gibi husûslar ferdî gâyeleri birleştirerek aynı yöne tevcîh eder. Çünkü birlikte çalışıp güçlenmelerini sağlar. Hakkı bekleyen herkese, kendisinden başka da onun bekçilerinin bulunduğunu ihsâs ettirerek onlara tavsiye etmeyi, onları teşvîk etmeyi sağlar. Onlarla birlikte olmak kendisini mahcûb etmez, sevindirir. Hakkın kendisi olan bu din ise bu örnekte olduğu gibi birbirine bağlı, birbirini destekleyen, birbiriyle yardımlaşan ve birbirine tavsiyelerde bulunan bir topluluğun bekçiliği altında ancak gerçekleşebilir.

Sabrı tavsiye de kezâ zarûrîdir. İmân ve amel-i sâlihi gerçekleştirmek hak ve âdaletin bekçiliğini yapmak, ferdin ve toplumun karşı karşıya bulunduğu en zor şeylerden birisidir. Çünkü sabrı gerektirir. Nefisle cihâd için sabır. Başkalarıyla cihâd için sabır, eziyet ve meşakkatlere katlanmak için sabır, bâtılın şımarıklığına ve kötünün şerrine karşı sabır, yolun uzaklığına, merhaleleri aşmanın zorluğuna, işâretlerin sönüklüğüne ve netîcenin gecikmesine karşı sabır.

Sabrı tavsiye gücü artırır. Hedef birliği, gâye birliği, toplu dayanışma gibi duygular verir. Sevgi, azim ve sebâtla donatır rûhları. İslâm ancak cemâat gerçeği altında yaşar. Ancak bu havada gelişir ve tebârüz eder. Aksi takdîrde yokluk ve hüsrân başgösterir.

Bugün biz, Kur'ân'ın ilerleyen ve gelişen toplum hayatı için çizdiği bu temel esâsların gerisinden bakıyoruz da dünyanın her yanında yaşayan insanların istisnâsız hüsrâna ve felâkete doğru sürüklenmelerini hayret ve dehşetle izliyoruz. Âhirete varmadan önce bu dünyada beşeriyetin karşı karşıya bulunduğu yokluklar ve sıkıntılar bizi kendimizden geçiriyor. Beşeriyetin Allah tarafından ihsân edilen feyiz kaynağından acıklı kaçışını ve dönekliğini hayretle müşâhede ediyoruz. Yeryüzünde hakkı destekleyen ve hakka dayanan hayırlı bir mü'min topluluğun gücünün bulunmaması bizi kendimizden geçiriyor. İşte müslümanların hali, yahut da daha ince bir ta'bîrle İslâm iddiâsında bulunanların hali. Bugün yeryüzünün bu hayırdan en uzak olan, Allah'ın kendileri için seçtiği ilâhî nizâmdan en çok yüz çeviren insanları onlar. İslâm ümmeti için koyduğu prensiblerden, hüsrândan kurtuluş

için çizdiği biricik yoldan en çok kaçanlar onlar. İslâm'ın temsîl ettiği hayır kaynağının ilk fışkırdığı bölgelerde yaşayanlar, bugün Allah'ın diktiği bu sancağı bırakıyor, îmân bayrağını kaldırıyor, tarihleri boyunca hiç bir zaman iyilik görmedikleri milliyetçi bayraklara sarılıyorlar. Halbuki o bayrağın altında toplandıkları zaman ne yeryüzünde, ne de gökyüzünde kayda değer bir adları olmuştu. İslâm gelip Allah'a nisbet edilen, eşi bulunmaz Allah adıyla başlayan ve eşsiz Allah'ın damgasıyla damgalanan, İslâm sancağını çekince o sancağın atında toplanan Araplar zaferler kazanmışlar, hâkimiyetler elde etmişler, hem kendilerinin tarihinde hem de beşeriyetin uzun tarihi boyunca ilk defa olarak güçlü, şuûrlu, başarılı ve hayırlı bir kumandayla beşeriyete kumanda etmişlerdir.

Üstâd Ebu'l Hasan el-Nedevî «Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?» adlı değerli eserinde tarihin hiç bir devrinde rastlanmayan bu eşsiz kumanda mekanizmasını «İslâm'ın kumandayı ele aldığı dönem» başlığı altında ve «İslâm imâmları ve husûsiyetleri» bölümünde şöylece ifâde ediyor:

«Müslümanlar tarih sahnesine çıkarak dünyanın idâresini ele alınca beşeriyeti istismâr edip işlerini güçleştiren sahtekâr milletleri liderlikten uzaklaştırdılar. Âdil ve ölçülü bir idâre kurarak insanlığı sür'atle ileri götürdüler. Zîrâ onlarda, milletlerin kurtuluş ve saâdetini te'mîne elverişli husûsiyetler fazlası ile mevcûddu.

Bu husûsiyetleri dört noktada toplayabiliriz:

a) Her şeyden önce onlar, kendilerine Allah tarafından indirilmiş bir kitâba ve ilâhî bir kanuna sâhip idiler. Kendi görüş ve düşüncelerine dayanarak aslâ kanun koymazlardı. Çünkü böyle bir hareket, zulüm, ve hattâ cehâletin kaynağı olurdu. Onlar, başta ahlâkî ve siyâsî olmak üzere bütün muâmelelerinde hiç bir zaman gelişigüzel hareket etmezlerdi.

Allah Teâlâ, onlara bir nûr; Kur'ân-ı Kerîm ve Şerîat verdi. Milletleri onunla hidâyete ulaştırıyor, yine o ilâhî kanun ile de, haklarında âdaletle hüküm veriyorlardı.

«Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse; karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir hiç?»

«Ey îmân edenler, Allah için adâleti gözeten şâhidler olun. Ve bir topluluğa karşı olan kininiz, sizi adâletsizliğe sürüklemesin. Adâlet edin, bu takvâya daha yakındır.» (Mâide, 8).

b) Müslümanlar, geçmişte ve günümüzde çeşitli milletlerin, ferdlerin ve devlet adamlarının yaptığı gibi, iyi bir terbiyeye ve yüksek ahlâka sâhip olmadan liderlik makâmını işgâl etmezlerdi. Hiç şüphesiz ki onlar, Rasûlullah (s.a.)ın idâresi altında, onun erişilmez terbiyesi ile

yetişmişlerdi. Rasûlullah (s.a.) onlara, nefis tezkiyesi, zühd, takvâ, iffet, emânete riâyet, başkalarını kendi nefsine tercîh, Allah korkusu, makâm tâlibi olmamak gibi ulvî ana husûsiyetleri öğretmişti. Nitekim bir hadîs-i şerîf'lerinde şöyle buyurmuşlardır: «Allah'a yemîn ederiz ki, kat'iyyetle biz, mevki ve makâmı isteyene ve harîs olana vermeyiz.»

Onların kulakları, dâîma şu âyet-i celîle ile çınlamıştır:

«İşte âhiret yurdu. Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyen ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz. Âkıbet (cennet) müttakîlerindir.» (Kasas, 83).

Liderlik için kendilerini ehil ve aday göstermek, bunun için propaganda ve masraf yapmak şöyle dursun, vazîfe ve makâm işgâl etmeye aslâ heves etmezlerdi. İşbaşına geçtikleri zaman da bunu ne bir ganîmet, ne hazır lokma ve ne de bedenî hayretlerinin bir karşılığı sayarlardı. Tereddüde düşmeksizin bunu, Allah Teâlâ tarafından kendilerine verilmiş bir emânet olarak kabul ederler ve bir imtihâna tâbi tutulduklarının şuûru içinde olurlardı. Mahşerde bir gün Allah'ın huzûrunda hesâba çekilip, küçük veya büyük her şeyden sorulacaklarını bilirler ve Allah Teâlâ'nın şu âyet-i celîle'lerini dâimâ hatırlarlardı:

«Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah, kemâliyle işitici ve görücüdür.» (Nisâ, 58).

«Sizi (ey Peygamberin ümmeti) verdikleriyle denemek için yeryüzünün halîfeleri yapan... O'dur.» (En'âm, 165)

c) Müslümanlar, bir ırka hizmet etmek, tek bir millet ve memleketin refâh ve saâdetini te'mîn etmek, kendilerinin fazîlet ve şerefini, başka milletlere tahakküm ederek isbât etmek için de gelmemişlerdir. Onlar, sadece lider olmak ve hükmetmek için de yaratılmamışlardır.

Onların gâyesi, sâyesinde kibirlenerek dolaşacakları ve gölgesinde nimetler içerisinde yüzecekleri bir Arap imparatorluğu te'sîs edip insanları Bizans ve İran hâkimiyetinden çıkarıp, Arap hâkimiyeti altına sokmak da değildi. Hakîkat şu ki onlar, kulu kula tapmaktan kurtarıp insanları yalnız Allah Teâlâ'ya kul olmaya davet etmek için vazîfe almışlardır. Bu husûsta Yezducurd'ün meclisinde, müslümanların elçisi olarak bulunan Âmir oğlu Rebî' şöyle demiştir:

«Biz, kulu kula ibâdet etmekten kurtarıp, insanları, yalnız Allah'a ibâdet etmeye, dar bir dünyadan, geniş bir dünyaya, dinlerin zulmünden İslâm'ın adâletine ulaştırmak için gönderildik.» Onlara göre bütün insanlar ve milletler eşittir. Hepsi Âdem'den, Âdem ise topraktandır. Arabın arab olmayana, arab olmayanın da arab olana üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvâ iledir.

«Ey insanlar, doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve

birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere ve kabîlelere ayırdık. Gerçekten Allah katında en değerliniz, O'ndan en çok korkanınızdır. Hakîkaten Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdâr olandır.» (Hucûrat, 13)

Mısır vâlîsi Amr İbn Âs'ın oğlu bir Mısır'lıyı döverken, babası ile iftihâr ederek şöyle demişti: «Ye bu tokatı âsil kimselerin oğlunun elinden...»

Bu hâdise Hz. Ömer'e ulaşınca kısas yapılmasını emretmiş ve Amr İbn Âs'a şöyle demiştir: «Analarından hür doğan insanları ne zaman köle edindiniz?»

Onlar sâhip oldukları din, ilim ve fazîlet gibi husûsiyetlerini hiç kimseden esirgememişlerdir. İdâreci ta'yîn etmekte de neseb, renk ve vatan üstünlüğü gözetmemişlerdir. Onlar âdeta gökyüzündeki bulutlar gibi bütün beldelerin ve insanların üstünü kaplamışlar; dağların ve ovaların hasretle beklediği bereket dolu ebedî bir yağmur olmuşlardır. İnsanlar ve memleketler bu yağmura bağırlarını açtıkları nisbette nasîblerini almışlardır.

İşte müslümanların bu muhteşem nizâmı altında yaşayan bütün milletler, hattâ eskiden zulme uğramış olanları bile, dinî, ilmî, hukûkî ve ahlâkî bakımdan olgunlaşmak ve yeni bir dünya kurmak husûsunda Araplara canla başla yardımcı olmuşlar ve bundan şeref duymuşlardır. Öyle ki o milletlerin birçok ferdleri bazı fazîletlerde Arapları geçmiş, hadîs ve fıkıh ilminde müslümanların imâmları olmuşlardır.

5 — Şurası muhakkak ki insan, cisim ve rûhtan ibârettir. O, kalb, akıl ve his gibi temel unsurlardan teşekkül etmiştir. Bu kuvvetler, ölçülü ve mükemmel bir şekilde gıdâlarını almadıkça, insanın saâdete ermesi ve muvâzeneli bir şekilde emri telakkî etmesi mümkün olamaz.

Ve yine insanın kolaylıkla kemâle ermesini mümkün kılan dinî, ahlâkî, bedenî husûsiyetlerin yaşanabileceği vasat yeryüzünde hâkim kılınmadıkça ileri bir medeniyetin mevcûdiyeti aslâ mümkün değildir.

Tecrübe ile sâbittir ki, liderler ve idâreciler, hem madde hem mânâya inanmadıkları, dinî ve ahlâkî bakımdan mükemmel bir örnek olmadıkları, akl-ı selîm ile hareket etmedikleri, faydalı ve doğru ilimle mücehhez bulunmadıkları müddetçe, arzu edilen hedefe ulaşamazlar.

Üstâd Nedevî, bu konudaki sözlerini şu başlık altında tamâmlamıştır: «Hulefâ-i Râşidîn devri ileri medeniyetin en güzel misâlidir.»

Yukarıda zikredilen meselelerin en mükemmel bir şekilde tatbîk edilişi bu devire rastlar. Buna benzer bir başka tarih devri tanımıyoruz.

O devirde, üstün bir medeniyet meydana getirmek ve mükemmel insan yetiştirmekte rûh, ahlâk, din, ilim ve maddî kuvvetler ölçülü ve mükemmel bir yardımlaşma içinde idi. O zamanki devlet, dünya devletlerinin en kuvvetlisi olduğu gibi, zamanının bütün güçlerini ezecek

derecede siyâsî ve maddî kudrete de sâhipti. Fakat o devlette zulüm değil, yüksek ahlâk örnekleri hâkimdi. Bu ahlâkî hâkimiyet, idârî, içtimâî, sınâî ve ticârî sâhâlarda açık bir şekilde kendini gösteriyordu. Diğer medeniyetleri İslâm'a râm eden fetihlerle beraber bu mükemmel ahlâkî sistem de yürüyordu.

Devletin toprakları genişlemiş, nüfûs çoğalmış olmasına rağmen, ferdin ferdle, ferdin cemiyetle ve cemiyetin de ferdlerle olan münâsebetlerinde hayret verici bir âhenk hâkim olmuştu.

O, öylesine mükemmel bir devirdir ki, insan ondan yükseğini ne tahmîn ve ne de hayâl edebilir...

İşte beşeriyetin «Asr sûresi»nde esâsları konulan anayasanın gölgesi altında yaşadığı, îmân ve sâlih amele dayalı birbirine hakkı ve sabrı tavsiye eden îmânlılar topluluğunun taşıdığı îmân sancağının altında geçirdiği o mes'ûd devrenin bazı çizgileri.

Nerde o günler, nerde bugün dünyanın her tarafında beşeriyetin karşı karşıya bulunduğu hüsrânlar? Hayır ve şer savaşında düştüğü felâketler, İslâm sancağının altında toplanan Arap milletinin beşeriyete taşıdığı ve insanların kumandasını eline aldığı o günler? Ne zaman ki İslâm milletleri bu sancağı yere bırakmıştır, o zaman milletler kâfilesinin en ardında yerini almıştır. Böylelikle önde giden kâfilelerin hepsi felâkete ve hüsrâna doğru sürüklenmiş ve çekilen sancaklar şeytânın sancağı olmuştur. Bir daha tek bir Allah sancağı çekilmemiştir. Önde giden kâfilelerin bayrağı hakkın değil bâtılın bayrağı olmuştur. Hepsi birlikte felâkete ve dalâlete doğru sürüklenmiş, doğruluğa ve hidâyete götüren bir tek sancak kalmamıştır. Bütün kâfile hüsrâna doğru yuvarlanmış, tek bir kurtuluş ümidi bulunmamıştır. Allah'ın sancağı ise hâlâ olduğu yerde durmaktadır ve o sancağı kaldıracak elleri beklemektedir. O sancağı taşıyacak hayır, hidâyet, salâh ve felâh yolunu gösteren milletleri beklemektedir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'ân, XVI, 346-358).

İnsan Fıtratı ve Yetenekleri

İnsan bu kâinâtta hârika ve eşsiz bir varlıktır. Tabîatı ve terkîbi bakımından hârika, görevi ve varlık hedefi bakımından hârika, aynı zamanda geleceği ve âkıbeti bakımından hârika... Bizim bildiğimiz bütün yaratıklar arasında tekrârlanmayan yegâne yaratıktır. Allah'ın bize bahşettiğine göre ve bizim müşâhedelerimize göre böyledir. Her şey ile ölçülü ve plânlı yaratılmıştır. Oldum olasıya ve tesâdüfî olarak var olmamıştır. Bir amaç için yaratılmıştır. Başıboş ve lüzûmsuz bir yaratık değildir. Bir önceki bölümde naklettiğimiz Kur'ân âyetleri ve İslâm'ın topluca insana bakışından bu gerçek ortaya çıkmaktadır. İnsanın biyo-

lojik âlemde mevcûd olmayan birçok özelliklere sâhip bulunması ve bu özelliklerle temâyüz etmiş olması, Neo-Darwinist Julian Huxley'in klasik Darwinizm'den dönüşler yapmasına neden olmuştur. Bu dönüş zorunlu bir dönüştü. Çünkü pratik gerçeklerin baskısı altında kalarak bu görüşlerden dönmek mecbûriyetini hissettiği için vazgeçmişti. Zîrâ o, insanın kendine hâs bir biyolojik varlık olduğunu ve bu özelliklerin diğer canlılarda mevcûd olmadığını i'tirâf etmek zarûretini hissetmiştir. İnsanın bu özelliklerinin diğer varlıklarda mevcûd olmayan apayrı etkileri bulunduğunu kabul etmiştir. Şimdi sözü ona bırakalım da, «Modern Dünyada İnsan» adlı eserinin, «İnsanın Eşsizliği» başlığını taşıyan bölümünden bazı pasajlar aktaralım:

«İnsanın, diğer canlılar içerisinde kendinin sâhib olduğu yeri ile ilgili görüşleri, aşırı hayrânlıkla güvensizlik arasında gidip gelen bir sarkaç gibi değişip durdu. Bazı bakımlardan insanla diğer hayvanlar arasında korkunç uçurumlar bulunurken, kimi zaman da bu ayrılık küçük farklılıklara kadar inip durmaktadır. Darwin teorisinin ortaya çıkmasıyla sarkaç hep ters yönlerde gitmeye başladı. Ve insan, bir kez daha hayvan olarak değerlendirildi. Nihâyet varabileceği en son noktaya vardı ve ortaya Darwin teorisinin mantıkî sonuçlarından başka bir şey çıkmadı. Buna göre; insan da diğer hayvanlar gibi bir hayvandır. Bu nedenle insan hayatının anlamıyla ilgili görüşleri ve yüce idealler adını verdiği fikirleri bir bakterinin veya bir kurtçuğun hayatının anlamı hakkındaki fikirlerden hiç de fazla bir değere lâyık değildir. Tekâmülcü başarının biricik ölçüsü hayatta kalmaktır. Bu bakımdan tüm canlı varlıklar değer i'tibârıyla eşittirler. İlericilik fikri sadece insanlar tarafından uydurulmuş bir fikirdir. Günümüzde insanın «yaratıkların efendisi» olduğu fikri pek revâçta olmakla beraber, bir süre sonra kedilerin veya farelerin bu yeri onun elinden kapacağı muhakkaktır.

İnsanla hayvan arasındaki uçurum; hayvana aşırı derecede insanlık niteliklerinin verilmesi sonucunda ortaya çıkmış değildir. Sadece insanın beşerî özelliklerinin azaltılması netîcesinde ortaya çıkmıştır. Ne var ki yakın zamanlarda, yeni bir görüş belirmiştir. Bu görüşün nedeni, daha çok bilimsel analiz ve deney sâhâsının genişlemesi, buna bağlı olarak da insan hakkındaki bilgisinin artmasıdır.

Şimdi ikinci kez sarkaç ters yönde gelişmekte ve bu sefer de insanla hayvan arasındaki uçurum gittikçe genişlemektedir. Darwin nazariyesinden sonra artık insan kendini bir hayvan saymaktan kaçınamamakta, sadece gerçekten çok yabânî bir hayvan olarak görmeye başlamaktadır. Ama pek çok konularda eşi ve benzeri bulunmayan bir hayvan... İnsanın biyolojik açıdan eşsizliğinin araştırılması ve tahlîli henüz son noktasına ulaşabilmiş değildir. Bu konuda söz sadece bugünkü durumunu açıklamasıyla ilgili çırpınışlardan ibârettir...

İnsanın eşi bulunmaz özelliklerinin ilki ve en açık olanı spekülatif (nazarî) düşünme gücüne sâhib olmasıdır. İnsandaki bu ana özelliğin pekçok sonuçları bulunur ki; bunların en önemlisi gittikçe artan geleneklerin ortaya çıkmasıdır. Geleneklerin artmasının en önemli sonuçları —isterseniz siz ona gerçek olan görüntülerinin en önemlisi deyin— insanın, sâhib olduğu araç ve gereçleri uygun biçimde geliştirip kullanmasıdır. Bu alışkanlık ve görenekler, hazırlıklar, diğer canlılar arasında insana efendilik mevkiini hazırlayan en önemli özelliklerdir... Görülüyor ki günümüzde biyolojik özellikler insanın eşsiz özelliklerinden bir diğer özelliktir... Böylece biyoloji ilmi insanı, dinlerin dediği gibi, kâbiliyet ve yetenekleri itibârıyla «yaratıkların efendisi» durumuna eş bir yere koymaktadır.

Alışkanlık ve hazırlık yapma konusunda söylenecekler, sözü diğer yaratıklar arasında insanın eşi bulunmayan başka özellikleri üzerinde konuşmaya kadar götürür. İnsanın eşsizliğinin büyük kısmı pek açık olarak bilinmektedir.

İnsan, hâkim tür bakımından da eşsiz bir varlıktır. Diğer hâkim türler yüzler ve binlerle sıralanacak cinslere bölünebildikleri ve her türün sayısız ayırımlara ve daha büyük birimlere ayrılıp toplanması mümkün iken insan, «efendiliği»ni ayırımsız olarak kullanmıştır. İnsan soyunun türleri bir tek türün çerçevesi içindeki ayırımlardan ibâret kalmıştır. Öte yandan insan, tekâmül noktası bakımından da gelişmiş canlılar arasında eşi bulunmayan bir varlıktır. İnsanın daha başka biyolojik özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar insan evrimindeki tarihi benzerinin bulunmamasıdır. Biz bugün evrim tarihi bakımından insanın eşsizliğini göstermeye imkân sağlayan bir noktada bulunuyoruz. Ama insanın ana özelliği, hâkim olan bir varlık olarak husûsiyeti; ma'nevî spekülasyon (fikir yürütme) kâbiliyetidir. Şu ana kadar insan hakkındaki araştırmamız genel hatlarıyla insanın husûsiyetleri ve özellikle evrim bakımından insanın arzettiği farklılıklardır. Şimdi insana dönelim ve biraz da bu farklılıkların sebeb ve sonuçları üzerinde duralım. Öncelikle şunu zihnimizden hiç çıkarmamalıyız ki, insanla hayvan arasındaki aklî yapı bakımından fark, bizim tahmîn ettiklerimizden çok daha büyüktür. Hepimiz sürüngenlerdeki içgüdünün kuvveti hakkında bilgi sâhibiyiz. Ancak bu içgüdü yeni öğrenme yolları bulmaktan yoksundur. Memeliler de bundan daha fazla bir yeteneğe sâhib değildirler. Düşünme kâbiliyetinin insan bakımından alelâde düşüncelerin, doğru veya yanlış davranışları ele alınması halinde bile, çok büyük biyolojik önem taşımaktadır. Hayvanların davranışları sadece tekrârlamaya dayanan bir hareket belirtir. Yani dar sınırlar içerisinde değişiklik arzetmeyen bir davranıştır. İnsan ise davranışları i'tibârıyla nisbeten hür bir varlıktır. Alış verişlerinde de aynı ölçüde özgürdür. İnsanın bu esnek

farklılıkları realist filozofların çoğunlukla unutur göründükleri psikolojik sonuçlar doğurmaktadır. İnsan bu sistemler içerisinde de kısmen eşsiz bir varlıktır. Sözgelimi insanın psikolojik yapısındaki bu esneklik, psikolojik çatışmalara ma'rûz olabilen biricik canlı varlık olması sonucunu doğurmuştur. Ancak modern teorilere göre insanda çatışmayı en az sınıra indiren organlar bulunmaktadır. Bunu psikologlar «baskı ve sindirme» olarak ifâde etmektedirler.

İnsanın özellik arzettiği bu husûsiyetler ve biyolojik olmaktan çok psikolojik diyebileceğimiz unsurlar aşağıdaki üç özellikten bir veya birkaçından kaynaklanır:

1 — Özel ve genel anlamda düşünme gücü,

2 — Hayvanlardaki zihin ve davranış farklılığının tersine, insanda zihnî fonksiyonları belirli ölçülerde birleştirme yeteneğinin bulunması,

3 — Kabîle, millet, parti, dinî cemâatlar gibi birimlerin bulunması ve her birinin kendi kültür ve geleneklerine bağlanması.

İnsan zihninin, insanlık öncesi merhaleden insanlık merhalesine geçişi esnâsında kaydettiği evrim netîcesinde, ikinci derecede pekçok sonuçlar ortaya çıkmış bulunmaktadır. Şüphesiz ki insan, bu alanlarda da yine biyolojik açıdan eşsiz bir varlıktır. Pozitif bilimlerdeki kâbiliyetlerini, müzik yeteneğini, san'at alanında, dinî sâhâda ve plâtonik sevgi alanındaki yaratıcı yeteneğini sayabiliriz. Biz burada bu çalışma alanlarından bir kısmını sıralayacak değiliz. Gerçekte insan fâliyetlerinin en önemlileri ve en husûsî olanları, onun ana özelliklerinin ikinci dereceden sonuçlarıdır. Bu bakımdan biyolojik açıdan da insan eşsiz bir varlıktır. Kaldı ki, insanın henüz kullanılamayan ikinci dereceden sonuçlar doğuracak eşsiz özellikleri de bulunabilir. Bunlar sâyesinde insan, bugün tahmîn ettiğimizden çok daha farklı, insanın bu evren içerisindeki tabîatının ve terkîbinin, görev ve varlık gâyesinin geleceği ve sonuçları bakımından eşsiz olduğunu görebilir. İslâm'ın insanla ilgili düşüncesi ana kaynaklardan açık olarak tesbît edilmiştir. İslâm düşüncesi insanın eşsiz bir yaratık olduğunu, özel bir maksada göre yaratılmış bulunduğunu bildirir. İnsanın belirli vazîfeleri olduğunu ve bu vazîfelerin, varlığının gâyesini teşkîl ettiğini, hayat imtihânına tâbi olduğunu, bu imtihânda denendiğini, netîcede davranışlarına göre hesâba çekileceğini ve bu davranışlarının onun netîcesini ve bu netîcenin ortaya çıkaracağı müsbet veya menfî karşılığını ta'yîn ettiğini bildirir. İnsan gerek organik yapısı itibârıyla, gerekse zihnî ve rûhî yapısı itibârıyla son derece girift yapıya sâhib bir varlıktır. Kaldı ki, onu muhtelif faâliyet şekilleri içerisinde, bugün dahi kimsenin mâhiyetini bilmediği bu ilişkilerin gerçek şekliyle tesbît edemediği değişik çalışmaları da son derece girifttir. Bilinebilen, sadece görüntüleri kavramak ve yü-

zeye çıkan husûsları tesbît etmektir. Bu giriftlik yalnızca bir bütün olarak insan bünyesinde ortaya çıkmakla kalmaz. Aynı şekilde sayısız hücrelerinden her birinde de açıkça görülür. Şu ana kadar kimse hücrenin oluşumundaki sırrı çözebilmiş değildir. Bir gün hücrenin maddî yapısındaki elemanların keşfedilmesi mümkün olsa da, onda saklı bulunan hayat elemanı, derinliği ve niteliği bakımından, her zaman için meçhûl kalacaktır. Maddî yapının keşfedilmesi, canlı hücrenin esrârını bilmek için gidilen uzun yolda atılan ilk adımdan başka bir şey değildir. Bir hücre akıllı bir varlık gibi vazîfesini tâm olarak yapmakta, gelecekteki görevlerini tesbît etmekte, öteki hücrelerle nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğunu çok iyi kavramaktadır. O, kendi yolunda görevini yerine getirmek için şaşmaz bir doğrulukla yürümektedir. İnsan zekâsının bizzât kendi yapısında bile kavrayamadığı bir incelik ve isâbetle...

İnsanın yapısı, görevleri ve faâliyet sâhâlarıyla ilgili bu giriftlik onun yeryüzünün halîfesi olması esâsına dayanan görevinin büyüklüğü ve yaygınlığıyla uyuştuğu gibi, Allah'ın bize sözünü ettiği var oluşunun tabîatıyla da uyuşmaktadır:

«Hani Rabbın, meleklere demişti ki: Ben, çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip rûhumdan üfürünce ona secde edin.» (Sâd, 71 - 72).

İşte başlangıcı bir çamur ve Allah'ın nefhettiği rûhtan ibâret olan —aralarında anlatılmaz mesâfeler ve boyutlar bulunan— varlığı beşer zekâsının kavraması güç bir giriftlik içerisinde bulunmasını gerektirmiştir. Çünkü o, beşer zekâsının üzerinde ve ondan daha büyük bir realitedir. Ama bu varlık Allah Teâlâ için kolay, hem de çok kolaydır.

Diğer taraftan insan, bir ferd olarak tek başına eşsiz bir âlemi oluşturur. Öteki ferdler içerisinde benzeri bulunmayan bir hârika teşkîl eder. Türün ferdlerini birleştiren bütün ortak insânî karakterleriyle beraber, her ferdin ayrı bir karakter yapısı vardır. İşte konuyu daha da girift yapan budur. Bu sebeple insanı etüd etmek son derece zorlaşmaktadır. Hattâ her ferdin kendine hâs ferdiyeti içerisinde mümeyyiz özellikleri tâm olarak bilmemizi önleyen bir engeldir bu. Kaldı ki bu durum, milyonlarca sene içerisinde beşer türünün genel organik ve rûhî yapısının bilebilme imkânının bulunması varsayımına dayanmaktadır. Nitekim Dr. Carrel insandaki ferdiyet konusunda şöyle demektedir:

Şu temel üç gerçek:

1 — İnsanın bu evrende eşsiz bir varlık olması gerçeği,

2 — İnsanın son derece girift ve komplike bir varlık olması gerçeği,

3 — İnsanın sayısı beşer ferdleri sayısınca olan başlı başına tek tek âlemlerden oluşması gerçeği...

İşte bu gerçekler, onları gözönünde bulunduran ve dikkate alan insanlık için ortak bir hayat sistemi kurmayı gerektirmiştir. Bu sistem

insanı, tabîatı ve terkîbi, görevindeki eşsizliği, varlığındaki amacı, geleceği ve netîceleri i'tibârıyla benzeri bulunmayan bir varlık olduğunu dikkate almalıdır. Ayrıca onun çok komplike bir varlık olduğunu, fâaliyet şekillerinin türlülüğünü ve bu faâliyetler arasındaki ilişkilerin giriftliğini gözönünde bulundurmalıdır. Sonra da insanın toplumsal yaşantısıyla beraber ferdî hayatını nazar-ı i'tibâra almalıdır. Bütün bunların üstünde onun bütün faâliyet şekillerini, enerjisi doğrultusunda kullanabilmesini te'mîn etmelidir. Öyle ki hiç bir gücünü bastırıp sindirmemeli, ifrâta gidip aşırı biçimde tüketmemelidir. Buna karşılık bu gücün diğerlerinin üstüne binerek onları bastırmasına müsâade etmemeli, vazîfesini gölgede bırakacak vazîfe vermemelidir. Ve netîcede her ferdin toplumun bir uzvu olmakla beraber, asıl ferdiyetini değerlendirmesine izin vermelidir.

Ne var ki bizim insan hakkındaki bilgisizliğimiz dolayısıyla, insanların kendileri için kurmaya çalıştıkları hayat sistemleri; bu son derece iç içe, birbirinden farklı, birbirinden değişik ve aynı zamanda birbiriyle uyuşan komplike değerlendirmeleri dikkate almak imkânından yoksun bulunmaktadır. Bütün bu değerlendirmeleri gözönünde tutan biricik sistem, insan fıtratını ve yaratılışını bilen, gücünü ve fonksiyonunu gören, insanın yaratanı tarafından konulmuş olan sistemdir. O yaratan ki, insan için varlığının gâyesini gerçekleştiren faâliyet şekillerini denkleştiren, hem ferdiyetini hem de toplumsallığını ortaya koyan bir sistem vaz'etmeye muktedir yegâne güçtür. Şüphesiz ki, konu öylesine önemli, karmaşık, çetrefil ve kompledir ki, bunun çözümü için bir ilâhî bilgiye, ilâhî hikmete ve ilâhî adâlete ihtiyâç vardır. Bu sebeple onu çözecek sistemi yalnızca Allah Teâlâ yapabilir. Öyleyse hızlı ifâdelerle insanın kendine bakışının nasıl değişip aşağılaştığını, Allah'ın hidâyetinden uzaklaşıp heveslerine uyunca nasıl başına buyruk kesildiğini görmeye çalışalım.

Grek mitolojisine göre insan tanrılarla eşitti. Güç ve bilgide onlarla yarışırdı. İlâhlar insanı ezer ve kahrederlerse de o, hiç bir zaman ilâhlara boyun eğip teslîm olmazdı. İlâhlar insanlara gâlib geldikleri sırada bile insan ilâhlara karşı çıkmakta direnir ve ısrâr ederdi.

Roma döneminde —ki biz bugünkü Batı medeniyetinin gerçek temeli olarak Roma uygarlığını kabul ediyoruz— ilâhların gölgesi çekilmeye başladı ve insan bizzât kendine, arzularına tapınmaya başladı. Ama hiç bir şekilde yeryüzündeki hayatına ve davranışlarına ilâhların müdâhale etmesine göz yummuyordu. Sadece ilâhların, kâhinlerin diliyle bir takım kehânette bulunmalarına izin veriyordu. Roma'lı, ilâhları kendine zararı dokunmayan sosyal bir gelenek gibi değerlendiriyor ve belirli zamanlarda yaptığı gösterişli törenlerle romalılar gibi eğlence tarzı içerisinde her türlü kayıddan uzak olarak eğlenmenin ötesinde bir şey yapmıyordu.

Kilisenin kabul ettiği gibi Hıristiyanlık Roma devletine hâkim olunca, insan günâhkârlık damgasını yedi. Zilletten başını eğmek gereğini duydu. Bu durum «günâhkâr insan» görüşünden kaynaklanan heykellerde açıkça görüldüğü gibi, öteki yorum vâsıtalarında da görülmektedir.

Her ne kadar Hıristiyanlığın insana bakışı Allah'ın bu cinse lutfettiği bir şerefin izlerini taşırsa da, kilisenin tasarladığı gibi Hz. Âdem'in işlediği günâh tâm insan türünü suçlulukla damgaladı. En sonunda «insanoğlu», «Mesîh», «Rab», «Oğul», v.s. kurtarıcı olarak gelmiş ve Âdem'in işlediği bu günâhı temizlemiştir. Ama insan bununla da başını kaldırabilmiş değildir. Onun hayatı boyunca çeşitli işkenceler, sıkıntılar, zillet ve eziklikle suçunun cezâsını ödemesi gerekir ki; kurtarıcıya ulaşabilsin, onunla birleşerek bağışlanabilsin. Hıristiyanlık aynı zamanda insanın fıtrî eğilimlerini «pislik ve kirlilik» olarak değerlendirmiş, cinsel ilişkilerini «kötülük ve aşağılık» şeklinde belirtmiş ve kendi varlığının farkına varmasını «günâh ve suç» saymıştır. Az sonra açıklayacağımız gibi bu ruhbânlık hayatının ötesinde onu reddeden ve bir daha durup dinme bilmeyen hâl ortaya çıkmıştır. Bu fiilî reddin sonunda Avrupa kiliseye başkaldırmış, kilise düşüncelerine isyân etmiş, bütün dinî kavramlarını inkâr etmiş, bu isyânla birlikte yeni bir insan görüşü ortaya çıkmıştır. İnsan zekâsına yeni bir bakışla bakılmaya başlanmıştır.

Miladî 18. asrın yarılarında yani «Aydınlanma Çağı»nda akıl putlaştırıldı, dış dünyanın varlığını zihnin yaratıp meydana getirdiği hayatın her alanında tek yetkinin akla âit bulunduğu ve aklın ortaya koyduğu görüşlerin tâm bir kesinlik ifâde ettiği fikri benimsendi. Bu sebeple insanın davranışlarında tamâmen hür olduğu, insandan başka hiç bir varlığın onun davranışlarını sınırlandıramayacağı ilân edildi. Ve böylece dinin hayata müdâhale etme çağı son buldu. Onsekizinci asrın sonlarına doğru Aydınlanma çağı bitti. 19. asrın başlarına gelindiğinde, hem insan aklına hem de onunla birlikte insanın kendisine öldürücü darbeler vurulmaya başlandı. Çünkü pozitivist felsefe, maddenin ilâhlığını ilân ediyordu. Ve insan aklını ortaya çıkaran etken madde olduğuna göre, insanın duyularına en uygun damgayı basan da madde idi. Böylece aklın gücü zayıfladı. Onunla birlikte insanın yeri küçüldü. Artık insan ne kendinin ilâhıydı, ne de herhangi bir şeyin ilâhı... Sadece tabîatın basit bir yaratığı ve bu tabîat tanrısının küçük bir kulu oluvermişti.

Nihâyet Darwin geldi ve 1859 yılında yayınladığı «Türlerin Kökeni», 1871'de neşrettiği «İnsanın Kökeni» isimli eserlerinde insanın hayvanlığı tezini ortaya attı. Böylece insan, daha önce dinî düşüncenın kendisine verdiği üstün mevkiyi, şerefli, eşsiz ve özellikleri bulunan bir var-

lık olma mertebesini tümden kaybetti. Ayrıca felsefenin Aydınlanma Çağ'ında ona giydirdiği pozitiv, bağımsız ve hâkim olma kaftanını da çıkarıp attı. Artık o, bugün bir hâkimiyete sâhip olsa da diğer herhangi bir hayvan gibi hayvan durumuna düşmüştü. Julian Hauxley'in anlattığı gibi bu üstünlük bir gün bir kedi veya farenin de eline geçebilirdi.

Nihâyet öldürücü darbeyi bir yandan Freud, öte yandan da Karl Marks'ın elinden yedi. Birincisi insanın bütün güdülerini cinsel eğilimlerine indirgedi ve onu gırtlağına kadar seks batağına batmış bir varlık şeklinde tasvîr etti. İkincisi de bütün tarihî gelişmeleri ekonomiye indirgedi. İnsanı cılız, olumsuz bir şekilde tasvîr ederek, ekonomi tanrısının karşısında eli-kolu bağlı zayıf bir yaratık olarak dikti. Ekonomi tanrısının değil, üretim araçları tanrısının...

Hiç bir zaman istikrâr kazanmamış olan ve hiç bir gün dengeye ulaşmamış olan batının bu insan görüşü; gerek toplumun davranışında, gerekse ferdlerin hareketinde, sistemlerde ve vaziyetlerde aşağılık bir durumun ve sarsaklığın doğmasında önemli etkileri olmuştur. Zîrâ insanın kendisi hakkındaki düşüncesiyle, günlük hayattaki davranışları arasında ayırım yapma imkânı yoktur. Kezâ insanın fıtrî eğilimleri karşısındaki davranışlarıyla, kâbiliyet ve yetenekleri, toplumun beğeneceği ahlâkî davranışları ve ferdlerin cemiyet içindeki davranışlarına damgasını vuran hareketleri arasında düşüş ve çöküşler belirdi. Avrupa ifrâtla tefrit, baskı ile çılgınlık ve insanın tabiî istekleri, fıtrî eğilimleri sindirmekle başıboş bırakmak arasında dönüp dolaştı. Uzun tarihi boyunca hiç bir zaman dengeli bir yol bulamadı. Ve buna bağlı olarak da düşüncelerinde aslâ denge kuramadı.

Putperestlikle lekelenmiş olan bu Hıristiyanlık, Pagan devri Roma hayatının aşağılık ve iğrenç hayvânî hayatını değiştirmedi. O zaman bunun aksine bir eğilim göstererek her şeyi reddeden ruhbânlığı (keşişlik hayatını) seçti. İnsanın fıtrî eğilimlerini baskı altında tutan, doğal gücünü ezen ve yeryüzündeki temel beşerî fonksiyonunu yok eden, i'mâr ve hilâfet görevini ortadan kaldıran ruhbânlığı... Sonra da beşer yapısının kökü derinlere inen bu gücünü öldürme yolunda hiç bir başarı sağlayamadı. Elde ettiği biricik başarı; hayatı bir tutup bir salıvermek şiddetli itme ve çekmelere ma'rûz bırakarak insanlığın bünyesini içten yıkan acı çekişmeler, sosyal ve medenî hayatta korkunç felâketler doğurmaktan öteye geçemedi. Nitekim Laky, «Avrupa Ahlâk Tarihi» isimli eserinde ruhbânlığın ulaştığı noktayı bize şöyle anlatır:

«Râhiblerin sayısı gittikçe büyük bir hızla arttı. Durumları güçlendi. Ve işleri yoğunlaştı. Dikkatleri üzerlerine çektiler. Ve halkı meşgûl ettiler. Bugün onların sayılarını titizlikle tesbît etmek mümkün değildir. Ancak sayılarının ne kadar çok olduğunu ve ruhbânlık hareketinin yayılışını şu tarihî gerçek en güzel biçimde ifade etmektedir. Bir Fısıh

bayramında elli bir râhib toplanmıştı. Milâdın IV. asrında bir râhib beş bin râhibe başkanlık ediyordu. Râhib Serapion onbin râhibin başıydı. IV. yüzyılın sonlarına doğru râhiblerin sayısı Mısır halkıyla eşit olmuştu.»

Laky ve diğerleri ruhbânlık hayatının tavsîfinde fıtrattan uzak, insanı müsbet gelişmelerden soyutlayan, hayatın güzelliklerinden aşırı biçimde kaçınmaya sevkeden, fıtratın enerjisiyle mücâdeleye iten kötülüklerini öylesine gözler önüne sermişlerdir ki, biz sadece üstâd Ebu'l-Hasan el-Nedvî'nin «Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?» isimli eserinin «Papazların Garîblikleri» bölümünden bazı alıntılar yapmakla yetineceğiz.

Fıtratın karşısında böylesine farklı bir tutum içerisine girmenin, insan bünyesinde derin kökleri olan fıtrî eğilim ve kâbiliyetleri sindirip ezmeye çalışmanın sonucu ne oldu? Bu azgın sapıklık hiç bir zaman başarıya ulaşamadı. Çünkü imkânsızdı. Fıtrat daha baskın çıktı. Roma şehvetperestliği ve azgın mâteryalizmi dengelenip orta bir yol tutulamadı. Bir o yandan bir bu yandan bazı şeyler alınarak karışım yapıldı ve böylece hayat büsbütün ifsâd edildi. Nihâyet kilise; yanlış ilmî görüşleri, yaygın efsâne ve hurâfeleri bağrına basarak bunları din ve akîdenin bir bölümü saydı ve bunun netîcesinde büyük kıyâmetler koptu. İslâm üniversitelerinde yetişen Avrupa'lı öğrenciler vâsıtasıyla elde edilen ilmî tecrübe metodunun karşısına dikilerek bu metodu öğrenen talebe ve hocaları sürgüne, engizisyonlara mahkûm edip yakmaya koyuldu. Onların metodları ve deney sonucu görüşleri aforoz edilerek bunlara karşı çıkıldı. Bu son çırpınış, büyük bir felâketin kopmasına sebeb oldu. Önce bilginler, sonra halk yığınları kilisenin baskısına karşı direndiler. Bir daha da denge ve sınır diye bir şey tanımadılar. Bunun arkasından insanı çirkeflere bulayan, küçülten, azgın teori ve sistemler ortaya çıktı. Hudûd ve kayıd tanımaksızın azgın şehevî düşüklükler normal kabul edildi. Ve bu azgın sel günümüze kadar gittikçe gücünü artırdı. Avrupa'dan onun veledi olan Amerika'ya geçti. Oradan da bütün dünyaya dağıldı. Hâlen bu yolda ilerleyip durmaktadır. Basın, sinema, tiyatro, edebiyat, resim, heykel ve öteki sanat dallarıyla propaganda ve yayın vâsıtaları bu korkunç fırtınayı yeryüzünde körükleyip durmaktadır. Ve hepsinin arkasında da Siyon protokolları yer almaktadır. Evet, beynelmilel siyonizm, yahûdî olmayan dünyayı mahvetmek için temel hedef olarak tesbît ettiği, önce ahlâkî inhilâle düşürüp sonra siyonizm'in hâkimiyetine imkân sağlayan ortamı hazırlamak için temel ilkeler saydığı bu fırtına ile yeryüzünü kasıp kavurmaktadır.

Beşeriyet hâlâ korkunç ve felâketli uçuruma doğru yuvarlanıp gitmektedir. Hayat çarkı azgın ve delicesine dönmektedir. Bu korkunç dönüşü sayısız araçlarla destekleyen akıl almaz güçler hızlandırmaktadır-

lar. Allah'ın izniyle insanlığın liderliğini o deli, o şaşkın, o başı dönmüş budala ellerden başka bir el teslîm alıncaya değin... (Seyyid Kutub, el-İslâm ve Müşkilât'ül-Hadâre, 37-60).

İslâm'ı doğru olarak anlayabilmek için İslâm'ın insan, hayat ve kâinat görüşünü iyice kavramamız gerekir.

İslâm düşüncesi, bütün varlıkların kendisinden doğduğu «ilâh» gerçeğiyle yola çıkar. Sonra tüm varlıklar, şekiller ve sûretler ile birlikte var olan dünyaya açılır. Bu arada, Allah'ın yeryüzündeki «halîfe»si olması nedeniyle, insana büyük bir özen gösterir. Ona, çizdiği tabloda geniş bir yer verir. Sonra tüm varlıklarla birlikte, tekrâr her şeyin O'ndan gelip O'na döneceği ilâh gerçeğine yönelir. Allah'tan başlayıp Allah'a varan bu engin gezintide, İslâm düşünce sistemi hiç bir anını boş bırakmaksızın bütün kâinâtı kuşatır, ister duyular kavrasın, ister kavramasın... Akıl ister idrâk etsin, ister etmesin... Rûh, ister enginliğine kanat gersin, ister germesin... İster şuûr altında olsun, ister şuûr ötesinde... Her şeyi kuşatır. Gerek maddî, gerekse rûhî, gerek ekonomik veya fikrî, gerekse toplumsal faâliyetlerin gerek dünya hayatıyla ilgili gerekse dünya ötesiyle bağlantılı bütün çalışma ve çabalarını kapsar.

İslâm; Allah'ın zâtını, beşer idrâkinin kavrayabildiği en açık ve en mükemmel şekilde tasvîr eder.

Allah... Yaratıcı, yönetici, güçlü, Hâkim... Her şeyi yaratan O... Varlıklar dünyasında bulunan her şey O'nun eseri... Göklerde ve yerde O'ndan başka yaratıcı yok... Kudretine hudûd olmayan Kâdir... Göklerde ve yerde yarattığı her şeye Hâkim... Varlıklar dünyasında, O'nun olmasını istediğinden başka hiç bir şey olamaz. O'nun, olmasını istemediği hiç bir şey var olamaz. Mutlak bir kudret... Hiç bir şey O'nu sınırlamaz ve hiç bir engel karşısına dikilemez... Bir ve tek... Eşsiz ve benzersiz... Yaratıcılıkta ve yaratıkları üzerindeki hâkimiyette ortağı yok... Her şeyi tutan O... Her şeyi yalnız başına idâre eden O... Her şeye tek başına O'nun gücü yeter. Bu engin mülkte tek başına O'nun hükmü geçer. Her şeyin mülkiyeti O'nun elindedir. Ve her iş O'na döner...

Hiç kapalı ve örtülü bir yanı olmayan, sâde ve açık bir düşünce şekli... Hurâfelerin karanlığı, efsânelerdeki kargaşalık, tutarsızlık ve çelişki yok bu düşüncede... Semâvî veya beşerî kaynaklı öteki dinlerin düştüğü düşünce sapıklıklarından hiç birisine yer yok bu düşüncede... Anlaşılması için zorlanmaya gerek bulunmayan, açık, seçik ve sâf bir düşünce sistemi... Bunların yanı sıra insanın duygularını çelen ve onu derinden sarsan üstün ve mükemmel bir düşünce sistemi... Aslında insanı kendinden geçiren güçlükler güçlüsünün gücü, engin bilgisi, erişilmez hikmet ve eşsiz dikkatidir...

İslâm, insan duygularına değişik ölçüde etkiler yapar. Bu etkiler,

vicdânı derinden sarsar, hisleri uyarır, görüşleri açar. Netîcede bu ilâhî gerçek, bütün parlaklığıyla rûhun derinliklerinde kesinlik kazanır ve bedîhî bir biçim alır. Daha da ötede insan rûhunun bir parçası, bir cüz'ü olur. İnsan yaşarken onunla birlikte nefes alır, onunla birlikte hareket eder ve onunla birlikte durur. Kısacası hayatının her anında onu yaşar.

Bu etkiler değişiktir. Bazan beşer gönlünü Allah'ın kâinât sayfalarına saçılmış olan âyetlerine çevirir. Bazan her şeye hükmeden ezici ilâhî kudrete yöneltir. Bazan da Allah'ın engin ve geniş ilmine...

Kâinât... Allah'ın bu büyük mucizesi ve akılları yerinden oynatan eşsiz kudret sergisi...

Allah'ın en büyük âyeti olan kâinât, akılları hayrete düşüren yenilmez kudretinin arz yeridir. Lâkin alışkanlıklar ve âdetler sebebiyle akıl, kâinât âyetine ibret bakışından, azamet duygusundan yoksunlaşıyor, coşarak derinliklere ulaşan dehşet verici duygular bozuluyor. Duyu organları duyup gördüğü şeylere karşı âdetâ aptallaşıyor, her şeyin yanından sanki orada hiç bir şey yokmuş gibi ilgisiz gelip geçiyor, alışkanlık gereği olarak çevresindeki her şeyin, dilediği gibi halkeden yaratıcı, mübdi kudretin eseri olduğunu unutuyor.

Bu yüce kuvvet ve kudretin eserlerine bir nazar edelim: Yeryüzünde peşpeşe akıp giden mevsimlerin değişmesiyle uzunluk ve kısalığı değişen gece ve gündüz...

Her gün doğup batan, bir gün bile bu hareketinden inhirâf etmeyen güneş...

Sanki karanlıkta etrafı gözetleyen, aralarındaki uzaklığa rağmen birbirlerine seslenen, gecenin karanlığında salındıkça parıldayan yıldızlar...

Nerede ise görülemeyecek derecede küçük bir kavis olarak görünmeye başlayan, yüzü aydınlıkla doluncaya kadar devâmlı bir şekilde büyüyen, güzel, sâkin, akıcı, donuk, rü'yâmsı aydınlığını yeryüzüne salan, sonra başladığı gibi geri dönüp görülmeyecek derecede küçücük bir çizgicik halinde küçülen ve boşlukta gizlenen ay...

Küçücük çekirdekte biten, sonra bir kuvvetle yeri delen, ufacık yeşil yapraklar çıkaran bitkideki canlanma olayı...

Doğar doğmaz annesini emerek yaşayan yahut annesinin getirdiği besinleri yiyen, gagasıyla beslenmeyi öğrenen, annesinin peşinde yavaş yavaş büyüyen çelimsiz hayvanda, küçücük yavruda gelişen hayat...

Hakîkatında canlı ve hareket halinde bulunan, görünürde «ölü» sanılan kâinâtın katları arasında serpilmiş hayat nizâmı...

Milyonlarca sene takdîr edilen uzun zamanlar boyunca yolundan kıl kadar şaşmayan, bir tek gezegeninde veya yıldızında dahi bir bozukluk meydana gelmeyen, tüm kâinâtın intizâm içinde yürümesini te'mîn eden, inceliğinde akılları şaşırtan, parlaklığında rûhlara dehşet veren evrenin düzeni...

Zaman denen şey, onun hakîkatı, künhü ve idrâk edilmeyen mâhiyeti...

Varlığına yerleştirilmiş ince sistemleri, devâmlı gücü ve yaşayışı ile beşerî yaratık...

İnsan yapısındaki bedenî, fikrî ve rûhî faâliyetler...

İşte bunların hepsi kâinâtta Allah'ın âyetleridir. Onlardan her biri başlı başına birer mucizedir. Hepsinde bir azamet, bir heybet, bir büyüleyici te'sîr vardır. Lâkin uzayıp giden âdet ve alışkanlıkların te'sîriyle insan, bu âyetlerin yanından duygusuz ve düşüncesiz olarak geçip gider, bu üstün san'at eserlerinden ibret almaz.

İslâm —rûhu terbiye ederken— bu âyetlere yönelir, onların her birisinden birer hayat düstûru çıkarır:

İnsanın, kâinâttaki âyetlere karşı basîret gözünü açması, bunlardaki mübdi' kudret elini idrâk etmesi için Kur'ân, rûhun bütün sistemlerini yakalar, onu alışkanlık ve âdetlerinden uyandırır, sanki yeni bir oluşla karşılaşmışcasına bu âyetleri gönül alıcı bir üslûb içinde insana yöneltir.

Bu gerçekleri ifâde etmekte Kur'ân'ın acîb bir kudreti vardır. Zîrâ rûhu alışkanlığından vazgeçirmek öyle sanıldığı kadar kolay bir iş değildir.

Alışkanlık, nefsin yapısına perçinlenmiş bir parçadır. Bu parça, nefis için zarûrî ve kaçınılmaz bir vezîfe görür. Binâenaleyh rûhun, duyu organlarının ve sinir sisteminin deney, duygu, yer ve eşyâdan muayyen şekillere alışması lâzımdır ki, yeni deneylere, yeni duygulara, yeni mekânlara, yeni varlıklara doğru hızla yürüsün. Eğer alışkanlık ve âdetler olmasaydı; insanın bütün hayatı okumak, yazmak, konuşmak, hesâblamak vesâire gibi alışkanlıkla elde edilen işlere sarfetmekte devâm eder gider, başkaca işlerle meşgûl olmaya zamanı kalmazdı. Böylece alışkanlık ve âdetlerin, rûhun yapısında ve bu yapının gelişmesinde bir yeri ve vazîfesi vardır.

Fakat alışkanlık ve âdetler çoğu zaman kendi vazîfelerinin ötesine geçerek rûhun tüm yönelimlerini kendi te'sîrleri altına alırlar. Bu sebeble şuûrlar anlayışsız hale gelir, içgözlem (kalb gözü) kapanır, fikirler donar. İşte o zaman alışkanlık ilerlemeye bir engel, mutluluğu bozucu ve insan tabîatını hissizleştirici bir sâik olur. Bu durumda açılması ve hayatı teneffüs etmesi için rûhu dalmış bulunduğu uyuşukluktan uyandırmak lâzımdır.

Rûhta bu açılma ve uyanma meydana gelince, beşer tabîatında yeniden hayat verici bir te'sîr husûle gelir. Gerçekten rûh, boğulmaktan kurtulup nefes aldığı zaman etrâfında esen gönül açıcı nesîmi alır ve ciğerlerine kadar çeker, çünkü o mânen ve maddeten yenilerek gerçekten bir hafîflik içinde serbestçe dolaşır.

İnsandaki rûhî açılma ise bir bakıma bu söylenenlere benzer, fakat o, daha kuşatıcı ve daha ürperticidir. Zîrâ o, rûhî yapının tümünü sarsar, onu uyandırır, ona canlılık verir ve heyatını yeniler. Artık ona gelen her düşünce yeni, her duygu yeni, her deney canlı ve enerji yüklüdür.

İnsanda ilk olarak meydana gelen her şey ne kadar güzeldir. Zîrâ o, canlı, parlak, rûhî bir tecrübedir... Sanki o, açık bir sinire dokunan yumuşak bir temâstır. İşte ondan müteessir olan organ, bu dokunmayı his merkezine nakleder. Şüphesiz bu, mutluluk verici, gönül alıcı güzel bir harekettir, devâmlı yenilenerek hayata zenginlik, genişlik ve zevk doldurur.

Eğer insan, her şeyi ilk meydana geldiği şekilde yaşamaya muktedir olsaydı, işte o zaman âcizlik, ihtiyarlık ve tükenmenin yol bulamayacağı devâmlı gençliği bulup yaşamaya muktedir olurdu...

Fakat o, zor bir iştir, çünkü hayatın bitmeyen acıları, zahmetleri, buna mukâbil ömrün kısalığı, mes'elelerin çokluğu, bunların hepsi enerji ve ilgiyi tüketiyor.

Bunları gerçek mânâda ancak Kur'ân ele alır ve gerçekleştirir. Kur'ân büyüleyici üslûbu, ferâhlatıcı havası, engin ve berrâk mânâsı, kendine hâs sistemiyle insanı alışkanlık ve âdetlerinden koparır, uyanması için onu sarsar, açık duyu organlarına hafîfçe dokunur, tüm bu vurguları ve akışları ile organlar bunu his ve idrâk merkezine naklederek gerekli istifâdeyi elde eder ve teçhîzâtını alır. O sebeple insan hâdiseleri ve oluşları sanki ilk vukûunda olduğu gibi yaşar, bu gerçeklerin te'sîrini ve acâib zevklerini tadar.

İnsan Kur'ân'da kâinât ile sevimli, güzel devâmlı bir buluşma halinde yaşar... nefse tad veren, hissi zevklendiren, rûha mutluluk dolduran ve Allah'ı tesbîh ederek serbest dolaşmasını sağlayan bir buluşmadır bu.

Esâsen Kur'ân, zâtı itibârıyla güzel ve ma'nevî zevklerle insanı bürüyen bir kitâbdır. Okuyan, onu bitmeden tekrâr okumak ister. Onun içindir ki bu buluşma, rûhun derinliklerinde ve kâinâtın yüzünde durmadan yenilenir ve bu oluş aslâ bitmez, tükenmez, kendinden aslâ bırakılmaz.

Şimdi beraberce okuyalım Kur'an'dan şu âyetleri:

«Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde, dördüncü mutlakâ O'dur. Beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlakâ O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlakâ Allah onlarla beraberdir. Sonra kıyâmet günü, onlara, işlediklerini haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.» (Mücâdele, 7).

Kur'ân, kalbi bu duygulara yönelttiği, onu derinden derine sarstığı,

kalbde bıkmadan, kesilmeden ölçülü bir şekilde yenilenerek canlanarak bu duygularla duygulandığı zaman, Allah ile beşer kalbi arasında gece veya gündüz hiç kesilmeyen, bir iş veya bir duygu yahut bir düşüncede irtibâtını yitirmeyen, gizli veya açık işlerde aslâ sekteye uğramayan yalnızlıkta veya toplulukta hayat devâm ettiği müddetçe kat'iyyen kopmayan bir bağ kurar.

Kalb, Allah'a çeşitli şekillerde bağlanır: Huşû' ve takvâ ile, dünya işlerinden her birinde murâkaba ile sevgi ve ümitle, kazâ ve kaderine boyun eğmekle, O'nun rızâsına teslîm olmakla bağlanır.

Huşû' ve takvâ, Kur'ân'ın te'sîri altında kalan, O'nun dokunaklı ifâdeleriyle sarsılan, tavsiyeleriyle heyecânlanan mü'minin iki mühim vasfıdır: (İslâm Terbiyesinin Metodu isimli eserimizin Rûhun Terbiyesi bölümüne bakınız).

İşte İslâm düşüncesindeki ulûhiyyet gerçeği... Ve Allah karşısında insan, kâinât ve hayatın durumu... Bu, yaratıcıya hâlis ubûdiyyet durumudur. Aynı zamanda sevgi, itâat ve teslîmiyyet... Nimetleriyle kuşatan Yüce Efendiye ve Yaratıcıya sığınma mutluluğuna ermenin verdiği teslîmiyyet... Burada, kin, nefret, inâd ve çatışmaya yer yok... Kin, inâd ve çatışma, antik Yunan mitolojisinde ve oradan çalınarak şuûraltına aşılanan ve böylece orada kökleşen Batı kafasında yer alabilir.

«Şüphesiz ki; göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden, gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta, elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164)

«Muhakkak ki Allah; taneyi ve çekirdeği yaratandır.» Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. Nasıl olup ta yüz çeviriyorsunuz?»

«Sabah yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdîridir.»

«O'dur, yıldızları yaratmış olan, karanın ve denizin karanlıklarında onlarla yol bulasınız diye. Âyetlerimizi bilen bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.»

«Ve O'dur, sizi bir tek nefisten yaratmış olan. Sonra bir karâr yeri, bir de emânet yeri vardır. Âyetlerimizi, anlayan bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.»

«O'dur, gökten su indirmiş olan. Onunla her bitkiyi çıkardık. Ondan yeşillikler çıkardık. Ondan yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler yapıp çıkarıyoruz. Meyvesine; bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları vakit bakın.

Şüphesiz ki bunlarda, îmân eden bir kavim için âyetler vardır.» (En'âm, 95-99).

«Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarır. Yeryüzünü, ölümünden sonra O canlandırır. İşte siz de (kabirlerinizden) böylece çıkarılacaksınız.»

«Sizi topraktan yaratmış olması O'nun âyetlerindendir. Sonra siz, yayılmakta olan bir beşer oldunuz.»

«Kendileriyle huzûra kavuşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratıp, aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda, düşünen kavim için âyetler vardır.»

«Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda bilenler için âyetler vardır.»

«Geceleyin uyumanız, gündüz de lutfundan rızık aramanız, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda, kulak veren bir kavim için âyetler vardır.»

«Size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesi, gökten su indirip, ölümden sonra, yeri onunla diriltmesi de O'nun âyetlerindendir. Doğrusu bunlarda, akleden bir kavim için âyetler vardır.»

«Göğün ve yerin, O'nun emriyle ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi bir çağırmaya görsün, yerden hemen çıkıverirsiniz.» (Rûm, 19-25)

«İnsan yiyeceğine bir baksın.»

«Doğrusu Biz, suyu bol bol indirdik.»

«Sonra toprağı iyiden iyiye yardık.»

«Böylece orada tane (ler) bitirdik.»

«Üzümler ve yoncalar...»

«Zeytinlikler ve hurmalıklar...»

«Sık ve bol ağaçlı bahçeler.»

«Meyveler ve mer'alar.»

«Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için...» (Abese, 24-32)

Böylece insanın, Kur'ân'a gözlerini açarak, onu kucaklayarak, azametini hissederek, büyük küçük söylediği her şeyde onu inceleyerek her âyetin ötesinde «kudret-i kâdire»yi ve her tedbîrin arkasındaki Yed-i Mübdî'i anlayarak yaşaması için Kur'ân, kâinâttaki ve insan nefsindeki âyetlerine karşı duyguları îkâz eder.

Kur'ân beşerî, Allah'ın kâinâttaki mübdi' kudretine yönelttiği gibi, onu eliyle her işi tutan, tek başına her türlü tedbîr ve irâdeyi yürüten Kâhir kudretine de yöneltir.

Daha önce Allah'ın kâinâttaki âyetlerine insanı yöneltme sistemi hakkındaki delilleri naklettiğimiz için, bu yöneltme üzerine Kur'ân'ın pekçok olan delillerini nakletmeye ihtiyâcımız yoktur. Çünkü biz orada bunu sâdece Kur'ân'da tekrâr gibi gözüken şeylerin hakîkatta tekrâr

olmadığını anlatmak için yaptık. Onlar ancak dokunma ve te'sîrin yenilenmesi için gereken bir ifâde yenilemesidir. Her dokunma ve temâsın kendine göre bir yeri vardır. Ve yine her dokunmanın, aydınlatmada kendine hâs bir havası vardır. Binâenaleyh biz, burada âyetlerden bazı pasajlar sunmakla yetineceğiz:

«Göklerin ve yerin mülkünün gerçekten Allah'a âit olduğunu ve sizin için Allah'tan başka bir sâhip ve yardımcı olmadığını bilmez misin?» (Bakara, 107).

«Allah O'dur ki; kendisinden başka hiç bir ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi de O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir? Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez. O, öyle Ulu, öyle Yücedir.» (Bakara, 255).

«Göklerin ve yerin yaratanıdır. Bir şeyin olmasını isteyince, ona sadece «ol» der, o da oluverir.» (Bakara, 117)

«O, kullarının üstünde yegâne mutasarrıftır. Ve O, Hakîm'dir, Habîr'dir.» (En'âm, 18)

«De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize erişmez. O bizim Mevlâmızdır. Onun için mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.» (Tevbe, 51).

«Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.» (İnsân, 30)

Bunların hepsi bir takım âyetlerdir ki; kalbî, kâinâtın ve rûhun yapısındaki bu büyük hakîkata yöneltir:

Tek başına yaratıcı ancak Allah'tır. Herşeyi yalnızca idâre eden de Allah'tır. İşleri yerli yerinde yapan da ancak Allah'tır. O'nun kuvvetinden başka bir kuvvet, O'nun idâresinden başka bir idâre yoktur. Allahtan gayrı her şey, başkaları hakkında bir şeye mâlik olmak şöyle dursun bizzât kendileri hakkında bile hiç bir şeye mâlik değillerdir. Fayda ve zarar tek başına Allah'ın elindedir. Diğerleri bir takım sebepler ve vesîlelerdir. Hiç kimse Allah'ın izni olmadan bir başkasına zarar veremeyeceği gibi fayda da te'mîn edemez. Rızık da, onlara yeniden dirilme de, O'nun elindedir. «Şânı yücedir, bütün mülk elinde olanın. Ve O, her şeye kâdirdir.» (Mülk, 1).

Kalbi, Allah'ın mübdi' ve kâhir kudretine yönelttiği gibi Kur'ân, semavât ve arzın ve rûhların içinde bulunan her şeyi bilen ve yakalayan, her şeyi kuşatan ilmine de yöneltir:

«Görüleni de, görülmeyeni de bilir. Yücelerin yücesidir O.»

«Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın, hiç fark yoktur.» (Ra'd, 9-10)

«Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere, her şey apaçık bir kitâbtadır.»

«O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir. Sonra sizi tekrâr kaldırır. Tâ ki, belirli bir ecelin hükmü yerine gelsin. Sonra sizin dönüşünüz O'nadır. Sonra ne yaptığınızı size haber verecektir.» (En'âm, 59-60)

«Yere gireni, oradan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O; Rahîm'dir, Ğafûr'dur.» (Sebe', 2).

«Onunla sizin için hurmalıklardan, üzümlüklerden nice bağlar ve bahçeler yaptık ki, içlerinde sizin için birçok yemişler vardır. Onlardan yersiniz.» (Mü'minûn, 19).

«İstersen sözü açığa vur, şüphesiz ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7).

«Allah, sizi topraktan yaratmıştır, Sonra bir damla sudan, sonra da sizleri çiftler olarak var etmiştir. Hiç bir dişi O'nun bilgisi olmadan hâmile kalmaz ve doğum yapmaz. Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır. Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.» (Fâtır, 11)

«Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir (ortaya çıkarır). Muhakkak ki Allah Latîf'dir, Habîr'dir.» (Lokmân, 16)

Avrupa, Roma İmparatorluğunun ve Yunan kültürünün bir kalıntısıdır.

Kendisinin bir Avrupa'lı olduğunu bilerek veya bilmeyerek daha hâlâ Avrupa'nın materyalist medeniyeti ve fikrî akımları bu iki kaynaktan beslenmektedir.

Yakın tarihinde Avrupa, Allah'ı tanımada ve dinî inançlarında Roma ve Yunan düşüncesini devâm ettirmiştir.

Bir kere şunu bilmek lâzımdır ki, Hıristiyanlığın kendi ülkesinde yayılmasına ve Avrupa'lıların gerek engizisyon mahkemelerinde ve gerekse Haçlı seferlerinde aşırı bir taassubla hareket etmelerine rağmen, daha hâlâ bazı garb dillerinde «Hıristiyan medeniyeti» olarak bahsedilmesine rağmen... Evet, bütün bunlara rağmen Avrupa, hiç bir zaman hakkıyla Hıristiyan olmamıştır.

Hayır, hayır. Hiç bir zaman Avrupa gerçekten Hıristiyanlığı kabul etmiş değildir. Hıristiyanlığın bütün kuvvet ve varlığı, Avrupa'lıların kalblerini kiliselerde yumuşatmak, rûhlarını, müzik nağmeleri ve insanı mesteden duâlarla te'sîr sâhâsına çekmekten öteye geçemez. Hıristiyanlık, umûmî hayata hükmedemez. Yeryüzünün hiç bir meselesini çö-

zecek kudrette değildir. İnsanlar kiliseyle olan bağlarını kopardıkları zaman, Hıristiyanlıktan çıkarak eski Yunan ve Roma putperestliğine dönerler. Fikir ve düşüncelerini, teşrîât ve nizâmlarını velhâsıl sapık, materyalist medeniyetin bütün ihtiyâçlarını bu kaynaktan alırlar.

Her nasılsa, yunanlıların tanrı düşüncesi avrupa'lıların şuûraltında veya başka bir ifâde ile hıristiyanlık kılıfı içinde varlığını devâm ettirdi. Avrupa'lıların kalblerini kendine doğru çekerek... Dinî hislerinin derinliklerinde silinmez izler bırakarak...

Şu halde Yunan efsânesindeki, tanrı düşüncesi veya ilâhlar mefhûmu nasıl meydana geldi? Biz burada, bütün Yunan mitolojisini anlatacak değiliz. İlâhların tasvîr ettikleri o gülünç manzarayı sunacak değiliz. Fevkalâde kuvvete sâhip beşer telakkîleri olmakla beraber, nefisleri çirkin duygularla en basît insanların bile sakındıkları iğrenç sapıklıklarla doludur. Biz sadece «ilim» mevzûu ile yakın alâkası olan bir tek efsâne üzerinde duracağız. Mukaddes ateşi çalan Promete'den bahsedeceğiz.

Bu efsâne, insanlarla ilâhlar arasındaki münâsebeti kin ve husûmet dolu dâimî bir çatışma olarak tasvîr ediyor. Evet, merhamet duygularından, şefkat ve dostluk bağlarından hiç bir eser görülmeyen bir alâka olarak... Alevleri kesilmeyen, tekrâr tekrâr tutuşarak büyüyen bir çatışma olarak.

Çatışma, mukaddes ateşin, yani «ilim» ateşinin üzerine oturmaktadır. Çünkü insanlar kâinâtın bütün esrârını öğrenmek ve böylece ilâhların seviyesine yükselmek için bu ateşi çalmak istiyorlardı. İlâhlar ise yeryüzünde tek hâkim kuvvet olarak otoritelerini devâm ettirebilmek için, insanların bu ihtirâslarını şiddet ve nefretle reddediyorlardı.

İnsanlarla Allah arasındaki münâsebetin mâhiyeti işte budur. Avrupa'lıların zihinlerine yerleşerek fikir ve düşüncelerini hiç bir eleştiriye tâbi tutmadan istediği tarafa çeken alâkanın gerçek rûhu işte bu şekilde tezâhür etmektedir. İnsanlara Allah'ın meşiyyeti önünde boyun eğdiren tek husûs, âciz oluşlarıdır. Fakat insanlar bu durumlarından hiç memnûn değillerdi. Âcizlikleri karşısında bir türlü susamıyorlardı. «İlim» ve «kuvvet» istemenin dâimî çırpınışı içindeydiler. Sürekli bu aczi yenmek için çalışıyorlardı veya —kendi lisânlarıyla— tabîat kuvvetini ezmek istiyorlardı. Yahut da —şuûraltı lisanlarıyla— kâinatın esrârını «çekip almak» arzu ve emeliyle yaşıyorlardı. Evet, kendilerinden mukaddes ateşi almak için, çalıştıkları eski putperest ilâhlardan kâinâtın esrârını öğrenmek için çırpınıyorlardı.

Garplılar, kalblerinin derinliklerine yerleşen veya başka bir ifâdeyle şuûraltlarına yerleşen bu gizli kuvvet sâyesinde «ilmin» atmış olduğu her adımın, insanı bir derece yükseltirken ilâhları da bulundukları mevkiden aşağıya indirdiğini hissediyorlardı.

Böylece çatışma bir daire çizerek devâm ediyor... İlmin gelişen fütûhâtı, ilâhları küçültürken insanları yükseltiyor, yüceltiyor. Böylece ilmin elde ettiği her yeni fütûhât, ilâhların durumunu alçaltırken insanların durumunu yükseltiyordu. Nihâyet istenen ve Batı insanının dört gözle beklediği an geliverdi. Evet insanın, hayatı bizzât «yarattığı» ve kendisinin tanrı durumuna dönüştüğü an geliverdi. (Peygamberden İktibâslar adlı eserimize bakınız.)

Birbirinden tamâmen farklı, kesin olarak ayrı ve zıd iki durum... Allah'ın karşısında Avrupa'nın ve İslâm'ın durumu... Biz burada bozuk, putperest Grek inancının yer ettiği gönüllerde meydana gelen kriz, ıztırâb, çatışma ve tutarsızlıklar ile İslâm inancına bağlanan gönüllerin eriştiği huzûr, güven ve emniyeti karşılaştırma gereğini duymuyoruz.

(.....)

İslâm düşüncesine göre, Allah'ın irâdesinden doğan evren, insanla hemdem olan, karşılıklı anlayış ve diyalog içerisinde bulunan, dost, arkadaş ve yakın bir evrendir. Gökyüzü ışıklarla süslenmişti.

«Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandîllerle donattık.» (Mülk, 5)

Buradaki «süsleme» deyimi, son derece duygulandırıcıdır. Bununla, evrenin yaratıcısının, yarattığı şeylerin güzel olmasını istediği ve güzelliğin bu evrenin yapısında köklü bir bölümü oluşturduğu ifâde edilmektedir.

İnsanın içinde yaşamak durumunda olduğu evren, Allah tarafından, insanın hayatına elverişli duruma getirilmiş ve her türlü isteğini karşılayıcı şartlarla yaratılmıştır.

«Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandîllerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık. Ve onlara çılgın alevli azâbı hazırladık.» (Mülk, 5)

«Andolsun ki; sizi yeryüzüne yerleştirdik. Ve size orada geçimlikler yarattık. Ne de az şükrediyorsunuz?» (A'râf, 10)

«Onlar sarsılmasın diye yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdik. Doğru yolda gitsinler diye orada geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31)

«O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı. Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdâlar takdîr etti.» (Fussilet, 10)

«Size yeryüzünü boyun eğdiren O'dur. O halde onun sırtlarında yürüyün. O'nun rızkından yeyin, nihâyet dönüş O'nadır.» (Mülk, 15)

Gök ve yeryüzü, içinde taşıdıkları bütün varlık ve eşyâ ile insanın yaşaması için hazırlanmıştır. Onda bulunan her şey, insanın hayatına yardımcı olmaya çalışmakta ve Allah'ın yeryüzündeki «hilâfet»i görevini kolaylaştırmaya gayret etmektedir:

«Güneşi ışık, ayı nûr yapan; yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur.. Allah, bunları ancak hak ile

yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar.» (Yûnus, 5).

«Göklerde onları, yerde onları, hepsini size müsahhar kılmıştır. Elbette ki, düşünen bir kavim için bunda âyetler vardır.» (Câsiye, 13).

«Allah; gökten su indirir de onunla yeryüzünü öldükten sonra tekrâr diriltir. Muhakkak ki bunda, dinleyen topluluklar için âyet vardır.»

«Sizin için hayvanlarda da ibret vardır. Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından; Size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen, dupduru süt içiririz.» (Nahl, 65-67)

«Taze et yemeniz, giyineceğiniz süs eşyânızı çıkarmanız ve Allah'ın bol nimetinden istifâde etmeniz için denizi müsahhar kılan O'dur. Gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün. O'nun lutfunu aramanız ve şükretmeniz içindir, belki şükredersiniz.»

«Yeryüzünde sarsılmayasınız diye, sâbit dağlar, nehirler ve yollar koymuştur ki onunla, doğru yolu bulasınız.»

«İşâretler de. Yıldızlarla da, onlar yollarını bulurlar.» (Nahl, 14-16)

Bunun için, tüm varlıklar insanın «dost»udur. Onunla yardımlaşır, ona iyi davranır ve şefkat gösterir. İnsanla «varlık»lar arasında kin ve nefret, düşmanlık ve uyuşmazlık bulunmaz. İnsanla uyuşan bu güzel varlıklar aynı zamanda düşünce ve idrâk sâhibi olan canlı yaratıklardır.

«Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin. İkisi de dediler ki: İsteyerek geldik.» (Fussilet, 11)

«Yıldızlar ve ağaçlar da O'na secde ederler.» (Rahmân, 6)

Ayrıca bu evren, dengeli ve uyumludur. Onda bulunan herşey yanılmaz ve şaşmaz ölçülerle ölçülmüş ve disiplin altına alınmıştır:

«Biz her şeyi, bir ölçüye göre yarattık.»

«Muhakkak ki sizin Rabbınız; gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmeden Allah'tır. Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şanı ne yücedir.» (A'râf, 54)

«Gerçekten Biz emâneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten çekindiler. Ve korkup titrediler. Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» (Azhâb, 72)

Ayrıca bu evren, «hak» ile yaratılmıştır. Onun yaratılışında «hak» olmayan, boş ve anlamsız hiç bir şey bulunmadığı gibi «tesâdüf» ve «uydurma» da yoktur:

«Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun ve oyalanma olsun diye yaratmadık.» (Duhân, 38)

«Gökleri, yeri ve aralarındakini ancak hak ile yarattık.» (Hicr, 85)

«Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Tâ ki her nefis, hem de herkesi zulme uğratılmaksızın kazancına göre karşılık görsün.» (Câsiye, 22)

Burada «Fî Zılâl'il-Kur'ân» tefsîrinden, Kur'ân'ın kâinâta işâretlerini gösteren bazı bölümler aktarmayı uygun görüyoruz:

«Güneş de, ay da bir hesâb iledir.» (Rahmân, 5)

Oradaki ince ölçü, muntazam oluş ve hareketler, insan kalbini dehşet ve ürpertiyle doldurur. İnsana buradaki işâretin büyüklüğünü ve kapsadığı derin gerçekleri anlatır. Şüphesiz ki güneş, gökyüzünde bulunan cisimlerin en büyüğü değildir. İnsanların henüz hudûdunu bile bilmedikleri fezâda milyarlarca yıldız vardır. Ve bu yıldızlardan birçoğu güneşten çok daha büyüktür. Isısı ve ışığı daha çoktur. Büyük ayı'daki Cirius yıldızı güneşten yirmi kat daha ağır, ışığı da güneşin ışığından elli defa daha fazladır.

Arctürüs yıldızının hacmi ise güneşin hacminin seksen katı, ışığı güneşten bin kat daha fazladır. Süheyl yıldızı ise güneşten iki bin beş yüz defa daha kuvvetlidir. Vs... Vs...

Şu kadar var ki, bize nisbetle, en önemli yıldız güneştir. Çünkü bizim gezegenimizin sâkinleri güneşin ışığında yaşar, ısısından istifâde eder, câzibesine kapılırlar. Ay da böyledir. Dünyamızın bir küçük uydusudur ama dünyanın hayatında kuvvetli te'sîrleri vardır. Denizlerdeki med ve cezir olayının en büyük âmilidir.

Güneşin hacmi, ısı derecesi, bizden uzaklığı, ta'kîb ettiği yörünge, kezâ, ayın hacmi dünyaya uzaklığı ve yörüngesindeki hareketleri son derece ince bir ölçekle, en mükemmel şekilde ölçülüp hesâblanmış; yeryüzünde hayatın gerçekleşebilmesi için yaptığı etkiler dikkate alınmıştır. Ayrıca uzaydaki diğer yıldızlarla olan ilişkisi de gâyet iyi hesâblanmıştır.

Biz bu ince hesâbın, üzerinde yaşadığımız gezegenle ve bu gezegendeki canlılarla ilgili bazı noktaları ele alalım:

Güneşin dünyamıza ortalama uzaklığı 92,5 milyon mil civârındadır. (Yaklaşık olarak 142.500.000 Km.) Eğer güneş bundan biraz daha yakın olsaydı; yeryüzü tutuşur, erir veya uzaya yükselen bir buhar haline dönüşürdü. Bu uzaklık biraz daha fazla olsaydı, yeryüzünü buzlar kaplar ve ne kadar canlı varsa ölürdü. Bize ulaşan güneş ışığı, güneşin ısısının iki milyonda birini aşmaz ve ancak bu derece küçük ısı mikdârı bizim hayatımıza elverişlidir. Eğer büyüklüğü ve parlaklığıyla Şi'râ' yıldızı, bize güneş kadar yakın bulunacak olsaydı; yer yuvarlağı buhar haline gelir ve yok olurdu. Ayın da, uzaklık ve hacim yönünden yeryüzüne etkisi bu şekildedir. Eğer ay şimdikinden biraz daha büyük olsay-

dı, çekim gücü sebebiyle yeryüzü denizleri tûfâna dönüşür, su baskınlarına sebep olurdu. Şâyet Allah'ın bir kıl kadar da olsa şaşmaz ölçüsüyle bugünkü yerinden dünyamıza biraz daha yakın bulunsaydı, netîce yine aynı olurdu.

Güneş ve ayın çekim gücünün ise yeryüzünün dengesinde ve akılları durdurucu bir fezâ boşluğundaki hareketlerini kontrolünde ayrı bir yeri vardır. İçinde bulunduğumuz güneş sistemi, akılları durduran bu boşlukta saatta yirmi bin millik bir hızla, Lyr burcundaki Vega yıldızına doğru hareket etmektedir. Buna rağmen milyonlarca yıldız, bu akış esnâsında birbirleriyle çatışmamakta, çarpışmamaktadır.

Korkunç fezâ boşluğunda, hiç bir yıldız, kendi yörüngesinden bir kıl payı ayrılmaz. Hacim ve hareket halindeki denge ve nizâm, en ufak bir şekilde bozulmaz. Ne doğru söylüyor, «Güneş de ay da bir hesâb iledir.» buyuran yüce Allah...

«Bitkiler ve ağaçlar O'na secde eder.»

Bir önceki âyette, evrendeki büyük ölçü ve hesâba işâret edilmişti. Şimdi ise evrenin hareketlerine değinilmektedir ki, bunlar son derece duygu yüklü gerçekleri ihtivâ etmektedir.

Şüphesiz ki, bu mevcûdâtın ilk kaynağının onu yoktan var eden yaratıcısıyla, bir ibâdet ve kulluk irtibâtı vardır. Bitki ve ağaç bu ilişkinin iki örneğini oluşturur. Metinde geçen (Necm) kelimesini, bazı tefsîrciler, «gökteki yıldız» bazıları da «ağaç» şeklinde mânâlandırır. İster öyle, ister böyle olsun, âyetin işâret ettiği nokta aynıdır. Ve bu kâinâtın hareket ve yönelişlerini göstermektedir.

Evren, hayat ve rûh sâhibi bir yaratıktır. Bu rûhun şekli ve görünümü, hayat derecesi, varlıktan varlığa değişir ama gerçekte hep birdir. Beşer kalbi, eski çağlardan beri evrende canlanan hayat gerçeğini idrâk etmiş; kâinâtın rûhuyla, yaratıcısına yöneldiğini içten gelen bir ilhâmla anlamıştır. Ne var ki bu gerçeği, duyuların ve tecrübelerin mahkûmu bulunan sınırlı akılla ölçmeye kalkışınca onu kaybetmiş ve görmez olmuştur. Son zamanlarda evrenin yapısında görülen «birlik» gerçeğini tekrâr yakalamışsa da, onu rûhî realitelerinden habersiz olduğu için hâlâ çok uzaklarda dönüp dolaşmaktadır.

Bugün ilim, kâinât binâsının temel yapısının «atom» olduğunu, atomun ise gerçekte «ışık»tan ibâret bulunduğunu kabul etmektedir. İlmin eğilimine göre, evrenin ana prensiblerinden birisi «hareket»tir. Ve harekette evrenin bütün varlıkları ortaktır. Öyleyse bu hareket ile evren nereye yönelmektedir?

Kur'ân diyor ki:

Evren, özündeki hareketle, kendisini yaratana doğru yönelmektedir. Asıl «hareket» budur. Bu hareketin dışa akseden tarafı, «öz»ünün

ifâdesinden başka bir şey değildir. Kur'ân-ı Kerîm, birçok âyetlerinde bu «hareket»e değinmektedir. İşte bunlardan bazıları:

«Bitkiler ve ağaçlar O'na secde ederler.» (Rahmân, 6)

«Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler.» O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur. Ama siz, onların tesbîhlerini anlamazsınız.» (İsrâ, 44)

«Görmedin mi ki, göklerde ve yerde bulunanlar, saf saf uçan kuşlar Allah'ı tesbîh etmektedir. Her biri kendi duâsını ve tesbîhini bilir.» (Nûr, 41)

Bu gerçeğin düşünülmesi, evrenin duâ ve tesbîhinin izlenmesi, insan kalbine bambaşka bir huzûr verir. Ve insana, çevresinde bulunan her şeyin canlı duygulara sâhib olduğunu, kendisiyle birlikte yaratanına yöneldiğini bildirir. Ve o zaman insan, eşyânın rûhuyla hemdem olur. Onlarla düşüp kalkar ve dost olur. Bu işâretler çok uzaklara ve derinliklere temâs etmektedir.

Bunlar gökte, yörüngelerinde, durmadan devreden, gizlenen ve meydana çıkan yıldız ve gezegenlerdir. Bunu ifâde için kullanılan deyim, gizli yuvalarına giren, çıkan ceylanların zarîf hareketlerine benzetilmektedir. Aynı zamanda bu yıldızların zarîf, güzel ve parlak durumlarına ve hareketlerindeki üstünlüklere de işâret etmektedir. Gizlenmede, meydana çıkmada, seyirde de görülen şeylerdir bunlar... İfâdesinin mânâsı kadar, mûsikînin güzel etkisini duymaktayız:

«Kararmaya başlayan geceye andolsun.»

Kararma anlamına gelen kelimedeki ses titreşimi, gece hayatına işâret etmektedir. Gece genel durumuyla ve görülmeyen hareketleriyle sanki böyle sesler çıkarmaktadır. Bu deyim, son derece düşündürücü ve hayret verici anlamları akla getirmektedir.

Aynı durumda «Ağarmaya başlayan sabaha andolsun» âyetinde de bunu daha canlı olarak görmekteyiz. Sanki sabah, nefes alıp veren bir canlıdır. Her canlıya sirâyet eden ışıktan nefesler, hayat ve harekettir. Öyle zannediyorum ki, Arap dili, her türlü ifâde zenginliğine rağmen, sabahı dile getiren bu deyimin benzerine sâhib değildir. Görmesini bilen rûhlara, fecrin manzarası, sanki nefes alıp verdiği görünümü vermektedir.

Tasvîrin güzelliğinden zevk alabilen herkes, Allah'ın şu âyetindeki:

«Gündüz gizlenip geceleri hareket eden gezegenlere andolsun.»

«Kararmaya başlayan geceye andolsun. Ağarmaya başlayan gündüze andolsun.» anlatım üstünlüğünün ve edebî zenginliğin, evrendeki olayların kendisine sunduğu üstün gerçekleri taşıdığını teslîm eder. Bu, son derece zârif ve güzel zenginlikler, şâirâne rûhlara, kat kat ilhâm vermektedir.

Modern ilmin de keşfetmiş bulunduğu evrendeki engin nizâmın tabîatını bilip anlayan kişiler dehşete kapılır, kendilerinden geçerler. Ancak şunu belirtelim ki, kâinâttaki göz alıcı gerçekleri görmek için bilgin olmaya gerek yoktur. Çünkü Yüce Allah lutfederek, insanlara, daha bakar bakmaz, bu kâinâttan ilhâm alma ve onunla karşılıklı konuşma gücünü vermiştir. Beşer kalbi, kendisini ona verircesine yöneldiği zaman, bu evrenin akılları durdurucu güzelliklerini kolaylıkla alır. Ve bu seslerle, iki canlının konuşması gibi konuşur. Bu varlıklar âlemindeki akılları durdurucu ve hayret verici gerçekleri öğrenmeden de, bilerek gözetlemekle bunları yapabilir.

Bunun için zâten Kur'ân insanları, bu evreni gözlemeye çağırıyor. Hayret ve garîbliklerini izlemeye davet ediyor. Çünkü Kur'ân, bütün insanlığa hitâb etmektedir. Her çağdaki insana... Ormanda sessiz bir hayat yaşayan, çölün derinliklerine gömülüp gidenlere olduğu gibi sitelerde yaşayan, denizlerde gezinen insanlara da hitâb etmektedir. Kur'ân, okuma yazma bilmeyen, bir harf yazmasını dahi beceremeyen bilgisiz insanlara olduğu kadar astronomi bilginine, fizik âlemine ve düşünüre de seslenmektedir. Her birisi, Kur'ân'da aradığını bulur. Ve kendini evrene bağlayan gerçekleri görür. Kalbinde düşünce uyandıran ve sevinç veren hakîkatları da...

Bu evrenin ana planında «mükemmellik» kadar «güzellik» unsuru da gözönünde bulundurulmuştur. Hattâ diyebiliriz ki, mükemmellik ve güzellik, bir tek gerçeğin iki ayrı görünümünden başka bir şey değildir.

Bu kâinâttaki «mükemmellik», «güzellik» derecesine ulaşır. Bunun için zâten Kur'ân, «göklerin mükemmeliği»nden sonra «güzelliğine» de dikkatleri çekmektedir:

«Andolsun ki Biz, yere en yakın olan göğü kandîllerle donattık.»

«Yere en yakın olan gök» de ne demek. Bu deyimle, belki de dünyamıza en yakın yerde bulunan ve bu Kur'ân'ın hitâbına mazhar olan dünya yerlilerinin hayatına yakın semâ kasdedilmektedir. Ve belki de burada işâret edilen «kandîller», çıplak gözle görülen ve dünyaya yakın olan yıldızlardır. Böylece bu ifâde dikkatleri gökyüzüne çeken âyetlere muhâtab insanların kâbiliyetleriyle hemâhenk olmaktadır. Yeryüzünde yaşayan insanlar, gökyüzündeki varlıkları görebilmek için yalnız çıplak göze sâhib idiler. Semâyı süsleyen parlak cisimleri ancak gözleriyle görebilmekteydiler.

Gökyüzündeki yıldızların manzarası gerçekten güzeldir. Bunda şüphe yok... Öyle bir güzellik ki kalbleri büyülüyor. Vakti değiştikçe rengi değişen ve her an yenilenen bir güzellik... Sabahtan akşama doğudan batıya kadar bambaşka bir güzellik... Mehtaplı geceden karanlık geceye; parlak gökyüzünden, bulut dolu, yağmur dolu semâya kadar, her

biri ayrı güzellikte bir manzara... An be an değişen, bir bakıştan diğerine, bir açıdan öbürüne göre çeşitli manzaralar arzeden bir güzellik... Bu güzelliklerle dolup taşmaktadır zihinler...

Bir yana çekilmiş ışıldayıp duran şu küçücük yıldız, sanki güzel bir göz gibi sevgiyle çağırmaktadır karşısındakini ve göz kırpmaktadır...

Öbür tarafa çekilmiş, yalnız kalmış, tek başına iki gök cismi... Sanki kalabalıktan kurtulmuş, fısıldayıp durmaktadır.

Ötede, üst üste yığılmış ve serpiştirilmiş şu yıldız toplulukları... Gökyüzündeki ihtifâlin sevimli bir halkası gibidir... Bir bayram gecesinde arkadaş olan, birleşip ayrılan yoldaşlar misâli...

Bir gece, yeryüzünü aydınlatıp parlaklık saçan, bir gece sönüp sönüp giden, başka bir gece yuvarlana yuvarlana kırılan, bir gece yeniden hayata atılan ve başka bir gece de dürülüp yokluğun içine dalan bir fânîyi andıran ay...

Gözün görebildiğince, boşluklarına uzanıp gittiği ve derinliklerini göremediği bu engin fezâ...

Hep güzellik... İnsanın, içine çekip yaşayabileceği ama dile getirmek için anlatacak söz ve ifâde bulamadığı güzellik...

Kur'ân, rûhları göğün güzelliğine, evrenin güzelliğine çevirmektedir. Çünkü varlıktaki güzelliği kavrayınca varlıkları yaratanın güzelliğini kavramak daha kolay ve daha doğru olur. İşte bu idrâktir ki, insanı ulaşabileceği en üstün ufuklara götürür. Çünkü o zaman, ebedî hayatın, kendisi için hazırladığı güzellik ve enginliklerle dolu bir âlemde, yeryüzünün her türlü şâibesinden ve basitliklerinden uzak, o üstün noktada yaşayabilme imkânına erer. Şüphesiz ki beşer kalbinin en mutlu olduğu anlar, kâinâttaki ilâhî güzelliği ve yaratıcı kemâli görüp seyrettiği demlerdir. Çünkü o anlar, doğrudan doğruya, ilâhî güzelliğe ulaşmak ve onunla kucaklaşmak için birer giriş ve hazırlık mâhiyetindedir.

En büyük yaratılış mucizesi olan hayat, tüm biçim ve şekilleriyle bambaşka bir güzelliğe sâhibtir. Kur'ân işte gönlü bu güzelliklere çekmekte ve bu varlıklar âlemindeki bitki, hayvan ve kuş gibi diğer canlılarla insan arasında çok yakın ilişkiler kurmaktadır:

«O'dur, gökten su indirmiş olan. Onunla her bitkiyi çıkardık. Ondan yeşillikler çıkardık. Ondan yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler yapıp çıkarıyoruz. Meyvesine; bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları vakit bakın Şüphesiz ki bunlarda, îmân eden bir kavim için âyetler vardır.» (En'âm, 99)

Burada bir hayat panayırıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Bu panayırda her çeşit bitki var. Değişik renkte, değişik biçimde ve ayrı ayrı.

Hepsi birbirinden güzel, hepsi birbirinden süslü. Her şeyin dopdolu dağılıp coştuğu bir panayır. İnsan duygusu, bu değişik güzellikleri birbiri ardı sıra yakalamaya, kavramaya, doya doya seyretmeğe, sonra bir diğeriyle karşılaştırmaya çalışıyor. Şurada uzun, göğe dal salmış bir ağaç var. Orada dalları yere değecek, salkım salkım salınmış, birbirine benzeyen ve benzemeyen ağaçlar. Hepsinin de meyvesi var. Ve bütün meyveler olgun. Hem göze zevk veriyor, hem damağa tad... Âyet-i kerîme insanları: «Bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları vakit.» onlara bakmaya davet ediyor. Burada insanın hissen dolup taştığı bu tatlı yiyecekler sergisinde, özellikle bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman dikkatleri onlara çekmektedir. Diğer yerlerde:

«Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yeyin.» (Tâhâ, 81) derken burada öyle demiyor. Değişik biçim ve türden tatlı meyvelerle dolu bu sergiyi gezdirdikten sonra; yeyin, demiyor da «bakın.» diyor. Evet. Şu canlılık dolu evrende serpiştirilmiş olan güzelliğe bakın. Bu tatlı, uyumlu, hareket dolu, tabiî tablodaki güzelliğe bakın da zevk alın. Buradaki güzellik, rûha gıdâ veren bir gâye ile sergileniyor. Çünkü burada maksad, bedenlerin gıdâsından önce rûhu gıdâlandırmaktır.

«Hayvanları da yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden yersiniz. Akşamleyin getirip sabahleyin salarken onlarda sizin için bir güzellik vardır.» (Nahl, 5-6)

Burada «hayvanlar»ın pekçok faydaları açıklanmaktadır. Bu faydaları Allah, insanlara açıklıyor ki nimet ve lutfuna şükretsinler. Lâkin yalnızca duygusal faydalar değil sözkonusu edilen... Aksine açıkça bu hayvanlardaki «güzellik» unsuruna dikkatler çekiliyor. Evet:

«Akşamleyin getirip, sabahleyin salarken.» Size zevk veren güzelliğe... Güzel, bu evrenin ve canlıların ana yapısında köklü bir unsurdur. Aranan ve görülmeye çalışılan bir unsur... İnsanların onunla zevklendikleri ilâhî bir lutuf... Şükretmeleri ve ibâdet etmeleri için Allah Teâlâ onları insanlara hem veriyor hem de hatırlatıyor. Buradaki «güzellik» unsuruna işâretin İslâm'ın varlık düşüncesiyle yakından ilişkisi bulunduğu dikkatlerden uzak değildir. Doğrusu, bu varlıkların derinliğinde güzellik unsuru çok derin bir yer işgâl eder. Canlı ve katı her varlıkta güzellik vardır. Allah'ın yeryüzündeki halîfesi olan insan, bu güzelliğe hissen açılmakla yükümlüdür. Çünkü o, kendi özündeki en güzel unsur —güzellik hissi— ile evrenin özündeki en güzel unsur arasında bir ilişki kurmak zorundadır. Bu karşılıklı ilişkiyle insanlık basamak basamak yükseklere doğru tırmanır, arınır ve temizlenir. Kâinâtta ve hayattaki her türlü güzelliğin çepeçevre yer aldığı geniş ve kapsamlı bir noktada Tanrı gerçeğiyle karşılaşır.

İnsanlar için büyük faydalar sözkonusu olan hayvanlardaki güzellik unsuruna dikkatlerin çekilmesi, İslâm düşüncesine göre insanın bu-

lunması gereken önemli yer için değişik işâretler vardır. Bir kere İslâm düşüncesine göre insan, çok yönlü ufuklarda ve geniş bir alana yayılan varlıktır. İnsan, bir yandan duygusal cephesiyle eşyâdaki «fayda»ları değerlendirmeye çalışırken, öte yandan, ma'nevî cephesiyle, eşyâdaki «güzellik»leri yakalamaya çabalar. O, hissen bütünüyle «fayda»nın içerisinde boğulup kalmamak zorundadır. Yani hayatının diğer önemli yanlarını ihmâl ederek tek bir tarafa çakılıp kalmaması istenmektedir. Hayatta «fayda» unsuru bulunduğu gibi «güzellik» unsuru da vardır. Ve insan, hayattaki bu «fayda» unsuruyla birlikte «güzel»e doğru açılacak kapasitede yaratılmıştır. Onun için hayatı, bütün yönleriyle almak ve kendini bütün yönleriyle hayata vermek zorundadır. Hayatla içiçe girip Allah katındaki değerli yerini kazanabilmesi için bütün kâbiliyet ve kapasitesiyle birlikte harekete geçmesi gerekir.

«Ve Rabbın bal arısına vahyetti ki: Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin.»

«Sonra her tür üründen ye. Sonra da Rabbının, işlemen için gösterdiği yoldan yürü. Karınlarından insanlara şifâ olan renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar. Bunda düşünen bir kavim için şüphesiz âyet vardır.» (Nahl, 68-69)

İnsanların gezindikleri dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva kuran sonra her tür bitkinin özünü alıp bambaşka güzellikte yepyeni bir bileşim meydana getirerek insanlara lezzet ve şifâ kaynağı olan «arı» ile birlikte bir gezintiye çıkmak... Böyle bir gezinti, insan rûhuna çok değişik duygu ve izlenimler verecektir. Önce insan, bu canlı, enerjik, durup dinlenmeden koşuşan ve oynaşan küçücük yaratığın gezintisini izleyecektir. Öyle ki Kur'ân'ın ifâdesinde kelimelerin çıkardığı müzik ve nağmeler bu hareket ve canlılığı çizgiler halinde tablolaştırmaktadır. Dalga dalga uçuşan bir bal arısı gibi, sağa sola, yukarı aşağı durmadan devinip hareket etmektedir. Bir an duraklayacak, sonra yeni bir yöne doğru açılıp gidecektir. Bu gezintiye katılan yolcu, ardından o hareketli, güçsüz yaratığın fevkalâde üstün yanlarını kavramaya başlayacaktır. Onunla arasında, sevgi ve şefkat karışımı, rûhî bir ilişki kurulacaktır. Ve nihâyet insanlara gıdâ veren, tatlı kokusuyla bambaşka güzellikte bir içecek takdîm eden, ufacık tefecik bu yaramazla arasındaki ilişkinin duygusallaştığını görecektir. İşte böyle bir yaklaşma ve kaynaşma, bal arısıyla insan arasında bir tür hayat arkadaşlığı kurmaktadır.

«Onlar; üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi? Onları, Rahmân'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O; her şeyi görendir.» (Mülk, 19)

«Görmedin mi ki, göklerde ve yerde bulunanlar, saf saf uçan kuş-

lar Allah'ı tesbîh etmektedir? Her biri kendi duâsını ve tesbîhini bilir. Allah, onların yaptıklarını bilendir.» (Nûr, 41).

Burada, dizi dizi kuşlar, kanatları gere gere, ayaklarını oynata oynata bir o yana bir bu yana salınarak uçuşmakta ve dikkatimiz bu uçuşan varlıklara yöneltilmektedir. Âyetin dikkatleri bu noktaya çekmesinin pekçok hedefi vardır. Bir kere Allah'ın evrene hâkim olan sonsuz gücüne, planlı ve dikkatli yaratıcılığına yöneltilmekteyiz. Burada Allah'ın göklerde ve yer yüzündeki ululuğunu görmekteyiz. Her birinin ayrı bir dili, ayrı bir konuşması ve ayrı bir tarzı vardır. Bu âyette dikkatlerin toplandığı ana hedef bu... Ama bunun yanı sıra Kur'ân atmosferinde yaşayan ve İslâm'ın hayat ve kâinât görüşünü bilen, duyarlı ve dikkatli gözlerin çekildiği başka hedefler de var... Birinci âyette:

«Üzerlerinde» kelimesi, yalnız «kuşlar»ın yerini ta'yîn etmekle kalmıyor sonundaki «onların» zamîriyle insanla kuşlar arasında bir ilişki kuruyor. Eğer âyet-i kerîme, böyle değil de «Onlar kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi?» şeklinde olsaydı veya:

«Onlar gökte kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi?» demiş olsaydı; bu ilişki, kesinlikle anlaşılamazdı. Fakat: «Üzerlerinde» kelimesiyle kuş ile insan arasında öyle bir ma'nevî bağlantı kuruluyor ki; bu ilgi, soyut olarak görme ve düşünme ilişkisinden çok daha derin ve köklü... Bu öylesine bir ilişki ki, insan kalbiyle kuşun kalbi, aynı anda ve aynı noktalarda çarpıyor.

İkinci âyet ise insanlarla kuşlar ve öteki tüm varlıklar arasında bir başka bağ kuruyor... Tüm varlıklar Allah'ı tesbîh ediyorlar... Her biri kendi yolu ve vâsıtasıyla... Hepsinin buluştuğu nokta «tesbîh» noktası... Yani tüm varlıkları tek bir kuvvetli bağla bağlayan ve aynı şuûr etrafında birleştiren husûs, «ibâdet» ilişkisidir. Böylece bu evrendeki tüm canlı varlıklar arasında bir yakınlık bağı kuruluyor. Duyu vâsıtasıyla kavranan; insan, kuş, hayvan ve bitki ile «göklerde ve yerde bulunanlar» cümlesiyle ifâde edilen ve duyu organlarıyla kavranması mümkün olmayan her şey birbirine yaklaşıyor ve Allah'ı tesbîhte yan yana geliyorlar.

Kur'ân ve İslâm atmosferinde yaşayan duyarlık sâhibi insanlar, varlıklar arasındaki ilişkinin bu derin işâretlerden ibâret olmadığını, bunların yanı sıra aynı derecede anlamlı daha pek çok îmâ ve işâretlerin bulunduğunu görecektir.

«Allah, hareket eden her canlıyı sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi de dört ayakla yürür. Allah, dilediğini yaratır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.» (Nûr, 45)

Buradaki yakınlık, sadece ma'nevî ve rûhî bir yakınlık olmaktan öte, çok daha açık ve seçik şekilde duyulabilen maddî bir yakınlıktır. Bir kere, tüm varlıkların yaratıldığı ana maddedeki —mecazî değil ger-

çek— ortaklık anlatılmaktadır. Ana maddesi su olan tüm canlılar, daha sonra ayrı ayrı şekillerde ve değişik türler içerisinde farklı hüviyet kazanımış olmakla beraber, neticede hepsi yeşerdikleri ana kaynağa döneceklerdir. Şu halde insan, kendisiyle mevcûdâttaki canlı varlıklar arasında çok yakın ve kuvvetli bir ilişkinin bulunduğunu duyarken hayâl ve vehme dalmamakta, şâirâne tahayyüllere gömülmemektedir. Bu ilişki hayâl değil gerçektir. Ama öylesine korkunç bir gerçek ki, insan gözüne çok çeşitli pencereler açıyor ve hayatı bu pencerelerden seyrettiriyor. İnsan rûhunda bu gerçekliğin yer aldığı alan gittikçe gelişiyor, derinleşiyor ve kökleşiyor. İnsanoğlunun sâhibolduğu şiir ve sanat, rûhla kâinât arasında en geniş anlamda bir pencere açıyor. Burada âyet-i kerîme'nin hayvanlardan söz ederken (من) edatını kullanıp ta genellikle düşünmeyen varlıklar için kullanılagelen (ما) edâtını kullanmayışı da dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bu ifâde ile, insanın rûh dünyasıyla kâinâtın derinlikleri arasında bir bağlantı kurma gâyesi güdülmüştür. Yukardaki âyetin sözünü ettiği insanla, kimi karnı üzerinde sürünen, kimi iki ayakla yürüyen, kimi de dört ayakla gezinen yeryüzü canlıları arasındaki bu yakınlığı diğer âyet-i kerîme'de —açık sözle olmasa bile— en azından îmâ yoluyla daha ilerilere götürmektedir:

«Ve Allah, sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.» (Nûh, 17)

Bu âyetin, kesin olarak, derinliğini kavrayamadığımız ilmî delâletlerini bir yana bırakacak olursak çok derin psikolojik işâretleriyle karşı karşıya geliriz. Burada insanla bitki arasında yakın bir bağlantı kurulmaktadır. Her ikisi de yerden bitmiştir. Ve her ikisi de biten bir bitkidir.

İnsanı hayat ve kâinâta bağlayan bundan daha derin ve köklü bir bağ bulunabilir mi? Ve insan, kendisini öteki canlılara bağlayan bu canlılık bağını zihninde derinden derine düşündüğü zaman, rûh ve kâinât platformunda benzersiz bir genişliğe eriştiğini görür. Öyleyle Allah Rasûlü'nün bir küçük fidanı tutup öperek: «Keşke ben de aşılanan bir ağaç olsaydım.» diye söylenmesi anlamsız değildir. O, hayat ve canlılarla sağlam ve kopmaz bir bağlılık içinde bulunduğunu, yüce ve eşsiz rûhunda hissetmiş ve bu duygusunu kelimeler halinde kalıplara dökmüştür.

Ve nihâyet, İslâm düşüncesine göre insanın aldığı rol gelir. İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halîfesidir:

«Hani Rabbın, meleklere Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, demişti de...» (Bakara, 30)

İnsan yaratıldığı andan beri, Allah katında üstün bir mevkie sâhibtir:

«Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrem kıldık. Karada ve denizde taşıdık. Ve onları temiz nimetlerden rızıklandırdık. Yaratmış olduk-

larımızdan çoğuna onları üstün kıldık.» (İsrâ, 70)

Allah, insanı en güzel biçimde yaratmıştır: «Size sûret verip sûretlerini en güzel şekilde yapmıştır. Dönüş ancak O'nadır.» (Teğâbün, 3)

Ve ona bir yığın kâbiliyetler vermiştir: «Ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler var eden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz.» (Mülk, 23).

İnsanoğluna, evren içerisinde yüce bir yer lutfetmiştir: «Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır.» (Câsiye, 13) «Size yeryüzünü boyun eğdiren O'dur. O halde onun sırtlarında yürüyün ve Allah'ın verdiği rızıktan yeyin.» (Mülk, 15)

Hayat hâdiselerinde müsbet bir rol vermiştir: «Şüphesiz ki bir kavim, kendini değiştirmedikçe; Allah da onları değiştirmez.» (Ra'd, 11)

Şu halde Allah'ın irâdesi, insan irâdesi vâsıtasıyla cârî olmaktadır.

Böylece insanın hayattaki rolü kesinlik kazanmaktadır. Şöyle ki; Allah insanı en güzel biçimde yaratmış ve ona hem kendi yapısında, hem de çevresindeki kâinâtta sayısız lutuf ve ihsânlarda bulunmuştur. Yeryüzündeki hilâfet vazîfesini yapmak, kâinâtı i'mâr edip geliştirmek, dünyadaki değerli rızık hazînelerini çıkarmak, hem eşyânın esrârını ve hem de göklerde ve yeryüzündeki esrârı öğrenmek için büyük bir yer lutfetmiştir. İnsan, Allah'ın izniyle kendi emrine verilen enerji sâyesinde kâinâttaki esrârı çözmeye çalışır. Ve bunları kullanarak Allah'ın gösterdiği yolda dosdoğru yürüyen iyi bir insan hayatı kurmayı gerçekleştirir:

«Eğer tarafımdan size bir hidâyet gelir de, kim Benim hidâyetime uyarsa, artık onlar için hiç bir korku yoktur. Ve onlar üzülecek de değildirler.» (Bakara, 38).

Üstün bir hayat, yüce ve tertemiz bir yaşantı... Allah'ın lutuf ve ihsânlarıyla yarattığı birçok varlıklara üstün kıldığı insana yaraşan bir hayat... Bu yüce ve üstün mevkiden inip hayvanların yaşadığı seviyeyi boylamayan bir hayat... Şimdi de İslâm'ın nazarında insanca yaşamanın nasıl olabileceğini açıklamaya çalışacağız.

İslâm Düşüncesinde İnsan

İslâm düşüncesinde insan; aynı yapı içinde içiçe girmiş ve birbirine bağlı, değişik iki unsurdan ibârettir. Yeryüzünün çamurundan bir kabza... Ve Allah'ın rûhundan bir nefha...

Toprağın çamurundan bir avuç... Orada maddî elementlerin hepsi mevcûd. Oksijen, hidrojen, karbon, kalsiyum, fosfor, vesâire... Bu elementlerle toprağın arzuları ve yeryüzünün ihtiyâçları temsîl ediliyor.

Allah'ın rûhundan alınan nefha'da, tertemiz rûhî parlaklık, idrâkin güçlü şuûru ve insan rûhunun irâde gücü temsîl ediliyor. Bu iki-

sinden insan denen varlık meydana geliyor. Öyleyse insan yalnızca bir avuç toprak değildir. Toprağın ihtiyâcı olan yeme, içme ve cinsel arzulara boyun eğen bir parça değildir. Bu ihtiyâçlar karşısında kendine sâhib olmayan ve belirli bir hareket biçimi ta'yîn edemeyen bir varlık değildir. İstediği yana açılabilen, hiç bir ihtiyâca boyun eğmeyen, zaman ve mekân kayıdlarının te'sîri altında kalmayan, varlık ve yokluk gibi sınırlarla bağlanmayan, toprağa yapışıp kalmış bir et parçasından ibâret değildir.

İnsan, ezici ihtiyâçların ve sınır tanımaz aydınlıkların kompleksi bir varlıktır. Bu karışımda, zaman olur iki unsurdan biri gâlib gelir ve o zaman ya toprağın zorunlulukları ve çamurun yapışkanlığı ortaya çıkar. Veya ışığın hafîfliği ve parlaklığı beliriverir. Fakat insan, hayatının hiç bir alanında bu iki unsuru birbirinden ayırarak yaşayamaz.

Mümkün olsa da rûh ve beden unsurundan ayrılabilse, o zaman aslî yapısından uzaklaşır ve artık ona «insan» demek mümkün olmaz.

Sadece cesedden ibâret olsa, her türlü aydınlıktan uzak, tamâmen hissinin mahkûmu bir varlık haline gelse, çirkin ihtiyâçların esîri olsa, bitmez tükenmez yeme içme ihtiyâcıyla kavrulup dursa, doymak nedir bilmeyen cinsî eğilimlerinin kölesi olsa... Duygularının kavradığı sınırların içine hapsolup kalsa ve şuûr âleminin ötesindeki, rûhun kavrayabileceği engellikler evrenine geçemese... Bu takdîrde o, insan olamaz. İnsanlık âleminden çıkıp hayvanlar dünyasına gömülür.

Sâf bir rûhtan ibâret olsa, maddî bünyesini ihmâl etse, vücûdunun ezici ihtiyâçlarını karşılamasa ve râhiblik hayatı yaşasa... Evet, his ötesi dünyada yaşayabilmek için duygularıyla kavradığı âlemi tamâmen bir kenara itse... Artık o, insan olamaz. Kendi gözünde insandan daha üstün bir varlık haline gelebilmek için çırpındığını sansa da gerçekte o üstün varlık seviyesine aslâ ulaşamaz. Çünkü onun varacağı üstün seviye tamâmen bir menfî durumdur ki, üstünlük ve meziyetle ilgisi yoktur.

Aslında bu, insanın sâhib olduğu en üstün değeri, pratik hayatta etkin rol alan müsbet değeri tüketip heder etmekten başka bir şey değildir.

Şu halde insan, kendi fonksiyonunu yeryüzünde gerçekleştirir. Kapasitesinin en üstün şeklini tahakkuk ettirir. Komple tabîatı olan toprak parçasıyla rûhî soluğu birlikte yaşadığı zaman beklenenin üstünde, çok daha iyi şeyleri gerçekleştirir. İşte bu toprak parçasıyla rûhî soluğun İslâm terminolojisinde birleştirilmesinin gereği şudur:

İnsan, biyolojik yapısının gereği olan toprağa bağlı ihtiyâçlarını hayvanca yollara başvurarak değil, insanca yollara başvurarak giderir. Kezâ meleklere özgü rûhânî şevklerini gerçekleştirirken meleklere mahsûs araç ve yollarla değil, insana mahsûs yollarla gerçekleştirir.

Yer, içer, cinsel ihtiyâçlarını tatmin eder... Bütün bu konularda hayvanlarla ortak yapıya sâhiptir. Ama yine de insan bu ihtiyâçlarını «Hayvanca» değil «insanca» yerine getirir. Bu ihtiyâçlarının karşılanmasında, insanla hayvan arasındaki başlıca fark, mekanik olarak ihtiyâçları karşılama biçiminden ibâret değildir. Hattâ bu karşılama biçimi, çoğu zaman birbirine de benzer. Ama insanla hayvan arasındaki başlıca fark, aradaki rûh ve şuûr farklılığıyla «davranış tarzı»dır.

Yemek, içmek ve cinsel istek... Bu ihtiyâçları hayvan direkt olarak içgüdüsünün kendisine gösterdiği belirli biçimlerle karşılar. Bu karşılama biçiminde hayvanın seçme hakkı yoktur. Mikdârını ta'yîn edemez. Zamanını kestirmez. Ve herhangi bir nedenle onlardan uzaklaşmada kendi ihtiyârı sözkonusu değildir.

Yemek, içmek ve cinsel istek... Bunlar insanın karşılamak zorunda olduğu ihtiyâçlardır. Fakat insan bunları «insanca» yollarla karşılar. Kendine bir «davranış biçimi» seçer. Maksadı, bu ihtiyâçları törpüleyerek, eğiterek, güzelleştirerek ve «seçerek» karşılamaktır... O, bir çiğ et parçasını tırnağıyla koparıp dişleriyle öğüterek çiğnemez ve yutmaz. Bir parça kapıp hayvancasına saldırarak bir doyumluk şeyle yetinmez. Aksine bunu belirli bir ölçü ve edeb içerisinde yapar. Maksadı, içgüdüsel sâiklerle (motiv) bu sâikleri karşılama hali arasında farklı bir mesâfe bırakmaktır. Nihâyet o da içgüdüsel motivlerini karşılamaktadır. Doğru. Ama, şüphesiz ki bu sâiklerle onların «karşılanışı» arasındaki merhale ve kendi kurduğu davranış kuralları, karşılama biçimi arasına yerleştirdiği mesâfe farklıdır. Bu mesâfe belirli duygular, düşünceler ve belli davranış şekilleriyle «güzelleştirilir.» İşte «insan»la «hayvan»ı ayıran nokta, sâikle (motiv) karşılama arasındaki bu mesâfedir. Ve bu mesâfeden, insanın biyolojik ihtiyâçlarını karşılama şeklinin hayvandan ayrı ve insanca olduğu görülmektedir.

Cinsiyet konusunda da durum aynıdır. Hayvanlar dünyasında, dişi ve erkeklerin çiftleşme mevsimi gelmeden cinsî sâikler artar. Çiftleşme vaktini belirlemede hayvanın «seçme» yetkisi yoktur. Cinsel dürtüler topluca harekete geçer ve orada hayvanın ferdî ayrıcalığı yoktur. Heyecâna gelen cinsî istekler, belirli hareketlerle ilerleyerek netîcede cinsel birleşimle son bulur.

Bu hareketleri hayvan kendisi seçemez. Tür'ün bütün bireylerinde aynı hareketler vardır. Bundan daha önemlisi de hayvanlar dünyasında her dişi her erkek için mübâhtır. Her erkek her dişiye istek duyabilir. Bu «komünite» isteğini gerçekleştirmemek için hiç bir engel yoktur. Ancak erkeklerin dişilerle veya kendi aralarında savaşıp birçoğunun helâk olup geriye kalanların dişiler bölüğüne sâhib olmaları ile mümkün olur.

Cinsel ihtiyâçlar insan dünyasında da mevcûddur. Fakat insan

—insan olunca— cinsel ihtiyâcını «hayvanlardan» ayrı bir biçimde karşılar. Her şeyden önce insan, hayvanda olduğu gibi belirli «zaman» kaydından uzaklaşmış ve yılın bütün günleri insan bakımından, çiftleşmeye elverişli duruma gelmiştir. Fakat buna karşılık, insan —her şeyden önce kendi faydasına olarak— cinsel isteğini tatmîn için gerekli mikdârı ta'yîn konusunda bir bağımlılık gereği duyar. Bu bağımlılığın sağlanması için gereken kontrol mekanizması da onun bünyesinde mevcûddur. Her konuda olduğu gibi, cinsiyet bahsinde de insan, bir hayvan «sürüsü» olmaktan çıkmış, başlıbaşına bir «kişiliğe» sâhib varlık haline dönmüştür. O, davranışını, yollarını, zamanını, birleşme ve ayrılma şeklini kendisi seçer ve ta'yîn eder. İnsanlar dünyasında her dişi, her erkek için mübâh değildir. Her erkek, her dişiye sâhib olamaz. Çünkü insanlık âleminde cinsel istek, şuûrsuzca, mekanik bir hedefe yönelik değildir. O, insanın kişisel bilincinin netîcesinde gerçekleşir. Cinsel birleşimde insanın rolü, sadece temâs değildir. Çünkü o, bir makine değildir. İnsanlık dünyasındaki her şey gibi cinsel isteğin de, insan bireyi tarafından kavranan ve bu kavrayış gereğince yerine getirilen şuûrlu bir hedefi vardır.

Bu kavrayıştır ki insana, yeryüzündeki vazîfesinin bir «âile» ve «toplum» oluşturmak yoluyla gerçekleşebileceği «gerçeği»ni kavratmıştır. Âile yuvasının kurulabilmesinin temel şartı, erkekle dişi arasında bir sevgi ve şefkat bağının bulunmasını, bir kadının bir erkeğe, bir erkeğin de bir kadına âit olmasını gerektirmiştir. Böylece yetişen nesillerin eğitimi için en sağlam kurum olan «âile yuvası» içerisinde nesiller, hem maddî hem de rûhî huzûr içerisinde sâkin bir yuvada yetişme imkânı bulurlar. O zaman, toplumun ferdleri arasında «dişi»leri «avlamak» için erkekler arasındaki barbarca çatışmalardan başka, türlü ilişkiler kurmak mümkün olur. Ve o zaman ferd, cinsî ihtiyâcını huzûr ve güven içerisinde karşıladıktan sonra insan denen varlığın ihtivâ ettiği öteki insancıl hedeflere doğru yönelir ve onlara ihtimâm gösterir.

Nihâyet insan, cinsî isteğini karşılamaktadır... Evet. Ama... Şüphesiz ki cinsel istekle onun karşılanması arasında geçirilen korkunç bir mesâfe vardır. İşte bu mesâfede cinsel arzuyu tatmîn davranış kuralları ve edebiyle ortaya çıkar. Ve bu mesâfede biyolojik motife insânî duygular eklenir:

«Kendileriyle huzûra kavuşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda, düşünen bir kavim için âyetler vardır.» (Rûm, 21)

İşte bu sûrede işe belli hedefleri olan düşünceler karışır. İnsanla hayvanı ayıran mesâfe buradadır. Burada anlaşılır, insanın hayvânî ihtiyâçlarını insanca nasıl telâfî edeceği.

İslâm'ın insan konusundaki düşüncesinin birinci bölümü bu... İnsanla hayvanın ilişkisi bu bölümde açıklanır. İkinci bölümde ise insanın melekle ilişkisi ortaya konur. Bu ilişki insanın yüce arzularını melekçe yollarla değil, insanca yollarla karşılaması gereğini ortaya koyar.

İslâm düşüncesinde, şekli çizildiği gibi «melek», doğrudan doğruya «nûr»dan yaratılmış bir varlıktır. Bedenin ağırlığı ve çamurun tutuculuğu onda yoktur. Bunun için de melek, sâfî parıltıdan ibâret ve görevi belirlenmiş bir varlıktır. Hedefi, biteviye ve tâm olarak mutlak anlamda Allah'a itâattır:

«Ki onlar; Allah'ın kendilerine emrettiğine kat'iyyen isyân etmezler. Ve emrolunduklarını yaparlar.» (Tahrîm, 6)

«Gece gündüz hiç durmaksızın O'nu tesbîh ederler.» (Enbiyâ, 20)

«Rabbının nezdinde bulunanlar gece gündüz O'nu tesbîh eder dururlar ve onlar hiç usanmazlar.» (Fussilet, 38)

Şu halde çizilen «melek» tablosu, parlak, aydınlık ve güzel bir tablodur. Fakat tabîatı komple ve hedefi çift yönlü olan insan tablosundan ayrıdır. Bunun için insan melekleşmek için zorlanmaz. Çünkü insanın «melekleşmesi» onun insânî tabîatını bozar. Ve bünyesindeki biyolojik yönü yıpratarak verimsiz hale getirir. Bunun için Yüce Allah:

«Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık» buyuruyor. (Hadîd, 27)

Bu demek değildir ki insan; kendi tabîat yapısını ve birleşimini meydana getiren «parıltıya» kapılmasın. Enginlik ve rûhâniyete açılmasın. İhtiyâçlarını yenerek onların üstüne çıkıp her türlü sınır ve bağdan kurtulmasın. Bilakis insan bunu yapmak için teşvîk olunur ve her vesîle ile buna yöneltilir. Ama onu yaparken ayağını yerden kesmesi de istenmez:

«Ve dünyadaki nasîbini de unutma.» (Kasas, 77)

«Enes İbn Mâlik rivâyetle diyor ki:

Üç kişi, Peygamberin eşlerinin yanına gelip O'nun ibâdetini soruşturuyordu. Peygamberin nasıl ibâdet ettiği kendilerine bildirilince O'nun yanında kendi durumlarının önemsizliğini îmâ edercesine dediler ki: Biz, nerde, Allah'ın Rasûlü nerde? Allah onun gelmiş ve geçmiş günâhlarını bağışlamıştır.

İçlerinden birisi dedi ki: Ben (Peygambere uymak için) geceleri, bütünüyle, namaz kılarım, ikincisi de dedi ki: Ben (Peygambere uymak için) bütün gün oruç tutar ve hiç bozmam. Üçüncüsü ise şöyle dedi :

Ben (Peygambere uymak için) ebediyyen evlenmem ve kadınlardan uzak bulunurum.

Bunu duyan Rasûlullah (s.a.) geldi ve dedi: Böyle böyle diyen sizler misiniz? Vallâhi ben, sizin içinizde Allah'tan en çok korkan ve en çok sakınan kişiyim. Fakat hem oruç tutarım hem yerim; hem namaz

kılarım hem yatarım; hem de kadınlarla evlenirim. Kim, benim sünnetimden yüz çevirirse; o benden değildir.

İşte insanın üstünlüğü buradan gelmektedir: O, ayağını toprağa basa basa yürürken rûhu ile semâlarda gezinir...

İşte beşer fıtratını, bütün gerekleriyle göz önünde bulunduran İslâm mucizesinin insana bakış tarzı... Değişik ve aşırı hedefler arasında dolaşmadan orta ve denge noktasını meydana getiren bir düşünce sistemi... Ne Darvinizm gibi insanı hayvan derecesine düşürür, ne de Budizm ve Hind dinleri gibi insanı râhib hayatına sürükler. Nasıl «idealist» görüşten çeşitli düşünce ve felsefe sistemleri ortaya çıkmışsa, insanı hayvanların derekesine düşüren «materyalist» görüşten de değişik psikoloji, sosyoloji ve ekonomi akımları doğmuştur. Darvinizm ve materyalizmden, ekonomi alanında Marksizm, sosyoloji alanında tarihî materyalizm ve psikoloji alanında Freudizm gibi akımlar doğmuştur. İnsanı ruhbânlığa sevkeden görüşten de antik çağda Platon'un «idealizm»inden 19. Yüzyılda Hegel'in felsefesine kadar değişik idealist akımlar ortaya çıkmıştır. Ve her iki görüş açısından san'at ürünleri meydana gelmiştir. Burada söz konusu edilen husûs, İslâm düşüncesindeki «realizm»dir. Ama yeri geldiği için kısaca değinip geçmek istiyoruz: Gerek «idealist», gerekse «materyalist» düşünce sistemlerinden ve bunların insana bakış açısından doğan eksiklik ve yanlışlıkla san'at alanında sapık eserler meydana çıkmıştır. Birçok noktalarda sâhib olduğu derinlik ve inceliğe, üstünlük ve güzelliğe rağmen, bütün bu san'at eserleri eksiktir. Bu eserleri, her şeyi ortaya çıkaran insancıl ölçeklerle ölçtüğümüz zaman onlardaki güzellik ve incelik, derinlik ve üstünlük gözümüzü kamaştırıp ta taşıdıkları sapıklıkları görmezlikten gelmemeliyiz. Elimizdeki «insânî ölçü» insan tabîatını belirli bir noktaya toplayan tekelci görüşten uzak, insanı tüm gerçekleriyle birlikte ele alan toplayıcı ve birleştirici görüştür.

«Kim, zulüm ve düşmanlıkla bunu yaparsa, yakında Biz onu cehenneme sokacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır.»

«Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız; küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie koyarız.»

«Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere, kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın fazlından ve lutfundan isteyin. Muhakkak ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.»

«Ana-babanın ve akrabânın geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık. Yemînlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin. Muhakkak ki Allah; her şeye şâhid olandır.»

«Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler. Çünkü Allah, kimini kiminden üstün kılmıştır. Hem de erkekler, mallarından infâk etmekte-

dirler. İyi kadınlar; itâatlı olan ve Allah'ın kendilerini korumasına karşılık, kendileri gizliyi koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinden endîşelendiğiniz kadınlara öğüt verin; kendilerini yataklarında yalnız bırakın. (yine uslanmazlarsa) dövün, size itâat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın. Muhakkak ki Allah, Aliyy ve Kebîr olandır.»

«Eğer aralarının açılmasından endîşeye düşersiniz, erkek tarafından bir hakem, kadın tarafından bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse, Allah; onların arasını bulur. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.»

«Allah'a ibâdet edin. O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetîmlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve elinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah kendini beğenip böbürlenenleri sevmez.»

«Onlar ki hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimrilik tavsiye ederler ve Allah'ın kendilerine lutfundan verdiği şeyleri saklarlar. Biz, kâfirler için hor ve rüsvây edici bir azâb hazırladık.»

«Mallarını, insanlara gösteriş için sarfeden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayanları da Allah sevmez. Şeytân kime arkadaş olursa, o ne kötü bir arkadaştır.»

«Ne olurdu sanki; onlar Allah'a, âhiret gününe inanmış ve Allah'ın verdiği rızıklardan riyâsızca infâk etmiş olsalardı. Allah onları çok iyi bilendir.» (Nisâ, 30-39).

İşte Hz. Âdem'in kıssası... Bu kıssa, başlangıcından sonuna kadar beşeriyetin kıssasıdır. Evet. Başından sonuna insanlığın hikâyesi... Bu kıssada, san'at bakımından üzerinde durulacak birçok noktalar var.

İnsan, kendi iç dünyasını gözetlediği zaman bu kıssada anlatılan gerçeklerin doğruluğunu yeryüzündeki hayatının her anında görür. Bir kere insanoğlu, enerji sâhibi, güçlü kudretli bir varlık olarak yaratılmıştır. Ama nefsinde sürekli bir zaaf noktası taşır. Şehvet ve arzularına düşkünlük.

«Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, nişânlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzel olanı Allah katındadır.» (Al-i İmrân, 14)

İnsanoğlu bazan bu şehvet ve isteklere boyun eğer, kendini onlardan alıkoyamaz. Şehvet ve isteğinin kulu kölesi olur. Peşinden sürüklenir gider. Bazı kereler bir anlık zaafa kapılırsa da, kısa zamanda kendine gelip tevbe eder ve Allah onun tevbesini kabul buyurur. Bazı zaman şehvet ve arzularını kendi buyruğu altına alır, ihtiyâçlarının üstüne çıkar ve böylece kendi tâkat ve isti'dâdının en üstün şeklini gerçekleştirerek yücelere açılır: «Hani sen, mü'minlere: İndirilmiş üç bin melekle Rabbınızın size yardım etmesi yetmez mi? diyordun.» Evet.

Sabreder, sakınırsanız ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse, Rabbınız size nişânlı beş bin melekle yardım edecektir.» (Âl-i İmrân, 124-126).

İnsan, isteklerinden kaçınıp nefsine hâkim olduğu zaman en üstün seviyeye erişir ve Allah'a en yakın noktaya yükselir. Ama kendini arzularına kaptırır ve şehvetin esîri olursa, düşer, düşer ve en alt noktaya iner. Ve işte o zaman, şeytânın oltasına takılır kalır. Ama Allah yine de merhametlidir. Çünkü yeryüzünde ona hiç bir nimeti lutfetmekten esirgememiştir:

«Sizin için yeryüzünde bir müddet yerleşip kalmak ve geçinmek vardır.» (A'râf, 24)

İnsana, şehvetin esîri olmayı yasaklamıştır. Gönderdiği düstûruyla şehvet ile, eğlenme arasındaki farkı göstermiş, istenen nimete ermek için bu yasaya uyulmasını öngörmüştür.

«Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrem kıldık. Karada ve denizde taşıdık. Ve onları temiz nimetlerden rızıklandırdık. Yaratmış oldukları-mızdan çoğuna onları üstün kıldık.» (İsrâ, 70)

İslâm düşüncesinde «insan» Allah tarafından şereflendirilmiş bir varlıktır. Allah'a bağlı olduğu ve onun çizdiği yolda yürüdüğü sürece bu şerefi beraberinde taşır. Yüce Allah, insanı yeryüzünün i'mârı için gerekli olan güçlerle donatmıştır:

«Ve onu karada ve denizde taşıdık. Temiz nimetlerden rızıklandırdık.»

Temiz nimet deyimi çok geniş ve kapsamlı bir ifâde belirtir. Her türlü yiyecek ve içecekleri içine alır. Yalnız yiyecek ve içecek şeyleri mi? Hayır, karada ve denizde saklanmış olan, gökte ve yerde mevcûd bütün nimet ve hazîneleri...

«Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır.» (Câsiye, 13)

Gökler ve yeryüzü tüm olanlarıyla birlikte, kanun ve nizâmları, üretim ve enerji kaynaklarıyla birlikte Allah tarafından insanın emrine verilmiştir. İnsan oradan elde ettiği güzel rızıklarla hayatını sürdürür ve yeryüzündeki hilâfet görevini yerine getirir. Bu var olan her şeyin içinde dünyamızı aydınlatan, ısıtan ve canlandıran güneş ışınları toprağı yeşerten yağmur, hayatın devâmını sağlayan hava ve içindeki elementler, elektromanyetik dalgalar, med ve cezir olayları, gök cisimlerinin çekim gücü ve... Varlık âleminde bulunan tüm enerji ve imkânlar insanoğluna verilmiştir. Bu imkânlar arasında Allah'ın insanlara ihsân ettiği bazı lutuflar da vardır. Bunların başında da, bu kâinâttaki enerji ve varlıkları bilmek, onları yeryüzünün i'mârı, hayatın geliştirilmesi için kullanma bilgisi de vardır. İnsanoğlu bütün bu lutuf ve nimetlerle «iyi iş» (Amel-i Sâlih) yapmak zorundadır.

«Muhakkak ki inanıp iyi işler (Amel-i Sâlih) yapanlar...»

İyi iş, (Amel-i Sâlih) insanı Allah'a yönelten her şeydir. İbâdet ve zirâat, san'at ve mimârî, her türlü bilgi ve evrenin hazînelerini keşfetme yolları. Yapılan işlerin amel-i sâlih olabilmesi için Allah'ın yasasında belirtilen şartların bulunması gerekir. Bu şartlar, insanı en ince detaylarına kadar onun tüm hayatını kapsar. Ferdî ve sosyal hayatını, rûhî ve fikrî hayatını, maddî ve ekonomik hayatını... Gâyesi yeryüzünde tüm insanların sevgi ve kardeşlik esâsları dâhilinde, ezelî hak ve adâletin ışığında, Allah'ın geniş rızkından faydalanarak doğru, temiz, düzenli ve erdemli bir hayat kurmaktır.

İslâm düşüncesine göre, rûhî, fikrî, sosyal, ekonomik, maddî hayat; insanın Allah'a takdîm etmesi gereken iyi iş (amel-i sâlih)in bir bölümüdür. Bunun için de her zaman Allah'a bağlı olmak zorundadır. Çünkü İslâm'ın gözünde insan, birbirinden ayrı iki bölümden meydana gelmiş değildir. İnsan, bir parçası dünyaya bağlı iş gören, bir parçası göğe bağlı ibâdet eden varlık değildir. İslâm'da iş ibâdettir. İbâdette iştir. Ve her iki bölümüyle insan aynı insandır. Çünkü o, doğduğundan beri bir avuç toprakla bir soluk rûhtan ibârettir. Toprak ve rûh iç içedir onda ayrı değildir. Bunun için onun bünyesi diğer varlıklardan farklı değildir. Rûh, akıl ve beden tek bir yapıdır. İş ve ibâdet bir tek varlıktır. Dünya ve âhiret aynı öze sâhibdir. Ve insanın yaptığı her iş, bütün varlığından çıkar. (İslâm Terbiyesinin Metodu isimli eserinin İslâm Eğitiminin Özellikleri Bölümü.) Hayatın her anı, hem dünya hem âhiret içindir. (Peygamberlerden İktibaslar isimli eserimize bakınız.) Bunun için işler; bir kısmı Kayser'e, bir kısmı Allah'a âit olmak üzere, ikiye bölünmez. Bilakis her şey Allah içindir. Kayser de Allah'ın hükmü altında, Allah'ın kanununa boyun eğer. Öyleyse Allah'tan ayrı, insanın ne ekonomik düzeni, ne sosyal sistemi, ne de dünyevî nizâmı olur. Hiç bir şey için; bu, dünyanın nizâmıdır. Oraya Allah'ın müdâhalesi yoktur; denemez. Ve yine hiç bir şey için; bu, dini ilgilendirir dünyayı ilgilendirmez, denemez. Dünya; içinde bulunan her şeyi ile beraber Allah'a boyun eğer. O'na Allah'ın hükümlerinin hâkim olması gerekir. İnsanların ahlâk ve âdetleri... Birbirleriyle ilişkileri... Bireysel ve toplumsal hareketleri... cinsî, ekonomik ve sosyal davranışları... Savaş ve barışı... İç ve dış politikası... Hepsi Allah'ın yasasıyla çevrilidir. Ve yasaya göre düzenlenmiştir. Hepsini Allah kontrol eder, insanın istek ve kaprisine terkedilen hiç bir şey yoktur.

Bu işlerin bütünü birbiriyle bağlantılıdır. Hem rûhların derinliğinde, hem de hayatın içinde... İnsanın yaptığı işlerden, kendi başına bağımsız ve ötekilerle ilişkisi olmayan hiç bir iş yoktur. Rûhî, aklî ve organik faâliyetleri bu birleşik yapıdan doğmuştur. Bunun için de birbirine bağlıdırlar. Her cephesi ötekilere etki eder. Toplum hayatı bakımından da durum böyledir. Ekonomik düzeni; sosyal, rûhî ve ahlâkî düşünceden

ayırmak imkânsızdır. Bunlardan hiç birini diğerinden ayrı olarak ele alamayız. Hiç birinin diğerine etki etmediğini veya etkisi altında kalmadığını ileri süremeyiz. Ekonomik hayat; rûhî ve ahlâkî değerlerden ayrılamaz. Ahlâkî değerler ekonomik hayattan soyutlanamaz. İnsanlara: Siz kişisel davranışlarınızda serbestsiniz. Cinsî hareketlerinizi ve rûhî değerlerinizi istediğiniz şekilde düzenleyebilirsiniz. Ama politik ve ekonomik konularda devletin şu veya bu düzenine uyun, denilemez.

Kezâ: Geleneksel ahlâk kâidelerine bağlanın. Kötülük yapmayın, içki içmeyin ve farz ibâdetleri yerine getirin. Sonra ekonomik durumunuzu, istediğiniz gibi şekillendirin. İnsanları sömürün, köleleştirin ve haklarını yeyin, denemez. Çünkü toplumun ve rûhun iç yapısında mevcûd olan ilişkiler, bütün bu konuların belli bir düzen ve sistem içinde olmasını gerektirir.

Bütün bu konularda işin başı dengeye dayanır. Denge; Allah'ın nizâmı üzere yürüyen rûhların kazandığı bir niteliktir. Denge, bu evrende hâkim unsurdur. Gök cisimleri dengelidir. (İslâm Terbiyesinin Metodu, isimli eserimize bakınız.) Bir arpa boyu şaşmayan, bir sâniye veya sâlise uzaklaşmayan, bir metre ışık hızı değişmeyen, ince, sağlam ve hassâs bir nizâm evreni dengeler. Denge; bizim bir bölümünü teşkîl ettiğimiz güneş sisteminin belirgin bir özelliğidir. İçinde yaşadığımız dünyanın özellikle bir niteliğidir. Ve çok daha özel olmak kaydıyla, yeryüzündeki hayatın ana simgesidir. Evrendeki denge konusunda ilim, çok şeyler söylüyor. Ama burada onları açıklayacak değiliz. Duygulu ve derin görüşlü kişiler, evrendeki dengeyi ilim söylemezden önce de idrâk ediyorlardı. Rûhî bir parıltı ve huzme halinde bunu kavramışlardı.

İnsan hayatı da, içinde yaşadığı kâinâtın ve bütün canlıların uyduğu en büyük kanuna uymak ve bütün davranışlarında denge esâsını ölçü almak zorundadır. Uçucu hayâllerle ezici ihtiyâçlar arasında denge kurmak zorundadır. Kişisel istekleriyle toplumsal istekler, maddî arzularıyla rûhî arzuları, reel gücüyle hayâl gücü arasında, sevgi ve nefret, işle ibâdet arasında denge kurmak mecbûriyetindedir. Toplumun menfaatıyla ferdin yararını, bir neslin ihtiyâcıyla nesillerin ihtiyâcını kısaca hayattaki her şeyin arasını dengelemek zorundadır.

İnsanlar, tek bir nefisten meydana gelmiş olmaları, başlangıçları ve sonları itibârıyla ortak olmaları nedeniyle birbirlerinin kardeşidirler:

«Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikinizden birçok erkek ve kadın üreten Rabbınızdan korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan korkun da, akrabâlık bağını kesmekten sakının. Muhakkak ki Allah; sizin üzerinizde tâm bir gözeticidir.» (Nisâ, 1)

«Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere ve kabîlelere ayırdık. Gerçek-

ten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah, Alîm'dir, Habîr'dir.» (Hucurât, 13)

Bu kardeşlik, hayâl âleminde saklanan güzel bir teoriden ibâret değildir. Aksine beşer hayatının derinliklerine inen ve üzerine sistem ve hükümlerin konduğu köklü bir gerçektir. Maldan istifâde konusunda tüm insanlar ortaklaşırlar:

«Tâ ki mal, içinizde zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın.» (Haşr, 7)

Huzûr ve güven tüm insanlığın malıdır.

Müslümanın müslümana kanı, malı, namusu ve her şeyi harâmdır.

Sadece müslümanın mı? Tüm insanlığın...

«Her kim, bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibi olur.» (Mâide, 32)

Ahlâk, insânî bir meseledir. Ve insanların kardeşliği prensibinden doğar. Yeryüzünde bozgunculuk ve fuhuş yapan kişi bir kardeşinin veya bacısının namusuna saldırmaktadır. İnsanlarla alay eden veya çekiştiren, insanları aldatan ve yalan söyleyen, hırsızlık yapan ve başkasının malını zorla alan kişi; kendi nefsi için sevdiğini kardeşi için de sevmesini, kendisi için yaptığı şeyi kardeşi için de yapmasını buyuran kardeşlik kanuna tecâvüz etmektedir. Zâten bunun için kardeşliği korumayı emreden hükümler getirilmiştir. Bu hükümleri çiğneyenler, ağır baskı ve cezâlarla durdurulmak istenmiştir. İşte her iş ve duyguda hâkim olan bu rûh, insan hayatının esâsı olmaktadır. Hayatın içinden coşup gelen gerçek bir unsur...

Bütün bunların yanı sıra İslâm, insanı nazariyeler dünyasında gezinen bir yaratık olarak ele almaz, fiilen içinde yaşadığı gerçekleri göz önünde tutar. Ama gerçeklere böyle yakından dikkat etmesi, onun dar sınırlar içerisinde tıkanıp kalan mahdûd realiteleri ön plana alması anlamına gelmez. İslâm, insan varlığını, olduğu gibi ele alır. Ne ona tabîatına uygun olmayan yükümlülükler yükler, ne de enerjisini ihmâl eder. İnsanı bütün motifleri, arzuları ve davranışlarıyla ele alır. Onları kabul eder, göz önünde tutar. Yaptığı yegâne şey, o duygu ve istekleri içe gömmek ve baskı altına alarak yaratılışıyla savaşmak değil, eğitmek ve temizlemektir.

Cinsel enerji, aslında temizdir. İslâm onu, açık ve seçik olarak kabul eder:

Doğrusu sizin birçok şeylerinizde mükâfât vardır. Çevresinde bulunanlar derler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, birimiz şehvetini dindirirse yine mükâfât mı alır? Buna verdiği cevab şu olur: Biliyor musun, şâyet onu harâm yola harcamış olsaydı, üzerine günâh olmayacak mıydı? Aynı şekilde, helâl yola harcayınca da mükâfât vardır. (İslâm ve Materya-

lizm Arasında İnsan, isimli eserimizde İslâm'ın görüşü bahsine bakınız.)

Mülkiyet isteği temizdir. İnsanın kendi nefsini sevmesi temizdir. Savaşma arzusu ve kâbiliyeti temizdir. Nefret duygusu temizdir. Evet. İslâm insanın bütün kâbiliyet ve yeteneğini kabul eder ve cevâblandırır. Yalnız bununla da kalmaz, onları gerçek yerine yerleştirerek bizzât gerçekleşmesini ister. Fakat bunu yaparken hudûdu aşmamasını şart koşar. Hudûdu aştığı zaman bu temiz istekler, «fuhş»a dönüşür. Fuhuş, haddi aşmaktır. Bunun için çalışmasını önleyecek kontrol mekanizmaları koyar. Temizlemek üzere belirli hedefler tayin eder ve bu hedeflerden şaşmaması için onları Allah'a bağlar. Bunu yaparken, insan ruhunda saklı olan ve bizzat Allah tarafından kendisine lutfedilmiş bulunan araçlara dayanır:

«Andolsun nefse ve onu düzenleyene.» Sonra da ona; hem kötülüğü, hem de takvâyı ilhâm edene.» Nefsini arıtan gerçekten felâha ermiştir. Ve onu örtüp kirleten ise muhakkak ziyâna uğramıştır.» (Şems, 7-10)

Bunları yaparken insanın bir parçasının çamurdan olduğunu ve çamurun ağırlığını ve yapışkanlığını bilir. Onun için insanın gerçeklerin baskısı ve etkisi altında bulunduğunu, zayıf yaratıldığını kabul eder ve zayıflığını gidermeye çalışır:

«Allah (teklîflerini) sizden hafîfletmek istiyor. Çünkü insan, zayıf yaratılmıştır.» (Nisâ, 28)

Yükümlülüklerini hafîfletir: «O, sizi seçmiş ve babanız İbrâhîm'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.» (Hacc, 78) «Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.» (Bakara, 286) Ve gücü nisbetinde emredileni yapmasını buyurur: Ben size bir şey emrettiğim zaman, gücünüz yettiğince onu yapın. Ve bir şeyden de sizi nehyedersem ondan sakının. (Müslim)

Ve nihâyet insanın ayağının kayıp düşmesini affeder. Kişi yaptığında ısrâr etmediği sürece gazab kılıçlarını üzerine indirmez. «Hem onlar yaptıklarında bile bile ısrâr da etmezler. İşte onların mükâfâtı; Rablarından bir mağfirettir.» (Âl-i İmrân, 135-136) «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler. Kim de bunları yaparsa, cezâya çarpar. Kıyâmet günü azâbı kat kat olur ve orada alçaltılarak temelli bırakılır. Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin; Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Ğafûr, Rahîm olandır.» (Furkân, 68-70) Âdemoğlunun hepsi hatâ edicidir. Hatâ edenlerin en iyileri de tevbe edenlerdir.

İşte İslâm'ın insan görüşü. Bu görüş, insan hayatının tüm incelik ve derinliklerini kavrayan geniş kapsamlı bir görüştür. Bu görüş, insanın insanlık değerini, başka değerler hesâbına ayaklar altına almayan.

bir yanını hatırlarken öbür yanını unutmayan âhenkli ve dengeli bir görüştür.

Yüce, «insancıl» bir san'at eseri de ancak ve ancak böylesine kapsamlı ve dengeli bir düşünce sisteminden doğabilir. İnsan hayatının görülen ve görülmeyen her yanını içeren, ezici ihtiyâçlarını ve uçucu hayâllerini kapsayan bir san'at eseri... Realiteler dünyasını ve idealiteleri tasvîr eden, ferdî ve toplumsal hayatı yansıtan üstün bir san'at eseri... Maddî üretim, fikrî üretim ve rûhî üretimi birlikte gösteren, düşüş ve yükselişini yakalayan bir san'at eseri... Böyle bir san'at eseri, şüphesiz ki, insanlığın şâhid olduğu en büyük eser olacaktır. (İslâm Düşüncesinde San'at, Muhammed Kutub, 37-99).

——————oOo——————

ASR SÛRESİNİN SONU

HÜMEZE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنۢبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْـِٔدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Diliyle çekiştirip yüzünden de alay edenin vay haline.

2 — Ki o malı toplayıp onu sayar.

3 — Malının kendini ebedî kılacağını sanır.

4 — Hayır, andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.

5 — Hutame'nin ne olduğunu bilir misin sen?

6 — O, Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir.

7 — Ki, tırmanıp yüreklerin içine işler.

8 — Bu, onların üzerine kapatılmıştır.

9 — Uzatılmış sütûnlar arasında.

(الهمزة) kelimesi dille ve sözle çekiştirmek, (اللمزة) kelimesi ise yalnız dille çekiştirmektir. Yani insanlarla alay edip onları eksik göstermeye çalışanlar. Bu kelimelerin açıklanması Kalem sûresinde (âyet: 18) geçmişti.

İbn Abbâs der ki: «Diliyle çekiştirip yüzünden de alay eden.» kavli; kınayan ve sataşan, demektir. Rebî' İbn Enes ise (الهمزة) kelimesi, yüzle alay etmek (اللمزة) kelimesi de bundan sonrasıdır. Katâde der ki: Dili ve gözüyle alay edip çekiştirir, insanların etlerini yer ve onlara sataşır.

Mücâhid der ki: (الهمزة) el ve göz iledir. (اللمزة) ise dil iledir. İbn Zeyd böyle der. Mâlik ise Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki (الهمزة) kelimesi, insanların etini çekiştirmektir.

Sonra bazıları dediler ki: Diliyle çekiştirip yüzünden de alay edenden maksad, Ahmes İbn Şerîk'tir. Başkasıdır da denmiştir. Mücâhid ise; bu ifâde umûmîdir, der.

«Ki o, malı toplayıp onu sayar.» Malı üst üste yığıp teker teker sayar. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Malını toplayıp kap içinde saklayanı da.» (Meâric, 18) Süddî ve İbn Cerîr böyle derler. Muhammed İbn Kâ'b ise, malı gündüz onu şuradan ve şuradan oyalar. Gece olunca bir leş gibi uyur.

«Malının kendini ebedî kılacağını sanır.» Zanneder ki mal toplaması onu bu dünyada ebediyyen bâkî kılacaktır.

«Hayır, andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.» Hayır mes'ele ne onun sandığı gibidir ne de hesâb ettiği gibi. Bu malı toplayıp sayan, muhakkak Hutame'ye atılacaktır. Hutame, cehennemin sıfat olan isimlerinden bir isimdir. Çünkü o, kendisinde bulunan herkesi ezer. Bunun için Allah Teâlâ müteâkib âyette buyuruyor ki: «Hutame'nin ne olduğunu bilir misin sen. O, Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir ki tırmanıp yüreklerin içine işler.» Sâbit el-Benânî der ki: Daha onlar canlı iken yüreklerini yakar. Sonra der ki: Bu, onlara azâbın erişmiş olduğunun ifâdesidir.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî dedi ki: Bedenindeki her şeyi yer. Nihâyet boynunun hizâsındaki kalbine ulaşınca tekrâr bedenine döner.

«Bu, onların üzerine kapatılmıştır.» Beled sûresinde geçtiği gibi kilitlenmiştir. İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Bu, onların üzerine kapatılmıştır.» kavli hakkında; kilitlenmiştir, buyurmuştur. Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe de bu hadîsi Abdullah İbn Husayf kanalıyla... Ebu Sâlih'in sözü olarak nakleder ve peygambere ref'etmez.

«Uzatılmış sütûnlar arasında.» Atıyye el-Avfî der ki: Demirden sütûnlarda. Süddî ise; ateşten sütûnlarda, der. Şebîb İbn Bişr de İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki: O, «Uzatılmış sütûnlar arasında»

kavline; uzatılmış kapılar, anlamını vermiştir. Katâde der ki: Bu âyet Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde (انها عليهم مؤصدة بعمد ممددة) «Bu, onların üzerine uzatılmış sütûnlar ile kapatılmıştır,» şeklindedir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki: Onları sütûnların arasında cehenneme girdirmiş ve üzerine sütûnları uzatmıştır. Boyunlarında zincirler vardır ve bununla kapılar kapatılmıştır. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre onlar, cehennemde sütûnlarla azâblandırılıyorlar idi. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Ebu Sâlih ise «Uzatılmış sütûnlar arasında» kavline; uzun bağlar, diye mânâ vermiştir.

«Ki, tırmanıp yüreklerin içine işler.» Yani içine girip göğüslere kadar ulaşan ve kalblerdeki her şeye muttali' olan. Kalbler anlamına gelen (الافئدة) kelimesi, kalblerin ortasıdır. İnsan bedeninde (فؤاد) kelimesinin ifâde ettiği organdan daha ince bir organ yoktur. En küçük bir eziyyet halinde de ondan daha çok kederlenen yoktur. Böyle olunca cehennem ateşi kalbleri yaladığı ve onu kuşatıp sardığı zaman durum ne olacaktır? Özellikle «yürekler» ifâdesinin kullanılmasının sebebi; küfür ve bozuk inançların yerleştiği merkez olmasıdır, diyenler de vardır. Ateşin kalbleri yalaması demek, onu bütünüyle kuşatması demektir. (Nesefî, Medârik, VI, 567).

HÜMEZE SÛRESİNİN SONU

FÎL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmutştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ
طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Rabbının; fil sâhiplerine ne ettiğini görmedin mi?

2 — O, bunların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?

3 — O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi.

4 — Ki, onların üzerine pişkin tuğladan taşlar atıyorlardı.

5 — Nihâyet onları, yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.

Bu da Allah Teâlâ'nın Kureyş'lilere lutfettiği bir başka nimetidir. Kâ'be'yi yıkıp onu varlıklar dünyasından silmeye azmetmiş olan Fîl ashâbını uzaklaştırmış olması, yere batırıp burunlarını sürtüp gayretlerini boşa çıkartması, işlerini yolundan çıkarması ve en acı bir kayıpla geri döndürüp göndermesi de Allah'ın bir lutfudur. Fîl ashâbı Hıristiyan bir kavim idiler. O sıralarda onların dini putlara tapma bakımından Kureyş'lilerin haline çok benziyordu. Ancak bu, Rasûlullah (s.a.)ın gön-

derilişine bir hazırlık niteliğidde idi. Çünkü en meşhûr olan görüş uyarınca Rasûlullah (s.a.) o yıl doğmuştu. Kader hâl diliyle sankı şöyle demektedir: Ey Kureyş'liler topluluğu; siz onlardan üstün olduğunuz için sizi Habeş'lilere karşı muzaffer kılmadık, ancak peygamberlerin hâtemi olan ümmî peygamber Muhammed (s.a.)i peygamber olarak gönderip, değer vererek saygıyla yücelttiğimiz o eski evi korumak için sizi onlara üstün kıldık.

Fîl Ashâbının Kıssası:

Daha önce Bürûc sûresindeki Uhdûd ashâbının kıssasında geçtiği gibi Himyer krallarının sonuncusu olan Zû-Nuvâs müşrik bir kişi idi ve o, Hıristiyan olan Uhdûd ashâbını öldürmüştü. Bunlar yaklaşık yirmi bin kişi idiler. Uhdûd ashâbından Zû-Sa'lebân denilen bir kişiden başka kimse kurtulamadı ve o gidip Hıristiyan olan Şâm kralı Kayser'den yardım istedi. Kendilerine en yakın olması nedeniyle Şâm kralı ona bir mektûb yazıp Habeş Kralı Necâşî'ye yolladı. Necâşî, Eryât ve Sabbâh oğlu Ebrehe adında iki komutanını büyük bir ordu ile Yemen'e gönderdi. Onlar, önlerine gelen ülkeleri çiğneyip Himyer krallarının iktidârını ellerinden aldılar. Zû-Nuvâs denizde boğularak öldü. Habeş'liler Yemen idâresinde bağımsızlık kazanarak Eryât ve Ebrehe isimli bu iki komutanın emri altına girdiler. Ancak Eryât ve Ebrehe iktidâr konusunda ihtilâfa düştüler, karşılıklı mücâdele edip savaştılar. Biri diğerine dedi ki: İki ordunun kendi arasında savaşmasına gerek yok. Ben ve sen karşı karşıya dövüşelim. Hangimiz diğerini öldürürse, artık krallık onun olsun. Bu konu üzerinde ittifâk ederek karşılaştılar. Ve ikisinin de sırtında ok vardı. Eryât, Ebrehe'ye saldırıp ona kılıçla vurdu burnunu, ağzını ikiye parçalayıp yüzünü yardı. Ebrehe'nin kölesi Atevde de Eryât'a saldırarak onu öldürdü. Ebrehe, yaralı olarak geri döndü. Yarasını tedâvî ettirdi ve iyileşti. Böylece Yemen'deki Habeş ordusunun yönetiminde bağımsız oldu. Necâşî ona mektûb yazarak durumunu kınadı ve burnunu yere sürterek ülkesini çiğneyeceğine and içip tehdîd etti. Ebrehe ise ona yumuşak davranıp iyi geçinmek üzere elçi gönderdi ve elçisiyle birlikte hediyeler de yolladı. Bir testinin içine de Yemen toprağını koydu. Alnını sürterek onu da beraber gönderip mektûbunda dedi ki: Kral bu toprağa bassın da yemîni yerine gelsin. Ben, alnımı bununla krala gönderiyorum. Mektûb kralın eline ulaşınca hayret etti ve hoşnûd olarak onu işinin başında bıraktı. Ebrehe Necâşî'ye gönderdiği mektûbta dedi ki: Ben Yemen toprağında senin adına daha önce benzeri yapılmamış olan bir kilise yapacağım. San'â'da çevresi yüksek, binâsı yüce, etrâfı süslü, manzaralı bir kilise yapmak üzere işe başladı. Araplar onun yüksekliğinden dolayı Kuleyyis adını vermişlerdi. Zîrâ ona bakanın başındaki takkesi —binânın yüceliğinden dolayı— neredeyse düşeyazıyordu. Dudağı yarık Ebrehe, arapların Mekke'deki Kâ'-

be'yi haccetmeleri gibi buraya hac için gelmelerini emretti. Ve bunu ülkesinde i'lân etti. Adnân ve Kahtân soyundan olan araplar buna karşı çıktılar. Kureyş'liler de buna son derece kızdılar. Öyle ki bunlardan bazı kişiler, o kiliseye gidip geceleyin içine girdiler ve içine pisleyerek hemen geri döndüler. Kilisenin bakıcıları bu pisliği görünce durumu hükümdârları Ebrehe'ye iletip dediler ki: Bunu yapan yalnızca bazı Kureyş'lilerdir. Çünkü onlar, senin kendi ma'bedlerine benzer ma'bed binâ etmene kızmaktadırlar. Bunun üzerine Ebrehe; Mekke'deki Beytullah'a gidip onu taş taş üstünde bırakmayacak şekilde tahrîb edeceğine and içti.

Mukâtil İbn Süleymân der ki: Kureyş'lilerden bazı delikanlılar, o ma'bede girip içinde ateş yaktılar. O günde hava çok şiddetli sıcaktı, binâyı yaktı yere yıkıldı.

Ebrehe bunun için ordu hazırladı ve hiç bir kimsenin engel olamayacağı büyük savaşçılar te'mîn etti. Orduya benzeri görülmemiş büyüklükte filler de iştirâk etti. Bu file Mahmûd adı veriliyordu. Bu fili Necâşî bunun için Ebrehe'ye göndermişti. Denilir ki, Ebrehe'nin yanında ayrıca sekiz fil daha vardı. On iki fil bulunduğu da söylenmiştir. Başka şekilde söyleyenler de vardır. Allah en iyisini bilendir. Ebrehe bu fillerle Kâ'be'yi yıkmak istiyordu. Kâ'benin direklerine zincirler bağlayacak ve bu zincirleri fillerin boynuna geçirecekti. Sonra da filleri sürüp bütünüyle Kâ'be'nin duvarlarının yıkılmasını sağlayacaktı. Araplar Ebrehe'nin Kâ'be'yi yıkmak üzere geldiğini işitince, bunu ciddî olarak ele aldılar ve kendilerinin Beytullah'ın koruyucusu olduklarını kabul edip Kâ'be'ye hîle ile gelmek isteyenleri geri çevirmeye hakları olduğunu söylediler. Yemen'in önde gelen krallarından olan ve Zû-Nefr denilen kişi, arapların yanına gidip kavmini ve kendisine uyan diğer arap kabîlelerini Ebrehe ile savaşa ve Allah'ın evini kurtarmaya çağırdı. Bu evin yıkılıp harâb olmasını önlemeye davet etti. Onlar da bu adama uyup Ebrehe ile savaştılar. Azîz ve Celîl olan Allah'ın Kâ'be'nin değeri ve yüceliği ile ilgili bir maksadına mebnî olarak, Ebrehe onları yendi ve Zû-Nefr isimli kişiyi esîr aldı ve beraberinde götürdü. Sonra Mekke'ye doğru yollandı, nihâyet Ha'şâm topraklarına geldiğinde, Nufeyl İbn Habîb el-Haş'amî kavmiyle beraber ona karşı çıktılar. Kavminden Sehrân ve Nâhis de kendisine katıldılar. Ebrehe ile savaştılar. Ebrehe onları da yendi ve Nufeyl İbn Habîb esîr edildi. Ebrehe önce onu öldürmek istediyse de sonra bağışladı ve Hicâz ülkesinde kendisine rehberlik etmesi için onu yanına aldı. Tâif topraklarına yaklaşınca, Tâif'in Sakîf kabîlesine mensûb halkı ona karşı çıktılar ve ma'bedlerini korumak için ona iyi davranış gösterisinde bulundular. Onlar ma'bedlerine Lât'ın adını veriyorlardı. Ebrehe'ye ikrâmda bulunarak Ebu Re'gâl isimli bir hemşehrilerini kılavuz olmak üzere Ebrehe ile birlikte gönderdiler. Ebrehe,

Mekke yakınlarındaki el-Muğammes'e gelince orada konakladı ve askerini Mekke halkının develerinin ve diğer sürülerinin üzerine saldırttı. Onları alıp Ebrehe'ye getirdiler. Bu sürüde Abdülmuttalib'in iki yüz devesi vardı. Ebrehe'nin emri üzerine bu sürüye saldıran öncü birlik komutanının adı, Esved İbn Mefsûd idi. İbn İshâk'ın zikrettiğine göre, bazı araplar onu hicvettiler. Ebrehe, Himyer kabîlesine mensûb olan Hinâta'yı Mekke'ye gönderdi. Ve Kureyş'in en seçkinini getirmesini emretti. Allah'ın evini korumazsanız, kral sizinle savaşmak niyyetiyle gelmedi, diye de haber yolladı. Hinâta Mekke'ye gelince onu Hâşim oğlu Abdülmuttalib'in yanına getirdiler. Hinâta, Ebrehe'nin söylediğini Abdülmuttalib'e tebliğ etti. Abdülmuttalib ona dedi ki: Allah'a andolsun ki; biz de onunla savaşmak istemeyiz. Bizim buna gücümüz de yetmez. Burası Allah'ın harâm olan evidir ve dostu İbrâhîm'in makâmıdır. Eğer onu korursak, burası Allah'ın evi ve haremidir. Ve eğer bırakacak olursak bu onunla Allah arasındadır. Allah'a andolsun ki; bizim onu koruyacak gücümüz yoktur. Hinâta Abdülmuttalib'e dedi ki: Benimle beraber Ebrehe'ye gel. Abdülmuttalib onunla beraber Ebrehe'nin yanına gitti. Ebrehe onu görünce, saygıyla karşıladı. Çünkü Abdülmuttalib görünüşü güzel, yakışıklı bir kişi idi. Ebrehe tahtından inerek onunla beraber serginin üzerine oturdu ve tercümânına şöyle dedi: Ona istediğin nedir? diye sor. Abdülmuttalib, tercümân vâsıtasıyla dedi ki: Benim istediğim hükümdârın almış olduğu iki yüz devemi bana geri vermesidir. Ebrehe, tercümânına şöyle dedi: Ona de ki; seni gördüğüm zaman benim hayretimi çekmiştin. Ama konuşunca sana gerek duymadım. Benimle, aldığın iki yüz deve için mi konuşuyorsun da gerek senin ve gerek atalarının dininin ma'bedi olan mukaddes evi yıkmak istediğimi unutuyorsun. Halbuki ben, onu yıkmak üzere geldim, sen ise bu konuda bana bir şey demiyorsun. Abdülmuttalib ona dedi ki: Doğrusu develerin sâhibi benim. Evin sâhibi de onu korur. Ebrehe dedi ki: Onu benden koruyamaz. Abdülmuttalib dedi ki: Sen, onunla başbaşasın.

Denilir ki: Abdülmuttalib arapların seçkinlerinden bir toplulukla birlikte Ebrehe'nin yanına gitmiş ve ona Kâ'be'yi yıkmaktan vazgeçmesine karşılık Tühâme'deki mallarının üçte birini vermeyi teklîf etmişler. Ancak Ebrehe bunu kabûl etmemiş. Ebrehe Abdülmuttalib'e develerini vermiş ve Abdülmuttalib Kureyş'lilere gelerek Mekke'den çıkmalarını, dağların tepelerinde korunaklı yerlere yerleşmelerini, askerlerin saldırısından endîşe ettiğini bildirmiş. Sonra Abdülmuttalib ve Kureyş'liler Kâ'be'ye gelerek Allah'a duâ etmişler, Ebrehe ve ordularına karşı kendilerine yardımcı olmasını istemişlerdi. Kâ'be'nin kapısındaki halkayı tutarak şöyle demişti:

«Allah'ım, adam kendi kâfilesini koruyor, Sen de Kâ'be halkını koru.
Onların haçı ve kuvvetleri yarın Senin kuvvetlerini yenmesinler.»

İbn İshâk der ki: Sonra Abdülmuttalib kapının halkasını bıraktı ve dağların başına çekildiler.

Mukâtil İbn Süleymân der ki: Mekke'liler Kâ'be'nin yanında gerdanlıklı yüz deve bırakıp gittiler ki askerlerden bir kısmı haksız yere dokunur da Allah Teâlâ bu sâyede kendilerinden intikâm alır.

Ertesi gün Ebrehe, Mekke'ye girmek üzere hazırlandı. Fili de hazırlanmıştı. Filin adı Mahmûd idi. Ordu hazır hale gelmişti. Filler Mekke'ye doğru yönlendirilince, Nüfeyl İbn Habîb gelip filin yanında durdu kulağına eğilmiş ve: Koş ey Mahmûd, yahut geldiğin yere doğru dosdoğru dön. Çünkü sen Allah'ın harâm olan beldesindensin, demişti. Sonra kulağını bırakmıştı. Fil koştu, Nufeyl İbn Habîb dağın tepesine çıkıncaya kadar kaçıp geldi. Kalkması için file vurulduğunda fil kalkmadı. Başına demir çomaklarla vurdular. Karnının altına ucu eğri sopalarla vurup kalkması için kanattılar. Fil yine kalkmadı. Yemen tarafına dönmek üzere yönelttiklerinde kalkıp koştu. Şâm tarafına döndürdüklerinde yine aynı şekilde yaptı. Doğuya döndürdüklerinde ise yine aynı şekilde yaptı. Mekke'ye yönlendirilince çöktü. Allah Teâlâ onların üzerine denizden kırlangıca ve Belesân'a (bir tür kırlangıç) benzer kuşlar gönderdi. Her kuş ile birlikte üç taş vardı. Biri gagasında, ikisi ayaklarındaydı. Leblebi ve mercimek büyüklüğünde idi. Onlardan kime isâbet ederse, helâk oluyordu. Ancak bu taşlar hepsine isâbet etmiş değildi. Onlar yol arayarak kaçıp gitmeye başladılar. Nüfeyl'den kendilerine yol göstermesini istiyorlardı. Nüfeyl de diğer Kureyş'liler ve Hicâz'lı araplarla birlikte dağın tepesinde idi. Allah'ın Fil ashâbına indirdiği intikâmını seyrediyorlardı. Nüfeyl şöyle diyordu:

«Kaçış nereye? Peşinizden gelen tanrıdır.
Dudağı yarık Ebrehe de gâlib değil mağlûbtur.»

(...)

Vâkıdî kendi isnâdlarıyla nakleder ki: Fil ordusu Harem-i Şerîf'e girmek üzere hazırlanıp filleri de hazırladıklarında, fili diğer yönlere yönelttikleri zaman gidiyordu. Ama Harem-i Şerîf'e yönelttiklerinde durup bağırıyordu. Ebrehe ise fil sürücüsüne saldırıyor, kızıp dövüyordu ve fili Harem-i Şerîf'e girdirmek için zorlamasını emrediyordu. Bu konuda söz uzar gider. Abdülmuttalib ve Mekke eşrâfından bir topluluk —aralarında Mut'im İbn Adiyy, Amr İbn Âiz İbn Ümrân İbn Mahzûn, Mes'ûd es-Sakafî de bulunuyordu— Hira dağında Habeş'lilerin yaptıklarını gözetliyorlardı. Çok garîb bir yaratık olan filin durumunu ve karşılaştığı hali seyrediyorlardı. Onlar bu haldeyken birden Allah Teâlâ Ebâbîl kuşlarını üzerlerine gönderdi. Parça parça sarı, güvercinden küçükçe ve ayakları kırmızı olan bu kuşların her birinde üç taş bulunuyordu. Kuşlar gelip üzerlerinde halka halka oldular ve bu taşları onların üzerine bırakınca onlar da helâk olup gittiler.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki: İki fil getirmişlerdi. Mahmûd adı verilen birincisi çöküp kalmış, diğeri ise kızıp çakıl yağdırmıştı.

Vehb İbn Münebbih der ki: Onların beraberinde pekçok fil vardı. Mahmûd kralın filiydi. O, kımıldamamıştı. Diğer filler de ona tâbi olacaklardı. İçlerinden bir fil kızdı ve çakıl fırlattı. Bunun üzerine geriye kalan diğer filler de kaçtılar.

Atâ İbn Yessâr ve başkaları derler ki: Bu dehşetli anda hepsine azâb gelmiş değildi. Kimileri çabucak helâk olurken, kimilerinin de kaçtıkları esnâda organları lime lime düşüyordu. Ebrehe, uzvu lime lime düşenlerdendi. Nihâyet Huş'am diyârında öldü.

İbn İshâk der ki: Onlar kaçıp muhtelif yollara doğru gitmeye çalıştılar. Ancak her çıkışta helâk ediliyorlardı. Ebrehe vücûdundan yara almıştı. Ebrehe'yi beraberlerinde taşıdılar. Eti lime lime düşüyordu. Nihâyet San'â'ya getirdiklerinde o, bir kuş yavrusu kadar kalmıştı. Öldüğü zaman —iddiâ ettiklerine göre— kalbi göğsünden yarılıp ayrılmıştı.

Mukâtil İbn Süleymân der ki: Kureyş'liler, onların bıraktıkları şeylerden pekçok mal elde ettiler. O gün Abdülmuttalib, bir çukuru doldurucak kadar altın elde etmişti.

İbn İshâk der ki: Bana Ya'kûb İbn Utbe'nin anlattığına göre; o gün mutlakâ arab toprağında çiçek ve kızamık hastalığı görülmüştü. Ve yine o yıl güzerlik, Ebu Cehil karpuzu ve tidala ağaçlarından yapılan kesecikler görülmüştü. İkrime'den de sağlam bir isnâdla bu şekilde söylediği rivâyet edilir.

İbn İshâk der ki: Allah Teâlâ Muhammed (s.a.)i elçi olarak gönderdiğinde, Kureyş'lilere olan nimet ve ihsânını saymakta ve onları yerlerinde bırakıp Habeş'lileri geri çevirmesindeki lutfunu zikretmek için onunla birlikte: «Rabbının; fil sâhiplerine ne ettiğini görmedin mi? O, bunların düzenlerini boşa çıkarmadı mı? O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi. Ki, onların üzerine pişkin tuğladan taşlar atıyorlardı. Nihâyet onları, yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.» buyurmuş. Ve ardından gelen sûrede de: «Kureyş'in alıştırılması için, yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı, bu evin Rabbına ibâdet etsinler. Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.» buyurmuştur. Eğer onun getirdiği gerçeği kabul ederlerse Allah'ın kendileri için murâd ettiği hayrı ve içinde bulundukları iyi hali değiştirmemesi için.

İbn Hişâm der ki: (الابابيل) kelimesi; topluluklar, demektir. Araplar bunun müfredini kullanmamışlardır. (السجيل) kelimesi ise Yûnus ve Ebu Ubeyde'nin bana bildirdiklerine göre, arapça çok sert ve katı anlamınadır. İbn Hişâm der ki: Müfessirlerden bazıları; bu ke-

limelerin farsça iki kelimeden meydana geldiğini ve arapların bunları birleştirerek tek kelime yaptığını, söylemişlerdir. Kelimenin aslı farsça taş anlamına gelen senc (seng) ile çamur anlamına gelen cill (kill) kelimesinin birleşmesinden ibârettir. Bu takdîrde iki kelimenin ortak anlamı, taş ve çamur cinsinden olan taş demek olur. (العصف) kelimesi ise, henüz biçilmemiş olan ekindir. Bunun müfredi (عصفة) şeklindedir. İbn Hişâm'ın zikrettiği bilgiler burada son buldu.

Hammâd İbn Seleme der ki: Âsım, Zirr kanalıyla Abdullah ve Abdurrahmân oğlu Ebu Seleme'den nakletti ki; o «Sürülerle kuşlar.» kavline; gruplar halinde, anlamını vermiştir. İbn Abbâs ve Dahhâk da (أبابيل) kelimesine; birbiri peşi sıra gelen, anlamını vermişlerdir. Hasan el-Basrî ve Katâde ise (أبابيل) kelimesine «çok» anlamını verir. Mücâhid de bu kelimeye; birbiri arkasınca gelen dağınık ve toplu kuşlar, anlamını verir. İbn Zeyd, bu kelimenin ayrı ayrı kimi burdan, kimi ordan gelen kuşlar olduğunu söyler.

Kisâî der ki: Nahivcilerin (أبّول) kelimesinin (عجول) şeklinde olduğunu söylediklerini işittim. Yine bazı nahiv bilginlerinden (ابابيل) kelimesinin (ابّيل) kelimesinin cem'i olduğunu söylediklerini duydum.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn el-Müsennâ... İshâk İbn Abdullah İbn Hâris İbn Nevfel'den nakleder ki; o, «O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi.» kavline; öbek öbek, anlamını vermiştir. Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi.» kavli hakkında; onların kuş burnu gibi burunları, köpek pençesi gibi pençeleri vardı, demiş.

Ya'kûb... İkrime'den nakleder ki; bu kuşlar, denizden çıkmış yeşil kuşlar imiş. Yaban hayvanları gibi başları varmış.

İbn Beşşâr der ki: Bize İbn Mehdî... Ubeyd İbn Umeyr'den nakletti ki; bunlar Karadeniz kuşlarıymış. Gagalarında ve pençelerinde taşlar varmış. Bu isnâdların hepsi de sahîhtir.

Saîd İbn Cübeyr der ki: Bu kuşlar, sarı gagaları bulunan yeşil kuşlarmış. Ve muhtelif yerlerden gelmişler imiş.

İbn Abbâs, Mücâhid ve Atâ'dan nakledilir ki; Ebâbîl kuşları Ankâ'-ül-Muğrib (adı olup ta kendisi bulunmayan ve uzak diyârlarda yaşadığı sanılan Ankâ kuşu) denilen kuş gibi imiş. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ubeyd İbn Umeyr'den nakletti ki; Allah Teâlâ fil ashâbını helâk etmek isteyince üzerlerine kırlangıç gibi denizden çıkan kuşlar gönderdi. Her kuş, renkli üç taş taşıyordu. İkisini ayağıyla, birini de gagasıyla taşıyordu. Ubeyd İbn Umeyr der ki: Bu kuşlar gelip onların başının üzerinde saf tuttular. Sonra ses çıkararak gagalarında ve ayaklarında bulunan taşları attılar. Düşen her

taş, bir kişinin başından girip altından çıkıyordu. Vücûdunun neresine değerse öbür trafından delip çıkıyordu. Allah Teâlâ şiddetli bir rüzgâr yolladı da taşlar daha sert düştüler, şiddetleri arttı ve böylece hepsi helâk oldu.

Süddî; İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, o; «Pişkin tuğladan taşlar.» kavli hakkında şöyle demiştir: Taş şeklindeki çamurdan. Bu kelime, Farsça seng ve kill kelimelerinden mürekkebtir. Az önce bunun açıklamasını vermiştik. Burada tekrârına gerek duymuyoruz.

«Nihâyet onları, yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.» Saîd İbn Cübeyr der ki: Halkın hebbûr dediği saman çöpü gibi. Saîd'den nakledilen bir rivâyette de o; bu kelimeye, buğday yaprağı, der. Yine ondan nakledilen bir rivâyette (العصف) kelimesinin saman, yenik kelimesinin de hayvanlar için biçilen kesik anlamına geldiğini söylemiştir. Hasan el-Basrî de böyle der. İbn Abbâs, bu kelimeye tanenin kabuğu anlamını verir ki buğdayın üzerindeki kabuk gibidir. İbn Zeyd ise; ekinin yaprağı, baklanın yaprağı, dĕr. Hayvanlar bunu yeyince o artık ottan da öte bir kalıntı haline dönüşür. Âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ onları yere batırıp helâk etmiş ve kendi oyunlarını geri çevirip hiç bir hayır elde edememelerini sağlamıştır. Sonra da hepsini helâk etmiştir. Onlardan geri dönen herkes mutlakâ yaralı dönmüştür. Hükümdârları Ebrehe de aynı şekilde olmuştur. Ülkesi olan San'a'ya vardığında, kalbi ile göğsü birbirinden ayrılmış ve başlarına geleni anlatıp ölmüştür. Ondan sonra yerine oğlu Yeksûm sonra da kardeşi Ebrehe oğlu Mesrûk kral olmuştur. Sonra Himyer kabîlesinden Zeyd İbn Yezîd, İran hükümdârı Kisrâ'ya giderek Habeş'lilere karşı yardım istemiş, o da kendisine bir ordu vererek Habeş'lilerle savaşmalarını sağlamış, böylece Allah Teâlâ mülkü tekrâr onlara vererek, atalarının olduğu gibi onların da hükümdâr olmasını sağlamıştır. Arap kabîlelerinden kutlanmak üzere yanlarına pekçok elçi gelmiştir.

Muhammed İbn İshâk der ki: Bize Abdullah İbn Ebu Bekr... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Ben, fil sürücülerinden iki kişinin, Mekke'de kör kötürüm ve halktan yiyecek dilendiklerini gördüm. Vâkıdî de Hz. Âişe'den benzer bir rivâyeti nakleder. Ebu Bekr kızı Esmâ'dan da şöyle dediği nakledilir: İsâf ve Nâile isimli putların yanında iki kötürüm oturmuş halktan yiyecek istiyorlardı. Müşrikler kurbânlarını bu putların olduğu yerde keserlerdi. Ben derim ki, fil sürücüsünün adı Enîs idi.

Ebu Nuaym, «Delâil en-Nübüvve» isimli kitâbında İbn Vehb kanalıyla... Osmân İbn Muğîre'den Fîl ashâbının kıssasını nakleder. Ancak Ebrehe'nin Yemen'den gelmediğini, komutanlarından Şimr İbn Mafsûd denilen bir adamı gönderdiğini ve ordusunun da yirmi bin kişi olduğunu söyler. Onun anlattığına göre, kuş geceleyin onlara taşı atmış ve sabahleyin sar'âlı olarak kalkmışlardır. Bu ifâde gerçekten garîbtir,

ancak Ebu Nuaym bunu kuvvetli sanıp diğerlerine tercîh etmiştir. Sahîh olan, dudağı yarık Ebrehe'nin Habeş'li olup Mekke'ye gelmiş olmasıdır. Anlatılanlar ve şiirler bunu göstermektedir. İbn Lehîa, Esved kanalıyla Urve'den; Ebrehe'nin, beraberinde filler bulunan bir bölükle Esved İbn Mafsûd'u gönderdiğini rivâyet eder. Ancak bizzât Ebrehe'nin geldiğini söylemez. Sahîh olan kavil onun da gelmiş olduğudur. Belki de İbn Mafsûd öncü orduların kumandanıydı. En iyisini Allah bilir. Sonra İbn İshâk, Fîl ashâbının kıssasının da içinde yer aldığı bazı arap şâirlerinin şiirlerini nakleder.

(...)

Feth sûresinin başında anlatmıştık: Rasûlullah (s.a.)ın Hudeybiye günü, Kureyş'lilerin üzerinde konakladığı tepeye çıktığında devesi durup çökmüştü. Onu vurunca da ısrâr edip kalkmıştı. Kusvâ çöktü demeleri üzerine, Rasûlullah (s.a.)ın; Kusvâ çökmedi ve o bunun için yaratılmış da değildir, ancak onu fili tutan tuttu, buyurmuştu. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle demişti: Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki; onlar bugün benden Allah'ın harâmlarına ta'zîm gösterdikleri bir kâide isterlerse muhakkak onlara uyarım. Sonra devesini sürmüş o da kalkmıştı. Bu hadîs Buhârî'nin münferid olarak naklettiği hadîslerdendir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Rasûlullah (s.a.)ın, Mekke'nin fethi günü şöyle buyurduğu nakledilir: Allah Teâlâ Mekke'ye girmekten filleri alıkoydu. Ancak Rasûlünü ve mü'minleri oraya hâkim kıldı. Doğrusu Mekke'nin harâmlığı dün olduğu gibi, bugün de tekrâr geri dönmüştür. Dikkat edin, gören görmeyene teblîğ etsin.

İZÂHI

Bu yüce sûre, bize Allah Teâlâ'nın peygamberine ve kendisinin risâletini teblîğ edenlere, kudretinin yüceliğini belirten işlerinden birini gösterip dikkatleri bu noktaya celbetmek istediğini belirtiyor. O'nun kudretinin dışında her kudret zayıftır. Her şey Allah'ın kudretine boyun eğer. Kulları üzerinde kahredici güç O'nundur. Hiç bir güç O'nu alıkoyamaz. Hiç bir kuvvet O'na başkaldıramaz. Bu büyük olay şudur: Bir topluluk filleriyle üstünlük sağlama arzusuna düşüp Allah'ın kullarından bir kısmını mağlûb ederek onlara kötülük ve eziyyet vermek istedi de Allah Teâlâ onları helâk etti, ordularını geri tepti, ordularına ve güçlerine güvenir iken tedbîrlerini bozdu ve sâhib oldukları hiç bir şey kendilerine fayda sağlamadı.

Bu âyetlerin bu kadarlık mânâsıyla yetinmemiz ve bunun ötesinde daha başka hiç bir tafsîlâta girişmememiz yeterli olabilirdi. Öğüt ve ibret bakımından bu kadarı kâfî idi. Nitekim Uhdûd ashâbının kıssa-

sında bu kadarcıkla yetinmiştik. Ancak bu sûrede açıklamayı biraz uzatmamız uygun olur. Nitekim Fîl vak'ası diğer âyetlerde vârid olduğu gibi, bizatihi mütevâtir rivâyetlerle bilinen bir vak'adır. Hattâ bazıları onu, bir tarih başlangıcı yapmışlar ve olayların seyrini onunla tanzîm ve tesbît etmişlerdir. Bu sebeple; Fîl yılında falanca doğmuştu veya Fîl yılından iki ay sonra şu olay olmuştu, gibi ifâdeler araplar arasında kullanılır olmuştu.

Bu vak'anın tevâtür derecesine varan nakline göre, Habeş'li bir komutan —ki Yemen'lileri yenmiş olan bir grubun komutanıydı— şerefli saydığı Kâ'beye saldırmak ve onu yıkmak istedi. Maksadı arapların hac için oraya gitmesini önlemekti. Ya da arapları ezip horlamak istiyordu. Bu maksadını gerçekleştirmek için büyük bir orduyla Mekke'ye doğru yöneldi. Daha fazla korku salmak ve kalbleri dehşete sürüklemek için ordusunda bir veya birçok da fil bulunduruyordu. Bu komutan, karşılaştığı herkesi yenerek yürüyüşüne devâm etmiş ve nihâyet Mekke yakınlarındaki el-Muğammes isimli yere gelmişti. Sonra Mekke halkına haber göndererek; onlarla savaşmak için gelmediğini, yalnızca Beytullah'ı yıkmak istediğini bildirdi. Mekke'liler bundan dehşete düştüler ve dağların tepesine çıkarak onun ne yapmak istediğini seyretmeye koyuldular.

Ve ikinci günü askerlerin arasında çiçek ve kızamık hastalığı yaygınlaştı. İkrime'nin dediğine göre Arap memleketlerinde çıkan ilk çiçek hastalığı idi bu. İbn Utbe de; ilk defa o yıl Arap memleketlerinde çiçek ve kızamık hastalığı görüldü, der. Mikrop Ebrehe'nin askerlerinin vücûdunda eşine rastlanmayan bir te'sîr gösterdi. Etleri lime lime eriyor ve dağılıyordu. Hem askerler, hem de kumandan dehşete kapıldılar ve geri dönerek kaçtılar. Habeşistân'a geldikleri zaman hâlâ etleri parça parça düşüyordu. Nihâyet ordu kumandanına mikrop sirâyet etti ve San'â'da öldü.

Siz bu kuşların sinek veya sivrisinek cinsinden bir takım hastalık mikrobu taşıyan uçucu varlıklar olduğunu kabul edebilirsiniz. Kurumuş çamurdan taşların da zehirli ve sert çamurlar olduğunu, rüzgârlar vâsıtasıyla bir yerden bir yere taşındığını ve bu hayvanların ayağına takılarak o bölgelere kadar geldiğini, bir insan cesedine temâs edince de mikropların vücûdda kılların dibindeki deliklerden vücûda sirâyet ettiğini ve insan bünyesinde a'râzlara sebep olarak etin lime lime düşmesine vesîle olduğunu kabul edebilirsiniz. Hem bu zayıf, uçucu varlıkların çoğunluğu Allah'ın insanlar arasında helâk etmek istediklerini, helâk etme mevzûunda en büyük askerleri arasında sayıldığını, günümüzde mikrop denen varlığın da bunların dışında bir şey olamayacağını kabul edebilirsiniz. Mikropların çok çeşitleri vardır. Sayılarını Allah'tan başka kimse bilmez. Allah'ın zâlimleri kahretmesinde tecellî eden kud-

retinin eserlerinin mutlak şekilde azâbı getiren kuşların dağlar kadar büyük veya Zümrüd-ü Ankâ cinsinden bir kuş olmasını, muhtelif şekillerde ve renklerde bulunmasını, hattâ attıkları taşların mikdârını ve te'sîr keyfiyetini bilmeyi îcâb ettirmez. Çünkü Allah'ın her türlü varlıktan askerleri vardır:

Her şeyde bir delil vardır O'na,
Delâlet eder O'nun birliğine.

Kâinâtta bulunan bütün kuvvetler, Allah'ın kuvveti karşısında boyun eğerler. Allah'ın evini yıkmak isteyen bu zâlime karşı da Allah Teâlâ çiçek ve kızamık mikroplarını taşıyan uçucu varlıklarını gönderip, hem o zâlimi, hem de onun kavmini daha Mekke'ye girmeden helâk etti.

İşte bu sûrenin tefsîrinde güvenilecek yegâne rivâyet budur. Bunun dışında anlatılanlara gelince, kabûle şâyân değildir. Eğer diğer rivâyetlerin nakli sahîh ise; o takdîrde te'vîli daha uygundur. Ayrıca Allah'ın kudretinin azametini ifâde eden husûslardan birisi de Allah'ın dört ayaklı hayvanların en büyüğü olan file güvenerek gurûrlananları, Allah tarafından gönderilen gözle görülmeyecek kadar küçük varlıklarla tutup yok etmesidir. Akıl sâhiplerinin yanında şüphesiz ki bu, çok büyük, acâyib ve hayret verici bir gerçektir. (Muhammed Abduhu, el-A'mâ'ül-Kâmile, V, Tefsîr, 527-529)

Bu konuda Seyyid Kutub da şöyle demektedir:

«Sonra Allah'ın irâdesi cereyân etmiş, o orduyu ve askerlerini helâk etmiş ve üzerlerine taştan ve çamurdan balçıklar yağdıran kuş toplulukları göndererek onları kurumuş, paramparça olmuş ağaç yaprakları gibi yapmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, onlardan böyle söz eder. Ebrehe de aynı şeye çarpılmış ve oradan çıktığında eti parça parça çürümeye başlamış, San'a'ya getirdiklerinde göğsü yarılarak kalbinden ayrılmış ve öylece ölmüş. Rivâyetler bunu böyle naklederler.

Bu kuşların şekli, cinsi, büyüklüğü, ayrıca attıkları taşların nasıl ve nice olduğu husûsunda muhtelif rivâyetler vardır. Nitekim bir kısmı râviler de o yıl Mekke'de kızamık ve çiçek hastalığının yaygınlaştığını zikrederler.

Bilinmeyen gayb perdesinin gerisine sığınmış olan mucizelerin hudûdunu daraltmak isteyenler, alışageldikleri kâinât kanunlarının ötesinde birtakım husûsları görmemezlikten gelenler bu hâdisenin çiçek ve kızamık mikrobu vâsıtasıyla cereyân etmiş olacağını ve konunun böylece açıklanmasının gerektiğini akla daha uygun ve yatkın görüyorlar. Bu arada uçucu kuşlardan maksad, sivrisineklerle karasinekler olabileceğini ve dolayısıyla bunların mikrobları taşıdıklarını âyet-i kerîme'de geçen uçucu «kuş» ile uçan her varlığın kasdedilmiş olmasının muhtemel olduğunu söyleyenler de var.

«Ve ikinci günü askerlerin arasında çiçek ve kızamık hastalığı yay-

gınlaştı. İkrime'nin dediğine göre, Arap memleketlerinde çıkan ilk çiçek hastalığı bu idi. İbn Utbe de; ilk defa o yıl Arap memleketlerinde çiçek ve kızamık hastalığı görüldü, der. Mikrop Ebrehe'nin askerlerinin vücûdunda eşine rastlanmayan bir te'sîr gösterdi. Etleri parça parça olup dağılıyordu. Hem asker, hem de kumandan dehşete kapıldılar ve geri dönerek kaçtılar. Habeşistan'a geldikleri zaman hâlâ etleri parçalanıyor ve düşüyor. Nihâyet ordu kumandanına mikrop sirâyet etti ve San'a'da öldü.

Siz bu kuşların sinek veya sivrisinek cinsinden birtakım hastalık mikrobu taşıyan uçucu varlıklar olduğunu kabul edebilirsiniz. Bu kurumuş çamurdan taşların da zehirli ve sert çamurlar olduğunu, rüzgârlar vâsıtasıyla bir yerden bir yere taşındığını ve bu hayvanların ayağına takılarak o bölgelere kadar geldiğini, bir insan cesedine temâs edince de mikropların kılları dibindeki deliklerden vücûda sirâyet ettiğini ve insan bünyesinde a'râzlara sebep olarak etin lime lime düşmesine vesîle olduğunu kabul edebilirsiniz. Hem bu zayıf uçucu varlıkların çoğunluğu Allah'ın insanlar arasında helâk etmek istediklerini, helâk etme mevzûunda en büyük askerleri arasında sayıldığını, günümüzde mikrop denen varlığı da bunların dışında bir şey olamayacağını kabul edebilirsiniz. Mikropların çok çeşitli kısımları vardır. Sayılarını Allah'tan başka kimse bilmez. Allah'ın zâlimleri kahretmesinde tecellî eden kudretinin eserlerinin, mutlak şekilde azâbı getiren kuşların dağlar kadar büyük veya zümrüd-ü Ankâ cinsinden bir kuş olmasını, muhtelif şekillerde ve renklerde bulunmasını, hattâ attıkları taşların mikdârını ve te'sîr keyfiyetini bilmeyi îcâb ettirmez. Çünkü Allah'ın her türlü varlıktan askerleri vardır:

Her şeyde bir delil vardır O'na,
Delâlet eder O'nun birliğine.

Kâinâtta bulunan bütün kuvvetler, Allah'ın kuvveti karşısında boyun eğerler. Allah'ın evini yıkmak isteyen bu zâlime karşı da Allah Teâlâ çiçek ve kızamık mikroplarını taşıyan uçucu varlıklarını gönderdi. Hem o zâlimi, hem de onun kavmini daha Mekke'ye girmeden helâk etti.

İşte bu sûrenin tefsîrinde güvenilecek yegâne rivâyet budur. Bunun dışında anlatılanlara gelince kabûle şayân değildir. Eğer rivâyeti sahîh ise o takdîrde te'vîlî daha uygundur. Ayrıca Allah'ın kudretinin azametini ifâde eden husûslardan birisi de dört ayaklı hayvanların en büyüğü olan fil'e güvenerek gurûrlananları gözle görülmeyecek kadar küçük, Allah tarafından gönderilen varlıklarla tutup yok etmesidir. Akıl sâhiplerinin yanında şüphesiz ki bu çok büyük, tuhaf ve hayretengîz bir gerçektir...»

Biz, Abduh'un nazarî olarak ileri sürdüğü bu çiçek ve kızamık mik-

robunun çamurla karışık olarak atılmış olması fikrine iştirâk etmiyoruz. Veya bir takım rivâyetlerde bu hayvanlar tarafından atılan taşların bizzât askerlerin kafasından girip vücûdlarını delerek çıkması ve kurumuş bir yaprağın dökülüşü gibi onları dökmesi fikrine de tarafdâr değiliz. Gerek Abduh'un faraziyesi, gerekse bu sonuncu rivâyetler Allah'ın kudretine delâlet etmesi ve hâdiseyi tefsîr etme bâbından farklı değildir. Bize göre her ikisi de vukû'bulması mümkün olması münâsebetiyle aynı şekildedir. Allah'ın kudret ve tedbîrine delâlet bakımından bizim nazarımızda, insanların alışageldikleri kendi bilgileriyle gözleri önüne serilen kanunlarla bu toplulukların helâk edilmiş olmaları arasında bir fark yoktur. Mes'ele, ilâhî takdîrin bu şekilde tahakkuk zemîni bulmasıdır.

Hiç şüphesiz ki Allah'ın kanunu, sadece insanların bildiği ve gördüğü kanunlardan ibâret değildir. İnsanoğlu, Allah'ın kanunlarını ancak kendisinin öğrenmesi mümkün olan ve tâkatı dâhilinde bulunan kısmından haberdâr olabilir. Bu da uzun zaman tecrübe ile öğrenilebilen mikdârı kapsar.

İşte bunun için biz bu fevkalâde hâdise karşısında müterediddit ve te'vîlci bir yola sapmıyoruz. Rivâyetler ne derece sağlam olursa olsun —tarihî hâdiselerin seyrinden bu vak'anın bir hârika nevinden ortaya çıktığı ifâde edilse de— biz te'vîli aslâ uygun bulmuyoruz. Aynı zamanda herhangi bir mes'elenin alışılan kanunlara uygun olarak cereyân etmesinin, alışılmayan hârikalara göre, bilinmeyen şekillerde vukû bulmasından daha az te'sîrli olacağını da kabul etmiyoruz. Aslında alışılan kanunlar insanoğlunun kudretine göre hârika sayılırlar. Meselâ her gün karşılaşılan güneşin doğuşu ve batışı bir hârikadır. Bir çocuğun dünyaya gelişi her an vukû'bulan bir hârikadır. Aksi takdîrde denemek isteyenler denesinler. Güneşi istedikleri an doğdurabilecekler, başka şartlarla bir çocuk dünyaya getirebilecekler mi? Nasıl olursa olsun, çiçek ve kızamık mikroplarıyla karışmış, çamurdan kurumuş taşları taşıyan uçucu bir varlığı bir kitlenin üzerine musallat edip, bu varlıkların bu taşları atarak askerler arasında mikropların yaygınlaşmasını sağlamaları, evet Allah'ın takdîrinin bu tarzda cereyân etmesi şüphesiz bir hârikadır. Yukarıdan beri saydığımız husûsların hepsi de bize göre yapılması mümkün olmayan hârikalar envâındandır. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ'nın husûsî taşları taşıyan ve belirli zaman içerisinde isâbet ettiği kimselerde büyük te'sîrler yapan uçucu varlıkları göndermesi de azamet ve delâlet bakımından bir öncekinden daha az değildir.

Bu hâdisede ise biz, Allah'ın emrinin alışılmayan bir hârika şeklinde tecellî ettiğine kâniyiz. Allah, insanlar tarafından bilinmeyen «Ebâbîl» kuşlarını göndermiş ve bunların taşıdıkları taşlar bizim bilmediğimiz tarzda isâbet ettiği kimselerin vücûdunda büyük te'sîrler icrâ et-

miştir. Bu arada gerek kuşların, gerekse taşların hacmi ve şekli ile alâkalı rivâyetleri kabul etme ihtiyâcında olmadığımızı, çünkü bu nevi rivâyetlere mübâlağanın haddinden fazla karıştığını görüyoruz.

Ayrıca çiçek ve kızamık mikrobunun isâbet ettiği kimselerde meydana getirdiği te'sîrlerin, «Fîl» hâdisesindeki askerlerin ve kumandanın vücûdunda meydana gelen te'sîrlerle aynı olmadığını görüyoruz. Zîrâ gerek çiçek mikrobu gerekse kızamık hastalığı insan etini lime lime düşürerek ölümüne vesîle olmaz. Biz Muhammed Abduh'un aşırı derecedeki akılcı ekolünü bu nevi hatâlara sevkeden âmilleri biliyor ve ona göre değerlendiriyoruz. Onların neden bilinmeyen hârikaların hudûdunu daraltarak Kur'ân-ı Kerîm tefsîrinde ve tarihî hâdiselerin açıklanmasında insanlarca bilinen muayyen kanunların sınırları içerisine sokuşturmaya çalıştıklarını çok iyi biliyoruz. Aslında bu ekol geliştiği sıralarda, İslâm dünyasında insan aklıyla elde edilen husûsların üzerine çökmüş yığınlarca hurâfeler ve âdetler vardır. Her husûsta efsâneler ve İsrâîl uydurması hikâyeler yaygınlaşmıştı. Modern ilme temâyülün zirvesine ulaştığı, dinî emirlere karşı şüphe dalgalarının son haddine vardığı sıralarda tefsîr ve rivâyet kitablarının etrafına İsrâîl hurâfelerinin yığılmış olduğunu görmüşlerdi. Ve işte bu ekol, dini gerçek değerine ulaştırmak için çırpınmış ve dinî esâsların bütünüyle akla uygun olduğunu, akılla uyuşmayan hiç bir şeyin dinde mevcûd olmadığını savunmak istemişti. Ayrıca kâinât kanunlarından haberdâr, onun faâliyet ve gelişmesini bilen dinci bir realizmi yaygınlaştırmak için çevresini sarmış olan hurâfe yığınlarının baskısı ile bir taraftan da modern ilim hayranlığının üzerlerine yığıldığı te'sîrlerle bu ekolde bir takım yanlış te'sîrler icrâ edilmiştir. Hâdiseleri haddinden fazla büyülterek insanlar tarafından bulunan kâinât kanunlarının Allah'ın küllî kanunlarına temel ittihâz edecek kadar haddi aşmalarına sebep olmuştur. Gerek Muhammed Abduh'un, gerekse onun talebesi olan Reşîd Rızâ'nın ve Abdülkâdir el-Mağribî'nin tefsîrlerinde bu nevi aşırılıklara ziyâdesiyle rastlanır. Hârika ve mucize cinsinden olan hâdiseleri, insanlar tarafından alışılagelmiş normal kanunlara uydurmaya çalışırlar. Bazan da bu mucizelerin bir kısmını, ma'kûl adını verdikleri tarzda te'vîl yoluna sapmışlar. Gayba taalluk eden husûsları kabûlde son derece çekingen davranmışlardır.

Onların, kâmil Kur'ân mefkûresini şuûrlu bir şekilde idrâk edemediklerini görüyoruz.

Kur'ân-ı Kerîm'i tedkîk ederken bir takım kesin kâideler vardır ki, bunları burada belirtmeyi faydalı buluyoruz.

Şüphesiz ki Kur'ân âyetlerini, daha önce geçen aklî prensiblere göre değerlendirmek doğru olmaz. Ne umûmî prensibler bakımından ne de âyetlerin üzerinde bulunduğu husûslarla ilgili olarak. Aksine bu âyet-

lerle karşılaşırken kendi prensiblerimizi o âyetlerden almaya çalışmak zorundayız. Gerek akîde gerekse düşüncelerimizi âyetlere tâbi kılacağız. Âyet-i kerîme bize bu husûsu belirttiği zaman, o artık kesin bir prensib haline gelmiştir ve bu prensib âyetin ifâde ettiği tarzdadır. Bizim akıl dediğimiz şeyi, gerek gayb gerekse insanlık ve kâinât tarihi ile ilgili hâdiseleri ifâde eden Kur'ân'ın beyânlarına hâkim kılmaya çalışmak doğru bir yol değildir. Ancak akıl, bizim mahdûd beşerî tecrübelerimizin netîcesi ortaya koyduğumuz kanunları idrâk edebilir. Akıl, her ne kadar kendi yapısı itibârıyla mutlak bir güce sâhip, teker teker tecrübe ve hâdiselerle mukayyed olmayıp onun gerisindeki mücerred mânâlara ulaşmak durumunda ise de, netîce itibârıyla aklın sınırları da bizim beşerî varlığımızın hudûdlarıyla sınırlıdır. İnsanın varlığı Allah nezdindeki mutlak gerçeği temsîl etmez. İşte Kur'ân, bu mutlak olan Rabbın nezdinden inmiş olması münâsebetiyle bize hükmeder. Ve biz, aklî prensiblerimizi bu hükümlerden almak mecbûriyetindeyiz. Binâenaleyh bu âyetlerin ifâde ettiği mânânın insan aklıyla çatışmakta olduğunu, dolayısıyla te'vîl etmek gerektiğini söylemek doğru olmaz. İşte Muhammed Abduh ekolünün birçok kanâatlerinde hâkim olan zihniyet budur. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki, akla uygun kılmak için te'vîl yoluna gitmeyelim derken hurâfelerin kucağına teslîm olalım da demek istemiyoruz. Bizim söylemek istediğimiz şey; aklın, Kur'ân üzerinde hakem olamayacağıdır.

(.....)

Bu hâdisenin delâlet ettiği mânâ ve hatırlatılmasından çıkarılan ibret unsuruna gelince, bunlar pekçoktur.

Bu hâdisenin işâret ettiği birinci mânâ şudur: Yüce Allah, Beytullah'ın himâyesini müşriklerin eline bırakmamıştır. O müşrikler burayı koruduklarını söyleyerek gurûrlansalar bile böyle bir vazîfeyi Allah onlara vermemiştir. Hak Teâlâ orayı koruyup muhâfaza etmek isteyince müşrikler saldırgan kuvvetlerin karşısında mağlûb olmuşlar ve yenilmişler. En sonunda ilâhî takdîr işe karışarak Beyt el-Harâm'ı kurtarmış ve böylece müşriklerin eline bırakmamış oranın korunup himâye edilmesini.

Belki de mes'elenin, saldırganları alışılmayan bir tarzda helâk ediş tarzında önemli bir te'siri vardır. Alışılmamış bir şekilde helâk ediliş-lerinin sebebi bu olsa gerektir.

Yüce Allah'ın Beytullah'ı korumak üzere işe müdâhale etmesinin gereği olarak Kureyş'lilerin ve Arapların, Allah'ın tebliğâtını getiren peygamberin dinine girmeleri ve İslâm'a çağırıldıkları zaman bu mübârek evin bekçiliği ile gurûrlanmanın kendilerini İslâm'a girmekten alıkoymaması gereğini îmâ etmektedir. Hâdisenin bu şekilde hatırlatılışı, onlara karşı girişilen bir hamleyi ve inâdçı tutumları karşısındaki hayreti ifâde etmektedir.

Kezâ bu hâdise göstermektedir ki; Yüce Allah, Ehl-i Kitâb olan Ebrehe'ye ve askerlerine Beyt el-Harâm'ı yıkmayı ve mukaddes topraklara hâkim olmayı müyesser kılmamıştır. Hattâ müşriklerin orayı kirlettikleri, bekçilerinin Allah'a şirk koştukları dönemde bile buna müsâade etmemiştir ki, bu mübârek ev başkalarının tasallutundan korunsun ve her türlü saldırıdan muhâfaza olunsun. Yeni gelişecek akîde bu topraklardan hür ve bağımsız olarak, hiç kimsenin hâkimiyeti altında ezilmeden, hiç bir azgının zulmü altında bocalamadan hayâtiyetini devâm ettirsin. Bu dine kimse hâkim olmasın. Çünkü bu din diğer bütün dinlere ve insanlara hükmetmek için gelmiştir. Beşeriyete kumanda için geldiğinden, başkasının kumandasına müsâade etmez.

Biz bugün de bu müjdeyi ve onun ilhâm ettiği mânâyı kavrıyor, mukaddes yerler çevresinde oluşturulan beynelmilel Haçlıların ve milletlerarası siyonizm'in bu çevrede yaymaya çalıştığı kötü niyetleri ve âdî istekleri karşısında emîn olarak duruyoruz. Çünkü bekçileri müşrik iken bile bu mübârek evi Ehl-i Kitâb'dan koruyan Allah, Peygamberinin şehrini her çeşit hîleden ve hâinlerin hıyânetinden koruyacaktır.

Bu hâdisenin delâlet ettiği üçüncü mânâ da şudur: Araplar yeryüzünde bir varlık gösterememişlerdi. İslâm öncesi Yemen'de Habeş'lilerin ve İran'lıların tahakkümü altında yaşıyorlardı. Orada kurdukları devlet tamâmen İran tahakkümünün altındaydı. Kuzey Arabistan'da ise Şâm bölgesi ya tamâmen Bizans'lıların hâkimiyeti altında veya Bizans boyunduruğu altında kurulan Arap devletlerinin tahakkümü altındaydı. Yarımadanın sadece orta kısmı olan ve kalbini teşkîl eden bölge yabancı tahakkümünden kurtulmuştu. Ancak orada yaşayanlar da bedevî hayatı sürüyorlardı. Dünya güçler dengesinde gerçek bir kuvvet ibrâz edecek durumda değillerdi. Kabîleler arasında kırk yıl gibi uzun bir süre savaş devâm edebiliyordu. Bu kabîleler birbirinden tamâmen ayrı olmadığı gibi komşu devletlerin güçleri yanında ağırlığı olabilecek bir birlik de meydana getiremiyorlardı. Nitekim Fîl yılında olanlar, bir yabancı saldırısına karşı bu kuvvetlerin gerçek durumu için ölçü mâhiyetinde olmuştu.

Tarihte Araplar ilk olarak İslâm sancağı altında yeryüzünde gösterebilecekleri bir varlığa sâhip oldular. Ağırlığı olan bir devlet gücüne sâhib oldular. Bu güç; krallıkları yıktı, saltanatları devirdi, insanlığın kumandasını eline aldı. Ama önce sahte ve sapık câhiliyet kumandalarını yıktı. Arapların tarihinde ilk defa olarak kendilerine bu büyük yeri sağlayan güç Arap olduklarını unutmuş olmalarıydı. Irkçılık nârasını ve kavmiyet taassubunu kafalarından atmışlardı. Sadece müslüman olduklarını hatırlıyorlardı. Başka değil yalnız müslüman... Yalnız İslâm'ın sancağının altında toplanmışlardı. Beşeriyete rahmet ve şefkat götüren, doğru yolları gösteren kuvvetli bir akîdeyi yüklenmişlerdi.

Irkçılık, taassub ve kavmiyet taşımıyorlardı. Bunun yerine gökten gelme bir fikri insanlara öğretiyorlardı. İnsanların uydurduğu yeryüzünün sistemini değil, ilâhî sistemi taşıyorlardı. Yalnız Allah yolunda cihâd etmek için topraklarından çıkmışlardı. Rahatça eğlenip keyif çatacakları, böbürlenip himâyeleri altına milletleri alacakları bir Arap imparatorluğu kurmak için savaşmıyorlardı. İnsanları İran'lıların veya Bizans'lıların hâkimiyetinden kurtarıp kendi hâkimiyetlerine almak ve bir Arap egemenliği kurmak için cihâd etmiyorlardı. Bunun yerine insanları, kullara kul olmaktan kurtarıp bir tek Allah'a kul etmek için savaşıyorlardı. Nitekim müslümanların İran hükümdârı Yezdücerd'e elçi olarak gönderdikleri Âmir oğlu Rebî' bunu şöyle ifâde etmişti:

«Bizi Allah gönderdi, insanları kula kulluktan kurtarıp Allah'a kul etmek, dünyanın sıkıntısından kurtarıp âhiretin bolluğuna eriştirmek, dinlerin zulmünden çıkarıp İslâm'ın adâletine kavuşturmak için...»

Ve işte o zaman, ancak o zaman Araplar bir varlık gösterebilmişler, güçleri olabilmiş, kumandayı ele alabilmişlerdi. Ama bütün bunları Allah yolunda ve Allah adına ele almışardı. Allah yolunda oldukları sürece kuvvetleri dâim olmuş, hâkimiyetleri devâm etmişti. Ama ondan ayrılıp kendi ırklarını ve kavimlerini düşünmeye başlayınca, Allah'ın sancağını bırakıp Arap kavmiyetçiliğinin sancağını yükseltmeye çalışınca; yerle bir olmuşlar, milletlerin ayakları altında ezilmişlerdir. Çünkü onlar Allah'ı bıraktığı an Allah da onları bırakmış, onlar Allah'ı unutunca, Allah da kendilerini unutmuştu...

İslâm olmadan ne değer ifâde eder Araplar. Beşeriyete İslâm düşüncesinin dışında ne verebilirler? Beşeriyete bir fikir veremeyen milletin onlar yanında ne değeri olur? Şurası muhakkak ki, tarihin hangi döneminde olursa olsun beşeriyete hükmetmiş olan milletler bir fikri temsîl etmekteydiler. Fikri olmayan milletler ise doğruyu kasıp kavuran Tatarlar gibi, batıda Roma devletini ezip geçen barbarlar gibi uzun süre yaşayamamışlar ve en sonunda fethettikleri milletlerin içinde eriyip gitmişlerdir. Arapların beşeriyete sunabileceği biricik fikir ve biricik ideoloji İslâm akîdesidir. Onları liderlik mevkiine çıkaran da budur. Onu kaybedince yeryüzünde itibârları da kalmamış ve tarihte icrâ edebilecekleri vazîfeleri bitmiştir. İşte bugün eğer Araplar gerçekten yaşamak, güçlü olmak, lider olmak istiyorlarsa bu gerçeği iyice hatırlamalıdırlar. Şüphesiz ki dalâletten hidâyete götüren Allah'tır...» (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'ân, XVI, 370-379)

Ayrıca konu ile ilgili olarak «İslâm Düşüncesi» isimli eserinde de Seyyid Kutub şöyle diyor:

Biz karşımızda İslâm düşüncesinden dönme ve sapma husûsunda muayyen bir olayı alıp ta bütün dikkatimizi onun üzerine sarfetmek istemiyoruz. İslâm düşüncesinin özelliklerini ve esâslarını yerleştirmeye

çalışırken de bütün dikkatimizle o ana noktayı tashîh etmeye ve onun üzerinde durmaya çalışmıyoruz. Sadece İslâm düşüncesinin Kur'ân'da gelen şekliyle gerçeklerini, tâm ve mükemmel şekilde birbirine uygun bir düzen içinde belirtmeye çalışıyoruz. Tıpkı bu kâinâtın nizâm ve intizâmı, insan fıtratının muvâzene ve uyumu gibi muayyen bir sapıklığı veya eksikliği göz önünde bulundurarak onu bertaraf etmek için çalışmak ve İslâm düşüncesinin gerçeklerini sırf ona karşı koyacak tarzda düzenlemek ve antitez olarak çıkmaya çalışmak çok tehlikeli bir metoddur. Böyle bir hareket, İslâm düşüncesinde eski bir sapmayı yok etmek için yeni yeni sapmaların meydana gelmesini sağlar. Netîce itibârıyla da her hâlükârda sapmalar belirir. Biz İslâm'ı müdâfaa etmek için, İslâm'a karşı çıkan eski veya yeni îmânsız materyalistlere veya garazkâr müsteşriklere karşı antitez olarak çıkan araştırmaların, pekçok tehlikeli örneklerini müşâhade etmiş bulunuyoruz. Ayrıca muayyen bir muhîtte ve muayyen bir sapmaya karşı koymak için yazılmış araştırma örneklerine de rastlamaktayız. Bir takım Hıristiyanlar ve siyonistler İslâm dininin, kılıç dini olup kılıç zoruyla yayılmış olduğunu kasden ileri sürmektedirler. Aramızdan bir takım kimseler çıkıp İslâm'ı müdâfaa etmeye çalışmakta ve bu ithâmlara cevâb vermeye çalışmaktadır. İslâm'ı müdâfaa ederken o derece hamâset göstermektedirler ki, İslâm'da cihâd mefkûresinin değerini tamâmen düşürmekte, hudûdunu daraltmakta, her türlü cihâd hareketlerini sırf müdâfaa için yapılmış olduğunu özür dileyerek anlatmaktadırlar ve cihâdı en dar mânâsıyla müdâfaa anlamına kullanmaktadırlar. Bunu yaparken de şu noktayı unutmaktadırlar: İslâm, insanlık için gelmiş en son ilâhî nizâm olması sıfatıyla elbette yeryüzünde kendi nizâmını kurmak ve insanlığı bu nizâmın iyiliklerinden faydalandırmak mecbûriyetindedir. Her ferd bu nizâm dâhilinde dilediği akîdeye inanmak hürriyetine sâhibtir. Zîrâ inanç bakımından «Dinde zorlama yoktur.» Şu kadar var ki İslâm nizâmını yerleştirmek, İslâm inancına boyun eğen ve eğmeyen bütün insanları bu nizâmın huzûr gölgesi altında dinlendirmek için elbette cihâd gerekmektedir. Evvelemirde nizâmı kurmak, muhâfaza etmek ve bu nizâm çerçevesi dâhilinde herkesi kendi inancında serbest bırakmak için cihâd etmek mecbûriyeti vardır. Çünkü bütün bu saydığımız husûslar; yeryüzünde hayrın ifâdesi olan bir hâkimiyet kurulmadan, mutlak hayrın ifâdesi olan kanun ve nizâmlar yerleşmeden, yeryüzünde inanma ve inanılan davaya davet etme hürriyetine tecâvüzü önleyecek bir nizâm kurulmadan yerleşemez.

Bu husûs İslâm düşüncesini müdâfaa etmek, iğrenç hücûmlara karşı koymak için kahramanca savunma mevzûuyla alâkalı ve İslâm düşüncesinin yozlaştırılmasının sadece bir yönüyle ilgili tek bir örnektir.

Muayyen bir devrede karşılaşılan hâdiselere karşı koymak için yazılmış araştırmalara gelince; bunlar da ayrı bir sapmanın tohumunu ekmişlerdir. Bu konuda en yakın örnek, büyük âlim Şeyh Muhammed Abduh'un yazıları ile, büyük şâir Muhammed İkbâl'in İslâm'da dinî düşüncenin yeniden teşekkülü konusundaki konferansları gelir.

Üstâd Şeyh Abduh, fikrî yapının tamâmen donuklaştığı, ictihâd kapısını sonuna kadar kapatan, Allah'ın şerîatını anlamak ve ondan hüküm çıkarmak konularında aklın fonksiyonunu inkâr eden bir toplulukta yetişiyor. Genellikle dinî konularda hurâfeye sapmış düşüncelere dayanan ve aynı zamanda aklî donukluk devrinden kalma te'lîflerle yetinen bir müslüman kitleyle karşılaşıyor. Ayrıca aynı devrede Avrupa'da akıl en üstün noktasına ulaştırılıyor ve Avrupa'lı için bir ilâh yerine konuyor. Hele büyük zaferleri sağlayan ilmî inkişâflarla aklın putlaştırılması son dereceye varıyor. Bu arada aklî esâslara dayanan felsefenin hâkimiyeti her tarafı sarsıyor. Bir takım müsteşrikler de Abduh'un yetiştiği devrelerde İslâm düşüncesine karşı son derece büyük hücûmlara girişiyorlar. Kazâ ve kader inancını dillerine doluyorlar. Bu inancın, hayatta müsbet mânâda insan aklını ve enerjisini dumûra uğrattığını bağırarak i'lân ediyorlar. İşte üstâd Abduh bu muayyen çevredeki bu muayyen hâdiselere karşı çıkmak isteğiyle nasslar karşısında aklın değerini isbât etmeye çalışıyor. İctihâd fikrini yeniden canlandırmak ve İslâm düşüncesine sonradan sokuşturulmuş olan cehâleti, hurâfeyi ve bilgisizliği yok etmek için çırpınıyor ve İslâm'ın akla değer verdiğini, aklın din ve hayat bakımından önemini isbâta kalkıyor. Bir takım Frenklerin müslümanları mutlak bir cebrîliğe ve irâde yoksunluğuna götürdüğünü iddiâ ettikleri husûslara cevab vermeye kalkışıyor. Evet, işte Abduh Şark'taki bu aklî donukluğu ve Garb'daki aklın putlaştırılmasını müşâhede edince bu duruma karşı koymak isteyerek insan aklını, insanların hidâyete ermesi konusunda vahye eş bir seviyeye yükseltiyor. Aklın beşer bünyesindeki vâsıtalardan bir vâsıta olduğunu ve vahyi almakla mükellef bulunduğunu, aklî mefhûmlarla vahyin getirdiği husûslar arasında hiç bir ihtilâfın bulunmayacağını, aklın kendi idrâkinin içindeki şeyleri idrâk edip kendi idrâkinin dışında olan şeyleri bilemeyeceğini, bir insan uzvu olarak mutlakiyet ifâde edemeyeceğini, her şeyi kavrayamayacağını, zaman ve mekân hudûdları ile mahdûd olduğunu söylemekle kalmıyor. Halbuki vahiy; ulûhiyyet gerçeği gibi her zaman mutlak hakîkatları ihtivâ eden ilâhî irâdenin, vâkıaların meydana gelişine taallukunun keyfiyetini açıklar. Aklın bu mutlak küllî gerçekleri kabul etmesi ve kendisinin kavraması mümkün olan konuları i'tirâf etmesi gerekir. İşte Abduh bu konularda dış görünüşü itibârıyla mantıkî gibi beliren, ancak aklı hor görmek ve fonksiyonunu ihmâl etmek gibi muayyen bir muhîtte ortaya çıkan sapmaları düzeltmeye

gayret ederek, «Risâlet'üt-Tevhîd» adlı eserinde şöyle diyor:

«İlâhî risâlete dayalı vahiy müessesesi Allah'ın eserlerinden bir eserdir. İnsan aklı da böyle. Dolayısıyla Allah'ın eserlerinin birbiriyle uyuşması gerekir...»

Umûmu itibârıyla bu görüş doğrudur. Fakat geriye bir husûs kalıyor. O da vahiy ve aklın birbirine eş olamayacağı. Vahiy akıldan hem çok daha büyük, hem de daha şümûllüdür. Ve bunlardan birisi diğerinin baş vuracağı temel esâs olmak için gelmiştir. Aklın düşünce ve mefhûmlarını, prensib ve delillerini değerlendireceği ölçü; vahiydir. Sapma ve yanlışlarını ona göre tashîh eder ve şüphesiz ki, her ikisinin arasında bir uygunluk ve insicâm sözkonusudur. Fakat bu esâsa göre... Yoksa ikisinin birbirine denk ve eş olduğu, her ikisinin de birbirinin aynı seviyede bulunduğu esâsına göre değil... Ayrıca da kusûr ve eksikliklerden arınmış bir akıl, realiteler dünyasında varlığı sözkonusu olmayan bir şeydir. Böyle bir şey ancak hayâller âleminde sözkonusu edilebilir.

Üstâd Abduh'un «Amme cüz'ü» tefsîrinde bu görüşün te'sîri altında kaldığı açıkça görülür. Onun talebesi merhûm Reşîd Rızâ, onun da talebesi üstâd Mağribî'nin Tebâreke cüz'ü tefsîrinde de açıkça bu te'sîrler göze çarpar. Hattâ birkaç kere, akla uydurmak için nassları te'vîl etmenin gerektiğini sarâhaten ifâde eder. Ancak bu, tehlikeli bir metoddur. Akıl kelimesi mes'eleyi realitenin ötesine götürür. Daha önce de dediğimiz gibi, meydanda pekçok akıl vardır. Benim aklım, senin aklın, onun aklı, falanın aklı, filanın aklı. Ortada eksikliklerin, cehâletin, şehvetin ve hevâî nefsin te'sîr etmediği mutlak mânâda bir akıl yoktur ki Kur'ân âyetleri o aklın prensiblerine göre muhâkeme mevzûu yapılsın. Şâyet biz Kur'ân âyetlerini bu pekçok akıl çeşitlerine göre uydurmak için te'vîl yoluna sapacak olursak netîcede anarşiye varırız.

Gerçekte bütün bu düşünceler muayyen bir yanlışı göz önüne alarak mes'elelere dalmak hatâsından doğuyor. Şâyet mes'eleler objektif olarak ele alınsaydı; aşırılığa gitmeksizin, ifrâta dalmaksızın, hudûdları kısıtlamaksızın aklın yeri ve sâhâsı belirtilebilirdi. Vahyin sâhâsı da belirtilirdi. Ve her ikisi arasındaki uygunluk yerli yerinde oturtulurdu.

Hiç şüphesiz ki akıl, vahyi almak konusunda tamâmen reddedilmiş, ihmâl edilmiş ve saf dışına atılmış değildir. Aldığı vahyi anlamak ve idrâk etmek konusunda da kapı dışarı atılmış değildir. Şu kadar var ki; vahiy, aklın sâhâsının dışındadır. Bunu kabullenmek gerekir. Her mes'elede başvurulacak son hüküm kaynağı akıl değildir. Nasslar muhkem olarak kaldığı müddetçe te'vîle sapmaksızın nassların açık hükmü en son hükümdür. Ve aklın, prensiblerini bu sarîh nasslardan alması gerekir. Ve kendi metodunu bu sahîh esâslarına göre yürütmesi îcâb eder.

İkbâl; kendisinin de söylediği gibi, İran menşe'li tasavvuf dalgalarının bilinmezlikleri arasında boşu boşuna dolaşan bir düşünce muhî-

tinin Şark dünyasını sardığını görmüştü. İnsanın var oluşu ile alâkası bulunmayan bu olumsuzluk onun kafasını çelmişti. Tabîatı haliyle İslâm, bunlardan hiç birisi değildir. Bir taraftan da İkbâl, Batı dünyasındaki empiristlerin ve pozitivistlerin hissî düşüncesiyle karşılaşmıştır. Nietzsche, «Zerdüşt Böyle Dedi» adlı eserinde süper insanın doğuşuyla «Süperman» Tanrının —hâşâ— ölüşünü dile getiriyordu. Nietzsche'in bu eserinde sar'a çarpıntılarına rastlanıyor. Bir kısmı da bunun adına felsefe diyordu. İşte İkbâl, İslâm düşüncesinden ve İslâm hayatından o gereksiz ve lüzûmsuz subjektivizm'i temizlemek istedi. Bunun yanı sıra İslâm düşüncesine, emprizm ile pozitivizm'in üzerine dayandığı tecrübe realitesini yerleştirmek istedi. Şu kadar ki, netîcede insan objesini açıklaması yönünden karışıklıklar belirdi. Bunun üzerine İkbâl, İslâm düşüncesinin tabîatına zıd olduğu gibi Kur'ân âyetlerinin de tabîatına zıd olarak te'vîllere sapmak zorunda kaldı. Arzusu ölümün tecrübenin sonu olmadığını, kıyâmetin bile tecrübeyi sona erdirmediğini isbâtlamaktı. İkbâl'e göre tecrübe ve gelişme, insanın zâtında cennet ve cehennemden sonra da vardı. Halbuki İslâm düşüncesi, dünyanın çalışma ve denenme diyârı olduğunu, âhiretin ise cezâ ve mükâfât diyârı olduğunu kesin şekilde belirtmiştir. Ve insan için bu dünyadan başka bir yerde çalışma şekli mevcûd değildir. Bunun yanı sıra âhiret diyârında hesâb ve cezâdan sonra yeniden çalışılacak hiç bir sâhâ mevcûd değildir. Ancak bu aşırılık, «Ben»in varlığını ve devâmlılığını isbât etme arzusundan doğmuştur. Veya İkbâl'in, Hegel felsefesi deyimlerinden adapte ederek dediği gibi «ego»nun. Bir başka taraftan da İkbâl, tecrübe deyimine Batı düşüncesinde ve bu düşünce tarihinde kullanılandan daha geniş bir mânâ vermek zorunda kaldı. Ancak böylece müslümanın yaptığı ve büyük hakîkatlarından zevk aldığı rûhî tecrübe sâhâsına uzanabiliyordu. Felsefî bir terim olarak tecrübe, Batı terminolojisinde hiç bir zaman için rûhî yönü ihtivâ etmezdi. Zîrâ Batı düşüncesi, her şeyden önce duyulara ve deneye dayanmayan her türlü bilgi vâsıtalarını terketme esâsından doğmuştur.

İşte İkbâl'i böyle bir çırpınışa sevkeden esâs âmil, Batı terminolojisini İslâm'a adapte etme arzusudur... Ki açıkça zorlama ve katılık göze çarpmaktadır. Hattâ İkbâl'in canlı, hareketli, üstün ve parlak şâirliğine rağmen...

Ben bu açıklamalarla gerek üstâd Abduh'u, gerekse onun talebelerini veya Allah'ın engin rahmetine kavuşan büyük şâir İkbâl'in İslâm düşüncesini geliştirmek yolunda sarfettikleri faydalı, büyük çalışmaların değerini küçültmek arzusunda değilim. Sadece dikkatleri bir noktaya çekmek istiyorum. O da şudur: «Muayyen bir çıkmaza karşı koymak içiri yapılan atılımlar çok kere bir başka çıkmaza varır. İslâmî araştırma metodunun en uygun olanı şümûllü tekâmülüne ve engin uygunlu-

ğuna denk olarak İslâm düşüncesinin temel gerçeklerini açıklamaya çalışmaktır. Hem de İslâm düşüncesinin özel tabîatına ve kendisine hâs üslûbuna uygun olarak...»

Son olarak da bu kitap bir felsefî araştırma veya teoloji veya metafizikî konularda yapılan bir çalışma değildir. Sadece pratik hayatı gözönüne alan bir araştırmadır. Ve doğrudan doğruya pratik hayata hitâb eder. İslâm, beşeriyeti hayat düşüncesi ve ağırlıklarıyla ezen çamurlardan kurtarmak için gelmiştir. Beşer hayatını ve düşüncesini, yolunu yitirerek saptığı bataklıklardan kurtarmak için gelmiştir. Bunlardan kurtardıktan sonra insanlığa kendine hâs özel ve farklı bir düşünce sistemi kurmak ve Allah'ın sapasağlam nizâmına uygun olarak yürüyen bir başka hayat tarzı teşkîl etmek için gelmiştir. Ama görüyorsunuz ki bugün beşeriyet, o iğrenç bataklığa ve çamurluğa doğru yüzükoyun yuvarlanıyor. İslâm, eline insanlığın liderliğini teslîm edeceği ve beşeriyeti bu çamurluklardan ve bataklıklardan kurtaracak bir İslâm ümmeti inşâ etmek için gelmiştir. Ama bugün bakıyoruz ki bu ümmet, liderlik mekanizmasını ve liderlik sistemini bir kenara iterek o iğrenç çamurlarda ve bataklıklarda bocalayan milletlerin gerisinde el açıp dolaşıyor.

İşte bu kitap İslâm düşüncesinin husûsiyetlerini ve esâslarını belirtmek için yapılmış bir çalışmadan ibârettir. Ki bu özelliklerden, Allah'ın istediği pratik hayat nizâmı ile san'atla ilgili ilmî ve fikrî çalışma esâsları neş'et eder. Bunların gelişip tekâmül etmesi için daha önce gelen esâs düşünceye dayalı şümûllü bir açıklamanın bulunması gerekir. Gerek İslâm nizâmı ile alâkalı, gerekse İslâm düşüncesinin muhtelif yönlerinden birisi ile ilgili yapılacak bütün araştırmalar evvelemirde İslâm düşünce sisteminin esâslarına dayanmak mecbûriyetindedir. Bu düşünce sistemini aydınlığa kavuşturmak aklın, hayatın ve realitenin ortaya çıkardığı bir ihtiyâçtır. Bu düşünce sisteminin aydınlanmasına hem İslâm ümmeti hem de bütün beşeriyyet muhtâçtır. İşte elinizde bulunan bu birinci kısım, İslâm düşüncesinin özelliklerine temâs ediyor. İkinci kısım ise inşâallah İslâm düşüncesinin temel dayanaklarını araştırma konusu yapacak. Muhakkak ki insanı doğru yola götüren, hak yolunda yardımcısı olan ve her şeyde muvaffak kılan Allah Teâlâ'dır.

İslâm geldiği gün yeryüzü korkunç bir bataklığın içinde kıvranıyordu. Düşünce ve inanç bataklığının... Felsefe ve efsâneler bataklığının, evhâm ve hurâfeler bataklığının. Âdet ve alışkanlıkların bataklığı... İçtimâî ve siyâsî bataklık... Yeryüzünde hak bâtıla karışmış, doğru sahte ile iç içe girmiş, din hurâfeye bürünmüş, felsefe mitolojiye dalmıştı. Ve insan vicdânı, bu korkunç bataklığın içinde habire karanlıklara doğru yuvarlanıyor, nizâmlar arasında mahvoluyordu... Hiç bir konuda istikrârlı bir bilgiye sâhip değildi. Bu korkunç bataklığın te'sîriyle insan-

lık hayatı devâmlı olarak bozuluyor ve inhilâl ediyordu. Zulüm ve zillete doğru yuvarlanıyordu. İğrenç bir bedbahtlık sarmıştı her yanı... İnsanın insanlığına yakışmayan uğursuzluklar vardı... Bu hal insana değil bir hayvan bölüğüne bile yaraşmazdı.

Uçsuz bucaksız kurak çöllerde hidâyet ve nûrdan eser yoktu... Karâr ve yakîn nedir bilinmiyordu. Bu korkunç bataklık insanlığın tanrı ile ilgili bütün düşüncesini sarmıştı. Allah'ın sıfatları, kâinâtla ilgisi ve kâinâtın O'nunla alâkası mevzûlarında da durum aynı idi. İnsanın gerçek yönü ve bu kâinât içerisindeki temel fonksiyonu ve insan varlığının gâyesi bilinmez olmuştu. İnsanın yaratılışındaki gâyesini tahakkuk ettirme metodu meçhûllere bürünmüştü. Özellikle Allah ile insan arasındaki münasebetlerin durumu içler acısı. İşte bu bataklıktan ve bu karanlıklardan doğuyordu bütün şer... Ve insanlık hayatını, şerri içinde boğuyordu. İnsanlığın üzerine kâim olduğu cemiyet nizâmı serâpâ şer yığınıydı.

Beşer vicdânı bir türlü istikrâr bulamıyordu. Kâinâtla ilgili husûslarda bir hükme varabilmiş değildi. Kendi kendisiyle ilgili konularda da böyle. Varlığın gâyesini ve hayat nizâmını bilmiyordu. İnsanla kâinât arasındaki münâsebetlerde de durum bundan farksızdı. Gerek ferdler arasında, gerekse topluluklar arasındaki münâsebetler tamâmen yürekler acısı idi. Hiç bir konuda insan içten karâr veremiyordu. Ve zâten de karar veremezdi. Çünkü akîde konusunda bir karâra varmadıkça, Allah düşüncesinde sâbit bir görüşe ulaşmadıkça hiç bir mevzûda karâr veremezdi. Bu boğucu karanlıklar içerisinde, bu korkunç bataklıkta ve bu ağır yüklerin altında akîde ve Allah konusunda açık ve kesin bir karâra varmadıkça hiç bir konuda karara varmak mümkün değildi. Bu konularda kesin bir karâra da varılmış değildi. Çünkü din düşüncesi tamâmen Ortaçağın damgasını taşıyordu. Tıpkı Batı düşünürlerinin dediği gibi. —Şark'taki bir takım papağanlar da hemen aynı lafı kapıyor ve tekrârlıyorlar— Fakat... Bütün bu karanlıkların sebebi esâs itibârıyla iki önemli gerçeğe dayanıyordu ve bu iki gerçek, her yerde ve her zaman beşer hayatı ve rûhu için zarûrî idi.

1 — İnsanoğlu fıtratı itibârıyla bu dehşetengîz kâinâtta bir türlü istikrâr bulamaz. Çünkü o, kâinâta atılmış korkunç derecede küçük, basit ve önemsiz bir zerre mâhiyetindedir. Şu halde insana, bu dehşetler dünyasında huzûr ve istikrârı garanti eden muayyen bir bağın bulunması gerekir. İnsan, kâinât gerisinde kendi yerini ve durumunu iyice öğrenmelidir. Bu durumda insanın kâinâtla olan ilgilerini açıklayan ve insanın kâinâttaki yerini belirten âlemşümûl bir inanca ihtiyâcı vardır. Bu; hem fıtratı itibârıyla, hem de duygusu itibârıyla insanoğlu için ilk şarttır. Bu zarûretin, asrın ve cemiyetin ihtiyâçları ile ilgisi sözkonusu değildir. İleride bu konuyu araştırdığımız zaman, insanoğlunun bu ger-

çek münâsebetleri yanlış bir yola götürdüğü ve bu açıklamayı gerçek mânâsı ile yapamadığı zaman ne büyük felâketlere ve kötülüklere dûçâr olduğunu göreceğiz.

2 — Şüphesiz ki i'tikâdî düşünce ile içtimâî nizâmın arasında tabiî olarak çok kuvvetli bağlantılar vardır... Bunları birbirinden ayırmak imkânsızdır. Ayrıca bu bağlantının, çağın ve çevrenin ihtiyâçları ile ilgisi sözkonusu değildir. Hattâ bunu bağlantıdan da öteye götürebiliriz. İ'tikâdî düşünce ile içtimâî nizâm arasındaki münâsebet bir doğuş münâsebetidir. Sosyal nizâm ve mevcûdâtın şümûllü açıklamasının bir bölümüdür. İnsanın yeryüzündeki fonksiyonu ve durumu, insanın varlığının gâyesini çepeçevre açıklamanın sadece bir dalını teşkîl eder. Ve böyle bir açıklama esâsına dayanmayan bütün içtimaî sistemler yapmacık olmaktan kendisini kurtaramaz. Köklü bir yaşam imkânı bulamaz. Şâyet bir müddet yaşayacak olsa, insanlığı huzûr yerine şekâvete götürür. Oysa bu sistemle insan fıtratı arasında kaçınılması güç, zarûrî bir çatışma meydana gelir. Şu halde böyle bir bağlantı hem sistem itibârıyla zarûrî, hem de duygu yönünden gereklidir.

Nûh Peygamberden beri Îsâ (a.s.)ya kadar gelen bütün peygamberler insanıara işte bu gerçeği açıklamışlar, doğru bir tanrı inancı vermişlerdi. İnsanın kâinât içerisindeki yerini ve varlığının gâyesini izâh etmişlerdir. Şu kadar var ki siyâsî şartların, beşerî arzuların ve insanî zaafların baskısı altında meydana gelen bu gerçekten sapmalar zaman zaman gerçeği kapamış ve beşeriyete ondan haber vermemiştir. Üzerine ağır kum yığınları serpmiş ve yeniden mükemmel olduğu kadar da şümûllü olan bir risâlet gelmeksizin başını kumdan çıkaracak kolaylık sağlamamıştır. Her gelen yeni risâlet, beşeriyeti bu ağır kum yığınlarının altından çekip çıkarmış, bu karanlıkları yırtıp atmış, bu çölleri aydınlığa kavuşturmuş ve i'tikâdî düşünceyi hakkın sâf, temiz esâslarına istinâd ettirmiştir. Ve böylece insan hayatını, sağlam bir düşünce esâsı üzerine yerleştirmiştir. Yeryüzündeki sapık düşünce sistemlerine bağlı kimselerin, bu düşüncelerinden ayrılmaları ve üzerinde bulundukları sapık yoldan dönmeleri ancak bu risâlet müessesesi ile ve bu rasûller eliyle mümkün olmuştur. Ne doğru söylüyor ulu Allah:

«Kitâb ehlinden ve putperestlerden olan inkârcılar, kendilerine apaçık bir belge, içinde kesin ve en doğru hükümlerin bulunduğu arınmış sahîfeleri okuyan, Allah katından bir peygamber gelene kadar inkârlarından vazgeçecek değillerdir.» (Beyyine, 1-3)

İnsanoğlu; bu risâletin zarûretini ve beşeriyetin içine dalmış olduğu karanlıklardan sıyrılıp kurtulmasının zorunluluğunu, i'tikâdî konularda açık ve kuvvetli bir karâra varmanın zarûretini ancak beşeriyetin o gün için daldığı bataklığın büyüklüğünü gördüğü zaman anlayabilir. Karanlıkların içerisine daldığı o sapık inanç ve düşüncelere, felsefe ve

mitolojilere, evhâm ve hurâfelere, âdet ve alışkanlıklara içtimâî ve siyâsî nizâmlara muttali' olduğu zaman kavrayabilir. İşte İslâm, böyle bir devrede gelmiş ve bütün bu sakatlıkların insan vicdânını her yerde baskı altına aldığını görmüştür. İnsan bu karışıklığın, bu girift ve çapraşık durumun gerçek mâhiyetini kavramadan İslâm'ın getirdiği aydınlığı kavrayamaz. Geçmiş semâvî dinlerin durumu da yürekler acısı idi. Her taraftan te'vîl ve tahrîflerle yıpratılmış ve ilâhî kaynaklar beşer eliyle tahrîfâta uğramıştı. Semâvî dinlere putperestliğin, felsefenin efsâne ve hurâfeleri karışıp dolmuştu. Bizim ana gâyemiz, bu araştırmayı yaparken o düşünceleri başlı başına açıklayıp izâh etmek yerine İslâm düşüncesini arzetmek, İslâm düşüncesinin temel esâslarını ve husûsiyetlerini belirtmek olduğuna göre; biz sadece Yarımada Arabistanına ulaşmış olan o günkü Yahûdîlik ve Hıristiyanlığın sapık düşüncelerinden bazı örnekler vermek ve İslâm'ın geldiği zaman karşılaştığı câhiliyet devri Arap düşüncesinden numûneler sunmakla iktifâ edeceğiz. (Seyyid Kutub, İslâm Düşüncesi, 59-71)

—————oOo—————

FÎL SÛRESİNİN SONU

KUREYŞ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Bu sûrenin fazîletiyle ilgili garîb bir hadîs zikredilir. Şöyle ki: Beyhakî hilâfiyat bahsinde der ki: Bize Hâfız Ebu Abdullah... Ebu Tâlib kızı Ümmühânî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ Kureyş'lileri, yedi özellik ile üstün kılmıştır: Ben onlardanım. Nübüvvet onlardadır. Mekke'nin hâcibliği onlardadır. Mekke'nin su dağıtma görevi (sikâye) onlardadır. Allah, fil ordusuna karşı onları muzaffer kılmıştır. Onlar on yıl kendilerinden başkası Allah'a ibâdet etmezken sürekli Allah'a ibâdet etmişlerdir. Allah onlar hakkında Kur'ân'da bir sûre indirmiştir. Sonra Rasûlullah Kureyş sûresini okumuş.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي
أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Kureyş'in alıştırılması için.

2 — Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı,

3 — Bu evin Rabbına ibâdet etsinler.

4 — Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.

Bu sûre bir önceki sûreden (Fîl sûresi) İmâm olan mushafta ayrılmış ve ikisinin arasına «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» ifâdesi bir satır olarak yazılmıştır. Ancak mânâ bir önceki sûreye bağlıdır. Nitekim Muhammed İbn İshâk ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem bunu açıkça söylerler. Kaldı ki mânâ da onlara göre bir önceki sûrenin devâmı olduğunu göstermektedir: Biz, Fîl ashâbının Mekke'ye girmesini önledik. Ve fil ordusunu helâk ettik ki Kureyş'liler kendi beldelerinde emîn olarak birbirleriyle uyuşup toplanabilsinler.

Denildi ki: Bundan maksad; Kureyş'lilerin alışkın oldukları, kışın Yemen'e yazın da Şâm tarafına ticâret ve benzeri şeyler için yaptıkları gezilerdir. Sonra ülkelerine seferlerinden emîn olarak dönerlerdi. Zîrâ Allah'ın Harem'inin sâkinleri olmaları nedeniyle, halk katında saygı görürlerdi. Onları bilenler hürmet ederlerdi. Hattâ onlarla beraber yazlığa gidenler de emîn olurlardı. Gerek kışın, gerekse yazın göçleri esnâsında durumları böyle idi. Ülkelerinde ikâmet ettikleri zaman ise bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen orayı emîn bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi?» (Ankebût, 67) Bu sebeple Allah Teâlâ bu sûrede de «Kureyş'in alıştırılması için.» buyuruyor. Bu, bir önceki kısımdan bedeldir ve onu açıklamak içindir: «Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı.» İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan, baştaki lâmın taaccüb için olmasıdır. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Kureyş'lilerin alıştırılmasına ve Benim bu konuda onlara vermiş olduğum nimetime hayret edin. Zîrâ bu iki sûrenin birbirinden bağımsız ve ayrı birer sûre olduğu konusunda müslümanların icmâı vardır.

Sonra Allah Teâlâ bu yüce nimete şükretmelerini belirterek buyuruyor ki: «Bu evin Rabbına ibâdet etsinler.» İbâdeti yalnız ve yalnız O'na yapsınlar. Nasıl ki O, burayı kendileri için mahrem bir yer ve emîn bir ev kıldıysa, onlar da ibâdette yalnız ve yalnız O'na yönelsinler. Nitekim Neml sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Ben, ancak bu şehrin Rabbına kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kılmıştır ve her şey O'nundur. Ben, müslümanlardan olmakla emrolundum.» (Neml, 91)

«Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.» O evin sâhibi ve Rabbı, onları açlıktan kurtarıp doyurmuş ve korkudan da emîn kılmıştır. Allah Teâlâ onlara emniyet ve ruhsat in'âm ettiğinden dolayı yalnız ve yalnız O'na ibâdet etmeli ve O'ndan başka putları O'na eş ve denk kabûl etmemelidirler. Bu sebeple bu emre uyanlara Allah, dünyada ve âhirette emniyet verir. Bu emre karşı çıkanlardan da her iki dünyada emniyet ve huzûru alır. Tıpkı Nahl sûresinde buyurulduğu gibi: «Allah, size huzûr ve güven içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın

nimetine nankörlük ettiler de, yaptıklarından dolayı Allah onlara, açlık ve korku belâsını tattırdı. Andolsun ki onlara; kendilerinden bir peygamber gelmişti de onu yalanlamışlardı. Zulmederlerken kendilerini azâb yakalayıvermişti.» (Nahl, 112-113)

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Abdullah İbn Amr... Yezîd kızı Esmâ'dan nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Vay annenize Kureyş'liler, «Kureyş'in alıştırılması için.» (kavlinden)

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Üsâme İbn Zeyd'den nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: «Kureyş'in alıştırılması için. Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı.» Vay size ey Kureyş'liler topluluğu. Sizi aç iken doyuran ve korkulu iken emîn kılan bu evin Rabbına ibâdet edin. Ben, bunu Üsâme İbn Zeyd'den menkûl şekilde böylece gördüm. Doğrusu Esmâ Bint Yezîd'tir. Ve rivâyetin aslında veya istinsâhta bir yanlışlık olmalıdır. Allah, en iyisini bilendir.

KUREYŞ SÛRESİNİN SONU

MÂÛN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Dini yalanlayanı gördün mü?
2 — İşte O'dur yetîmi şiddetle iten,
3 — Yoksulu doyurmaya teşvîk etmeyen,
4 — Vay o namaz kılanların haline,
5 — Ki onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler.
6 — Ki onlar, gösteriş yaparlar,
7 — Ve zekâtı da men'ederler.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ya Muhammed «Dini yalanlayanları gördün mü?» Bu, öldükten sonra dirilme, cezâ ve sevâb günüdür.

«İşte odur yetîmi şiddetle iten.» Yetîme baskı yapıp hakkını yiyen, onu doyurmayıp iyi davranmayan işte odur.

«Yoksulu doyurmaya teşvîk etmeyen.» Allah Teâlâ'nın bir başka

âyette buyurduğu gibi: «Hayır, doğrusu siz yetîme ikrâm etmezsiniz. Yoksulu yedirmek için birbirinizi teşvîk etmezsiniz.» (Fecr, 17-18) Burada maksad, yiyecek ve içeceği bulunmayan muhtâç ve fakîr kimsedir.

«Vay o namaz kılanların hâline, ki onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler.» İbn Abbâs ve başkaları; bunların açıkça görülen yerde namaz kılıp gizli yerde namaz kılmayan münâfıklar olduğunu söylerler. Bunun için Allah Teâlâ «Vay o namaz kılanların hâline.» buyuruyor. Yani namaz ehli olup ta namaza duran ve —İbn Abbâs'ın dediği gibi— namazdan ya bütün fiilleriyle gâfil olan veya —Mesrûk ve Ebu Duhâ'nın dediği gibi— şer'an takdîr edilen vakitte kılmayarak vaktini geçiren gâfillere. Atâ İbn Dînâr der ki: Hamdolsun o Allah'a ki «Onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler.» buyuruyor da, namazlarında gâfildirler, unuturlar, buyurmuyor. Veya namazı ilk vaktinde kılmayıp sürekli ya da çoğunlukla son vaktinde edâ edenler, demektir. Veya namazın erkân ve şartlarını emrolundukları şekilde yerine getirmeyenler, anlamınadır. Veya namazın anlamını düşünmeyip onda huşû' ile hareket etmeyenler, demektir. İfâde bütün bunlara şâmildir. Bu niteliklerden herhangi birinden bir mikdâr bulunan kişi bu âyetten bir parça nasîbini alır. Hepsiyle muttasıf olan kişi, hepsinden nasîbini alır ve fiilî olarak onun için münâfıklık vasfı tamâmlanır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbittir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İşte münâfıkın namazı. İşte münâfıkın namazı. İşte münâfıkın namazı; oturur güneşi gözetler. Güneş şeytânın iki boynuzu arasına girince kalkıp dört rek'ât namaz kılar ve namazında Allah'ı pek az zikreder. Bu, ikindi namazının son vaktidir. Nitekim namazın son vaktinin niteliği yukarıda geçtiği gibidir ve bu vakte «kerâhet vakti» denir. Sonra o kerâhet vaktinde kalkar, karganın gagalaması gibi namazı gagalar. Mutmain olup huşû' duyarak namaz kılmaz. Bu sebeple Allah'ın Rasûlü; Allah'ı pek az zikreder, buyuruyor. Belki de bunu halka gösteriş için namaza durmak anlamına almıştır. Yoksa Allah rızâsını gözetmeme, anlamına kullanmamıştır. O zaman bu kişi bütünüyle namaz kılmamış olur. Çünkü Nisâ sûresinde şöyle buyurulmaktadır: «Doğrusu münâfıklar; Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir. Onlar, namaza tenbel tenbel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az anarlar.» (Nisâ, 142) Burada ise: «Ki onlar, gösteriş yaparlar.» buyuruyor.

Taberânî der ki: Bize Yahyâ İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan naklettî ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehennemde bir vâdî vardır. Cehennem günde dört yüz kere bu vâdîden Allah'a sığınır. Bu vâdî, Muhammed ümmetinden Allah'ın kitâbını taşıyıp Allah'tan başkası için sadaka veren, Allah'ın evini haccedip Allah yolundan dışarı çıkan mürâîler için hazırlanmıştır, diye geçiyor.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuaym... Amr İbn Mür-

re'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Ebu Ubeyde'nin yanında oturuyorduk, riyâdan sözedildi. Ebu Zeyd denilen bir adam dedi ki: Abdullah İbn Amr'dan işittim ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, ameli ile insanlara gösteriş yapmak isterse; Allah Teâlâ onu yaratıklarından kulak sâhibi olanlara duyurur ve onu küçültür, horlar. İmâm Ahmed ayrıca bu hadîsi Ğunder ve Yahyâ kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan nakleder.

Allah Teâlâ'nın «Ki onlar, gösteriş yaparlar.» kavli ile ilgili olarak; kim Allah için bir amel işleyip te insanlar bundan haberdâr olurlar ve bu onun hoşuna giderse, bu riyâ olmaz. Bunun delili Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin Müsned'inde Hârûn İbn Ma'rûf kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklettiği şu hadîstir: Ben namaz kılarken bir adam yanıma geldi. Namaz kılarken onun yanıma gelmesi hoşuma gitti. Durumu Rasûlullah (s.a.)a açınca, buyurdu ki: Senin için iki ecir yazılmıştır. Birisi gizlice namaz kılma ecri, diğeri de açıktan namaz kılma ecri. Ebu Ali Hârûn İbn Ma'rûf der ki: Bana ulaştığına göre Abdullah İbn Mübârek şöyle demiş: Evet, bu hadîs mürâîler içindir. Bu hadîs bu vechiyle garîbtir. Râvîler arasında yer alan Saîd İbn Beşîr, mutavassıt bir râvîdir ve onun A'meş'ten rivâyeti «azîz» bir rivâyettir. Ondan, başkaları da hadîs rivâyet etmiştir.

Yine Ebu Ya'lâ der ki: Bize Muhammed İbn Mûsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, adamın biri; ey Allah'ın Rasûlü, kişi gizlice amel işler de ona başka bir kimse muttali' olunca bu, adamın hoşuna giderse, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun iki ecri vardır. Biri açıktan ibâdet ecri, diğeri de gizlice yaptığı ibâdet ecri. Bu hadîsi Tirmizî de Muhammed İbn Müsennâ' kanalıyla, İbn Mâce ise Bündâr kanalıyla Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'den nakleder. Sonra Tirmizî, bu hadîs garîbtir, der. A'meş ve başkaları da bu hadîsi Habîb kanalıyla peygamberden mürsel olarak naklederler.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Berze el-Eslemî'den nakletti ki; bu âyet nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allahü Ekber. Bu, sizden her biriniz için dünya kadar nimet verilmesinden daha hayırlıdır. Namazı unutmak, namazın hayrını istememek, namazı terkedince Rabbından korkmamaktır. Bu hadîsi nakledenler arasında bulunan Câbir el-Ca'fî zayıf bir râvîdir. Şeyhi mübhem bir kişidir, ismi zikredilmemiştir. Allah en iyisini bilendir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Ebân... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Allah'ın Rasûlüne «Ki onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler.» âyetini sorduğumda, buyurdu ki: Bunlar namazı vaktinden sonra kılanlardır. Namazın vaktinden sonraya bırakılması bütünüyle terketme anlamına gelebileceği gibi, şer'î olan

vaktinden sonra kılmak veya unutarak ilk vakitte kılmayıp vakit geçinceye kadar te'hîr etmek anlamlarına da gelebilir. Hâfız Ebu Ya'lâ da bu hadîsi... İkrime İbn İbrâhîm'den nakleder. Sonra onu Ebu Rebî'... Mus'ab kanalıyla mevkûf olarak nakleder ki bu isnâd, sahîh isnâddır. Beyhakî bu hadîsin Peygambere ref'ini zayıf saymış, mevkûf oluşunu sahîh kabul etmiştir. Hâkim de bu kanâattadır.

«Ve zekâtı men'ederler.» Yani onlar Rablarına ibâdette iyi davranmadıkları gibi Allah'ın kullarına da iyi davranmazlar. Hattâ emâneten de olsa, kendisinden yararlanılan ve yardım istenilen şeyleri yerine getirmezler. Aynî olarak kendisinde kalan sonra geri iâde edilecek olan emânet şeyleri bile güzellikle vermezler. Öyleyse bunlar zekâtı vermezler, muhtelif ibâdetleri yapmazlar. Nitekim İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki; Hz. Ali (الماعون) kelimesinin zekât anlamına geldiğini söylemiştir. Süddî de Ebu Sâlih kanalıyla Hz. Ali'den bu rivâyeti nakleder. Abdullah İbn Ömer'den de böylece rivâyet edilmiştir. Muhammed İbn el-Hanefiyye, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Atâ, Atıyye el-Avfî, Zührî, Hasan, Katâde ve Dahhâk İbn Zeyd de böyle der.

Hasan el-Basrî der ki: O, namaz kılarsa; gösteriş yapar, namazı geçirirse; bundan rahatsız olmaz, malının zekâtını vermez. Bir başka ifâdede de; malının sadakasını vermez, buyurulur.

Zeyd İbn Eslem der ki: Bunlar münâfıklardır. Açıktan olduğu için namaz kılarlar da, gizli olduğu için zekât vermezler.

A'meş ve Şu'be, Hakem kanalıyla Yahyâ İbn Cezzâr'dan naklettiler ki; Ebu Ubeyde; Abdullah İbn Mes'ûd'a (الماعون) kelimesini sorduğunda şöyle demiş: Bu, insanların kendi aralarında birbirlerinden emânet aldıkları balta ve kazan gibi şeylerdir. Mes'ûdî... Ebu Ubeyde'den nakleder ki; Abdullah İbn Mes'ûd'a (الماعون) kelimesi sorulduğunda, bu; insanların kendi aralarında birbirlerinden alıp verdikleri; balta, kazan, kova ve benzeri şeylerdir, demiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd el-Muhâribî... Ebu Abîdeyn'den ve Sa'd İbn İyâz, Abdullah'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Biz peygamberin ashâbı, kendi aramızda (الماعون) kelimesinin; kendisinden müstağnî olunmayan kova, balta ve kazan gibi şeyler olduğunu söylerdik. Hallâd İbn Eslem... Ebu İshâk'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben, Kâ'b İbn İyâz'ın peygamberin ashâbından naklen böyle dediğini işittim. A'meş, İbrâhîm kanalıyla... Abdullah'tan nakleder ki; ona (الماعون) sorulduğunda, insanların birbirlerinden emânet aldıkları kova, balta ve benzeri şeylerdir, demiş.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Amr İbn Ali... Abdullah'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Biz peygamberle beraber idik ve kendi aramızda (الماعون) kelimesinin kova ve benzeri şeyleri vermemek olduğunu söy-

lerdik. Bunu Ebu Dâvûd ve Neseî de Kuteybe kanalıyla Ebu Avâne'den aynı isnâdla nakleder. Neseî'nin Abdullah'tan naklettiği lafız şöyledir: Her ma'rûf sadakadır. Biz, peygamberin devrinde iken (الماعون) kelimesini, kova ve kazan gibi şeylerin emânet alınması anlamına kabul ederdik. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Abdullah'tan nakletti ki: (الماعون) kelimesi; kazan, terâzi ve kova gibi emânet alınan şeyler anlamınadır.

İbn Ebu Necîh, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Ve zekâtı da men'ederler.» kavlindeki (zekât diye tercüme ettiğimiz) (الماعون) kelimesi, ev eşyâsıdır. Mücâhid, İbrâhîm en-Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik ve başkası bunun emânet kap-kacak anlamına geldiğini söylemişlerdir. Veys İbn Ebu Süleym, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Ve zekâtı da men'ederler.» âyeti hakkında; bunun bahsettiği kişiler henüz gelmemiştir, demiştir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Ve zekâtı da men'ederler.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bu kelimede insanlar ihtilâf ettiler. Kimisi; zekâtı men'ederler, diye mânâ verirken, kimileri de; itâatı men'ederler, anlamını vermişlerdir. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder. Sonra Ya'kûb İbn İbrâhîm kanalıyla... Hz. Ali'den nakledilir ki; (الماعون) kelimesi, insanlara balta, kazan ve kova gibi şeyleri vermektir. İkrime der ki: (الماعون) en üst sınırı malın zekâtı, en alt sınırı da kalbur, elek, kova ve iğne gibi şeyler anlamınadır. Bunu İbn Ebu Hâtim de rivâyet eder. İkrime'nin söylediği bu söz güzeldir, çünkü bütün sözleri içerir ve hepsi de bir tek şeyde toplanır ki bu; bir mal veya yarar sağlayacak şeyde yardımlaşmayı terketmektir. Bu sebeple Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî: «Ve zekâtı da men'ederler.» kavline; ma'rufu men'ederler, anlamını vermiştir. Ve bu sebeple hadîste; her ma'rûf sadakadır, diye vârid olmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Zührî'den nakletti ki, bu âyetteki (الماعون) kelimesi; Kureyş dilinde mal, demektir. İbn Ebu Hâtim burada isnâdı ve metni garîb ve acâyib bir hadîs rivâyet eder ve der ki: Bize babam ve Ebu Zür'a... Kurrâ en-Nimyerî'den nakletti ki, onlar Rasûlullah (s.a.)a elçi olarak gelmişler ve; ey Allah'ın Rasûlü, bize ne ahd edersin? demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Zekâtı engellemeyin. Onlar; ey Allah'ın Rasûlü (الماعون) da ne demektir? demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Taş, demir ve su. Onlar; demir de ne? deyince, kazanlarınız bakırdandır. Baltalar demirdir, buyurmuş. Onlar; taş nedir? deyince Rasûlullah (s.a.); kazanlarınız taştandır, buyurmuş. Bu hadîs gerçekten garîbtir, Peygambere ulaştırılması münkerdir, isnâdında bilinmeyen kişiler vardır. Allah en iyisini bilendir.

İbn el-Esîr sahâbenin hal tercümesi bahsinde Ali en-Nimyerî'den nakleder ki; İbn Kâni' kendi senediyle... Ali İbn Fâlân en-Nimyerî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Müs-

lüman müslümanın kardeşidir. Onunla karşılaşınca onu selâmla ağırlar ve ona daha iyi karşılıkla karşılık verir ve sonra da (الماعون)u men'etmez. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, (الماعون) da ne oluyor? Buyurdu ki: Taş, demir ve buna benzer şeyler.

MÂÛN SÛRESİNİN SONU

KEVSER SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur. Mekke'de nâzil olduğu da söylenir.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.

2 — Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.

3 — Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Fudayl... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) hafîfçe daldı, sonra tebessüm ederek başını kaldırdı. Ya kendisi söyledi veya kendisine; niçin güldün? denildi de Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana az önce bir sûre indirildi. Ve okumaya başladı: «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik. Öyleyse Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes. Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» Sûreyi sonuna kadar okuduktan sonra dedi ki: Kevser nedir biliyor musunuz? Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, bir ırmaktır. Azîz ve Celîl olan Rabbım onu cennette bana vermiştir. Onun üzerinde pekçok hayır vardır. Ümmetler kıyâmet gününde ona gelir ve onun katları yıldızlar sayısıncadır. Kullar kendi aralarında tartışırlar, ben derim ki: Ey Rabbım; o, benim ümme-

timdendir. Bana denilir ki: Senden sonra ne yaptıklarını nereden bileceksin? İmâm Ahmed bu hadîsi bu iki isnâdla ve bu ifâdeyle nakleder.

Havz'ın nitelikleri bahsinde vârid olur ki, kıyâmet gününde havuza gökteki iki oluktan Kevser ırmağının suyu akar. Ve gökteki yıldızların sayısınca onun üzerinde kaplar vardır. Bu hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî Muhammed İbn Fudayl kanalıyla... Enes'ten naklederler. Müslim'in ifâdesi şöyledir:

بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ بَيْنَ أَظْهُرِنَا إِذْ أَغْفَى إِغْفَاءَةً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّمًا . فَقُلْنَا : مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللهِ ! قَالَ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ آنِفًا سُورَةٌ . فَقَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ . فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ . إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ثُمَّ قَالَ أَتَدْرُونَ مَا الْكَوْثَرُ ؟ فَقُلْنَا : اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ فَإِنَّهُ نَهْرٌ وَعَدَنِيهِ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ . عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ . هُوَ حَوْضٌ تَرِدُ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ . آنِيَتُهُ عَدَدُ النُّجُومِ . فَيُخْتَلَجُ الْعَبْدُ مِنْهُمْ . فَأَقُولُ : رَبِّ ! إِنَّهُ مِنْ أُمَّتِي . فَيَقُولُ : مَا تَدْرِي مَا أَحْدَثَتْ بَعْدَكَ

Rasûlullah (s.a.) aramızda bulunduğu bir gün birden hafîf bir dalışla daldı, sonra mütebessim olarak başını kaldırdı. Biz; ey Allah'ın Rasûlü, seni güldüren nedir? dedik. Buyurdu ki: Az önce bana bir sûre indirildi ve bu sûreyi okudu. Sonra Kevser nedir biliyor musunuz? dedi. Biz; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik. Buyurdu ki: O, bir nehirdir. Azîz ve Celîl olan Rabbım onu bana vaadetmiştir. Onun üzerinde pekçok hayır vardır. O bir havuzdur ki kıyâmet günü ümmetim ona gelir, gider. Yıldızların sayısınca katı vardır. Onlardan bir kul çıkarılır. Ben derim ki: Rabbım, o, benim ümmetimdendir. Allah Teâlâ buyurur ki; senden sonra ne ihdâs ettiklerini bilir misin sen? Buna dayanarak Kurrâ'dan pekçoğu bu sûrenin Medîne'de nâzil olduğunu söylerler. Fakîhlerden birçoğu da besmelenin sûreden bir bölüm olduğunu ve bununla beraber indirildiğini bildirirler.

«Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» Yukarıda geçen hadîste bunun, cennette bir ırmak olduğu belirtilmişti. İmâm Ahmed başka yollarla Enes'ten nakleder ve der ki: Bize Affân, Enes'in bu âyeti okuduğunu, sonra şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana Kevser verildi. Ve o, akan bir ırmaktır. O, parçalara ayrılmamıştır. Onun önünde inciden kubbeler vardır. Elimle onun toprağına vurdum, bir de baktım ki tatlı kokulu misktir. Onun çakılı ise incidir.

Yine İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben,

cennete girdim ve bir de baktım ki bir ırmaktayım, iki yakası inciden çadırlarla kaplı. Elımi suyun aktığı yere vurdum bir de baktım ki o, tatlı kokulu misktir. Ey Cebrâîl bu nedir? dediğimde, dedi ki: İşte bu, Azîz ve Celîl olan Allah'ın sana vermiş olduğu Kevser'dir. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Şeybân İbn Abdurrahmân kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten naklederler ki, Rasûlullah (s.a.) göğe çıkarıldığında şöyle demiş: Bir nehre vardım, iki yakası içe dönük inci kubbelerle dolu. Ey Cebrâîl bu nedir? dediğimde; bu, kevserdir, dedi. Buhârî merhûmun lafzı böyledir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Rebî'... Şureyk İbn Ebu Münîr'den nakletti ki, o; Enes İbn Mâlik'in bize şöyle anlattığını işittim, demiştir. Rasûlullah (s.a.) mi'râca götürüldüğünde, Cebrâîl (a.s.) onu dünya göğünde bir yere götürdü ve orada bir ırmakla karşılaştı. Üzerinde inci ve zebercedden bir köşk vardı. Rasûlullah onun toprağını kokladı ve bir de baktı ki o, misktir. Ey Cebrâîl, bu ırmak da ne? deyince; bu, Rabbının senin için hazırlamış olduğu Kevser'dir, dedi. Mi'râc ile ilgili hadîs İsrâ sûresinde Şureyk kanalıyla Enes'ten menkûldür ve Buhârî ve Müslim'den tahrîc edilen şekliyle orada geçmişti.

Saîd, Katâde kanalıyla Enes'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, cennette gezinirken önüme bir ırmak çıktı. İki yakası içi boş inciden kubbelerdendi. Beraberimde bulunan melek; bu nedir, biliyor musun? dedi. Sonra; bu, sana Rabbının verdiği Kevser'dir, dedi. Elimi onun toprağına vurdum da, çamurundan misk çıktı. Süleymân İbn Tarhân da Katâde'den bu rivâyeti nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Süreyc... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a Kevser'den suâl edildiğinde, buyurmuştur ki O, bir nehirdir. Allah onu cennette bana vermiştir. Toprağı misktir. Sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Ona, boyunları deve boynu gibi olan kuşlar gelir. Ebubekir (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o, çok güzel olmalıdır. Rasûlullah buyurdu ki: Onları yemek kendilerinden daha güzeldir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Seleme... Enes'ten nakletti ki; adamın birisi; ey Allah'ın Rasûlü, Kevser nedir? demiş de, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Cennette bir nehirdir. Rabbım onu bana vermiştir. O, sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Orada boyunları deve boynu gibi olan kuşlar vardır. Hz. Ömer dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o, çok güzel olmalıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onları yemek, kendilerinden daha da güzeldir. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Zührî kanalıyla Enes İbn Mâlik'ten aynı şekilde nakleder.

Buhârî der ki: Bize Hâlid İbn Yezîd el-Kâhilî... Hz. Âişe'den nakletti ki; ona Kevser sûresi sorulduğunda şöyle demiş: Peygamberimiz (a.s.)e verilmiş olan bir ırmaktır. İki kıyısı içi boş incilerle doludur. Onun kabı yıldızlar sayısıncadır. Sonra Buhârî der ki: Bu hadîsi, Ebu Zekeriyyâ,

Ebu'l-Ahvaz ve Muttarif, Ebu İshâk'tan nakletmişlerdir. İmâm Ahmed İbn Hanbel ve Neseî bu hadîsi Muttarif tarîkıyla Ebu İshâk'tan nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Hz. Âişe'den nakletti ki; Kevser, cennette bir ırmaktır. İki kıyısı içi boş incidendir. İsrâîl der ki: Kevser, cennette bir ırmaktır. Üzerinde gökteki yıldızların sayısınca kaplar vardır.

Abd İbn Humeyd... Şakîk veya Mesrûk'tan nakleder ki, o; ben, Hz. Âişe'ye; ey mü'minlerin annesi bana Kevser'den söz et, dedim de, Hz. Âişe dedi ki: Cennetin bağrında bir ırmaktır. Ben; cennetin bağrı ne? deyince, o; ortası, dedi. Onun iki yakasında inciden ve yâkûttan köşkler vardır, toprağı misk, çakılı yâkût ve incidir.

Ebu Küreyb... İbn Ebu Necîh kanalıyla, Hz. Âişe'den nakleder ki; kim Kevser'in şırıltısını duymak isterse, iki parmağını iki kulağına koysun. Bu hadîs İbn Ebu Necîh ile Hz. Âişe arasında kopuk bir hadîstir. Bazı rivâyetlerde İbn Ebu Necîh'ten sonra bir başka adam, Hz. Âişe'den nakletti, denilir. Bu demektir ki; o, bunun benzerini işitmiştir. Yoksa kendisi işitmiş değildir. Allah en iyisini bilendir. Süheylî de der ki: Bu hadîsi Dârekutnî merfû' olarak Mâlik kanalıyla... Hz. Peygamberden nakletmiştir.

Sonra Buhârî der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, Kevser hakkında:

هُوَ الْخَيْرُ الَّذِي أَعْطَاهُ اللهُ إِيَّاهُ قَالَ أَبُو بِشْرٍ قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فَإِنَّ النَّاسَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ نَهَرٌ فِي الْجَنَّةِ فَقَالَ سَعِيدٌ النَّهَرُ الَّذِي فِي الْجَنَّةِ مِنَ الْخَيْرِ الَّذِي أَعْطَاهُ اللهُ إِيَّاهُ

Allah'ın peygambere sunduğu hayırdır, demiştir. Ebu Bişr der ki: Ben, Saîd İbn Cübeyr'e; insanlar onun cennette bir ırmak olduğunu sanıyorlar, dedim de, Saîd İbn Cübeyr dedi ki: Cennetten bir ırmak olması da Allah'ın ona lutfetmiş olduğu bir hayırdır. Bu hadîsi Buhârî, Hüşeym kanalıyla... İbn Abbâs'tan da nekleder. İbn Abbâs; Kevser pekçok hayır, anlamınadır, der. Sevrî de Atâ İbn Saîd kanalıyla, Saîd İbn Cübeyr'den, o, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Kevser; çok hayır, demektir. Bu tefsîr hem ırmak ve hem de başka şeyi içine alır. Çünkü (الكوثر) kelimesi, çokluk anlamına gelen (كثير) kelimesinden türemiştir ve bu; çok hayır, demektir. İbn Abbâs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Muhârib, İbn Dînar ve Hasan İbn Ebu'l-Hasan el-Basrî'den nakledildiği gibi, nehir de bu hayır içerisindedir. Hattâ Mücâhid; Kevser dünya ve âhirette pekçok hayırdır, der.

İkrime ise, Kevser'in Kur'ân, peygamberlik ve âhiret sevâbı, oldu-

ğunu söyler. İbn Abbâs'ın Kevser'i; Irmak, diye tefsîr etmesi sahîhtir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Şureyk... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Kevser cennette bir nehirdir. İki yakası altın ve gümüştendir. Yâkût ve incinin üzerinden akar. Suyu kardan ak, baldan tatlıdır. Avfî de, İbn Abbâs'tan buna benzer bir rivâyeti nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... İbn Ömer'den nakletti ki; Kevser, cennette bir ırmaktır. İki yakası altın ve gümüştendir. İnci ve yâkûtun üzerinden akar. Suyu sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Tirmizî de bu rivâyeti Abd İbn Humeyd kanalıyla, Atâ İbn Saîd'den mevkûf olarak rivâyet eder. Merfû' olarak rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Hafs... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kevser, cennette bir ırmaktır. İki yakası altındandır. Suyu incinin üzerinden akar. Suyu sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Tirmizî, İbn Mâce, İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Muhammed İbn Fudayl kanalıyla Atâ İbn Saîd'den merfû olarak naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb... Atâ İbn Saîd'ten nakletti ki, o; şöyle demiş: Bana Muhârib, Saîd İbn Cübeyr, Kevser hakkında ne dedi? dediğinde, ben dedim ki: Bize Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini anlattı: Kevser; pekçok hayırdır. Bunun üzerine o; doğru söylemiş. Allah'a andolsun ki o, çok hayırdır. Ancak Abdullah İbn Ömer bize bir hadîs nakledip dedi ki: Kevser sûresi nâzil olduğunda, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kevser, cennette bir ırmaktır. İki yakası altındandır, inci ve yâkûtun üzerinden akar.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn el-Berkî... Üsâme İbn Zeyd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün Abdülmuttaliboğlu Hamza'nın yanına gitmiş ve onu bulamamış. Hanımına onu sorduğunda, —ki onun hanımı Neccâr oğullarındandı— kadın demiş ki: Ey Allah'ın peygamberi, az önce sana gitmek üzere çıktı. Öyle sanıyorum ki o, Neccâr oğulları sokaklarından bir kısmında şaşırdı. İçeri girmez misin ey Allah'ın Rasûlü? Rasûlullah (s.a.) içeri girdi. Kadın ona hurma, kuru süt ve yağdan yapılan Heyse isimli yemek takdîm etti. Rasûlullah (s.a.) ondan yedi. Kadın dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ne mutlu sana, ne iyi ettin de geldin. Halbuki ben sana gelmek ve seni tebrîk etmek isterdim, Ebu İmâre bana bildirdi ki; sana cennette Kevser denilen bir ırmak verilmiş. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, onun toprağı yâkût, mercân, zeberced ve incidendir. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Harâm İbn Osmân zayıf bir kişidir. Ancak hadîsin siyâkı güzeldir. Bu hadîsin aslı sahîhtir. Hattâ pekçok hadîs imâmı katında kesinlik ifâde eden tarîklerle tevâtür derecesine varmıştır. Havuzla ilgili hadîsler de böyledir. Enes, Ebu'l-Âliye, Mücâhid ve selef'ten bir başkasından rivâyet edilmiştir ki Kevser, cennette bir ırmaktır. Atâ ise; cennette bir havuzdur, der.

«Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.» Yani sana dünya ve âhirette pekçok hayır verdiğimize göre —nitelikleri yukarıda geçen ırmak da bu hayırlar arasındadır— Rabbın için ihlâsla sana farz kılınan veya nâfile olarak üzerine emredilen namazı kıl. Kurbânını kes. Yalnız O'na ibâdet et. Ortak koşma ve yalnız eşi ve benzeri bulunmayan O'nun adına kurbân kes. En'âm sûresinde buyurulduğu gibi: «De ki: Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. O'nun hiç bir ortağı yoktur. Ben, böylece emrolundum. Ve ben, müslümanların ilkiyim.» (En'âm, 161-162) İbn Abbâs, Atâ, Mücâhid, İkrime ve Hasan, bununla deve ve benzeri hayvanların kurbân edilmesinin kasdedildiğini söylemişlerdir. Katâde, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Atâ el-Horasânî, Hakem, İsmâîl İbn Ebu Hâlid ve Selef'ten başkaları da böyle demişlerdir. Bu durum, müşriklerin Allah'tan başkasına secde etmeleri ve Allah'tan başkası adına kurbân kesmeleri halinden farklıdır. Nitekim Allah Teâlâ: «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin.» (En'âm, 121) buyurmaktadır. Denildi ki; (Kurbân kes.» kavlinden maksad, boğazın altında sağ eli sol elin üzerine koymaktır. Bu Hz. Ali'den nakledilir, ancak sahîh değildir. Şa'bî'den de benzer bir rivâyet nakledilir. Ebu Ca'fer el-Bâkır ise (وانحر) kelimesine; namaza başlarken iki elini kaldır, anlamını vermiştir. Bu kelimeye; boğazını kıbleye çevir, anlamını verenler de olmuştur. İbn Cerîr Taberî bu üç görüşü de zikreder.

Burada İbn Ebu Hâtim gerçekten münker bir hadîs rivâyet eder ve der ki: Bize Vehb İbn İbrâhîm 255 senesinde İsrâîl İbn Hâtim el-Merrerî'den nakletti ki; ona Mukâtil İbn Hayyân, Esbâğ'dan nakletmiş, ona da Ali İbn Ebu Tâlib'ten nakledilmiş ki, Kevser sûresi Hz. Peygambere nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.): Ey Cebrâîl; Rabbımın bana emrettiği bu kurbân da nedir? demiş. Cebrâîl; bu kurbân değildir, ancak Rabbım sana namaza başlamak üzere tekbîr getirdiğinde, iki elini kaldırmanı emretmektedir. Rükû'a gittiğinde, başını rükû'dan kaldırdığında ve secdede bunları emretmektedir. Çünkü bu, bizim ve yedi gökte bulunan meleklerin namazıdır. Her şeyin bir süsü vardır, namazın süsü de her tekbîr alındığında iki eli kaldırmaktır, demiş. Hâkim de «el-Müstedrek» isimli eserinde İsrâîl İbn Hâtim kanalıyla bu rivâyeti nakleder.

Atâ el-Horasânî : «Ve kurbân kes.» kavline rükû'dan sonra vücûdunu dik tut ve dengeli ol, boynunu dışarı çıkar, diye mânâ vermiştir. Bununla ta'dîl-i erkânı kasdetmektedir. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti nakleder.

Bütün bu sözler gerçekten garîbtir. Sahîh olan, ilk sözdür ve (وانحر) kelimesi ile kurbân kesmenin kasdedilmiş olduğudur. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) bayram namazını kılar, sonra kurbânını keser ve: Kim bizim bu namazımızı kılar, bu kurbânımızı keserse; kurbânın-

da isâbet ettirmiştir. Kim de namazdan önce kurbân keserse; kurbânı kabul olmaz, buyurmuş. Ebu Bürde kalkıp demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben koyunumu namazdan önce kestim ve bu günün, etin sevildiği gün olduğunu bildim. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Senin koyunun et koyunudur. Ebu Bürde demiş ki: Benim yanımda iki koyundan daha sevimli olan bir dişi oğlak var. Ben onu kessem yerine geçer mi? Rasûlullah (s.a.); senin için yerine geçer, ama senden sonra bir başkası için geçmez, buyurmuş. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan, bu âyete şöyle mânâ verenlerin sözüdür: Namazını putlar ve ilâhlar için değil, sırf Rabbının rızâsı için kıl. Aynı şekilde kurbânını da O'nun için kes. O'nun dışındaki putlar için değil. Sana lutfettiği iyilik ve şereflere şükür olarak ki, bu şükrün karşılığını îfâ etmek imkânsızdır. Ve O, bu nimeti sana tahsîs etmiştir. İbn Cerîr'in söylediği bu söz son derece güzeldir. Nitekim daha önce Muhammed el-Kurazî ve Atâ'dan buna benzer bir mânâ nakledilmişti.

«Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» Ey Muhammed, sana kızan ve senin getirdiğin hakka, hidâyete, göz alıcı bürhâna ve apaçık nûra kızan, kökü kesik zürriyetsiz, adı sanı kopuk zelîlin tekidir. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde bu âyetin Âs İbn Vâil hakkında nâzil olduğunu söylerler.

Muhammed İbn İshâk, Yezîd İbn Nu'mân'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)ın adı anıldığında Âs İbn Vâil; bırakın onu o zürriyetsizin tekidir, sonu yoktur, ölünce adı sanı biter, dermiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûreyi inzâl buyurmuş. Şibr İbn Atıyye ise bunun Utbe İbn Ebu Muayt hakkında nâzil olduğunu söyler. İbn Abbâs ve İkrime bu âyetin, Kâ'b ibn Eşref ile Kureyş'li kâfirlerden bir topluluk hakkında nâzil olduğunu söylerler. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ziyâd İbn Yahyâ... İbn Abbâs'tan nakleder ki, Kâ'b İbn Eşref Mekke'ye gelmiş, Kureyş'liler ona; sen onların efendisisin, şu öksüz ve soysuzun, kavmine karşı yaptığını görmüyor musun? O, kendisinin bizden daha hayırlı olduğunu iddiâ ediyor. Halbuki biz hacıların sâhibi, Kâ'be'nin bakıcısı ve sikâye görevinin sâhibiyiz. Kâ'b İbn Eşref demiş ki : Siz, ondan daha hayırlısınız. Bunun üzerine: «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» âyeti inmiş. Ebu Bekr el-Bezzâr böylece rivâyet eder. Bunun isnâdı sahîhtir.

Atâ ise bu sûrenin Ebu Leheb hakkında nâzil olduğunu söyler. Şöyle ki; Rasûlullah (s.a.)ın oğlu öldüğünde Ebu Leheb müşriklerin yanına giderek, bu gece Muhammed'in soyu kesildi, demiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» âyetini inzâl buyurmuş. İbn Abbâs ise bu sûrenin Ebu Cehil hakkında nâzil olduğunu söyler. Sana buğzeden; yani sana düşman olan, demektir. Bu ifâde yukarıda anılan veya anılmayan ama bu niteliklerle nitelenmiş

olan herkese şâmildir. İkrime ise zürriyetsiz anlamına gelen (الابتر) kelimesinin tek demek olduğunu söyler. Süddî der ki : Bir kimsenin erkek çocuğu öldüğünde araplar; soyu kesildi, derlerdi. Rasûlullah (s.a.) ın erkek çocukları ölünce; Muhammed'in soyu kesildi, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» âyetini indirdi.

Bu ifâde bizim söylediğimiz (ابتر) kelimesinin adı sanı bitip giden kimse anlamına yakındır. Onlar — bilgisizliklerinden dolayı — Hz. Peygamberin erkek evlâdının öldüğünü görünce; soyunun kesildiğini vehmetmişlerdir. Halbuki hâşâ böyle değildir. Aksine Allah, onun şânını şâhidlerin huzûrunda bâkî kılmış ve şerîatını kullarının boynuna borç kılarak ebediyyen sürüp gitmesini haşr ve meâd gününe kadar devâm etmesini sağlamıştır. Kıyâmet gününe kadar Allah'ın salât ve selâmı sürekli onun üzerine olsun.

İZÂHI

İyi bil ki; bu sûre, kısa olmasına rağmen pekçok incelikleri ihtivâ etmektedir :

1 — Bu sûre, bir önceki sûreye mukâbil gibidir. Allah Teâlâ bir önceki sûrede münâfıkları dört nitelikle zikretmişti. a — Cimrilik : Bu husûs «İşte odur yetîmi şiddetle iten, yoksulu doyurmaya teşvîk etmeyen» kavli ile kasdedilmiştir. b — Namazı kılmamak. Bu da «Ki onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler.» kavli ile kasdedilmiştir. c — Namazda riyâkârlık yapmak. Bu da «Ki onlar, gösteriş yaparlar.» kavli ile kasdedilmiştir. d — Zekâtı vermemek. Bu da «Ve zekâtı da men'ederler.» kavli ile kasdolunan husûstur. O sûredeki dört niteliğe mukâbil olmak üzere bu sûrede de dört nitelik zikredilmektedir : a — Oradaki cimrilere mukâbil «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyurulmaktadır. Yani Biz, sana çok şey verdik. Sen de cimrilik yapma ve çok dağıt. b — Oradaki «Ki onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler.» kavline mukâbil, burada «Öyle ise Rabbın için namaz kıl.» buyurulmaktadır. Namaza devâm et. c — O sûredeki «Ki onlar, gösteriş yaparlar.» kavline mukâbil olarak, burada «Rabbın için namaz kıl.» buyurulmaktadır. Sen namazını Rabbının rızâsı için kıl, insanlara gösteriş yapmak için değil. d — O sûredeki «Ve zekâtı da men'ederler.» kavline mukâbil olarak, burada : «Ve kurbân kes.» buyurulmaktadır. Bununla kurbân etlerinin dağıtılması kasdedilmiştir. Bu garîb münâsebete dikkat et. Sonra da sûre şöyle son buluyor: «Sana buğzeden: şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» O sûrede zikredilen çirkin fiilleri yapan münâfık mutlakâ ölecek ve onun dünyasından hiç bir iz, hiç bir haber kalmayacaktır. Sana gelince, dünyada senin güzel hâtıran bâkî kalacağı gibi, âhirette de büyük mükâfâta ereceksin.

2 — Bu sûrenin inceliklerinden ikincisi de şudur : Allah Teâlâ'ya doğru yol alanların üç derecesi vardır. Bu basamakların en üstünde bulunanlar kalbleri ve rûhlarıyla birlikte Allah'ın celâl nûruna dalarlar. İkinci basamakta olanlar bedenî ibâdet ve itâatlarla meşgûl olurlar. Üçüncü basamakta bulunanlar, kendilerini duyusal zevklere dalmaktan ve geçici isteklere kapılmaktan alıkoyarlar. İşte Allah Teâlâ'nın «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavli, birinci basamağa işârettir ki bu, kulun kudsî rûhunun kemiyet ve keyfiyet bakımından diğer rûhlardan ayrı olmasıdır. Kemiyet bakımından ayrıdır. Çünkü o, en çok öncüllere sâhiptir. Keyfiyet bakımından ayrıdır. Çünkü o diğer rûhlardan daha hızlı olarak bu öncüllerden netîcelere geçer. Allah Teâlâ'nın «Öyle ise Rabbın için namaz kıl.» kavli, ikinci basamağa işârettir. «Ve kurbân kes.» kavli de üçüncü basamağa işârettir. Nefsin geçici zevklerden alıkonulması kurbân kesme ve kan akıtma yerine kâimdir. En sonunda ise «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» buyurulmaktadır. Mânâsı ise şöyledir : Seni bu geçici şehvetlere ve duyusal isteklere sevkeden nefis, geçici ve fânîdir. Bâkî kalan sâlih ameller ise Rabbın katında daha hayırlıdır. Bunlar rûhânî mutluluklardır, rabbânî bilgilerdir ki sürekli kalıcıdırlar.

Şimdi Allah Teâlâ'nın «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavlinden tefsîre başlayalım.

İyi bil ki; bu âyette birçok faydalar vardır :

I — Bu sûre, kendinden önceki sûreler için tamâmlayıcı niteliğindedir. Daha sonraki sûreler için de esâs mâhiyetindedir. Kendinden önceki sûreler için tamâmlayıcı olması şuradandır: Allah Teâlâ, Duhâ sûresinde Muhammed (a.s.)i medhetmiş ve onun hâlini açıklamaya başlamıştır. Duhâ sûresinin baş tarafında üç şeyi sözkonusu etmiştir, ki bunlar, onun peygamberliğiyle ilişkilidir : a — «Rabbın seni ne terketti ne de darıldı.» b — «Âhiret elbette senin için dünyadan daha hayırlıdır.» c — «Şüphesiz Rabbın sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» Sonra aynı sûre Peygamberin dünya ile ilişkili hâllerinden üç hâli zikrederek son bulmaktadır. Bunlar da «O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı?», «Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedi mi?», «Seni fakîr bulup ta zenginleştirmedi mi?» kavilleridir.

Sonra İnşirâh sûresinde, Peygamberi üç şeyle şereflendirdiğini zikretmektedir : a — «Senin göğsünü açmadık mı?» b — «Yükünü üzerinden atmadık mı? Ki o, senin belini bükmüştür.» c — «Ve senin şânını yükseltmedik mi?» (İnşirâh, 2-4).

Sonra Allah Teâlâ Tîn sûresinde, Peygamberini üç türlü şerefle şereflendirdiğini belirtmektedir : a — Onun yaşadığı beldeye «Ve şu emîn kente.» diyerek kasem etmiştir. b — «Yalnız îmân edip, sâlih amel işleyenler müstesnâ» buyurarak ümmetini cehennemden kurtardığını

haber vermiştir. c — «Onlara kesintisiz mükâfât vardır.» buyurarak sevâba ulaşacaklarını bildirmiştir.

Müteâkib sûre olan A'lâk sûresinde de Peygamberini üç ayrı şerefle şereflendirmiştir: a — «Yaratan Rabbının adıyla oku.» buyurup, Rabbının adına dayanarak hak üzre Kur'ân'ı oku, denilmiştir. b — Onun hasımlarını kahredişini «Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun, Biz de zebânîleri çağırırız.» (A'lak, 17-18) diyerek belirtmiştir. c — «Secde et ve yaklaş.» (A'lak, 19) diyerek, tâm yaklaşmayı peygambere tahsîs ettiğini haber vermiştir.

Kadr sûresinde de üç türlü fazîletin kendisinde toplandığını, Kadr gecesiyle Peygamberini şereflendirdiğini bildirmiştir : a — Bu gece «Bin aydan daha hayırlıdır.» b — O gecede «Melekler ve Rûh, Rablarının izniyle her iş için iner de iner.» c — Bu gece «Tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmettir.»

Beyyine sûresinde de Peygamberinin ümmetini üç şerefle şereflendirmiştir: a — Onlar «Yaratıkların en hayırlısıdırlar.» b — Onların «Rabları katında mükâfâtı; altlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları Adn cennetleridir.» c — «Allah onlardan hoşnûd, onlar da O'ndan râzıdırlar.»

Zilzâl sûresinde de üç şerefle peygamberini şereflendirmiştir : a — «İşte o gün; o, bütün haberlerini anlatacaktır.» kavli, yeryüzünün kıyâmet gününde Hz. Muhammed'in ümmetinin itâat ve ibâdet ettiklerine şehâdet edeceğini belirtmektedir. b — «O gün insanlar, yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler.» (Zilzâl, 6) kavli Muhammed ümmetine, kendilerinin Allah'a ibâdet ettiklerinin gösterileceği ve bu sebeple onların ferâh ve sürûr içinde bulunacakları belirtilmektedir. c — «Kim zerre mikdârı hayır işlerse, onu görür.» (Zilzâl, 7) kavli, şüphesiz Allah'ın bilgisinin her türlü bilgiden yüce olduğunu belirtmektedir. Ve mutlakâ onları sevâbına ulaştıracağını haber vermektedir.

Âdiyât sûresinde de Peygamberini şereflendirerek ümmetinden gâzîlerin bindikleri ata kasem edilmiş ve bu atlar üç nitelikleri ile söz konusu edilmişlerdir: «Andolsun o koştukça koşanlara.», «Kıvılcımlar saçanlara», «Sabah sabah baskın yapanlara.» (Âdiyât, 1-3).

Kâri'a sûresinde Hz. Peygamberin ümmetini üç şerefle şereflendirmiştir: a — «Ama kimin tartıları ağır gelirse,» b — «O, hoş bir hayat içindedir» (Kâri'a, 6-7) c — Bu ümmet, düşmanlarının kızgın bir ateşte olduklarını görecektir.

Tekâsür sûresinde de peygamberini şereflendirerek, onun dinine saldıranların, şerîatına ta'rîz edenlerin üç yönden azâblandırılacaklarını belirtmektedir: a — Onlar cehennemi göreceklerdir. b — Onu gözleriyle kesin olarak göreceklerdir. c — Onlar kendilerine verilen nimetlerden

sorguya çekileceklerdir. Sonra Asr sûresinde de onun ümmetini üç şeyle şereflendirmiştir : a — «Ancak îmân edenler» kavliyle îmâna, b — «Sâlih amel işleyenler» kavliyle iyi amele, c — «Hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler.» kavliyle halkı sâlih amellere yöneltmektedir.

Sonra Hümeze sûresinde diliyle çekiştirip, yüzünden alay edenden bahsederek, bu kişilerin üç tür azâbla azâblandırılacaklarını hatırlatarak rasûlünü şereflendirmektedir: a — O, dünyasından hiç bir şekilde yararlanamaz. «Malının kendini ebedî kılacağını sanır.» b — «Hayır, andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.» c — Çıkma ümidi kalmamacasına onun üzerine cehennemin kapıları kilitlenecektir. «Bu, onların üzerine kapatılmıştır.»

Yine Fîl sûresinde peygamberini şereflendirerek, Allah düşmanlarının hîlelerini geri çevirdiğini ve üç bakımdan onları mahvettiğini belirtmektedir: a «O, bunların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?» b — «O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi.» c — «Nihâyet onları, yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.» (Fîl, 2-5).

Sonra da Kureyş sûresinde peygamberini şereflendirerek kendinden öncekilerin üç bakımdan menfaatını koruduğunu haber vermektedir: a — Onları Kureyş'lilerin alıştırılması için uyuşan ve anlaşan bir topluluk kılmıştır. b — Onları açken doyurmuştur. c — Ve onların korkusunu emniyete çevirmiştir.

Mâûn sûresinde de onu şereflendirerek dinini yalanlayanları üç tür kötü niteliklerle nitelemiştir : a — Aşağılık ve kötülük niteliğini «Yetîmi şiddetle iten, yoksulu doyurmaya teşvîk etmeyen.» Yaratana saygı duymama niteliğini «Onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler. Ki onlar, gösteriş yaparlar.» c — Halka yarar sağlamayı terketme niteliğini «Ve zekâtı da men'ederler.» kavliyle belirtmektedir.

İşte Allah Teâlâ bu sûrelerde ve bu önemli noktalardan peygamberini şereflendirince, ardından: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyuruyor. Yani her biri tek başına dünyanın bütün mülkünden daha büyük olan ve yukarıdaki sûrelerde zikredilen bu pekçok üstünlükleri sana verdik. Öyleyse sen de Rabba ibâdetle ve Rabbın kullarını kendileri için daha uygun olan hizmetlere irşâdla meşgûl ol. Rabba ibâdet ya can ile olur ki; «Rabbın için namaz kıl.» kavli bunu ifâde eder veya mal ile olur ki; «Ve kurbân kes.» kavli bunu ifâde etmektedir. Kulların dünyaları ve dinleri konusunda daha uygun olana irşâd edilmeleri mes'elesi ise bir sonraki sûrede: «De ki: Ey kâfirler; ben, sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.» kavliyle gösterilmektedir. Binâenaleyh bu sûre; hem kendinden sonraki sûrenin temeli, hem de kendinden önceki sûrelerin tamâmlayıcısı niteliğindedir. Allah Teâlâ bundan sonraki sûrede — kâfir olan — dünya ehlinin hepsinin tekfîr edilmesini emretmekte ve: «De ki: Ey kâfirler; ben, sizin tapmakta olduklarınıza tap-

mam.» buyurmaktadır. Bilindiği gibi, insanların din ve mezhepleri konusundaki taassubları, rûh ve malları konusundaki taassublarından daha fazladır. Zîrâ insanlar, mallarını ve canlarını, dinleri uğrunda harcarlar. Binâenaleyh insanların mezheblerine sataşmak, ilgilendikleri diğer konulara sataşmaktan çok fazla kızgınlık ve düşmanlığı tahrîk eder. Allah Teâlâ peygamberine dünya ehlinin hepsini tekfîr etmesini ve dinlerini boş saymasını emretmektedir. Bu ise dünya ehlinin hepsinin ona fazlasıyla düşman olması sonucunu doğurur. Böyle bir yola herkes başvuramaz. Hz. Musâ'ya bak. Firavun'dan ve askerlerinden nasıl korkuyor? Burada ise Hz. Muhammed bütün dünya halkı için gönderilmiş bir peygamber olduğundan mahlûkâtın her ferdi Firavun'un Mûsâ'ya nisbeti gibi idi. İşte Allah Teâlâ ince bir tedbîr ile bu şiddetli korkuyu izâle etmek istemiştir. Ve bu sûreyi Kâfirûn sûresinden öne alarak bu durumu ortadan kaldırmak istemiştir.

«Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavli birkaç bakımdan peygamberin bu korkusunu ortadan kaldırır: a — «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavli; din ve dünya konusunda pekçok hayır verdik, demektir. Bu da Allah katından peygambere yardım edileceğini ve korunacağını ifâde eder. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Ey peygamber; Allah sana yeter.» (Enfâl, 64), «Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67), «Eğer siz ona yardım etmezseniz; doğrusu Allah ona yardım etmişti.» (Tevbe, 40) kavilleri gibidir. Allah Teâlâ kimi korumayı garanti ederse, o kimse hiç bir kişiden korkmaz. b — Allah Teâlâ'nın «Gerçekten Biz, sana Kesver'i verdik.» ifâdesi dünya ve âhiretin iyiliklerini içine alan bir ifâdedir. Peygamber Mekke'de iken henüz dünyanın iyilikleri ona ulaşabilmiş miydi? Allah'ın kelâmında sözden dönüş imkânsız olduğundan hikmet-i ilâhî peygamberin dünya diyârında bu iyilikleri elde edinceye kadar yaşamasını gerektiriyordu. Bu da peygamber için bir müjde idi. Ve düşmanlarının kendisini öldürüp, ezemeyeceği konusunda ilâhî bir vaad idi. Onların hîleleri peygambere ulaşmak şöyle dursun, peygamber gün be gün güçlenmekte idi. c — Rasûlullah onları kâfir sayıp, dinlerini çürütüp, kendilerini îmâna davet edince; onun yanında toplandılar ve dediler ki: Eğer sen bunu mal elde etmek için yapıyorsan, seni insanların en zengini kılacak kadar sana mal verelim; eğer kadın elde etmek için yapıyorsan, en değerli kadınlarımızla seni evlendirelim; şayet başkanlık istiyorsan seni kendimize başkan yapalım. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» âyetini indirmiştir. Yani göklerin ve yerin yaratanı, sana dünya ve âhiretin iyiliklerini verdiğine göre, onların mal ve vaadettikleri şeylere aldanma. Allah Teâlâ'nın «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavli, onun peygamberle aracısız konuşmuş olduğunu gösterir. Ve bu, yine Allah'ın «Allah Mûsâ ile de konuşmuştur.» (Nisâ, 164) kavlinin yerine kâim olur, hattâ ondan daha değerli bir in'âm-

dır. Zîrâ efendi kölesine onun eğitimiyle ilgilenip, ona yardım etmeyi şifâhen söylerse, başka şekilde söylemesinden daha üstün olur. Kalbe bir güç verir, rûhlardaki korkaklığı ortadan kaldırır. Öyleyse Allah Teâlâ'nın peygamberine: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» diyerek hitâb etmesi, peygamberin kalbindeki korkuyu, rûhundaki çekinmeyi izâle edici bir unsur olmuştur. Bu sûre, Kâfirûn sûresinden önce inzal edilmiştir ki peygamber bütün insanlara karşı onların küfürlerini i'lân edip, tanrılarıyla ilişkisi bulunmadığını söyleyerek zor ve ağır yükümlülük taşıyabilsin. Yani sen Benim buyruğuma uyunca, sana vaadimi nasıl doğru çıkaracağıma bak. Sana ne kadar çok tarafdâr ve tâbi vereceğime bak. Muhakkak ki dünya ehli, bölük bölük Allah'ın emrine gireceklerdir. Sonra davetin açıklanması, şerîatın ortaya konması tamâmlanınca; Allah Teâlâ kalb ve iç ahvâlini ilgilendiren husûsu açıklamaya başlamıştır. Zîrâ tâlibin talebi; ya dünyaya münhasır olacaktır veya âhireti taleb edecektir. Dünyayı taleb edenin, hüsrân, zillet ve horlanmadan başka elde edeceği bir şey yoktur. Sonra onun varıp gideceği yer, cehennemdir. İşte Leheb sûresiyle bu husûsun belirtilmesi kasdedilmiştir. Âhiretin tâlibine gelince; onun en iyi durumu, kendini varlıkların sûretinin onda nakşedilmiş olduğu bir ayna durumuna getirmesidir. Aklî bilimlerle sâbittir ki; yaratıkların yaratıcıyı tanıması iki yolla olmaktadır :

Halkın bir kısmı önce yaratıcıyı tanımış, sonra O'nu tanımasına bağlı olarak yaratıkları tanımaya yönelmiştir. Bu, en değerli ve en yüce yoldur. Bir kısmı da bunun aksi bir yol izlemiştir ki halkın çoğunluğunun yolu budur. Allah Teâlâ yüce kitâbını bu iki yolun en değerlisi ile sona erdirmiş ve Allah'ın sıfatlarını ve yüceliğini zikrederek: «De ki: O Allah, bir tektir.» buyurmuştur. Bunun ardından da Felak sûresinde yaratıkların mertebelerini belirtmiş ve nihâyet insan nefsinin basamaklarını zikrederek konuyu tamâmlamıştır. Böylece kitab da tamâmlanmıştır. Bu husûs ancak bu sûre mufassal olarak tefsîr edildiği zaman anlaşılabilir. Akılları, yüce kitâbıyla tevdî' edilmiş olan bu değerli sırları bilmeye sevkeden Allah'ı tesbîh ederiz.

II — «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavlindeki (نَحْنُ) «Biz» kelimesi ile bazan çokluk, bazan da saygı kasdedilir. Çokluğun kasdedilmesi hali nazar-ı itibâra alındığında, delil tanrının bir tek olduğunu göstermiştir. Binâenaleyh, buradaki «Biz» lafzının çokluğa hamledilmesi mümkün değildir. Ancak «Biz verdik» lafzı ile meleklerin, Cebrâîl'in, Mîkâîl'in ve geçmiş peygamberlerin elde etmek istediği şey kasdedilmiş olursa mümkün olur. Nitekim İbrâhîm, senin peygamber olarak gönderilmeni istediğinde; «Rabbımız, onlara kendilerinden bir peygamber gönder.» (Bakara, 129) demişti. Mûsâ da; Rabbım beni Ah-

med (a.s.)in ümmetinden kıl, demişti. İşte Allah Teâlâ'nın: «Mûsâ'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, Batı yönünde değildin sen.» (Kasas, 44) kavli ile kasdedilen şey, budur. Îsâ (a.s.) da: «Benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir peygamberi de müjdeleyenim.» (Saff, 6) ifâdesiyle senin geleceğini müjdelemişti. İkinci şıkka göre buradaki «Biz» lafzı saygı ve ta'zîm anlamına hamledilir. Bu da dikkatleri verilen verginin büyüklüğüne çekmektedir. Çünkü bunu veren göklerin ve yerin hâkimi olan Allah'tır. Gelen vergi de O'nun tarafından verilmiştir. İşte Allah Teâlâ'nın: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavlindeki hitâb «kâf»ı ile işâret edilen budur. Verilen şey de Kevser denen şeydir ki bu çoklukta fazlalığı ifâde eder. Bu ifâde vergiyi verenin, vergi verilenin ve kendisinden vergi gelenin yüceliğini iş'âr ettiğinden dolayı ne büyük bir nimet, ne değerli bir lutuftur. Ve yücelerin yücesinden vergi verilene ne büyük bir şeref bahşıdır.

III — Hediye her ne kadar az ise de yüce bir zât tarafından gelmiş olması nedeniyle o, büyük olmaktadır. Bunun için büyük bir hükümdâr kullarından birisine ikrâm etmek için bir elma atacak olsa; bu, o kul için büyük bir ikrâm olur. Hediyyenin kendisi lezzetli olduğundan dolayı değil, hediye edenin yüceliğinden dolayı hediye de büyük olur. Burada da Kevser böyledir. O her ne kadar kendiliğinden çok fazla ise de yaratıkların mâliki tarafından verilmiş olduğu için, kemâl ve azameti bir kat daha artmaktadır.

IV — Allah Teâlâ «Sana verdik» buyurduğuna göre, karîne bu verilenin geri alınmayacağını göstermektedir. Şöyle ki: Ebu Hanîfe'nin mezhebine göre; yabancı hediye ettiği şeyi geri isteyebilir. Eğer karşılık alacak olursa — az da olsa — artık hediyyeyi geri alması câiz olmaz. Çünkü bir kişi bin dînâr değerindeki bir şeyi birine hîbe eder de, sonra ondan bir kuruş değerindeki bir tarağı isterse ve o da bunu verirse, artık o kişi için hîbesinden rücû' hakkı kalmaz. Burada da Allah Teâlâ: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyurduktan sonra Peygamber (a.s.)den namaz kılmasını ve kurbân kesmesini istemektedir ki bu, geri dönüş hakkının ortadan kalkması sonucunu doğurur.

V — Burada fiil mübtedâ üzerine kurulmuştur. Bu tür cümle kuruluşu te'kîd ifâde eder. Bunun delili şöyledir: Sen kendisinden bahsedilen yeni bir ismi söylediğinde akıl onunla ilgili yeni bir şeyden bahsedeceğini anlar ve neyi bildireceğini öğrenmek ister. Bildirilen şey kendisine ulaşınca; âşıkın ma'şûkunu kabûlü gibi onu kabûl eder. Bu, bildirilen şeyin gerçekleşmesinde ve şüphenin ortadan kalkmasında en belîğâne yoldur. Bu sebeple (fiil mübtedâ üzerine binâ edildiğinden), Allah Teâlâ'nın: «Ne var ki yanlız gözler kör olmaz.» (Hacc, 46) kavlinden yücelik anlaşılır. Eğer âyet «Gözler kör olmaz.» derken fiil üzerine binâ edilmeseydi, bu kadar üstünlük taşımazdı. Bizim bu sözümüzü

doğru çıkaran bir husûs ta; bir kişiye bir şeyi vaad edip ona; ben sana veririm, ben sana yeterim, ben senin bu işini görürüm, diyerek garanti veren bir ulu hükümdârın sözüdür. Vaadedilen şey, büyük bir şey olursa; bunda müsâmaha çok az olur. Çünkü o şeyin büyüklüğü, vaadin yerine getirilmesi konusunda şüphe uyandırır. Ama bu vaad büyük bir garantöre dayandırılacak olursa, bu takdîrde şüphe ortadan kalkar. İşte bu âyet te bu kabîldendir. (Fiil mübtedâ üzerine binâ edilmiştir.) Kevser büyük bir şey olduğu için ondan vazgeçmek imkânı çok zordur. Ama Allah Teâlâ «Biz» kavli ile mübtedâyı öne alınca, bu isnâd o şüpheyi ortadan kaldırıcı ve kuşkuyu izâle edici bir ifâde tarzı olmuştur.

VI — Allah Teâlâ bu cümleyi kasem yerine geçen te'kîd harfiyle başlatmıştır. Doğru söyleyenin sözü, yalan çıkmaktan korunmuştur. Ya bir de bu söz te'kîdli olursa durum nasıl olur?

VII — Allah Teâlâ «Biz verdik.» buyuruyor da vereceğiz demiyor. Çünkü Allah Teâlâ'nın «verdik» kavli bu verginin geçmiş zamanda gerçekleşmiş olduğunu gösterir. Bu ifâde de birçok faydalar sağlar:

a) Geçmiş zamanda azîz olmuş ve her taraftan saygı görmüş, ihtiyâcı karşılanmış bir kişi, gelecek zamanda böyle olacak kişiden daha değerlidir. Bu sebeple Hz. Peygamber: Âdem henüz su ile çamur arasında iken ben peygamber oldum, buyurmuştur.

b) Bu ifâde Allah'ın mutlu ve mutsuz, zengin ve fakîr kılmaktaki hükmünün şu anda yenilenmiş bir husûs olmadığını, aksine ezelde meydana gelmiş bir husûs olduğunu gösterir.

c) Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Biz, senin mutluluk sebeplerini daha sen varlığa girmezden önce hazırlamıştık. Öyle ise var olduktan ve Bize kullukla meşgûl olduktan sonra seni nasıl ihmâl ederiz?

d) Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Biz, seni itâat ettiğin için seçip üstün kılmış değiliz. Aksi takdîrde sana bu lutfu ancak itâata koyulduktan sonra vermemiz gerekirdi. Biz, seni mücerred olarak lutuf ve ihsânımız nedeniyle ve karşılıksız olarak seçmiş bulunuyoruz. Bu da Resûlullah (s.a.)ın şu sözüne işârettir: Kabûl edilen hiç bir sebebe dayanmadan kabûl edilmiş, reddedilen de hiç bir sebebe dayanılmadan reddedilmiştir.

VIII — Allah Teâlâ «Sana verdik.» buyuruyor da peygambere veya rasûle veya bilgine veya itâat edene verdik, demiyor. Şâyet böyle demiş olsaydı; bu verginin bu niteliğe dayalı olarak hak edileceğini iş'âr etmiş olurdu. «verdik» demekle bu verginin hiç bir şekilde bir nedene dayandırılmamış olduğunu, sırf ilâhî irâde ve ihtiyâr ile gerçekleşmiş olduğunu gösterir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Biz, taksîm ettik. Allah meleklerden ve insanlardan elçiler seçer.»

IX — Allah Teâlâ önce «Sana verdik.» sonra da: «Öyle ise Rabbın

için namaz kıl ve kurbân kes.» buyuruyor. Bu da Allah Teâlâ'nın başarı ve irşâd nimetini verişinin bizim ona itâatımızdan önce olduğunu gösterir. Nasıl böyle olmasın ki; O'nun bize vergisi O'nun bir niteliği bizim O'na itâatımız da bizim bir niteliğimizdir. Yaratıkların niteliği yaratanın niteliğinde müessir olmaz. Yaratanın niteliği yaratıkların niteliğinde etkili olur. Bu sebeple Vâsıtî'den şöyle dediği nakledilir: Benim ibâdetimin kendisini hoşnûd, isyânımın kızgın kıldığı bir Rabba ibâdet etmem. Bunun anlamı şudur: Allah'ın rızâsı ve gazabı kadîmdir. Benim isyân ve itâatım ise hâdistir. Hâdisin kadîm üzerinde etkisi olamaz. Aksine Allah'ın kullarından hoşnûd olması kulu Allah'a itâata sevketmiştir. Gazab ve ma'siyet konusunda da söz böyledir.

X — Allah Teâlâ (اعطيناك الكوثر) «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyuruyor da (آتيناك الكوثر) demiyor. Bunun iki nedeni vardır :

a) (آتينا) kelimesi, lutuf veya görev anlamlarına gelebilir. (اعطينا) kelimesi ise lutfa daha yakındır. Bu sebeple: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavli pekçok hayrı içerir ki İslâm, Kur'ân, peygamberlik, dünya ve âhirette güzel ün bunlar arasındadır. Bunları sırf sana bir lutuf olarak verdik. Yoksa senin bunlara sâhip olman, vazîfe sonucu ve vazîfe gereği hak etme şeklinde değildir. Bunda da iki bakımdan müjde vardır :

1 — Lutuf sâhibi lutfu dolayısıyla yetiştirmeye başlarsa onu ibtâl etmez, aksine her gün onu daha çok artırır.

2 — Hak edilerek elde edilen şey, ancak hak etme mikdârıyla ölçülür. Kulun fiili, sonludur. Binâenaleyh, onun davranışı netîcesinde hak ettiği şeyler de sonlu olacaktır. Lutuf ve ihsân ise Allah'ın keremînin sonucudur. Allah'ın keremi de sonsuzdur. Binâenaleyh, Allah'ın lutfu ve ihsânı da sonsuz olacaktır. «Sana verdik.» kavli, hak etme netîcesinde bir vergi olmayıp lutuf netîcesi olduğunu gösterdiği gibi, bunun sürekli olarak devâm edip artacağını da iş'âr etmektedir. Denilirse ki: Allah Teâlâ «Doğrusu Biz, sana tekrârlanan yediyi verdik.» (Hicr, 87) buyururken (آتينا) kelimesini kullanmıyor mu? Biz deriz ki: Bunun cevâbı iki bakımdandır: a — Verme, anlamına gelen (اعطينا) kelimesi, mülk edinmeyi gerektirir. Mülk ise özelleşme sebebidir. Bunun delili Süleymân (a.s.)ın «Bana mülk ihsân et.» (Sâd, 35) sözü üzerine Allah Teâlâ'nın: «Bu, Bizim bağışımızdır. Artık ister hesâbsızca ver, ister tut.» (Sâd, 39) buyurmasıdır. Bu sebeple Kevser lafzının cennette bir havuz olduğunu söyleyenler, Muhammed ümmetinin orada peygamberin müsâfiri olacağını söylerler. Getirmek anlamına gelen (آتينا) lafzı ise mülkiyeti ifâde etmez. Bu sebeple Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'den bahsederken bu lafzı kullanmıştır ki, böylece o kitâbın peygamberin mülkü olmadığını, binâenaleyh ondan

hiç bir şeyi gizlemesinin câiz olmayacağını belirtsin. b — Kur'ân'da ortaklık, bilimde ortaklıktır. Ve bilimde ortaklığın eksikliği yoktur. Irmakta ortaklık ise eşyâda ortaklıktır ki bu bir eksikliktir.

b — İkinci cevab şekli de şöyledir: Burada verme ifâdesi için (اعطينا) kelimesini kullanmak (آتينا) kelimesini kullanmaktan daha uygundur. Çünkü vergi az ve çok için kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ «Biraz verip sonra vermemekte direneni» (Necm, 34) buyururken (اعطى) kelimesini kullanmıştır. (آتى) kelimesi ise ancak büyük şeyler için kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ: «Allah ona mülk verdi.» buyurmuş (ve bu kelimeyi kullanmış)tır. Ve yine «Andolsun ki Dâvûd'a, katımızdan lutuf ihsân ettik.» (Sebe', 10) buyururken bu kelimeyi kullanmıştır. (Bu kökten gelen) (الإناء) kelimesi dökülen sel anlamına gelir. Bu husûs sâbit olduğuna göre, Allah Teâlâ'nın «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavli birkaç bakımdan Hz. Muhammed'in durumunun yükseltildiğini ifâde eder:

a — Senin için Allah katında hazırlanmış olan yüce dereceler ve değerli mertebelere nisbetle bu havuz değersiz, küçücük bir şeydir. Binâenaleyh bunun verilmesi zikredilenlerden daha büyük şeylerin verileceği müjdesini ihtivâ eder.

b — Kevser ile suya işâret edilmiştir. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Dünyada su yemeklerden öncedir. Binâenaleyh su nimeti Kevser olursa diğer nimetler nasıl olur?

c — Su nimeti (اعطاء) dır. Cennet nimeti ise (ايتاء) dır.

d — Sanki Allah Teâlâ Peygamberine şöyle buyurmaktadır: Sana vermiş olduğum şu şey, her ne kadar pekçok ise de bu, senin hakkında (ايتاء) değil (اعطاء)dır. Çünkü bu, senin gerçekte hak ettiğinden azdır. Âdet olarak, hediye verilen kişi büyük birisi ise, hediye ne kadar büyük olursa olsun, onun için değersiz bir hediye, denir. Yani kendisine hediye verilenin büyüklüğüne nisbetle hediye değersiz olur. Durum burada da aynıdır.

e — Allah Teâlâ peygamberine verdiği Kevser için «Sana verdik» anlamına (اعطيناك) kelimesini kullanmıştır. Çünkü bu dünyadadır. Kur'ân'da ise (آتينا) kelimesini kullanmıştır. Çünkü burada din mevzûu bahistir.

f — Sanki Hakk Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Benden sana gelen her lutuf ne kadar çok ise de bu çoktan daha önemli ve daha büyük şey, senin ebediyyen muzaffer, hasmının da zürriyetsiz olmasıdır. Biz, öncelikle sana bu Kevser'i verdik. Daha sonra gelecek şânının yüceltilmesi ve düşmana karşı muzaffer olma konusu ise, senin yapacağın itâata bağlı olarak bu ön lutuftan sonra verilecek olan vergidir. «Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.» Öyle ise Bana ibâdet et ve ibâ-

detten sonra da zaferi Benden iste. Çünkü Ben, kendi lutfumun netîcesi olarak her farz namazdan sonra kabul edilen duâ ihsân etmişimdir. Müsned bir hadîste böyle rivâyet edilir. İşte o zaman Ben senin duâna icâbet ederim. Ve senin hasmın zürriyetsiz olur. Bu lutuf, işte (الاعطاء) dır.

«Sana verdik.» kavlinin tefsîri konusunda zihnimize gelenler bundan ibârettir.

Kevser'e gelince; bu kelime lügatta (فوعل) vezninde çoklukta aşırılık anlamına gelir. Nitekim oğlu seferden dönen bir bedevîye; oğlun ne getirdi? diye sorulduğunda; kevser getirdi, demiş ve bununla çok sayıda şey getirdi demek istemiştir. Çok veren kişiye de kevser ta'bîri kullanılır. (...)

Toz yayılıp çoğalınca da kevser kelimesi kullanılır. Lügatta kevserin anlamı budur.

Kevser kelimesinin tefsîri konusunda ise müfessirler birkaç görüşe ayrılmışlardır:

I — Meşhûr ve selef-halef katında yaygın olan kanâata göre Kevser; cennette bir ırmaktır. Nitekim Enes İbn Mâlik nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, cennette bir ırmak gördüm. Onun iki yakası içi boş inciden kubbelerdendi. Elimi suyun aktığı yere vurdum ve bir de ne göreyim keskin kokulu bir misk. Bu nedir? dedim. Allah'ın sana vermiş olduğu Kevser'dir, denildi. Enes'ten nakledilen bir başka rivâyette de şöyle denir: Bu ırmak sütten daha ak, baldan daha tatlıydı. Boyunları iri develerin boynu gibi yeşil kuşlar vardı. O kuşlardan yeyip, o ırmaktan içen kişi hoşnûdlukla kurtuluşa erer. Belki de bu nehire Kevser adının verilmesi, cennet ırmakları içinde suyunun ve hayrının daha çok olmasından dolayıdır. Ya da cennet ırmakları ondan kaynamaktadır. Rivâyet edilir ki; cennetteki her bahçede, mutlakâ Kevser'den akan bir ark vardır. Ya da ondan su içenlerin çokluğundan dolayı bu isim verilmiştir. Veya ondaki faydaların çokluğundan dolayı. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: Kevser bir nehirdir ki, onu Rabbım bana vaadetmiştir. Ve onda pekçok hayır vardır.

II — Kevser; bir havuzdur. Bu konudaki haberler meşhûrdur. Bu görüşle birinci görüşün arası şöyle birleştirilebilir: Belki de bu nehir, bir havuza akıyor veya ırmaklar bu havuzdan kaynaklanıyor ve böylece o havuz bir menba' durumunu alıyor.

III — Kevser; Hz. Peygamberin çocuklarıdır. Bunu söyleyenler derler ki: Zîrâ bu sûre Peygamberin erkek çocuğu olmadığından dolayı onu kınayanlara red sadedinde nâzil olmuştur. Bu takdîrde mânâ şöyle olur: Allah Teâlâ Peygambere zaman boyunca bâkî kalacak nesiller verecektir. İyi bak, Peygamberin âilesinden niceleri öldürüldüğü halde, halen kâinât onlarla doludur. Ama Ümeyye oğullarından dünyada

kalan hiç kimse yoktur. Yine iyi bak, Peygamberin âilesinden İmâm Bâkır, Sâdık, Kâzım ve İmâm Rızâ gibi büyük bilginler ve seçkin rûhlar yetişmiştir.

IV — Kevser; Hz. Muhammed'in ümmetinin bilginleridir. Çünkü bunlar. İsrâiloğullarının peygamberleri seviyyesinde olup, pekçok hayır sâhibidirler. Onlar Rasûlullah'ı anmayı severler, dinini yayarlar, şerîatının önderlerini tanıtırlar. Teşbîh şekli şöyledir: Bütün peygamberler, Allah'ı tanıma esâslarında müttefik idiler. (Aynı inanca sâhiptiler.) Ancak insanların yararına olan netîceye ulaşmak ve yaratıklara rahmet olmak üzere getirdikleri şerîatlar ayrı ayrı olmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamberin ümmetinin bilginleri de şerîatın ana ilkeleri üzerinde tamâmen müttefiktirler. Ancak yaratıklara rahmet olmak üzere şerîatın teferruâtında farklı görüşleri benimserler. Ayrıca Hz. Peygamberin üstünlüğü iki bakımdandır: a — Rivâyet edilir ki, her peygamber kendisine tâbi olan ümmeti ile beraber getirilir. Bazı peygamberler beraberlerinde birkaç kişi olarak gelirler. Hz. Peygamberin ümmetinden her bilgin, beraberlerinde binlerce kişiyle gelir. Hepsi Hz. Peygamberin katında toplanırlar. Bazan bilginlerden bir kısmının peşinden gidenlerin sayısı öteki peygamberlerden binlercesinin tâbi'lerinin sayısından fazla olur. b — Eski peygamberler vahiy kanalıyla alınmış olan nasslar üzerinde tâbi'lerine doğruyu gösterirler idi. Bu ümmetin bilginleri ise kendi ictihâdları ve istinbâtları ile zahmete katlanarak doğruyu bulurlar. Veya bazılarının söylediği gibi, içlerinden bir kısmı yanılsa da yanılan yine mükâfâta nâil olur.

V — Kevser; peygamberliktir. Peygamberliğin büyük hayır olduğu konusunda şüphe yoktur. Çünkü rubûbiyyet makâmının ikinci derecesi durumundadır. Bu sebeple; Rasûlullah'a itâat eden, Allah'a itâat etmiş olur; buyurulmuştur. Peygamberlik, îmânın bir bölümü, Allah'ı bilme ve tanımada bir dal mesâbesindedir. Zîrâ Peygamberliğin bilgisinden önce mutlakâ Allah'ın zâtının tanınması, ilminin, kudretinin ve hikmetinin bilinmesi gerekir. Sonra peygamberlik bilgisi hâsıl olunca, bundan yararlanılarak işitme, görme, iyilikle ilgili sıfatların bilgisi elde edilir. Sonra da bazılarının kavline göre vicdânî özellikler belirir. Bu husûsta en büyük pay, bizim Peygamberimizindir. Çünkü o, bütün peygamberlerden önce zikredilip en son gönderilen peygamberdir. Ayrıca o, insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmiştir. Bütün peygamberlerden önce haşrolacak odur. Bir şerîatın, neshedilmek üzere gelmesi uygun olmaz. Peygamberin fazîletleri sayıya ve hesâba gelmeyecek kadar fazladır. Burada biraz da onu hatırlayalım. Biz deriz ki: Âdem (a.s.)e verilen kitâb, bazı kelimelerden ibâretti. Nitekim Allah Teâlâ onun için: «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı.» (Bakara, 37) buyurmaktadır. İbrâhîm (a.s.)e verilen kitâb da bazı kelimelerden ibâ-

retti: «Hani Rabbı İbrâhîm'i bir takım kelimelerle imtihân etmişti.» (Bakara, 137) buyurulmaktadır. «İbrâhîm'in ve Mûsâ'nın sahîfelerinde.» (A'lâ, 19) buyruğuna binâen Mûsâ Peygamberin kitâbı da sayfalardan ibâretti, denir. Muhammed (a.s.)in kitâbına gelince; o, hepsine hâkim olan kitabtır ki hakkında Allah Teâlâ «Ve üzerlerine şâhid olarak» (Mâide, 48) buyurmuştur.

Diğer taraftan Âdem (a.s.) sâdece dağınık eşyânın isimleriyle meleklere meydan okumuştu. «Bunların adlarını bana söyleyin.» (Bakara, 31). Muhammed (a.s.) ise düzenli şeylerle meydan okumuştur. Nitekim onun hakkında: «De ki: Eğer insanlar ve cinler toplansalardı.» (İsrâ, 88) buyurulmuştur. Nûh (a.s.)a gelince; Allah ona gemisini suyun üzerinde yüzdürerek ikrâmda bulunmuştur. Muhammed (a.s.)e ondan daha büyük ikrâmda bulunmuştur. Rivâyet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) bir su kenarında bulunduğunda, Ebu Cehil oğlu İkrime de beraberinde imiş. İkrime demiş ki: Eğer doğru söylüyorsan suyun öbür yakasında bulunan şu taşı çağır da. yüzerek gelsin ve suyun dibine batmasın. Rasûlullah (s.a.) taşa işâret edince, taş yerinden kopmuş, yüzerek Rasûlullah (s.a.)ın önüne eğilip tesbih ederek onun risâletine şehâdet etmiş. Rasûlullah (s.a.): (Ebu Cehil oğlu İkrime'ye hitâben) bu senin için kâfî mi? deyince, o; tekrâr yerine dönsün, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber de emir vermiş ve taş eski yerine dönmüş.

Allah Teâlâ Hz. İbrâhîm'e ikrâmda bulunarak, onun için ateşi selâmet ve serinlik kılmıştı. Muhammed (a.s.) için bundan daha büyük bir şeyi gerçekleştirmiştir. Şöyle ki; Muhammed İbn Hâtıb anlatıyor: Küçük çocuktum. Üzerime ateşte kaynayan bir kazan döküldü. Derim bütünüyle yandı. Annem beni Rasûlullah'a götürüp dedi ki: Hâtib'in oğlu, gördüğün gibi yandı. Rasûlullah (s.a.) derime üfleyerek eliyle yanan yeri sıvazladı ve: ey sıkıntı, insanların Rabbı adına git, dedi. Hiç acım kalmadı sapasağlam oldum.

Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)ya ikrâmda bulunup, dünyada onun için denizi yardı. Muhammed (a.s.)e ise ikrâmda bulunup gökyüzündeki ayı yardı. Sonra bir göğe bak, bir de yeryüzüne. Sonra aradaki farkı gör. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ için taştan su çıkarmıştı. Muhammed (a.s.) için de parmaklarını çeşme halinde fışkırttı. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'nın üzerine buluttan gölgelik yapmıştı. Muhammed (a.s.)e de aynı şekilde ikrâmda bulunarak bulutları gölgelik yaptı. Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)ya Yed-i Beyzâ'yı vermişti. Muhammed (a.s.)e ondan daha büyük bir ikrâmda bulunarak Kur'ân-ı Azîm'i verdi. Işığı Doğuya ve Batıya ulaşmış olan bu yüce Kur'ân'ı. Allah, Hz. Mûsâ'nın asâsını ejderhâya çevirmişti. Ebu Cehil de Hz. Peygambere taş atmak istediğinde onun iki omuzunda iki ejderha gördü ve korkarak kaçtı.

Dağlar Dâvûd Peygamberle beraber inlemişti. Taşlar da Hz. Mu-

hammed'in ve ashâbının elinde tesbîh etti. Dâvûd eline demiri alınca yumuşardı. Hz. Peygamber de topal kuzuya dokununca o iyileşirdi. Allah Teâlâ Dâvûd Peygambere, ordu halindeki kuşlarla ikrâmda bulunmuştu. Muhammed (a.s.)e de burâk ile.

Allah Teâlâ Îsâ (a.s.)ya ölüleri diriltme imkânını vermişti. Yahûdîler Hz. Peygamberi da'vet edip zehirli koyun yedirince Hz. Peygambere de aynen Hz. Îsâ'nın mucizesi türünden bir mucizeyi ikrâm etmiş ve ağzındaki lokmanın zehirli olduğunu söylemişti. Hz. Îsâ abraşı ve alacalıyı iyi ediyordu, Rasûlullah (s.a.)ın da abraş olan Muâz İbn A'frâ'ın karısını iyileştirdiği rivâyet edilir. Nitekim kadın, Rasûlullah'a dertlenince Rasûlullah (s.a.) bir dalla ona dokundu ve Allah onun abraşlığını yok etti. Uhud günü, bir adamın gözbebeği yere düşünce adam onu alıp Rasûlullah (s.a.)a getirdi ve Rasûlullah da onu yerine koydu. Hz. Îsâ halkın evlerinde gizledikleri şeyi biliyordu. Rasûlullah da amcasının Ümmü Fazl ile gizlediği şeyi bilmiş ve durumu amcasına haber vermiş ve bunun üzerine Abbâs müslüman olmuştu.

Süleymân (a.s.) için Allah bir kez güneşi geri döndürmüştü. Aynı durumu Rasûlullah için de yaptı. O, Hz. Ali'nin dizine başını koyup uyumuştu. Uyandığında, güneş batmıştı. Allah Teâlâ güneşi geri döndürdü ve o, namazını kıldı. Bir başka sefeiinde de Hz. Ali için güneşi geri getirdi, o da vaktinde ikindi namazını kıldı. Süleymân peygambere kuş dilini öğretmişti. Aynı şeyi Muhammed (a.s.) için de yaptı. Rivâyet edilir ki, bir kuş yavrusunu yitirmişti. Rasûlullah (s.a.) onun başını okşayıp kendisiyle konuşmuş ve sonra da; hanginiz bu kuşun yavrusunu kaçırdınız? demişti. Adamın birisi; ben deyince, Rasûlullah (s.a.) adama; onun yavrusunu geri ver, demişti. Kurdun Peygamberle konuşması meşhûrdur. Allah Teâlâ Süleymân (a.s.)a bir aylık mesâfeyi kat'etme imkânı vermişti. Hz. Peygambere de Kudüs'teki mukaddes eve bir anda gitme ikrâmını lutfetmiştir. Merkebi Ya'fûr'u istediği kimseye gönderiyor ve o peygamberin istediği şahsı peygamberin yanına getiriyordu. Bir dişi devenin çıldırdığı ve yakalanamadığı belirtilerek şikâyet edilince, onun yanına varmış ve peygamberî gören deve onun önünde eğilmişti. Hz. Peygamber Muâz'ı çevrede bir yere göndermişti. O çöle gidince, saldırmak üzere olan bir aslanla karşılaşmış ve korkmuştu. Ancak geri dönmeye de cesâret edememişti. Bunun üzerine varıp aslana; ben, Allah'ın Rasûlünün elçisiyim, demiş ve aslan yavaş yavaş sâkinleşmişti. Nasıl cinler Süleymân peygamberin emrine bağlanmışlar idiyse, Muhammed (a.s.)e de bağlanmışlardı. Bir bedevî çöl kelerini getirip; şu keler sana inanmadıkça ben de inanmam, demiş bunun üzerine keler peygamberin risâletini i'tirâf ederek dile gelmişti. Bir bedevî ceylanını salıverince, peygamber ona kefîl olduğu için geri dönmüştü. Nihâyet onu kefâletinden çıkarınca peygamberden ayrılmasından dolayı

inlemişti. Mağarada yılan Sıddîk-i Ekber'in arkasından sokunca, ben şu kadar yıldır onu şevkle bekliyordum, neden bana engel oldun? demişti. Peygamber az bir yemeği pek çok insana yedirmişti. Onun mucizeleri sayıya ve hesâba gelmeyecek kadar çoktur. Bu sebeple Allah Teâlâ onu, seçtiği diğer peygamberlerden öne alarak: «Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nûh'tan da.» (Ahzâb, 7) buyurmuştur. Onun risâleti böylesine değerli olduğu için Allah Teâlâ'nın ona Kevser ismini vermesi uygun düşmüş ve bu sebeple de: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyurmuştur.

VI — Kevser; Kur'ân'dır. Kur'ân'ın fazîletleri ise sayıya gelmez: «Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa...» (Lokmân, 27), «De ki: «Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkeb olsa...» (Kehf, 109) buyurulmuştur.

VII — Kevser; İslâm'dır. O, pekçok hayrın nedenidir. Çünkü İslâm ile dünya ve âhiret hayrı gerçekleşir. İslâm'ın yok olmasıyla da dünya ve âhiretin iyilikleri kaybolur. Nasıl böyle olmasın ki İslâm, bilgiden ibârettir. Veya mutlakâ içinde bilgi olan şeyden ibârettir. Allah Teâlâ ise: «Kime de hikmet verilmişse, şüphesiz ki ona, pekçok hayır verilmiştir.» (Bakara, 269) buyurmaktadır. İslâm çok hayır olduğuna göre Kevser demektir. Denilirse ki: Allah'ın nimetleri herkesi içine aldığı halde neden yalnızca Peygambere tahsîs edilmiştir? (Sana Kevser'i verdik, denilmiştir). Biz deriz ki: Çünkü İslâm peygamber vâsıtasıyla başkalarına ulaşmıştır. Binâenaleyh Hz. Peygamber, bu husûsta esâstır.

VIII — Kevser; tarafdâr ve tâbi'lerin çokluğu demektir. Şüphesiz ki peygamberin tarafdârları Allah'tan başka kimsenin sayamayacağı kadar çoktur. Nitekim Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu rivâyet edilir: Ben, İbrâhîm Halîlullah'ın çağrısı, Îsâ'nın müjdesiyim. Ben, kıyâmet gününde şefâatı makbûl olanım. Ben, peygamberlerle birlikte bulunduğum sırada birden insanlardan bir topluluk göze çarpar. Biz gözümüzle onları süzeriz. İçimizdeki peygamberlerden hepsi bu topluluğun kendi ümmetinden olmasını ister. Bir de bakarlar ki, abdestin izinden bu topluluğun yüzleri parlak ve aydınlıktır. Ben; Kâ'be'nin Rabbına andolsun ki bunlar, benim ümmetim, derim. Onlar, hesâbsız cennete girdirilirler. Sonra yine önümüzde bu topluluk gibi bir başka topluluk beliriverir. Biz, o topluluğu gözlerimizle süzeriz. İçimizden her peygamber, bu topluluğun kendi ümmetinden olmasını ister. Bir de bakarız ki; abdestin etkisiyle onların yüzleri pırıl pırıldır. Bunun üzerine ben; Kâ'be'nin Rabbına andolsun ki, bunlar benim ümmetim, derim. Onlar da hesâbsız olarak cennete girdirilirler. Sonra önümüze, daha önce çıkarılanın üç misli bir topluluk çıkarılır. Ve biz onları da süzeriz. Rasûlullah (s.a.) birinci ve ikincide olduğu gibi zikrettikten sonra; onlar da elbette cennete girerler, buyurdu. İnsanlardan hiç bir kimse cen-

nete girmeden, ümmetimden bu üç fırka cennete girecektir. Rasûlullah (s.a.) der ki: Evlenin, soy sop sâhibi olun, çoğalın. Çünkü kıyâmet günü —düşük bir çocukla da olsa— diğer ümmetlere karşı sizinle öğünürüm. Mükellefiyet çağına ulaşmamış bir çocukla övüneceğine göre, böyle bir büyük toplulukla nasıl öğünmesin. İşte bu durumun güzelliğinden dolayı Allah Teâlâ bu büyük nimeti Rasûlüne hatırlatarak: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyurmuştur.

IX — Kevser; kendisinde çok fazîletler olan demektir. Çünkü ümmetin ittifâkıyla Rasûlullah (s.a.) bütün peygamberlerin en fazîletlisidir. Mufaddal İbn Seleme der ki: Kişi çok hayır yapar ve cömert olursa; ona Kevser sâhibi adam, denir. Sıhâh el-Luğa'da Kevser'in; çok hayır yapan efendi, anlamına geldiği belirtilir. Allah Teâlâ'nın Hz. Peygambere bu büyük nimeti hatırlatarak: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyurması güzel olmuştur.

X — Kevser; şânın yüceliğidir ki «Senin şânını yükseltmedik mi?» (İnşirâh, 4) kavlinin tefsîrinde bu husûs anlatılmıştı.

XI — Kevser; ilimdir. Denildi ki: Kevser'in bu mânâya hamledilmesi birkaç bakımdan daha uygundur: a — İlim çok hayırdır. Nitekim Allah Teâlâ: «Allah sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın senin üzerindeki lutfu çok büyüktür.» (Nisâ, 113) buyurmuş, peygamberine ilim taleb etmesini emrederek: «Rabbım, ilmimi artır, de.» (Tâhâ, 114) buyurmuştur. Hikmete de çok hayır adı verilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ: «Kime de hikmet verilmişse, şüphesiz ki ona, pekçok hayır verilmiştir.» buyurmaktadır. b — Biz Kevser'i ya âhiret nimetine veya dünya nimetlerine hamledebiliriz. Birincisi câiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ: «Biz verdik.» buyuruyor. Cennet nimetleri ise verilmiş değil, ileride verilecektir. Öyleyse Kevser'in dünyada iken Peygambere ulaşmış olan şeylere hamledilmesi gerekir. Peygambere dünyada iken ulaşan şeylerin en değerlisi ise ilimdir. Çünkü peygamberlik de ilmin içinde yer alır. Binâenaleyh bu lazfın ilme hamledilmesi gerekir. c — Allah Teâlâ: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» buyurduktan sonra, hemen ardından: «Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.» buyurmaktadır. Buna göre bilgi, ibâdetten öncedir. Bu sebeple Nahl sûresindeki: «Ki, Benden başka tanrı yoktur, Benden sakının, diye uyarsınlar.» (Nahl, 2) denilmektedir. Tâhâ sûresinde ise: «Şüphesiz ki Ben, Allah'ım. Benden başka hiç bir ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibâdet edin.» (Tâhâ, 14) denilmektedir. Bu iki sûrede de bilgi ibâdetten önce zikredilmiştir. Ayrıca «Öyle ise Rabbın için namaz kıl.» kavlindeki (ف) edâtı ta'kîb içindir ve bu, ibâdetin gereği olarak Kevser'in verileceğini göstermektedir. Bilindiği gibi ibâdeti gerektiren şey de ilimden başkası değildir.

XII — Kevser; güzel huydur. Bunu söyleyenler dediler ki: Bilen ve bilmeyen hayvan ve akıl sâhibi herkes güzel huy ile fayda te'mîn edebi-

lir. İlimle yarar sağlamak ise yalnız akıl sâhiblerine hâs bir özelliktir. Binâenaleyh güzel ahlâkın faydası daha geneldir. Ve dolayısıyla Kevser'in güzel ahlâka hamledilmesi gerekir. Kaldı ki Hz. Peygamber yabancılara karşı bir baba gibi davranırdı. Onların ihtiyâçlarını giderir, problemlerini çözerdi. İyi ahlâkı o noktaya varmıştı ki, dişini kırdıklarında; Allah'ım, kavmimi hidâyete erdir. Çünkü onlar bilmezler, buyurmuştu.

XIII — Kevser; şefâat demek olan Makâm-ı Mahmûd'un kendisidir. Allah Teâlâ dünyada iken: «Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez.» (Enfâl, 33) buyurmuştur. Âhiret hakkında da Rasûlullah (s.a.) şöyle demiştir: Benim şefâatım ümmetimden büyük günâh işleyenleredir. Ebu Hüreyre nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her peygamberin kabul edilen bir duâsı vardır. Ben de duâmı kıyâmet günü emmetime şefâat etmek için sakladım.

XIV — Kevser; bu sûredir. Çünkü bu sûre kısa olmasına rağmen, dünya ve âhiret menfaatlarının hepsini içermektedir. Bu sûre birçok bakımdan (gaybî) i'câz ihtivâ etmektedir: a — Biz Kevser'i tâbîlerin veya çocukların çokluğuna ya da neslin tükenmemesine hamledecek olursak, bu gaybdan haber durumunda olur ki gerçeğe de uygun düşer. Binâenaleyh bu bir i'câzdır. b — Allah Teâlâ: «Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.» buyuruyor ki, bu Hz. Peygamberin fakîrliğinin yok olup, kurbân kesmeye güç yetireceğine işârettir. Bu da gerçekten vukû' bulmuştur. Binâenaleyh bu da gaybdan haber yerine geçer. c — «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» kavli de bir mucizedir. Çünkü bu söylenen gerçek olmuştur. d — Küçük olmasına rağmen müşrikler bu sûreye karşı koymaktan âciz kalmışlardır. Binâenaleyh bu i'câz türleri Kur'ân'ın mükemmelliğinin işâretidir. Bunun ortaya koyduğu bir gerçek de şudur: Onlar küçük olmasına rağmen bu sûreye karşı çıkmaktan âciz kaldıklarına göre, bütün Kur'ân'a karşı çıkmaktan daha çok âcizdirler. Kur'ân'ın bu bakımdan i'câz teşkîl ettiği açık olduğuna göre, nübüvvet kesinleşmiş olur. Nübüvvet kesinleşince de tevhîd ve yaratıcının bilgisi din ve İslâm, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğu kesinleşir. Bunlar kesinleşince de bütün dünya ve âhiret iyiliklerini Kur'ân'ın cem'ettiği kesinleşir. Binâenaleyh bu sûre şekil bakımından küçük, mânâ bakımından büyük olduğu için bütün isteklerin tesbîtinde yeterli, sağlam ve öz bir nükte yerine geçmektedir. Kaldı ki bu sûrenin başka sûrelerde bulunmayan özellikleri de vardır: Bu sûre üç âyettir. Bunların her birinin i'câz örneği olduğunu açıklamıştık. Bu âyetlerden her biri i'câz örneği olduğu gibi, sûrenin bütünü de i'câz örneğidir. Bu özellik, diğer sûrelerde bulunmaz. Binâenaleyh Kevser'den maksadın bu sûre olması muhtemeldir.

XV — Kevser; Allah'ın Hz. Muhammed'e vermiş olduğu nimetlerin hepsidir. İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyet te budur. Çünkü Kevser

kelimesi, fazlasıyla çokluğu içerir. Âyetin bu nimetlerden bir kısmına hamledilip, diğerlerine hamledilmemesi uygun düşmez. Öyleyse hepsine birlikte hamledilmesi gerekir. Rivâyet edildiğine göre; Saîd İbn Cübeyr'e İbn Abbâs'ın bu sözü nakledilince; bazıları ona şöyle demişler: İnsanlardan bir kısmı Kevser'in cennette bir ırmak olduğunu iddiâ ediyor. Saîd İbn Cübeyr demiş ki: Cennetteki ırmak da Allah'ın peygamberine verdiği bu çok hayrın içinde yer alır.

Bilginlerden bazıları dediler ki: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» kavlinin zâhiri, Allah Teâlâ'nın peygambere Kevser'i gerçekten vermiş olmasını gerektirir. Binâenaleyh en yakın bir ihtimâl olarak, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygambere vermiş olduğu nübüvvet, Kur'ân, Zikr-el-Hakîm, düşmanlara karşı zafer mânâsına hamledilmesi uygun olur. Kevser'in cennette havuz olduğu veya başka peygamber için hazırlanmış sevâb olduğu görüşüne gelince; bu her ne kadar mânânın bu lafzın içerisine dâhil olması câiz ise de —ki Allah'ın hükmü uyarınca vaadi gerçek olarak kabul edilir— hakikat ancak bizim yukarıda zikrettiğimiz gibidir. Zirâ bu ifâde her ne kadar Allah'ın vaadini içermekte ise de bu sûrenin Mekke'de indirildiği sırada bunların gerçekleşmiş olduğunu söylemek doğru olmaz. Buna şöyle cevâb verilebilir: Bir kimse küçük çocuğuna sâhib olduğu bir mülkü bağışlarsa, ona bu mülkü verdi, denilebilir. Halbuki o sırada çocuk tasarruf yetkisine sâhib bulunmadığı için o mülkün sâhibi olamaz. Allah en iyisini bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXII, 117-128).

Kevser kelimesinin anlamı konusunda çok ihtilâf vardır. Ancak ifâdenin gösterdiği odur ki; bu kelime ile neyin kasdedildiği onu dinleyenlerin zihninde dinledikleri anda belirmiş olan bir şeydir. Herne kadar bu kelimenin, çok ve pekçok anlamlarına geldiği bilinen ve alışkın oldukları bir husûs değilse de onların zihinlerinde bu kelime belli bir anlam taşıyordu. Düşmanlarının azımsadığını onlar çok kabul ediyorlardı. Rasûlullah'a verilen şey —bu kitabı dinleyenlerce bilindiği gibi— nübüvvet idi, hak din idi, hidâyet idi ve onda hem dünya, hem de âhiretin mutluluğu vardı. Bu sebeple ben size imâmların söylediklerinin toplamını zikretmek istiyorum. Ebu Bekr İbn Ayyâş, Yemân İbn Vessâb derler ki: Kevser; Rasûlullah'ın kıyâmet günündeki ashâbı ve tarafdârlarıdır. Hüseyn İbn Fadl der ki: Kevser Kur'ân'ın kolaylaştırılması, hükümlerin hafîfletilmesidir. İslâm'dır diyenler de olmuştur. Hilâl; tevhîddir, derken, İkrime; nübüvvettir, der. Ca'fer-i Sâdık ise; bu, peygamberin kalbindeki nûrdur, der. İlim ve hikmettir, diyenler de olmuştur. İbn Keysân der ki: Kevser, peygamberin başkalarını kendine tercîh etmesidir. Allah'ın peygambere lutfettiği fazîletlerdir, diyenler de olmuştur.

İmâmlardan bir grup ta bu kelimenin; çok hayır, dünyevî ve uhrevî nimetler, fazîletler ve üstünlükler anlamına geldiğini söylemişler-

dir. İbn Cerîr ve İbn Asâkîr'in Mücâhid'den naklettikleri rivâyet budur. İbn Abbâs'tan şöhret bulan rivâyet de budur. Buhârî, İbn Cerîr, Avfî, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, Kevser; Allah Teâlâ'nın cennette vermiş olduğu bir hayırdır, demiştir. Ebu Bişr der ki: Ben Saîd'e; insanlar Kevser'in cennette bir ırmak olduğunu iddiâ ediyorlar, dedim de o; cennetteki ırmak da Kadîr ve Celîl olan Allah'ın peygamberine vermiş olduğu hayırlar arasındadır, demiştir. Bu cevâbın İbn Abbâs'tan da nakledildiği de görülür. Biz, Kevser'in; nübüvvet veya ilim veya hikmet veya kalbteki hidâyet ve doğruluktan ibâret olan nûr anlamına geldiğini kabûl edecek olursak; mânâ şöyle olur: Biz sana verdiğimiz yanında hiç bir şeyin çok sayılamayacağı derecede çok lutuf ihsân ettik. İsterlerse zayıflar onu az, düşmanlar da hafîf saysınlar. Hidâyet, doğruluk ve mutluluk yolunu bilmeye nisbetle; hangi çokluk çok sayılabilir? Hidâyet, kuvvet ve kudretin kaynağı değil midir? Güç ve kuvvet, hidâyetle elde edilebileceği gibi onunla da korunur. Çünkü kuvvet ve malla birlikte sâhibini doğru yolda yürütecek olan hidâyet bulunmazsa, kuvvetin ve malın varlığı bir mânâ ifâde etmez ve ikisinin de âkıbeti zevâldir, ikisinin de sonu azlıktır. Nitekim Efendimiz Ali (r.a.) der ki: İlim; seni korur, malı ise sen korursun. Malın korunması ancak ilimledir. Cehâlet ve sapıklık her türlü malı ve mahsûlü yok edip tüketir.

Kevser'in, dünyevî ve uhrevî hayır olduğunu kabul edecek olursak; bu takdîrde mânâ şöyle olur: Kötülükte acele eden şu insanlar, senin güçsüz ve azınlıkta olduğunu sanıyorlar. Kendi güçlülerinin ise nimet ve refâh içinde olduğunu kabul ediyorlar. Bilmiyorlar ki Biz, sana kendilerinin benliklerinde bildiklerinden daha büyük bir hayır vermişizdir sana. Bilinmeyen âlemde farklı olan hayrı da sana vermişizdir. Onlar çokluğunun sınırı dahi belirlenemeyen bu çok büyük lutfu idrâk edemezler.

Bu âyetten; cennette bir ırmak bulunduğu, adının Kevser olduğu ve Allah'ın o ırmağı peygamberine verdiği anlamı çıkmaz. Buna delâlet eden husûs; sûrenin akışı ve nâzil oluş yeridir. Öyleyse Kevser bizim açıkladığımız gibi ilk iki görüşten birisidir. Birincisi ise daha kuvvetlidir. Yani Kevser'in nübüvvet ve benzeri şeyler anlamına gelmesi.

Kevser'in cennette bir nehir olduğu inancına gelince; bu inanç vârid olan mütevâtir haberlere dayanmaktadır. Bazı topluluklar bunun mânâ bakımından mütevâtir olduğu görüşünü kabul ederek genel anlamda cennette bir ırmak bulunduğuna inanmanın gerektiğini söylerler. Bu konuda pek çok ihtilâf bulunması nedeniyle de bu ırmağın tafsîlâtına ve niteliklerine hiç girişmemek gerektiğini söylerler. Ancak tevâtürün, bir topluluğun veya bir başka topluluğun görüşüne göre olması doğru değildir. Çünkü tevâtürün tanımı —Kur'ân'da görüldüğü

gibi— bize ulaşıncaya kadar yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan ve müslümanlardan hiç bir grubun reddetmediği görüştür. Bu tevâtür yakîni gerektirir. Halbuki cennetteki ırmakla ilgili husûs böyle değildir. Her ne kadar cennette Kevser isimli bir ırmağın bulunduğuna dâir pek çok rivâyet yer almışsa da bu derece tevâtür noktasına ulaşabilmiş değildir. Bu sebeple ona mütevâtir rivâyet denilemez. Özellikle bu gibi haberlerde garîb, çekici ve güzel nitelikler bulunduğu için kolayca tasdîk edilmesi mümkün olduğundan, her râvînin kendisine söyleneni tasdîk etmeye mütemâyil olması kolaydır. Bu durum ise tevâtür şartını ortadan kaldırır. Çünkü tevâtürün baş şartı; onu nakleden râvîler arasında rivâyetin bir tarafını tutma gayretinin kokusunun dahi bulunmamasıdır. Özet olarak cennette bir ırmağın bulunması haberi gaybla ilgili haberlerden bir haberdir. Ona, ancak ma'sûm olan peygamberden kesin ve yakînî bir bilgi geldikten sonra inanılabilir. Sana yakîn bilgi ulaşırsa, bu takdîrde onu değiştirmen câiz olmaz. Bu takdîrde o ifâdenin peygamberden sâdır olduğuna dair bilgi görmeden önce Mekke'nin veya Medîne'nin varlığını bilmen gibi olur. O zaman bu bilgiye inan. Aksi takdîrde işi Allah'a havâle et ve; ben bilmem, ancak Allah bilir, de. (Muhammed Abduh, el-A'mâl'ül-Kâmile, V, Tefsîr, 542-544).

oOo

KEVSER SÛRESİNİN SONU

KÂFİRÛN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Müslim'in Sahîh'inde, Câbir'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) tavâf yaparken iki rek'attan birinde bu sûreyi, diğerinde de İhlâs sûresini okurmuş. Yine Müslim'in Sahîh'inde, Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) bu iki sûreyi sabah namazında okumuştur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) sabah namazından önceki iki rek'atta ve akşam namazından sonraki iki rek'atta belki yirmi küsûr defa —veya on küsûr defa— Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okumuştur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Zübeyr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)ın sabah namazından önceki iki rek'atta ve akşam namazından sonraki iki rek'atta Kâfirûn ve İhlâs sûresini yirmi dört veya yirmi beş kere okuduğuna rastladım.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Ahmed Muhammed İbn Abdullah İbn Zübeyr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki, o; ben peygamberin arkasında bir ay sürekli namaz kıldım. Sabah namazından önceki iki rek'atta Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuyordu. Tirmizî ve İbn Mâce de Ebu Ahmed hadîsini bu şekilde rivâyet ederler. Neseî ise bir başka vecihle Ebu İshâk'tan bu hadîsi nakleder. Tirmizî; bu hasen bir hadîstir, der. Bu sûrenin Kur'ân'ın dörtte birine eşit olduğu ile ilgili hadîs daha önce geçmişti.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım... Ferve İbn Nevfel'den nakletti ki; babası Rasûlullah (s.a.)ın kendisine şöyle dediğini bildirmiş: Küçük kızımıza bakacak kimsen var mı? O; Zeyneb'i

görüyorum, demiş. Sonra gelmiş, Rasûlullah (s.a.) ona sorarak demiş ki: Küçük kıza ne yaptın? O; annesinin yanında bıraktım, demiş. O da; seni buraya getiren nedir? deyince, yatacağım zaman söylemek üzere bana birşeyler öğretmen için geldim, demiş. Rasûlullah (s.a.): Kâfirûn sûresini oku, demiş. Sonra bitirince yat. Çünkü bu sûre şirkten uzaklaşmadır. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî... Cebele İbn Hârise'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yatağına uzandığında, Kâfirûn sûresini oku. Sonuna geldiğinde bu şirkten berâttır. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Haccâc... Hâris İbn Cebele'den nakleder ki, o şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü bana bir şey öğret ki uyuyacağım zaman onu söyleyeyim, dedim. Buyurdu ki: Geceleyin yatacağın yere uzandığında, Kâfirûn sûresini oku, çünkü bu şirkten berâttır. Taberânî Şureyk kanalıyla nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) yatağına uzandığında Kâfirûn sûresini okurmuş.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾
وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — De ki: Ey kâfirler;
2 — Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.
3 — Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.
4 — Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim.
5 — Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz.
6 — Sizin dininiz size, benim dinim banadır.

Bu sûre, müşriklerin yaptığı işten berâtı belirtip ihlâsı emretmektedir.

«De ki: Ey kâfirler;» Bu ifâde yeryüzündeki bütün kâfirlere şâmildir. Ancak bu hitâba muhâtab olanlar, Kureyş'li kâfirlerdir.

Denildi ki: Onlar bilgisizlikten ötürü, Rasûlullah (s.a.)ı bir yıl kendi putlarına ibâdet etmeye çağırmışlar buna karşılık kendilerinin de bir yıl peygamberin tanrısına ibâdet edeceklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûreyi indirmiş ve Rasûlüne, onların dininden

bütünüyle uzak durmasını emretmişti. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.)a;

«Ben, sizin tapmakta olduklarınıza tapmam» buyurmuştu. Sizin taptığınız putlara ve heykellere.

«Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.» Benim taptığım eşi ve benzeri bulunmayan Allah Teâlâ'ya. Buradaki (ما) edâtı (من) anlamınadır.

«Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz.» Ben, sizin taptığınıza tapmam, ona uymam, onun yolundan gitmem. Ben, Allah'ın hoşnûd olacağı şekilde yalnızca O'na ibâdet ederim. Bunun için benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz. Yani siz, Allah'ın emir ve şerîatına uymazsınız. Kendiliğinizden uydurduğunuz şeylere tapınırsınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette buyurur ki: «Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâdan başkasına uymuyorlar. Halbuki kendilerine Rablarından hidâyet gelmişti.» (Necm, 23) Böylece Rasûlullah (s.a.) onların taptıkları her şeyden uzak olduğunu bildirmiştir. Her ibâdet edenin, mutlakâ ibâdet ettiği bir ma'bedi ve bir ibâdet tarzı olacaktır. Gerek Hz. Peygamber, gerekse ona tâbi olanlar Allah'ın emrettiği şekilde Allah'a ibâdet ederler. Bu sebeple müslüman olmak için; Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın Rasûlüdür, sözü gerekmektedir. Allah'tan başka ilâh yoktur, Rasûlullah'ın getirmiş olduğu yoldan başka da yol yoktur. Halbuki müşrikler, Allah izin vermediği halde Allah'tan başkasına tapmaktadırlar. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«Sizin dininiz size, benim dinim banadır.» Tıpkı Yûnus sûresinde buyurulduğu gibi: «Şâyet seni yalanlarlarsa; benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.» (Yûnus, 41) Ve yine bir başka âyette «Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir.» (Bakara, 139; Kasas, 55) buyurulmaktadır.

Buhârî der ki: Sizin dininiz, yani küfür size, benim dinim, yani İslâm da banadır, deniliyor. Benim dinim denmemiş çünkü âyet «nûn» harfi ile son bulmaktadır ve sondaki «ya» edâtı (فهو يهدين و يشفين) ifâdesinde olduğu gibi hazfedilmiştir. Başkaları da derler ki: Şu anda sizin taptığınıza ben tapmam ve ömrümün kalan kısmında da size tâbi olmam. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Bu, Allah Teâlâ'nın, haklarında: «Rabbından sana indirilen; andolsun ki, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttıracaktır» (Mâide, 64) buyurduğu kimselerdir. Buhârî'nin zikrettiği kısım burada son bulmaktadır.

İbn Cerîr Taberî, arap diline vâkıf bazı kimselerden nakleder ki; bu ifâde te'kîd kabîlindendir. Tıpkı «Şüphesiz ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» ve «Andolsun ki; cehennemi muhakkak göreceksiniz. Andolsun ki yine onu gö-

zünüzle kesin olarak göreceksiniz.» (Tekâsür, 6-7) kavillerinde olduğu gibi. İbn Cevzî ve başkaları İbn Kuteybe'den benzer bir rivâyeti naklederler. Allah en iyisini bilendir.

Bu husûsta üç görüş vardır: Birincisi, bizim daha önce zikrettiğimiz görüştür. İkincisi; Buhârî'nin ve tefsîr bilginlerinin serdettikleri gibi; «Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.» kavlinin geçmişte, «Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz.» kavlinin ise gelecekte olduğu konusundaki görüştür. Üçüncüsü ise; bunun sırf te'kîd anlamına geldiğini belirten görüştür. Dördüncü bir görüş de Ebu'l-Abbâs İbn Teymiyye'nin bazı kitâblarında benimsediği görüştür ki buna göre: «Ben, sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.» kavli, fiil cümlesi olduğu için bütünüyle tapma fiillerini reddetmektedir. «Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.» kavli ise, isim cümlesi olduğu için bütünüyle ibâdetin kabûlünü reddir ve dolayısıyla daha kuvvetlidir. Sanki hem fiili, hem de fiile kâbiliyeti red anlamınadır. Bunun mânâsı; hem fiilin vukûunun, hem de şer'an mümkün oluşunun nefyidir. Bu da güzel bir görüştür. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ebu Abdullah eş-Şâfiî ve başkaları «Sizin dininiz size, benim dinim banadır.» âyetini delil getirerek; küfrün hepsi bir tek millettir, yahûdîler hıristiyanlara, hıristiyanlar da yahûdîlere vâris olurlar, demişlerdir. Çünkü aralarında birbirine geçmeyi sağlayan bir soy veya neseb bağı vardır. İslâm'dan başka bütün dinler bâtıllıkta bir tek din gibidir. Ahmed İbn Hanbel ve ona bağlananlar hıristiyanların yahûdîlere, yahûdîlerin de hıristiyanlara vâris olmayacağı görüşündedirler. Çünkü Amr İbn Şuayb... dedesinden nakleder ki; Rasûlullah (s.a.): İki dinin sâhibleri birbirine vâris olmazlar, buyurmuştur.

İ Z Â H I

Doğrusu herhangi bir şekilde yolun ortalarında buluşulma imkânı bulunmayan tâm bir ayrılığın üzerindeki farklılıkları izâh edebilmek için bu derece kesin bir ayrılığa gerek vardı. Çünkü ihtilâf inançların özünde, düşüncelerin esâsında, nizâmın hakîkatında ve yolun mâhiyetindeydi.

Çünkü tevhîd ayrı bir yoldur, şirk ayrı bir yoldur... Ve ikisi aslâ birleşmez. Tevhîd, insanı varlıklarla birlikte Allah'a yönelten, eşi ve benzeri bulunmayan Rabba tevcîh eden bir yoldur. İnsanın akîdesini, değer ve ölçüsünü, gideceği yolu, edeb ve ahlâkını, hayat ve varlık hakkındaki bütün tasavvurlarını alacağı noktayı kesin olarak belirten bir nizâmdır. Mü'minin her şeyini aldığı bu nokta, eşi ve benzeri bulunmayan Allah Teâlâ'dır. Bunun için de îmân hayatı bütünüyle bu esâslara dayanır.

Mü'min, yolda yürürken gizlice veya açıkça hiç bir şekilde şirkle karşılaşamaz.

Bu kesin ayrılık hem davet edenler için, hem de davet olunanlar için zarûrî idi. Çünkü özellikle daha önce doğru bir inanca bağlanıp ta sonra sapıtmış olan topluluklarda, îmân düşüncesiyle câhiliyet düşüncesi birbirine karışır. Bu tip topluluklar mücerred olarak her türlü sapıklıklardan, karanlıklardan ve dönekliklerden uzak olan îmân esâsları için daha azılı topluluklardır. Bunlar hiç inanç sâhibi olmamış topluluklardan daha azgın olurlar. Çünkü sapıklık ve döneklik içerisinde bocalayıp dururken kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. İnançlarıyla yaptıkları karmakarışık olduğundan sağlamla bozuğu ayırmak mümkün olmaz. Hattâ bazı zaman dava adamları bile, onların iyi yönlerini benimseme ve bozuk yönlerini düzeltmeye çalışma halinde kendi yoluna geleceklerini düşünebilirler. Halbuki bu yanlıştır. Ve bu yanılma, son derece tehlikelidir.

Şurası muhakkak ki; câhiliyet câhiliyettir, İslâm İslâm'dır... Aralarında çok büyük farklar vardır... Gidilecek yol, bütünüyle câhiliyetten çıkıp ve yine bütünüyle İslâm'a girmektir... Ta'kîb edilecek metod, bütün şekilleriyle câhiliyetten sıyrılıp çıkmak ve bütün emirleriyle gelip İslâm'a sığınmaktır...

Yolda atılacak ilk adım, dava adamının câhiliyet sisteminden, nizâmından ve hareketlerinden tâm olarak sıyrılıp ayrılması ve bunun şuûruna ermesidir. Yolun ortasında buluşma imkânı bırakmayacak kadar ayrılmak... Câhiliyet ehlinin ancak tamâmen câhiliyetlerinden çıkıp bütünüyle İslâm'a girmeleri halinde yardımlaşabileceklerini kabul ederek bunun dışında bir dayanışma imkânı bırakmayacak kadar ayrılmaktır... Yama yok. Taviz vermek yok... Yolun ortasında buluşma yok, câhiliyet ne kadar İslâm kılığına bürünürse bürünsün ve müslüman olduğunu ne kadar iddiâ ederse etsin anlaşma yok... Bu şeklin, dava adamının şuûrunda kesin olarak yer etmesi, konulması gereken ilk temel taştır. Dava adamı kendisinin ayrı bir yolda, öbürlerinin ayrı bir yolda olduğunu kabul etmelidir. Onların kendilerine göre dinleri, kendinin de kendine göre dini olduğunun, onların kendilerine göre yolları kendinin de kendine göre yolu olduğunun şuûruna ererek anlamalıdır. Gittikleri yolda, birlikte tek bir adım dahi atmayacaklarını kabul etmelidir. Onun vazîfesi kendi yolunda yürümektir. Hiç taviz vermeden ve kendi dininden az veya çok fire vermeden... Tâm olarak uzaklaşmak, kesin olarak ayrılmak ve açıkça kestirip atmak... Yapılacak iş... «Sizin dininiz size, benim dinim banadır.»

Bugün İslâm davasına bağlanan ve bu daveti yürütenler böylesine kesinliğe, böylesine ayrılığa ve böylesine farklılığa ne kadar muhtâçtırlar. Kendilerinin İslâm'ı sapık bir câhiliyet ortamında ve daha önce

onu tanıdıkları halde uzun süre ondan uzak kalmanın «kalblerini kararıtıp ve çoğunun da fâsıklar olduğu»nu kabul ederek yeniden İslâm'ı kurmaya çalıştıklarını iyice fark etmeye ve anlamaya ne kadar muhtâçtırlar...

Verilecek tavizlerin bulunmadığını, yolun ortasında buluşmalarının imkânsız olduğunu, ayıpları düzeltmenin, yırtıkları yamamanın ve nizâmları birbirine iliştirmenin mümkün olmayacağını kabûle ne kadar muhtâçtırlar. Yapacakları işin ilk defa İslâm ile câhiliyet arasında olduğu gibi yeniden İslâm'a davet etmek olduğunu ve tâm olarak câhiliyetten ayrılıp sıyrılmak olduğunu kavramaya ne kadar muhtâçtırlar... «Sizin dininiz size, benim dinim banadır»... İşte benim dinim. Düşüncesini, değer ölçüsünü, inancını ve şerîatını her şeyini bütünüyle Allah'tan alan... Başkasını O'na ortak koşmayan... Hayatın bütün yönlerini ve davranışlarını Allah'a yönelten sâf tevhîd akîdesi...

Bu kesin ayrılık olmadan karışıklık devâm edecek, tavizler sürecek, yamalar yamanmaya çalışılacak ve karanlıklar kalkmayacaktır... Böylesine güçsüz, cılız ve karmaşık esâslarla İslâm'a davet olmaz... Çünkü ancak ve ancak açıklıkla sarâhatle ve yiğitçe İslâm'a davet edilebilir...

İşte davete giden ilk yol:

«Sizin dininiz size, benim dinim banadır.» (Seyyid Kutub, Fî Zılâl' il-Kur'ân, XVI, 409-411)

———————oOo———————

KÂFİRÛN SÛRESİNİN SONU

NASR SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

Bu sûrenin Kur'ân'ın dörtte birine, Zilzâl sûresinin de Kur'ân'ın dörtte birine denk olduğu daha önce geçmişti.

Neseî der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl... Ubeydullah İbn Abdullah İbn Ukbe'den nakletti ki o; İbn Abbâs bana şöyle dedi, demiştir: Ey Utbe'nin oğlu; Kur'ân'dan en son nâzil olan sûreyi biliyor musun? Ben; evet, Nasr sûresidir, dedim. O; doğru söyledin, dedi.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr ve Beyhâkî, Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde» sûresi Rasûlullah (s.a.)a teşrîk günlerinin ortasında inmişti. Rasûlullah (s.a.) bunun vedâ anlamına geldiğini bilmiş ve emrederek Kusvâ isimli devesini hazırlatmış, sonra kalkıp halka hutbe okumuştu. Abdullah İbn Ömer peygamberin o meşhûr hutbesini burada zikrediyor.

Hâfız Beyhakî der ki : Bize Ali İbn Ahmed... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Nasr sûresi nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) Hz. Fâtıma'yı çağırdı ve dedi ki: Ben kendi ölüm haberimi duyuyor gibiyim. Bunun üzerine Hz. Fâtıma ağladı. Sonra gülüp; bana kendisinin ölüm haberini duymakta olduğunu bildirdi de bunun üzerine ağladım, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki: Sabret, çünkü âilemden bana ilk ulaşacak sensin. Bunun üzerine de güldü. İleride geleceği gibi Fâtıma'nın zikri geçmeksizin bu rivâyeti Neseî zikredecektir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde,

2 — Ve insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde;

3 — Hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.

Buhârî der ki: Bize Mûsâ İbn İsmâîl... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Hz. Ömer, Bedir savaşına katılmış olan yaşlılarla beraber beni de toplantıya soktu. Onlardan bazısı içlerinden kızıp; bu niye bizimle beraber giriyor, bizim onun kadar çocuklarımız var? diye düşünmüşlerdi. Ömer dedi ki: O, sizin bildiklerinizdendir. Bir gün Hz. Ömer, Bedir harbine katılmış yaşlıları davet etti ve İbn Abbâs'ı da onlarla beraber toplantıya girdirdi. O zaman ben Ömer'in beni onlara göstermek için çağırdığının farkında değildim. Hz. Ömer dedi ki: «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde» kavli hakkında ne dersiniz? Bazıları dediler ki: Bize fetih ve yardım verdiğinde Allah'a hamdedip mağfiret dilememiz emrediliyor. Diğer bir kısmı ise, herhangi bir şey demeyip sustular. Ömer bana dedi ki: Ey Abbâs'ın oğlu, sen de böyle mi diyorsun? Ben dedim ki: Hayır. O zaman sen ne diyorsun? deyince, dedim ki: Bu, Allah'ın Rasûlünün ecelini peygamberine bildirmesidir. Çünkü «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde» kavli; senin eceline işârettir, anlamındadır. «Hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» diye devâm etmiştir. Ömer İbn Hattâb; ben, bu âyetle ilgili senin dediğinden başkasını bilmiyorum, dedi. Bu rivâyetin naklinde Buhârî münferid kalmıştır. İbn Cerîr Taberî de Muhammed İbn Humeyd kanalıyla İbn Abbâs'tan bu kıssaya benzer bir rivâyet nakletmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Fudayl... İbn Abbâs'tan nakletti ki o; «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde» âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.): Ölüm haberimin geldiğini anladım, diyerek o yıl vefât edeceğini anladığını söylemiş. Bu rivâyetin naklinde de Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Avfî, İbn Abbâs'tan benzer bir rivâyeti nakleder. Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Dahhâk ve bir başkası da bununla peygamberin ölüm haberinin verildiğini söylemişlerdir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İsmâîl İbn Mûsâ... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Medîne'de iken birdenbire; Allahü Ekber Allahü Ekber Allah'ın nusreti ve fethi geldi, Yemen halkı geldi, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü; Yemen halkı da ne? denildiğinde buyurdu ki: Kalbleri yumuşak, tabîatları nârin bir kavimdir. Îmân yemendedir, fıkıh yemendedir, hikmet yemendendir. Sonra bu rivâyeti İbn Abd'ül-A'lâ... İkrime kanalıyla mürsel olarak nakleder.

Taberânî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahyâ... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Nasr sûresi indiğinde, Rasûlullah (s.a.)a ölüm haberi verilmişti. Âhiret işiyle çalıştığından çok daha fazla çalışmaya başladı ve şöyle dedi: Fetih gelmiştir, Allah'ın nusreti gelmiştir, Yemen halkı gelmiştir. Bir adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; Yemen halkı da ne? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kalbleri yumuşak, ince bir kavimdir. Îmân yemen'lidir, Fıkıh yemendedir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'; İbn Abbâs'tan nakletti ki; Nasr sûresi indirildiğinde, Rasûlullah (s.a.) kendisinin ölüm haberi verildiğini anladı. Denildi ki; bu haber, sûrenin tamâmından anlaşılmıştır. Vekî' de... Ebu Rezîn'den nakleder ki; Hz. Ömer Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sorduğunda o, şöyle demiştir: Bu âyet indiğinde Rasûlullah (s.a.)a ölüm haberi verilmişti.

Taberânî der ki: Bize İbrâhîm İbn Ahmed... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Kur'ân'dan tâm olarak indirilmiş olan en son sûre Nasr sûresidir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o, bu sûrenin nâzil olduğu zaman Rasûlullah (s.a.)ın bunu bitirinceye kadar okuduğunu sonra şöyle dediğini bildirdi: İnsanlar bir topluluktur. Ben ve ashâbım da bir topluluğuz. Fetihten sonra hicret yoktur. Ancak cihâd ve niyyet vardır. Mervân, Ebu Saîd el-Hudrî'ye dedi ki: Yalan söylersin. Onun yanında Râfi' İbn Hadîc ile Zeyd İbn Sâbit de birlikte tahtta oturmuşlardı. Ebu Saîd el-Hudrî dedi ki: Şu ikisi istemiş olsaydı, onu sana anlatırlardı. Ne var ki şu, kavminin başında temsîlci olma görevinden uzaklaştırmaktan korkmakta, şu da kendisine sadaka vermemenden korkmaktadır. Mervân ona vurmak üzere sopasını kaldırdığında bu ikisi; doğru söyledi, diye konuşmuşlardır. Bu rivâyetin naklinde İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Ancak Mervân'ın Ebu Saîd'e karşı çıktığı bu görüş, inkâr edilemez. Çünkü İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette, Rasûlullah'ın fetih günü şöyle dediği sâbittir: Hicret yoktur. Ancak cihâd ve niyyet vardır. Fakat siz savaşa çağırıldığınızda savaşa koşun. Buhârî ve Müslim, bu hadîsi Sahîh'lerinde tahrîc ederler.

Hz. Ömer'in meclisinde bulunan ashâbtan bazılarının, bu âyeti; Allah bize Medâin'in ve diğer kalelerin fethini nasîb ederse kendisine

hamdetmemiz, şükür ve tesbîh etmemiz, namaz kılıp mağfiret dilememiz gerektiği şeklindeki tefsîrleri, sağlam ve güzel bir tefsîrdir. Nitekim Mekke'nin fethi günü Rasûlullah'ın kuşluk vakti sekiz rek'at namaz kıldığı da bunun delilidir. Bazıları bunun kuşluk namazı olduğunu söylemişlerse de Rasûlullah (s.a.)ın sürekli kuşluk namazı kılmakla yükümlü olmadığı şeklinde cevâb almışlardır. Kaldı ki o, o gün Mekke'de ikâmete niyyet etmemişti ve müsâfirdi. O halde neden kuşluk namazı kılsın? Müsâfir olduğu için, yaklaşık on dokuz gün Mekke'de kaldığı ve Ramazân ayının sonuna kadar burada ikâmet ettiği halde, Hz. Peygamber seferî namazı kılıyor, o ve bütün ordu oruçlarını yiyorlardı ve sayıları yaklaşık on bin civârındaydı. Bazıları; fetih namazı da olabilir, demişlerdir. Nitekim ordu komutanının bir yeri fethettiği zaman, oraya ilk girer girmez sekiz rek'at namaz kılması müstehabtır. Sa'd İbn Ebu Vakkâs Medâin'i fethettiği zaman böyle yapmıştır. Sonra bazıları derler ki: Bu sekiz rek'atı bir tek selâmla kılması gerekır. Ancak sahîh olan iki rek'atta bir selâm vermesidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.)ın fetih günü namaz kılarken iki rek'atta bir selâm verdiği bilinmektedir. Belki de İbn Abbâs ve Hz. Ömer (r.a.)in bu sûre ile kendi yüce nefsine ölüm haberinin verilmiş olduğu şeklindeki tefsîri... (Müellif İbn Kesîr bu cümleyi bağlamamıştır ve böylece bırakmıştır, unutulmuş olabileceği gibi istinsâhda kaybolmuş da olabilir. Eseri Arapça yayına hazırlayanlar).

İyi bil ki; senin çıkarıldığın belden olan Mekke'yi fethettiğinde ve insanlar da fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerinde, Bizim seni dünyada tutmamızı gerektiren işin bitmiştir. Katımıza gelmek ve Bize ulaşmak için hazırlan. Çünkü âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. İlerde Rabbının vereceği şeyler seni hoşnûd edecektir. Bunun için sûrenin sonunda: «Hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» buyurmaktadır.

Neseî der ki: Bize Amr İbn Mansûr... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Nasr sûresi sonuna kadar indirildiğinde, peygambere ölüm haberi verilmişti. Rasûlullah (s.a.), âhiret konusunda her zamanki gayretinden daha çok gayrete gelmişti ve buyurmuştu ki: Fetih geldi, Allah'ın nusreti geldi ve yemenliler geldi. Bir adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; yemenliler de ne? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kalbleri yumuşak ve ince bir kavimdir. Îmân yemenlidir, hikmet yemendedir, fıkıh yemendedir.

Buhârî der ki: Bize Osmân İbn Ebu Şeybe... Hz. Âişe'den nakletti ki :

كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ

Rasûlullah (s.a.) çoğunlukla secdesinde ve rükû'unda şöyle dermiş: Tenzîh ederim Seni Allah'ım. Rabbım, hamdederim Sana. Allah'ım beni bağışla. Bununla Kur'ân'ı te'vîl ediyordu. Tirmizî dışındaki diğer hadîs imâmları da bu hadîsi Mansûr kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy... Mes'ûd'dan nakletti ki, Hz. Âişe şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) son zamanlarında; Allah'a hamd ve tesbîh ederim, Allah'tan mağfiret diler ve O'na tevbe ederim, sözünü çok söylüyormuş. Ve diyormuş ki: Rabbım ümmetimden bazı işâretler göreceğimi bana haber vereceğini bildirdi. Ve bu haberleri gördüğüm zaman hamd ile kendisini tesbîh edip mağfiret dilememi buyurdu. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır. «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde, ve insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde; hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» kavlinde bu işâretleri gördüm. Müslim de bu hadîsi Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla Mesrûk'tan nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Sâib... Ümmü Seleme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) son zamanlarında kalkıp oturduğunda, gidip geldiğinde mutlakâ; tenzîh ederim Allah'ı hamd ile tesbîh ederim O'nu, dermiş. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, gidip geldiğinde, oturup kalktığında mutlakâ; tenzîh ederim Allah'ı, hamd ile O'nu tesbîh ederim, diyerek çokça hamd ve tesbîh ediyorsun, sebebi nedir? Buyurdu ki: Böyle söylemekle emrolundum. Sonra Nasr sûresini sonuna kadar okudu. Bu hadîs garîbtir ve biz meclisin kefâreti hadîsinde bunu bütün yolları ve lafızlarıyla ayrı bir bölüm olarak kaydettik, orada yazılıdır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah'tan nakletti ki, Nasr sûresi nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) onu okuduğunda rükû'a varınca çoğu kerre şöyle derdi: Tesbîh ederim Allah'ım Seni. Rabbımız, hamd ile tenzîh ederim Seni. Allah'ım beni bağışla, muhakkak ki Tevvâb, Rahîm olan Sensin Sen. Ve bunu üç kez tekrârlardı. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi babası kanalıyla... Ebu İshâk'tan nakleder.

Buradaki fetihten maksad, tek bir sözle Mekke'nin fethidir. Çünkü Arap kabîleleri müslüman olmak için Mekke'nin fethini bekliyor ve; eğer o, kavmini yenerse nebîdir, diyorlardı. Allah Teâlâ Mekke'nin fethini müyesser kılınca, topluca Allah'ın dinine girdiler. İki yıl geçmeden bütün Arap kabîleleri imân üzere birleşti. Öteki kabîleler de İslâm'a destek oldular. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Buhârî, Sahîh'inde Amr İbn Seleme'den nakleder ki; fetih gerçekleşince her topluluk Rasûlullah'a teslîm olmak üzere koştular ve kabîleler müslüman olmak için Mekke'nin fethini bekliyorlardı. Onu ve

kavmini başbaşa bırakın, eğer kavmini yenerse; o, peygamberdir, diyorlardı. Biz, Mekke'nin fethini Sîret kitâbımızda yazdık. İsteyen oraya mürâcaat etsin. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muâviye İbn Amr... Ebu Ammâr'dan nakletti ki; Câbir İbn Abdullah'ın komşusu ona şöyle demiş: Ben, bir seferden dönmüştüm. Câbir İbn Abdullah gelip bana selâm verdi. Ben de ona halkın tefrikaya düşmesini ve cereyân eden olayları anlatıyordum. Câbir ağlamaya başladı, sonra şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.)tan şöyle dediğini işittim: İnsanlar, Allah'ın dinine fevc fevc girdiler ve yine ondan fevc fevc çıkacaklardır.

NASR SÛRESİNİN SONU

LEHEB SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَأَتُهُ
حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun.
2 — Malı ve kazandığı ona fayda vermedi.
3 — Alevli ateşe girecektir,
4 — Karısı da odun taşıyarak;
5 — Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.

Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Selâm... İbn Abbâs'tan naklet-ti ki:

Rasûlullah (s.a.) Bathâ'ya çıkmıştı. Dağa tırmanıp; sabahlar hayırlı olsun diye seslenince, Kureyş'liler etrâfında toplandılar. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer ben size düşmanın sabahleyin veya akşam üstü geleceğini söylersem, beni doğrular mısınız? Onlar; evet, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ben, sizi şiddetli bir azâba karşı uyarıcıyım. Ebu Leheb dedi ki: Bizi bunun için mi topladın? Yazıklar olsun sana, iki elin kurusun. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun...» âyetini sûrenin sonuna kadar inzâl buyurdu. Bir başka rivâyette de Ebu Leheb kalkıp elini birbirine çarparak; yazıklar olsun bugün sana, bizi bunun için mi topladın? diyormuş. Bunun üzerine Allah Teâlâ Leheb sûresini inzâl buyurmuş.

Birinci âyet Ebu Leheb için bedduâ, ikinci âyet ise ondan haberdir. Ebu Leheb peygamberin amcalarından birisidir. Adı; Abdü'l-Uzzâ İbn Abdü'l-Muttalib'tir. Künyesi Ebu Utbe'dir. Yüzü parlak olduğu, Rasûlullah'a çok eziyyet ettiği, kin beslediği, onunla alay ettiği, Hz. Peygamberi ve dinini küçük düşürmeye çalıştığı için Ebu Leheb adı verilmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrâhîm İbn Ebu Abbâs, Abdurrahmân İbn Ebu Zenâd'dan nakletti ki; ona babası Rebîa İbn Abbâd adı verilen Deyl oğullarından bir adamdan nakletmiş. Adam câhiliyyet devrinde müşrik imiş, sonra müslüman olmuş. Rebîa demiş ki: Câhiliye devrinde Zu'l-Mecâz panayırında peygamberin şöyle dediğini duydum: Ey insanlar, Allah'tan başka ilâh yoktur, deyin ve kurtulun. Halk onun etrâfına toplanmıştı. Arkasında da parlak yüzlü hîlekâr ve başında iki bölük örgüsü bulunan birisi dolaşıyor ve diyordu ki: O, yalancı bir sâbiîdir. Her gittiği yerde onun arkasından gidiyordu. Bunun kim olduğunu sorduğumda, amcası Ebu Leheb'tir, dediler. Ayrıca İmâm Ahmed bu hadîsi Süreyc kanalıyla İbn Ebu Zenâd'dan nakleder. Ebu Zenâd der ki: Ben, Rebîa'ya şöyle dedim: Sen o gün küçük çocuk muydun? O, hayır Allah'a andolsun ki o günü iyi hatırlıyorum. Ben, bir kırba taşımaktaydım, demiştir. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Hüseyn İbn Abdullah İbn Ubeydullah İbn Abbâs nakletti ki; o, Rebîa İbn Abbâd ed-Deylî'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Ben delikanlı iken babamla beraber idim, Rasûlullah (s.a.) kabîleleri dolaşıyordu ve arkasında da parlak yüzlü, hîlekâr bir adam vardı. Saçları omuzuna dökülmüştü. Rasûlullah (s.a.) bir kabîlenin yanında duruyor ve onlara: Ey falanca oğulları, ben size Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Allah'a ibâdet etmenizi, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamanızı emrederim. Beni tasdîk edip Allah'ın bana gönderdiği hükmü uygulayıncaya kadar beni korumanızı söy-

lerim. Rasûlullah (s.a.) konuşmasını bitirince, arkasından öbür adam geliyor ve diyordu ki: Ey falanca oğulları, bu adam sizin Lât ve Uzzâ ile cinlerden müttefikiniz olan Benu Mâlik İbn Akyeş'i terkedip kendisinin getirdiği bid'at ve dalâlete gitmenizi istiyor, onu dinlemeyin ve kendisine uymayın. Ben babama; bu kim? dedim de babam; amcası Ebu Leheb, dedi. Bu hadîsi İmâm Ahmed ve Taberânî de bu lafızla rivâyet ederler.

«İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun.» Hüsrâna mahkûm olsun, kaybolsun, gayreti ve işi boşa çıksın. (تب) kelimesi, hüsrânı ve yok olması kesinleşsin, anlamınadır.

«Malı ve kazandığı ona fayda vermedi.» İbn Abbâs ve başkaları; kazandığından maksad çocuğudur, derler. Hz. Âişe, Mücâhid, Atâ, Hasan ve İbn Sîrîn'den de benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) kavmini îmâna çağırdığı zaman, Ebu Leheb şöyle demiş: Eğer kardeşimin oğlunun söylediği gerçek ise, ben kıyâmet günü malımı ve çocuğumu vererek sizi azâbtan kurtarırım. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Malı ve kazandığı ona fayda vermedi.» âyetini indirmiştir.

«Alevli ateşe girecektir.» Alevli kıvılcımları bulunan ve şiddetle yakıcı olan ateşe.

«Karısı da, odun taşıyarak.» Karısı Ümmü Cemîl Kureyş'li kadınların önde gelenlerindendi. Adı Ferva Bint Harb İbn Ümeyye idi ve o, Ebu Süfyân'ın kız kardeşiydi. Küfründe, inâd ve inkârında kocası Ebu Leheb'e yardım ederdi. Bu sebeple kıyâmet günü de cehennem azâbında ona yardımcı olacaktır. Bunun için Allah Teâlâ:

«Karısı da, odun taşıyarak. Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.» buyuruyor. Daha çok yanması için odun taşıyıp kocasının üstüne atacaktır. O, bunun için hazırlanmış, boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde bu görevi yapacaktır. Mücâhid ve Urve, ateşten örülmüş bir ip olduğu halde, demişlerdir. Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Sevrî ve Süddî «Odun taşıyarak» kavline; ona buna dedikodu götürerek, diye mânâ vermişlerdir. Avfî, İbn Abbâs'tan; Atıyye, Dahhâk ve İbn Zeyd'den nakleder ki; Ebu Leheb'in karısı Rasûlullah (s.a.)ın yolu üzerine diken koyardı. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh etmiştir. İbn Cerîr der ki: O, Rasûlullah (s.a.)ı fakîr olduğu için kınardı. Odun topladığı için o da böylece kınanmıştır. İbn Cerîr bu görüşü serdetmekle beraber kimseye isnâd etmez. Sahîh olan birinci görüştür. Allah en iyisini bilendir.

Saîd İbn Müseyyeb der ki: Ebu Leheb'in karısının değerli bir gerdânlığı vardı. Ben, bu gerdânlığı Hz. Muhammed'e düşmanlık için harcayacağım, demişti. İşte Allah Teâlâ onun boynuna ateşten bir ip geçirerek buna karşılık vermiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Kü-

reyb... Şa'bî'den nakletti ki (المسد) kelimesi, lif anlamınadır. Urve İbn Zübeyr ise bu kelimenin, kalınlığı yetmiş zirâ' olan bir zincir, anlamına geldiğini söyler. Sevrî ateşten bir gerdânlıktır ve uzunluğu yetmiş zirâ'dır, der. Cevherî, (المسد) kelimesinin lif anlamına geldiğini ve ayrıca liften veya hurma ve benzeri şeylerin yaprağından örülen ip olduğunu belirtir. Deve derisinden ve yününden de yapılırdı.

Mücâhid: «Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.» kavli hakkında der ki: Demirden bir boyunduruk olduğu halde. Görmez misin araplar su kovasını çeken dolaba (المسد) adını verirler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana, babam ve Ebu Zür'a... Ebu Bekr kızı Esmâ'dan naklettiler ki; «İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun.» âyeti nâzil olunca, Harb kızı şaşı Ümmü Cemîl, yüksek sesle elinde bir balta olarak gelip şöyle dedi:

Biz, onu kötüleyerek kendisinden kaçındık,
Dinini terkettik,
Emrine isyân ettik.

Rasûlullah (s.a.) beraberinde Ebubekir olduğu halde mescidde oturuyordu. Ebubekir onu görünce dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, o geliyor, seni görmesinden korkarım. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: O, beni hiç göremez. Kur'ân'dan bir âyet okuyarak ondan korundu. Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân'da şöyle buyurur: «Kur'ân okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanların arasına örtülmüş bir perde koyarız.» (İsrâ, 45) Ümmü Cemîl gelip Ebubekir'in yanında durdu ve Rasûlullah'ı görmedi. Ey Ebubekir; arkadaşının beni hicvettiğini haber aldım, dedi. Ebubekir; Beyt'in Rabbına andolsun ki; o, seni hicvetmedi, dedi. Ümmü Cemîl; Kureyş'liler benim kendilerinin efendisinin kızı olduğumu iyi bilirler, diyerek dönüp gitti. Velîd veya başkaları hadîslerinde derler ki: Ümmü Cemîl Beytullah'ı tavâf ederken çarşaflı olduğu halde ayağı kaydı ve; kınanmış olana yuh olsun, dedi. Abdülmuttalib kızı Ümmü Hakîm dedi ki: Doğrusu ben, hayâ sâhibiyim konuşturulmam, görgü sâhibiyim öğretilmem. Biz hepimiz amca çocuklarıyız. Kureyş ise bunu çok iyi bilir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İbrâhîm İbn Saîd ve Ahmed İbn İshâk... İbn Abbâs'tan naklettiler ki; Leheb sûresi nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) Ebubekir ile beraber bir yerde oturuyor iken Ebu Leheb'in karısı gelmiş. Ebubekir Hz. Peygambere; bir kenara çekilsen o seni herhangi bir şekilde rahatsız etmese, demiş. Rasûlullah (s.a.) da buyurmuş ki: Benimle onun arasına bir engel koyulur elbet. Ebu Leheb'in karısı gelmiş Hz. Ebubekir'in yanında durmuş ve demiş ki: Ey Ebubekir; arkadaşın beni hicvetmiş. Hz. Ebubekir demiş ki: Hayır, şu Beytin Rabbına andolsun ki; o, ne şiir söyler, ne de bunu ağzına alır. Ebu Leheb'in karısı; sen elbette doğrulanmışsın, diyerek gitmiş. O, gidince Ebubekir (r.a.): Seni görmedi mi? demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş

ki: Hayır o, dönüp gidinceye kadar bir melek benim önümü kapamaktaydı. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Ebubekir (r.a.)den bu isnâddan daha güzel bir isnâdla hadîs rivâyet edildiğini bilmiyoruz.

İlim ehlinden bazı kimseler: «Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde» kavli hakkında şöyle demişlerdir: Boynunda ateşten bir ip olduğu halde. Bu ateş bazan saç örgülerine kadar çıkarılır, sonra aşağıya kadar atılırdı. Böylece devâm eder giderdi.

Ebu Hattâb Ömer İbn Dihye el-Kelbî el-Endelûsî, «et-Tenvîr» isimli kitâbında (المسد) kelimesinin, kovanın ipi anlamına geldiğini söyler. Ve bu konuda bir de rivâyet nakleder. Ebu Hanîfe ed-Dîneverî, «en-Nebât» isimli kitâbta her (المسد)in su kovası olduğunu söyler. Ve bu konuda bazı şiirler nakleder.

(...)

Bilginler dediler ki: Bu sûre peygamberin nübüvvetine apaçık bir delil ve ayân beyân bir mucizedir. Çünkü bu âyette: «Alevli ateşe girecektir, karısı da, odun taşıyarak. Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.» buyurarak onun şakîliğini ve îmâna gelmeyeceğini haber vermektedir. Her ikisinin de îmân etmeyeceğini bildirmektedir. Ne açıktan ne gizliden, ne görünürden, ne kapalı olarak mü'min olmayacaklarını haber vermektedir. Bu, peygamberin nübüvvetinin en açık ve gözalıcı delillerinin en kuvvetlilerinden birisidir.

LEHEB SÛRESİNİN SONU

İHLÂS SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

İhlâs Sûresinin Nüzûl Sebebi ve Fazileti:

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Sa'd Muhammed İbn Müyesser es-Sâğânî... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakletti ki; müşrikler Rasûlullah'a: Ey Muhammed, bize Rabbının soyundan sopundan bahset, demişler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «De ki: O Allah, bir tektir. Allah'tır, Samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» âyetini inzâl buyurmuş. Tirmizî ve İbn Cerîr de Ahmed İbn Menî kanalıyla bu rivâyeti naklederler. İbn Cerîr fazla olarak râvîler arasında Muhammed İbn Hedaş'ı zikreder. Ayrıca İbn Cerîr ve Tirmizî buna şu ilâveyi yapar: Samed; doğurmamış ve doğurulmamış olandır. Çünkü doğurulmuş olan her şey mutlakâ ölecektir. Ölen her şeyin de mutlakâ mîrâsçısı bulunacaktır. Celîl olan Allah ise ölmez ve O'nun vârisi yoktur. «Hiç bir şey O'na denk değildir.» O'nun benzeri ve dengi hiç bir şey yoktur. Hiç bir şey O'nun gibi değildir. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti Ebu Sa'd Muhammed İbn Müyesser kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakleder. Tirmizî de bu rivâyeti Abd İbn Humeyd kanalıyla... Ebu'l-Âliye'den nakleder ve mürsel olarak zikreder. Ayrıca bize haber verdi, demez. Sonra Tirmizî; bu, Ebu Saîd'in sahîh hadîslerinden biridir, der.

Bu anlamda bir başka hadîsi de Ebu Ya'lâ el-Mavsılî... Câbir'den nakleder: Buna göre bir bedevî Rasûlullah'a gelip; bize Rabbının soyundan bahset, deyince Allah Azze ve Celle: «De ki: O Allah, bir tektir...» âyetini inzâl buyurmuştur. Bunun isnâdı da yukardakine yakındır. İbn Cerîr bu rivâyeti Muhammed İbn Avf kanalıyla Süreyc'ten nakleder. Bu rivâyeti selef'ten birden fazla kişi mürsel olarak zikretmişlerdir.

Ubeyd İbn İshâk el-Attâr... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; Kureyş'liler Rasûlullah (s.a.)a; Bize Rabbının soyundan bahset, demişler de bunun üzerine: «De ki: O Allah, bir tektir.» âyeti nâzil olmuş.

Taberânî der ki: Firyâbî ve başkaları... Ebu Vâil'den mürsel olarak ve Abdurrahmân İbn Osmân... Ebu Hüreyre'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Her şeyin nisbet edildiği bir şey vardır. Allah'ın nisbet edildiği de: «De ki: O Allah, bir tektir.» kavlidir.

Buhârî der ki: Bize Muhammed ed-Dehlebî... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir kişiyi seriyye ile birlikte göndermiş. O arkadaşlarıyla namaz kılarken hep İhlâs sûresi ile namaza son veriyormuş. Seriyye döndüğünde bu durumu Hz. Peygambere anlatmışlar. Rasûlullah (s.a.) demiş ki: Ona sorun, neden dolayı böyle yapıyor? Sorduklarında; çünkü bu, Rahmân'ın sıfatıdır ve ben onu okumayı çok seviyorum, demiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da: Ona bildirin ki, Allah Teâlâ da onu seviyor, demiş. Buhârî'nin tevhîd kitâbında bu şekilde rivâyet edilir. Bazıları ise bu hadîsin rivâyetinde Muhammed ed-Dehlebî'yi zikretmezler ve bunu Ahmed İbn Sâlih kanalıyla naklederler. Müslim ve Neseî de bu hadîsi Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Ebu Hilâl'den nakleder.

Buhârî, namaz kitâbında der ki: Ubeydullah, Sâbit kanalıyla Enes'ten nakletti ki:

كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْاَنْصَارِ يَؤُمُّهُمْ فِي مَسْجِدِ قُبَاءٍ وَكَانَ كُلَّمَا افْتَتَحَ سُورَةً يَقْرَأُ بِهَا لَهُمْ فِي الصَّلَاةِ مِمَّا يُقْرَأُ بِهِ اَفْتَتَحَ بِقُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ حَتّٰى يَفْرُغَ مِنْهَا ثُمَّ يَقْرَأُ سُورَةً اُخْرٰى مَعَهَا وَكَانَ يَصْنَعُ ذٰلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَكَلَّمَهُ اَصْحَابُهُ فَقَالُوا اِنَّكَ تَفْتَتِحُ بِهٰذِهِ السُّورَةِ ثُمَّ لَا تَرٰى اَنَّهَا تُجْزِئُكَ حَتّٰى تَقْرَأَ بِاُخْرٰى فَاِمَّا اَنْ تَقْرَأَ بِهَا وَاِمَّا اَنْ تَدَعَهَا وَتَقْرَأَ بِاُخْرٰى فَقَالَ مَا اَنَا بِتَارِكِهَا اِنْ اَحْبَبْتُمْ اَنْ اَؤُمَّكُمْ بِذٰلِكَ فَعَلْتُ وَاِنْ كَرِهْتُمْ تَرَكْتُكُمْ وَكَانُوا يَرَوْنَ اَنَّهُ مِنْ اَفْضَلِهِمْ وَكَرِهُوا اَنْ يَؤُمَّهُمْ غَيْرُهُ فَلَمَّا اَتَاهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَخْبَرُوهُ الْخَبَرَ فَقَالَ يَا فُلَانُ مَا يَمْنَعُكَ اَنْ تَفْعَلَ مَا يَاْمُرُكَ بِهِ اَصْحَابُكَ وَمَا يَحْمِلُكَ عَلٰى لُزُومِ هٰذِهِ السُّورَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَقَالَ اِنِّي اُحِبُّهَا فَقَالَ حُبُّكَ اِيَّاهَا اَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ

Ansâr'dan bir adam Kubâ mescidinde onlara imâmlık yapıyormuş. Namaza ilk başladığı zamanda başlangıç olarak hep İhlâs sûresini okuyor, bunu bitirdikten sonra bir başka sûre okuyormuş. Her rek'atta da böyle yapıyormuş. Arkadaşları onunla konuşup demişler ki: Sen, bu sûre ile ilk rek'ata başlıyorsun. Sonra bunu kâfî görmeyerek bir başka sûre okuyorsun. Ya bunu oku veya bırak başka bir sûre oku. O demiş

ki: Ben, bunu bırakmam eğer size imâm olmamı istiyorsanız böyle yaparım. İstemiyorsanız imâmlığı bırakırım. Onun kendilerinin en afdalı olduğunu kabûl ettikleri için başkalarının kendilerine imâmlık etmesini istemiyorlardı. Rasûlullah'ın huzûruna geldiklerinde durumu peygambere haber verdiler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey falanca, arkadaşlarının söylediği şeyi yapmanı engelleyen nedir? Her rek'atta bu sûreyi okumanın gerekliliğini sana ne bildirdi? Adam dedi ki: Ben, o sûreyi seviyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Senin o sûreyi sevmen, seni cennete girdirir. Buhârî böylece bu rivâyeti kesin olarak nakleder. Ebu Îsâ et-Tirmizî de Câmi'inde Buhârî kanalıyla İsmâîl İbn Ebu Üveys'ten... o da Ubeydullah İbn Ömer'den aynı isnâdla zikreder. Sonra Tirmizî; bu hadîsin Ubeydullah kanalıyla Sâbit'ten nakli garîbtir, der. Ve yine Tirmizî der ki: Mübârek İbn Fadâle, Sâbit kanalıyla Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; adamın birisi: Ey Allah'ın Rasûlü, ben bu ihlâs sûresini çok seviyorum, demiş de Rasûlullah (s.a.): Senin onu sevmen seni cennete girdirir, buyurmuş. Tirmizî'nin ek olarak verdiği bu kısmı Ahmed İbn Hanbel, Müsned'inde muttasıl olarak Ebu Nadr kanalıyla... Enes'ten nakleder. Buna göre, Rasûlullah (s.a.)a bir adam gelip; ben bu ihlâs sûresini çok seviyorum, demiş de Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Senin onu sevmen seni cennete girdirir.

İhlâs Sûresinin Kur'an'ın Üçte Birine
Denk Olduğuna Dâir Hadîsler:

1 — Buhârî der ki: Bize İsmâîl... Ebu Saîd'den nakletti ki: Adamın birisi, bir başkasının devâmlı İhlâs sûresini okuduğunu duydu. Ertesi gün Rasûlullah'a gelip durumu anlattı. Adamın halini küçümsüyordu. Rasûlullah (s.a.) dedi ki:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ

Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir. Ayrıca İsmâîl İbn Ca'fer... Ebu Saîd'den; kardeşim Nu'mân oğlu Katâde peygamberden böyle haber verdi, diyen bir başka rivâyeti ilâve eder. Bu hadîsi Buhârî de Abdullah İbn Yûsuf kanalıyla Ka'nebî'den rivâyet eder. Ebu Dâvûd da onu Ka'nebî'den, Neseî Kuteybe'den hepsi de Mâlik'ten bu hadîsi naklederler. Katâde, İbn Nu'mân'ın hadîsini ise Neseî iki yolla İsmâîl İbn Ca'fer'e isnâd eder.

2 — Buhârî der ki: Ömer İbn Hafs... Ebu Saîd'den nakletti ki;

أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا أَيُّنَا يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ

Rasûlullah (s.a.) ashâbına şöyle demiş: Sizden biriniz bir gecede Kur'ân'ın üçte birini okumaktan bitkin düşer mi? Bu durum onlara ağır geldi de; ey Allah'ın Rasûlü, buna hangimizin gücü yeter? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Allah bir tektir, Samed'dir.» kavli, Kur'ân'ın üçte biridir. Buhârî, bu hadîsin İbrâhîm İbn Yezîd en-Nehaî ve Dahhâk İbn Şurahbil el-Hemedânî kanalıyla Ebu Saîd'den naklinde münferid kalmıştır. Ferebrî der ki: Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Hâtim'in... Bu hadîsi Ibrâhîm'den naklettiğini işittim. Bu rivâyet, mürseldir.

3 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahyâ İbn İshâk... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Nu'mân her gece İhlâs sûresini okuyarak yatıyordu. Bu durum Rasûlullah'a anlatılınca buyurdu ki: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; o, Kur'ân'ın yarısına veya üçte birine denktir.

4 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Ebu Eyyûb el-Ansârî bir mecliste bulunduğunda şöyle demişti: Sizden biriniz, her gece Kur'ân'ın üçte birini okumaya güç yetirebilir mi? Buna kimin gücü yeter? denilince, dedi ki: İhlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte biridir. Abdullah İbn Amr der ki: Rasûlullah (s.a.) Ebu Eyyûb'un böyle dediğini duydu ve; Ebu Eyyûb doğru söyler, dedi.

5 — Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr, Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Toplanın, çünkü ben size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağım. Bunun üzerine gelenler toplanıp yığılmışlar. Sonra Rasûlullah çıkıp: «De ki: O Allah, bir tektir. Allah'tır, Samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» âyetini okumuş, sonra içeri girmiş. Biz birbirimize dedik ki: Rasûlullah (s.a.); ben, size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağım, demişti. Gökten bir haber gelmiş olmalı. Sonra Rasûlullah (s.a.) çıkıp geldi ve dedi ki: Ben, size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağım, demiştim. Dikkat edin, işte İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir. Müslim de bu hadîsi, Sahîh'inde Muhammed İbn Beşşâr'dan nakleder. Tirmizî; bu hadîs hasendir, sahîhtir, garîbtir, der. Râvîler arasında yer alan Ebu Hâzim'in adı ise Selmân'dır.

6 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden biriniz bir gecede Kur'ân'ın üçte birini okumaya güç yetirebilir mi? Kim, bir gece İhlâs sûresini okursa; o gece Kur'ân'ın üçte birini okumuş olur. Bu hadîsin isnâdı İmâm Ahmed'e dokuz râvî kanalıyladır. Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla rivâyet ederler. Tirmizî, Kuteybe'yi de bunlara ekler ve böylece bu râvîler Abdurrahmân İbn Mehdî kanalıyla... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den nakleder ki râvîlerin sayısı ona ulaşır. Tirmizî'nin rivâyetinde; Ebu Ey-

yûb el-Ansârî'nin hanımı Ebu Eyyûb'tan nakleder ki, diye bir ilâve daha vardır. Sonra Tirmizî der ki: Bu konuda Ebu Derdâ, Ebu Saîd, Katâde İbn Nu'mân, Ebu Hüreyre, Enes İbn Mâlik, İbn Ömer ve Ebu Mes'ûd'dan da rivâyetler mevcûddur. Bu hadîs hasendir. Ve bu hadîsin rivâyetini Zâide'nin naklettiği rivâyetten daha güzel bir şekilde bilmiyoruz. Onun rivâyetini İsrâîl ve Fudayl İbn İyâz benimserler. Şu'be ve daha başka güvenilir râvîler bu hadîsi Mansûr'dan rivâyet ederler, ancak bu rivâyette ıztırâb bulunduğunu bildirirler.

7 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Huşeym... Übeyy İbn Kâ'b'dan veya Ansâr'dan bir adamdan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, İhlâs sûresini okursa; Kur'ân'ın üçte birini okumuş gibi olur. Neseî; «Gece ve Gündüz» bahsinde Huşeym kanalıyla... İbn Ebu Leylâ'dan bu hadîsi nakleder. Ancak onun rivâyetinde Hilâl İbn Yes'âf yoktur.

8 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Ebu Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İhlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte birine denk gelir. Bu rivâyeti İbn Mâce de Ali İbn Muhammed kanalıyla Vekî'den nakleder. Neseî ise «Gece ve Gündüz» bahsinde başka tarîklerle Amr İbn Meymûn'dan merfû ve mevkûf olarak nakleder.

9 — İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Behz... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden biriniz her gün Kur'ân'ın üçte birini okumaktan âciz olur mu? Doğrusu Allah Teâlâ Kur'ân'ı üçe böldü. İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte biridir. Bu rivâyeti Müslim ve Neseî Katâde'nin hadîsinden naklederler.

10 — İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Ümeyye İbn Hâlid... Ümmü Külsûm Bint-i Ukbe İbn Ebu Muayt'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İhlâs sûresi; Kur'ân'ın üçte birine denk gelir. Neseî de bu rivâyeti «Gece ve Gündüz» bahsinde Amr İbn Ali kanalıyla Ümeyye İbn Hâlid'den nakleder. Sonra Mâlik tarîkiyle Humeyd İbn Abdurrahmân'dan nakleder. Kezâ «Gece ve Gündüz» bahsinde Muhammed İbn İshâk kanalıyla Humeyd İbn Abdurrahmân'dan nakleder ki, Rasûlullah'ın ashâbından bir grup ona anlatmışlar. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Kim İhâs Sûresiyle namaz kılarsa; bu, Kur'an'ın üçte birine denk olur.

11 — İmâm Mâlik İbn Enes der ki: Ubeydullah İbn Abdurrahmân, Ubeyd İbn Huneyn'den nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Bir gün Rasûlullah (s.a.) ile beraber geldik. O, bir kişinin İhlâs sûresini okuduğunu işitti de buyurdu ki: Ona vâcib oldu. Ben; ne vâcib oldu? dedim de; cennet, dedi. Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi Mâlik'ten naklederler. Tirmizî bunun hasen, sahîh, garîb olduğunu söyler ve; bu hadîsi Mâlik'in hadîsinden başka şekliyle tanımıyoruz, der.

12 — Az önce Rasûlullah'ın; senin ihlâs sûresini sevmen seni cennete girdirir, buyurduğunu kaydetmiştik.

13 — Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Katan İbn Nüseyr... Enes'ten nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Sizden biriniz bir gecede üç kere İhlâs sûresini okumaya güç yetiremez mi? Doğrusu bu, Kur'ân'ın üçte birine denk gelir. Bu hadîsin isnâdı zayıftır. Bundan daha sağlam bir hadîsi Abdullah İbn İmâm Ahmed İbn Hanbel... Hubeyb'ten nakleder ki; bir gece bize hafîf yağmurla beraber karanlık bastırdı. Rasûlullah (s.a.)ı namaz kıldırması için bekledik. Rasûlullah (s.a.) çıktı, benim elimden tuttu ve: De ki, dedi ve sustu. Sonra yine: De ki, dedi ve sustu. Ben; ne diyeyim? dediğimde, buyurdu ki: Yatarken ve kalkarken: «De ki: O Allah, bir tektir...» âyeti ile Nâs ve Felak sûrelerini oku. Bir günde iki kere okuma yeter. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî, bu hadîsi İbn Ebu Zeyd kanalıyla rivâyet eder. Tirmizî; bu hadîs bu şekliyle hasen, sahîh ve garîbtir, der. Bu hadîsi Neseî bir başka yolla Muâz İbn Abdullah'tan nakleder.

14 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İshâk İbn Îsâ... Temîm ed-Dârî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, on kere; Allah'tan başka ilâh yoktur, O bir tektir, Samed'dir, eş ve çocuk edinmemiştir ve hiç bir şey O'na denk değildir, derse; ona kırk bin kere bin iyilik yazılır. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Buhârî, Halîl İbn Mürre'yi zayıf bir râvî sayar.

15 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Sehl İbn Muâz'dan nakletti ki; babası Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Kim, ihlâs sûresini tamâmıyla on kere okursa, Allah Teâlâ ona cennette bir köşk yapar. Hz. Ömer dedi ki: Öyleyse bunu çokça yapalım ey Allah'ın Rasûlü. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O zaman, Allah daha çok ve daha güzelini verir. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Bu hadîsi Ebu Muhammed ed-Dâremî Müsned'inde şöyle nakleder: Bize Abdullah İbn Yezîd... Ebu Akîl Zühre İbn Ma'bed'den nakletti ki —Dâremî bunun Ebdâl'dan olduğunu söyler— o, Saîd İbn Müseyyeb'in şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim İhlâs sûresini on kere okursa, Allah Teâlâ ona cennette bir köşk yapar. Kim de yirmi kere okursa, Allah Teâlâ ona cennette iki köşk yapar. Kim de otuz kere okursa, Allah Teâlâ ona cennette üç köşk yapar. Bunun üzerine Ömer İbn Hattâb demiş ki: Öyleyse köşklerimizi çoğaltalım. Rasûlullah (s.a.) da buyurmuş ki: Allah bundan daha geniş imkânlar verir. Bu hadîs sağlam ve mürsel bir hadîstir.

16 — Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Nasr İbn Ali... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim İhlâs sûresini elli kere okursa, onun elli yıllık günâhı bağışlanır. Bu hadîsin isnâdı zayıftır.

17 — Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Rebî'... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, İhlâs sûresini bir günde iki yüz kere okursa; Allah Teâlâ ona bin beş yüz sevâb yazar. Ancak o kişinin üzerinde borç varsa yazmaz. Bu hadîsin isnâdı zayıftır. Çünkü râvîler arasında yer alan Hâtim İbn Meymûn'u Buhârî ve başkaları zayıf sayarlar. Tirmizî de bu hadîsi Muhammed İbn Merzûk kanalıyla... Enes'ten nakleder. Onun ifâdesi şöyledir: Kim, günde iki yüz kere İhlâs sûresini okursa; Allah Teâlâ onun elli yıllık günâhını siler. Ancak üzerinde borç varsa müstesnâdır. Tirmizî de aynı isnâdla Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu kaydeder: Kim, yatağına yatmak ister de sağ tarafı üzerine yatar ve yüz kere İhlâs sûresini okursa, kıyâmet günü Azîz ve Celîl olan Rab ona der ki: Ey kulum, sağından doğru cennete gir. Sonra Tirmizî bu hadîsin Sâbit'ten nakli garîbtir, der. Bu hadîs başka vecihlerle de Enes'ten nakledilmiştir.

Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Sehl İbn Bahr... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim iki yüz kere İhlâs sûresini okursa, Allah onun iki yüz yıllık günâhını siler. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Biz bu hadîsin Hasan İbn Ebu Ca'fer ve Ağleb İbn Temîm'den başka bir rivâyetten sâbit olduğunu bilmiyoruz. Ancak her iki râvî de kötü ezberlemede birbirine yakındırlar.

18 — Neseî, İhlâs sûresinin tefsîrinde der ki: Bize Abdurrahmân İbn Hâlid... Abdullah İbn Büreyde'den nakletti ki; babası ona şöyle haber vermiş: Büreyde Rasûlullah ile beraber mescide girdiğinde bir kişi namaz kılıyor ve şöyle duâ ediyormuş: Allah'ım, benim Senden başka ilâh bulunmadığına Senin tek ve Samed olduğuna, doğurmamış ve doğurulmamış olduğuna, Sana hiç bir şeyin denk bulunmadığına dâir şehâdet ettiğimi bilmeni isterim. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; o, Allah'tan en yüce ismiyle istekte bulundu. O isimle istenirse Allah verir, duâ edilirse icâbet eder. Bu hadîsi diğer Sünen sâhibleri muhtelif tarîklerle Büreyde'den naklederler. Tirmizî; hasen, garîb bir hadîstir, der.

19 — Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Abd'ül-A'lâ... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç şey vardır ki; îmânla beraber bir kimse bunlara sâhib olarak gelirse, cennetin dilediği kapısından girer ve dilediği kadar hûrî ile evlendirilir: Kâtilini affeden, gizlice borcunu ödeyen ve her farz namazdan sonra on kez İhlâs sûresini okuyan. Câbir İbn Abdullah der ki: Hz. Ebubekir; ya bunlardan birisi ile gelirse? deyince, Rasûlullah (s.a.): Veya bunlardan birisi ile gelirse, demiş.

20 — Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Cerîr İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, evine girerken İhlâs sûresini okursa; hem o hâne hal-

kından, hem de komşularından fakîrlik kaldırılır. Bu hadîsin isnâdı zayıftır.

21 — Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Muhammed İbn İshâk... Alâ es-Sakafî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Mâlik İbn Enes'in şöyle dediğini işittim: Biz Tebûk'te Rasûlullah (s.a.) ile beraber idik. Daha önce benzer şekliyle doğduğunu hiç görmediğimiz bir şekilde güneş parlak ışık ve aydınlıklarla doğdu. Cibrîl (a.s.) Rasûlullah (s.a.)a geldi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Cebrâîl; ne oluyor ki bugün güneşin daha önce benzerini hiç görmediğim bir aydınlık, ışık ve nûr ile doğduğunu görüyorum? Cebrâîl dedi ki: Bugün Medîne'de Muâviye İbn Muâviye öldü. Allah Teâlâ onun namazını kılmak üzere yetmiş bin melek gönderdi. Rasûlullah (s.a.): Neden bu? deyince Cebrâîl dedi ki: O, otururken, kalkarken, gezerken, dolaşırken hep gece gündüz İhlâs sûresini okurdu. Ey Allah'ın Rasûlü, dünyayı senin için tutayım da sen de onun namazını kılar mısın? Rasûlullah (s.a.); evet, dedi ve onun namazını kıldı. Hâfız Ebu Bekr el-Beyhâkî «Delâil en-Nübüvve» isimli eserinde, Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Ebu Muhammed Alâ es-Sakafî'den bu rivâyeti nakleder. Ancak bu zât hadîs uydurmakla ithâm edilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Şâm'lı Muhammed İbn İbrâhîm... Enes'ten nakletti ki; Cebrâîl (a.s.) inip; Leys kabîlesinden Muâviye oğlu Muâviye öldü, onun üzerine namaz kılmak ister misin? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Cebrâîl kanadını yeryüzüne vurdu ve orada bulunan ağaç ve çiçeklerin hepsi döküldü. Cebrâîl Peygamberin tahtını kaldırdı ve ona baktı. Rasûlullah (s.a.), arkasında meleklerden iki saf bulunduğu halde tekbîr aldı. Her safta yetmiş bin melek vardı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Cebrâîl o, bu makâma nasıl ulaştı? Cebrâîl dedi ki: O, İhlâs sûresini ve bu sûreyi okumayı çok severdi. Otururken, kalkarken, giderken, gelirken her hâlükârda bu sûreyi okurdu. Beyhâkî bu hadîsi Osmân İbn Heysem kanalıyla... Enes'ten nakleder ki bu, daha doğrudur. Râvîler arasında yer alan Mahmûd İbn Hilâl hakkında Ebu Hâtim er-Râzî; meşhûr değildir, der. Bu hadîs daha başka yollardan rivâyet edilmişse de biz kısa kesmek için onları terkettik. Ancak hepsi de zayıf rivâyetlerdir.

22 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muğîre, Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.) ile karşılaştım, önce uzanıp elini tuttum ve dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, mü'minin kurtuluşu ne iledir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ukbe; dilsiz ol. Evinin içinden dışarı taşma ve işlediğin günâhlara ağla. Ukbe İbn Âmir der ki: Sonra Rasûlullah (s.a.) benimle karşılaştı ve önce gelip elimi tuttu ve dedi ki: Ey Âmir oğlu Ukbe; sana Tevrât, İncil, Zebûr ve yüce Kur'ân'da indirilmiş olan üç sûreyi öğreteyim mi? Ukbe İbn

Âmir der ki: Ben; evet Allah beni sana kurbân etsin, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini oku. Sonra şöyle dedi: Ey Ukbe; onları unutma ve hiç bir gece bunları okumadan yatma. Ukbe İbn Âmir der ki: Rasûlullah (s.a.)ın onları unutma dediği günden beri hiç unutmadım ve bunları okumadan da hiç bir gece yatmadım. Ukbe İbn Âmir der ki: Sonra ben Rasûlullah'la karşılaştım ve ilkin ben uzanıp onun elini tuttum; ey Allah'ın Rasûlü, bana amellerin en üstünlerini haber ver, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ukbe, seninle münâsebeti kesen akrabâlarınla münâsebet kur. Sana vermeyene ver ve sana zulmedenden kaçın. Bu hadîsin bazı kısımlarını Tirmizî, Zühd bâbında Ubeydullah kanalıyla Ali İbn Yezîd'den nakleder ve; hasen bir hadîstir, der. Ahmed İbn Hanbel de bir başka yoldan Hasan İbn Muhammed kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den bu hadîsi rivâyet eder. Ancak bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

23 — Buhârî der ki: Bize Kuteybe... Hz. Âişe'den nakletti ki;

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذٰلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

Rasûlullah (s.a.) yatağına uzandığında her gece avuçlarını toplar, sonra onlara üfürür ve İhlâs, Felak ve Nâs sûresini okur sonra onunla önce başından ve yüzünden başlamak üzere vücûdunun diğer taraflarına gücü yettiğince sürermiş. Bunu üç kez yaparmış. Bu rivâyeti Sünen sâhibleri Ukayl kanalıyla... İbn Şihâb'tan naklederler.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — De ki: O Allah, bir tektir.

2 — Allah'tır, Samed'dir.

3 — Doğurmamış ve doğurulmamıştır.

4 — Hiç bir şey O'na denk değildir.

Bu sûrenin nüzûl sebebi daha önce geçmişti. İkrime der ki: Yahû-

dîler; biz Allah'ın oğlu Uzeyr'e tapıyoruz, dediler. Hıristiyanlar da; biz Allah'ın oğlu Mesîh'e tapıyoruz, dediler. Mecûsîler; biz aya ve güneşe tapıyoruz, dediler. Müşrikler; biz putlara tapıyoruz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da Rasûlüne: «De ki: O Allah, bir tektir.» âyetini indirdi. O, birdir ve tektir. Benzeri olmadığı gibi vezîri, şerîki, dengi de yoktur. Bu ifâde isbât sadedinde yalnızca Allah için kullanılır. Başka birisi için kullanılmaz. Çünkü O, sıfatlarının ve fiillerinin tümünde en mükemmelidir.

«Allahtır, Samed'dir.» İkrime, İbn Abbâs'tan nakleder ki: Bütün mahlûkâtın ihtiyâç ve isteklerinde kendisine dayandıkları zâttır. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: O, lutfunda mükemmel olan efendidir. Şerefi en üstün olan Şerîf'tir. Azameti en yüce olan Azîm'dir. Hilmi en mükemmel olan Halîm'dir. İlmi en mükemmel olan Alîm'dir. Hikmeti kemâle ermiş bulunan Hakîm'dir. Her türlü şeref ve yücelikte mükemmelin kendisidir. O, Allah'tır tenzîh ederiz O'nu. O'nun sıfatları bunlardır. O'ndan başkası için bu sıfatlar kullanılmaz. O'nun dengi yoktur. O'nun gibi hiç bir şey yoktur. Vâhid, Kahhâr olan Allah'ı tesbîh ederiz.

A'meş, Şekîk kanalıyla Ebu Vâil'den nakleder ki Samed kelimesi; efendilikte son dereceye varmış olan efendi demektir. Âsım da bu rivâyeti Ebu Vâil kanalıyla İbn Mes'ûd'dan nakleder.

Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den naklen der ki: Samed; efendi, demektir. Hasan ve Katâde de; yaratıklarından sonra bâkî kalan, demektir derler. Yine Hasan der ki: Samed; hiç zevâl bulmayan Hayy ve Kayyûm, demektir. İkrime ise; kendisinden hiç bir şey çıkmayan ve bir şey yemeyen anlamına gelir, der.

Rebî' İbn Enes; Samed, doğmamış ve doğurulmamış olan demektir. Sanki o ikinci âyetteki: «Doğurmamış ve doğurulmamıştır.» kavlini Samed'in tefsîri olarak kabul etmektedir ki bu, sağlam bir tefsîrdir. Bu konuda İbn Cerîr'in Übeyy İbn Kâ'b'tan naklettiği hadîs yukarıda geçmişti. O hadîs te açıkça bu mânâyı destekler.

Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Mücâhid, Abdullah İbn Büreyde, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atâ İbn Ebu Rebâh, Atıyye el-Avfî, Dahhâk ve Süddî; Samed kelimesinin, karnı olmayan, anlamına geldiğini belirtirler. Süfyân es-Sevrî de Mansûr kanalıyla Mücâhid'den; Samed kelimesinin, içinde boşluğu bulunmayan anlamına geldiğini bildirir. Şa'bî ise bu kelimenin, yemek yemeyen ve içecek içmeyen demek olduğunu söyler. Abdullah İbn Büreyde de bunun; parlayan nûr anlamına geldiğini, bildirir. Bütün bu rivâyetleri İbn Ebu Hâtim, Beyhâkî, Taberânî rivâyet edip anlatırlar. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî de bunların çoğunu kendi isnâdıyla beraber nakleder ve der ki: Bana Abbâs İbn Ebu Tâlib... Büreyde'den nakletti ki —ben onun

bu ifâdeyi peygambere kadar ulaştırdığını biliyorum— Samed; karnı olmayan, demektir. Bu, gerçekten garîbtir. Doğru olan, bunun Abdullah İbn Büreyde'den mevkûf olarak nakledilmesidir.

Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî Sünnet bahsinde, Samed kelimesinin tefsîriyle ilgili yukarıda söylenenlerin pek çoğunu irâd ettikten sonra şöyle der: Bütün bunlar, sahîhtir. Bu, Azîz ve Celîl olan Rabbımızın sıfatlarıdır. İhtiyâçlar konusunda kendisine başvurulan O'dur. Cömertliği ve lutufkârlığı son haddine ulaşmış olan O'dur. O, karnı olmayan, yeyip içmeyen Samed'dir. Ve O, yaratıklarından sonra bâkî kalandır. Beyhâkî de buna benzer bir rivâyeti nakleder.

«Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» Ne onun çocuğu vardır, ne babası, ne de eşi. Mücâhid, «Hiç bir şey O'na denk değildir.» kavline; O'nun eşi yoktur, diye mânâ vermiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Gökleri ve yeri yoktan var edendir. Onun nasıl çocuğu olabilir? O'nun bir eşi de yoktur. Ve her şeyi O yaratmıştır. O, her şeyi en iyi bilendir.» (En'âm, 101) Yani O, her şeyin sâhibi ve yaratanıdır. Öyleyse yaratıklarından O'nun benzeri ve eşi, yahut O'na yaklaşan nasıl bulunabilir? O, yücedir, mukaddestir, münezzehtir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın diğer âyet-i kerîme'lerde buyurduğu gibi: «Bir kısım kimseler: Rahmân çocuk edindi, dediler. Andolsun ki; ortaya çok kötü bir şey attınız. Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecekti; Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü. Oysâ Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey, Rahmân'a kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Hepsi kıyâmet günü O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88-95) Ve yine Enbiyâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Dediler ki: Rahmân çocuk edindi. O'nun şânı yücedir. Hayır, onlar ikrâm edilmiş kullardır. Onlar sözle aslâ O'nun önüne geçemezler. Ancak O'nun emriyle hareket ederler.» (Enbiyâ, 26-27) Sâffât sûresinde ise şöyle buyurur: «O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular. Andolsun ki; cinler de, onların götürüleceklerini bilmektedirler. Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» (Sâffât, 158-159) Buhârî'nin Sahîh'inde buyurulur ki: İşittiği eziyyetlere Allah'tan daha çok sabreden hiç bir kimse yoktur. Kullar O'nun çocukları olduğunu iddiâ ederler de O, yine kendilerini rızıklandırıp sağlıklı olarak yaşatır. Buhârî der ki: Bize Ebû Yemân... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Azîz ve Celîl olan Allah buyurdu ki: Âdemoğlu hiç hakkı yokken Beni yalanladı. Hiç yeri yokken Bana küfretti. Onun Beni yalanlaması; beni ilk yarattığı gibi geri döndüremez, demesidir. Halbuki ilk yaratma, Benim için geri döndürmeden daha zor değildir. Onun Bana küfrü ise; Allah çocuk edindi, demesidir. Halbuki Ben, bir ve tekim. Doğurmamış ve doğurulmamış olan Samed'im. Eşi

ve benzeri bulunmayanım. Bu rivâyeti aynı şekilde Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakleder. Ancak bu şekliyle her iki rivâyette de Buhârî münferid kalmıştır.

İ Z Â H I

Tanrı rahmet edesi (İbn Sînâ) dedi ki: Allah Celle Celâluhu'nun «De ki: O Allah, bir tektir.» kavli (şöyle demektir:) O, mutlaktır, O, öyle birisidir ki; O'nun «O, oluşu» başkasına dayalı değildir. Çünkü hüviyyeti (O, oluşu) başkasından elde edilmiş olan her şey, başkası nazar-ı i'tibâra alınmadığı zaman o da «o, olmaz.» Hüviyeti (o oluşu) kendiliğinden olan her şey «o olmayan», ister nazar-ı i'tibâra alınsın ister alınmasın o, odur. Ne var ki her mümkinin varlığı kendinden başkasındandır. Varlığı kendinden başkasından olan her şeyin varolmasının özelliği kendinden başkasından (kaynaklanır) ve işte böylece «o oluş» (hüviyyet) meydana gelir. Öyleyse her mümkinin «o oluşu» (hüviyyeti) kendisinden başkasındandır. Hüviyeti kendinden olan ise vücûdu vâcib olandır. Aynı şekilde mâhiyyeti varlığına aykırı olan her şeyin varlığı kendinden başkasından olur. Binâenaleyh onun hüviyyeti mâhiyyeti olmaz ve dolayısıyla o, kendiliğinden o, olmaz. Fakat ilk mebde' kendiliğinden «o, olan»dır. Binâenaleyh O'nun varlığı mâhiyyetinin aynıdır. Zîrâ vücûdu vâcib olan, O'ndan başka ilâh bulunmayan O'dur. Yani O'ndan başka her şey, O'nun «o olması» nedeniyle —o, o değildir— aksine onun (Tanrıdan başkasının) hüviyyeti ondan başkasındandır.

Vücûdu vâcib olan ise, kendiliğinden «O, olan» O'dur. Hattâ O'nun zâtı kendisidir, başkası değildir. «O, oluş» (hüviyyet) ve husûsiyyet isim verilemeyen bir anlamdır. Açıklanması ancak lâzımları ile mümkün olur. Bu hüviyetin lâzımlarından bir kısmı izâfî, bir kısmı da selbîdir. İzâfî lâzımlar, selbî mes'elelerden daha çok tanıtılabilir. Tanımda en mükemmel olan lâzım izâfiyet ve selb türlerinden her ikisini cem'eden lâzımdır. İşte bu (her ikisini cem'etmek) o hüviyyetin ilâh olmasındandır. Tanrı kendisine başkası nisbet (izâfe) edilip te kendisi başkasına izâfe edilmeyendir. Mutlak tanrı diğer bütün varlıklarla bu şekilde olan tanrıdır. Binâenaleyh, kendisinden başkasının O'na nisbet edilmesi izâfîdir. O'nun kendisinden başkasına nisbet edilemez oluşu da selbîdir.

İlâhî hüviyyet celâl ve azameti nedeniyle ancak «o, O'dur» diye deyimlendirilebileceğinden, ayrıca bu hüviyyet ancak lâzımları ile birlikte açıklanabileceğinden dolayı —Ki Biz; bu lâzımlardan bir kısmının izâfî bir kısmının selbî olduğunu, ta'rîf ve hüviyyetin açıklanmasında en mükemmel yolun ikisinin birlikte zikredilmesi olduğunu belirtmiş ve Allah Teâlâ'nın adının hiç şüphesiz hepsini birlikte cem'ettiğini açıklamıştık— Allah Teâlâ (O lafzının) ardında Allah (ismini) zikrediyor.

«Allah» (lafzı) «o» lafzının delâlet ettiği şeyin açıklayıcısı ve şerhi gibi olur. Burada başka incelikler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi şudur: Bu hüviyyet; lâzımları ile —ilâhlık vasfı ile— tanıtıldıktan sonra, bu lâzımların onun dayanaklarından birisi olmadığı iş'âr edilmektedir. Aksi takdîrde (onun dayanaklarından olsaydı) ondan lâzımlara dönüş eksik bir dönüş olurdu. Bu inceliklerden birisi de şudur: «O, oluş» (hüviyyet) ilâhlığının lâzımı olarak açıklandıktan sonra, hemen ardından onun bir tek olduğu belirtiliyor. Bu bir teklik vahdâniyyetin son noktasıdır. Böylece O'nun; birliğin ulaşabileceği en son noktalarda olduğu teşbîh yoluyla ifâde edilmekte ve şüphesiz hiç bir şeyin O'na dayanak teşkîl etmediği belirtilmektedir. Bu şekilde bu hüviyyetin ancak o lâzımların zikri ile tanıtılması mümkün olmaktadır. Sözün takdîri şöyle olur: Açıklanmayıp da tanıtılması ancak dayanakların zikredilmesine bırakılmış ve lâzımların zikredilmesiyle yetinilmiş olan «o, oluş» (hüviyyet) —ki bu lâzım tek başına ilâh oluşun hedefini teşkîl eder— onun basîtliğinin mükemmelliğini ifâde eder ve akıllar onun derinliğine dalmaktan âciz kalır, nûrlarının aydınlanması konusunda bütün prensibler geride durup kalır. Bu inceliklerden birisi de şudur: İlk mebde'in hüviyyetinin pekçok lâzımları vardır. Ancak bu lâzımlar, bir sıraya göre tertîb edilmiştir. Zîrâ lâzımlar, ma'lûllerdir. Her yönden basît olan tek ve hak olan şeyden ancak kendi katından inen, enine ve boyuna bir tertîb ile birden fazla çokluk sâdır olabilir. Ayrıca yakın lâzım, uzak lâzımdan daha iyi tanım sağlar. İnsanın hayret edici olması onu, güler olmasından daha iyi tanıtır. Bu sebeple bir kişi, mâhiyyetlerden bir mâhiyyeti, lâzımlarından bir şey ile tanıtmak isterse, lâzım ne kadar yakın olursa, tanım daha fazla olur. Hattâ bir başka şekilde bu ifâdenin çok daha gerçeklik kazanmış olduğu hatırlanabilir: Şöyle ki, bir şeyin uzak lâzımı o şeyin gerçekten ma'lûlü olamaz. Ancak ma'lûlünün ma'lûlü olabilir. Nedeni bulunan bir şeyi gerçekten tanımak, ancak o nedenleri bilmekle olur. Nedeni bulunmayan şey ise ancak lâzımları bakımından tanınabilir. Bu gerçeklikten dolayı, mâhiyyetin tanımında bir şey uzak lâzımlarıyla zikredilecek olursa, bu tanım gerçek bir tanım olamaz. Gerçek tanım bir şeyin yakın lâzımlarıyla yapılan tanımıdır ki o şey o lâzımı, başkası için değil kendiliğinden gerekli kılar. İlk mebde' için; «vücûdu vâcibdir.» ifâdesinden daha önce gelen hiç bir lâzım yoktur. Çünkü O, vücûdu vâcib olandır. Ve O'nun, vücûdu vâsıtasıyla kendinden başka her şeyin mebde'i olması gerekmektedir. İlâh oluşu, işte bu iki husûsun birleşmesidir.

Bu sebeple «O» sözcüğü ile; «o, oluş»undan başka hiç bir şeyle ifâde edilemeyen gerçek, basît ve sâf hüviyyet olana işâret edildikten ve O'nun lâzımlarından bir şeyle tanıtılması gerektiğinden, O'na lâzım olan en yakın bir şey yani selb ve îcâb şeklindeki iki tür lâzımı birleştiren

ilâhlık zikredilmiştir. Ve bu sebeble de «o» sözcüğü ile «o oluş»a işaret edilmiştir. Tesbîh ederiz O'nu. Ne yücedir şânı O'nun. Ne ezicidir hâkimiyeti O'nun. İhtiyâçların son durağı O'dur. İsteklerin elde edilişi O'nun katındandır. Niteleyenlerin en son nitelemeleri, övenlerin en yüce övgüleri, sevinçlerin, gıbtaların, yüceliklerin, celâl ve azametlerin hiç birisi O'nun en aşağı etki alanına ulaşamaz. O'nun daha fazlası imkânsız olan zikrinden mümkün olan mikdârı; azîz kitâbında bizzât O'nun zikrettiğidir. Yüce, değerli, temiz ve mukaddes vahyinde tevdî' ettiği remizleridir.

Burada bir suâl ortaya çıkıyor. Şöyle ki: Allah Teâlâ'nın mâhiyyetini kendisinden başkaları her ne kadar izâfî ve selbî lâzımları aracılığından başka bir yolla bilme imkânına sâhip değillerse de, celâli yüce olan Allah, onları bilir. Orada akıl, akleden ve akledilen bir tektir. Allah Teâlâ bu husûsları zikretmeyip te yalnızca lâzımları zikretmekle yetinmiştir. Biz deriz ki: İlk mebde' için aslâ dayanak diye bir şey yoktur. Çünkü o, soyut, basît ve sâf olarak bir tektir. Onda ne çokluk ne de ikilik vardır. O'nun, zâtını akletmesi; zâtından, zâtının dayanaklarını akletmesi aracılığıyla değildir. Çünkü zâtının dayanakları diye bir şey yoktur. Öyle ise O'nun zâtı için nasıl dayanaklar düşünülebilir? Kaldı ki O'nun zâtından; ancak her bakımdan çokluktan münezzeh olan salt hüviyyet düşünülebilir. Ancak bu birliğin bazı lâzımları vardır. Hüviyyet zikredilip te yakın lâzımlarıyla açıklandıktan sonra, O'nun varlığının üzerinde bulunduğu o özel varlığına işâret edilmiş olur. Bu husûsun hikmette bir temeli vardır. Şöyle ki: Basîtlerin mükemmellikteki yakın lâzımlarıyla tanıtılması, bileşiklerin dayanaklarının zikriyle tanıtılması gibidir. Çünkü son derece (mükemmel) olan tanım, akledilen şeye uygun sûretin nefiste meydana gelmesidir. Eğer o şey, bileşik olursa nefiste onun cüz'lerinin de meydana gelmesi gerekir. Eğer o şey, basît olur, lâzımları bulunursa ve sûret akılda bunlarla birlikte meydana gelirse, akılda meydana gelen o sûret eşyâya mutâbık olur. Öyleyse yakın lâzımlarla tanım, zihni gerçeğin özüne ulaştırır ve bu konuda bileşiklerde dayanaklara dayalı tanım gibi olur. Bu kuralın açıklanması ve tamâmlanması benim tasnîfim olan «eş-Şifâ» kitâbının mantık bölümünde uzun uzadıya yapılmıştır.

Allah Teâlâ'nın «Bir tektir.» sözü birlikte, son derece demektir. Birlikte tâm bir mübâlağa ancak, birlik ondan daha fazlası ve daha mükemmeli bulunmadığı zaman gerçekleşir. Çünkü bir; altında olan şeye şüphe yoluyla yüklenebilir. Hiç bir şekilde bölümlenmeyen bir şey bazı yönlerden bölümlenen şeylerden birlik için daha elverişlidir. Aklî bakımdan bölümlenen şey, cins bakımından bölümlenenden birliğe daha elverişlidir. Cins bakımından bilkuvve bölümlenen bilfiil bölümlenenden birliğe daha elverişlidir. Çünkü onun toplayıcı bir birliği vardır. Kezâ

bu sonuncusu, bilfiil bölümlenip de toplayıcı birliği bulunmayana göre birliği daha elverişlidir. Çünkü onun birliği bir ilkeye nisbet edilmesinden dolayıdır. Tıpkı kitap kapağı; eşyâ, ilâç, bitki, gıdâ, sağlık malzemesi, spor ve kan alma âletinin konacağı (çanta) gibi.

Birliğin daha kuvvetliye ve daha zayıfa elverişli olduğu, bir tek sözünün, altında bulunanlara kuşkulu olarak yüklenmesi sâbit olduğu, en mükemmel birlik; kendisinden daha güçlü bir başka birliğin bulunması imkânsız olan birlik olduğu aksi takdîrde birliğin son derece oluşu ifâde edilemediğinden dolayı o şey, mutlak bir olmayıp başka bir şeye kıyâsla bir ve başka bir şeye kıyâsla da bir olmayacağı sâbit olduğu için, Allah Teâlâ'nın «Bir tektir» sözü, O'nun her bakımdan bir tek olduğunu ve O'nda aslâ çokluk bulunmadığını göstermektedir. Ne mâ'nevî çokluk, cinsler ve fasıllar gibi dayanakların çokluğunu kasdediyorum. Ne cüz'lerin çokluğu. Ne isimdeki madde ve sûret gibi cüz'lerin çokluğu, ne de cisimlerde olduğu gibi bilkuvve veya bilfiil duyulabilen çokluk. Bu durum, cinsten, fasıldan, maddeden, sûretten, arazlardan, kısımlardan, organlardan, şekillerden, renklerden ve diğer nisbet türlerinin hepsinden münezzeh oluşun açıklanışını ihtivâ etmektedir. Nitekim şânı yüce ve azîz olanın, değerine uygun olan gerçek basîtlik ve mükemmel birlik ancak O'na hiç bir şeyin benzememesi ve hiç bir şeyin O'nunla eşit olmaması halinde uygun olur.

Denilirse ki: Bu mes'elelerin gerekleri bütünüyle bu ifâdenin altında dercedilmiş olsa bile bu şekilde dercedildiğinin burhânı nerede? Biz deriz ki: Hüviyyeti, parçalarının hazır bulunmasına dayalı olan ve bu parçaların birleşmesiyle hüviyyeti elde edilebilecek olan her şey, kendiliğinden «o, o olamaz», ancak başkası vâsıtasıyla «o, o olabilir.» Ne var ki ilk mebde' kendiliğinden «o, o olan»dır. Nitekim Allah Teâlâ'nın «O Allah» sözü buna delâlet eder. Öyleyse O'nun hiç bir cüz'ü yoktur. Bu âyetle ilgili benim anlayışımın ulaştığı nokta bu kadardır. Sözünün esrârını kuşatan ise şüphesiz Allah'tır.

«Allah Samed'dir.» kavlindeki samed kelimesinin iki tefsîri vardır: Birincisi, karnı olmayan, ikincisi de efendi anlamıdır. Birinci tefsîre göre, bu kelimenin anlamı selbîdir ve mâhiyyeti olmadığına işâret etmektedir. Çünkü mâhiyyeti olan her şeyin, içi ve karnı bulunacaktır ki bu, mâhiyyetin kendisidir. İçi olmayan ve varolan şeyin mâhiyyeti yoktur ve kendisinde varlıktan başka bir şey nazar-ı i'tibâra alınmaz. Varlıktan başka bir şeyi nazar-ı i'tibâra alınmayan şey ise, yokluk kâbiliyeti olmayan şeydir. Çünkü «o, o olması» hasebiyle varolan şey yokluğa kâbiliyetli olmaz. Öyleyse Samed hakkın kendisidir, her bakımdan mutlak ve vücûdu vâcib olandır.

İkinci tefsîre göre, bu âyetin mânâsı izâfîdir. Bu, O'nun her şeyin efendisi, yani bütünün mebde'i oluşudur. Âyetten her iki anlamın da kasdedilmiş olması muhtemeldir. Ve bu takdîrde âyetin anlamı şöyle olur: İlâh, böyle olması gereken o ilâhtır. Yani ilâh oluş; bu selb ve îcâbın toplamından ibârettir.

Tanrı Teâlâ'nın «Doğurmamış ve doğurulmamıştır.» sözüne gelince; Allah Teâlâ her şeyin kendisine dayalı ve muhtâç olduğu bütün varolanlara varlıklarını verenin O, olduğunu, varlığı bütün mâhiyetlere yayan ve dağıtanın O, olduğunu açıkladıktan sonra, kendisinden ancak benzerinin doğacağını beyân ediyor. Zîrâ olabilir ki zihinlerden şöyle bir vehim geçsin: Tüm varolanlara varlığı dağıtan ve her şeyi îcâd eden anlamına gelen ulûhiyyet; O'nun hüviyyetinin gereği olduğu için olabilir ki onun varlığından kendi gibi bir varlık coşsun ve O, bunun çocuğu olsun (Böyle bir vehmi bertaraf etmek için) Allah Teâlâ kendisinden, benzerinin doğmayacağını açıklıyor. Çünkü kendisinden, benzerinin doğduğu her şeyin mâhiyyeti kendisi ile kendisinden başkası arasında ortak olur. Mâhiyyeti kendisiyle kendisinden başkası arasında ortak olan her şey, ancak madde aracılığıyla şahsiyet kazanabilir. Maddeye ilişerek (şahıs haline dönüşen) maddî olan veya maddeyle ilişkisi olan her şey de başkasından doğma olacaktır. Böylece sözün takdîri şöyle olur: Doğurmaz, çünkü doğurulmamıştır. Denilecek olursa: Bu sûrede Allah Teâlâ'nın doğurulmamış olduğuna delâlet eden şey nedir? Denilir ki: Sûrenin başında zikredildiği gibi, Allah Teâlâ'nın mâhiyyeti bulunmadığı ve yalnızca «o, o olduğu» için varolduğu hüviyyeti kendiliğinden olduğu için başkasından doğmuş olmaması gerekir. Aksi takdîrde O'nun «o, oluşu» (hüviyyeti) kendisinden başkasından elde edilmiş olurdu ki bu takdîrde de o, kendiliğinden «o olmaz»dı. Burada büyük bir sırra da dikkat çekilmektedir. Şöyle ki: Kur'ân'da evrenlerle ilgili olarak doğma ve eşlik konusunda vârid olan tahdîd bu sırra râci'dir. Zîrâ doğuş bir şeyden benzerinin çıkmasıdır. Bir şeyin benzeri yok ise onun yavrusunun olduğu söylenemez. Allah'tan O'nun benzeri kopmamıştır. Çünkü kopma etkilenmeyi gerektirir. Bir şey ancak türlerle ilgili mâhiyyeti çoğalırsa etkilenir. Bu da —daha önce açıkladığımız gibi— madde nedeniyle olabilir. Maddî olan her şeyin mâhiyyeti, hüviyyeti olamaz. Ama vücûdu vâcib olan (ın) mâhiyyeti, hüviyyetidir. Öyleyse O'ndan kendinden başkası doğmaz. Bu sebeple O da kendinden başkasından doğma olamaz.

Tanrı Teâlâ'nın: «Hiç bir şey O'na denk değildir.» sözüne gelince; Allah Teâlâ kendisinin benzeri bir şeyden doğma olmadığını ve yine kendisinin benzeri bir şeyin, kendisinden doğmayacağını açıkladıktan sonra; kendine denk bir şeyin olmayacağını açıklıyor. Varlık gücü bakımından O'na eşit hiç bir şey yoktur. Varlık gücü bakımından eşitlik

iki noktadan ihtimâl dâiresindedir: Birincisi; mâhiyyet bakımından ona eşit olabilir, ikincisi türe ilişkin mâhiyyet bakımından eşit olmaz da vücûdunun vâcib oluşu bakımından eşit olabilir. Türe ilişkin mâhiyyet bakımından ona eşit bir şeyin bulunması ihtimâlini Allah Teâlâ'nın «Doğurulmamıştır» sözü ibtâl etmektedir. Çünkü mâhiyyeti, kendisiyle kendinden başkası arasında ortak olan her şeyin varlığı maddî olur ve o şey, kendinden başkasından doğmuş olur. Ama Allah Teâlâ kendinden başkasından doğma değildir. Ya da cinse ilişkin mâhiyyet bakımından eşit olabilir ki; bu, vücûdunun vâcib oluşudur. Onu da aynı şekilde bu âyet ibtâl etmektedir. Zîrâ, onun cinsi ve ayırımı bulunabilir ve varlığı da anne gibi olan cinsiyle baba gibi olan ayırımı arasında meydana gelen birleşmeden doğma olabilir. Ancak sûrenin baştarafı O'nun doğmadığını belirterek (bu ihtimâli de) ibtâl etmektedir.. Mâhiyyeti cins ve ayırım bakımından uyumlu olan her şeyin hüviyeti kendiliğinden olmaz. Ama Allah Teâlâ'nın «o oluşu» (hüviyyeti) kendiliğindendir.

Şu sûredeki gerçeklerin mükemmelliğine bir bak. Şânı yüce olan tanrı önce sâf hüviyyetine işâret etmiştir. Bu hüviyyetin yalnızca «o (hüve), olmaktan» başka bir adı yoktur. Daha önce de açıkladığımız gibi, bunun ardından ulûhiyyetin o gerçek için en yakın olan lâzımını ve en iyi tanıtan tanımını, sonra da birliğini zikretmektedir. Bunun iki faydası vardır:

Birincisi şudur: Dayanakları zikrederek tâm tanımı bırakıp sâbit olan lâzımların zikrine yönelmiştir, denmesin. Böylece O'nun zâtının her bakımdan bir olduğu gösterilmiştir. İkinci olarak; birliği, tanrılık üzerine tertîb etmiş, fakat tanrılığı birlik üzerine tertîb etmemiştir. Çünkü tanrı oluş; kendisinin her şeyden müstağnî, her şeyin kendisine muhtâç olmasından ibârettir. Böyle olan her şey, mutlak anlamda bir olur. Aksi takdîrde bölümlerine muhtâç olur. Çünkü tanrı oluş, «o olması» nedeniyle birliği gerektirir. Ama birlik, tanrılığı gerektirmez. Ardından da «Allah Samed'dir.» buyurmuştur. Bu da vücûdunun vâcib veya kendinden başka tüm varolanların varlığının mebde'i demek olan ilâh oluşun anlamı içerisinde gerçekleştirildiğini gösterir. Arkasından O'ndan benzerinin doğmayacağı, çünkü kendisinin başkasından doğma olmadığı açıklanmaktadır. Ayrıca O'nun tüm varolanların varlığını veren (feyz) tanrı olduğu ama, kendisine varlığın verilmesinin câiz olmadığı belirtilmektedir. Tıpkı kendisinin varlığının, başkasının vermesi nedeniyle olmaması gibi. Bunun ardından da varlıkta varlık gücü bakımından kendisine eşit hiç bir şeyin bulunmadığı açıklanmaktadır.

Sûrenin başından «Allah Samed'dir.» sözüne kadar olan kısım; O'nun mâhiyetini, mâhiyetinin lâzımlarını, gerçek birliğini asla hiç bir şeyden bileşik olmadığını açıklamaktadır. «Doğmamıştır» kavlinden «Hiç bir şey O'na denk değildir.» kavline kadar olan kısımda ise; ne cins,

ne de nevi' bakımından O'na eşit hiç bir şeyin bulunmadığını, bu sebeple O'nun ne bir şeyden doğma olabileceğini, ne de kendisinden bir şey doğabileceğini ve varlıkta onun sırasında bulunacak hiç bir şey olmadığını göstermektedir. Bu derece var olunca; O'nun zâtının bilgisi tâm olarak gerçekleşmektedir.

Bilimleri elde etmenin en son amacı, bütünüyle Allah Teâlâ'nın zâtını, sıfatlarını ve fiillerinin kendisinden nasıl sâdır olduğunu öğrenmek olduğundan ve bu sûre îmâ ve ele alma yoluyla Allah'ın zâtı konusundaki araştırmalara müteallik her şeyi gösterdiğinden, muhakkak ki bu, «Kur'ân'ın üçte birine» denk olmuştur.

İşte bu değerli sûrenin sırlarıyla ilgili olarak ulaşabildiğim şeyden ulaştığım mikdâr bundan ibârettir. (Nûruosmaniye Kütüphanesi, 4894 no'lu yazma nüshadan)

Bu sûrenin tefsîrine girişmeden önce bazı fasılların anlatılması gerekir:

Birinci Fasıl; Übeyy İbn Kâ'b rivâyet eder ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim İhlâs sûresini okursa, Kur'ân'ın üçte birini okumuş gibi olur. Ve ona Allah'a şirk koşan ve Allah'a inanan kişilerin sayısının on katı ecir ve mükâfât verilir. Yine Hz. Peygamber buyurmuş ki: Kim bir kez İhlâs sûresini okursa, ona Allah'a, meleklerine, kitablarına ve peygamberlerine inanan kişinin ücreti verildiği gibi yüz şehîd ücreti de verilir. Rivâyete göre Cebrâîl (a.s.) Hz. Peygamberin yanında bulunduğu esnâda Ebu Zerr el-Ğıfârî geliverdi. Hz. Cebrâîl; şu gelen Ebu Zerr, dedi. Hz. Peygamber; onu tanıyor musun? deyince, Cebrâil: O, sizin yanınızdakinden daha çok bizim yanımızda meşhûrdur, dedi. Rasûlullah (s.a.); bu fazîlete nasıl ulaştı? deyince, Cebrâîl dedi ki: Nefsini küçük görmesi ve İhlâs sûresini çok okuması sâyesinde. Enes İbn Mâlik der ki: Biz Tebûk'te idik. Güneş doğmuştu ama ışığı henüz yoktu. Bu halde hiçbir zaman onu görmemiştik. Bu hepimizin hayretini mûcib oldu. Bunun üzerine Cebrâîl inip dedi ki: Allah Teâlâ emretti ki, meleklerden yetmiş bin melek yeryüzüne insin ve Muâviye oğlu Muâviye'nin namazını kılsın. Sen de onun namazını kılmak ister misin? Sonra kanadını yeryüzüne çarptı da dağları ortadan kaldırdı, Rasûlullah (s.a.) onu gözüyle görüyor gibi oldu. Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı onun namazını kıldılar. Sonra Hz. Peygamber dedi ki: Bu dereceye ne ile ulaşmıştı? Cebrâîl (a.s.) dedi ki: İhlâs sûresini okumayı severdi. Rivâyet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) mescide girmiş ve bir kişinin duâ ederek: Ey Allah senden istiyorum. Ey Ahad, ey Samed, ey doğurmamış ve doğurulmamış olan. Ey eşi ve benzeri bulunmayan, diyormuş. Rasûlullah (s.a.) üç kerre; seni bağışladı, seni bağışladı, seni bağışladı, demiş.

Sehl İbn Sa'd der ki: Adamın birisi peygambere gelip fakîrliğinden dert yandı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evine girdiğin zaman birisi

varsa ona selâm ver, yoksa kendine selâm ver ve bir kez İhlâs sûresini oku. Adam böyle yaptı. Allah Teâlâ ona öylesine rızık verdi ki, o daha sonra komşularına malından dağıttı. Enes İbn Mâlik'ten nakledilir ki, adamın biri namazlarında hep İhlâs sûresini okurmuş. Rasûlullah (s.a.); neden bunu okuyorsun? dediğinde; ey Allah'ın Rasûlü, onu seviyorum, demiş. Hz. Peygamber de; senin onu sevmen seni cennete girdirir, demiş. Denildi ki: İhlâs sûresini rü'yâsında okuyan kimseye tevhîd, ihtiyaç azlığı ve zikir çokluğu verilir ve o kimse duâsı kabul edilenlerden olur.

İkinci Fasıl; Bu sûrenin nüzul sebebi hakkında birçok vecih zikredilmiştir:

a) Bu sûre müşriklerin soru sormaları nedeniyle nâzil olmuştur. Dahhâk der ki: Müşrikler Âmir İbn Tufeyl'i Hz. Peygamber'e gönderip; değneğimizi kırdın, tanrılarımıza küfrettin, atalarının dinine karşı geldin. Eğer fakîr olsaydın seni zenginleştirirdik, deli olsaydın seni tedâvî ettirirdik, kadın isteseydin seni evlendirirdik, dedirtmişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ben, ne fakîrim, ne deliyim, ne de kadın peşinde koşanım. Ben, sadece Allah'ın Rasûlüyüm ve sizi putlara tapmaktan çıkıp Allah'a kul olmaya çağırırım, dedi. Ona ikinci kez Âmir İbn Tufeyl'i göndererek demişler ki: Ona söyle, bize tanrısının türünü açıklasın, altından mı, yoksa gümüşten mi? Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûreyi indirmiş. Onlar dediler ki: Üçyüz altmış putumuz var, ihtiyâçlarımızı karşılamıyor. Senin bir tek tanrın nasıl yaratıkların ihtiyâçlarını karşılayacak? Bunun üzerine Sâffât sûresi nâzil olmuş. Âmir İbn Tufeyl'i sonra bir daha göndermişler ve; Rabbının fiillerini bize açıkla, demişler. Bunun üzerine de: «Doğrusu sizin Rabbınız, O Allah'tır ki gökleri ve yeri yaratmıştır.» (Yûnus, 3) âyeti nâzil olmuş.

b) Bu sûre yahûdîlerin soru sorması üzerine nâzil olmuştur. İkrime, İbn Abbâs'tan nakleder ki; yahûdîler beraberlerinde Kâ'b İbn Eşref olmak üzere Rasûlullah'a gelip dediler ki: Ey Muhammed; yaratıkları şu Allah yaratmışsa, Allah'ı kim yaratmıştır? Bunun üzerine Hz. Peygamber kızdı ve ardından Cebrâîl gelip onu sâkinleştirdi, sonra da şöyle dedi: Ey Muhammed, kanatlarını ger, çünkü Allah sana İhlâs sûresini indirdi. Hz. Peygamber bu sûreyi yahûdîlere okuyunca; ey Muhammed Rabbının pazusu nasıldır, kolu nicedir? bize anlat, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber öncekinden daha fazla kızdı. O esnâda Cebrâîl (a.s.): «Onlar Allah'ı gereği gibi takdîr edemediler.» (Hacc, 74) âyetini indirdi.

c) Bu sûre Hıristiyanların soru sormaları üzerine nâzil olmuştur. Atâ, İbn Abbâs'tan nakleder ki: Necrân'dan bir hey'et gelip; Rabbını bize anlat, yâkûttan mı, zebercedden mi, altından mı veya gümüşten mi? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim Rabbım, hiç bir şeyden

değildir. Çünkü O, şeylerin yaratanıdır. Bunun üzerine: «De ki: O Allah, bir tektir.» âyeti nâzil oldu. Onlar; o bir, sen birsin, dediler. Rasûlullah (s.a.); O'nun benzeri hiç bir şey yoktur, dedi. Onlar; bize Rabbının niteliğini daha fazla anlat, deyince: «Allah'tır, Samed'dir,» âyeti indi. Onlar Samed de ne demek? dediler. Hz. Peygamber dedi ki: Halkın ihtiyâçlarında kendisine başvurduğu kimsedir. Onlar: Onu biraz daha bize anlat, dediklerinde «Doğurmamış ve doğurulmamıştır.» âyeti indi. Meryem gibi doğurmamış, İsâ gibi doğurulmamış. «Hiç bir şey O'na denk değildir.» Mahlûkâtından O'nun nazîri hiç bir şey yoktur.

Üçüncü Fasıl; bu sûrenin isimleri konusundadır. İyi bil ki; lakabların çokluğu fazîletin fazlalığına delâlet eder. Söylediğimizin şâhidi örftür. Bu sûrenin isimleri şöyledir:

a) Tefrîd sûresi.
b) Tecrîd sûresi.
c) Tevhîd sûresi.
d) İhlâs sûresi.

Zîrâ bu sûrede Allah Teâlâ'nın celâl sıfatlarından ibâret olan selbî sıfatlarından başka hiçbir sıfatı zikredilmemiştir. Ayrıca bu sıfatlara inananlar, Allah'ın dininde ihlâslı olarak yer alırlar. Bu sıfatlara inanarak ölenler cehennemden kurtulurlar. Bundan önceki sûrede Ebu Leheb'in kötülenmesi sözkonusu edildiğinden, onu ve bu sûreyi okuyan kimsenin mükâfatı Ebu Leheb ile aynı yerde birleşmemek olacaktır.

e) Necât sûresi. Çünkü bu sûre seni dünyada şüphe ve küfürden, âhirette de cehennemden kurtarır.

f) Velâyet sûresi. Çünkü bu sûreyi okuyan, Allah'ın velîlerinden olur. Ayrıca bu sûrede tanıtıldığı şekilde Allah'ı tanıyan kişi, Allah'ı dost edinmiş olur. Mihnetten sonra rahmete erer. Tıpkı lutuftan sonra nimetin geldiği gibi.

h) Nisbet sûresi. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, bu sûre, Rabbının soyundan ve sopundan bize bahset, diyenlerin sorularına cevab olarak vârid olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber de Süleym oğullarından bir kişiye şöyle demiştir: Ey Süleym oğullarının kardeşi, Allah'a hayır nisbetini tavsiye et. Bu, ifâdenin inceliklerindendir. Çünkü müşrikler Hz. Peygamber'e; Rabbının soyundan sopundan bahset, dediklerinde Rasûlullah (s.a.) Allah'ın nisbeti şöyledir, demişti. Araplar soy sopun nisbetinin korunmasına dikkat ederlerdi ve soyunu artırıp eksiltenlere karşı şiddetli davranırlardı. Öyleyse bu sûre ile Allah'ın nisbetinin korunmuş olması uygundur.

i) Ma'rifet sûresi. Çünkü Allah'ı tanımak tam olarak ancak bu sûreyi bilmekle gerçekleşir. Câbir'in rivâyetine göre adamın birisi namaz kılmış ve İhlâs sûresini okumuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber demiş ki: Şu kul Rabbını tanıdı. Böylece bu sûreye ma'rifet (tanım) sûresi denmiş.

j) Cemâl sûresi. Çünkü Rasûlullah (s.a.); muhakkak Allah güzeldir, güzeli sever, buyurmuştur. Bunun ne anlama geldiği sorulduğunda da şöyle demiştir: O bir tektir, Samed'dir, doğurmamış ve doğurulmamıştır. Zîrâ eğer O, eşi ve benzeri bulunmayan bir tek olmasaydı; O'nun benzerinin yerine kâim olması câiz olurdu.

k) (المقشقش) sûresi. Bu sûre ile hastalar iyileşmeye yüz tuttuğu için hastanın iyileşmesi anlamına gelen (تقشيش) kelimesi bu sûreye ad olarak verilmiştir. Bu sûreyi bilen kişi, şirk ve münâfıklık hastalıklarından kurtulur. Allah Teâlâ: «Onların kalblerinde hastalık vardır» buyurduğundan münâfıklık bir hastalıktır.

l) Muavvize sûresi. Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) Osmân İbn Maz'ûn'un yanına gitmiş, bu ve bundan sonraki iki sûreyi ona okumuş, sonra da şöyle demiştir: Onlarla Allah'a sığın. Çünkü bunlardan daha iyisi ile Allah'a sığınılmamıştır.

m) Samed sûresi. Çünkü bu sûrede Allah'ın Samed olduğu özellikle zikredilmiştir.

n) Esâs sûresi. Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Yedi kat gök ve yedi yer ihlâs sûresi üzerine kurulmuştur. Bunun delili, teslîs görüşünün göklerin ve yerin yıkılmasına sebeb olmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ: «Nerdeyse gökler parçalanacak, yer ve dağlar göçecekti.» (Meryem, 90) buyurmuştur. Bu sebeple tevhîdin de göklerin, yerin ve dağların i'mârına neden olması gerekir. Buna gerekçe olarak Allah Teâlâ'nın: «Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak ki fesâda uğrardı. (Enbiyâ, 22) kavlidir, demişlerdir.

o) Mânia sûresi. İbn Abbâs'tan rivâyet edilir ki; Allah Teâlâ, Mi'râca çıktığında peygamberine şöyle demiştir: Sana İhlâs sûresini verdim. O, Arş'ımın hazînelerinin sakladığı şeylerdendir ve o, ateşin yalımını, kabir azâbını önleyen mâniadır.

p) Muhzır sûresi. Çünkü okunduğu zaman melekler onu dinlemek için hazır bulunurlar.

r) Münfire sûresi. Çünkü şeytân bu sûre okunduğu zaman nefret edip kaçar.

s) Berâet sûresi. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bu sûreyi okuyan bir adamı görmüş ve; işte bu, şirkten kurtuldu, demiştir. Ve yine buyurur ki: İhlâs sûresini namazda veya namazın dışında yüz kerre okuyan kişiye cehennemden berât yazılır.

ş) Müzekkire sûresi. Çünkü o, kula saf tevhîdi hatırlatır. Bu sûrenin okunması, sana kendisine gerek duyduğun halde unuttuğun bir şeyi hatırlatan bir işâret gibidir.

t) Nûr sûresi. Allah Teâlâ: «Allah, göklerin ve yerin nûrudur» (Nûr, 39) buyurmaktadır. O, göklerin ve yerin aydınlatıcısıdır. Bu sûre de senin kalbini aydınlatır. Nitekim Hz. Peygamber her şeyin bir nûru

vardır. Kur'an'ın nûru da İhlâs sûresidir, demiştir. Bunun benzeri insandaki aydınlığın kaynağının organlarının en küçüğü olan gözbebeğinde bulunmasıdır. Binâenaleyh, insanda gözbebeği ne ise, Kur'ân'da da bu sûre odur.

u) Emân sûresi. Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kul; Allah'tan başka ilâh yoktur, deyince benim korunağıma girer. Benim korunağıma giren de azâbdan emîn olur.

Dördüncü Fasıl; bu sûrenin fazîletlerine dâirdir. Bu sûrede birçok fazîletler vardır:

a) Hadîs-i şerîflerde bu sûreyi okumanın Kur'ân'ın üçte birine denk geldiği meşhûrdur. Bundan maksad, bu sûrede bütün şerîatların ve ibâdetlerin değerlisi olan, Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve fiillerini bilmenin anlatılmak istenmesidir. İşte İhlâs sûresi, Allah'ın zâtının bilgisini içermektedir. Bu sebeple bu sûre, Kur'ân'ın üçte birine denk olmuştur. Kâfirûn sûresi ise Kur'ân'ın dörtte birine denktir. Çünkü Kur'ân'ın asıl amacı ya bir şeyin yapılması veya terk edilmesidir. Yapma veya terkten her birisi, ya kalbin fiilleriyle ilgili olacaktır ya da organların fiilleriyle. Binâenaleyh dörtlü bir taksîm ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Kâfirûn sûresi kalbin fiillerinden terkedilmesi gerekeni açıkladığından, gerçekte Kur'ân'ın dörtte birini ihtivâ etmiş olmaktadır. Bu nedenledir ki Kâfirûn ve İhlâs sûrelerine bazı kerreler (المَشْقَشْتان المبرْتان) gibi ortak isimler verilmiştir. Çünkü her ikisi de kalbin Allah'tan başkasından uzaklaşıp berâetini ifâde etmektedir. Ne var ki Kâfirûn sûresi Allah'tan başkasından uzaklaşıp Allah ile iştigâl etmenin gerektiğini ifâde ederken, İhlâs sûresi lafzıyla Allah ile uğraşıp Allah'tan başkasından yüz çevirmenin gerektiğini ifâde etmektedir. Ya da Kâfirûn sûresi, kalbin Allah'tan başka bütün ma'bûdlardan uzaklaşmasını ifâde ederken İhlâs sûresi ma'bûdun kendisine yaraşmayan her türlü şeylerden uzaklaştırılmasını ifâde etmektedir.

b) Kadr gecesi Kur'ân'ın indirildiği gece olması nedeniyle bin aydan daha hayırlı idi. Binâenaleyh Kur'ân bütünüyle bir sedeftir. Onun incisi ise İhlâs sûresidir. Böyle olduğu için de o, şüphesiz büyük üstünlüklere sahip olmuştur.

c) Aklî delil göstermektedir ki; kulun sahib olduğu derecelerin en yücesi kalbinin Allah'ın Celâl ve Kibriyâ nûruyla aydınlanmış olmasıdır. Bu ise ancak bu sûre ile gerçekleşir. Bu sebeple bu sûre sûrelerin en büyüğü olmuştur. Allah'ın sıfatları diğer sûrelerde de zikredilmiştir, denilirse, biz deriz ki: Ancak bu sûrenin bazı özellikleri vardır. Herşeyden evvel bu sûre şekil bakımından küçük olduğu için ezberde tutulması daha kolay olmakta ve muhtevâsı akıl bakımından daha iyi bilinmektedir. Bunun için de Allah'ın Celâl ve azametinin zikri her an gönülde hazır kalmaktadır. Bu sebeplerden dolayı —kaçınılmaz olarak— bu sû-

re diğer sûrelerden ayrılmıştır. Şimdi sûrenin tefsîrine başlayalım.

«De ki: O Allah, bir tektir.» Bu âyette birkaç mes'ele vardır:

Birinci Mes'ele: İyi bil ki; Allah'ın bilinmesi kişinin önünde hazırlanan bir cennettir. Zîrâ cennet; aklına ve arzularına uygun olan şeylere erişme, demektir. Âdem'in aklı arzularıyla çekişince cennet onun için cennet olmadı. Kabirde mü'min için aklıyla arzularının uyuştuğu şeyler meydana geldiğinden kabir mü'minin zindânı olmadı. Ayrıca Allah'ı bilmek aklın ve arzunun istediği şeylerdir. Dolayısıyla Allah bilinince; bu bilgi, kişi için mutlak bir cennet olur. Bu söylediğimizin açıklaması şöyledir: Akıl kendisine iyiliklerin tevdî' edileceği bir emîn zât ister. Arzu ise kendisinden zevk alınan şeylerin elde edilebileceği bir zengin ister. Akıl mevlâsından başka hiçbir kimseye boyun eğmeyen yüce arzular ve hedefleri olan insan gibidir. Arzular ise ülûfe peşinde koşan insanlar gibidir. Bir zenginin geldiğini duyunca onun ihsânından yararlanmak için hemen ona doğru koşar gider. Akıl, Allah'ın daha önce vermiş olduğu nimetlerine şükretmek için mevlâsını tanımak ister. Arzu ise Allah'tan beklediği nimetleri elde etmek için mevlâsını ister. Akıl ve arzular Allah'ın irâde buyurduğu gibi, onu bilen ve zengin olarak tanıyınca onun eteğine sarılırlar. Akıl; senden başkasına aslâ şükretmem, der. Arzu; senden başka hiçbir kimseden istemem, der. Sonra şüphe gelip der ki: Ey akıl, nasıl tek başına ona şükrediyorsun, belki onun bir benzeri vardır? Ey şehvet, nasıl tek başına ondan istiyorsun. Belki daha başka istenecek kapılar vardır? Akıl hayrette kalır ve huzûru kaçar. Bunun için yakîn cevheri ile kurtuluşa ermek üzere deliller âleminde yolculuğa koyulur. Sanki Hak Teâlâ ona şöyle demektedir: Ben, kulumun Bana hizmet edip şükretme zevkleriyle meşgûl olmasından nasıl kaçınırım. Allah bu sebeple Rasûlünü göndererek şöyle demiştir: Ona kendi yanından bir şey söyleme. Aksine senin doğru olarak tanıdığın o zât bana dedi ki: «De ki: O Allah, bir tektir.» Birliğini, duyma yoluyla sana öğretmiştir. Bu konuda akıl yoluyla delil getirip gözlemler yapmak da sana kâfîdir. Bunun gerçekleşmesi şöyledir: İstekler üç kısımdır. Bir kısmına, ancak işiterek ulaşılabilir. Bu işitmenin doğruluğu kendisinin doğru oluşuna dayanan her şeydir. Allah'ın zâtının bilir olduğunu bilmek, kudretini bilmek ve mucizelerin doğruluğunu öğrenmek gibi. Bir kısmına da ancak büyü yoluyla ulaşmak mümkün olur. Bu, akılla bilinen her şeyin gerçekleşebilmesinin câiz olduğunu bilmektir. Üçüncü bir kısım isteklere de ulaşmak ancak akıl ve duyma ile mümkün olur. Bu, Allah'ın bir olduğunu bilmek gibidir. Biz, bu husûsu Allah Telââ'nın: «Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak ki fesâda uğrardı.» (Enbiyâ, 22) kavlinin tefsîrinde uzun uzadıya açıkladık.

İkinci Mes'ele: Bilginler, Kâfirûn sûresinin başında: «De ki» kavli-

nin bulunması gerektiğinde icmâ' ettikleri gibi Leheb sûresinin başında da bu ifâdenin bulunmaması gerektiği üzerinde icmâ' etmişlerdir. Bu sûreye gelince, burada ihtilâf vardır. Meşhûr olan kırâette: «De ki: O Allah, bir tektir.» şeklinde ve (De ki) ifâdesi vardır. Abdullah İbn Übeyy ve Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde ise: «O Allah, bir tektir» şeklinde olup «De ki» ifâdesi yoktur. Allah'ın Rasûlü de bu sûreyi «De ki» ifâdesi bulunmadan «O Allah, bir tektir...» şeklinde okumuştur. «De ki» ifâdesinin bulunması gerektiğini söyleyenler bunun sebebini şöyle açıklamaktadırlar: Bu âyetin tanzîm edilip söylenmesi peygamberin gücü dahilinde değildir, o sadece kendisine söyleneni nakletmekle görevlidir.

Üçüncü Mes'ele : Bu âyetin i'râbı konusundadır. (...)

Dördüncü Mes'ele : (احد) kelimesinde iki vecih vardır:

a) (احد) bir, demektir. İmâm Halîl der ki: (احد + اثنان) şeklinde; bir iki, denilebilir. Bu kelimenin aslı (وحد) dır. Ancak tahfîf için vâv hemzeye kalbolmuştur. Çoğunlukla vâv ötre veya esire olunca böyle yapılır. (وجوه و اوجه - سادة اسادة) kelimelerinde olduğu gibi.

b) (الواحد و الاحد) kelimeleri müteradif iki isim değildirler. Ezherî der ki: Allah'tan başka hiçbir kimse Ahadiyyet sıfatıyla sıfatlanamaz. Bu sebeple bir adam veya bir dirhem derken (رجل احد درهم احد) ifâdeleri kullanılmaz. Bir adam derken kullanılan (رجل واحد) ifâdesi tek başına bir kişi demektir. (احد) kelimesi ise Allah Teâlâ'nın sıfatlarından bir sıfat olup onu kendisi için ayırmıştır ve hiç bir şey O'na bu sıfatta ortak olmaz.

(Daha sonra (واحد واحد) kelimeleri arasındaki farkla ilgili olarak birçok vecih zikredilmiştir:

a) (الواحد) kelimesi (احد) kelimesinin içinde yer alır ama (احد) kelimesi (واحد) kelimesinin içinde yer almaz.

b) Siz; falancaya bir tek kişi karşı koyamaz, derken (واحد) kelimesini kullanabilirsiniz, ama bu; ona bir kişi karşı koyamaz fakat iki kişi karşı koyabilir, demek olur. Ancak (احد) kelimesi kullanıldığı zaman durum bunun aksinedir. Şayet siz; falancaya bir tek kişi dahi karşı koyamaz, diyerek (احد) kelimesini kullanırsanız ona iki kişinin karşı koyabileceğini söylemek mümkün olmaz.

c) (واحد) kelimesi isbât için, (احد) kelimesi ise nefy için kullanılır. Siz isbât sadedinde; bir kişiyi gördüm, nefy sadedinde; bir tek kişiyi dahi göremedim, dersiniz. Dolayısıyla bu, umûm ifâde eder.

(...)

Altıncı Mes'ele: İyi bil ki; Allah Teâlâ'nın: «O Allah, bir tektir.» kavli üç lafızdan ibârettir. Bunlardan her birisi tâliblerin makâmlarından bir makâmı gösterir:

Birinci makâm; Mukarrebûn'un makâmıdır ki bu, Allah'a doğru yükselen makâmların en yücesidir. Bunlar; eşyânın mâhiyyetlerine ve

hakîkatlerine «O'nun o olması» bakımından (من حيث هى هى) göz atan kişilerdir. Bu sebeple onlar Allah'tan başka hiç bir var olan görmemişlerdir. Çünkü varlığı kendi zâtıyla vâcib olan Hak O'dur. O'ndan başkası ise mümkündür. Mümkün olan şeye «o, o olması» bakımından (من حيث هى هى) göz atıldığında o, yok olur. Bu sebeple Mukarrebûn, Hak Sübhânehu ve Teâlâ'dan başka bir varlık görmemişlerdir. «O» sözcüğü mutlak bir işârettir. İşâret mutlak olsa da kendisine işâret edilen muayyen olduğu için, mutlak ifade muayyen olan o şeye yönlendirilir. Kaçınılmaz olarak bizim; «O» sözümüz bu Mukarrebûndan Hak Sübhânehu ve Teâlâ'ya giden bir işârettir. Bu sebeple onlar işârette ayırd edici bir göstergeye gerek duymamışlardır. Çünkü ayırd edici gösterge ihtiyâcı, ancak ortada iki varolan bulunduğu zaman gerekir. Halbuki biz bu kişilerin (Mukarrebûn) akıl gözleriyle birden başka hiçbir şeyi görmediğini açıklamıştık. Bu sebeple «O» lafzı bu zevâtın (Mukarrebûn'un) yanında tâm bilginin meydana gelmesi için yeterli olmuştur.

İkinci Makâm: Ashâb el-Yemîn'in (sağ tarafta olanlar) makâmıdır. Bu bir önceki makâmdan daha aşağıdadır. Şöyle ki: Bunlar hem hakkın var olduğunu, hem de halkın varolduğunu gözlemişlerdir. Böylece onların yanında varlıklar arasında çokluk meydana gelmiştir. Bu sebeple «O» lafzı hakkı işâret için yeterli olamamıştır. Bilakis onlar, Hakkı halktan ayıracak bir özelliğin bulunması gerektiğini kabul etmişlerdir. Bu sebeple Allah lafzının yanına «O» lafzını da ekleme gereğini duymuşlardır. Ve bunun için «O Allah» denilmiştir. Çünkü Allah «O» varolandır ki kendisinden başka herkes «O»na muhtâçtır, «O» ise kendisinden başka herkesten müstağnîdir.

Üçüncü makâm: Ashâb eş-Şimâl'in (sol tarafta olanlar) makâmıdır ki bu, makamların en düşüğü ve en aşağısıdır. Bunlar vücûdu vâcib olanın ve tanrının birden fazla olmasını câiz görürler. Bu sebeple de onlara reddiye olmak ve onların görüşlerini ibtâl etmek üzere «O Allah» lafzının yanına «bir tektir» lafzının ilişmesi gerekmiştir. Bunun için «De ki: O Allah, bir tektir.» buyurulmuştur.

Burada zikrettiğimizden daha değerli ve daha yüce bir başka bahis bulunmaktadır: Şöyle ki; Allah Teâlâ'nın sıfatları ya izâfî, ya da selbîdir. İzâfî sıfatları; Allah Teâlâ için Alîm, Kâdir, Mürîd ve Yaratan sıfatlarını kullanmamızdır. Selbî sıfatları ise; Allah Teâlâ için cisim değildir, cevher değildir, araz değildir gibi sıfatları söylememizdir. Yaratıklar ilk merhale olarak birinci türden sıfatları, ikinci merhale olarak da ikinci türden sıfatları gösterirler. Bizim «Allah» sözümüz izâfî sıfatların toplamını gösterir. «Bir tektir» sözü ise selbî sıfatların toplamını gösterir .Binâenaleyh «Allah, bir tektir.» sözümüz, beşer aklına uygun düşen bilgi türlerinin hepsini deyimlendirmekte tâm bir ifâde olur. Al-

lah lafzının bütün izâfî sıfatlara delâlet ettiğini söylemiştik. Çünkü Allah, ibâdeti hak edendir. İbâdeti hak eden ise; ancak ibdâ' ve îcâd ederek hâkim olmakta yetkili olandır. Îcâd edip îcâd ettiğine hâkim olmak, ancak tâm kudret, geçerli irâde ve ister küllî olsun, ister cüz'î olsun tüm bilinenlere ilişen bilme niteliği ile nitelenmiş olan için mümkündür. Bunlar izâfî sıfatların toplamıdır. Selbî sıfatların toplamı ise ahadiyyet sıfatıdır. Çünkü bir teklikten (ahadiyyet) maksad; bu hakîkatın kendiliğinden yegâne ve her türlü birleşme (terkîb) şekillerinden münezzeh olmasını gerektirir. Çünkü her mâhiyyet bileşiktir ve bileşik olması nedeniyle parçalarından her birine muhtâçtır. Binâenaleyh onun parçalarından her biri kendinden başkasına, dolayısıyla da her bileşik, kendinden başkasına muhtâç olur. Kendinden başkasına muhtâç olan her şey de kendiliğinden mümkündür. Öyle ise her bileşik kendiliğinden mümkündür. Bütün varlıkların mebde'i olan tanrının mümkün olması ise imkânsızdır. Çünkü O, kendiliğinden bir tektir, yegânedir. Bir tek oluş sâbit bulunduğuna göre, O'nun bir yere yerleşmiş olmaması da gerekir. Çünkü bir yere yerleşenin sağı elbette solundan ayrı olacaktır. Binâenaleyh, sağı solundan ayrı olan şey, parçalanabilir demektir. Halbuki bir tekin (ahad) bir yere yerleşmiş olması muhâldir. Yönlerden ve yerlerden hiç birine yerleşmiş olmadığına göre, bir şeyin içinde bulunmaması gerekir. Çünkü bir şeyin içinde bulunacak olursa bir tek olamaz. Kendisi de bir şeyin mahalli olamaz, çünkü bir şeye mahal olunca o mahalle yerleşen şey ile birlikte bir tek olamaz. Bir şeyin içine yerleşmediğine ve bir şeye mahal olmadığına göre, elbette değişken olmayacaktır. Çünkü değişme mutlakâ bir nitelikten bir başka niteliğe geçmeyi gerektirir.

Diğer taraftan Allah, ahad (bir tek) olduğuna göre O'nun bir (vâhid) olması da gerekir. Çünkü vücûdu vâcib olan iki varolan farzedilse; muhakkak ki bunlar vâcib oluşta ortaklaşacak, belirginlik kazanmada ayrılacaklardır. Ortak olunan şey, ayrı olan şeyden başkası olacağından O, iki var olandan her biri bileşik olacaktır. Şu halde bir tek olanın (Ahad) bir olması (Vâhid) gerekmektedir.

Denilirse ki: Bir şeyin bir tek (ahad) olması, nasıl düşünülebilir? Çünkü bir teklikle nitelenen her gerçeklikte, o teklikten bir gerçeklik bulunacaktır. Bu durumda gerçeklik, teklik ve bu ikisinin toplamı bulunacaktır ki böylece üç olur binâenaleyh bir tek olma durumu kalmaz. Buna şöyle cevâb verilir: Bir tek olma (ahadiyyet) o hakîkatın lâzımıdır. Öyle ise bir tek olmasına hüküm verilen, o hakîkatın kendisidir yoksa o bir teklik (ahadiyyet) ve o bir teklikten meydana gelen şeyin toplamından ibâret olan gerçeklik değildir. Bu açıklamalarımızdan ortaya çıkıyor ki: «Allah, bir tektir» kavli, Allah Teâlâ'nın izâfî ve selbî sıfatlarının hepsini içinde toplayan bir sözdür. Bu konudaki sözlerin tamâ-

mı Allah Teâlâ'nın: «Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır.» (Bakara, 163) kavlinin tefsîrinde zikredilmiştir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXII, 174-180)

Buradaki «O» zamîri, şe'n içindir. «Allah bir tektir.» dediğimizde; o, O'nun şe'ni demektir. Sözgelimi siz; Zeyd dışarı çıkmıştır, dediğinizde; onun o andaki hali böyledir, demek istemişsinizdir. Yani mes'ele şudur: Allah bir tektir, O'nun ikincisi yoktur. Burada o zamîri (gramer yönünden) mübtedâdır, arkasından gelen cümle de bunun haberidir. Zamîrin bir mercie ihtiyâcı yoktur, çünkü o, müfred hükmündedir. Tıpkı sizin; Zeyd senin çocuğundur, sözünüz gibi. Yani o, mânâ bakımından daha başlangıç durumundadır, mübtedâdır. «Allah bir tektir.» kavli, Allah'ın bütünüyle ondan ibâret olduğu bir şe'ni (hali) ifâde eder. Zeyd'in babası gitmiştir, sözü ise böyle değildir. Çünkü Zeyd ve babası gitmiştir, sözleri farklı iki mânâya delâlet eder. Binâenaleyh bunların ikisinin birleştirilmesini gerektiren bir edât lâzımdır. İbn Abbâs (r.a.) tan nakledilir ki: Kureyş'liler Hz. Muhammed'e; bizi kendisine davet ettiğin Rabbını bize anlat, demişler de bu âyet nâzil olmuş. Yani niteliğini sorduğunuz zât, o bir tek olan Allah'tır. Bu takdîrde (gramer bakımından) «bir tektir» sözü hazfedilmiş olan bir mübtedânın haberi olur. Yani o bir tektir, demektir. Bu da aynı mânâya gelir.

(.....)

Akıl bakımından O'nun bir tek olduğuna gelince; âlemin yaratılmasında ve idâresinde ya tek başına O, yeterli olacaktır veya olmayacaktır. Eğer yeterli olursa diğeri lüzûmsuz olacaktır ve ona ihtiyâç duyulmayacaktır. Bu ise, O'nun eksik olduğunu gösterir. Eksik olan da tanrı olamaz.

Eğer âlemin yaratılması ve yönetilmesinde bir tek tanrı yeterli değilse; o zaman bu eksik demektir. Akıl, fâilin mef'ûle (etkilenenin etkileyene) muhtâc olmasını gerekli kılar. Fâil ise mef'ûl için yeterlidir. Birden fazla fâil bulunması halinde bir fâilin diğerine tercîh edilmesini gerektiren bir neden bulunmaz. Bu ise sonsuza kadar sayısız fâillerin bulunmasını öngörür ki muhâldir. Öyle ise iki tanrının bulunması muhâldir.

Diğer taraftan, iki yaratıcıdan birisi fiillerinden bir kısmını diğerinden ya gizleyecektir veya gizleyemeyecektir. Gizleyebilirse; gizlemesi diğerinin bundan habersiz olması demektir. Gizleyemezse bu takdîrde onun âciz olması îcâbeder.

Hem biz iki yok farzetsek ve bu yok olanlar da vücûdu mümkün olsa bu ikisinden biri o yoku var etme gücüne sâhip olmazsa, onlardan her birisi âciz olur. Âciz ise tanrı olamaz. Birisinin var etmeye gücü yetse de diğerinin yetmese, diğeri ilâh olabilir. Hepsi birlikte muktedir

olurlarsa ya birleşerek yoku var edeceklerdir ki, bu takdîrde her biri diğerinin yardımına muhtâç olur. Binâenaleyh her biri âciz olacaktır. Eğer iki ilâhtan her biri yoku var etmeye başlı başına muktedir olursa ve bunlardan birisi de yoktan var edecek olursa, ikincisi ya var etme gücüne sâhip olduğu halde var etmemiş olacaktır ki bu, muhâldir. Eğer var etme gücüne sâhip olamazsa bu takdîrde birincisi ikincisinin kudretini ortadan kaldıracaktır ve o birincinin gücü altında ezilip âciz duruma düşecektir. Bu takdîrde de o, tanrı olamayacaktır.

Eğer derseniz ki: Birisi kendi gücünün yettiğini yoktan var ederse, var ettikten sonra onun kudreti yok olmuştur, bu takdîrde diğerinin kendi nefsini âciz kılması gerekecektir. Ben derim ki: Birisi kendi gücü dâhilinde bulunanı yoktan var edince, onun var etme gücü tükenmiş olacaktır. Var etme gücü tükenen ise âciz olmaz, ancak ortak olan diğeri kendi gücünü tüketmemiş olacaktır. Yani birinin gücü diğerinin gücü nedeniyle tükenmiş olacaktır ki bu da ona acz isnâdıdır.

«Allah'tır, Samed'dir.» Bu kelime mef'ûl anlamında bir fiildir. Kendisine yönelindi, dayanıldı, anlamına gelir. Bu, ihtiyâçlar halinde kendisine dayanılan efendidir. Mânâ şöyle olur: Sizin tanıdığınız Allah O'dur. Göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu kabul ettiğiniz ve sizi yarattığını i'tirâf ettiğiniz O Allah, bir tektir, eşi yoktur ve bütün mahlûkât O'na dayanır. Ve hiç bir kimse O'ndan müstağnî olamaz ama O, hepsinden müstağnîdir, onlara gereksinme duymaz.

«Doğurmamıştır.» O'nun cinsi yoktur ki kendi cinsinden bir arkadaş edinebilsin de birlikte doğum yapmaları sağlansın. Allah Teâlâ'nın «Onun nasıl çocuğu olur ki eşi yoktur» kavli de bu mânâya delâlet eder. «Doğurulmamıştır.» Çünkü doğurulan, sonradan meydana gelmedir ve cisimdir. Halbuki O, Kadîm'dir varlığının başlangıcı yoktur. Eğer Kadîm olmazsa hâdis (sonradan meydana gelmiş) olması gerekir. Çünkü aralarında aracı bulunmayacaktır. Sonradan meydana gelmiş olsaydı, ikinci bir sonradan meydana gelmiş olana ihtiyâç duyacaktı. İkincisi üçüncüye ve böylece teselsül edecekti. Teselsül ise bâtıldır. O, cisim değildir. Çünkü cisim bileşik nesnelerin adıdır. Eğer cisim olsaydı, onun her bölümünün kemâl nitelikleriyle nitelenmiş olması gerekirdi. Bu takdîrde de onun her bölümünün ilâh olması îcâbederdi. O halde böyle demek fâsid bir söz olur. Tıpkı iki ilâhın varlığını söylemek veya kemâl sıfatıyla muttasıf olmayan bir tanrının varlığını söylemek gibi. Yani zıdlarıyla nitelenme durumu meydana çıkar. Bu ise sonradan meydana gelmenin özelliklerindendir ki Allah için muhâldir.

«Hiç bir şey O'na denk değildir.» O'na denk olan ve benzer hiç bir şey yoktur. Müşrikler; peygamberden, davet ettiği tanrısını anlatmasını istediklerinde; Allah Teâlâ'nın sıfatlarını ihtivâ eden bu âyet ken-

disine vahyedildi. «O, Allah'tır.» kavli, O'nun eşyânın yaratanı ve yoktan var edeni olduğuna işârettir. Yaratma ve yoktan var etme kavlinin içinde de kudret ve bilgi sâhibi olduğu özelliği yer alır. Çünkü yaratma, kudreti ve bilgiyi gerektirir. Çünkü son derece muhkem, düzenli, nizâmlı ve intizâmlı bir meydana geliş, ancak yaratma adını alır. Bu nitelikler ise diri olması sebebiyle Allah Teâlâ'nın vasfıdır. Çünkü kudret ve bilgi sıfatlarıyla muttasıf olan zâtın mutlakâ diri olması îcâbeder. Diri olunca da duyan, gören, konuşan ve irâde eden gibi diğer kemâl sıfatlarının da bulunması gerekir. Çünkü tanrı bu sıfatlarla nitelendirilmiş olmasaydı, bunun zıdlarıyla nitelendirilmesi gerekirdi ki bunlar eksikliğin ifâdesidir. Ayrıca sonradan meydana gelmenin göstergesidir. Öyleyse Kadîm olan bir zâtın o niteliklerle nitelenmesi müstahîl olur. «Bir tektir» kavli ise birlik sıfatıyla muttasıftır, demektir. Yani ortağı yoktur ve O, yokları var etmede tek başınadır, demektir. Gizlileri bilmede tek başınadır. «O, Samed'dir» kavli, O'nun kendinden başka hiç birine muhtâç olmadığını gösterir. Kendinden başka hiç bir şeye muhtâç olmayınca da, başkalarına gereksinme duymuyor, demektir. Halbuki herkes O'na ihtiyâç duyar. «Doğurmamıştır.» kavli; benzerlik, eş ve cinsi reddetmektedir. «Doğurulmamış» kavli de sonradan meydana gelmeyi reddetmektedir. Öncelikle kadîm olma vasfını isbât etmektedir. «Hiç bir şey O'na denk değildir.» kavli ise, herhangi bir şeyin O'na benzer olması durumunu ortadan kaldırmaktadır. Benzerliğin reddedilmesi geçmişle ilgili bir olaydır, şu anda da reddini göstermez halbuki kâfirler şu anda onun benzerlerinin bulunduğunu iddiâ ediyorlar sözüne gelince; bu, sapıklığa dalmaktan başka bir şey değildir. Çünkü eğer geçmişte onun benzeri yoksa, zorunlu olarak şu anda da benzeri olmayacaktır. Sonradan meydana gelen, öncesiz olana (Kadîm) denk ve benzer olamaz. Kâfirlerin sözünün özü ise şirke, teşbîhe ve Allah'ın gücünü yok etmeye yöneliktir. Belirttiğimiz gibi sûre bütün bunları reddetmektedir. (Nesefî, Medârik, VI, 601-604)

«De ki: O Allah, bir tektir.» Buradaki zamîr, şe'n içindir. «O Zeyd gitmiştir.» sözünüzde (ki zamirde) olduğu gibi. Bunun merfû' oluşu mübtedâ olmasındandır. Haberi ise cümledir. Haberden mübtedâya giden bir zamîre burada hâcet yoktur. Çünkü şe'n zamîriyle ifâde edilen şey, aynıyla kendisidir. Yani «Allah bir tektir.» kavlidir. «Allah bir tektir.» derken O'nun şe'ni işte budur, demektir. Yani O, bir tek olan Allah'tır. Cümlenin bu şekilde başlamasının sırrı, daha işin başında muhtevâsının yüceliğine ve önemine işâret içindir. Kaldı ki önce ifâdenin mübhem olup sonra açıklanması daha fazla takrîr yapmak içindir. Yahut da bu zamîr, suâl edilen şeye gitmektedir ki, bu takdîrde mânâ şöyle olur: Sizin kendisinden suâl sorduğunuz zât, işte O Allah'tır. Rivâyete göre müşrikler Hz. Peygambere demişler ki: Bizi kendisine ça-

ğırdığın Rabbını bize anlat ve onun nesebinin kime âit olduğunu söyle, zikret. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş ve Allah Teâlâ kendi zâtını beyân ederek her türlü neseb isnâdından münezzeh olduğunu belirtmiştir. Böylece kendi zâtından hem doğurmuş olmayı, hem de doğurulmuş olmayı reddetmiştir. Ayrıca eşinin ve denginin bulunmadığını da belirtmiştir. Şu halde zamîr mübtedâdır, «Allah» lafzı onun haberidir, «bir tektir» lafzı da lafza-i Celâl'den bedeldir. Ebu Ali el-Kâlî'nin kanâatına göre fayda te'mîn edileceği zaman, saf nekirenin ma'rifeden bedel olması câizdir. Tercîh edilen görüş de budur.

Allah lafzı; gerçek ilâha bütün esmâ-i hüsnâ'nın anlamlarını toplayacak ve derleyecek şekilde delâlet eden bir özel isimdir.

Kâşânî der ki: Bize göre Allah lafzı; o olması hasebiyle ilâhî zâtın kendisinin adıdır. Bütünüyle veya bir kısmıyla kendisine uygun olan mutlak zâtın kendisidir.

«Allah'ın kulu» ifâdesi; Allah'ın isimleriyle bezenen kul, demektir. Binâenaleyh Allah'ın kulları arasında en yüce ismin kendisinde gerçekleşmesi ve bütün ilâhî sıfatlarla bezenmiş olması nedeniyle O'na kul olmaktan daha yüce ve daha değerli bir özellik bulunamaz. Bu sebeple bizim peygamberimize —Allah'ın selâmı onun üzerine olsun— özellikle bu isim verilmiştir: «Allah'ın kulu kalkıp onu çağırdığı zaman» buyruğunda, gerçekte bu isim yalnızca onun içindir. Ona tâbi olması nedeniyle vârislerinden olan kutublara da bu isim (Abdullah ismi) verilir. Başkalarında bu ismin kullanılması, mecâzîdir. Çünkü Allah'ın isimlerinden bir ismin bütünüyle sıfatlanmasına vesîle olur. Çünkü birlik olması ve bütün isimlerin birliği nedeniyle her isim bu isimle nitelendirilmektedir. «Bir tek» lafzı, kendisinin zâtında O'na hiç bir şeyin eşlik etmediği zâta verilen addır. Nitekim «bir» ismi de sıfatlarında ona hiç bir şeyin eşlik etmediği kimseye verilen isimdir. Yani «bir», tek başına bir zâttır. Onda hiç bir şekilde çokluğa i'tibâr yoktur. Allah için kendinden başka her şeyden müstağnî olmaktan ibâret olan birlik ve teklik isbât edilmiştir. Bu başka bir değerlendirmeden dolayı değil O'nun aynı ve zâtı olması nedeniyledir. Bir (vâhid), sıfatların çokluğu nazar-ı i'tibâra alınarak zâtın kendisidir. Ve ilâhî isimlerin hazretidir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Doğrusu sizin ilâhınız bir tek ilâhtır.» (Bakara, 163; Nahl, 22) demiş de, tek bir ilâhtır, dememiştir. Çünkü birlik (vâhidiyyet) sınırlandırma isimlerindendir. O'nunla yaratıkları arasında bir irtibât vardır ve birlik, bu irtibâtı sınırlandırmaktadır. Yani sizin tanrınız, tanrı olmak bakımından birdir. Ahadiyyet kavramı ise bunun hilâfınadır. Çünkü bunun bir şeyle bağlantı kurması doğru olmaz. Öyleyse ilâhî bilgi sözü hakîkî bilgi anlamınadır. Çünkü Allah ile yaratıklar arasında irtibât sağlamakla beşerî güç ölçüsünde âlemin ondan doğmasını te'mîn etmektedir. Beşerî gücün yerine getiremeyeceği şey-

ler de yine ondandır. Bu, hayret ânında kâmil kişilerde gerçekleşen bir hâldir. Ve kâmiller gerçek bilgisiyle onu bilmekten âciz olduklarını ikrâr etmişlerdir. Bu sebeple tevhîd-i zâtî, hakîkatta Allah Teâlâ'ya mahsûstur.

Bir tekin kulu anlamına (Abd'ül-Ahad) kavli ise vaktin teki, zamanın sâhibi, büyük kutubluk noktasının hâizi ve ilk Ahadiyyet ile kâim olandır. Birin kulu anlamına gelen (Abd'ül-Vâhid) Allah Teâlâ'nın kendisini birlik huzûruna eriştirdiği ve bütün isimlerindeki Ahadiyyet sırrını açıkladığı, Allah'ın idrâk ettirdiğini idrâk eden, yaptığı şeyi O'nun isimleriyle yapan ve güzel isimlerinin varlığını müşâhede eden zâttır.

Şeyhzâde, Hâşiyelerinde der ki: «O Allah, bir tektir.» kavlinde üç lafız vardır. Bunlardan her birisi, Allah'a doğru yol alan kişilerin makâmlarından bir makâma işârettir. Birinci makâm; Mukarrebûn'un makâmıdır ki, bunlar eşyânın mâhiyetine ve hakîkatına olduğu gibi (ne ise öyle) nazar edebilen kimselerdir. Bu takdîrde şüphesiz ki onlar Allah'tan başka hiç bir var olan görmezler. Çünkü varlığı kendiliğinden vâcib olan Hakk'tır. O'nun dışındakiler ise mümkündür. Mümküne olduğu gibi bakıldığında o, yok sayılır. Bu sebeple onlar Hak Teâlâ'dan başka hiç bir varolanı görmezler. «O» lafzı ise, her ne kadar mutlak anlamda bir işâret olup kendisiyle kasdedilen şeyin belirlenmesinde herhangi bir şekilde daha önce adının geçmesine veya onu açıklayan bir varlığın daha sonra gelmesine muhtâç olursa da yine de insanlar «O» lafzıyla hakkı gösterirler. Bu işârette onunla kasdedileni diğerlerinden ayırd etmeyi gerektiren başka bir şeye gerek duymazlar. Ayırd edici bir işârete gerek duymak ancak mübhemlik hali bulununca gerekir. Yani kendisine işâret edilmeye elverişli birden fazla şeylerin bulunmasını îcâbettirir. Halbuki biz, onların akıl gözleriyle birden başka hiç bir şeyi görmediklerini ve gözlemediklerini açıklamıştık. Bu sebeple «O» lafzı bu zâtların (Mukarrebûn) yanında tâm bir irfânın meydana gelmesi için yeterlidir.

İkinci makâm, sağcıların (Ashâb'ül-Yemîn) makâmıdır ki bu öncekinin altında bir makâmdır. Bunlar hakkı var olarak gördükleri ve yaratıkları da aynı şekilde var olarak gözledikleri için varlıklarda çokluk meydana gelmiştir. Bu sebeple bunlar için «O» lafzı hakka işârette yeterli olmamıştır. Ve bunlar için hakkı halktan ayırd etmek üzere ayırd edici bir işâretin bulunması gerekmiştir. İşte bunlar Allah lafzı ile «O» lafzını birleştirmek zorundadırlar. Ve onların bu durumundan dolayı kendileri için «O Allah» lafzı kullanılmıştır. Çünkü «Allah» lafzı, kendisinden başkasının kendisine muhtâç olduğu ve kendisinin ise kendisinden başka her şeyden müstağnî olduğu bir var olanın adıdır. Böylece O, kendisinden başkalarının kasdedildiği zâttan ayırd edilmiş olmaktadır.

Üçüncü makâm, solcuların (Ashâb-ı Şimâl) makâmıdır ki bu, makâmların en aşağısıdır. Bunlar vücûdu vâcib olanın birden çok olmasını câiz görürler. İşte bunları red ve görüşlerini ibtâl için daha önceki «O Allah» lafızlarına ilâve olarak «bir tektir» lafzı getirilmiştir ve «O Allah bir tektir.» buyurulmuştur. Burada şeyhin oğlunun söyledikleri son buluyor.

Sûfîlerdeki isimle zikredilme âdetinin doğruluğu burada anlaşılıyor. Şöyle ki: Sûfîlerden başlangıç ehli olanlar (mübtedî) gözleri perdeli bulundukları için sonuç ehli (müntehî) olanlara —ki bunlar perdesi açılmış olanlardır— tâbidirler. Sanki onların hepsi varlıkta Allah'tan başka hiç bir şey gözlememişlerdir. Bu sebeple onların katında Allah, sürekli olan mutlaklık hüviyetiyle taayyün etmiştir. Ve aslâ ta'yîn etmeye de gerek yoktur. Dolayısıyla «O» zamîri Allah'a râci'dir, O'ndan başkasına değil. Nitekim, «Onu Biz indirdik.» kavlindeki zamîr de Kur'ân'a râci'dir. Çünkü onunla taayyün etmekte ve zihne gelmektedir. Bu takdîrde «o» bir zamîrdir, belirli bir mercii yoktur, öyleyse onunla Allah'ı zikretmek nasıl gerçekleşir? diyen ta'n edicinin sözü merdûddur. Çünkü bütün zamîrler isimdir ve bütün isimler de zikirdir, açıklık veya gizlilik bakımından aralarında fark yoktur. Buna göre sûfîlerin ıstılâhında «hüve» kelimesine elif lâm'ın girmesi câiz olur. Çünkü bu, hüviyyete işârettir. Istılâhta tartışma olmaz. «De ki» kavline gelince; bu, bir emirdir ve tafsîlâtın açıklanması sadedinde vârid olmuştur. Burada Allah Teâlâ'nın: «Allah, şehâdet etti ki, gerçekten O'ndan başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sâhipleri de.» (Âl-i İmrân, 18) kavlinin sırrına işâret vardır. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Cem' makâmında hüviyetin birliğine Ben şehâdet ettim. Binâenaleyh sen de fark makâmında o birliğe şehâdet et ki, bir teklik (Ahadiyyet) ve bir tek olmayış (lâ Ahadiyyet) sırrı ayân olsun ve böylece her ikisi arasında birlik ve ayrılık tetâbuku gerçekleşsin. Zihnimize böyle geldi, halin hakîkatını en iyi Allah bilir. Bu sûre «De ki» kavli olmadan, «O Allah, bir tektir.» şeklinde de okunmuştur. Nâs ve Felak sûrelerinde de böyle okunmuştur. Zîrâ bu sûre tevhîd, öbür sûreler de sığınmadır. Binâenaleyh, bunlarla duâ edilmesi ve bunların tebliğinin emredilmesi uygun düşer. A'lâ sûresinde bu konu burada tekrârını gerektirmeyecek şekilde geçmişti.

Bazıları da derler ki: Burada «De ki» kavli mushafta kaydedilmiş ve okunması gerekli görülmüştür. Ancak «De ki» kavli ile emredilen kimsenin emri kabul etme makâmında bunu telaffuz etmesi âdet değildir, yalnızca söyleneni yerine getirir. Çünkü yalnız emredilen, onunla muhâtab olan değildir, emredilenle birlikte herkes onunla muhâtabtır. «De ki» lafzının kaydedilmesi, kullara lutuf olarak asırlar boyunca devâmını sağlamak içindir. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 536-537).

İmâm İbn Teymiyye der ki: Hişâm İbn Hakem ve Muhammed İbn Kerrâm ile onlara uyanlardan Allah'ın cisim olduğunu söyleyenler «Allah Samed'dir» kavlini delil getirirler. Onlar derler ki; O, Samed'dir. Samed, karnı olmayan demektir. Bu ise ancak ses çıkaran cisimler için bahis mevzûudur. Çünkü bu cisimlerin karnı olmaz. Dağlar ve kayalar gibi ve yine taştan yapılan direkler gibi. Bu sebeple bu âyetin tefsîrinde: Samed; kendisinden bir şey çıkmayan ve kendine bir şey girmeyen, yeyip içmeyen demektir, demişlerdir. Bunların olumsuzluğu ise ancak cisim olan şeyler için düşünülebilir. Derler ki: Samed'in aslı birleşmedir, mal biriktirmek de buradan gelir. Bu ise ancak toplanabilen cisimler için düşünülebilir. Bunu reddedenlere gelince; onlar derler ki: Samed, ayrılıp bölünmesi câiz olmayan şeydir. Evrendeki her cismin ise ayrılıp bölünmesi câizdir. Ve yine derler ki: O, bölünme ve ayrışmayı kabul etmeyen bir tektir. Evrende bulunan her cismin, bölümlere ayrılması ve parçalanması câizdir. Ve onlar derler ki: Siz ona cisimdir derseniz, bu takdîrde o; cevherlerden ya da madde ve sûretten mürekkeb bir bileşik olacaktır. Mürekkeb ve bileşik olan şey ise parçasına muhtâç olur. Binâenaleyh Allah Teâlâ Samed'dir. Samed ise başkasından müstağnî olan şeydir, dolayısıyla bileşik olan şey samed olmaz. İbn Teymiyye'nin sözü burada son buluyor.

Râzî de der ki: Müşebbihe'nin câhillerinden bir topluluk bu âyetı delil getirerek, Allah Teâlâ'nın cisim olduğunu söylemişlerdir. Bu ise bâtıldır. Çünkü biz O'nun bir tek olmasının cisim olmasına aykırı olduğunu açıklamıştık. Binâenaleyh bu âyetin mukaddimesi, Samed'den bu mânânın kasdedilmiş olmasının imkânsızlığını gösterir. Bu tefsîre göre; samed, üst üste binmiş olan cisimlerin niteliğidir. Allah ise bundan münezzehtir. Öyleyse bu ifâdenin mecâz anlamına hamledilmesi gerekir. Bunun sebebi ise şudur: Bu şekilde olan bir cismin başkasından etkilenmesi ve te'sîr altında kalması imkânsız olur. Bu da Allah Teâlâ'nın kendiliğinden vâcib olduğunu, varlığında değişmenin imkânsız olduğunu, bütün sıfatlarıyla birlikte bekâ sıfatının da bulunduğunu gösterir. Râzî'nin görüşü de burada son buluyor.

Ben derim ki: Samed kelimesinin te'vîli konusunda en sahîh görüş bizim ilk zikrettiğimiz görüştür. Bu görüş İbn Cerîr'in ve başkalarının Arap dilinde bu kelimeden çıkarmış oldukları anlamdır. (Bu kelimenin mânâsı konusunda iki meşhûr görüş vardır. Birincisi; samed, karnı olmayan şeydir. İkincisi; ihtiyâçlar halinde kendisine başvurulan efendi, demektir. Birinci görüş, sahâbe ve tâbiînden selef-i sâlihîn'in ekseriyetinin görüşü ile lügat ehlinden bâzılarının görüşüdür. İkinci görüş ise, selef ve haleften bir tâifenin görüşü ile lügat bilginlerinin hepsinin görüşüdür.) Bu kesinleştiğine göre, bunun ötesinde ikinci görüşe gerek kalmaz.

Üçüncü olarak İbn Teymiyye der ki: Nasıl Allah Teâlâ'yı her türlü ayıp ve eksiklikten tenzîh etmek gerekiyorsa, yaratıklarından herhangi bir şeye benzemekten de tenzîh etmek gerekir. O'nun için sâbit olan kemâl sıfatlarından hiç birine benzemediğini belirtmek îcâbeder. Bu iki tür tenzîh Allah için vâcib olan tenzihleri ifâde eder ve bu sûre her iki tenzîh şekline de delâlet eder. Çünkü «Hiç bir şey O'na denk değildir.» kavlindeki «bir» ifâdesi benzerlik ve ortaklıkları nefyetmektedir. «Samed'dir» ifâdesi ise bütün kemâl sıfatlarını ihtivâ etmektedir. Binâenaleyh her türden eksiklikler Allah Teâlâ'dan nefyedilmektedir. Yaratıklara hâs olan her şey eksikliktir ve bunun Allah Teâlâ'dan tenzîh edilmesi icâbeder. Allah'ın tavsîf edildiği şeyler bunun hilâfınadır. Kullar bu sıfatlardan ilim, kudret, rahmet ve benzeri ona uygun düşen niteliklerle nitelenirler. Çünkü bunlar eksiklik değil, Allah tarafından tesbît edilmiş olan özelliklerdir. Bunlar Allah için kabul edilir, ancak hiç bir şekilde yaratıklar O'na benzemek şöyle dursun, yaklaşacak biçimde bile isnâd edilmez. Hattâ Allah'ın cennette yaratmış olduğu yiyecek, içecek ve giyeceklerden hiç birisi dünyada yarattığına benzemez. Her ikisi de yaratılmış olmakla beraber, aralarında yalnız isim birliği vardır. Allah Teâlâ mahlûkâtın kendi aralarındaki benzerliklerinden uzak olarak yaratandır. Allah Teâlâ kendisine Alîm, Halîm, Raûf, Rahîm, Semî', Basîr, Azîz, Melik, Cebbâr ve Mütekebbir gibi isimleri vermiştir. Ve bazı yaratıklarını da bu isimlerle zikretmiştir. Ancak yaratıklardan hiç birisi bu isimlerle anlamların hiç birisinde yaratıcıya benzer veya denk değildirler.

Dördüncüsü: İhlâs sûresinin Kur'ân'ın üçte birine denk olduğuna dâir yer alan ve bizim de daha önce zikretmiş olduğumuz hadîsle ilgili görüştür. Bu konuda değişik görüşler zikredilmiştir. Ebu'l-Abbâs İbn Süreyc der ki: Kur'ân, üç bölüm olarak indirilmiştir: Üçte biri ahkâm, üçte biri vaad ve vaîd, üçte biri de isimler ve sıfatlardır. Bu sûre, isimleri ve sıfatları içinde toplamıştır.

İmâm Gazzâlî merhûm Cevâhir el-Kur'ân'da der ki: Kur'ân'ın asıl görevi; Allah'ı bildirmek, âhireti bildirmek, sırât-ı müstakîmi bildirmektir. Asıl bilgi bu üçünün bilgisidir. Geriye kalanlar buna bağlıdır. İhlâs sûresi bu üçten birini ihtivâ eder ki bu, Allah'ı tanımak, O'nun kudsiyyetini kabul edip cins ve tür bakımından her türlü ortaklıktan uzak olarak O'nun birliğini açıklamaktır. İşte bu; asıl, fer' ve denkliğin nefyi ile kasdedilen husûstur. Gazzâlî der ki: Samed niteliği ise O'nun varlıkta kendinden başka hiç birine muhtâç olmayan efendi olduğunu iş'âr etmektedir. Evet burada âhiret ve sırât-ı müstakîmden bahis yoktur. Bu sebeple İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir. Yani Kur'ân'ın üç temel esâsından birini anlatmaktadır. Nitekim hacc, Arafât'ta durmak-

tır sözü de böyledir. Yani haccın asıl hükmü Arafât'ta durmaktır. Geriye kalanlar buna bağlıdır.

İbn el-Kayyim el-Cevzî, Zâd el-Meâd'da der ki: Rasûlullah (s.a.), sabah namazının sünnetiyle vitirde İhlâs ve Kâfirûn sûrelerini okurdu. Bu ikisi ilim ve amel birliği ile bilgi ve irâde birliğini, inanç ve maksad birliğini birleştiren iki sûredir. İhlâs sûresi inanç ve bilgi birliğini ihtivâ eder. Her ne şekilde olursa olsun, Allah Teâlâ için ortaklığı mutlak anlamda reddeden birliğin tesbîtini gerektiren şeyleri ihtivâ etmektedir. Samediyyet ise O'na hiç bir şekilde eksikliğin ilişemeyeceği, kemâl sıfatlarının hepsinin isbâtıdır. Baba ve çocuğun nefyi ise samediyyet sıfatının gereğidir. O'nun muhtâç olmayışının ve birliğinin icâbıdır. Teşbîh, temsîl ve benzerin reddi demek olan denkliğin nefyi ise, yine bu sûrede yer alan bir diğer husûstur. Öyleyse bu sûre Allah için her kemâli isbât etmekte, her noksânlığı da reddetmekte, benzer ve eşlik konusunda her görüşü nefy etmekte, mutlak ortaklık durumunu ortadan kaldırmaktadır. İşte bu esâslar, ilmî ve i'tikâdî tevhîdin hepsini birleştirir. Ve bu, sâhibini her türlü sapıklık ve şirk fırkalarından ayırır. Bu sebeple ihlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte birine denk olur. Çünkü Kur'ân'ın ana maksadı haber ve inşâdır. İnşâ emir, nehiy ve mübâh olmak üzere üç şeyden ibârettir. Haber ise iki türlüdür: Biri Yaratıcının zâtından, isimlerinden, sıfatlarından ve rükünlerinden haberdir; diğeri de yaratıklarından haberdir. İhlâs sûresinde O'nun zâtından isimlerinden ve sıfatlarından haber verildiği için o, Kur'ân'ın üçte birine denk olur. Ve okuyanı ilmî şirkten kurtarır. Tıpkı Kâfirûn sûresi kasıdlı, irâdî ve amelî şirkten kurtardığı gibi. Nasıl ilim, amelden önce ve ilim, amelin önderi, rehberi, hâkimi ise; ihlâs sûresi de Kur'ân'ın üçte birine denktir. Bu konuyla ilgili hadîsler hemen hemen tevâtür derecesine ulaşmıştır. Kâfirûn sûresi ise Kur'ân'ın dörtte biridir. Tirmizî'nin, İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivâyette; Zilzâl sûresi Kur'ân'ın yarısına, İhlâs sûresi üçte birine, Kâfirûn sûresi de dörtte birine eşittir, denilir. Hâkim, Müstedrek'inde bu rivâyeti nakleder ve; isnâdı sahîhtir, der. (Cemâleddîn el-Kâsımî, Mehâsin et-Te'vîl, XVII, 6299-6303)

Ahad ile Vâhid arasını Sa'leb şöyle fark etmiştir: Ahade: İbtidâen (birler basamağında) aded binâ edilmez: (احد و اثنان) denilmez, (واحد و اثنان) denilir. (رجل احد) denilmez, (رجل واحد) denilir, demiştir. Lâkin Râzî'nin nakline göre, İmâm Halîl, (احدو اثنان) denilmesinin de câiz olduğunu söylemiştir ki bunda vâhid mânâsına demektir. Hanefîlerden bazıları da farkı şöyle nakleylemiştir: Ahadiyyet hiç bir halde cüz'iyyet ve adediyyet ihtimâline sâhip değildir, vâhidiyyet ise ikisine de ihtimâllidir. (مأة واحدة و الف واحد) denilir, ama (مأة احد) ve (الف احد) denilmez. Hattâbî, Ahadiyyet zâtın tek oluşunu; vâhidiyyet, sıfatta ortaklığı nefy içindir demiş, muhakkikler-

den bunun aksi de nakledilmiştir yani Ahadiyyet, ne zâtında ne de sıfatında şerîki olmayan bir tektir. Allah Teâlâ hakkında bunlar birbirinden ayrılmadığı için Vâhid ile Ahad bir isim hükmündedir denilmiş, onun için bir kısım müfessirler burada Ahad'i Vâhid ile tefsîr etmişlerdir. Nitekim İbn Abbâs'ın ve Ebu Ubeyde'nin de bunu Vâhid diye tefsîr ettikleri söylenmiş ve Vâhid, bölümlenme ve parçalanmayı kabul etmeyendir, diye ta'rîf edilmiştir. Allah Teâlâ hakkında Vâhid ve Ahad biribirinden ayrılmamak itibârıyla ikisi de birdir diye tefsîr etmek herkesin anlaması için daha kolay olur, çünkü Ahad Vâhiddir. Fakat bununla arada hiç fark yoktur zannedilmemelidir. Ebülbekâ, Külliyât'ında Ahad'in Vâhid mânâsına da geldiğini, bununla beraber arada bazı farklar bulunduğunu belirttikten sonra der ki: İki vecihten her birine göre de Ahad ile murâd olunan Vâhid, her yönüyle Vâhiddir, çünkü Ahadiyyet gerek adedî, gerek terkîbî, gerek tahsîlî teaddüd nevilerinin hepsinden tâm olarak uzak bulunmadır. Nisbî olan varlıkla ilgili çokluğun Ahâdiyyet-i Zâtta tüketilmesidir, onun için tenzîh makâmında vâhide tercîh olunur, zîrâ vâhidiyyet adedî teaddüdün nefyedilmesinden ibârettir, aynî çokluk vâhidiyyette de yok olursa da onda nisbî çokluk düşünülebilir... Bunu şöyle de izâh etmişlerdir: Vâhid muhtelif basamaklardaki birliklere söylenebilir, ahad ise onun ekmelidir, mutlak şüpheli olduğu zaman kemâline sarfedileceğinden burada ahadi vâhid diye tefsîr edenlerin murâdı da daha ziyâdesi, daha ekmeli mümkün olmayan vahdetle nitelenen vâhid demek olduğu anlaşılmak lâzım gelir.

Bu münâsebetle burada vahdet, birlik mefhûmuyla vâhid lafzının mânâlarından da biraz bahsetmek iktizâ eder.

İbn Sînâ'nın Şifâ'sında ve (Cürcânî'nin) Mevâkif şerhinde ve diğer kitablarda açıklandığı üzere vahdet, vücûda eşlik eder, yani mefhûmda değil, hâmilde müsâvî olur. Herhangi bir vahdeti olan, bütün olarak mevcûddur ve her mevcûdun bir vahdeti vardır. Hattâ çokun bile. Birçok şeyler bir mâhiyyette birleşerek bir mevcûd olur, meselâ bir on, onların biridir. Ve böyle olması birlik ile çokluğun karşı oluşlarına da mâni olmaz. Zîrâ bir şeye ayni haysiyetle ârız olmuş değillerdir. Aralarındaki o eşit olmaktan dolayı vahdeti, vücûdun kendisi zannedenler olmuştur. Halbuki doğru değildir. Bir cismi parçalamak, birliğini yok etmek olsa da varlığını yok etmek olmaz, kezâ çoğa çok olduğu haysiyetten var denilir de, bir denilmez vahdet ile vücûd hüve hüvesine (o, o olmakta) mefhûmda değil, mevzûda birleşirler. Vahdet, mâhiyyetin aynı da değildir. Vahdet, mâhiyyet üzerine zâid bir mefhûmdur. Onun için mâhiyyet, vahdeti de kesreti de kâbil olur. Ve vahdet, kesretten evveldir. Vahdeti şöyle ta'rîf etmişlerdir: Bir şeyin hakîkatta kendisine ortak olan işlerde bölümlenmez olmasıdır. Gerek nokta gibi hiç bölümlenmesin, gerekse organlarına bölünebilen Zeyd gibi hakîkatına muhâlif par-

çalara bölünsün. Kesreti de bir şeyin hakîkatında ortak olan işlere bölümlenebilir şekilde olmasıdır. Maamafih vahdet, şeyin bölümlenmez olması haysiyyeti, kesret bölümlenebilir olması haysiyyeti demek daha iyidir. Çünkü o bölünmenin, cüz'iye veya parçalara bölümlenebilir olması asıl ta'rîfin dışında tâlî bir şekildir. Fakat bölümlenme denilince yalnız parçalara bölünme zihne gelmemeli, hem de vahdet mülâhazasında ilk nokta-i nazar, ortaklığı red ile cüz'îye bölümlenmeme olduğu anlaşılmak için o, tasrîh olunmuştur. Bu sûretle vahdetin mertebeleri olabildiği gibi, vâhid denilen şeyin vahdetle nitelenmesi de zâtî ve a'razî kısımlarına ayrılır, vâhidin çoka tekâbülü de zâtî değil, a'razîdir. Bundan dolayı bir şey bir cihetten vâhid iken, diğer cihetten veya cihetlerden çok olabilir, ancak vâhid olduğu cihetten çok olmaz. İmdi vâhid cüz'ilere hiç bölümlenmezse yani tasavvuru çoğa hamledilmesine mâni olursa o, şahsî vâhiddir, tasavvuru ortaklığa mâni olmaz da cüz'îlere bölümlenirse o, şahsî olmayan vâhiddir. Şahsî vâhid, eğer hiç bölümlenme kabul etmezse, yani cüz'îlere bölümlenmediği gibi cüz'lere de ayrılmazsa işte o hakîkî vâhiddir, onun bölünmez olmaktan başka bir mefhûmu yoksa o vahdetin kendisidir. Eğer ondan başka da bir mefhûmu varsa; ya bir vaz'ı vardır, ya yoktur. Eğer bir vaz'ı varsa, yani hissî işâreti kabul edebilecek durumda ise o noktadır, vaz'ı yoksa o «müfârık»tır, yani yalnız işâreti aklî işâreti kabul eden mücerred (soyut) bir şeydir. Bizim; ben, o, diye ifâde edebildiğimiz duygumuz gibi. Ve eğer tek bir şahıs, cüz'iyyâta inkısâm etmemekle beraber cüz'î mikdârlara inkısâmı kabûl ederse o cüz'ler ya birbirine benzer, ya ayrıdır. Benzer ise, o bitişme yoluyla birdir. Basit cisim gibi; yok eğer ayrı ise o da toplanma yoluyla birdir. Bir ağaç gibi.

Şahsî olmayan bire gelince; ki o bir cihetten bir, diğer cihetten çoktur. Onun bir olma ciheti, ya zâtîdir, yani o, çoklukların mâhiyyetinden hâric değildir, yahud a'razîdir mâhiyyetten hâricdir. Eğer zâtî ise o zâtî, ya mâhiyyetinin tamâmıdır, bu tür olarak birdir veya mâhiyyetin cüz'üdür. Bu cüz', tamâmı müşterek ise cins olarak birdir, değil ise bölüm birdir. Ve eğer bir olma ciheti ârızî ise, birliği a'razîdir. Bu ârız o çokluklara tab'an ya mevzû' olur, gülen ile ağlayan insanlıkta birdir, gibi veya mahmûl olur; pamuk ve kar beyâzlıkta birdir, gibi. Evvelkine mevzû' olarak bir, ikinciye mahmûl olarak bir denilir. Ve eğer bir olma ciheti ne zâtî, ne de a'razî olmazsa, yani aslâ mahmûl olmaz ise ona da vâhid nisbet olarak bir veya bil'münâsebe bir denilir ki nefsin bedene nisbeti hükümdârın şehre nisbetidir denilmesi böyledir. Bu iki nisbet, tedbîr mânâsı itibârıyla birdir demek olur. Tedbîr ise nisbetin mahmûlü değil, nefsin ve hükümdârın ârızıdır. Bunlar anlaşıldıktan sonra, bu birin bu kısımlara ıtlâkı eşit şekilde değil, teşkîk ile olduğu bir denilmeğe hangisinin daha evlâ olacağı da anlaşılmış olur ki şahsî bir nev'iyle bir-

den evlâ, o cinsiyle birden evlâ, o faslıyla birden evlâ, böyle zâtîsiyle bir, a'razî bir halden dolayı birden evlâ, o da nisbî birden evlâdır. Şahsî bir kısımlarından da hiç bölünmeyi kabûl etmeyen hakîkî bir, herhangi bir şekilde bölünmeyi kabul edenden evlâdır. Demek ki birler, hakîkatları ile muhteliftirler. Özel varlıklar hakîkatları muhtelif olmakla beraber, mutlak vücûd mefhûmunda a'razî olarak mevcûd diye iştirâk ettikleri gibi birlik mefhûmunda da ar'azî olarak bir diye iştirâk etmiş olurlar. Onun için birlerin her hükümde iştirâkleri lâzım gelmez. Varlık bakımından vardır, i'tibârî olanı vardır, mâhiyyet üzere zâid olanı vardır, mâhiyyetin kendisi olanı vardır. Cüz'î mâhiyyet olanı vardır. Sâir hükümler de böyledir. Meselâ bazısında cevher, diğer bazısında araz olabilir, bunlar kolay anlaşılabilmek için şahsî olmayan birliklerin nevilerine göre isimler verilmiştir: Nevi'de olan birliğe «mümâselet», cinste «mücâneset», keyfiyyette «müşâbehet», kemmiyyette «müsâvât», şekilde «müşâkele», vazı'da «müvâzât ve mühâzât», etrâfta «mutâbakat», nisbette «münâsebet» denilmiştir. Hep bunlar aded ile alâkadâr olan birlerdir. Kezâ şahsî bir de bunlardan biri veya bir kaçı ile adede dâhil olabilir, meselâ bir misli veya nazîri, onun gibi bir şahıs daha bulunarak ikisi bir bütünün birer parçası veya bir tümelin tekleri olabilirler. Misli olmayan bire ferd, mütevahhid, vahîd denilir ki bizim, tek, biricik, yegâne dediğimizdir. Meselâ bizim âlemimizde arz tek, ay tek, güneş tektir, ferddirler, bununla beraber teklikleri de izâfîdir, her cihetle tek değildirler, meselâ, cisim olmakta küre biçiminde olmakta ferd değildirler, sonra misilleri de mümkündür. Şahıslara, cüz'îlere ferd ıtlâk edişimiz de ferdiyyetin tâm mânâsıyla her cihetten değil, temâyüz ettikleri birer vecih itibârıyla izâfî ve imkânîdir, bu vech iledir ki ferdde birçok kıymetler toplanıp birleşerek Hakk'ın zâtının birliğine bir âyet olurlar ki biz onu, sade; ben, sen, o, diyerek duyduğumuz birlik şuûrlarının delâletiyle çokluklar içinden seçer ve nihâyet aded fikrini de silerek bütün o çoklukların kıymetleri kendisinde tâm tenzîh ile birleşen hakîkî ferd şuûruna ereriz ki, o vakit «Dikkat edin, Allah'ın zikri ile kalbler huzûra erer.», «İşler Allah'a döndürülür.» ve «Bizim emrimiz sadece bir göz açıp kapamak gibidir.» âyetlerinin sırrı zâhir olur. Ve işte o, bütün çokluklar kendisinde tükenip bütün kıymetler kendisinde birleşen bütün varlığı tutan, ezelî, ebedî sürekli varlık kendisinin olup bir ikincisini farz bile tenâkuz olan o tek bir duygusu; hakîkî ferd duygusudur, Ahad duygusudur. Bu nefy edilince her şey nefy edilmiş olur. Yukarıda beyân olunduğu üzere Ahad, olumsuzlukta umûm ifâde eder, denilmekle de bu mânâ anlatılmıştır, (لا احد) demek hiç bir şey yok demektir. Onun için bütün başka olanları nefy eden tâm mânâsıyla teklik, hakîkî infirâd mefhûmu düşünülmeden bir demekle Ahad ifâde edilmiş olmaz. Nitekim Râğıb da şöyle demiştir: Vahdet, infirâddır,

vâhid de hakîkatta aslâ cüz'ü olmayan şeydir, sonra her mevcûda ıtlâk olunmuştur, adedlerden herhangisi olsa ona bir demek sahîh olur, bir on, bir yüz, bir bin denilir, o halde Bir, müşterek lafızdır, altı vech üzere isti'mâl olunur.

Birincisi: Cinste yâhud nevi'de bir olandır, insan ve at cinste birdir. Zeyd ve Amr nevi'de birdir, dememiz gibi.

İkincisi: Bitişme yoluyla bir olandır, ya hılkaten olur, bir şahıs demek gibi veya yapma olur ki bir meslek demek gibi.

Üçüncüsü: Nazîri olmadığı için bir olandır. Ya hılkatta olur ki; güneş birdir, demek gibi, veya fazîlette olur ki; falan, asrının biriciğidir, demek gibi ve biricik dokunmuş, denilmek gibi.

Dördüncüsü: Parçalanamadığı için bir olandır. Ya küçüklüğünden dolayı olur ki hebâ' gibi, veya katılığından dolayı olur ki elmâs gibi.

Beşincisi: Mebde' için birdir; ya adedin mebde'i için; bir, iki gibi veya hattın mebde'i için; bir nokta gibi, bütün bunlarda birlik ârızîdir.

Allah Teâlâ'nın vasfı olduğunda birin mânâsına gelince: Ne parçalanma ne de çokluk sahîh olmayan demektir, ve bu birliğin zorluğundan dolayı Allah «Allah bir olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların kalbleri tiksinir.» (Zümer, 45) buyurmuştur ki bir, münferid (tek, yalnız) demektir. Yukarıda geçtiği gibi bununla Allah'ın gayrı da vasfolunur, fakat Ahad ile Allah'tan mâadâsı vasfolunmaz ilh.

Ebu'l-Bakâ da Külliyât'ında hulâsa olarak şöyle der: Birlik kullanılınca onunla tecezzî ve inkısâm bulunmamak murâd olunur. Bu mânâda Bir, çok kullanılır, bazan da birlik sayısal çokluğun mukâbiline ıtlak olunur. Bu mânâca da Ahad ve ferd çok ıtlâk edilir.

Birin iki mânâsı vardır: Birisi birlik kendisiyle kâim olandır. Bu mânâca bir bölümlenme ve parçalanma kabul etmeyendir.

İkincisi de zâtında naziri, fiillerinde ve sıfatında benzeri olmayandır. Vücûdda bu iki mânânın ikisiyle de hakîkaten nitelenen Allah Teâlâ'dan başka yoktur. Çünkü var olanlardan atom gibi parçalanma kabul etmeyen de, misline ve emsâline eklenmiş olabilir. Arş ve Kürsî gibi nazîri olmayan ve ay ve güneş gibi nev'i şahsına münhasır bulunanların hepsine nazîr isbâtı mümkündür. Fakat Bârî Teâlâ'nın bölümlenmesi ve parçalanması muhâldir. O'nun misli de yoktur, nazîri de yoktur, benzeri de yoktur. Ve tevhîdin üç mertebesi vardır: Birincisi, tevhîd-i zât mertebesidir. Bu istihlâk makâmı, fenâfillâh makâmıdır ki Allah'tan başka mevcûd yoktur (var zannedilenlerin hepsi fânî olur da yalnız bir tek zâtullah mevcûd kalır).

İkincisi; tevhîd-i sıfat mertebesidir ki ayrı ayrı olan her kudreti O'nun kapsamlı kudretinde ve her ilmi O'nun kâmil ilminde yok olmuş görmek ve hattâ her kemâli O'nun kemâlinin nûrlarından bir parıltı görmektir.

Üçüncüsü; tevhîd-i ef'âl mertebesidir ki bu da vücûdda Allah'tan başka müessir yok olduğu ilm el-yakîn veya ayn el-yakîn veya hakk el-yakîn tahakkuk etmektir ilh.

Kısacası birlik, en mükemmel ve en belîğâne olduğu, yani bir denilebilenlerin hepsine Ahad denilemeyeceği için, Ahad'i bir ile tefsîr edenlerin de murâdı, üzerinde kesir veya ekleme ile aded tasavvur olunabilen birlerin biri demek olmayıp en kâmil ve tâm mânâsıyla hakîkî bir demek olduğunu anlamak îcâbeder ki bu, bütün mânâsıyla bir ve eşi mümkün olmayan tek demek olur. Onun için bazı değerli kişiler bunu şöyle tefsîr etmiştir: Zâtı; hâricen ve zihnen terkîb ve taaddüdden ve bunları gerekli kılan cismiyyet gibi, yer edinme gibi ve hakîkatının ülûhiyyeti gerekli kılan vücûdun vâcib olması zâtî kudret, tâm hikmet ve sâir özelliklerde ortaklık gibi, şâibelerden münezzeh olan bir ilh. Bu ifâde İbn Sînâ'nın bu sûre-i celîle'ye olan tefsîrinden muktebes ve sıfatların nefyi tevehhümünü def' için bir ihtâr gibidir.

(Elmalı'lı merhûm bundan sonra İbn Sînâ ve Râzî'nin görüşlerini aktarmaktadır. Biz bunları doğrudan bu müelliflerin eserlerinden tercüme ettiğimiz için burada tekrâr vermiyoruz.)

Şüphe yok ki bütün mes'ele; âlemde kendimiz de dâhil olduğumuz halde yokken var, varken yok edilip durduğunu görmekte olduğumuz iç ve dış dünyadaki çoklukların başlangıcı ve varış yeri olan Allah Teâlâ'nın birliğini tanıtmak olduğu için, onunla O'nun eseri, yaratığı olan çokluklar arasındaki nisbeti ifâde eden sıfatı mülâhaza etmek te zarûrîdir. Ülûhiyyet mülâhazası bir sıfat mülâhazasıdır. Kuvvetsiz madde, fiilsiz fezâ, ilimsiz tabîat gibi sıfatsız olarak sadece «o» diye mülâhaza olunan zât delâlet ettiği şey nitelik demek olan bir kemâl, bir hüsün ve hayır mülâhaza edilmiş olmaz. Olmayınca da bir hamd ü senâya lâyık olup olmadığı tanınmış olmaz. Halbuki ülûhiyyet, ma'bûdluk her hamd ü medha hak kazanmayı ifâde eden sübûtî ve selbî nâmütenâhî kemâl sıfatlarının güzellik, yükseklik nisbetlerinin hepsini toplayan en hâs, en mümtâz bir sıfattır ve bu imtiyâz ve ihtisâs O'nun hakîkatta zâtî birliğinin ifâde ettiği şeydir. Bununla muttasıf olan zâtın birden ziyâde olmasına ve O'nun zâtında ve sıfatında ortağı bulunabilmesine aykırıdır. Allah ism-i şerîf'i, zât ismi olmakla beraber sırf zâtın ismi değil, ilâhlık sıfatıyla muttasıf olan zât-ı ekmelin ismidir ,bundan dolayı da ismin ta'rîfinde; Allah, kemâl sıfatlarının hepsini câmi' Vâcib el-Vücûdun zâtının ismidir, diye ifâde olunur. Kemâl sıfatlarının hepsini câmi' Vâcib el-Vücûd sıfatı ise her hamd ü senâya hak kazanmış olmayı ifâde eden ve en yüce kemâl olan tek ülûhiyyet sıfatıdır. Ve Allah Teâlâ'nın zâtına mahsûs ve zâtının gereği olan bir sübûtî sıfatıdır: Allah, ilâhtır denilir. Sübûtî olduğu için de varlığı vâcib, ilim, kudret, tekvîn, rubûbiyyet gibi sübûtî sıfatların toplamının hepsini câmi', sıfatların en

hâs olanıdır. Bundan dolayı Râzî, Allah isminin sübûtî sıfatların toplamına delâlet ettiğini söylemiştir. Maamafih yalnız sübûtî sıfatlar değil, selbî sıfatları da ihtivâ ederek sâbit olan bir sübûtî sıfattır. Çünkü çirkinlik ve eksiklik sıfatları nefy edilmeden kemâl sâbit olmaz, bu i'tibârla Allah ism-i Celâli selbî sıfatlara da delâlet eyler, ma'rûf olan da budur, fakat bu delâlet, ülûhiyyet sübûtî sıfatının zımnında olmak hasebiyle sarîh değildir, müşriklerin şirke düşmesi de bundandır. Onun için burada «O'nun benzeri hiç bir şey yoktur.» gibi selbî sıfatlar toplamına delâleti Ahad ismi ile tasrîh edilmiştir. Çünkü yukarıki izâhâttan da anlaşıldığı üzere Ahadiyyet, parçalanmayı, taaddüdü, şirki nefy eden bir selbî sıfattır. Ve böyle olduğu da «Doğurmamış, doğurulmamış ve O'nun dengi hiç bir şey yoktur.» ifâdesi ile izâh buyurulmuştur. Râzî bu nüktelere tenbîh ederek sıfat ve isimlerin çokluğu Hıristiyanların zannettikleri gibi zâtta çokluğu gerektirmeyeceğini de anlatmış, İbn Sînâ gibi o da sıfatın tegâyyürü, zâtın hakîkatında ayrı ayrı birer vücûd teşkîl edecek, onun dayanağı olacak hâricî veya aklî cüz'ler olmak sûretiyle değil, hepsi bir vücûda râci' nisbetler ve izâfetler kabîlinden olmak sûretiyle nisbî olduğunu söylemiştir ki bu mes'ele, akâidde; sıfat zâtın aynı mı gayrı mı? diye meşhûr olan bir bahsin mevzûudur, Hukemâ ve Sofiyye bir kısım kelâmcılar hüve hüvesine aynı demişler diye meşhûrdur. Lâkin sıfatta nisbet veya selb mülâhaza edildiği cihetle nisbete hüve hüvesine zâtın aynı demek pek doğru görünmez. Âlim ayn-i zât olsa da ilim âlimin kendisidir demek iyi anlaşılmaz. Maksad, zâtın aynına râci' olduğunu söylemektir. Zât, sıfattır veya sıfat, zâttır demek bir tenâkuz gibi olacağı, gayrıdır demek de vücûdda mütemâyiz iki zât varmış gibi bir varsayımı gerektireceği cihetle Eş'arî; ne aynı, ne de gayrı, demiştir ki sıfat, zât ile kâim olduğundan hakîkatta iki şey yok demektir ve bu daha sağlamdır. Bir kısım kelâmcılar da mefhûmda temâyüzü gözeterek sıfat denilen, zât denilenin aynı olamayacağını, aynı olmayınca da gayrı denilmek lâzım geleceğini söylemişlerdir ki bunlar ayniyyet ve gayriyyeti iki zıddın karşıtı olarak mülâhaza eylemişlerdir. Genellikle zihinlere bu daha mülâyim gelirse de bunu söylerken bir zâta mukâbil gayr denildiği zaman vücûdda diğer bir zât varmış gibi bir tevehhüme düşmekten sakınmak îcâbeder. Çünkü zihin sıfatı da zât gibi bir mevzû' halinde tecrîd ederek niteliğin, nitelenene ihtisâsı sûretiyle sıfatın sıfatı diyerek düşünüp giderken hareketin başlangıç noktasını unutursa sıfatları da zât diye telâkkî etmekte yanılır. Zât ve sıfat kelimesinin lisândaki muhtelif basamaklarını göremez.

Bu münâkaşalardan maksad ise nâmütenâhî kemâl sıfatlarını Hakk'ın zâtında isbât ile beraber zâtta çokluk olmadığını, hepsinin bir zâta râci' olduğunu anlatmaktır. İslâm'da filozoflar, sûfîler, kelâmcıların hepsi de zâtta çokluk olmadığından fi'lin çokluğu gibi sıfatın çokluğu

dahi zâtta bir parçalanma veya taaddüd ifâde etmeyeceğinde müttefiktir. Bunu şöyle hülâsa edelim:

Allah Teâlâ, zâtî sıfatlarının toplamından teşekkül etmiş mürekkeb bir mâhiyyet değildir. Başka bir deyimle O'nun zâtı, sıfatının gereği değil, sıfatı zâtının gereğidir. Sıfatın hakîkî mânâsı da budur. O'nun vücûdu bizâtihî vâcib olduğu gibi sıfatı da başka olarak değil, aynî zâtıyla vâcibdir. Ve biz, ilâhî sıfatları düşünmekle edindiğimiz mefhûmlardan nefsimizde Allah Teâlâ'nın hüvviyetini teşkîl eden bir mefhûm edinmiş olmayız, ancak O'na olan nisbet ve ihtiyâçlarımızı duymuş ve O'nun tecelliyâtına delâletler edinmiş, esmâ ve ahkâmına ma'rifet hâsıl etmiş oluruz.

Fâtiha sûresinde bütün hamdin Allah'a mahsûs olduğu beyân olunurken Allah zât ismi, ülûhiyyet vasfı ile bütün kemâl ve cemâl sıfatlarının hepsini birden câmi' olduğu anlatılmak üzere bütün yüksek nisbetlerin toplandığı «âlemlerin Rabbı, Rahmân ve Rahîm, din gününün sâhibi» gibi sıfatlarıyla tavsîf olunup ibâdet ve yardım dileme O'na tahsîs edilmiş, sonra da bu esmâ ve sıfat aleminin delâleti ve Kur'ân'ın beyânları ile tafsîl olunup nihâyet O'nun zât ve sıfatının Ahadiyyeti karşısında bütün çoklukların tüketilmiş olduğu tanıtılmak üzere «De ki: O Allah, bir tektir.» buyurulmuştur. Şu halde bizim duyduğumuz, bildiğimiz, düşündüğümüz çoklukların, adedlerin hiç biri; ne cevherleri, ne arazı, ne parçaları, ne bütünü, ne cüz'îsi, ne küllîsi O değildir, O'nun ikincisi de değildir. Mertebe mertebe hepsi de O'nun halk ve emriyle onu haber veren göstericisi, âyetleri, kelimeleridir. Kelimelerin medlûllerine, isimlerin müsemmâlarına, alâmetlerin âyetlerin, nişânelerin konularına, eserlerin müessirlerine delâlet eyledikleri gibi hep O'na delâlet eyler, hep O'na olan nisbetlerini ifâde ederler. Vücûdları kendilerinden ve kendileri için olmadığından dolayı gerek dış dünyada gerekse iç âlemde varlıkları müddetince hep O'na olan ihtiyâç ve alâkalarını ve hep kendi hiçlikleriyle O'ndan aldıkları kuvyeti, kıymeti, mânâyı anlatırlar, onun için «heme ost = hep odur» demek de bir mânâ ile doğrudur. Çünkü hepsinin vücûdî ve ilmî kıymeti O'na delâlet ve rücû'dan ibârettir, kelimenin hüküm ve kıymeti mânâsına râci'dir, sürekli var olan O, her şeyin istediği O'dur. O'ndan başka hiç bir şey, hep olamaz. Yani vücûdun bütün kemâlini câmi' olamaz, bütün âlem ne kadar kemâl eserini hâiz olursa olsun, imkân basamakları sonsuz olduğundan, bulunduğu her mertebe de kemâl, sonsuz ve daha yüksek tekâmüle kabil olarak rubûbiyyet kanununun hükmü altındadır. Onun henüz fi'le çıkmamış yarını, sonu âhireti vardır. Bütün kemâl kendisinde bilfiil olan ise Evvel ve Âhir olan Hayy, Kayyûm Vâcib Teâlâ'dır. Evvel ve Âhir, Zâhir ve Bâtın hep birleşmeden hep olamaz, hiç bir tekâmüle ihtiyâcı olmayan hep bir ancak O Rabb'ül-Âlemîn olan Allah'ü Ahad'dir,

onun için yukarıda zikrettiğimiz vechile, Sâbikûn O'ndan başka varlık tanımamışlar «O'nun zâtı müstesnâ her şey helâk olacaktır.», «Onun üzerinde bulunan her şey yok olur. Yalnız Celâl ve ikrâm sâhibi olan Rabbının zâtı bâkî kalır.», «Bu gün mülk kimindir? Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ındır.» buyruklarının doğruluğunu her lahza müşâhede etmişlerdir. Onu duymayanlar da yarın duyarlar. (Elmalı'lı, Hak Dini Kur'ân Dili, VIII, 6279-6296)

İslâm Düşüncesinde Tevhîd Gerçeği

Tevhîd İslâm düşüncesinin dayandığı ilk temel esâstır. İslâm düşüncesinin dayandığı ilk temel esâs olduğu gibi düşünce sisteminin husûsiyetlerinden de birincisidir. İslâm düşüncesi hâlis tevhîd inancı ile yeryüzünde geçerli olan diğer i'tikadî ve felsefî düşünce sistemlerinden ayrılır. İşte bunun içindir ki biz burada «İslâm düşüncesinin husûsiyetlerinden» bahsederken «tevhîd» akîdesinden söz ediyoruz. Bu araştırmamızın ikinci bölümünde İslâm düşüncesinin esâslarından bahsederken de tekrâr bu konuya döneceğiz.

İslâm düşüncesinin husûsiyetlerinden söz ederken tevhîd akîdesinden bahsedişimizin gâyesi, İslâm düşüncesinin tevhîd prensibiyle diğer inanç ve sistemlerden ne derece ayrıldığını göstermektir.

Bu arada şunu da belirtmek isteriz ki «tevhîd» Allah indinden gelen her dinde karşılaştığımız en bâriz husûsiyetlerden birisidir. Ayrıca ilâhî dinlerin dayandığı temel esâsların da başında gelir. Esâs itibârıyla tarih boyunca gelen semâvî dinlerin hepsi İslâm esâsına dayanmaktadır. Ve hepsinin genel adı İslâm'dır. Çünkü İslâm, tek başına Allah'ın dinine teslîm olmak ve hayat hâdiselerinde yalnız Allah'ın nizâmına uymak ve her türlü işte Allah'ın emrini benimseyerek O'nun nizâmına, şerîatına uyarak Allah'a kulluk etmektir. Gerek pratik hayat hâdiselerinde, gerekse ibâdet duygularında yalnız Allah'a kulluk etmektir. Ne var ki zamanla bu ilâhî dini getiren peygamberlerin peşinde gidenlerin düşünce sistemleri bozulmuş, bir takım sapıklıklar ve tahrîfler başgöstermiş, bunun yanı sıra câhiliyet düşünceleri dinlere baskın çıkmış ve yeryüzünde sağlam dinî esâslara dayalı bir düşünce sistemi kalmamış. Sâdece Allah'ın hıfz u inâyeti ile tahrîf elinin uzanamadığı insanların hayatına hâkim olan câhiliyetin ışığını söndüremediği ve Hz. Muhammed (s.a.)in getirdiği bu düşünce sistemi kalmıştır. Tevhîd beşeriyetin sâhip olduğu yegâne ilâhî din olan İslâm'ın ana husûsiyetlerinden birisi olarak devâm edip gitmiştir.

Bir de belirtmek zorunda kaldığımız başka bir husûs var. O da tevhîd akîdesinin sâdece bu düşünce sistemine mahsûs olarak kapladığı sâhâ. Ve tevhîd düşüncesine dayalı pratik hayatın muhtelif yönleriyle ilgili ahlâkî ve içtimâî tanzîmât... Müslümanın düşünce sisteminde tev-

hîd akîdesi kâinâtın her safhasına yayılmıştır. Kâinâttaki yegâne faâl güç Allah'ın birliğinde ortaya çıkan güçtür. Müslümanın hayatında tek başına hâkim olan güç Allah'ın birliğine dayalı güçtür. Ayrıca tevhîd inancı insanlığın gizli açık... Büyük küçük... Üstün basit... Duygu ve hüküm... İnanç ve amel... Ferd ve toplum... Dünya ve âhiret ile alakalı bütün yönlerini tanzîm eden bir unsurdur... Ve varlıklar dünyasında âlemşümûl tevhîd akîdesinin dışında bir zerre bile oynayamaz.

İslâm düşüncesi şu esâsa dayanır: Ortada bir ulûhiyet gerçeği vardır. Bir de kulluk gerçeği. Ulûhiyet tek başına Allah'ın zâtına mahsûstur. Kullukta ise Allah'ın dışında kalan her şey ve her varlık müşterektir. Hak Teâlâ ulûhiyet gerçeği ile nasıl tek başına temâyüz etmişse buna bağlı olarak ulûhiyetin husûsiyetleri ile ilgili konularda da tek başınadır. Her şey ve her canlı, kulluk konusunda nasıl müşterek ise aynen öyle de her şey ve her canlı ulûhiyetin husûsiyetlerinden tamâmen uzaktır. Şu halde meydanda birbirinden tamâmen farklı ve ayrı iki varlık bulunmaktadır. Biri Allah Teâlâ'nın zâtı, diğeri de Allah'tan başka Allah'a kul olanların varlığı. Ve bu iki varlık arasındaki münâsebet yaratanın yaratılmışla, Allah'ın kulla olan münâsebetidir...

İşte İslâm düşüncesindeki ilk temel kâide budur. Diğer kâideler bu temel kâideden doğar ve onun üzerine kâim olur. Ve İslâm düşüncesinin böyle bir temel kâide üzerine oturmuş olması daha önce de belirttiğimiz gibi onun belli başlı özelliklerinden birisidir.

Biraz önce söylemiş olduğumuz tevhîd akîdesinin Allah indinden gelmiş bütün dinlerde temel kâide olduğu gerçeğini Kur'ân-ı Kerîm muhtelif yerlerde defalarca tekrâr eder. Hem her peygamberin kıssasını anlatırken, hem de toplu halde zikrederken kesin olarak bu husûsu belirtir:

«Andolsun ki Nûh'u kavmine gönderdik de: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük günün azâbından korkarım, dedi.» (A'râf, 59)

«Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik. De ki: Ey kavmim; Allah'a ibâdet edin. Sizin için O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız? dedi.» (A'râf, 65)

«Semûd milletine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik: Ey milletim, Allah'a kulluk edin. O'ndan başka tanrınız yoktur. Rabbınızdan size bir belge geldi, dedi.» (A'râf, 73)

«Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur. Rabbınızdan size apaçık bir burhân gelmiştir.» (A'râf, 85)

«Mûsâ'nın haberi sana geldi mi? Hani o, bir ateş görmüştü de âilesine: Durun, ben bir ateş gördüm. Size ya ondan bir kor getirir; veya ateşin yanında bir yol gösteren bulurum, demişti. Ateşin yanına gelin-

ce; kendisine: Ey Mûsâ, diye seslenildi: Şüphesiz ki senin Rabbın Benim Ben. Pabuçlarını çıkar. Zîrâ sen, mukaddes vâdîde, Tuvâ'dasın. Ve Ben, seni seçtim. Öyleyse vahyolunanları dinle. Şüphesiz Ben, Allah'ım. Benden başka hiç bir ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl.» (Tâhâ, 9-14)

«Allah buyurmuştu ki: Ey Meryem Oğlu Îsâ; sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin? Demişti ki: Tenzîh ederim seni, hak olmayan bir sözü söylemek bana yaraşmaz. Eğer ben, onu söylemişsem; Sen onu elbette bilirsin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben Senin zâtında olanı bilmem. Doğrusu görülmeyeni en iyi bilen Sensin Sen. Ben; onlara Senin bana buyurduğundan başkasını söylemedim. Rabbım ve Rabbınız olan Allah'a kulluk edin dedim. Ben aralarında bulunduğum sürece üzerlerine şâhid idim. Beni öldürdüğünde onların murâkıbı Sensin. Sen her şeye şâhidsin. Eğer onlara azâb edersen; şüphesiz onlar Senin kullarındır. Şâyet bağışlarsan; muhakkak ki Sensin Sen Azîz, Hakîm.» (Mâide, 116-118)

«Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25)

Ne var ki bütün peygamberlerin getirmiş oldukları bu tevhîd akîdesi zamanla tahrîfâta uğramış ve muhtelif inanç şekillerinden kırpıntılar karışmıştır. Gerek semâvî dinlerden, gerekse putperest dinlerden eskiden kalma mitolojik husûsiyetler bu dinlere karışarak onların asıl rengini değiştirmiştir. Kitabımızın baş taraflarında bu konuyla ilgili bir takım bilgiler sunmuştuk. İslâm düşüncesindeki tevhîd akîdesinin kapladığı sâhâyı açıklamaya girişmeden önce tevhîd esâsının, İslâm düşüncesine hâs özelliklerden birisi olduğunu iyice kavrayabilmek için diğer düşünce sistemlerindeki ulûhiyyet ve kulluk ile alâkalı düşünüş tarzlarına temâs etmemiz yerinde olur. Özellikle birbirinden ayrı bir varlığı kabul edip bir nevi ilâh düşüncesine sâhip olan fikir sistemleriyle karşılaştırmamız yerinde olur. Meselâ Hinduizm tek bir varlığa inanır. Var olan tek varlık «Brahma»dır. Hinduizm'de Brahma'nın sıfatları kendisine hâstır ve diğer varlıklardan ayrılır. Mutlak kemâle sâhibtir, tek başına hayrın temsîlcisidir. Gerek devâmlı olması, gerekse ezelî oluşu bakımından, yegâne varlıktır. Ve Hinduizm'de varolan bu tek varlığın dışındaki bütün varlıklar, varlığı mevcûd olmayan «yokluktan» ibârettir... Bu kâinât ve içinde bulunan her şey esâs itibârıyla yokluktan ibârettir.

Ne var ki Hinduizm bir taraftan bu tek varlık fikrini belirtirken, diğer taraftan hayrın ve kemâlin ifâdesi olan gerçek varlığın, şerrin ve eksikliğin timsâli olan «yokluğa» hulûl ettiğine inanmaktadır. Brahma yokluktan ibâret olan bu varlıklar dünyasının her parçasına hulûl etmiştir. Dolayısıyla insanın da içinde bulunduğu bu varlıklar dünyasının her parçası hem varlıktan, hem de yokluktan meydana gelmiştir. Hem

hayırdan, hem şerden. Hem kemâlden, hem de noksânlıktan, hem bekâdan hem de fenâdan.

Şu halde inanmış bir Hindunun en mühim vazîfesi devâmlı olarak kendi benliği ile mevcûd olan hayır, kemâl ve bekâ varlığını; yokluk, şer, noksânlık ve fenâ varlığından sıyırarak Brahma'ya ulaşmak için gayret sarfetmektir. İşte bunun içindir ki Budizm de yokluktan ibâret olan bedenin fedâ edilerek ona hulûl etmiş olan varlığa ulaşmak ve hür olmak herkesin idealidir. Erişilen bu mertebenin adı Budizm'de «Nirvana»dır. Nirvana, varlıklar dünyasından kurtulup hürriyete ulaşarak Brahma'ya dönmektir. Esâsen noksânlıklardan, şerden, fenâdan ve yokluktan meydana gelmiş olan bu âlemi Brahma yaratmış değildir. Sadece ona hulûl etmiştir. Brahma bu kâinâtın idâresini ve tasarrufunu elinde bulundurmaz. Yalnız ona hulûl etmekle her şey kendiliğinden olur.

Bununla birlikte hulûl inancına sâhip olan bu tek ilahlı düşünce sistemine mâlik Hinduizm'e teslîs akîdesinden de birçok husûslar sızmıştır. Zîrâ Hinduizm'de Brahma, tek bir ilahın üç şekilde görünmesiyle ifâde edilir. Brahma bir taraftan yaratıcı şekilde görünür, diğer bir ilâh olan «Fişna» koruyucu şekildedir, «Seyfa» adını verdikleri diğer ilah ise yıkıcı şekilde gözükür. Sonra Hinduizm'de ilahlığın ve felekle-rin kaderine hâkim olan «bir karma ilâh» inancı vardır. Bu karma ilâh âlemin deverânını, varlığı ve yokluğu idâre eder ve işte böylece tevhîd akîdesi o kadar yanlışlıklarla dolu olmasına, hulûl akîdesiyle karışık bulunmasına rağmen kendisini koruyamamıştır.

Eski Mısır dini Achnaton inancında da bir nevi tevhîd şekline rastlanmıştır. Çünkü Achnaton'un tavsîf ettiği ilah «Aton» faâliyet ve vahdâniyet sıfatlarına sâhiptir. Kâinâtı o yaratmıştır, koruyucusu ve idârecisi de odur. İşte «Achnaton»un ilâh anlayışı, beşeriyetin tanıdığı semâvî olmayan dinlerin içerisinde en üstün bir ilâh anlayışıdır. Şu kadar ki «Achnaton» inancına karışmış olan semâvî dinlerin te'sîrini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bununla birlikte Achnaton'un inancına hâkim putperest unsurlardır. Zîrâ Achnaton maddî olarak gördüğümüz güneşi, ilâhın bir remzi olarak kabul eder ve güneşe ilâhî adını takar. Böylece tevhîd akîdesine yaklaşan Achnaton inancı, putperestlikle karışır gider.

Aristo da «Vâcib el-Vücûd olan» bir ilâh ile «mümkin el-Vücûd olan» ilâhı birbirinden ayırır. Şu kadar var ki inandığı ilâh sistemini Aristo kâinât karşısında menfî bir tavır takınmış olarak kabul eder. Önce kâinâtı yaratan Allah değildir. Kâinâtın idâresi ile onun ilgisi yoktur. Sadece kâinâtın hareketi kendi derûnunda gizli bulunan vâcib el-Vücûd'a karşı şiddetli bir şevk ve arzu ile meydana gelmektedir. Ve böylece kâinât Mümkin el-Vücûd halden vücûd haline intikâl etmektedir.

İbrâhîm (a.s.)in dininde de tevhîd akîdesi temel esâsı teşkîl ediyordu. Hz. İbrâhîm bunu İsmâîl'e ve İshâk'a da tavsiye etmşiti. Hz. İshâk'ın oğlu Ya'kûb (a.s.) da tevhîd dinine bağlıydı. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı gibi Hz. Ya'kûb vefât edeceği sıralarda çocuklarına tevhîd akîdesini tavsiye etmişti:

«Kendini bilmezden başka kim İbrâhîm'in dininden yüz çevirir. Andolsun ki dünyada onu seçmiştik. Muhakkak ki o, âhirette de sâlihlerdendir.

Hani Rabbı ona; teslîm ol, buyurduğu zaman; o da: Âlemlerin Rabbına teslîm oldum, demişti. İbrâhîm bunu oğullarına da tavsiye etti. Ya'kûb da: Oğullarım, Allah dinini sizin için seçti. Onun için siz de yalnız müslüman olarak can verin, dedi.

Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Senin ilâhına ve ataların İbrâhîm'in, İsmâîl'in, İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz. Ve biz, O'na teslîm olmuşuzdur, demişlerdi.» (Bakara, 130-133)

Hz. Mûsâ İsrâiloğullarına peygamber olarak geldiği zaman tevhîd akîdesini getirmişti. Ve hâlâ da Yahûdîlik tevhîd esâsına dayalı bir din olarak kabul edilir. Şu kadar var ki gerek Hz. Mûsâ'dan önce, gerekse sonra İsrâiloğulları tevhîd akîdesini tahrîf etmişler, lekelemişler, Allah'ın hükümlerinin yerini değiştirmişlerdir. Sırf İsrâiloğullarına mahsûs bir ilâh kabul etmişler ve onun birliğini kabullenmişlerdir. İsrâiloğullarının ilâhı, millî bir ilâhtır ve diğer ilâhların kullarına karşı onları korur. Bunun da ötesinde İsrâiloğulları kendi millî ilâhlarına iftirâ etmişler ve kendilerinin Allah'ın oğulları olduklarını, dostları bulunduklarını ve işledikleri günâhlar yüzünden kendilerini azâblandırmayacağını ileri sürmüşlerdir. Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu iddiâ etmişler ve kendi aralarından kızlarla evlenerek Amâlika kavmini dünyaya getirdiğini iddiâ etmişlerdir. Nitekim Yahova bu kavmin de kendisi gibi ilâhlaşmasından korkarak onların arasına inmiş ve dillerini karıştırmıştır. Yahûdîler Hz. Ya'kûb'un bir keresinde bu ilâhla çarpıştığını iddiâ etmişler, bahçelerin gölgelerinde gezinerek havasından istifâde ettiğini söyleyerek birçok efsâne ve hurâfeleri tevhîd akîdesine karıştırıp gerçek tevhîd akîdesini de lekelemişler ve kirletmişlerdir.

Nihâyet Hz. Îsâ gelmiş, o da tevhîdi getirmiştir. Sonra Hıristiyanlar onu tevhîd esâsından kaydırarak üçlü bir ilâh sistemine dönüştürmüş, baba, oğul ve rûhu'l-Kudüs'ün teşkîl ettiği üç uknûma dayalı tek bir Allah şeklinde göstermeye çalışmıştır. Ne varki oğulun uknûmu ve irâdesi diğerlerinden tabîatı itibârıyla ayrılır. İşte böylece kendi dinlerinin esâsı olan tevhîd akîdesinden uzaklaşmışlar ve kiliselerinin ortaya attığı, gerçekle alâkası bulunmayan çeşitli inançlara sapmışlardır.

İşte bütün bunlardan dolayı açıkça diyoruz ki, saf ve mükemmel tevhîd esâsına dayalı olarak bâkî kalmış olan yegâne düşünce sistemi İslâm düşüncesidir. Tevhîd bu düşünce sisteminin belli başlı özelliklerinden birisidir ve bugün yeryüzünde hâkim olan inanç sistemleri arasında tevhîd esâsına dayalı yegâne düşünce sistemi İslâm düşüncesidir.

Şimdi İslâm düşüncesindeki tevhîdin mâhiyetini ve hudûdunu açıklamaya girişebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâm akîdesi ulûhiyetin ayrı, kulluğun ayrı şeyler olduğunu bildirir. Ulûhiyet yalnız Allah'a mahsûstur. Her şey ve canlı varlık, O'nun ulûhiyetini müştereken kabûllenir. Ulûhiyetin hâssaları da yalnız Allah'a mahsûstur ve her kul bu hâssaları yalnız Allah'a mahsûs olarak kabul eder. Ulûhiyetle kulluğun gerekleri ve insan hayatındaki netîceleri bu esâsa dayanır. Hak Teâlâ zâtı itibârıyla tektir. Ve bütün hususiyetlerinde eşsizdir.

«Ey Muhammed, de ki: O Allah, bir tektir. Allah'tır, Samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» (İhlâs)

«O'nun benzeri hiç bir şey yoktur.» (Şûra, 11)

«İşte Rabbınız olan Allah budur. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Her şeyin yaratanıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. Ve O, her şeye de Vekîl'dir.» (En'âm, 102)

«Allah, her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş ve bir ölçüyle takdîr etmiştir.» (Furkân, 2)

«De ki: Allah'tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösterin bana. Yoksa onların ortaklığı göklerde midir? Yoksa onlara bir kitâb verdik de onlar bundan bir delile mi dayanıyorlar?» (Fâtır, 40)

«De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? Allah'ındır, de.» (En'âm, 12)

«O ki, göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştir, mülkte ortağı yoktur.» (Furkân, 2)

«Ey insanlar; Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Allah'tan başka gökten ve yerden sizi rızıklandıran bir yaratıcı var mıdır? Ondan başka ilâh yoktur. O halde nasıl çevriliyorsunuz?» (Fâtır, 3)

«Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz. Sizin de, onların da rızkını Allah verir.» (Ankebût, 60)

«Yeryüzünde yaşayan canlıların rızkını vermek Allah'a mahsustur. O, canlıları babaların sulbünde kararlaşmış ve anaların rahminde kararlaşmakta iken de bilir.» (Hûd, 6)

«Muhakkak ki zâil olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zâil olurlarsa andolsun ki, bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki O; Halîm, Gafûr olandır.» (Fâtır, 41)

«Göğün ve yerin O'nun emriyle ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.» (Rûm, 25)

«Biz; her şeyi apaçık bir kitâbta saymışızdır.» (Yâsîn, 12)

«O, kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size koruyucular yollar. Nihâyet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra onlar, gerçek mevlâlarına döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atlisidir.» (En'âm, 61-62)

«De ki: Bana haber verir misiniz; eğer Allah, kulağınızı, gözlerinizi alır ve kalblerinizin üstüne mühür vurursa; Allah'tan başka onları size getirecek ilâh kimdir?» (En'âm, 46)

«Sonra, göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» İkisi de dediler ki: «İsteyerek geldik.» (Fussilet, 11)

«Göğün ve yerin, O'nun ile ayakta durması da O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi bir çağırmaya görsün, yerden hemen çıkıverirsiniz. Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur.» (Rûm, 25-26)

«Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler, büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler.» (Nahl, 49)

«O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» (İsrâ, 44)

İslâm düşüncesindeki tevhîdle alâkalı konularda verdiğimiz bu kadar bilgi yeter. Bu açıklamamızda Allah'ın tek başına ulûhiyeti açıkça belirdiği gibi, Allah'tan başka herkesin ve her şeyin O'nun ulûhiyetine kulluğu da ortaya çıkmaktadır. Yaratıcı ile yaratılmışlar arasındaki alâkanın sadece kullukla ilgili olduğu belirmekte, ikisi arasında yakınlık bulunmadığı, zât, sıfât ve husûsiyet bakımından ortaklık ve benzerliğin sözkonusu olmadığı açığa çıkmaktadır. Bu kadarlık ma'lûmât bile tevhîdin, İslâm düşüncesinin temel esâslarından birisi olduğunu belirtmeye yeter.

Şu kadar var ki, tevhîd husûsiyetinden söz ederken kısa da olsa bu tevhîdin insan hayatındaki gereklerine de işâret etmek lâzımdır. Ayrıca tevhîdin îcâbı olan husûslar tevhîd akîdesinin neden İslam düşüncesinin temel husûsiyetlerinden birisi olduğunu belirtmek yönünden lüzûmludur.

İslam düşüncesindeki Allah'ın birliği inancının başta gelen gereği; beşer hayatına hükmetme bakımından ancak tanrıya hâs olan özellikleri yalnız Allah'a tahsîs etmektir. Nasıl ki inanç ve düşüncede, duygu ve ibâdette yalnız başına O'nu ilâh olarak tanıyorsak, beşer hayatına hükmetme mevzûunda da yalnız başına O'na teslîm olmak mecbûriyetindeyiz.

Nasıl ki bir müslüman Allah'tan başka bir ilâh, Allah'tan başka ibâdete lâyık birisi, Allah'tan başka bir yaratıcı, Allah'tan başka bir rızık verici olmadığını, Allah'tan başka birisinin fayda ve zarar vermesinin sözkonusu olamayacağını, gerek kendisiyle alâkalı husûslarda, ge-

rekse bütün kâinâtla ilgili konularda Allah'tan başka bir hâkim-i Mutlak bulunmadığını kabul ederse ve bu inancından dolayı kulluk vazîfesini îfâ ederek, tek başına Allah'a yönelip yalnız O'ndan ister ve yalnız O'ndan sakınıp korkarsa... Tıpkı bunun gibi müslüman inanır ki, Allah'tan başka bir hâkim-i Mutlak yoktur. Allah'tan başka temel hükümler koyacak birisi yoktur. Allah'tan başka beşer hayatını ve beşerin kâinât ve canlılarla olan ilgisini ve kendi cinsinden insanoğulları ile olan münâsebetlerini tanzîm edecek Allah'tan başka birisi mevcûd değildir. İşte bundan dolayı bütün hüküm ve teşkîlâtını, hayat nizâmını, geçim programını, münâsebet kâidelerini, değer ve ölçü kıstâslarını Allah'tan alır ve hepsinde yalnız O'na yönelir. İbâdet ve kulluk nişânesi olarak Allah'a yönelmek, ümid ve istekle, korku ve çekinme ile Allah'a teveccüh etmekle hüküm ve nizâmı Allah'tan olmak, maîşet programını, hayat sistemini O'nun emirlerine göre tanzîm etmek, içtimâî münâsebet kâidelerini, değer ve ölçü kıstâslarını ona göre ayarlamak arasında fark yoktur. Her iki husûs da tevhîd akîdesinin îcâblarındandır. Her iki husûs da farksız olarak müslümanın hayatında ve vicdânında tevhîd akîdesinin muhtevâsı içerisine girer.

Kur'ân-ı Kerîm, tevhîd akîdesiyle bunun gereği olan konuların hayat ve vicdânda hâkim olması arasında kuvvetli bağlar kurar. Ve müslümana yüklediği mükellefiyetlerin hepsini ulûhiyet ve ubûdiyeti, vahdâniyyeti, hâkimiyet ve saltanatın birliği esâsına göre tanzîm eder. Bu mükellefiyetler, gerek vicdânî duygularla alâkalı olsun, gerek ibâdet şekilleriyle ilgili bulunsun, gerekse teşrîî kâidelerle alâkalı olsun aynıdır... İşte bakınız tek bir âyet-i kerîme içerisinde hem tevhîd akîdesi yer alıyor, hem hâkimiyet ve sulta mevzûu vârid oluyor. Hem de dünya hayatı ile âhiret hayatındaki konular hem de tevhîd akîdesinin zarûrî bir îcâbı olması münâsebetiyle Allah'ın şerîatına uyma emri tekrâr ediliyor:

«Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O'dur Rahmân, Rahîm.»

«Şüphesiz ki, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta, elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.»

«İnsanlardan kimi de, Allah'tan başkasını O'na emsâl edinir, Allah'ı sever gibi onları severler. Îmân edenlerin Allah sevgisi ise, daha fazladır. Zulmedenler, azâbı görecekleri zaman; bütün kuvvetin Allah'a âit olduğunu ve Allah'ın pek çetin azâbı bulunduğunu keşki bilselerdi.»

«O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azâbı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur.»

«Uyanlar dediler ki: Bizim için (dünyaya) bir dönüş olsaydı da (şimdi) bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık. Böylece onların bütün yaptıklarını Allah, hasretler halinde kendilerine gösterecektir ve onlar ateşten çıkacak değildirler.»

«Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin. Şeytânın adımlarına uymayın. Şüphesiz ki o, sizin için apaçık bir düşmandır.»

«O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmeyeceğiniz şeyi söylemenizi emreder.»

«Onlara; Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman, onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız, dediler. Peki ya ataları bir şey akledemeyen doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı?»

«Küfredenleri (hakka) çağıran kimsenin misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar)a haykıranınki gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akledemezler.»

«Ey îmân edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin, Allah'a şükredin, eğer O'na kulluk ediyorsanız.»

«Allah size, ölüyü, kanı domuz etini ve Allah'tan başkası için kesileni harâm kılmıştır. Ancak kim mecbûr kalırsa saldırmamak ve sınırı aşmamak şartıyla (yemesinde) günah yoktur. Muhakkak ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Bakara, 163-173).

Kur'ân-ı Kerîm'in akışı içerisinde yer alan bu âyet-i kerîme üzerinde düşündüğümüz zaman âyet-i kerîme'nin önce Allah'ın birliğini belirttiğini görürüz. Bundan sonra ilâhî kudretin tecellî ettiği kâinât sahnelerinden manzaralar sunarak bu gerçeği dile getiriyor. Onu müteâkiben de Allah'ın hâkimiyetinden başka hâkimiyetin sözkonusu olmayacağı kıyâmet manzaraları sunuyor ve bütün bunların sonunda insanlara helâl ve harâm konusunda Allah'ın şerîatına uymalarını emrediyor. Şeytâna uymaktan da sakındırıyor. Bu konuda câhiliyetin geleneklerine uyanları tehdîd ederek Allah'tan başkasının emir ve telakkilerine uymanın câiz olmadığını belirtiyor. Sonra inananlara dönüyor, Allah'ın helâl olarak belirttiği güzel nesnelerden yemelerini emrediyor. Şâyet Allah'a kulluk ediyorlarsa mesele bu şekildedir. Allah kendileri için dilediği şeyi helâl, dilediğini harâm kılmıştır. Zîrâ tek başına kulluk edilmeye şâyeste olan, kendisi olduğu gibi helâl ve harâm hükmünü verecek olan da O'dur. Bu kâinâtı tek başına idâre eden O'dur ve kıyâmet gününde de yalnız başına kudret ve hâkimiyet O'nun elindedir. Allah'ın birliği hem konulan nizâmlardan, hem yapılan ibâdetlerden, hem de belirtilen günde ortaya çıkar. Bunların hepsi birleşmeden tevhîd inancı mümkün olamaz.

Tıpkı bu âyet-i kerîme'ye benzer birçok âyetler vardır Kur'ân'da ve hepsi tevhîdin mânâsını, şümûl sâhâsını belirtir. Konuyu aydınlığa kavuşturmak için bir başka örnek daha vermemiz yerinde olacaktır sanırım. Ayrıca İslâm düşüncesinin husûsiyetlerini ve esâslarını şümûllü ve mükemmel olarak açıklama yönünden Kur'ân'ın metodunu öğrenebilmek için de bu örnek faydalı olacaktır:

«Şehirlerin anasını ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o toplanma günüyle korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur'ân vahyettik. Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.»

«Şâyet Allah dileseydi, hepsini tek bir ümmet yapardı. Ama O, dilediğini rahmetine sokar. Zâlimler için ne bir velî vardır ne de bir yardımcı.»

«Yoksa O'ndan başka velîler mi edindiler? İşte Allah, O'dur velî. Ölüleri O diriltir. Ve O, her şeye kâdirdir.»

«İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm Allah'ındır. İşte Rabbım Allah budur. Ben, O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na yöneldim.»

«Göklerin ve yerin yaratanı, size kendinizden eşler yarattı. Davarlardan da çiftler. Bu sûretle çoğalmanızı sağlıyor. O'nun benzeri hiç bir şey yoktur. Ve O, Semî'dir, Basîr'dir.»

«Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğinin rızkını genişletir ve kısar. Muhakkak ki O, her şeyi bilendir.»

«Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin, diye dinden Nûh'a buyurduğunu, size de teşrî' buyurdu. Sana vahyettiğimizi ve İbrâhîm'e, Mûsâ'ya, İsâ'ya buyurduğumuzu. Kendilerini çağırdığın bu şey; müşriklere ağır geldi. Allah, dilediğini kendisine seçer. Kendisine yöneleni de hidâyete iletir.»

«Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirâs yüzünden ayrılığa düştüler. Şâyet belirli bir süre için Rabbından bir söz geçmiş olsaydı, aralarında hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitâba vâris kılınanlar da ondan mutlak bir şüphe ve tereddüd içindedirler.»

«Şu halde sen bunun için davet et ve emrolunduğun şekilde dosdoğru bir istikâmet tuttur. Onların heveslerine uyma. Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitâba inandım ve aranızda adâlet etmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiç bir şey yoktur. Allah, hepimizi bir araya toplar ve dönüş de O'nadır.» (Şûrâ, 7-15)

Bu âyet-i kerîmeler üzerinde de düşündüğümüz zaman görürüz ki âyetler önce vahiy ve risâlet mevzûlarını belirtmekte ve Rasûlullah'ın kıyâmet günüyle onları korkutması, âhiret gününde mü'minlerle zâ-

limlerin âkıbetlerinin farklı olacağını, herkesin dünyadaki ameline göre mükâfâtlandırılacağını, fakat kesin ve mutlak hüküm ve hikmet sâhibinin Allah Teâlâ olduğunu beyân etmektedir. Bundan sonra kıyâmet gününde ölülerin yeniden diriltilmesiyle tecellî eden ilâhî kudretin birliği ve eşsizliği belirtiliyor. Daha sonra yegâne hâkimiyet sâhibinin yüce Allah olduğunu ve dolayısıyla yalnız O'na güvenmek ve dayanmak îcâbettiğini açıklıyor. Yegâne sığınağın Allah'ın kudreti olduğunu ifâde ediyor. Müteâkıben de Allah'ın göklerde, yerde, insanların ve hayvanların çifter çifter yaratılmasında ortaya çıkan ilâhî kudreti örnekleriyle açıklıyor ve bunun yalnız başına eşi ve benzeri bulunmayan Allah'a mahsûs olduğunu bildiriyor. «Göklerin ve yerin anahtarları kendi elinde» bulunması münâsebetiyle tek başına hâkimiyet yetkisinin Allah'a mahsûs olduğunu, «rızıkları dilediği kimseye daraltıp, dilediği kimseye genişletmesi» ile gerçek rızıklandırıcının yalnız başına O olduğunu belirtiyor. Allah'ın zâtı, sıfatları, kudreti ve saltanatı ile tek başına ve yalnız olduğu açıklandıktan sonra hemen meseleyi risâlet müessesesinin başından beri yegâne hüküm vaz'edenin kendisi olduğunu, O'ndan başka kimsenin hüküm vaz'etme yetkisinin bulunmadığını belirtiyor. Kendisinin koyduğu şerîatın gerçek mânâda din mefhûmunu karşıladığını açıklıyor. En sonunda da Rasûlullah (s.a.)a Allah'ın vaadettiği nizâma ve şerîata insanları davet etmesini bildiren bir emir yer alıyor. İnsanların hevâ ve hevesine uymaktan da nehyediyor. İlk olarak da peygamberin Allah'ın adâletle muâmele etmesine dâir emrini yerine getireceğini ve insanlar arasında Allah'ın şerîatına göre hüküm icrâ edeceğini bildiriyor. Bölüm içerisinde yer alan âyetlerin son kısmında da Allah'ın şerîatına göre hükmeden mü'minlerle diğerleri arasındaki kesin ayrılık belirtiliyor. Netîcede her iki grubun dönüp varacağı yer Allah'ın huzûrudur.

Öyle sanıyoruz ki bu iki örnek İslâm düşünce sistemindeki ilahlıkla hâkimiyetin birliği anlayışıyla, bu birlik inancının insan hayatı üzerindeki te'sîrlerini açıklamış bulunmaktadır. Ve yine bu iki örnek bu iki anlamdaki tevhîd inancının İslâm düşüncesinin husûsiyetleri arasında yer almasındaki ehemmiyeti de açıklamış olmaktadır.

İslâm düşüncesinin temeli olan tevhîd inancı ve bunun insanların hayatı üzerindeki te'sîrine dâir bu kadarlık ma'lûmât kâfî gelir sanırım. Bundan sonra artık şu gerçeği açıkça söyleyebiliriz: Gerçekten tevhîd esâsına dayalı bulunan İslâm düşüncesi insan rûhunda ve gönlünde öyle te'sîrler icrâ ediyor ki, bir başka düşünce sisteminin bunları te'mîn etmesi imkân hâricidir. Ayrıca insanın pratik hayatı üzerinde de bu düşünce sisteminin icrâ ettiği fonksiyonu başka bir düşünce sisteminin icrâ etmesi mümkün değildir.

İslâm düşüncesi insanın rûhunda, gönlünde ve hayatında bir kont-

rol te'sîs ediyor ve bu kontrol sâyesinde insanın gözü önünde şekiller birden değişmiyor, değer ölçüleri kıymetini yitirmiyor, hareket ve yaşayışta sarsıntı ve deprasyonlar meydana gelmiyor.

Ulûhiyeti bu anlayış içerisinde düşünen, kulluğun hudûdunu bu çevreler dâhilinde değerlendirebilen kişi şüphesiz ki kendi yönünü tesbît eder, hareketlerini kontrol eder, dikkat ve itinâ içerisinde kim olduğunu, varlığının gâyesinin nelerden ibâret bulunduğunu, gücünün neye yetebileceğini ve neye yetmeyeceğini kavrar ve bilir. Kâinâtta mevcûd olan eşyânın mâhiyetini kavrar. Kâinâtta geçerli olan gerçek kuvveti görür ve bilir. Bütün bunlardan dolayı da eşyâ ile muâmelesini yürütürken mazbût hudûdlar dâhilinde hareket eder, sapmaz, ayağı kaymaz, yalpalamaz... Düşünce sistemindeki otokontrol, aklî değer ve ölçülerde de muvâzene ve kontrolü sağlar. Gönülle ilgili konularda ve değer ölçülerinde ağırlığını hissettirir. Ayrıca kâinâttaki ilâhî kanûnlarla faâliyet icrâ etmek ve değer ölçülerini bu ilâhî kanunlara intibâk ettirmek bu kontrol ve muvâzeneyi destekler, takviye eder ve sağlamlaştırır.

Bu gerçeği; yaratan, kudret sâhibi, idâre eden, rızık veren ve kahredici güce sâhip bulunan bir ve tek Allah'a dayanarak hareket eden müslüman bir ferd ile diğer düşünce sistemlerine bağlı ferd arasında mukâyese yaptığımız zaman çok daha iyi anlarız. Diğer düşünce sistemlerine bağlanmış olan ferdler ister hayır ve şer ilâhının varlığına inanan çok tanrılı dinlere bağlanmış olsunlar, ister tek ve var olup ta yokluk denilen kâinâtın yapısına hulûl etmiş olduğuna inanan dinlere bağlanmış olsunlar. İster kâinât mes'eleleriyle ilgilenmeyen ve bu husûslara önem vermeyen bir ilâh anlayışına sâhip bulunsunlar, ister donuk, kör, sağır ve hiç bir şey hissetmeyen madde ilâhına bağlanmış olsunlar, isterse aklın ve hafsalanın kabul etmeyeceği hurâfe ve efsânelerin bataklığına gömülmüş dinlere bağlanmış bulunsunlar bu kıyâs önemini aslâ kaybetmez.

Ayrıca İslâm düşünce sistemi, insanın aklına ve gönlüne bir istikâmet verir. Rabbı Zülcelâl'e İslâm'ın belirttiği sıfatlar dâhilinde inanan ve bu mazbût ölçüler dâhilinde onunla ilgi kuran insanın gönlü ve kafası elbette ki huzûr ve istikâmet içerisinde bulunacaktır. Düşüncesiyle hayatı arasında bir anarşi bulunmayacaktır. Müslüman Rabbı ile olan münâsebeti ve düşüncesi sâyesinde Rabbının neden hoşlanıp neden kızdığını gâyet iyi bilir. O'nun rızâsına nâil olabilmek için gerçek mânâda inanmanın şart olduğunu, Allah'ın sıfatlarını bilmenin gerektiğini, O'nun belirttiği metod ve nizâm çerçevesinde hareket etmenin îcâbettiğini bilir ve kabul eder. Hiç bir zaman için Allah'a oğullar ve yakınlar isnâd ederek iftirâ etmez. Araya şefâatçılar ve aracılar koyarak yaklaşılacağını kabul etmez. O'nun emirlerine uyup nehyettikle-

rinden sakınmaktan başka bir hedef ve gâye ile O'na kulluk etmez. Sadece hükmüne ve şerîatına uyarak ibâdet vazîfesini yerine getirir...

Ve işte bu bilgi ve anlayış, elbetteki mü'minin kafasında ve gönlünde istikâmet duygusu meydana getirecektir. Doğru bir düşünce sistemine bağlanmış olmaktan doğan doğru bir istikâmet. Doğru hareket etmekten neş'et eden doğru bir istikâmet.

Bunun yanısıra son derece sadelik, aydınlık, hareket ve gidişâttaki kolaylık, düşünce ve fikirlerdeki açıklık... İşte tevhîd esâsı üzerine kâim olan İslâm düşüncesini bu mânâda ve bu çerçeveler dâhilinde değerlendiren ve Hıristiyan kilisesini üç uknûmda birleşmiş tek ilâh inancı ile mukâyese eden insan bu husûsiyetlerin hepsini görür. Hıristiyanlıktaki tek bir Allah inancına yakıştırılması mümkün olmayan oğul isnâdı ve kiliseye verilen bağışlama sebepleri gibi basit ve esrârengîz prensiblerle mukâyese eden kişi bu husûsiyetleri açıkça müşâhede eder.

Tabîatı ilâhlaştıranlar için de aynı şeyler söylenebilir. Evet duymayan, görmeyen, emir ve nehiy kâbiliyeti bulunmayan, kullarından hiç bir fazîlet ve amel istemeyen, hiç bir kötülükten ve rezâletten nehyetmeyen tabîat ilâhı için de aynı husûslar belirtilebilir. Tabîata kul olan insanlar hangi metodu ve sistemi benimsemek durumunda bulunacaklardır. Kafaları ve gönülleri hangi husûsta huzûra erecek? Genellikle inandıkları ilâhın mâhiyetini bile bilmemektedirler. Her gün bu yeni ilâhın yeni bir ma'rifetini keşfetmekle meşgûldürler. Her gün bir gün önce bilmedikleri şeyin mâhiyetini ve niteliklerini biraz daha öğrenmekteler. Bu bilgileri de çoğu kere tesâdüflere ve deneylere bağlı.

Daha önce bahis mevzûu ettiğimiz diğer düşünce sistemleri için de aynı durumu belirtebiliriz. Onların hepsinde kapalılık, giriftlik ve zorluk mevcûd olduğu gibi hiç birisi de mensûblarına doğru bir istikâmet, sağlam bir düşünce ve hareket sistemi vermiyor ve işte bundan dolayıdır ki insan kalbi ve kafası İslâm akîdesi ile ilk karşılaştığı anda bir istikâmet hissediyor, bir sâdelik görüyor. Bir aydınlığın varlığını müşâhede ediyor. Ve işte gerek Avrupa'lılardan, gerekse Amerika'lılardan çağdaş müslümanları bu dine cezbeden en mühim husûs budur. Bu dine ilk girdikleri zaman neler hissettiklerini yaptıkları konuşmalardan veya yazdıklarından okuyoruz. Hepsi de aşağı yukarı aynı şeyleri söylüyorlar. Eskiden de, şimdi de Asya ve Afrika'nın ilkel toplumlarını bu dine cezbeden en önemli husûs yine bu noktaydı. İşte görüyorsunuz ki insan fıtratı gerek ibtidâî, gerekse medenî olsun hep bu dinin esâs prensibleri üzerinde birleşiyorlar.

Ayrıca bu düşünce sistemi gerek ferd, gerekse cemiyet halinde olsun müslümanların benliğinde bir şahsiyet ve kuvvet te'mîn eder, gerek diğer düşünce sistemlerinin, gerekse dinlerin sebep olduğu parçalanmayı, yıpranmayı ve birbirine düşmeyi önler. Asıl yaradılışı itibârıy-

la bir birlik arzeden insan bünyesi, bu düşünce sisteminde kendisiyle birlikte faâliyet icrâ eden tek bir ulûhiyetin karşısında yer alır. Bu ulûhiyet anlayışı ile inanç ve şuûr; ibâdet ve yöneliş bakımından, hüküm ve nizâm yönünden, dünya ve âhiret bakımından birlikte faâliyet icrâ eder. Ve insan bünyesi muhtelif ilâhlara bağlanarak parça parça inançlara bölünmez. Veya tek bir ulûhiyete bağlılık muhtelif unsurların elinde kaybolup gitmez. Yahut da bir kısmı ilâhlık kavgasında, bir kısmı da onun dışında ve zıd güçlerin elinde yok olmaz. Hiç bir kanunu bulunmayan, uyuşma imkânı mevcûd olmayan belirli bir şekle girmemiş olan tabîat kuvvetlerinin elinde veya muhtelif ilâhların karşısında mahvolmaz.

Müslüman inanç, şuûr ve ibâdet bakımından bir yöne teveccüh edip pratik hayat nizâmı bakımından da başka bir yöne yönelerek bocalayıp durmaz. O, her iki husûsu da tek bir kaynaktan alır. Hem şuûra, hem vicdâna, hem harekete, hem de amele hükmeden tek bir kanuna uyar... Müslümanın uyduğu bu kanun; sadece insan varlığına hükmetmekle kalmaz, bütün kâinâtı hâkimiyeti altına alır. İnsan bünyesi bu kâinâtla müşterek bir faâliyete girişince hiç dağılmadan, parçalanmadan, şuraya buraya koşarak bocalamadan bu tek kanunun ışığı altında hareket eder ve bu birlik düşüncesi karşısında hiç bir güç tanımayan korkunç bir enerji kaynağı haline getirir ferdleri... Beşer tarihi boyunca İslâm hayat sisteminin ve akîdesinin ferdler üzerinde meydana getirdiği hârikaların esrârı bu noktada gizlidir. Ve işte bu düşünceden doğmuştur o hârikaları meydana getiren birleşik enerji kaynakları. Kendi bünyesinde toplanıp karşılıklı anlayış içerisinde faâliyet icrâ eden ve kâinâtın enerji kaynakları arasında da birleşmeyi sağlayan o düşünce sistemidir. Çünkü bu düşünce sistemi gerek ferdleri, gerekse kâinât kanunlarını aynı noktada toplar ve daha önce belirttiğimiz gibi tek bir ulûhiyet sistemine yöneltir.

Nihâyet İslâm düşüncesinin müslüman ferdlerin gerek vicdânlarında, gerekse günlük yaşayışlarında, toplum yapısında ve kuvvet kaynaklarında meydana getirdiği, tevhîd akîdesine dayalı o kendine hâs ve mümeyyiz te'sîrler üzerine gelmiş bulunuyoruz. Aslında tevhîd insanın hürriyetini elde etmesi... Bir başka ta'bîrle... İnsanlığın yeniden doğuşudur.

Ulûhiyetin birliği ve ulûhiyetin husûsiyetlerinin yalnız Allah'a âit olması, geriye kalan varlıkların Allah'a kulluk husûsunda birleşmeleri ve ulûhiyete dâir husûsiyetlerden tamâmen ferâgat etmeleri... Evet bunun mânâsı ve îcâbı şudur: İnsanlar hayatları ile ilgili konularda Allah'tan başka kimseden hüküm ve şerîat alamazlar. Allah'tan başka birisine ibâdet etmeyecekleri gibi Allah'tan başkasının hükmüne de rızâ göstermezler. Ulûhiyetin başta gelen özelliklerinden olan hâkimiyet yet-

kisini Allah'tan başka bir kula vermezler. Aslında bu konuda bir mü'min tartışmaya bile girmez.

Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümler bu mânâyı belirttiği gibi, münâkaşa ve şüpheye mahal bırakmayacak kadar da kesin olarak ifâde eder:

«Hüküm; ancak Allah'ındır. Kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din.» (Yûsuf, 40)

«Yoksa Allah'ın izin vermediği bir şeyi, dinde onlara şerîat kılacak ortakları mı var?» (Şûrâ, 21)

«Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» (Mâide, 44)

«Hayır, Rabbıma andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamâmen teslîm etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» (Nisâ, 65)

Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâm düşüncesi ibâdetle, Allah'a yönelme husûsu ile, Allah'ın şerîatına bağlanma husûsu arasında aslâ bir ayrılık kabul etmez. Her iki husûsu da Allah'ı iyi tanımanın ve ulûhiyeti sadece Allah'a tahsîs etmenin gereği olması itibârıyla aralarında bir farklılık gözetmez ve bu konulardaki yanlış tutum ne olursa olsun insanı kesin şekilde îmân ve İslâm'dan çıkarmaya vesîle olur. Nitekim yukarıdaki âyetler bu husûsu kesin şekilde belirttiği gibi Rasûlullah (s.a.)ın da aşağıdaki âyeti tefsîrinde bu mevzûu açık şekilde beyân ettiğini görüyoruz:

«Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler. Meryem Oğlu Mesîh'i de. Halbuki tek tanrıdan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilâh yoktur. O; şirk koştukları şeylerden münezzehtir.» (Tevbe, 31)

Bu âyet-i kerîme'de sözü edilen ehl-i kitâb, Meryem Oğlu Mesîh (a.s.)i itâat ve ibâdet konusunda Rab olarak benimsemişlerdi. Hahamlarını ve râhiblerini, itâat ve ibâdet bakımından değil de emir ve hüküm kaynağı olması hasebiyle Rab olarak kabul etmişlerdi. Fakat âyet-i kerîme onların Hz. İsâ'yı Rab olarak benimsemeleri ile, râhiblerini ve hahamlarını Rab olarak benimsemeleri husûsunu aynı noktada birleştiriyor ve bu yaptıklarının tek bir ilâha kulluk etmekle emrolundukları husûsa muhâlif olduğunu bildiriyor. Bu sebepten dolayı şirk damgası ile damgalıyor onları. Hz. İsâ'yı Rab olarak benimsemeleri ile râhibleri ve hahamları hüküm nokta-i nazarında tanrılaştırmaları arasında şirki ifâde etmesi yönünden münâkaşa kabul etmeyecek kadar bir birlik vardır. Ayrıca Hz. Peygamber bu âyet-i kerîme'yi her türlü münâkaşa ve değerlendirmelerin dışında tutmak üzere kesin şekilde açıklamıştır:

İmâm Ahmed ve Tirmizî muhtelif yollarla Adiyy İbn Hâtem'den rivâyet ediyorlar. Rasûlullah'ın İslâm dâveti kendisine teblîğ edildiği

zaman Adiyy Şam'a firâr etmişti. Adiyy câhiliyet devrinde Hıristiyanlığı kabullenmişti. Müslümanlar Adiyy'in kızkardeşi ile kendi kavminden bir topluluğu esîr almışlardı. Sonra Rasûlullah Adiyy'in kızkardeşini bağışladı ve serbest bıraktı. Kadın kardeşinin yanına gitti ve Adiyy'i İslâm'a girmeye teşvîk etti. Sonra ikisi birlikte Medîne'ye gelmişlerdi. Adiyy kendi kavmi olan Tayy kabîlesinin reîsi idi. Herkes onun dönüşünden sözediyordu. Adiyy Rasûlullah'ın huzûruna geldiğinde boynunda gümüşten bir haç vardı. Ve Rasûlullah (s.a.) bu âyet-i kerîme'yi okuyordu. «Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler.» Adiyy diyor ki: Ey Allah'ın Rasûlü; onlar hahamlarına ve râhiblerine tapınmıyorlar ki? dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu: Evet, onlar tapınıyorlar. Hahamları ve râhibleri kendilerine Allah'ın harâm kıldığı şeyleri helâl, helâl kıldığı şeyleri de harâm takdîm ettiler. Onlar da buna uydular. İşte onların tapınmaları bu şekildedir.

Süddî de tefsîrinde diyor ki: Onlar halkla karışarak Allah'ın kitâbını sırtlarının arkasına attılar ve bunun için Allah Teâlâ: «Halbuki tek tanrıdan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardı.» diye buyuruyor... Yani o bir şeyi harâm kılarsa, o şey harâmdır. Helâl kılarsa o şey helâldir. Koyduğu hükme ittibâ edilir, verdiği hüküm tatbîk edilir...

Bu konuda bu derece kesin ve kat'î davranan İslâm düşüncesi, böylece insanın hürriyetini i'lân etmiş oluyordu. Hayır, sadece hürriyetini değil insanın yeniden doğuşunu müjdeliyordu...

Bununla İslâm, kulların kullara kul olmasını kaldırıyor ve bütün insanları yalnız Allah'a kul ediyordu. Tâm mânâsıyla insan yeryüzünde ancak hürriyetine ulaştığı, kölelikten kurtulduğu, kullara kul olmaktan kurtulup akîdesini ve vicdânını ne şekilde olursa olsun kullara kulluktan kurtardığı zaman hürriyetine ulaşabilir. İşte teşrî' ve hâkimiyet konusunu sadece Allah'a tahsîs etmekle İslâm, kulları kullara kul olmaktan kurtaran ve yalnız başına Allah'a kul eden yegâne sistemdir. Diğer sistemlerin hepsinde hâkimiyet ve teşrî' yetkisi insanların elinde bulunan nizâmların bütününde, çeşitli şekilde kullar kullara kul olmaktadırlar. Ve yalnız İslâm'dır ki, kulları kullara kul olmaktan kurtarmış, tek başına Allah'a kul etmiştir.

Şüphesiz ki bu, en geniş anlamıyla insanın hürriyetine ulaşmasının ifâdesidir. Ve bunun içindir ki İslâm'ın gelişi insanlığın yeniden doğuşu olmuştur. Ve İslâm gelmeden evvel insan, yücelik bakımından insanlık vasfını ihrâz edebilmiş değildi...

İşte tevhîd akîdesiyle yeryüzündeki insanları hidâyete ulaştıran ilâhî kudretin insanlığa hediyesi budur...

İşte Allah'ın kullarına: «Bugün dininizi kemâle erdirdim. Üzerinize

olan nimetimi tamâmladım ve size din olarak İslâmiyet'i beğendim.» (Mâide, 3).

İşte tevhîd ehli müslümanların bütün beşeriyete verecekleri en büyük hediye de bu nimettir. Önce kendi nefislerinde tatbîk ederek, sonra beşeriyete dağıtabilecekleri ve Allah'ın kendileri için seçmiş olduğu husûslarda kendilerinin de gönül rahatlığı içinde seçecekleri en büyük nimet bu nimettir...

İşte tevhîd ehli müslümanların dün geçmişlerinin takdîm ettiği şekilde bugün beşeriyete takdîm edecekleri en büyük yenilik budur. Beşeriyet dün bu yeniliği benimserken neler hissetmişse bugün de aynı şeyleri hissedecektir. Beşeriyetin inâdkâr tutumu ve sapkınlığı bu dinin câzibesi karşısında mukâvemet gösterecek kudrette değildir. Çünkü bugün İslâm beşeriyete hiç bir zaman eline geçemeyecek şeyleri veriyor. Bütün gücümüzle belirtiyoruz ki, İslâm'ın beşeriyete takdîm edeceği şeyler, onun karşısında bulunan düşünce ve inançlardan, felsefî ve fikrî akımlarından, nizâm ve sistemlerden tamâmen farklıdır.

Âmir oğlu Rebî' İslâm orduları başkomutanının elçisi olarak İran orduları başkomutanı Rüstem'in yanına gittiğinde şu muhâvere geçmişti aralarında: Rüstem Rebî'e sorar:

«Sizi ta buralara kadar getiren husûs nedir?» İşte Âmir oğlu Rebî'in birkaç kelimeyle ifâde ettiği bu karşılık, İslâm inancının tabîatını ve bu inançtan neş'et etmiş olan İslâm hareketinin mâhiyetini gâyet güzel dile getirdiği gibi müslümanların bu inanç sistemini nasıl anladıklarını ve kendi vazîfelerini ne şekilde idrâk ettiklerini belirtmesi bakımından gâyet önemlidir.

Rebî' Rüstem'e şöyle der:

«Bizi Allah gönderdi ta buralara kadar. Allah'ın dilediği nisbette kulları kullara kul olmaktan kurtarıp Allah'a kul etmektir murâdımız. Dünyanın sıkıntısından, dünya ve âhiretin bolluğuna erişmektir kasdımız. Dinlerin zulmünden, İslâm'ın adâletine getirmektir istediğimiz.»

İşte bu birkaç kelimelik cümleler içerisinde gizlenir, İslâm inancının temel kâideleri ve işte bu ifâdelerde yatmaktadır İslâm düşüncesinden neş'et etmiş ve aynı idrâkten hareket etmiş olan İslâm hareketinin tabîatı.

Maksad, Allah'ın dilediği nisbette kulları kullara kul olmaktan kurtarmak ve tek başına Allah'a kul etmektir. Yaşarken ve ölürken, dünya ve âhirette kulların bütün meselelerini Allah'ın emrine havâle etmektir. Saltanat, hâkimiyet ve teşrî' konularında bütün husûsiyetleri yalnız başına Allah'a tahsîs etmektir. Bu nokta o kadar önemlidir ki, bir mü'min bu husûsta, tartışmaya girişemeyeceği gibi küfredenlerden başkası da bu konuda münâkaşa etme cür'etini gösteremez. İnsan-

lık Allah'a teslîm olmadan hürriyeti bulamaz. Hattâ insanlığını da bulamaz.

Tevhîd akîdesine sâhip olan müslümanlar bugün de bu inanca bağlandıkları ve yalnız tevhîd sancağını yükseltmeye çalıştıkları zaman Amr oğlu Rebî'in söylemiş oldukları şeylerin hepsini bütün insanlığa söyleyebilirler... Bugün de beşeriyet Amr oğlu Rebî'in yukarıdaki sözleri söylediği günden farksızdır. Bütün insanlık kullara kul olma bataklığına dalmıştır. Âlemşümûl mânâsıyla tevhîddir ki ancak insanları kullara kul olmaktan kurtarır ve yalnız başına Allah'a kul eder ve ancak böylece ve yalnız bu yolla insanoğlu hürriyetine kavuşabilir, hattâ yeniden doğabilir.

Tevhîd akîdesine sâhip olan müslümanlar Allah'ın kendilerine ihsân ettiği bu nizâma sarıldıkları ve Allah adına beşeriyete seslendikleri zaman insanlığa, insanlığını kaybettiren istisnâsız yeryüzünün bütün sistemlerinden düşünce ve ekollerinden, nizâm ve prensiblerinden çok farklı ve insanlığını öğreten şeyler takdîm edebilirler. İşte bunun içindir ki, bugün ve yarın gelecek dönem İslâm dönemi olacaktır. Evet, yeniden doğmuş ulu bir insanlık âleminin devri. Beşeriyetin bataklığa daldığı, sapık zihniyetlerin yer bulamadığı asîl bir kumanda devri olacaktır. Ve müslümanlar Arap Yarımadasında yaşayan ümmî ve bilgisiz Arapların insanlık tarihinde icrâ ettiği fonksiyonun aynısını bütün insanlık âleminin varlığı için icrâ edeceklerdir. İnsanlığın varlığına ve âlemşümûl insanlık kumandasının mevcûdiyetine yöneltmiş bir sebep olarak varlıklarını sürdüreceklerdir.

Bugün müslümanlar insanlığa ilim dehâları, medenî keşifler takdîm edecek durumda değildirler. Beşeriyeti hayrân edecek, kendi keşiflerini çok gerilerde bırakacak büyük buluşlar yapacak durumda değildirler. Ne var ki müslümanların insanlığa takdîm edecekleri daha başka şeyler var. Evet her türlü ilmî buluşlardan ve medenî fütûhâttan çok daha büyük ve üstün şeyler. Müslümanlar insanlığa hürriyetini verecek, yeniden insanlığın doğuşunu müjdeleyecek bir nizâmı takdîm edecek durumdadırlar.

Ve işte müslümanlar beşeriyete bu hediyeyi sundukları zaman beraberinde mükemmel bir hayat nizâmını da takdîm edeceklerdir. İnsana şerefli bir mevki' veren, insanın elini, kafasını, vicdânını ve rûhunu her türlü kölelikten kurtaran hayat nizâmını... İnsanlığın bütün gücünü yeryüzünde Allah'ın hilâfeti vazîfesini îfâ etmek üzere şereflice, efendice ve Allah'ın irâde buyurduğu şekilde sarfettirecek hayat nizâmını... Müslüman, hür ve efendi olarak hilâfet vazîfesini îfâ ederken, ona paralel olarak da ilmî keşiflerde bulunabilir, medenî fütûhâta girişebilir. Ve bu sâhâda da beşeriyete büyük buluşlar takdîm edebilir... Evet onu yaparken de hürriyetin doruğunda, efendiliğin zirvesinde ye-

rini alır. Makinanın kulu ve kölesi olmaz... Beşerin âleti durumuna düşmez... Bütünüyle köleliklerden kurtulur ve hür olarak şerefli mevkiinde oturur.

Allah bizi buna muvaffak kılsın.

«Ve hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur...» (Seyyid Kutub, İslâm Düşüncesi, 307-336)

Sahîh rivâyetlerde anlatıldığı gibi bu kısa sûre Kur'ân'ın üçte birine denktir. Buhârî kendi senediyle Ebu Sa'd'ın şöyle rivâyet ettiğini nakleder: Ashâbtan biri bir şahsın İhlâs sûresini tekrâr tekrâr okuduğunu işitir, sabah olunca Hz. Peygambere gelir ve durumu ona anlatır. Adamın hakkında söz söyleyecek olur. Hz. Peygamber buyurur ki: Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, o sûre Kur'ân'ın üçte birine denktir.

Bunun hiç te garîb bir yanı yoktur. Zîrâ Allah Teâlâ Hz. Peygambere kendi birliğini i'lân etmeyi emretti. «De ki: O Allah, bir tektir.» İşte bu birlik, tevhîd akîdesinin kendisidir. Tevhîd akîdesi vicdânlarda yer eden îmân, kâinâtın tefsîri ve hayatın nizâmıdır. Bunun için işte bu sûre büyük İslâm gerçeğinin en geniş çizgilerinden başlıcasını ihtivâ etmektedir.

«De ki: O Allah, bir tektir.»

Bu ifâde (bir tektir ifâdesi) birdir demekten daha mânidârdır. Çünkü birliğin yanı sıra O'nunla beraber başka bir şey bulunmadığını ve benzeri hiç bir şeyin mevcûd olmadığını ifâde etmektedir.

Bu bir teklik, varlığın tek birliğidir. Mevcûdâtta O'nun hakîkatından başka hakîkat, O'nun varlığından başka gerçek varlık yoktur. Diğer bütün varlıklar o gerçek varlıktan alır varlığını. O zâtın hakîkatından alır hakîkatını. Binâenaleyh bu birlik faâl bir birliktir. O'nun dışında yapıcı hiç bir şey yoktur mevcûdâtta.

Bu derûnî îmân aynı zamanda varlığın izâhını da taşır. Çünkü bu izâh bir kafada yer eder ve zihinlerde açıklık kazanırsa kalb her türlü şâibeden ve örtülerden kurtulur. Gerçek varlıkla ve gerçek faâliyetle eşi bulunmayan bu bir tek zâttan başkasıyla ilgilenmekten uzaklaşır.

Her ne kadar varlıklar âleminde O'ndan başka bir varın var olmadığını şuûrunda tâm olarak yer ettiremese de varlıklar âlemindeki eşyâ ile alâkasını keser. Varlıklar âleminde o ilâhî varlıktan başka hakîkat yoktur. İlâhî irâdenin faâliyetinden başka faâliyet yoktur. Öyleyse kalb, gerçek varlığı olmayan ve gerçek faâliyeti bulunmayan şeylere neden bağlansın?

Bir kalb bu hakîkatın dışındaki bağlantıları ve bu biricik hakîkattan başka şeyin duygusunu ortadan kaldırırsa her türlü kayıddan kurtulur ve âzâd olur. Bütün bağlarını koparır, birçok kayıdların aslı olan ihtirâslardan kurtulur. Birçok kayıdların temeli olan endîşegîrlikten

uzaklaşır. Allah'ı bulunca hiç bir şeyi kaybetmeyeceğine göre, neden başka şeylere rağbet etsin? Allah'tan başka faâl varlığı bulunmayan varlıklardan neden korksun?

Varlıklar âleminde Allah'ın hakîkatından başka bir şeyi görmeyen bu düşünce zihinlerde yer edince, ondan neş'et eden diğer varlıklarla ilgili birçok gerçekleri de görüverir. Ve bu mertebe öyle bir mertebedir ki, orada kalb gördüğü her şeyde Allah'ın kudretini fark eder. Bunun da ötesinde öyle bir mertebe vardır ki, orada kişi kâinâtta Allah'tan başka hiç bir şey görmez. Çünkü orada Allah'ın hakîkatından başka görülebilir hiç bir hakîkat bulunmaz.

Kezâ bu düşüncenin yer etmesi ile birlikte sebeplerin müessiriyeti fikri de ortadan kalkar. Her şey, her hâdise ve her hareket doğduğu ilk sebebe havâle edilir. Ve onun etkisi altında bulunduğu kabul edilir. İşte Kur'ân-ı Kerîm îmâna dayalı düşüncesini yerleştirirken bu noktaya çok büyük önem verir. Bunun için zâten zâhirî sebepleri bir kenara itip hep işleri doğrudan doğruya Allah'ın irâdesine bağlar. «Attığın zaman da sen atmadın fakat Allah attı.» (Enfâl, 17), «Zafer, ancak Allah katındandır.» (Enfâl, 10), «Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.» (İnsân, 30) Ve daha buna benzer birçok âyetler.

Zâhirî sebeplerin hepsini bir kenara atıp mes'eleyi yalnız ve yalnız Allah'ın irâdesine havâle etmek kalbe bir huzûr verir. Gidilmesi gereken esâs noktayı öğretir. Başka noktalardan kişiyi çekindirir. Aslında varlığı ve mâhiyeti bulunmayan zâhirî sebepler ve müessirler karşısında insana sükûnet verir.

İşte mutasavvıfların tırmanmaya çalıştığı yolun basamakları budur. İslâm, insanların bu yola gitmesini ister. Ancak pratik hayatın bütün özelliklerini taşıyarak beşer hayatının bütün zorluklarını yerine getirmelerini, yeryüzündeki hilâfetin bütün gereklerini îfâ etmelerini ve bununla beraber mevcûdâtta Allah Teâlâ'dan başka bir hakîkatın bulunmadığını, O'nun mevcûdiyetinden başka bir mevcûdiyetin olmadığını, O'nun faâliyetinden başka bir faâliyet bulunmadığını ve O'ndan başka gidilecek bir yol olmadığını bilip kavramalarını ister.

Ve buradan neş'et eder mükemmel bir hayat nizâmı. Bu izâhın rûhlarda, duygu ve hedeflerde gerçekleştirdiği üstün hayat düstûru.

Yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet nizâmı. Gerçekten O'nun varlığından başka bir varlığın, O'nun faâliyetinden başka bir faâliyetin ve O'nun irâdesinden başka bir irâdenin müessir olmadığı ibâdet nizâmı...

İstek ve arzularda korku ve endîşelerde, sıkıntı ve kolaylıklarda, nimet ve fakîrlikte yönelecek yegâne yönü gösteren nizâm. Aksi takdîrde gerçek varlığı olmayan ve varlıklar âleminde gerçekten müessir olmayan bir yöne yönelmenin ne anlamı var?

Yalnız Yüce Allah'tan emir alma nizâmı akîde ve tasavvur, değer

ve ölçü, şerîat ve kanun, sistem ve nizâm, terbiye ve geleneklerde yalnız ve yalnız Allah'tan emir alma nizâmı. Emir ancak bir tek varlıktan alınabilir.

Yalnız ve yalnız Allah için çalışıp hareket etme nizâmı. Hakîkata yaklaşmak, şâibelerden ve engellerden kurtulmak için. Gerek rûhun özünde, gerekse çevrede bulunan eşyâda her türlü engellerden uzaklaşmak için. Bunlar arasında şahsî engeller, arzu ve istekler herhangi bir varlıktan korkup, temennî engelleri de bulunur.

Bunların yanı sıra beşer kalbiyle her varlığı sevgi, dostluk, şefkât ve anlayış bağıyla birbirine bağlayan nizâm. Bu kayıdlardan kurtulmak demek onlardan iğrenip nefret etmek ve onları yaşamamak için kaçıp kurtulmak demek değildir. Çünkü bütün bu engeller Allah Teâlâ'dan sâdır olmuştur. Varlığını O'nun varlığından alır. Binâenaleyh onlar varlık olarak kötü değil, iyidirler. Ve sevgili tarafından sunulmuş hediyelerdir.

Bu nizâm, eşsiz ve yüce bir nizâmdır. Bu nizâmda dünya küçük, dünya hayatı kısa ve dünya eğlencesi önemsizdir. Gâye ve hedef, bu engellerden ve şâibelerden kurtulmaktır. İslâm'a göre kurtuluş; bir kenara çekilip —bu sözünü ettiğimiz engelleri ortadan kaldırmak veya onlardan nefret edip kaçmak— değildir. Bunun yerine sürekli çırpınma ve beşeriyeti ilerletmek için çabalamadır. Bütünüyle insanlığın hayatını ilerletmek için sarfedilen çabadır. Binâenaleyh bu, bütün yüklerine tahammül ederek hilâfet ve kumanda vazîfesini îfâ ve bunların dayanaklarından tamâmen âzâd olup kurtulmaktır.

Bu sözünü ettiğimiz engellerden ma'bedler yoluyla kurtulmak kolaydır. Kolaydır ama İslâm bunu istemez. Çünkü yeryüzünün hilâfeti ve insanlığın kumandasını ele almak, Allah'ın kurtuluş için koyduğu nizâmın bir tarafıdır. Bu yol zordur, ama insanın insanlığını gerçekleştirmesini sağlayacak biricik yoldur. İnsanın şahsiyetindeki ulvî soluğun zaferini gerçekleştiren yegâne metoddur. İşte bu, rûhun ilâhî kaynağına doğru kanatlanışı ve ulvî gerçeğini, hikmet sâhibi yaratanının seçtiği sâhâda çalışarak tahakkuk ettirmesidir.

İşte bunun için ilk davet buradaki şekliyle tevhîd gerçeğini kalblere yerleştirmek husûsuna münhasırdır. Çünkü bu şekilde tevhîd hem bir vicdân için akîde, hem de kâinâtın tefsîri ve hayatın nizâmıydı. Dille söylenen bir söz değil, vicdânlarda yer eden bir şekil de değil. Her şey odur. Kısaca din, tevhîdden ibârettir. Geriye kalan tafsîlât ve teferruât ise, bu akîdenin kalbe yerleşmesinin tabiî meyvesidir.

Daha önce Ehl-i Kitâb'ın dûçâr olduğu sapıklıklar, hayatlarını, düşüncelerini ve akîdelerini bozan kötülükler her şeyden önce sâf tevhîd akîdesinden uzaklaşmalarından doğmuştu. Daha sonra da sapıklıklar birbirini ta'kîb etmiştir.

Halbuki İslâm akîdesindeki tevhîd, hayatı derinliğine bir bütün olarak ele almak ve onu bu akîde üzerine ikâme etmektir. İslâm akîdesi tevhîdi pratik hayatın bir temel kâidesi ve esâsı olarak ele alır. Ve bunun te'sîri hem akîdede hem de teşrî'de meydana çıkar. Bu te'sîrin birinci husûsiyeti ise yalnız ve yalnız Allah Teâlâ'nın şerîatının hayata hükmetmesidir. Bu ortadan kalkarsa, tevhîd akîdesi orada yoktur. Çünkü tevhîd akîdesi ancak ve ancak hayatın bütün bölümlerinde müessir olan unsurlarıyla birlikte kâim olabilir...

«Allah bir tektir.» ifâdesinin mânâsı, Samed'dir, doğmamış ve doğurulmamıştır, hiç bir şey O'nun dengi değildir, demektir. Aslında bir, «tektir» kavlinin içindedir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm mes'eleyi daha iyi açıklayıp kesinleştirmek için bu teferruâtı zikrediyor.

«Allah'tır, Samed'dir...» Samed kelimesinin lügat mânâsı, O'nun izni olmadan hiç bir işin hükme bağlanmadığı, efendi demektir. Yüce Allah öyle bir efendidir ki, O'ndan başka hiç bir efendi yoktur. Ulûhiyyette bir tektir, geriye kalan herkes ise O'nun kuludur. İhtiyâçlar yalnız ve yalnız O'ndan taleb olunur. Ve yalnız ve yalnız ihtiyâçları O yerine getirir. Her iş, ancak ve ancak O'nun emri ile hükme bağlanır. Kimse emir veremez O'nun yanında. Bu sıfat «Allah bir tektir» denildiği zaman kendiliğinden onun içinde yer alır.

«Doğurmamış ve doğurulmamıştır.»

Hakîkatullah sâbittir, ezelî ve ebedîdir. Bir halden bir hale geçip durmaz. Bütün hallerde mutlakâ kemâl sâhibi olmak O'nun sıfatıdır. Doğum ise yayılıp genişlemek arzusunun sonucudur. Yok olup tükenmekten kurtulmak için çoğalıp artmak hedefine mebnîdir. Bu ise Allah Teâlâ için muhâldir. Ayrıca doğum bir çift olmayı gerekli kılar. Karşılıklı birleşme sonucu hâsıl olur. Bu da aynı şekilde Allah Teâlâ için muhâldir. Binâenaleyh «bir tek» sıfatı doğurma ve doğurulma durumunun reddini gerektirir.

«Hiç bir şey O'nun dengi değildir.»

O'nun dengi, mümâsili veya benzeri hiç bir şey yoktur. Ne varlığın hakîkatı itibârıyla, ne fâil-i hakîki olarak, ne de zâtî sıfatlarından herhangi birisi bakımından. Bu da tıpkı önceki sıfatlar gibi «bir tek» sıfatı içerisinde mündemiçtir. Fakat burada ayrıca te'kîd edilmekte ve tafsîlâta girişilmektedir. Bununla ayrıca iki tanrı bulunduğunu, birisinin hayır ilâhı olduğunu diğerinin ise şer tanrısı olduğunu kabul eden, şer tanrısı ile hayır tanrısının birbirine karşı çıktığını ve böylece yeryüzünde fesâdın yaygınlaştığını ileri süren ikili bir ilâh inancını da reddetmektedir. İkili tanrı inancının en meşhûru, İran'lıların aydınlık ve karanlık tanrısı olarak kabul ettikleri ve Arap Yarımadasının güney kesimlerinde bilinen (Zerdüşt) inancıdır. Zîrâ o kesimde İran Devletinin hâkimiyeti mevcûd idi. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'ân, XVI, 433-438)

İHLÂS SÛRESİNİN SONU

MUAVVİZETEYN SÛRELERİ

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Zirr İbn Hubeyş'ten nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Übeyy İbn Kâ'b'a; Abdullah İbn Mes'ûd'un mushafına Muavvizeteyn'i neden yazmadığını sordum da dedi ki: Ben, Allah'ın Rasûlü Cebrâîl (a.s.)in kendisine: «De ki: Tan yerini ağartan Rabba sığınırım...», «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım.» dediğini bana bildirdiğine şehâdet ederim. O da bunu söylemişti. Biz, Rasûlullah (s.a.)ın söylediğini kabûl ederiz.

Bunu Ebu Bekr el-Humeydî Müsned'inde Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Abede İbn Ebu Lübâbe ve Âsım İbn Behzele'den naklederler ki; bunlar, Zirr İbn Hubeyş'in şöyle dediğini işitmişler: Ben Übeyy İbn Kâ'b'a Muavvizeteyn'i sorup dedim ki: Ey Ebu Münzir, kardeşin Abdullah İbn Mes'ûd bu iki sûreyi mushaftan siliyordu. O dedi ki: Ben, bunu Rasûlullah'a sorduğumda, o şöyle dedi: Bana: «De ki...» denildi ben de dedim. Biz Rasûlullah (s.a.)ın dediği gibi deriz.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Zirr'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Abdullah İbn Mes'ûd'a Muavvizeteyn'i sorduğumda dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)a bu iki sûreyi sordum da o, şöyle dedi: Bana böyle denildi, ben de size öyle dedim, binâenaleyh siz de bunları söyleyin. Übeyy İbn Kâ'b dedi ki: Rasûlullah (s.a.) bize böyle demişti, biz de aynısını söyleriz.

Buhârî der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Zirr İbn Hubeyş'ten ve yine Âsım da Zirr İbn Hubeyş'ten nakleder ki o, şöyle demiş: Übeyy İbn Kâ'b'a sorup dedim ki: Ey Ebu Münzir; kardeşin Abdullah İbn Mes'ûd şöyle ve şöyle diyor. O dedi ki: Ben, bunu Rasûlullah'a sorduğumda buyurdu ki: Bana «de» dendi, ben de «dedim». Biz de Rasûlullah'ın dedi-

ği gibi deriz. Bu rivâyeti Buhârî ve Neseî Kuteybe kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'tan rivâyet ederler.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ezrak İbn Ali... Alkame'den nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd Muavvizeteyn'i mushaftan silermiş ve Rasûlullah (s.a.)ın bununla sığınmayı dilemesi emredilmiştir, dermiş. Abdullah İbn Mes'ûd bu iki sûreyi okumazmış.

Abdullah İbn Ahmed de bu hadîsi A'meş kanalıyla Abdullah İbn Zeyd'den nakleder ve der ki: Abdullah İbn Mes'ûd Muavvizeteyn'i mushaflarından silerdi ve bunlar Allah'ın kitâbından âyetler değildir, derdi.

A'meş der ki: Bize Âsım... Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletti: Biz, Raslûullah (s.a.)a bu iki sûreyi sorduğumuzda şöyle buyurdu: Bana söylendi ben de söyledim.

Bu husûs fuhakâ ve kurrânın çoğunun katında meşhûrdur. Abdullah İbn Mes'ûd Muavvizeteyn'i mushafına kaydetmezdi. Belki de bunu peygamberden işitmemiş veya ona göre bu sûrelerin Kur'ân'dan olduğu tevâtür derecesine varmamıştı. Bilâhare bu görüşünden belki vazgeçip cemâatın görüşüne uymuştur. Çünkü sahâbe-i kirâm bu iki sûreyi ana mushaflara kaydetmişler ve bunu diğer ufuklara yayıp göndermişlerdi. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Kuteybe... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Görüyor musun, bu gece misli görülmemiş sûreler indirildi. Bunlar Felak ve Nâs sûreleridir. Bu rivâyeti Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Tirmizî ve Neseî, İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh hadîstir, der.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Velîd İbn Müslim... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)a geçitlerden bir geçitte kılavuzluk ediyordum. O sırada bana dedi ki: Ey Ukbe, binmez misin? Ukbe der ki: Ben Rasûlullah'a saygı duyarak, onun bineğine binmek istemedim. Sonra Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ey Akîb, binmek istemez misin? Ukbe der ki: Ben, isyân olur endîşesiyle binmekten uzak durdum. Ukbe der ki: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) bineğinden indi ve bir süre ben bindim. Sonra o bindi ve şöyle dedi: Ey Ukeyb (Ukbe'nin tasgîr şeklinde bir kullanılışı ki Ukbeciğim anlamına gelir) ben sana iki sûre öğreteyim ki; o insanların okuduğu sûrelerin en hayırlısıdır. Ben; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedim. O da bana Felak ve Nâs sûrelerini okudu. Sonra namaz için kâmet getirildi ve Rasûlullah (s.a.) öne geçip bu iki sûreyi okudu. Sonra benim yanıma gelip dedi ki: Görüyor musun ey Ukbecik ben bu iki sûreyi yattığım ve kalktığım zaman okurum. Bu hadîsi Neseî, Velîd İbn Müslim ve Abdullah İbn Mübârek kanalıyla... Abdullah İbn Câbir'den nakleder. Ebu Dâvûd ve Neseî de İbn Vehb kanalıyla... Ukbe'den naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bana her namazdan sonra Felak ve Nâs sûrelerini okumamı emretti. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de muhtelif yollarla bu hadîsi Ali İbn Rebâh'tan naklederler. Tirmizî; garîb bir hadîstir, der.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Yahyâ İbn İshâk... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bana; Muavvizeteyn'i oku. Çünkü sen, onun gibisini bir daha okuyamazsın, buyurdu. Bu rivâyetin naklinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Harve İbn Şureyh... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)a kır bir katır hediye edildi. Rasûlullah ona bindi ve Ukbe de onun dizginini tutup sürüyordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Felak sûresini oku. Okutuncaya kadar bunu tekrârladı. Benim bundan yeterince sevinmemiş olduğumu anlayınca, buyurdu ki: Belki de sen, bunu küçümsüyorsun. Bunun gibisiyle aslâ namaza kalkmadım. Bu rivâyeti Neseî, Amr İbn Osmân kanalıyla... Ukbe'den nakleder. Neseî ayrıca Sevrî kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den nakleder ki; o Rasûlullah (s.a.)a Muavvizeteyn'i sormuş. Sonra yukarıdaki gibi hadîsi zikreder.

Neseî der ki: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanlar Felak ve Nâs gibisine alışmadılar. Neseî der ki: Bize Kuteybe... Ukbe İbn Âmir'in şöyle dediğini bildirdi: Ben, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte yürüyordum. Dedi ki: Ey Ukbe söyle. Ben ne söyleyeyim? deyince, sustu. Sonra yine; söyle, dedi. Ben; ey Allah'ın Rasûlü ne söyleyeyim? dediğimde yine sustu. Ben, kendi kendime Allah'ım diyerek söyleniyordum. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu; ey Ukbe; söyle. Ben; ey Allah'ın Rasûlü ne diyeyim? deyince buyurdu ki: «De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» Bunu okudu. Ben de okudum, sonuna geldiğinde yine; söyle, dedi. Ben; ey Allah'ın Rasûlü ne diyeyim? deyince, o: «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım...» Ben bunu okudum, sonuna gelince Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hiç bir suâl soran bu ikisinin benzerini sormamış ve hiç bir sığınan da bu ikisi gibi bir şey ile sığınmamıştır.

Neseî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Muavvizeteyn'i sabah namazında okumuş.

Neseî der ki: Kuteybe, bize... Ukbe İbn Âmir'den nakleder ki, o; şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) binitli iken ben onu izledim. Elimi ayağına koydum ve; bana, ya Hûd veya Yûsuf sûrelerini okut, dedim. Buyurdu ki: Sen, Allah katında: «De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» kavlinden daha faydalı hiç bir şey okuyamazsın.

Neseî dedi ki: Bize Mahmûd İbn Hâlid... İbn Âiş el-Cühenî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Ey Âiş'in oğlu; sana, sığınan-

ların en iyi sığınabilecekleri bir şeyi göstereyim mi? —veya haber vereyim mi demiştir— buyurdu. Ben; evet ey Allah'ın Rasûlü, deyince buyurdu ki: «De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım...», «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım...» işte bu iki sûredir. Bu Ukbe'den nakledilen rivâyetler, ondan mütevâtir gibidir. Hadîs araştırmacılarının çoğuna göre bu rivâyetler kesinlik ifâde eder.

Daha önce Sudeyy İbn Aclân ve Ferve İbn Mücâhid'in Ukbe'den naklettikleri şu hadîs geçmişti: Ben, sana üç sûre öğreteyim ki o, ne Tevrât'ta, ne İncil'de, ne Zebûr'da, ne de Kur'ân'da benzeri inmemiştir. Bunlar İhlâs, Felak ve Nâs sûreleridir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl... Ebu'l-Alâ'dan nakletti ki; o, bir adam şöyle dedi, demiştir: Biz Rasûlullah (s.a.) ile bir tepedeydik. Halk peşpeşe gidiyordu. Öğleye az vardı (?) Rasûlullah'ın konak yeriyle benim yerim yanyana gelmişti. Rasûlullah (s.a.) arkamdan, iki omuzumdan vurdu ve: «De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» de, dedi. Rasûlullah (s.a.) Felak sûresini okudu, ben de onunla beraber okudum. Sonra: «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım.» de, dedi ve Rasûlullah (s.a.) Nâs sûresini okudu, ben de onunla beraber okudum. Sonra buyurdu ki: Namaz kıldığın zaman bu iki sûreyi oku. Anlaşılan odur ki burada sözü edilen kişi Ukbe İbn Âmir olmalıdır. Allah en iyisini bilendir. Neseî de bu hadîsi Ya'kûb İbn İbrâhîm kanalıyla... Ebu'l-Alâ'dan nakleder.

Neseî der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ... Abdullah el-Eslemî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) elini onun göğsüne koyup; şöyle, demiş. O, ben ne diyeceğimi bilmiyordum, der. Sonra bana yine; söyle, dedi. Ben de «O Allah; bir tektir,» dedim. Sonra bana; söyle, dedi. Ben de: «Tanyerini ağartan Rabba sığınırım, yaratıkların şerrinden...» dedim. Bunu bitirince yine bana; söyle, dedi. Ben de: «İnsanların Rabbına sığınırım, insanların mâlikine...» dedim. Bitirince Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte böylece sığın. Bunun gibisiyle hiç bir kimse sığınmamıştır.

Neseî der ki: Bize Amr İbn Ali... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bana; ey Câbir oku, dedi. Ben; anam babam sana kurbân olsun, ne okuyayım? deyince, o; «De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» ve «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım.» sûrelerini oku, dedi. Ben de bu ikisini okudum. Rasûlullah buyurdu ki: Bu ikisini oku, çünkü sen o ikisinin benzerini asla okuyamazsın.

Rasûlullah (s.a.)ın bu iki sûreyi okuyup avucuna üfürdüğü ve bununla başını yüzünü ve vücûdunun geriye kalan kısmını okşadığını bildiren Hz. Âişe'nin naklettiği hadîs daha önce geçmişti.

İmâm Mâlik der ki: İbn Şihâb, Urve kanalıyla Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) rahatsızlanınca kendisine Muavvizeteyn'i okur ve

üfürürmüş. Ağrısı artınca ben onu okur ve elimle bereket umarak vücûdunu okşardım. Bu hadîsi Buhârî, Abdullah İbn Yûsuf kanalıyla... Yahyâ İbn Yahyâ'dan; Ebu Dâvûd Ka'nebî'den; Neseî, Kuteybe ve İbn el-Kâsım'dan; İbn Mâce de Muân ve Bişr İbn Ömer'den naklederler. Hepsi de bu rivâyeti İmâm Mâlik'e dayandırır.

Nûh sûresinin sonunda Ebu Nadre'nin Ebu Saîd'den naklettiği, hadîste; Rasûlullah (s.a.) cinlerin ve insanların göz değmesinden Allah'a sığınırdı, buyurulduğu daha önce geçmişti. Muavvizeteyn sûreleri nâzil olunca, bu ikisini okumuş diğerlerini terketmiştir. Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi rivâyet eder. Tirmizî; hasen hadîstir, der.

FELAK SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.
2 — Yarattıkların şerrinden,
3 — Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden,
4 — Düğümlere üfürenlerin şerrinden,
5 — Hased ettiğinde hased edenlerin şerrinden.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn İsâm... Câbir'den naklet-ti ki (الفلق) kelimesi; sabah anlamındadır. Avfî de İbn Abbâs'tan bu kelimenin sabah anlamına geldiğini nakleder. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl, Hasan, Katâde, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, İbn Zeyd, Mâlik de Zeyd İbn Eslem'den buna ben-zer bir rivâyeti naklederler. Kurazî, İbn Zeyd ve İbn Cerîr bu âyetin: «Tanyerini ağartandır.» kavli gibi olduğunu söylerler.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan (الفلق) kelimesinin halk anlamına geldiğini nakleder. Dahhâk da şöyle der: Allah Teâlâ Nebiyy-i Zîşânına bütün yaratıklardan kendisine sığınmasını emretmiştir. Kâ'b el-Ahbâr der ki: (الفلق) kelimesi, cehennemde bir evdir. Orası açılınca sıcaklığından bütün cehennem halkı feryâd eder. Bu rivâyeti nakleden İbn Ebu Hâtim, sonra şöyle der: Bize babam... Zeyd İbn Ali'den nakletti ki; ataları şöyle demişler: (الفلق) kelimesi, cehennemin dibinde bir kuyudur üzerinde bir örtü vardır. Bu örtü açılınca oradan öyle bir ateş çıkar ki, cehennem ondan çıkan sıcaklıktan feryâd eder. Amr İbn Abese, Süddî ve başkalarından da böyle rivâyet edilmiştir. Bu konuda merfû' ve münker bir hadîs de vâriddir:

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Vâsıt'lı İshâk İbn Vehb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: (الفلق) cehennemde örtülü bir kuyudur. Bu hadîsin isnâdı garîbtir, peygambere ref'i sahîh değildir. Ebu Abdurrahmân der ki: (الفلق) kelimesi, cehennemin isimlerinden bir isimdir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Sözlerin en doğrusu birincisidir, yani tanyeri anlamına gelmesidir. Sahîh olan bu rivâyeti Buhârî de Sahîh'inde tercîh eder.

«Yaratıkların şerrinden.» Bütün mahlûkâtın şerrinden. Sâbit el-Benânî, Hasan el-Basrî; cehennemden, İblîs'ten ve onun soyundan yaratıkların hepsinin şerrinden, diye mânâ vermişlerdir.

«Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden.» Mücâhid der ki: Güneşin batmasıyla bastırıp gelen gecenin karanlığından. Bu rivâyeti Buhârî ve İbn Ebu Necîh ondan nakleder. İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Dahhâk, Husayf, Hasan, Katâde de aynı şekilde; karanlığıyla geldiğinde gecenin şerrinden, diye mânâ vermişlerdir.

Zührî ise; güneş battığı zaman karanlığın şerrinden, demiştir. Katâde de; gecenin bastırması demek, kaybolması demektir, der. Ebu Mihzem, Ebu Hüreyre'den nakleder ki: «Bastırdığı zaman karanlığın verrinden» kavli ile bir yıldız kasdedilmiştir. İbn Zeyd der ki: Araplar Süreyyâ yıldızının düşmesine (الفلق) ifâdesini kullanırlardı. Bu yıldız düşünce hastalıklar çoğalırdı. Doğunca da hastalık yok olurdu. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu husûsta bir de eser mevcûddur. Nitekim Nasr İbn Ali... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) «Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden» kavli hakkında; düşen yıldızdan, demiştir. Ben derim ki: Bu hadîsin peygambere ref'i sahîh değildir. İbn Cerîr Taberî de der ki: Başkaları da bu ifâdeyle ayın kasdedildiğini söylerler. Ben derim ki: Bu görüşün tarafdârlarının dayandığı şey, İmâm Ahmed İbn Hanbel'in... Hâris İbn Ebu Seleme'den naklettiği Hz. Âişe'nin şu sözüdür. Rasûlullah (s.a.) elimden tutup ayın doğuşunu gösterdi ve: Gece bastırınca doğan şunun şerrinden Allah'a sığınırız, de, dedi. Tir-

mizî ve Neseî de bu rivâyeti Sünen'lerinin tefsîr kitablarında Muhammed İbn Abdullah kanalıyla... Hâris İbn Ebu Seleme'den naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der. Tirmizî'nin ifâdesi ise şöyledir: Şunun şerrinden Allah'a sığın. Çünkü o: «Bastırdığı zaman karanlık» kavlinin ifâde ettiği şeydir. Neseî'nin lafzı ise şöyledir: Şunun şerrinden bütün bunlar bizim söylediğimize gelip dayanır. Allah en iyisini bilendir.

«Düğümlere üfürenlerin şerrinden.» Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde ve Dahhâk; büyücülerin şerrinden, derler. Mücâhid; düğümlere üfürüp rukye yaptıklarında, der. İbn Cerîr Taberî der ki: İbn Abd'ül-Allah'a sığın. Bastırdığı zaman şu karanlığın şerrinden. Birinci görüşün sâhibleri, bastırdığı zaman gece anlamı, bizim görüşümüze aykırı düşmez, derler. Çünkü ay, gecenin belirtisidir ve gecede hâkimiyet yalnızca ayındır. Aynı zamanda yıldızlar da ancak geceleyin ışık saçar ki A'lâ... Tâvûs'tan nakletti ki; yılan ve delilik için rukye yapmaktan şirke daha yakın hiç bir şey yoktur. Bir başka hadîste de Cebrâîl (s.a.)in Rasûlullah'a gelip; ey Muhammed rahatsızlandın mı? dediği ve Rasûlullah'ın da; evet, dediği, bunun üzerine Cebrâîl'in: Allah'ın adıyla sana rukye yaparım. Seni rahatsız eden her türlü hastalıktan ve her büyücünün şerrinden ve nazarından. Allah sana şifâ versin, dediği bildirilir. Belki de bu, Rasûlullah'ın büyü yapıldığındaki dertlenmesi üzerinedir. Sonra Allah Teâlâ ona âfiyet ve şifâ vermiş, yahûdîlerden hasedçilerin ve büyücülerin hîlesini geri çevirerek onların tedbîrini, mahvolmalarına sebep kılmış ve kendilerini rezîl etmiştir. Buna karşılık Rasûlünü hiç bir gün kınamamış, aksine her zaman onu korumuş şifâyâb etmiş ve âfiyette kılmıştır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Zeyd İbn Erkam'dan nakletti ki; yahûdîlerden bir kişi Hz. Peygambere büyü yaptı da bu nedenle Rasûlullah günlerce hastalandı. Cebrâîl gelip dedi ki; yahûdîlerden bir kişi sana büyü yaptı. Bir düğüm bağlayıp falanca kuyunun dibine attı. Oraya birini gönder de getirsin. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'yi gönderdi. Hz. Ali, o büyüyü çıkarıp peygambere getirdi. Rasûlullah (s.a.) düğümü çözdü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) sanki ipten kurtulmuşçasına dinçleşip ayağa kalktı. O yahûdîye bunu ne söyledi, ne de ölünceye kadar yüzünü gördü. Bu hadîsi Neseî, Hennâd kanalıyla Ebu Muâviye'den nakleder.

İmâm Buhârî, Sahîh'inin tıp kitâbında der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a büyü yapılmıştı. Öyle ki onun kadınların yanına vardığı görülür, fakat onlarla birleşemezdi. Süfyân der ki: Bu, büyünün en şiddetlisidir. Rasûlullah (s.a.) Hz. Âişe'ye; ey Âişe biliyor musun, Allah Teâlâ kendisinden bilgi istediğin şey konusunda bana bilgi verdi. İki kişi geldi ve birisi baş tarafımda

diğeri ayak tarafımda durdu. Baş tarafımda oturan, ayak tarafımda oturana dedi ki: Adamın nesi var? O da büyülenmiş, dedi. Diğeri; kim büyülemiş onu? deyince o; yahûdîlerin müttefiki olan Züreyk oğullarından Lebîd İbn A'sam isimli bir kişi, dedi. Bu kişi münâfıklardandı. Ne ile büyülemiş? deyince, tarak ve taranırken düşen saçıyla, demiş. Öbürü; nerede o? deyince, Zervân kuyusunun dibindeki taşın altında, demiş. Hz. Âişe der ki: Rasûlullah (s.a.) o kuyuya gidip büyüyü çıkardı ve dedi ki: İşte bana gösterilen kuyu bu idi, bu kuyunun suyuna kına karıştırılmıştı. Ve sanki oranın hurması şeytân başı gibiydi. Bu, çıkarılınca Hz. Âişe der ki: Ben; yoksa sen tedâvî mi oldun? dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, Allah beni şifâyâb etti. Ben, insanlardan bir kişiye kötülük bulaştırmak istemem. Buhârî, İsâ İbn Yûnus kanalıyla bunu Yahyâ el-Kattân'a isnâd eder. Bu isnâdda şu ifâde de vardır: Hz. Âişe dedi ki: Öyle ki peygambere bir şey yapmadığı halde yapmış gibi gösteriliyordu. Ve yine onun ifâdesinde hadîsin sonunda şu kısım yer alır: Peygamber emretti de, o tekrâr kuyuya gömüldü. Buhârî'nin belirttiğine göre, Hişâm'dan bu rivâyeti İbn Ebu Zenâd ve Leys İbn Sa'd da nakletmiştir. Bu hadîsi Müslim Ebu Üsâme kanalıyla... Hişâm'dan nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel de, İbrâhîm İbn Hâlid kanalıyla Hişâm'dan, o babasından, o da Hz. Âişe'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) altı ay bu halde kalmış. Ne o kimsenin yanına gelirmiş, ne de kimse onun yanına varırmış. En sonunda iki melek gelmiş, birisi baş tarafına, diğeri ayak tarafına oturmuş. Biri diğerine; nesi var? demiş. O da; büyülenmiş, demiş. Kim büyüledi onu? deyince Lebîd İbn A'sam, demiş. Sonra Ahmed İbn Hanbel hadîsin tamâmını zikreder.

Üstâd müfessir Sa'lebî tefsîrinde der ki: İbn Abbâs ve Hz. Âişe (r.a.) dediler ki: Yahûdîlerden bir çocuk Rasûlullah'a hizmet ederdi. Yahûdîler onun kafasını çelip kendisine Rasûlullah'ın taradığı saçlardan ve tarağından birkaç diş almasını istediler. Nihâyet o da bunu alıp yahûdîlere verdi. Yahûdîler de bununla büyü yaptılar. Bunu yapan İbn A'sam denilen bir kişi idi. Sonra o büyüyü Züreyk oğullarının kuyusuna attılar. Ki, bu kuyuya Zervân denilirdi. Rasûlullah (s.a.) rahatsızlandı. Başının saçları dağıldı. Altı ay kadınların yanına gittiği görülüyor, fakat onlara yaklaşamıyordu. Eriyor fakat başına neyin geldiğini bilmiyordu. Uyuduğu bir sırada iki melek geldi. Birisi baş tarafına diğeri ayak tarafına oturdu. Ayak tarafında oturan baş tarafında oturana dedi ki: Adamın nesi var? O da; tabîblik olmuş, dedi. O; tabîblik olmak da ne demek? deyince, büyülenmiş, dedi. Kim büyülemiş onu? deyince; yahûdî Lebîd İbn A'sam, demiş. Ne ile büyülemiş onu deyince; tarağı ve taraktan düşen saçıyla, demiş. O büyü nerede? deyince bir hurma çiçeğinin kabuğunda, Zervân kuyusundaki dip taşının altında. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) kendinden geçmiş olarak uyandı ve; ey Âişe far-

kında mısın, Allah Teâlâ bana ilâcımı bildirdi, dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.) Ali, Zübeyr ve Ammâr İbn Yâsir'i gönderdi ve kuyunun ipini çektiler, sanki o kına suyu gibiydi. Sonra kayayı kaldırdılar ve hurma çiçeğinin kabuğunu çıkardılar, içinde peygamberin saçından düşen kıllarla tarağından iki diş vardı. Bir de bağlanmış bir ip vardı. Üstünde iğne ile dikilmiş on iki düğüm vardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu iki sûreyi inzâl etti. Her âyet okundukça bir düğüm çözülüyordu ve Rasûlullah (s.a.) da kendisinde hafiflik hissediyordu. Nihâyet son düğüm çözülünce rahatladı ve sanki ipten kurtulmuş gibi kalktı. Cibrîl (a.s.) şöyle diyordu: Allah'ın adıyla sana rukye yaparım, seni rahatsız eden her kötülükten, hasedçiden ve gözden, Allah sana şifâ verir. Ey Allah'ın Rasûlü; biz o pis herifi tutup öldürelim mi? dediklerinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana Allah şifâ verdi, insanlara kötülük etmekten nefret ederim. Sa'lebî bu haberi bu şekilde ve isnâdsız olarak îrâd eder. Bu haberde garîblikler ve bir kısmında çok büyük münkerlik vardır. Bir kısmının ise daha önce geçen destekleyici delili bulunmaktadır. Allah en iyisini bilendir.

İZÂHI

Hadîste zikredilir ki; Rasûlullah (s.a.)a büyü yapılmış ve öyle ki yapmadığı şeyi yapıyormuş gibi hayâl eder olmuş. İmâm Mâzeri der ki: Ehl-i sünnet mezhebinin ve bu ümmetin bilginlerinin cumhûrunun kanâatına göre; sihir vardır, onu inkâr edenlerin ve hakîkat olduğunu reddedenlerin hilâfına o diğer var olan şeyler gibi gerçek bir varlığa sâhiptir. Onu inkâr edenler, sihir sonunda meydana gelen uydurma hayâllerin hakîkatla ilgisi bulunmadığını söylerler. Allah Teâlâ büyüyü kitâbında zikretmiş ve bunun öğrenildiğini bildirmiştir. Yine Kur'ân'da sihir yapanın tekfîr edileceğine işâret olmak üzere; kişiyle eşinin arasının büyü ile ayırıldığını belirtmiştir. Bütün bunların gerçekliği olmayan bir şeyin netîcesi olması imkânsızdır. Sahîh hadîs, sihrin varlığını açıkça belirtmektedir. Akıl bakımından da uzak sayılamaz. Allah Teâlâ birbiri ardı sıra iliştirilen sözler veya cisimlerin terkîbi veya büyücüden başka kimsenin bilmediği güçlerin birleştirilmesi yoluyla âdetlerin üstünde âdetleri yok edebilir. Sihir yapılması halinde fiilin fâili yine Allah'tır. Ondan çıkan şey ise, Allah'ın kullarından dilediğinin eliyle gerçekleştirdiği bir âdettir. Eğer derseniz ki; kendisinden kaçılan şey, Allah'ın kazâ ve kaderiyle midir, yoksa değil midir? Eğer Allah'ın kazâ ve kaderiyle ise nasıl kader olan bir şeyden Allah'a sığınılması istenebilir? Eğer Allah'ın kazâ ve kaderiyle değilse bu, kudretin yırtılması demek olur. Ben derim ki: Varlıkta meydana gelen her şey Allah'ın kader ve kazâsı iledir. Okuma ve rukye ile şifâ dileme de Allah'ın kazâ ve kaderi

iledir. Bunun doğruluğu Tirmizî'nin İbn Ebu Hazâme'den naklettiği şu hadîstir: İbn Ebu Hazâme babasından nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben, Rasûlullah (s.a.)a: Ey Allah'ın Rasûlü, görüyor musun biz bir rukye ile korunuyoruz. Bir devâ ile tedâvî oluyoruz ve bir sakınma ile sakınıyoruz. Bütün bunlar Allah'ın kaderinden bir şeyi reddetmek midir? diye sordum da Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, Allah'ın kaderindendir. Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadîstir. Hz. Ömer de; biz Allah'ın bir kaderinden diğerine kaçıyoruz, demiştir.

Bazı bid'at ehli Hz. Âişe (r.a.)nin üzerinde ittifâk bulunan hadîsini inkâr etmişler ve bunun peygamberlik makâmının değerini düşürdüğünü, onda kuşkular yarattığını ve bunu uygun görmenin şerîata güveni engelleyeceğini sanmışlardır. Bu bid'at ehline, iddiâ ettikleri şeylerin bâtıl olduğu bildirilerek karşı çıkılmıştır. Çünkü kesin olan naklî deliller, Rasûlullah'ın doğru ve ma'sûm olduğuna ve teblîğ ettiği şeylerde yalan bulunmadığına delâlet etmektedir. Mucizeler de bunun şâhididir. Delilin ortaya koyduğunun aksini câiz görmek ise, bâtıldır. Dünya işleriyle ilgili bazı husûslara gelince; bu, insan olarak ârız olan şeylerdir. Peygambere dünya işleriyle ilgili bazı gerçek olmayan şeylerin gösterilmesi mümkündür. Denildi ki: Peygambere eşleriyle birleşmediği halde, birleşmiş olduğu vehmi verilmişti. Bu tür şeyler insanın rü'yâsında karşılaştığı şeylerdir. Rü'yâda karşılaşılan şeylerin uyanık olarak düşünülmesi ve gerçek olmaması uzak sayılamaz. Ve yine denildi ki: Peygamber bir şeyi yapmadığı halde yapmış gibi olmuştur. Onun böyle sanması o şeyin doğruluğunu kabul etmeyi gerektirmez. Binâenaleyh ona inanmak doğruluk üzerinde olur. Kâdî İyâz der ki: Bazı rivâyetlerde bu hadîsin peygamberin bedenine büyünün musallat olduğu şeklinde kaydedildiği vâriddir. Buna göre büyü, dış organlarına ve bedenine hâkim olmuş, kalbine, aklına ve inancına hâkim olmamıştır. Bunda risâlete gölge düşürecek, bâtıl ve sapıklık ehlinin kınamasına vesîle olacak bir şey yoktur... (Hâzin, Lübâb, VI, 606-607)

«Düğümlere üfürenlerin şerrinden» İpleri düğümleyip onlara üfüren büyücü kadınların veya rûhların şerrinden (النفاثات) kelimesi, üfürme demektir. Bunun bâhusûs zikri ise; rivâyet edildiğine göre bir yahûdî kadının Hz. Peygambere büyü yapmasıdır. O, on bir düğüm çalarak bir kuyuya saklamıştı. Rasûlullah (s.a.) hastalanınca Nâs ve Felak sûreleri indirilmiş ve Cebrâîl (a.s.) ona düğümün yerini haber vermişti. Hz. Peygamber de Hz. Ali (k.v.)yi göndererek onu getirtmiş ve bu sûreleri ona okumuştu. Her âyeti okuduğunda bir düğüm çözülmüş ve Peygamber de yavaş yavaş rahatlık duymaya başlamıştı. Bu, elbetteki kâfirlerin peygamber için söylemiş oldukları; «büyülenmiştir» sözünü doğrulamayı gerektirmez. Çünkü onlar peygamber için; büyü yapılarak delirmiştir, demek istiyorlardı. Denildi ki; düğümlere üfürmekten

maksad, üfleyerek düğümleri yumuşatıp çözmek için muhtelif hîlelerle yüklerin çözülmesini sağlamaktır. Çünkü her üfüren şirretlidir. Ama her karanlığın ve her hased edicinin durumu bunun aksinedir.

«Hased ettiğinde hased edenlerin şerrinden» Hasedini açığa çıkarıp ona göre davranan kişlerin şerrinden. Çünkü hasedini açığa vurmazdan önce hased edilene herhangi bir zarar gelmez. Özellikle hasedini açığa çıkarması sözkonusu edilmiştir, çünkü onun sevinmesi bunun üzülmesinin nedenidir. Bunun bâhusûs zikredilmesi ise insana zarar vermenin ana ilkesi olmasındandır. Hattâ başka canlılara da. «Karanlık» kavli ile aydınlıktan uzak olan şey kasdedilmiş olabilir. Kezâ buna benzer güçler de kasdedilmiş olabilir. Üfürmelerle de bitkiler kasdedilmiş olabilir. Çünkü onun uzunluğunun, genişliğinin ve derinliğinin artması nedeniyle üfürme, bitkisel güce benzemektedir. Sanki o üç düğüm çalıp üfürmektedir. «Hased eden» kavli de hayvana delâlet edebilir. Çünkü o, başkasına sırf tamah nedeniyle kötü maksad taşımaktadır. Özellikle yaratıklar âleminde bunların seçilip sözkonusu edilmesi kötülüğün en basît nedeni olmalarından dolayıdır. (Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, VI, 608-609)

«Düğümlere üfürenlerin şerrinden.» Bu üfürenlerden maksad; dostluk bağını koparan ve nefret duygularını alevlendiren nemîmeci (kovucu) kişilerdir. İfadenin âyet-i kerîme'deki şekilde vârid olmasının sebebi; şânı yüce olan Allah'ın, bu kovucuları istedikleri zaman kişiyle eşi arasındaki sevgi bağını çözmeye çalışan sihirbâzlara benzetmek istemesindendir. Nitekim onlar avâm katında bağlar bağlayarak bu vehmi uyandırırlar. Sonra bağladıkları bu düğümlere üfürürler. Karıyla kocanın arasındaki bağın çözülmesini gerçekleştirmek için bağladıkları bu düğümleri çözerler.

Kovuculuk bir tür büyü de olabilir. Çünkü kovuculuk gizli ve yalan bir nedenle iki dost arasındaki sevgiyi düşmanlığa dönüştürür. Nasıl gece; karanlığı ile, yürüyenlerin yolunu şaşırtırsa kovucu da dostların vicdânını şaşırtır. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden.» buyurduktan sonra: «Düğümlere üfürenlerin şerrinden» buyuruyor. Bir kişinin kovucuların şerrinden korunma husûsunda ihtiyâtlı davranması kolay değildir. Çünkü o, seninle ilgili olarak arkadaşına öyle şeyler anlatır ki; sen onun ne dediğini, ne de diyebileceğini bilirsin. Hattâ yanına geldiğinde sana kendisini yalanlamana imkân bırakmayacak şekilde dostluk gösterisinde bulunur. Öyleyse seni kovucunun şerrinden koruyacak ve ona sığınabileceğin yüce bir güç gerekir ki bu, Allah'ın gücüdür. Burada Hz. Peygamber ile ilgili bazı rivâyetler nakledilir. Söylendiğine göre; Peygambere Lebîd İbn A'sam büyü yapmış ve büyüsü etkisini göstermiş. Peygamber bir işi yapmadığı halde yapıyormuş gibi tahayyül ediyormuş veya yapmadığı bir şeyi yapıyormuş gibi

gösteriyormuş. Nihâyet Allah Teâlâ ona bu büyüyü haber vermiş ve o da kuyunun dibinden büyü muskalarını çıkararak bu dertten kurtulmuş. Bunun üzerine bu sûre nâzil olmuş. Şüphesiz ki büyünün Hz. Peygamberde yapmadığı bir şeyi yapıyormuş zannına vardıracak derecede te'sîrli olması, hastalıkların bedenlerdeki te'sîri kabîlinden veya bazı günlük hallerde ortaya çıkan unutma ve yanılma türünden bir hal değildir. Aksine bu aklı etkiler, rûhu yakalar ki bu da müşriklerin onun hakkında söylemiş oldukları sözü doğru çıkarma sonucunu doğurur. Şöyle ki; müşrikler onun için: «Siz, ancak büyülenmiş bir adama tâbi oluyorsunuz» diyorlardı. Onlara göre büyülenmiş demek aklı karışmış ve olmayan şeyi oluyormuş gibi hayâl eden kimse demektir. Bu takdîrde peygambere vahiy gelmediği halde vahiy geliyormuş vehmi izâfe edilebilir.

Nübüvvetin ve nübüvvetin gereklerinin neler olduğunu bilmeyen birçok mukallidler dediler ki: Büyünün peygamberin rûhunda etkili olduğuna dâir haber doğrudur ve buna inanmak gerekir. Bunu doğrulamamak bid'atçilerin uydurmasıdır. Çünkü o, büyüyü inkâr kabîlindendir. Halbuki Kur'ân, büyünün sâbit olduğunu bildirmiştir.

Sağlam din ve apaçık gerçek, mukallidin nazarında nasıl bid'at oluyor bir bak. Biz bu durumdan Allah'a sığınırız. O, büyünün sâbit olduğuna dâir Kur'ân'dan delil getiriyor ve müşriklerin peygambere iftirâ ettikleri büyüyü red sadedindeki Kur'ân'ın hükmünden yüz çeviriyor. Onu te'vîl ediyor da bunu te'vîl etmiyor. Halbuki müşriklerin kasdettiği şey çok açıktır. Onlar diyorlar ki: Şeytân Hz. Peygamberi aldatıyor. Onlara göre, şeytânın aldatması sihir çeşitlerinden bir çeşit idi. Onların iddiâlarına göre, Lebîd'in büyüsü peygamberin aklını ve idrâkini karıştırmıştır.

İnanılması gereken şey, Kur'ân tarafından kesin olarak ifâde edilmiş olan şeydir. Allah'ın kitâbı, ma'sûm olan peygamberden tevâtür yoluyla gelmiştir. Onun var saydığına inanmak ve reddettiğine inanmamak gerekir. Kur'ân peygamberden büyüyü reddetmiştir. Öyle ki peygamberle ilgili büyülenme halini, müşriklerin ve peygamberin düşmanlarının bir sözü olarak ifâde etmiş ve bu iddiâlarından dolayı onları azarlamıştır. Öyleyse peygamber kesinlikle büyülenmiş birisi değildir. Bu konuyla ilgili hadîse gelince —sahîh olduğu varsayılsa bile— âhad bir hadîstir. Akâid konusunda ise âhad hadîs esâs alınmaz. Peygamberin aklının büyünün te'sîrinden korunmuş olduğuna dâir inanç, inkârı ancak kesin bir delille mümkün olabilecek bir inançtır. Ve bu konuda zan ve tahmînlere göre hüküm yürütülmez. Bize âhad tarîkıyle ulaşmış olan hadîs, sahîh olarak kabul edenler için dahi ancak zan peydâ edebilir. Sahîh olmadığına dâir delil getirenlere göre ise bu, bir huccet olarak alınamaz. Her hâlükârda bizim bu hadîsle ilgili mes'eleyi olduğu

gibi terkedip inançlarımızı alâkadar eden bir hükme mesned almamamız gerekir. Buna karşılık kitâbın hükmünü ve aklî delili esâs almamız îcâbeder. Çünkü peygamberin aklının karıştırıldığı —onların iddiâ ettikleri gibi— doğru olursa; onun bu esnâda kendisine teblîğ edilmemiş olan bir şeyi teblîğ etmiş olması veya kendisine indirilmemiş olan bir şeyi indirilmiş gibi göstermesi vehmi de doğru olur. Halbuki bunun gerçek olmadığı açıklamayı dahi gerektirmeyecek kadar sarîhtir. Kaldı ki peygamberin büyülenmemiş olduğunu söylemek, mutlak anlamda büyüyü reddetmeyi gerektirmez. Peygamberden başkasının delilik yoluyla büyülenmiş olması câiz olabilir, ama peygamberin büyülenmiş olması câiz olmaz. Çünkü Allah, onu bundan korumuştur.

Câhil dost ne kadar da zararlı oluyor ve sevdiğini sandığı kişiye ne büyük zararlar veriyor.Biz, Allah'ın katında rüsvâylıktan yine Allah'a sığınırız. Büyüyü reddeden kişinin bid'atçi olması câiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ Bakara sûresinde (âyet 285) mü'minlerin inanması gereken şeyleri zikretmiştir. Ve başka âyetlerde de bu konu sözkonusu edilmiştir. Kezâ müslümanın, müslüman olması için inanması gereken husûslar Kur'ân-ı Kerîm'de vârid olmuştur. Bu husûslar arasında her milletten putperestlerin inandığı biçimde büyünün varlığına ve gerçekleşeceğine inanmanın gerektiğini bildiren hiç bir hüküm yoktur. Kaldı ki sahîh hadîste vârid olan hüküm, büyü öğretmenin küfür olduğu şeklindedir. Öyleyse şerîat bizden halkın nezdinde sihir olarak bilinen ve bu adı alan şeye dikkatle bakmamamızı istemektedir. Büyünün zikri, Kur'ân'da muhtelif yerlerde vârid olmuştur. Ancak bu ifâdeden c körlerin anladığı mânâyı anlamamız gerekmez. Çünkü lügatta sihir; bir şeyin gerçek şeklini değiştirmek demektir. Nitekim Ferrâ, Mü'minûn sûresindeki (فانى تسحرون) kavline; nasıl döndürülüyorsunuz? anlamını vermiştir. Öyleyse döndürülme ve te'sîr aynı anlamadır.

Eğer biz büyü kelimesinden; kişi ile eşinin arasını ayıran şey, kocayı karısından ve karıyı kocasından koparan fitne metodlarını anlarsak ne olur? Nitekim günümüzde bu husûsta yazılmış kitablar, verilmiş dersler bulunduğunu ve bazı hükûmetlerce siyâsî ajanlara yaptırılmak istenen ayrılık ve fitne taktiklerini öğreten öğrenim kurumları bulunduğunu hocaların peşinde koşulduğunu görüyoruz. Kişiyle eşinin zikredilmiş olması da temsîlî olabilir. Ve konuyu en kötü biçimde anlatmak için böyle ifâde edildiği düşünülebilir. Yani o büyücüler o derece kötü hîle ve bozukluk yollarını öğretiyorlardı ki, bununla karıyla kocanın arasını ayırmak mümkün oluyordu. Âyetin seyrinin böyle anlaşılması engellenemez. Şeytânların zikredilmesi de bizim Allah'ın insanlardan aşağılık münâfıklara şeytân adını vermiş olduğunu anlamamızı önlemez. Nitekim Allah «Şeytânları ile başbaşa kalınca da...» (Bakara, 14), «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarını düşman

yaptık. Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzip sözler fısıldarlar.» (En'âm, 112) buyurmaktadır. Firavun'un büyüsü de bir tür hîle idi. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bir de ne görsün; onların ipleri ve değnekleri büyüleri yüzünden kendisine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi.» buyurmuştur. (Tâhâ, 66) Ama büyüleri ile bunları yürütüyordu, dememiştir. Nitekim Yûnus şöyle der: Araplar; bu şeyden seni alıkoyan nedir? anlamına (ما سرك) seni ne büyüledi? derler.

Eğer bu kişiler güçlü olarak kitâbı görebilseler ve arap dilini, akıl sahibi konuşan insanlara yetecek derecede anlayabilselerdi; bu kötülüğü işlemezler ve İslâm'a bu lekeyi sürmezlerdi. Bu sûrenin peygamberin büyülenmişliği ile nâzil olduğunun söylenmesi nasıl doğru olabilir? Çünkü bu sûre Atâ, Hasan, Câbir ve İbn Küreyb'in İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; Mekke'de nâzil olmuştur. Onların iddiâ ettikleri büyü vak'ası ise, Medîne'de olmuştur. Ne var ki olmaz şeyleri söylemeye alışanlarla hiç bir şekilde konuşmak mümkün olmaz. Ğayıbtan Allah'a sığınırız.

«Hased ettiğinde hased edenlerin şerrinden.» Hased eden, hased edilenden nimetin yok olmasını temennî eder ve onda nimetlerin mevcûd olmasını istemez. Hased eden kişi, kıskandığı şeyi uygulayıp ve kıskandığı kişideki nimeti yok etmek için ciddiyetle işe koyulduğunda Allah'ın yaratıkları içerisinde en çok eziyyet veren, en kötü vâsıtalara başvuran kişidir. Kıskanılan kişinin kıskananı memnûn etmesi hiç bir şekilde mümkün değildir. Onun tasavvur ettiği ve planladığı kötülükleri durdurmaya da gücü yetmez. Öyleyse ondan yalnızca Allah'a sığınılabilir. Onun eziyyetini yok edecek, gayretini boşa çıkaracak yalnız ve yalnız Allah'tır. Allah, bizi hîlekârların hîlesinden korusun, kıskançların kötülüğünden muhâfaza etsin. Allah en iyisini bilendir. (Muhammed Abduhu, el-A'mâl'ül-Kâmile, V, Tefsîr, 567-570)

«De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» Yokluk karanlığını (a'dem) varlık nûruyla yaran Rabba. O (Rab), vücûdu kendiliğinden vâcib olan ilk mebde'dir. Ve vücûdunun kendiliğinden vâcib oluşu, ilk kasıdla kasdedilmiş olan hüviyyetindeki mutlak hayırlı oluşun lâzımlarındandır. Ondan sudûr eden varlıkların ilki O'nun kazâsı (hükmü) dır. O'n (un hükmünde) aslâ kötülük (şer) yoktur. Ancak ilk nûrun üzerine parıldaması netîcesinde saklı kalan kısmı müstesnâdır. Bu da hüviyyetinden kaynaklanan mâhiyyeti için lâzım olan bulanıklıktır. Bundan sonra sebeplerin birbiriyle çatışması sonucu gerekli olan şerler doğar. İlk müsebbib olmak nedeniyle O'nun hükmünün ma'lûllerine nüfûz etmesi O'nun takdîridir ve O, onları bunun için yaratmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ; «Yaratıkların şerrinden» buyuruyor. Ve böylece şerri yaratıklar cephesine verip takdîr ediyor. Çünkü o şer, ancak takdîr sâhibi olan cisimlerden kaynaklanır. Ayrıca cisimler O'nun kazâsı (hük-

mü) sonucu değil de kaderi sonucu olduğu için ve cisimler ancak maddede meydana geldikleri için, şerrin kaynağı bulunduklarından dolayı kaçınılmaz olarak şerri yaratıklara izâfe etmiştir.

Diğer taraftan Allah Teâlâ, «Tanyerini ağartan» diyerek infilâkı yaratıkları için lâzım olan şerden önce zikretmiştir. Tanyerinin ağartılması demek olan infilâk, varlık nûrunun mümkin mâhiyyetlere dağıtılmasıdır. Zîrâ infilâk, yaratıkların birbiri için lâzım olan şerden öncedir. Bu sebeple ilk maksadla hayır kasdedilmiş, ikinci maksadla da şer meydana gelmiştir. Bundan çıkan netîce şudur: Varlık nûru ile a'dem karanlığını yaran; O vücûdu vâcib olandır. Kötülükler O'nun hükmünde (kazâ) birinci derecede lâzım olmayıp ikinci derecede kaderi için lâzım olmuştur. Bu sebeple de mahlûkâttan şer lâzımı olanlara, tanyerini ağartan Rabba sığınmayı emretmiştir.

Denilirse ki: Neden «Tanyerini ağartan Rab» buyurdu da, «Tanyerini ağartan ilâh» buyurmadı veya başka bir ifâde kullanmadı? Denilir ki: Burada ilmin gerçeklerinden ince bir sırsaklıdır. Şöyle ki; Rab, terbiye edilenin terbiye edicisidir. Terbiye edilen de hiç bir şekilde terbiye edenden müstağnî olamaz. Anne ve babası tarafından terbiye edilen çocuğa bak. O, terbiye edilen olduğu sürece terbiye edenden müstağnî olabilir mi? Ayrıca mümkin mâhiyyetler; ne varlığının herhangi bir ânında, ne de sâbit olduğu hallerin herhangi birisinde ilk mebde'in feyzinden müstağnî olmadıkları için; kaçınılmaz olarak Rab lafzı kullanılmıştır. İlâh ta böyledir. Çünkü fiiller ilâh olması bakımından ilâha muhtâç değildir. İlâh; ilâh olması bakımından ibâdete müstehaktır. Terbiye edilen ibâdete hak kazanma bakımından makbûl olmaz. Öyleyse tanyerinin ağarması; mutlakâ onu yaratan bir zâtın ve etkili bir Rabbın bulunmasını gerektirir. Ama bu haliyle o bir ma'bûda ihtiyâç duymaz.

İyi bil ki; burada ayrıca bilimlerin ve işlerin gizliliklerinden bir başka şeye daha işâret vardır. Şöyle ki; (الاستعاذة العوذ العياذ) kelimeleri lügat bakımından başkasına sığınmaktan ibârettir. Mücerred olarak başkasına sığınmak emredildiğine göre; bu, şunu göstermektedir: Kemâllerin elde edilmemesi, iyilikleri doğuran ve yayan zâta bağlı bir mes'eleden dolayı değil, onu kabul edici durumunda olana bağlı bir sebepten dolayıdır. Bu da kesinleşmiş olan şu sözün gerçek olduğunu gösterir: Ne kemâller, ne de onlardan herhangi bir şey ilk mebde' tarafından cimri davranılarak (kısılmış) değildir. Aksine hepsi (ondan) meydana gelmiştir. Yalnızca isti'dâd sâhibi olanın alma yönünü oraya yöneltmesine bağlanmıştır. İşte söyleyenine salât ve selâm olası peygamberin (şu hadîsi ile) işâret ettiği mânâ budur: «Doğrusu dehrinizin şu günlerinde Rabbınızın rahmet nefhalarından esintileri vardır. Uyanın ve onu yakalayın.» Böylece lutuf esintilerinin sürekli olduğunu, eksikliğin onu alacak kişide bulunduğunu belirtmiştir. Bunun altında değer-

li kurallara ve önemli kâidelere bir uyarı yatmaktadır. Ki, düşünme halinde bunları elde etmek, mümkün olur.

Allah Teâlâ'nın «Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden.» kavline gelince; sığınan; insanın cüz'î nefsidir. Ve o, kader donu altında kalan takdîr sâhiplerinin eşyâda gerekli olan şerlerinden sığınmaktadır. Ayrıca insan nefsinin cevherine zarar verme bakımından en etkili olan şeylerin başında beden derisine giren şeyler gelir. Bu bir bakıma onun aracı, ve bir bakıma da üzerindeki yükü olur. Binâenaleyh bir bakımdan bütünüyle lehinde, bir bakımdan da bütünüyle aleyhinde olur. Ki bunlar canlılık güçleriyle, bitkisellik güçleridir. Canlılık güçleri karanlıktır, kapalılıktır, bulanıklıktır. Sen, maddenin yokluk, kötülük ve karanlık kaynağı olduğunu biliyorsun. Sığınan durumunda olan nâtık nefse gelince; o, cevheri bakımından sâf, arınmış madde bulanıklıklarından ve ilintilerinden uzak her türlü sûretleri ve gerçekleri kabul edici olarak yaratılmıştır. Ayrıca o incelikler ve nûrlar; hayâl edici ve vehmedici canlılık güçlerinin, şehvet, gazab gibi eşyâya dışardan giren ve yenilenen diğer şeylerin etkisiyle yok olup gider. O halde bu karanlık da yenilenmektedir. Nefsin cevheri «bastıran karanlık» olduğu ve nâtık nefsin cevherine en yakın olan şeyin o «bastıran ve kaplayan karanlıklar» şeklini alarak bulandığı için bunun zikrini müteâkiben ondan daha genel olan bir şeyin zikrine yer verilmiştir. Bastıran karanlıktan ortaya çıkan şerler; yaratıkların şerrine, özel ve genelin birbiriyle iştirâki şeklinde iştirâk ederler. Ne var ki bu özel şeyin, nefsin karanlık olmasından ayrıcalığı bulunduğundan kaçınılmaz olarak onun zikredilmesi uygun düşmüştür. Böylece nefiste onun kötülüklerin en büyüklerinden olduğu kesinleştirilmek istenmiş ve bu sebeple ondan uzaklaşıp onunla içiçe girmemek gerektiği önem (le belirtilmek istenmiştir.)

Allah Teâlâ'nın «Düğümlere üfürenlerin şerrinden» kavli ise (bedenin yönetimiyle) görevlendirilmiş olan nebâtî güçlere işârettir. Zîrâ bitkisel güçler, bedenin yönetilmesi, gelişmesi ve büyümesiyle görevlidirler. Beden, birbiriyle çekişen ve ayrılmaya müsâid olan muhtelif unsurların bağlanmasından ortaya çıkan bir bağdır. Beden çekişme durumunda olan unsurların birbirleriyle etkileşmelerinden canlı olmuştur. Ancak ona canlılığı soluyan (nefes) şey, bitkisel güçtür. Zîrâ üfürme, bir şeyin cevherinin her yönden —uzunluk, genişlik ve derinliği kasdediyorum— mikdârının büyümesini sağlayan nedendir. Gelişen ve beslenen cismin, anıldığı gibi her yönden artmasında etkili olan işte bu güçlerdir. Genişliği, eni ve derinliği kasdediyorum. San'atlardan herhangi birinin bir yandan fazlalık vermesinin bir başka yandan eksikliği gerektirmemesi imkânsızdır. Sözgelimi demirci, bir demir parçasını alıp uzunluğuna büyütmek isterse; elbette eninden ve yoğunluğundan eksiltmesi gerekecektir. Ya da ona dışardan yabancı başka bir parçayı ek-

leme gereğini duyacaktır. Bitkisel güçlere gelince; soluk (nefes)e muhtaçtırlar. Çünkü nefes, besinin parçalarının, beslenen cismin iç kısmına sirâyet etmesini sağlar ve böylece besini o cismin benzeri kılar, organların cevherinde üç cihetten (enine, uzunluğuna, genişliğine) artışa neden olur. Öyleyse objeler içerisinde nebâtî güçlerin etkisine en çok benzeyen şey soluk (nefes) tur. Çünkü soluk bir şeyin şişmesinin nedenidir ve solunan şey her yönden, olduğundan daha fazla bir ölçüde büyür. Öyleyse düğümlere üfürenler; bitkisel güçlerdir. İnsan nefsi ile bitkisel güçler arasında canlılık güçlerinin aracılığı ile bir ilişki bulunduğundan, kaçınılmaz olarak canlılık güçleri bitkisel güçlerden önce zikredilmiştir.

Özet olarak nefsin cevherinde bu iki gücün gerektirdiği kötülük, bedenin ilişkilerini kuvvetlendirir ve cevherine yaraşan ve uygun gelen besinle beslenmesini sağlar. Bu da göklerin melekûtunun ihâtası ve ebedî nakışlarla nakışlanmasıdır.

Allah Teâlâ'nın «Hased ettiğinde, hased edenlerin şerrinden» sözünden beden ile beden güçlerinin hepsi ve nefis arasında meydana gelen tartışma kasdedilmiştir. (Allah Teâlâ) önce beslenmenin gerektirdiği (sonucu olan) kötülüklere işâret ettikten sonra bunun açıklanmasını göstererek canlılık güçlerinin lâzımı (sonucu) olan şerleri açıklamaya başlıyor. Sonra bitkisel güçlere geçiyor, sonra bir başka şey olarak iki gücünün bulunması, onunla nefis arasında bir başka (türden) çekişme olması nedeniyle bedenden sözediyor. Bu çekişme; menşei Âdemle İblîs arasındaki (çekişme olan) kıskançlıktır. Bu derdin devâsı, yine ondan ilk mebde'e sığınmaktır.

Bu sûre şerrin ilâhî hükme nasıl girdiğini ve bunun kendiliğinden değil arazî olarak kasdedilmiş olduğunu, insan nefsi bakımından kötülüklerin menbaının canlılık güçleri, bitkisel güçler ve bedenin ilişkileri olduğunu ve bunun insan üzerinde bir yük ve vebâl olduğunu göstermektedir. Öyleyse nefis bundan yüz çevirdiği durumlarda çok iyi olmaktadır. Bizzât veya her türlü hallerdeki ilişkileri bakımından ondan ayrılacak olursa; bu ayrılma ile çok büyük zevk elde edecektir. Allah, bize tâm tecerrüdü ve kâmil teellühü (tanrının ahlâkı ile ahlâklanmayı) ihsân etsin. Peygamber Muhammed (a.s.) ve onun temiz âilesi hakkı için. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur. Salât da peygambere âline ve hepsine mahsûstur. (İbn Sînâ; Tefsîru Sûret'il Felak. Nûruosmâniye Kütüphanesi, 4894 no'lu yazma nüshadan).

Bu iki sûrenin tefsîrine girişmeden önce iki bölümün anlatılması gerekir:

Birinci bölüm: Bazı âriflerin; bu iki sûreyi çok garîb biçimde tefsîr ettiklerini işittim. Derler ki: Allah Teâlâ ihlâs sûresinde ülûhiyyet konusunu açıkladıktan sonra hemen ardından bu sûrede mahlûkâtın

mertebelerini açıklamaya başlamıştır. Önce «De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» buyurmuştur. Zîrâ yokluk karanlığı, sonsuzdur. Hak sübhânehu ve Teâlâ bu karanlığı tekvîn, îcâd ve ibdâ' nûru ile yarıp çıkarmıştır. Bunun için de: «De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» buyurmuştur. Ardından: «Yaratıkların şerrinden» buyurmaktadır. Buradaki açıklama şekli şöyledir: Mümkünler âlemi iki kısma ayrılır: Bir kısmı emir âlemi, diğer kısmı da halk âlemidir. Nitekim Allah Teâlâ: «Bilin ki; yaratma da emir de O'nundur.» (A'râf, 54) buyurmaktadır. Emir âlemi; tamâmen sırf hayırdır. Şerlerden ve âfetlerden uzaktır. Halk âlemi ise; cisimler ve cisme aid olan şeylerin âlemidir. Kötülükler bu âlemde meydana gelir. Cisimler ve cisimlerle ilgili olan şeyler âlemine, halk âlemi denmesinin sebebi; buradaki halkın, takdîr mânâsına gelmesindendir. Mikdâr cismin ilintilerindendir. Durum böyle olunca kaçınılmaz olarak; a'dem denizinin karanlıklarını cisimler ve cisme âid olan şeyler âleminden ibâret bulunan halk âleminde meydana gelen kötülüklerden varlık ve ibdâ' nûru ile yarıp çıkaran Rabba sığınırım, denilmiştir. Ayrıca cisimlerin ya esîri veya unsurî olduğu açıktır. Esîrî cisimler iyiliklerle doludur. Çünkü onda, düzensizlik ve tutarsızlıklar yoktur. Nitekim Allah Teâlâ Mülk sûresinde: «Sen, Rahmân'ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü çevir de bak, bir aksaklık görebilir misin?» (Mülk, 3) buyurmaktadır. Unsurî cisimlere gelince, bunlar ya katı maddeler, ya bitkiler veya canlılardan oluşur. Katı maddeler her türlü nefsânî güçlerden yoksundur, sâf karanlık içerisindedir, aydınlıktan iz yoktur. İşte Allah Teâlâ'nın: «Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden.» kavliyle kasdedilen mânâ budur. Bitkisel unsurlara gelince; bunlar da uzunluğuna, genişliğine ve derinliğine büyümeyi sağlayan bitkisel beslenme gücüdür. Bu bitkisel güçler, sanki üç düğüme üfürülen nefes gibidir. Canlılık unsuruna gelince; canlılık güçleri dış duyularla, iç duyulardan, şehvet ve gazabdan oluşmaktadır. Bütün bunlar ise insan rûhunu kalb âlemine kapılmaya, celâl sâhibi Allah'ın kudsiyetiyle meşgûl olmaya engel teşkîl ederler. İşte Allah Teâlâ'nın: «Düğümlere üfürenlerin şerrinden.» kavli ile kasdedilen budur. Bu mertebeden sonra süflîler âleminde insan nefsinden başkası kalmamaktadır. Sığınan insan nefsidir. Kendisinden sığınılan olmadığı için kaçınılmaz olarak bu sûre son bulmuştur. Ve bunun ardındaki sûrede de insan nefesinin gelişme basamaklarının mertebe ve dereceleri açıklanmıştır. İnsan nefsi fıtratının aslı i'tibârıyla Allah'ın bilgisinin ve sevgisinin nakışlanmasına elverişli bir yapıdadır. Ancak nefis başlangıçta bu külli bilgilerden yoksun bulunur. Bilâhare ikinci basamakta insan nefsinde fikrî bilinmezliklerin açıklığa çıkarılmasına yardımcı olabilecek bedîhî prensiblerin bilgileri oluşur. Netîcede bu fikrî bilinmezlikler kuvveden fiile ulaşır. Allah Teâlâ'nın: «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım.» kavli, insan

nefsinin mertebelerinden birinci mertebeye işârettir. Yani kazanılarak ve kendiliğinden elde edilen bilimlerin hepsinden yoksun olma halini göstermektedir. Bu mertebede nefis, kendisini terbiye edecek bir terbiyeciye ve bedîhî bilgilerle süsleyecek bir donatıcıya muhtâçtır. Sonra ikinci mertebeye, yani bu bedîhî bilgilerin elde edilişiyle birlikte fikrî bilimlerin açıklık kazanmasına geçişi sağlayacak melekenin elde ediliş basamağına işâret edilmektedir. İşte Allah Teâlâ'nın «İnsanların mâlikıne» kavliyle kasdedilen budur. Sonra üçüncü basamak gelir. Bu, fikrî bilimlerin kuvveden fiile çıkmasıyla birlikte nefiste meydana gelen tâm kemâldir ki Allah Teâlâ'nın: «İnsanların Tanrısına» kavlinden kasdedilen budur. Sanki Hak Teâlâ kendi zâtını, insan nefsinin basamaklarından her bir basamağa göre uygun olan niteliklerle nitelemektedir. Daha sonra: «O sinsi şeytânın şerrinden» buyurmaktadır ki bununla vehmedici güç kasdedilmiştir. Vehmedici güce, sinsi şeytân isminin verilmesi, akıl ve vehmin bazı öncüllerin kabûlünde birbirine yardımcı olmaları ve iş sonuca yönelince aklın sonuca destek olup vehmin onu sinsîce geri çevirerek sonucu kabûlden alıkoymasından dolayıdır. Bu sebeple vehmedici güce, sinsi şeytân adı verilmiştir. Sonra Hak Sübhânehu ve Teâlâ bu sinsi şeytânın akıl üzerinde büyük zararı olduğunu açıklamakta ve bundan uzaklaştığı zamanların çok az olduğunu belirtmektedir. Sanki Hak Sübhânehu ve Teâlâ bu sûrede de beşer rûhunun mertebelerini açıklamış ve onu düşmanlarına karşı uyarmış, akılla vehim arasındaki farklılığa dikkatini çekmiş gibidir. İşte burası insan nefsinin mertebelerinin son derecesidir ki kaçınılmaz olarak Kur'ân-ı Kerîm ve Furkân-ı Azîm bununla son bulmuştur.

İkinci fasıl. Bu sûrenin nüzûl sebebi hakkında birkaç vecih zikredilmiştir: a — Rivâyete göre Hz. Cebrâîl Rasûlullah'a gelerek; cinlerden bir ifrît sana hîle yapıyor, yatağına uzandığında Felak ve Nâs sûrelerini oku, demiş. b — Allah Teâlâ bu iki sûreyi gözden korunma olması için indirmiştir. Saîd İbn Müseyyeb'den nakledilir ki; Kureyş'liler kendi aralarında: Gelin Muhammed'e varıp, ona dertlenelim ve kendisinden yardım isteyelim, dediler. Rasûlullah'a gelip; senin pazun ne kadar güçlü, belin ne kadar sağlam, yüzün ne kadar ak? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Felak ve Nâs sûrelerini indirdi. c — Bu üçüncü görüş müfessirlerin cumhûrunun görüşüdür ki buna göre; Yahûdîlerden Lebîd İbn A'sam Hz. Peygambere büyü yaparak bir ipe on düğüm çalmış ve Zervân denilen kuyunun dibine gömmüş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) hastalanmış ve üç gece hastalığı şiddetlenmiş. Bu sebeple Felak ve Nâs sûreleri indirilmiş. Sonra Cebrâîl ona büyünün yerini haber vermiş, Rasûlullah da Hz. Ali'yi ve Talha'yı gönderip büyüyü getirtmiş. Cebrâîl gelip Hz. Peygambere demiş ki: Bir düğümü çöz ve bir âyet oku. O da böyle yapmış. Ve Rasûlullah (s.a.) her âyeti okudukça bir düğüm

çözülmüş, böylece kendinde hafîflik ve rahat duymaya başlamış.

İyi bil ki; Mu'tezile bütünüyle bunu reddetmişlerdir. Kâdî bu rivâyetin bâtıl olduğunu söyler. Ve der ki: Bu rivâyetin sahîh olduğunu söylemek nasıl mümkün olabilir? Allah Teâlâ: «Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67) ve «Büyücü yaptığı şeyden dolayı aslâ başarıya ulaşamaz.» (Tâhâ, 69) buyurmaktadır. Ayrıca bu rivâyetin câiz görülmesi peygamberliği yaralamaya sebep olur. Şöyle ki bu rivâyet sahîh olursa, büyücülerin bütün peygamberlere ve sâlih kişilere zarar verebilmeleri gerekir. Ve kendileri için büyük bir mülk kazanma imkânı sağlar. Bütün bunlar ise bâtıldır. Ayrıca kâfirler, Hz. Peygamberi; büyülenmiştir, diyerek kınıyorlardı. Eğer bu vak'a doğru çıkacak olursa, kâfirlerin doğru söylemiş olmaları gerekir. Bu da Hz. Peygamber için bir eksiklik olur. Bilindiği gibi bu câiz değildir. Ehl-i sünnet mensûbları dediler ki: Bu kıssa nakil ehlinin hepsinin yanında sahîh görülmüştür. Bu husûsla ilgili izâh tarzları hakkında Bakara sûresinde sözedilmişti. Kâdî'nin; «kâfirler Hz. Peygamberi; büyülenmiştir, diyerek kınıyorlardı, eğer bu olay olmuşsa kâfirlerin bu sözünün doğrulanması icâbeder.» şeklindeki sözünün cevâbı şöyledir: Kâfirler, peygamberin büyülenmiş ve deli olduğunu, büyü aracılığıyla aklının giderildiğini iddiâ ediyorlardı. Bundan dolayı, peygamberin kendilerinin dinlerini bırakmış olduğunu söylüyorlardı. Peygamberin bedeninde hissettiği bir acı ile büyülenmiş olması mes'elesine gelince; bunu inkâr eden hiç bir kimse çıkmamıştır. Kısacası Allah Teâlâ peygambere ne şeytân, ne insan, ne de cinlerden dini, şerîatı ve nübüvveti ile ilgili olarak eziyet veren hiç bir yaratığı musallat etmemiştir. Ama bedenine zarar vermeye gelince; bu, uzak bir ihtimâl sayılmaz. Bu meseleyle ilgili sözün tamâmı Bakara sûresinde geçmişti. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXXII, 186-188)

——————oOo——————

FELAK SÛRESİNİN SONU

NÂS SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — De ki: İnsanların Rabbına sığınırım,
2 — İnsanların mâlikine,
3 — İnsanların Tanrısına,
4 — O sinsi şeytânın şerrinden.
5 — Ki o, insanların kalblerine hep vesvese verir.
6 — Gerek cinlerden, gerek insanlardan.

Bu üç sıfat Azîz ve Celîl olan Rabbın sıfatlarındandır. Bunlar Rubûbiyyet, mülk ve ilâhlık sıfatlarıdır. O, her şeyin Rabbı, mâliki ve ilâhıdır. Bütün eşyâ O'nun yaratığıdır, kulu ve kölesidir. Allah Teâlâ kendisine sığınanların, o sinsi şeytânın şerrinden bu sıfatlarla sığınmalarını emretmektedir. Bu şeytân, insanların üzerine görevlendirilmiş olan şeytândır. Âdemoğullarından herkesin kendisine kötülüğü hoş gösteren ve çabasını boşa çıkarmasını isteyen bir arkadaşı vardır. Ancak ma'-

sûmlar bunun dışındadır. Allah onları korumuştur. Sahîh bir hadîste belirtilir ki: Sizden her birinizin muhakkak bir arkadaşı görevlendirilmiştir. Sende mi ey Allah'ın Rasûlü? dediklerinde; evet ancak Allah, ona karşı beni desteklemiş ve o teslîm olmuştur. Dolayısıyla bana yalnızca hayrı emreder, demiştir. Sahîh hadîste Enes'ten nakledilir ki; Hz. Safiyye Hz. Peygamberi i'tikâfta iken ziyâret etmiş. Rasûlullah (s.a.) geceleyin onu evine götürmek üzere kendisiyle beraber i'tikâftan çıkmış, ansâr'dan iki kişiyle karşılaşmışlar. Onlar Rasûlullah'ı görünce, hızlıca koşmuşlar. Rasûlullah (s.a.); yavaşlayın bu Hüyey kızı Safiyye'dir, demiş. Onlar; sübhânallah, ey Allah'ın Rasûlü demişler de, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Şeytân âdemoğlunda kanın akışı gibi akar. Ben, sizin kalbinize bir şey atmasından korktum veya; bir şerr atmasından, demiştir.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Muhammed İbn Bahr... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Şeytân burnunu âdemoğlunun kalbinin üzerine koyar. O, zikrederse geriye kaçar. Allah'ı unutursa onun kalbini kapar. İşte Allah Teâlâ'nın «O sinsi şeytânın şerrinden» kavlinin mânâsı budur. Bu haber garîbtir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer, Âsım'dan nakletti ki, o; Ebu Temîme'nin, peygamberin terkisinde bulunan birinden şöyle bir hadîs naklettiğini duydum, demiştir: Rasûlullah'ın merkebi on kere anırdı da, ben; kahrolsun şeytân, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kahrolsun şeytân deme, çünkü sen kahrolsun şeytân, dediğinde, o büyüklenir ve; gücümle onu yendim, der. Allah'ın adıyla, dediğinde, o küçülür, en sonunda bir sinek kadar olur. Bu hadîsin naklinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Bunun isnâdı sağlam ve kuvvetlidir. Ve bu hadîs kalb Allah'ı anınca, şeytânın küçülüp yenileceğini göstermektedir. Allah'ın adını anmayınca şeytân büyür ve kalbi tamâmen emrine alır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Ebu Bekr el-Hanefî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Sizden biriniz mescidde bulununca şeytân ona gelir ve insanın hayvanını okşaması gibi, onu okşayıp durur. İnsan durunca ona yularını geçirir. Veya ona doğru eğilir. Ebu Hüreyre dedi ki: Siz bunu görüyorsunuz. İşte o eğik olan, bir yana yatmış gibi olur. Kalb de aynı şekilde Allah'ı anmaz. Yuvarlanan ise ağzını açmıştır. Azîz ve Celîl olan Allah'ı zikretmez. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs'ın «O sinsi şeytânın şerrinden» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Şeytân âdemoğlunun kalbinin üzerine basmıştır. Âdemoğlu Allah'ı unutur, gâfil olursa onu aldatır. Ama Allah'ı anarsa onu bırakır. Mücâhid ve Katâde de böyle demişlerdir. Mu'temir İbn Süleymân da babası Süleymân'ın şöyle dediğini nakleder: Ba-

na anlatıldı ki; şeytân veya vesveseci, âdemoğlunun kalbine hüzünlü veya sevinçliyken üfürür. Ama âdemoğlu Allah'ı anarsa o kaçar.

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki: (الوسواس) kelimesinden maksad, şeytândır. İnsana emreder. İtâat edilirse alıkoyar.

«Ki o, insanların göğüslerine hep vesvese verir.» Bu ifâdenin metninden açıkça anlaşıldığı gibi, yalnızca âdemoğullarına mı mahsûs olduğu, yoksa âdemoğullarıyla cinler için müşterek mi olduğu konusunda iki farklı görüş vardır. Genellikle insan lafzını, daha çok kullanıldığı anlama girdirirler. İbn Cerîr Taberî der ki: Cinler hakkında da cinlerden erkekler lafzı kullanılmıştır ki bu ifâde onlara insan lafzının kullanılmasını engellemez.

«Gerek cinlerden, gerek insanlardan.» Bu ifâde, «Ki o, insanların göğüslerine hep vesvese verir.» kavlinin açıklanması niteliğindedir. Bu sebeble arkasından «Gerek cinlerden, gerek insanlardan.» denmiştir. Bu, ikinci görüşü takviye eder. Denildi ki: «Gerek cinlerden, gerek insanlardan» kavli, insanların göğüslerine vesvese veren insan ve cinlerden şeytânın açıklaması niteliğindedir. Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurur: «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarını düşman yaptık. Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Eğer Rabbın dileseydi; bunu yapamazlardı.» (En'âm, 112) Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel de der ki: Bize Vekî'... Ebu Zerr'in şöyle dediğini bildirdi: Ben, mescidde iken Rasûlullah'ın yanına vardım ve oturdum. Rasûlullah; ey Ebu Zerr, namazını kıldın mı? dedi. Ben; hayır, dedim. Öyleyse kalk namazını kıl, dedi. Kalktım namazımı kıldım, sonra oturdum. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ebu Zerr ,insandan ve cinden şeytânların şerrinden Allah'a sığın. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; insanların da şeytânları var mı? Evet, dedi. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü ya namaz? buyurdu ki: Konulan emirlerin en hayırlısıdır. Dileyen az, dileyen çok kılar. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ya oruç? Buyurdu ki: Karşılığı olan bir farzdır. Ve Allah katında daha fazlası vardır. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ya sadaka? Buyurdu ki: Kat kattır. Ben dedim ki; hangisi daha afdaldır? Buyurdu ki: Az iken vermeye çabalamak veya gizlice fakîre vermek. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; peygamberlerden önce geleni hangisiydi? Buyurdu ki: Âdem'di. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; o nebî miydi? Evet. Konuşulmuş bir nebîydi, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü, rasûller kaç tanedir? dedim. Buyurdu ki: Üç yüz şu kadar. Büyük bir topluluk. Bir seferinde de on beş demişti. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; sana indirilenlerin en büyüğü hangisidir? Buyurdu ki: Âyet el-Kürsî'dir. «Allah, O'ndan başka ilâh yoktur, Hayy ve Kayyûm'dur...) Bu hadîsi Neseî de Ebu Ömer ed-Dımeşkî kanalıyla... Ebu Zerr'den nakleder. Bu hadîsi Ebu Hâtim İbn Hibbân, Sahîh'inde bir başka

yoldan ve gerçekten uzun olan bir başka ifâde ile tahrîc eder. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Vekî'... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; adamın biri Rasûlullah'a gelip şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü; ben kendi kendime bir şeyler söylüyorum ki onları söylemek benim için gökten düşmekten daha iyidir. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allahu Ekber, Allahu Ekber. Hamdolsun o Allah'a ki; vesvesecilerin hîlesini başlarına döndürmüştür. Bu rivâyeti Ebu Dâvûd ve Neseî de Mansûrdan naklederler. Neseî ayrıca A'meş'in ismini de verir ve her iki rivâyet te Zerr İbn Abdullah'tan menkûldur.

Şânı azîz, celâli yüce, isimleri mukaddes olan ve kendisinden başka ilâh bulunmayanın «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım. İnsanların mâlikine, insanların Tanrısına.» sözü (konusunda) biz, Rabbı (oluşun) terbiyeden ibâret olduğunu söylemiştik. Terbiye ise, mîzâcın düzeltilmesine işârettir. Çünkü insan, kendisi için hazırlanmış bir beden olmadıkça var olamaz. Bedenin hazırlanması ise ancak ince bir terbiye, ince bir karışım ile meydana gelir ki akıllar onu (bilmekten) âciz kalırlar. İşte Allah Teâlâ'nın «Onu yapıp rûhumdan üflediğimde.» (Hicr, 29) sözü ile kasdedilen budur. Öyleyse (bunun) ilk basamağı, mîzâcın düzeltilerek terbiye edilmesidir.

Allah Teâlâ'nın belirli bir insana lutfettiği nimetlerin başında, onun mîzâcını düzelterek terbiye etmesi gelir. (Mîzâcın düzeltilmesi şeklindeki terbiyeden) sonra baskı (yapma) ve hakim olarak terbiye etmesi gelir. Bu da ona, nâtık nefis vererek (feyz), arasında; hayâl etme, vehmetme, hissetme gücünün bulunduğu, düşünme hatırlama, duyma, görme, koklama, tad alma, dokunma, şehvet, gazab ve cinsel birleşme, ayrıca kasları kımıldatan muharrik güçler ve besleyici güç ile onun şu'belerinden oluşan, tutucu, çekici, hazmedici ve itici güçlerden (toplamından meydana gelen) bitkisel güçler; doğurucu ve geliştirici güçlerin bulunduğu organlar halk etmesidir. Kısacası, fiilleri farklı, ilişkileri ayrı, kaynakları dağınık olmakla birlikte kâmil ve değerli, rûhânî nâtık nefsin yönetimi altına verilmiş olan bitkisel ve canlılık güçlerini lutfetmiştir. Önce mîzâcı düzeltmiş, ikinci olarak onu nefsin emri altına vermiştir. Bu sebeple o, mutlak hükümdâr durumundadır. Bedenin yönetimini nefse teslîm etmek onun elindedir. Çünkü mâlik olan kimse; hem mülk sâhibi olur, hem de mülk sâhibi kılar. Bundan sonra nefis cevheri itibârıyla o ayrılan ilkelerle birleşme iştiyâkı duyar. Onun yakınlık sergileri üzerinde eğilme, huzûruna koyulma, onu gözleyerek sevinme, ona yaklaşarak ünsiyyet elde etme ister. Bu istek insanın tabîatında oluşmuş olan insan fıtratında vardır. Ve bu istek onu kendisine kudsal şeylerden feyizler sağlamak üzere sürekli o ilkelere yalvarma istek ve araştırmasına sevkeder. Eğer onun aklı; bilmeleke akıl sâ-

hibi ise, aklî veya intikâlî hareketler aracılığıyla bunu ister, ya da bâtınî güçlerden yardım dileyip onların sûretlerini ve mânâlarını karıştırarak ve feyzi kabûle elverişli kılacak türden hareketlerle elde eder. Bütün bunlar ise ondan bu ilkelere dönüşmüş olan ifâdelerdir ki; nefis bu derecede ibâdet eden durumda bulunsun ve o ilkelerde ibâdet edilen durumunda olsun ve tanrı da ibâdet edilenin kendisi olsun. Öyleyse bu ilkelerin her vakte göre isimleri bulunmaktadır. Birinci isim mîzâcın oluşuna göredir ki bu Rabdır. İkinci isim nefsin sudûruna (feyz) göredir ki bu meliktir. Üçüncü isim nefsin arzusuna göredir ki bu ilâhtır. Burada ilkelerle nefisler arasındaki ilişki türlerinin basamakları son bulur ve bu sûretleri veren ve ay küresinin altında bulunanları yöneten ilkedir.

Birinci sûrede ilk mebde'e sığınılması açıklandığından —ki bu ilk mebde' varlığın ilkesi olan infilâkın (tanyerinin ağartılmasının ve parçalanmasının) mebde'idir— orada şerrin ilâhî takdîre nasıl girdiği açıklandıktan sonra, bu sûrede de sûretleri veren yakın mebde'e sığınma şeklini ve derecelerini açıklamıştır.

«O sinsi şeytânın şerrinden.» (الوسواس) vesvese veren güçtür ve bu hayvânî nefsi kullanır olması nedeniyle hayâl edici güçtür. Ayrıca onun hareketi tersine olur. Çünkü nefis onu müfârık mebde'lere doğru yöneltmiştir. Hayâl edici güç, onu madde ve maddeyle meşgûl olma ve ilgilenmeye doğru çekince bu güç aksine hareket etme konusunda direnir ve insan nefsini aksine çeker.Ve böylece de o Hannâs olur.

«Ki o, insanların göğüslerine hep vesvese verir.» Hayâl edici güç olan Hannâs, nefsin ilk adımı olan göğüslere vesvese verir. Çünkü sâbit olduğu gibi insan nefsine ilk ilişen şey kalbtir. Kalb vâsıtasıyla kuvvetler diğer organlara yayılır. Öyleyse vesvesenin etkisi öncelikle göğüsleredir.

Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Gerek cinlerden, gerek insanlardan.» Cin saklanma, insan ise ünsiyyet kesbetmedir. Saklanan şeyler, açık ve gizli duyulardır. Aklın bu iki sûrenin anlamları konusunda ulaştığı mertebe budur. Ancak hikmetlerinin hakîkatını, sırlarının âyetlerini en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Allah bizi buna ehil olanlardan kılsın. (İbn Sînâ, Tefsîru Sûret'in Nas Nûruosmâniye Kütüphanesi, 4894 no'lu yazma nüshadan).

NÂS SÛRESİNİN SONU

Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'adır. Salât ve selâm da Efendimiz Muhammed'e, onun âilesine, ashâbına ve hepsine olsun. Allah, bütün sahâbelerden râzı olsun. Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir. Bu tefsîrin bitirilişi; 825 senesinin Cümâd el-Ûlâsının onuncu günüydü. Hamd yalnız ve yalnız Allah'a mahsûstur.

İBN KESİR TEFSİRİ'NİN SONU

بسم الله الرحمن الرحيم

Hamd olsun, "âlemlerin Rabbı olan" Allah'a.

Salât olsun, "âlemlere rahmet olarak gönderilmiş" bulunan Rasûlullah'a.

Selâm olsun, onun davetini cihâna yayan âline, ashâbına ve kıyâmete değin izinden giden mü'minlere.

Değerli okuyucu,

"Âlemlere şifâ ve rahmet olarak" indirilmiş bulunan yüce kitabımızın, en sahîh kaynaklara dayalı olarak büyük İslâm âlimi İbn Kesîr tarafından yapılmış olan tefsîri bu cild ile birlikte son bulmaktadır.

Ne var ki ilk cildini neşrederken de belirttiğimiz gibi, bu ünlü rivâyet tefsîrinden günümüz Müslüman-Türk okuyucusunun daha fazla yararlanmasını sağlamak için, onu başlangıcından bugüne kadar yazılmış olan diğer tefsîrlerle de zenginleştirmeye çalıştık. Ayrıca baştarafına Kur'an ve tefsîr ilimleriyle ilgili bilinmesi gerekli şeyleri açıklayan bir "Giriş" cildi ilâve ettik.

Takdîr edilecektir ki, 10.000 sayfayı bulan böyle büyük bir eserden istenildiği anda bilgi elde edinilmesi çok zor olacaktır. Bu nedenle, 16.cilt olarak modern metodları da kullanıp en kolay yararlanma imkânı sağlayacak çok yönlü fihrist ve indeksler cildi hazırlamış bulunuyoruz. Ayrıca bu cildde eserlerini okuduğumuz müfessirlerle ilgili bilgiler veren "Tefsîr Tarihi" bölümüde yeralacaktır.

Böylece 16 cildlik bu büyük eserden kolayca yararlanma imkânı doğacağı gibi, dilimizde tam mânâsıyla ilk ve tek ansiklopedik Kur'an tefsîri de tamamlanmış olacaktır.

Allah'ın selâmı üzerinize olsun.

Çevirenler ve Yayıncı